

HET BOEK DER BIJZONDERE GENADE VAN MECHTILD VAN HACKEBORN

uitgegeven naar een Nijmeegs handschrift

*alsmede een beschrijving van haar mystiek en een onderzoek
naar de geschiedenis der middelnederlandse vertalingen*

I INLEIDING EN TEKST

door

R. L. J. BROMBERG o.p.

N.V. UITGEVERSMAATSCHAPPIJ
W. E. J. TJEENK WILLINK / ZWOLLE

HET BOEK DER BIJZONDERE GENADE
VAN MECHTILD VAN HACKEBORN

Promotor: PROF. DR. W. J. M. A. ASSELBERGS

HET BOEK DER BIJZONDERE GENADE VAN MECHTILD VAN HACKEBORN

uitgegeven naar een Nijmeegs handschrift

alsmede een beschrijving van haar mystiek en een onderzoek
naar de geschiedenis der middelnederlandse vertalingen

I Inleiding en tekst

II Partituur en bijlagen

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR
IN DE LETTEREN AAN DE KATHOLIEKE UNIVERSI-
TEIT TE NIJMEGEN, OP GEZAG VAN DE RECTOR
MAGNIFICUS DR. W. J. M. A. ASSELBERGS, HOOG-
LERAAR IN DE FACULTEIT DER LETTEREN, VOLGENS
HET BESLUIT VAN DE SENAAT IN HET OPENBAAR
TE VERDEDIGEN OP 5 MAART 1965 DES NAMIDDAGS
TE 4 UUR

DOOR

RICHARD LOUIS JEAN BROMBERG o.p.

GEBOREN TE 'S-GRAVENHAGE

N.V. UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ W. E. J. TJEENK WILLINK
ZWOLLE

I Inleiding en tekst

Zeer veel dank zijn wij verschuldigd aan Drs. Aug. Hollaardt voor zijn talrijke waardevolle inlichtingen op liturgisch gebied en aan Dr. Can. W. A. Nolet, die ons kritisch terzijde heeft willen staan.

Voer die vergaderinge daer hi in woende

(Boek der bijz. genade II 26, Nf. 39v)

INHOUD

WOORD VOORAF	1
HOOFDSTUK I. HET KLOOSTER VAN HELFTA	5
Stichting te Mansfeld (5) – Verplaatsing naar Rodherdstorp (7) – Vestiging te Helfta (8) – Einde van het klooster (9) – Geestelijke leiding van het klooster (10)	
HOOFDSTUK II. MECHTILD VAN HACKEBORN	12
Geboorte en intrede (12) – Haar zuster, de abdis Gertrudis (13) – Functies van Mechtild van Hackeborn (13) – Geertruid de Grote en Mechtild van Maagdenburg (14) – Ziekte en dood (15) – Mystieke ervaringen en openbaringen (16) – Het Boek der bijzondere genade (19) – Mechtilds plaats in het klooster (19) – Literaire activiteit (20)	
HOOFDSTUK III. DE MYSTIEK VAN MECHTILD VAN HACKEBORN	22
Betekenis van mystieke visioenen (22)	
§ 1. <i>Achtergronden</i> (22) – De taal van Mechtild (23) – Bronnen (23) – Invloed van Mechtilds functies op haar visioenen (26) – Duits karakter van haar mystiek (27)	
§ 2. <i>Devotie tot het Heilig Hart</i> (28) – Symbool van liefde in overwinning en verheerlijking (30) – Het Hart van de Vader (31) – Unio hypostatica (33) – Verschil tussen Mechtild en Margareta Maria Alacoque (33)	
§ 3. <i>Devotie tot Christus' Mensheid</i> (34) – Jezus' Lichaam symbool van het goddelijk mysterie (35) – De navolging van en de vereniging met Christus (37) – Aandacht voor het aardse leven van Jezus (39) – Jezus' deugden (40) – Jezus' Lijden (41) – De passie als een bruiloft (43)	
§ 4. <i>Bruidsmystiek</i> (44) – Bijbels van inspiratie (44) – Realistische beschrijving (46) – Bruidsmystiek verbonden met het Heilig Hart (47) – Samenhang met het praktische leven (47) – Mystieke vereniging (48) – Geen pantheïsme (49)	
§ 5. <i>Devotie tot de heilige Drievuldigheid</i> (50) – Bron van alle goed (51) – Vereniging met de Drievuldigheid door gelijkvormigheid aan de goddelijke wil (52) – De ziel draagt in zich het beeld van de Drievuldigheid (52) – Geen quiëtisme (53) – Dankbaarheid en lof (54) – Mechtilds openheid op heel de gemeenschap der heiligen (54) – Lofprijzing in vereniging met Christus (56) – Drievuldigheid en Heilig Hart (56)	

§ 6. *Eucharistie* (58) – Veelvuldige heilige Communie (58) – Gewetensonderzoek voor de Communie (59) – Christus' Lijden en liefde (60) – Eucharistische vereniging voorsmaak van hemelse unio mystica (61) – Liefdemaaltijd (62) – Communio sanctorum (63) – Elevatie (63) – Vruchten van de Eucharistie (64) – Geen behoefte aan volkstaal (65) – Eucharistie en Heilig Hart (65)

§ 7. *Devotie tot de heilige Maagd* (66) – Logische consequentie van de devotie tot Christus' Mensheid (66) – Maria's vreugden (67) – Geen Onbevleete Ontvangenis, zelden Mater Dolorosa (68) – Het Ave Maria (69) – Maria's Moederschap diepste grond van haar voorrechten (71) – Maria niet aan Jezus gelijkwaardig (72) – Haar deugden (72) – Het Hart van Maria (72)

§ 8. *Deugdenleer* (73) – Nederigheid, geduld en liefde (73) – Gehoorzaamheid (76) – Zelfverzaking (77) – Wel platoons van inspiratie, maar geen eenzijdige afwijzing van het aardse (79) – Apostolische bekommernis (80) – Liefde (81)

§ 9. *Heiliging* (85) – Door Christus (85) – Predestinatie (86) – Verdienstelijkheid der goede werken (87) – Rechtvaardiging uit genade en eenheid met Christus (89) – Ascese (90) – Bijzondere waardering voor positieve voorschriften (90) – Het concreet telbare (91)

§ 10. *Zonde en biecht* (92) – Zonde maakt onbekwaam tot goede daden (92) – Vergevende kracht van het berouw (94) – Noodzakelijkheid van de biecht (94) – Dagelijkse zonde (95) – Positieve waardering voor het tekortschieten (95) – Haar voorstelling van hel en vagevuur (96)

§ 11. *Devotie tot engelen en heiligen* (98) – De negen koren (98) – Menselijke activiteit afschaduwing van die der engelen (99) – Weinig belangstelling voor de engelbewaarder (101) – De hiërarchie der heiligen (102) – Afzonderlijke heiligen (103) – Gemeenschap der heiligen (104)

HOOFDSTUK IV. TEKSTGESCHIEDENIS 105

§ 1. *De latijnse teksten* (105) – Groep A, volledige teksten (105) – Groep B, verkorte teksten, verdeeld in twee families (108) – Stemma (112) – Groep C, florilegia (114)

§ 2. *De middelnederlandse vertalingen* (118) – Handschriften van tekstvorm I (119) – Handschriften van tekstvorm II (122)

§ 3. *Samenhang der middelnederlandse handschriften* (127) – Tekstvorm II bewerking van een middelnederlandse tekst (128) – Alle middelnederlandse handschriften gaan terug op één oervertaling (129) – Partituur (129) – 1. Bespreking van I 1b (130) – Eerste stemma (137) – 2. Bespreking van I 19a (138) – Tweede stemma (140) – 3. Bespreking van V 30 (140) – Derde stemma (143) – 4. De hss. BERLIJN, OXFORD, BONN en BRUSSEL II 1302 (boek I) (146) – Vierde stemma (147) – 5. Samenhang der hss. van tekstvorm II (148) – Vijfde stemma (152)

§ 4. *De latijnse bronnen van de middelnederlandse vertalingen* (153) – 1. De latijnse bron van de oervertaling (153) – De oervertaling (153) – Gegevens (154) – Waardering dezer gegevens (158) – De bron van het eerste boek (160) – De boeken II–V (160) – Gegevens (161) – Waardering dezer gegevens (167) – De bron van

de boeken II-V (169) – 2. De latijnse bronnen van de bewerkingen (169) – Samenvatting (173)

HOOFDSTUK V. TEKSTVORM II DER MIDDELNEDERLANDSE VER-
TALING VAN HET BOEK DER BIJZONDERE GENADE. DE NIJ-
MEEGSE CODEX. 175

Redenen voor de uitgave van het Nijmeegse handschrift (175) – De volgorde in tekstvorm II niet willekeurig (176) – Beschrijving van het Nijmeegse handschrift (179) – Wijze van uitgeven (183)

NOTEN behorende bij hoofdstuk I, II, III, IV en V. 185

TEKST. 189

ZUSAMMENFASSUNG 464

LITERATUUR 466

PARTITUUR EN BIJLAGEN

Partituur van I 1b 3

Partituur van I 19a 14

Partituur van IV 56. 20

Partituur van V 30. 27

BIJLAGE A. Vergelijkend inhoudsoverzicht van handschriften der latijnse groepen A en B en van de middelnederlandse tekstvorm I 41

BIJLAGE B. Vergelijkend inhoudsoverzicht der handschriften van de middelnederlandse tekstvorm II. 59

BIJLAGE C. Overzicht van de inhoud der Nijmeegse codex volgens de telling van Solesmes. 67

BIJLAGE D. Handschriften waarin fragmenten voorkomen uit het *Boek der bijzondere genade*. 71

WOORD VOORAF

In zijn bloemlezing uit het *Boek der bijzondere genade* spreekt HANS URS VON BALTHASAR er zijn bevreemding over uit dat, na de aanvankelijke belangstelling die Mechtild van Hackeborn genoot, er sinds de kritische uitgave van de Benedictijnen van Solesmes in 1877 nog geen enkele serieuze studie over Mechtild is verschenen. Een klacht die hij overigens ook uit met betrekking tot haar grote naamgenote van Maagdenburg. Nu is dit laatste niet geheel juist (er is een studie van JEANNE ANCELET-HUSTACHE uit 1926 en van GRETE LÜERS uit hetzelfde jaar), maar voor Mechtild van Hackeborn snijdt zijn opmerking inderdaad hout. Zo hier en daar is er wel wat te vinden: het *Kirchenlexikon* (VIII 1140 e.v.), het *Kirchliches Hand-Lexikon* (II 907), het *Lexikon für Theologie und Kirche* (VII 224), de *Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche* (XII 1903) en het *Theologisch Woordenboek* (II 3186) hebben elk een lemma *Mechtild*, maar op haar mystiek wordt ternauwernood ingegaan. MICHAEL is in zijn *Geschichte des Deutschen Volkes* (III 176–181) wat uitgebreider, maar zelfs een RICHTÄTTER doet haar in *Die Herz-Jesu-Verehrung des deutschen Mittelalters* en in zijn *Christusfrommigkeit in ihrer historischen Entfaltung* met enkele spaarzame mededelingen geen recht. De *Dictionnaire de théologie catholique* heeft haar naam zelfs niet opgenomen, waarbij nochtans vermeld dient te worden, dat zij in het artikel *Cœur Sacré de Jésus* (III¹ 309 e.v.) wel aandacht krijgt.

Geertruid de Grote blijkt haar volkomen te hebben overvleugeld. GRABMANN wijdt in zijn essay over *Die Deutsche Frauenmystik des Mittelalters* bijna twee bladzijden aan Geertruid, terwijl Mechtild in tien regels wordt afgehandeld. POURRAT is in zijn *La Spiritualité Chrétienne* nog kariger: vier en een halve regel voor Mechtild tegen vijf

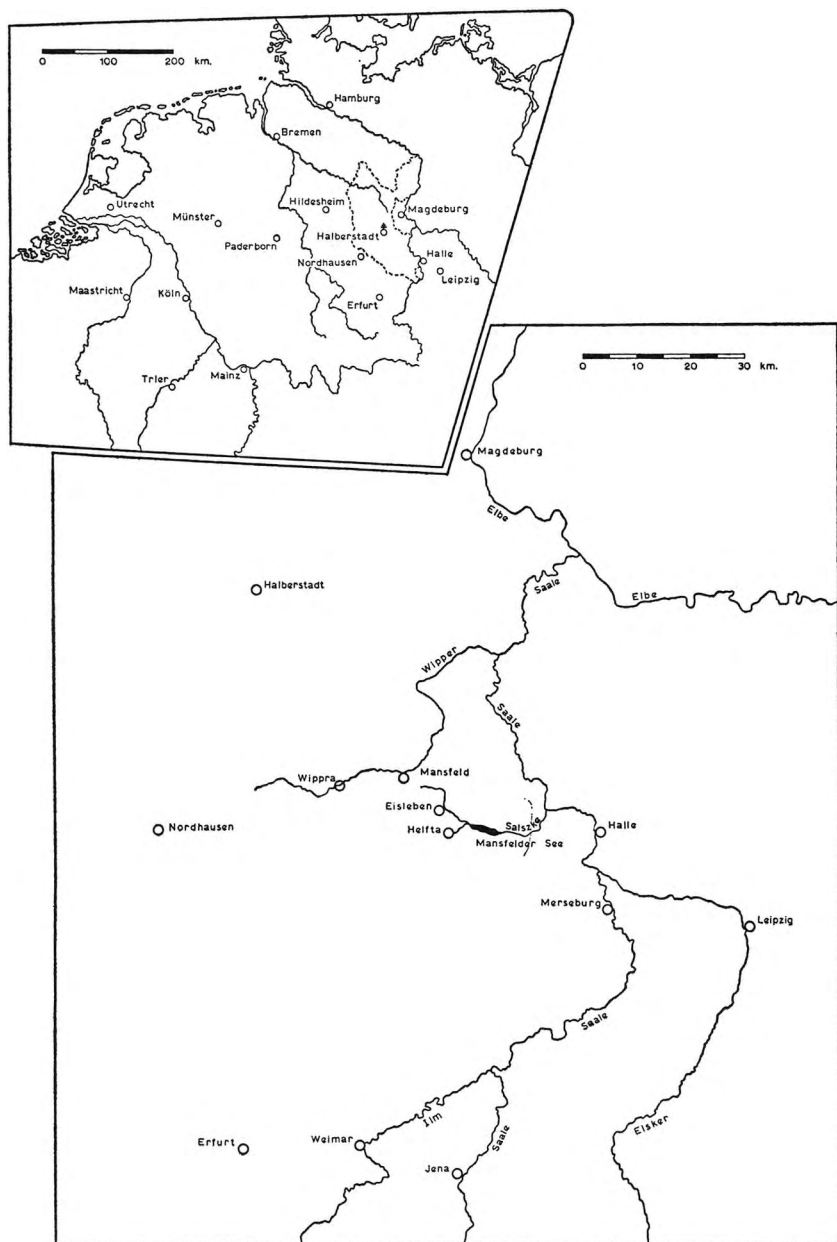
pagina's voor Geertruid. Ook *Im Tale der Wunderblume von Helfta* van GUIDO HASZL handelt voornamelijk over de laatste.

Deze veronachtzaming van Mechtild maakt het verklaarbaar, dat, speciaal wat de Heilig-Hartdevotie betreft, alle aandacht gericht werd op Geertruid, waarbij dan echter vergeten werd, dat Geertruid deze devotie aan haar leermeesteres Mechtild te danken had. Zo b.v. nog in *La spiritualité du Moyen Age* van LECLERCQ e.a. uit 1961. Een uitzondering vormt VAGAGGINI, die in zijn artikel *La dévotion au Sacré-Cœur chez sainte Mechtilde et sainte Gertrude* van 1959 Mechtild de eer geeft die haar toekomt.

Ook in de vroomheid der Nederlanden blijken Mechtilds Revelaties een factor van niet te onderschatten betekenis te zijn geweest, gezien het relatief grote aantal handschriften met vertalingen en fragmenten van haar werk. Opmerkelijk is derhalve, maar aansluitend bij het bovenstaande, dat AXTERS in zijn *Geschiedenis van de vroomheid in de Nederlanden* haar naam in dit verband zelfs niet noemt.

Het bleek dus alleszins wenselijk een bijdrage te leveren tot het aanvullen van deze leemte en op deze wijze recht te doen wederen aan een der grote figuren uit de middeleeuwse vroomheid.

In onze beschrijving van Mechtilds mystiek ontleenden wij de citaten aan de nu eenmaal bestaande Nederlandse vertaling van het *Boek der bijzondere genade* door Zr. Dr. M. COSTANZA o.s.s.j.

HOOFDSTUK I

HET KLOOSTER VAN HELFTA

De dertiende eeuw is een eeuw van religieuze en wetenschappelijke hoogconjunctuur.

Als in 1229 graaf Burchard van Mansfeld, samen met zijn vrouw Elizabeth, gravin van Schwarzburg, het besluit neemt om in de nabijheid van zijn slot een klooster te bouwen, waaruit later de abdij van Helfta zou ontstaan, is Albertus de Grote (in 1223 bij de Dominicanen ingetreden) zes en dertig jaar, zijn latere leerling Thomas van Aquino vier en diens toekomstige franciscaanse evenknie Bonaventura acht jaar. In 1221 was Dominicus overleden en nauwelijks een jaar geleden was het, dat de oude Gregorius IX Franciscus, twee jaar na diens dood, had heilig verklaard.

In hetzelfde Thüringen, in welks noorden het graafschap van Burchard lag – zuidelijk begrensd door de Willerbach, de Mansfelder meren en de Salszke – zou nog twee jaar de heilige Elizabeth van Thüringen leven. In Maagdenburg krijgt de in 1212 geboren Mechtild de Begijn haar eerste mystieke ervaringen. In de Nederlanden leven beroemde mysticae als Hadewijch († ± 1250), Beatrijs van Nazareth (1200–1268), Juliana van Cornillon († 1258), Ida van Leeuwen († 1260) en Ida van Nijvel († 1231/1232). Zozeer bloeide in die dagen de vrouwenmystiek, dat Lamprecht van Regensburg de schrik om het hart slaat bij zoveel vrouwelijke visionnaires:

Die Kunst ist in unsern Tagen
In Brabant und Bayernlanden
Unter Weibern aufgestanden.
Herr Gott, welche Kunst ist das,
Die ein altes Weib basz (*beter*)
Versteht als ein gelehrter Mann!¹

Dit religieuze enthousiasme deed ook vele adellijke heren besluiten tot het stichten van – voornamelijk – vrouwenkloosters. Al mogen ook andere, minder verheven, motieven hierbij een rol hebben gespeeld, hun activiteit had er niet minder gunstige resultaten om.

De vrome redenen van Burchards besluit en de donaties die hij aan deze nieuwe vestiging gaf, staan te lezen in de stichtingsacte van het klooster:

„In de naam van de heilige en ongedeelde Drieëenheid.

Aloude zakelijkheid heeft het ter verhelping van de vergankelijke herinnering, mensen eigen, doorgevoerd dat vrome stichtingen schriftelijk geboekstaafd worden, opdat, wanneer zij door de nevel der vergetelheid bij de mensen van een volgend geslacht verborgen zouden raken, er geen gelegenheid voor een aanslag zou bestaan voor de lagen van slechte lieden.

Diensvolgens wil ik, Burchardus, graaf te Mansfelth, en mijne huisvrouw Elizabeth, door onderhavig schrijven, dat het bekend zij, voor heden zo goed als toekomst, dat wij, in het verlangen voorbijgaande goederen in te ruilen voor hemelse, ter ere Gods en van zijn gelukzalige Moeder, en ter ondersteuning van de Cisterciënzerorde, die wij uit vroomheidszin in onze nieuwe kloosterstichting bij het slot Mansfelth hebben ondergebracht, en met volle instemming van onze erfgenamen, te weten onze dochters Gertrudis en Sophia met hun echtgenoten en kinderen, de hieronder onschreven bezittingen aan voornoemde Zusters in onbelemmerd, vrij en nooit gestoord bezit hebben gegeven, opdat zij, door de ons verleende tijdelijke hulp in het tijdelijke ondersteund, vrijelijk hun Godgewijd leven leiden en voor ons, onze ouders en onze nakomelingen onophoudelijk met hun gebeden aan de poort der goddelijke barmhartigheid aankloppen.

Die bezittingen zijn de volgende: vijf hoeven in Rodherdstorp, vijf hoeven en de kerk met al het daartoe behorende in Ostdagestorp, de kerk met al het daartoe behorende in Seveckenrode, één hoeve, zes bunder land en twee tuinen in het dorp Mansfelth, twee boomgaarden en het Sint-Katarinegasthuis met al het daartoe behorende te Ysleben, en nog honderd bunder bos in de omgeving van Seveckenrode. Opdat deze schenking rechtskracht bezit en niet door bepaalde listen en lagen herroepen kan worden, hebben wij haar door de bevestiging van ons zegel laten bekrachtigen. Hiervan zijn getuigen: graaf Hoygertus van Walkenstein, Waltherus prior van Mansfelth, de artsen meester Olricus en meester Heynricus, Thiemarus aalmoezenier van het slot Mansfelth, de leken Lantwichus, baljuw, Heynricus, advokaat, enz. Dit vond plaats in het jaar 1229 van 's Heren geboorte.”²

Uit deze oorkonde blijkt wel, dat het klooster beslist niet arm-lastig was. Op donderdag na Pasen werd met de bouw begonnen en

reeds in hetzelfde jaar, op het feest van Petrus en Paulus, konden zeven zusters uit het aan de HH. Jacobus en Burchardus gewijde klooster te Halberstadt de nieuwe vestiging betrekken. De afbouw heeft de graaf van Mansfeld niet meer mogen beleven: ruim vijf maanden later overleed hij op 13 december. Zijn vrouw zette echter zijn werk voort en benoemde Herman van Querfurt – echtgenoot van haar dochter Sophia – en Burchard II van Mansfeld – echtgenoot van haar andere dochter Gertrudis en neef van de gestorven graaf – tot voogden en beschermers van de nieuwe stichting.

De nabijheid van het grafelijk slot schijnt echter weinig bevorderlijk geweest te zijn voor een consequent religieus leven. Dit behoeft niet te verwonderen, want de graven van Mansfeld waren niet de minsten onder de edelen in den lande – er gaat zelfs een verhaal, dat keizer Frederik II aanwezig zou geweest zijn bij het huwelijk van Burchard en Elizabeth – zodat het er wel een *va et vient* van notabelen geweest zal zijn. Vandaar dat Burchards weduwe na vijf jaar besloot het klooster te verplaatsen naar Rodherdstorp, dat in 1579 nog als Rostorff bekend was, doch nu niet meer schijnt te bestaan. Hier nam Elizabeth zelf de sluier aan. Zij stierf in 1240. Abdis is zij evenwel nooit geweest. Als eerste abdis wordt genoemd Kunigundis van Halberstadt (1229–1251). Als haar opvolgster had zij voorspeld Gertrudis van Hackeborn, die inderdaad – zij was toen negentien jaar – tot overste gekozen werd en dit 40 jaar en 11 dagen bleef, tot haar dood in 1291.

Vanuit deze nieuwe plaats werd in 1253 een dochterstichting gevestigd in Hedersleben.

Ook het nieuwe klooster te Rodherdstorp of Rodardsdorff zou geen lang leven beschoren zijn. Doch nu lagen de moeilijkheden op zuiver materieel gebied: men had voortdurend te kampen met gebrek aan water. Dit was dan ook de reden geweest, dat het klooster nooit geheel was afgebouwd. Maar de moeilijkheid was een geschikte plaats te vinden, waar wel aan alle voorwaarden voor een rustig kloosterleven kon worden voldaan. Op het gebied van de Mansfelds was niets te vinden. Wel op dat van de heren van Hackeborn. Bemiddeling van de abdis zal er toe hebben bijgedragen, dat de Mansfelds en de Hackeborns gezamenlijk een oplossing vonden.

In ruil voor andere gebieden stonden de heren van Hackeborn een stuk land af bij Helpede of Helfta. Deze onderhandelingen tussen enerzijds Herman van Mansfeld – een zoon van Burchards oudste dochter Gertrudis – en Burchard van Querfurt – een zoon van de jongste dochter Sophia – en anderzijds Albrecht en Ludolf van Hackeborn resulteerden in de overplaatsing van het klooster naar Helfta op Drievuldigheidszondag van het jaar 1258.

Het moet een groot feest geweest zijn, waaraan de aanwezigheid van de aartsbisschop van Maagdenburg Ruprecht, de bisschop van Halberstadt Volradt en vele andere geestelijke en wereldlijke autoriteiten bijzondere luister bijzette. De bisschop van Halberstadt, die van de Helfta-abdij de eerste steen gelegd had, droeg er nu de eerste Mis op en schonk aan enkele nieuwelingen de sluier. Aldus weet een latere abdis, Sophia van Stolberg, nog uit oude kronieken te vermelden.

In 1291 werd Gertrudis van Hackeborn als abdis opgevolgd door Sophia, een dochter van graaf Burchard van Querfurt en Sophia van Mansfeld.

Tijdens het abbatiaat van Sophia werd het klooster getroffen door een interdict, dat door de kanunniken van Halberstadt – de bisschopszetel was onbezet – opgelegd werd wegens aangelegenheden van financiële aard. Daardoor werd de liturgische dienst in de abdij verboden en mocht de heilige Communie niet worden uitgereikt. In de Revelaties van Mechtild vinden wij hiervan in I 27 een weerslag. De maatregel moet zijn getroffen tussen 1295 en 8 september 1296^{2a}.

Dit interdict is niet het enige waardoor de rust van het klooster verstoord werd. Weliswaar verschaftte het feit dat de abdij van Helfta veel zusters herbergde uit adellijke families aan het klooster de bescherming en ondersteuning van graven en andere edellieden, maar tevens betrok het de kloostergemeenschap in de niet zeldzame onderlinge twisten der kasteelheren. De vrees voor overlast en plundering komt in Mechtilds Openbaringen tot uiting in het 11e en 12e hoofdstuk van het 4e boek. Zo lezen wij ook dat in 1284 de abdij overvallen werd door de broer van de latere abdis Sophia, Gebhard van Mansfeld. In gezelschap van vrienden en krijgslieden dreigde hij de

zusters te onteren en op Goede Vrijdag richtte hij in de refter een vleesmaaltijd aan, hetgeen hem een excommunicatie bezorgde.

In 1342 kwam het einde van de Helfta-abdij. Onder het abbatiaat van Luitgardis van Mansfeld werd het klooster door de soldaten van Albert van Brunswijk, bisschop van Halberstadt, geplunderd. Eigenhandig stak hij de brand in het klooster, die verschillende bijgebouwen verwoestte. Al kon het klooster zelf nog gered worden, het bleek niet meer bewoonbaar en door toedoen van de vader van de abdis, Burchard IV van Mansfeld, vestigde de kloostergemeenschap zich in 1346 te Eisleben, welke stichting de naam kreeg van Nieuw-Helfta. Tot aan de Hervorming bleef dit klooster bestaan. In 1543 werd het geplunderd en door brand verwoest, nadat de zusters eruit verdreven waren. Daarmee was aan het convent van Helfta definitief een einde gekomen.

In de laatste wereldoorlog zijn de resten van het oude Helfta-klooster door een bombardement volledig verdwenen. De resten van Nieuw-Helfta bij Eisleben, in de volksmond Trud-klooster genaamd, werden in 1868 vanuit Osnabrück aangekocht en tot klooster ingericht door de zusters Benedictinessen van de Eeuwigdurende Aanbidding, die daar tot 1875 bleven.³

Het terrein waarop de abdij van Helfta gebouwd was, lag in een rustig en heerlijk landschap. Helfta zelf was gelegen op een glooiing van een vallei en werd omringd door vruchtbare weiden en korenland. Door de vallei vloeiده een beek, die zich tot een kleine vijver verbreedde en tenslotte uitliep in het meer van Seeburg. Deze vijver was een van de lievelingsplekjes van Geertruid de Grote, zoals uit de *Heraut van de Goddelijke Liefde* (II 3) blijkt: „Ik ging zitten nabij de vijver om de liefelijkheid van deze plek te beschouwen: ik vond ze zo schoon, omdat het voorbijstromend water zo helder was, zo groen de omheengroeiende bomen, zo vrij de rondvliegende vogels, vooral de duiven, maar bovenal genoot ik ervan, omdat dit verborgen plekje zo geheimzinnig rustig was.”

Het terrein van het klooster was aanvankelijk bezit van de kathedrale kerk van Maagdenburg; pas in 1262 – onder bisschop Robertus – werd het definitief eigendom van de communiteit. Zowel de

heren van Hackeborn als die van Mansfeld deden het klooster vele schenkingen, zodat het financieel volkomen onafhankelijk was. Kerkrechtelijk viel het dorp Helfta onder het zuidoostelijk aartsdiakonaat van het bisdom Halberstadt.

De oude vraag of Helfta door Benedictinessen dan wel door Cisterciënzerinnen werd bevolkt, is vrij zeker ten gunste van de laatsten opgelost⁴, waarbij nog vermeld kan worden dat, als de vijftiende-eeuwse handschriften van Mechtilds revelaties de orde noemen waartoe zij behoord heeft, deze steeds die der Cisterciënzers is.

De grote vlucht die het aantal kloosters der Cisterciënzermonialen nam (\pm 1342 moeten het er tegen de 900 geweest zijn) maakt het begrijpelijk, dat de monniken vreesden door de geestelijke leiding en de geregelde visitatie van al deze nieuwe stichtingen tezeer belast te worden. Vandaar dat zij op één van hun generale kapittels bepaalden, dat vrouwenkloosters die oorspronkelijk een andere regel hadden gevolgd, niet meer tot de orde konden overgaan. In 1228 werd dit verbod uitgebreid: ook stichtingen uitgaande van Cisterciënzermonialen zouden niet meer tot de orde worden gerekend. Wel mochten zij de regel aannemen, maar de orde belastte zich niet meer met de geestelijke leiding, noch met de visitatie.

Daar Helfta dus niet meer kon rekenen op de zielzorgelijke activiteit van Cisterciënzermonniken, waren de monialen aangewezen op andere priesters. Met name kwamen hiervoor in aanmerking de Dominicanen, die reeds in 1221 een eigen Duitse provincie Teutonia hadden gevormd. Deze provincie omvatte alle landen benoorden de Alpen en strekte zich uit van Frankrijk tot Hongarije en Polen. In de generale kapittels van 1301 (Keulen), 1302 (Bologna) en 1303 (Besançon) werd besloten tot een splitsing van dit gebied en werden Meiszen, Thuringen, Hessen, Saksen, de Mark, Slavenland, Friesland, Westfalen, Zeeland en Holland verenigd in de provincie Saxonia, waarvan de eerste provinciaal Meister Eckehart was. Wat de dominicanenkloosters in de buurt van Helfta betreft: in 1229 werd het klooster van Erfurt opgericht, in 1232 dat van Halberstadt, in 1271 dat van Halle en in 1286 dat van Nordhausen.

Wie vóór 1271 de geestelijke leiding van Helfta in handen had, is niet bekend, na dit jaar waren de paters van Halle hiermee belast.

Slechts van twee van hen is de naam bewaard gebleven: de supprior Boudewijn, een jongere broer van Mechtild van Maagdenburg, en de lector Henricus van Halle, die haar visioenen *Het vloeiende licht der Godheid* volgens haar aantekeningen te boek stelde. Hij moet op zijn vroegst sedert 1246 lector te Neu-Ruppin geweest zijn. Vandaar verhuisde hij in 1271 naar Halle. QUÉTIF-ECHARD (1384a) schrijft hem de redactie der visioenen van Mechtild van Hackeborn toe, maar dit is evident een vergissing.

Henricus moet vóór 1294 gestorven zijn, het waarschijnlijke sterfjaar van Mechtild van Maagdenburg die hem overleefde. Als Mechtild van Hackeborn in het 5e boek, 7e hoofdstuk van haar *Openbaringen* spreekt over Broeder N. uit de Orde der Predikbroeders en hem een trouwe huisvriend van het klooster noemt, zal zij waarschijnlijk deze Henricus van Halle bedoelen, want zij vraagt aan de Heer te mogen weten welke verdiensten hij zich verworven had doordat hij zo getrouw van hart Gods gave (nl. die der openbaringen) in zuster Mechtild had bemind.

Dit is dan de plaats waar Mechtild van Hackeborn geleefd heeft en gestorven is. In de rustige sfeer van studie en gebed – vooral het koorgebed en het Eucharistisch offer, tijdens welke zij ook haar meeste visioenen krijgt – kon zij uitgroeien tot de grote zangeres van de „*Laus Dei*”.

HOOFDSTUK II

MECHTILD VAN HACKEBORN

Mechtild was de derde dochter van een Freiherr von Hackeborn. Van haar zuster Lutgardis is niets anders bekend, dan dat zij op jeugdige leeftijd gestorven is (I 24). Gertrudis, de latere abdis van het klooster van Helfta was negen jaar toen Mechtild in 1241 geboren werd.

Haar geboorte schijnt niet zonder gevaar geweest te zijn, waarom men in allerijl een priester ontbood om haar te laten dopen. En natuurlijk kon een middeleeuwse biografe het niet nalaten deze priester een profetie in de mond te leggen, waarin hij haar toekomstige heiligheid voorspelde. „Waarom zijt ge bang?” vroeg hij, „Het kind zal echt niet sterven, maar een heilige en een kloosterlinge worden; God zal veel wondere dingen in haar uitwerken en zij zal op hoge leeftijd haar leven beëindigen” (I cap. praev.). Ook voor deze „hoge leeftijd” zal men andere maatstaven dienen aan te leggen dan de huidige, want toen zij in 1298 stierf was zij pas 57 jaar oud.

Drie jaar voor Gertrudis op negentien-jarige leeftijd tot abdis gekozen werd, kwam Mechtild – in 1248 – voor het eerst in aanraking met het klooster, dat toen nog te Rodardsdorff stond. Voor de zevenjarige was het waarschijnlijk een gewoon familiebezoek aan haar zuster, maar het verhaal wil, dat wat zij toen zag haar zo aantrok, dat zij niet meer naar huis terugwilde: „Tegen moeders wil bleef ze er vol vreugde achter; alle zusters één voor één had zij gevraagd in het klooster te mogen blijven en geen bedreiging of liefkozing mocht baten om haar te doen weggaan” (I cap. praev.).

Toch is het onwaarschijnlijk, dat zij toen onmiddellijk zelf in het klooster zou zijn opgenomen. Haar kennis van wereldlijke dingen,

van het leven in een adellijk kasteel, van het doen en laten der toenmalige „high society” – wat zo duidelijk in haar visioenen naar voren komt – dat alles doet vermoeden, dat zij slechts leerlinge werd van de aan het klooster verbonden school en pas later, na een herhaald verblijf bij haar familie, besloot het ordesleven te omhelzen.

Uit haar geschriften immers kan men allerminst concluderen, dat zij een wereldvreemde, gesloten en uitsluitend kloosterlijk gevormde vrouw zou zijn geweest. Integendeel, haar werk vertoont veeleer het beeld „einer reifen, sehr fraulichen und im tiefsten wissenden Person, die im vollen Bewusstsein dessen, was die Werte der Welt sind, ihnen Gott vorzieht und mit ihrer ganzen reichen und entfalteten Natur, aber ohne eine Spur von unlauterer Sublimierung, durchsichtigen, demütigen Herzens ihm entgegengeht”⁵.

Dit stempel van een uitermate gevormde geest op haar visioenen zal men voor een niet gering deel moeten terugvoeren op de invloed, die van haar zuster Gertrudis uitging. Al zal de éloge op haar in het *Boek der bijzondere genade* en in de *Heraut van de goddelijke liefde* niet van alle vrome overdrijving vrij te pleiten zijn, wat over haar studiezin gezegd wordt, lijkt met de werkelijkheid overeen te stemmen: „Wanneer zij maar kon, las zij met grote vurigheid en wonderbare genieting de heilige Schrift, terwijl zij van haar onderhorigen eiste liefde te koesteren voor de gewijde lessen, die zij steeds uit het hoofd liet opzeggen. Daarom kocht zij voor haar kerk ook zoveel goede boeken als maar mogelijk was of liet die door haar zusters afschrijven. Vol ijver zorgde zij er ook voor, dat de jonge meisjes vorderingen maakten in de vrije wetenschappen, want zij zei, dat men, zo de wetenschappelijke studie niet meer werd voortgezet, ook de gewijde Schrift niet langer zou verstaan, waardoor de eredienst in het klooster tegelijkertijd teniet zou gaan. Daarom verplichtte zij ook de minder onderlegde jongeren ertoe meer te studeren en zorgde zij voor leermeesteressen” (VI 1).

Mechtild moet een uitmuntende leerlinge geweest zijn, want kort na de verhuizing naar Helfta in 1258 – zij was toen zeventien jaar – werd aan haar de leiding toevertrouwd van de kloosterschool. Daarbij werd ze ook nog tot cantrix aangesteld⁶ – om haar prachtige stem werd zij in het klooster de Nachtegaal genoemd (VII 11) – een

functie die haar tevens de leiding gaf over het scriptorium, de plaats waar o.a. de koorboeken vermenigvuldigd werden, en over de bibliotheek.

Al deze functies hebben ongetwijfeld een grote invloed uitgeoefend op haar visioenen. De beelden die zij voor haar geestelijke ervaringen gebruikt, roepen vaak de gedachte op aan middeleeuwse miniaturen. In het scriptorium immers werden niet alleen boeken overgeschreven, maar ook verlucht en ten tijde van Mechtild bezat het klooster twee monialen, die hier zeer bekwaam in waren: Sophia en Elisabeth van Mansfeld, van wie de eerste de opvolgster van de abdis Gertrudis zou worden (1291–1303)⁷. Bovendien heeft haar ambt aan de kloosterschool Mechtild, anders dan haar oudere naamen tijdgenote Mechtild van Maagdenburg, een liturgisch-dogmatische gerichtheid gegeven, die in haar visioenen onmiskenbaar naar voren komt.

Zij was nog maar kort aan de kloosterschool verbonden, toen zij een leerlinge kreeg, die in vriendschap haar gelijke, maar in roem haar meerdere zou worden. In 1261 werd de toen vijf-jarige Geertruid⁸ aan haar zorgen toevertrouwd; Mechtild zelf was toen twintig jaar.

Een jaar of zeven later deed de derde bekende Helfta-persoonlijkheid haar intrede in het klooster: omstreeks 1268 zocht de in 1212 geboren Mechtild van Maagdenburg haar toevlucht binnen de veilige muren van het Cisterciënzerinnenstift, misschien mede dank zij de invloed van haar broer Boudewijn, supprior van het Dominicanenklooster te Halle en van haar geestelijke leidsman Henricus, lector in hetzelfde klooster.

Het blijft een moeilijke kwestie de verschillende invloeden van deze drie grote mystieken op elkaar nauwkeurig te bepalen. Vooral wat betreft de Heilig-Hartverering zijn de meningen zeer verdeeld. RICHSTÄTTER schrijft Geertruids devotie toe aan in de invloed van Mechtild van Maagdenburg en de Dominicanen⁹, LAMPEN in 1926 aan de Franciscanen¹⁰, maar in 1939 is hij in zijn boek over Geertruid de Grote genuanceerder¹¹ door ook Mechtild hierin te betrekken: „Sint-Mechtild zag de Heer nooit als de Man van smarten, maar steeds, zelfs op Goede Vrijdag, als de verheerlijkte

Heiland. Het verwondert ons dan ook niet, dat de H. Gertrudis ook het H. Hart hoofdzakelijk vereert als het glorierijke, verheerlijkte Hart van haar goddelijke Meester. Van haar leermeesteres heeft zij geleerd de dag te beginnen met een gebed tot het H. Hart Gertrudis heeft deze devotie tot het H. Hart overgenomen en voortgeplant. Vóór het jaar 1292, toen de abdis Gertrud van Hackeborn stierf, had Gertrudis niet van de visioenen van de H. Mechtildis vernomen¹². Zij had toen wel godsvrucht tot het H. Hart van Jesus, maar bracht dit in verband met zijn heilig lijden alleen Die liefde tot het lijdend Hart van Jesus was haar zeker ook door de Dominicanen en Minderbroeders die Helfta bezochten, bijgebracht. In beide orden was deze devotie zeer geliefd overeenkomstig de geest der heilige stichters. De Minderbroeders hadden, zeker tevens door het feit der stigmatisatie van de H. Franciscus, verering voor de doorwonde zijde van Christus.”

Wat de invloed van Mechtild van Maagdenburg op de beide anderen betreft, hier staan twee meningen lijnrecht tegenover elkaar. MARGOT SCHMIDT meent: „Mechtild von Hackeborn und Gertrud die Grosze zeigen sich in ihren Schriften deutlich von Mechtild von Magdenburg beeinflusst”¹³. URS VON BALTHASAR is van een andere opinie: „...von den Jungen bewundert und ihnen vielleicht doch etwas fremd, ein überwichtiger Gegenpol gegen die beiden Vertrauten und innig Verständigten, auf die jedoch die gewaltige lyrische Kraft der Älteren keinen nachweisbaren, vor allem keinen ablenkenden, störenden Einfluss ausgeübt hat”¹⁴. Dat er van haar geen invloed zou zijn uitgegaan, lijkt weinig waarschijnlijk, daarvoor was zij reeds bij haar leven te beroemd en bezat zij een te groot gezag. Haar *Das fliessende Licht der Gottheit* kan aan Mechtild niet onbekend gebleven zijn. Hoe groot echter deze invloed geweest is, kan alleen een nauwgezette vergelijking uitwijzen, waarbij evenwel niet uit het oog verloren mag worden, dat de bronnen van beider inspiratie (het Hooglied, Bernardus, de Victorijnen, David van Augsburg e.a.) dezelfde waren.

In de Advent van – waarschijnlijk – 1290 werd Mechtild ziek (II 25), zware hoofdpijnen beletten haar soms meer dan een maand de slaap, hetgeen haar ook psychisch zo uitputte, dat zij soms tot

geen enkele verkwikkende gedachte over God kon komen (II 26). In deze tijd trof haar een andere slag: het overlijden van haar zuster de Abdis. Aanvankelijk had ze Gertrudis, ondanks haar eigen kwalen, nog kunnen bijstaan, maar toen deze in 1291 stierf, was Mechtild niet bij machte bij haar sterfbed tegenwoordig te zijn. Wel trad er daarna in haar toestand wat verbetering in, maar geheel genezen deed zij nooit, „want zodra zij zich ook maar een weinig sterker voelde, spande zij zich bij de geestelijke oefeningen zózeer in, dat haar lichaam er wel onder moest bezwijken” (II 30).

In 1295 werd haar ziekte heviger. Haar hoofdpijnen keerden in veel pijnlijker mate terug, zij kreeg last van galstenen en tenslotte ook nog een hevige leverontsteking (I cap. praev.).

Drie jaar later kwam het einde. Op dinsdag na de voorlaatste zondag na Pinksteren (18 november 1298) ontving zij in de vroege ochtend het laatste Oliesel (VII 3, vgl. *Heraut van de goddelijke liefde* V 4). De dag daarop stierf ze (VII 11).

De innige wijze waarop Geertruid haar sterfbed beschrijft – zowel in het zevende boek van Mechtilds Openbaringen als in haar eigen *Heraut van de goddelijke liefde*, vijfde boek – toont niet alleen de Godsverbondenheid aan die Mechtild had bereikt, maar ook de trouwe vriendschap die tussen deze twee verwante zielen was gegroeid, een vriendschap die in de loop der jaren steeds hechter was geworden en ertoe geleid had, dat Mechtild tijdens de jaren van haar ziekte Geertruid steeds meer in vertrouwen had genomen en haar verteld had van de bijzondere dingen die God met en in haar deed.

Reeds in haar jeugd had God haar met bijzondere genaden overladen, want zo lezen wij in het caput praevium van het eerste boek: „Intussen begon God zeer vertrouwelijk met haar om te gaan en haar, al was ze ook nog jong, veel verborgenheden te openbaren.” Aan deze openbaringen heeft zij echter geen bekendheid willen geven, tenzij misschien alleen aan Geertruid, die immers sinds 27 januari 1281 (*Heraut van de goddelijke liefde* II 1) ook tot mystieke Godservaringen was gekomen.

Wij zullen nog (pag. 22) op de betekenis van deze openbaringen terugkomen. Het zij hier voldoende op te merken, dat men ze niet behoeft te beschouwen als rechtstreekse inspraken van God, maar als

verwoordingen van een innig beleefde Godsverbondenheid, uitgedrukt in de vorm van „openbaringen”. In zekere zin is het dus een stijfiguur, maar in die tijd als volkomen werkelijk beschouwd: „Die Nonnen glaubten an die Möglichkeit einer solchen Offenbarung; sie rechneten mit der Verwirklichung und bauten auf Gottes Güte, dasz die Verwirklichung keine Seltenheit bliebe in ihrer Mitte; denn sie wussten gar wohl, dasz wenn irgendwo auf Erden, so in ihren Klöstern reines Streben nach Gottesbesitz, Treue im Dienste Gottes und Innigkeit der Gottesfreundschaft bestände”¹⁵.

Daar deze openbaringen dus niet als uitzonderlijk werden beschouwd in die zin, dat zij de ontvanger „verdacht” of minstens ongenaakbaar zouden maken, is het begrijpelijk, dat Mechtild, ondanks haar huiver aan datgene wat haar beroerde een algemene bekendheid te geven, met haar meest geliefde leerlinge en vriendin gesproken heeft over haar opgang naar God en de ervaringen, die zij daarbij doormaakte. En ook in dit opzicht was zij geen uitzondering, immers „die Sammlung, geboren aus der Zügelung der äusseren und inneren Sinne, aus dem Einstellen der Höheren Kräfte auf Gott und Göttliches, sperrte die Schwestern nicht ab von jedem Verkehr. Die im Innern sich ansammelnde Fülle drängte vielmehr zur Aussprache, zur Mitteilung. Um dem eigenen Herzen Erköhlung zu gewähren, um andere mit demselben göttlichen Liebesfeuer zu erfüllen, suchten sie Aussprache, die nicht die Sammlung störte, sondern nur der eigenen und der fremden diene”¹⁶.

Het is niet onmogelijk, dat Geertruid zelf over deze wederkerige vertrouwelijkheid spreekt, als zij schrijft: „Enige tijd later in dezelfde winter (van 1282 of 1283) zat ik na de Vespers voor de collatie in de refter naast iemand, wie ik iets van mijn zielsgeheimen had meege-deeld. Ik voeg dit laatste hierbij tot heil van de lezer. Want herhaaldelijk voelde ik mijn godsdienstige ijver toenemen bij zo’n gelegenheid. Of uw Geest, o Heer, mijn God, of wel de menselijke genegenheid deze ijver in mij verwekte, is mij niet duidelijk, ofschoon ik vernam van iemand, die in dezen veel ondervinding heeft (Mechtild?), dat het nuttig is zulke geheimen mede te delen aan personen, die niet alleen met ons verbonden zijn door de liefde en trouw in de dagelijkse omgang, maar bovendien ouder van jaren als

onze meerderen vereerd worden” (*Heraut van de goddelijke liefde* II 4).

Dat het inderdaad ging om amper verwoordbare zielservaringen komt tot uiting in een opmerking in II 31: „Over al wat de Heer gedurende deze ziekte (nl. die van 1290–1291) voor haar deed, zou er nog veel te vermelden zijn; wij zien er echter van af, omdat zij haar verslag telkens weer placht te onderbreken, of, wanneer zij sprak, dikwijls het treffendste verzweeg. Immers zij zei: ‘Al wat ik u vertel, is als een wind, vergeleken met datgene wat ik onmogelijk onder woorden kan brengen.’ Af en toe sprak zij ook zo binnensmonds, dat wij haar niet goed konden verstaan; zo schreven wij van dit alles dus slechts datgene op, wat wij werkelijk duidelijk hoorden en onthouden konden, tot lof van God en tot stichting van de naaste.”

Pas in de tijd van haar ziekte kwam Mechtild ertoe aan haar geestelijke ervaringen een grotere bekendheid te geven: „(De Heer) verblijdde haar zozeer met de zoetheid van zijn tegenwoordigheid, dat zij zich als in een roes niet meer kon bedwingen, maar met de inwendige genade, die zij vroeger gedurende zoveel jaren had verborgen, nu ook gasten en onbekenden overstelpde. Velen stelden haar zodoende aan tot hun zaakgelastigde bij God, en al naargelang God zich gewaardigde haar inzicht te geven in de hartsgeheimen van allen, openbaarde zij hun die, waardoor zij ten hoogste verblijd waren en God ervoor dankten” (II 26).

Met fijne tact gaat Geertruid echter voorbij aan wat haar persoonlijk uit die jeugdijaren bekend was: „We gaan op het voorbeeld uit het Evangelie, dat de daden van onze Heer tot op zijn dertigste jaar verzwijgt, stilzwijgend voorbij aan hetgeen God haar in haar jeugd openbaarde, maar willen beginnen bij haar vijftigste jaar” (het jaar dus van het begin van haar ziekte), (caput prae.).

Niet iedereen was evenwel te spreken over deze mededelingen. Zo verbood de prelaat (de proost van het klooster of misschien de bisschop van Halberstadt) haar iets te zeggen over hetgeen haar over de zielen werd geopenbaard, omdat hij bang was, dat het algemeen bekend zou worden en er voor het klooster moeilijkheden uit zouden kunnen voortvloeien (V 18).

Van de andere kant echter gebod de abdis Sophia van Mansfeld haar een openbaring te vragen over de ziel van haar vader, graaf

Burchard VIII van Querfurt (die ook Burchard II van Mansfeld heette) (V 15).

Deze zelfde abdis had ook opdracht gegeven Mechtilds visioenen te boek te stellen¹⁷ en dit – vreemd genoeg gezien zijn eerder genoemd verbod – met toestemming van de prelaat (V 31). Aanvankelijk was Mechtild hiervan volledig onkundig. Iemand schijnt het haar echter verteld te hebben (II 43), maar toen zij aan Geertruid vroeg of deze soms de gewoonte had op te schrijven wat zij haar in vertrouwen meedeelde, maakte haar leerlinge zich zo goed mogelijk van een antwoord af en zei tenslotte, dat zij de Heer maar moest onderwerpen (II 42). Ofschoon Deze haar hieromtrent geruststelde, bleef zij het onprettig vinden, dat het diepste van haar zelf onder aller ogen kwam. Weliswaar beschouwde zij dit onlustgevoel als een ondankbaarheid jegens God, die haar immers deze gaven om niet geschonken had, maar het feit dat zij niet wist hoe haar intiemste Godsverhouding onder woorden te brengen, kan haar een gevoel van onzekerheid niet ontnemen (V 22). Dit zal ook wel de reden geweest zijn, dat zij een zekere terughoudendheid betrachtte in haar mededelingen: „Vergeleken met hetgeen er in dit boek verzwegen is, staat er maar weinig in opgetekend, want ik (Geertruid) kan naar waarheid verklaren, dat haar veel meer geopenbaard werd, waarover zij echter nooit wilde spreken” (II 43). Bovendien was „hetgeen zij soms schouwde zó geestelijk, dat zij het onmogelijk met woorden vermocht weer te geven” (Ibid.).

Tenslotte legde Mechtild zich bij de situatie neer en hoopte dat het *Boek der bijzondere genade* anderen tot nut zou zijn: „Het zal mij een troost zijn, zo Gij er door wordt verheerlijkt en degenen die het lezen, gesticht” (V 22).

Niet alleen door haar functies, maar ook, en zeker niet minder, door haar gaven van geest en hart nam Mechtild in haar klooster een centrale plaats in. Zowel de individuele zusters als de gemeenschap in haar geheel beschouwden haar als een *trait d'union* tussen de gemeenschap en God. Zo kon het voorkomen, dat de gemeenschap een bepaalde gebedsoefening door haar aan God liet opdragen (IV 22). En ook zelf voelde zij zich verantwoordelijk voor het

wel en wee van de kloostergemeenschap, en dit niet enkel op religieus gebied. Zo lezen we dat, toen er tussen enkele adellijke heren een hevige strijd ontbrand was, waarvan het klooster niet weinig te lijden had, zij de Heer smeekte hen tot bedaren te brengen en alles ten beste te keren. Waarop ook inderdaad de rust in het land terugkeerde (IV 22). Een ander maal, toen het land door een grote droogte geteisterd werd, smeekte zij de Heer om regen. Het merkwaardige van dit voorval is, dat eruit blijkt, dat zij zelf niet altijd overtuigd was van de krachtadigheid van haar gebed. Want toen Hij haar had geantwoord: „Vandaag geef Ik u regen,” en zij de onbewolkte hemel en de stralende zon zag, begon zij te twijfelen. Niettemin kwam er bij het vallen van de avond een vruchtbare regen (IV 10). Ook uit een andere gebeurtenis blijkt dat zij, hoe groot haar Godsvertrouwen ook mocht zijn, haar nuchterheid niet verloor: „Toen wij eens zeer bang waren voor de koning – hij stond niet ver van ons klooster (waarschijnlijk koning Adolf, die in het grondgebied van Eisleben een leger op de been had gebracht, dat in september 1294 in de strijd tegen de zonen van Albert van Saksen die streek verwoestte) – smeekte zij de Heer, als Koning en Heer aller koningen, ons in zijn vaderlijke goedheid te beschermen, zodat wij niets van ’s konings leger zouden te lijden hebben. De Heer sprak tot haar: ‘Gij zult nooit iets van zijn leger te zien krijgen.’ Nu bedacht zij echter, dat het wel kon gebeuren, dat het klooster toch iets te verduren kreeg, zonder dat zijzelf de soldaten zag. De Heer echter sprak: ‘Geen hunner zal uw klooster naderen, maar liefdevol zal Ik u tegen hen allen beschermen.’ Zo gebeurde het dan ook, want de Heer behoedde ons zo barmhartig, dat wij volstrekt geen nadeel van hen ondervonden, terwijl zij toch heel veel kloosters ernstige schade berokkend” (IV 11).

De steun aan individuele personen gaf zij meestal in de vorm van onderrichtingen. Zij beriep zich hierbij niet op haar openbaringen, maar deed het voorkomen of zij ze zelf weer van iemand anders had ontvangen (IV 38). Ook schijnt haar literaire arbeid niet gering geweest te zijn: „Zij dicteerde en onderwees zoveel gebeden, dat ze, had men ze alle opgeschreven, de inhoud van het psalterium in omvang zouden overtreffen (V 30). Enkele van deze gebeden zijn

in het *Boek der bijzondere genade* opgenomen, zo verschillende gebeden ter ere van de vijf deugden van Christus (I 19e), van het Heilig Hart (III 17) en van Maria (I 47), alsmede verschillende Mis- en Communiegebeden. Een gebed ter ere van het Heilig Aanschijn (het feest ter ere van de zweetdoek van Veronica was door Innocentius III († 1216) ingesteld) wordt alleen maar vermeld (I 10)¹⁸. Ook blijkt zij correspondentie gevoerd te hebben over geestelijke zaken, getuige de brief aan een vriendin in de wereld, die in IV 59 bewaard is gebleven.

Al moge het waar zijn dat Mechtild in de geschiedenis van de mystieke theologie niet die plaats heeft veroverd, die een Eckehart, Tauler, Seuse of ten onzent een Beatrijs van Nazareth, Hadewijch of Ruusbroec bezitten, eeuwenlang hebben haar visioenen en gebeden aan tallozen voedsel verschaft voor hun vroomheid¹⁹. Hoe hoog zij nog op het einde van de 16e eeuw in de Nederlanden in ere stond, kan men opmaken uit een aantekening in een Brussels handschrift van 1592 (Koninklijke Bibliotheek II 1302): „Broeder Dietrich van Monster (Thierry van Munster) heeft ghepredict te Jericho in die Kerk, dat desen boec van Sinte Machtele vysioenen alsoe waer was als theylig ewangelie.” En als Petrus Canisius in 1597 sterft, heeft hij in zijn handen een boekje, waarin hij vele van haar Heilig-Hartgebeden voor zichzelf had afgeschreven²⁰.

Maar dan begint de naam van Geertruid die van Mechtild te overvleugelen. Immers, als in 1668 het *Gebetbuch der heiligen Gertrudis und Mechtildis samt Unterricht über das mündliche Gebet* van de Kapucijn Martinus van Kochem verschijnt en in 1694 reeds in meer dan 30 000 exemplaren verspreid is, blijkt de latijnse uitgave van dit werkje in 1670 onder de simpele titel *Preces Gertrudianae* verschenen te zijn²¹.

DE MYSTIEK VAN MECHTILD VAN HACKEBORN

De mystieke Godservaring is uiteraard steeds een zeer persoonlijke, maar in dit persoonlijke ligt ook haar algemeenheid. In de mystieke belevenis zijn immers twee polen te onderscheiden: God en mens. De mens ervaart God in zijn eigen psychisch substraat, zoals dit door zijn tijd, omgeving en ontwikkeling gevormd is. Vandaar dat de beschrijving van mystieke ervaringen zo tijdgebonden kan zijn en gekleurd door de „geest der eeuw”. „Immers niet die visioenen zelf – aldus prof. SCHILLEBEECKX in een onuitgegeven college – zijn rechtstreeks door God geïnspireerd: zij zijn slechts de psychische weeromstuit van een dieper mystiek ingrijpen van God in de ziel, waarvan we de *kern* de „contemplatio infusa” kunnen noemen. Het belangrijkste zijn dus niet de visioenen zelf, maar de dieper liggende onverwoordbare *mystieke ervaring*, die momenteel begeleid wordt, op grond van psychologische wetmatigheden, door creatieve voorstellingsbeelden; zij zijn m.a.w. van dit dieper geestelijk genadegebeuren slechts de *weerkaatsing* in de sfeer van het zintuiglijke en imaginatieve. Slechts zijdelings komen zij dus van God, in hun verbeeldingsinhoud zijn zij schatplichtig aan de psychologie van het subject, aan zijn reeds verworven vocabularium, de religieuze tijdsgeest e.d.”

Het is dus alleszins gerechtvaardigd, vooraleer wij overgaan tot een systematische weergave van Mechtilds mystiek, de bronnen en invloeden na te gaan die voor haar denken van betekenis zijn geweest.

§ 1. ACHTERGRONDEN

Helfta kende ten tijde van Mechtild een hoge bloei, zowel op religieus als op intellectueel gebied. In de kloosterschool werden de

zeven artes liberales onderwezen, waarvan de eerste drie (het trivium) waren: spraakkunst, welsprekendheid en redeneerkunst; de vier overige (het quadrivium): rekenen, geometrie (dikwijls vervangen door aardrijkskunde), muziek en sterrenkunde. Als Geertruid de Grote deze studie later een „caeca dementia”, een dwaze verblindheid noemt, omdat de natuurlijke wijsheid haar sterker had aange trokken dan de hemelse, blijkt hier wel uit, met hoeveel applicatie deze kloostervrouwen zich aan de studie hebben gewijd. Velen waren naast het Duits, het Latijn volkomen meester en ook Mechtild zal zich zich zeer gemakkelijk in deze taal hebben uitgedrukt.

Ofschoon Mechtilds visioenen door Geertruid en haar medezusters in het Latijn te boek zijn gesteld, zodat het niet direct duidelijk is, welke taal Mechtild zelf heeft gebruikt, zijn er toch aanwijzingen te vinden, dat zij zich zowel van het Duits als van het Latijn heeft bediend.

Het eerste valt op te maken uit enige typisch Duitse woorden die wij in de latijnse tekst aantreffen: *Vrowe Mumme* (Vrouwe Tante) (I 6c) en *Minne* (II 16). Ook het visioen over de met zeven edelstenen gesierde ring in III 1 wijst in deze richting (vgl. tekstuitgave p. 299 noot 1). Mechtild bevestigt aldus de mening van LANDSBERG²² waar deze in het algemeen constateert: „Die Mystik wandte sich den Landessprachen zu; denn das Mönchslatein war durch seine lange Tradition eindeutig und klar geworden; es war die ideale Sprache für die scholastische Geistigkeit. Die Mystik brauchte die innere Unendlichkeit, die assoziative Vieldeutigkeit, die des Wort lebendiger Sprache, besonders des Urwort im Deutsch des Eckhart, Ruysbroeck usw. besitzt.” Anderzijds blijkt Mechtild ook van het Latijn gebruik gemaakt te hebben. In een door Geertruid in haar *Heraut van de goddelijke liefde* opgetekende revelatie verklaart Mechtild het woord *mansuetudo* uit *manendo* en *patientia* uit *pax* en *scientia* (*Heraut van de goddelijke liefde* I 16). In het *Boek der bijzondere genade* III 16 wijzen de twee lettergrepen van het woord *ovum* op de verhevenheid van God en de nietswaardigheid van Mechtild, een interpretatie die alleen maar in het Latijn mogelijk is.

De belangrijkste bronnen van Helfta's inspiratie waren de heilige Schrift, de Vadercommentaren en de Liturgie^{22a}. Als een van de

voornaamste taken van de novice noemt Mechtild zelf het „gaarne de heilige Schrift lezen en horen lezen” (IV 16), want de kloosterlinge moet de ring der wijsheid dragen, dat is: „zij moet dikwijls de heilige Schrift lezen en van buiten leren; de bruid der Wijsheid immers moet in het goddelijke onderwezen zijn” (IV 31). Het *Boek der bijzondere genade* geeft op iedere bladzijde duidelijke bewijzen van haar (en Geertruids) belezenheid in de Schrift, al zijn Mechtilds toepassingen niets steeds van enige singulariteit vrij te pleiten. Zo bv. als de Heer haar zegt Zelf voor haar een Paasgewaad te vervaardigen en dit op haar vraag aldus verklaart: „Weet ge niet dat de zijde gesponnen wordt door zijdewormen? En omdat er van Mij geschreven staat: ‘Ik ben een worm, en geen mens,’ zal Ik uw klederen vervaardigen uit Mijn innigste liefde” (II 27). In de verklarende aantekeningen bij onze tekstuitgave worden de schriftuurlijke toespelingen nader aangegeven.

Op instigatie van de abdis Gertrudis lazen de monialen Augustinus, Hieronymus, Gregorius, Beda, Bernardus en de Victorijnen²³. Uitdrukkelijk vinden we Augustinus vermeld in het voorwoord van het latijnse handschrift, Gregorius in V 30 en t.z.p. de *Vitae Patrum*. De invloed van een auteur op een visioen blijkt in VI 4, waar wij lezen, dat verschillende zusters zagen „hoe de Heer Jezus in de door Sint-Bernardus beschreven gestalte en schoonheid Zijn armen naar haar (Mechtild) uitstreckte en haar liefdevol aanzag”.

Ook Isidorus lijkt tot de gelezen auteurs te hebben behoord. Zie b.v. wat er gezegd wordt over de Serafijnen, die onmiddellijk naast God staan „daar zich tussen God en de Serafijnen geen andere geesten meer bevinden” (I 30) met Isidorus’ *Etymologie* V 24, waar de Serafijnen „brandend” worden genoemd „quia inter eos et Deum nulli angeli consistunt et ideo quanto vicinius coram eo consistunt, tanto magis claritate divini luminis inflammantur” (zie ook I 12, waar bij Mechtild in dit verband over de vuur-engelen wordt gesproken). Invloed van de *Apophthegmata Patrum* zou men kunnen vermoeden bij Mechtilds opvatting over de gehoorzaamheid als hoogste deugd (ofschoon hier ook een typisch benedictijnse stroming in het geding is), omdat daar in een verhaal van een der Vaders aan de gehoorzaamheid de hoogste rang wordt verleend als aan de „om-

nium sanctorum nutrix" (65, 389). Bij onze bespreking van de plaats die de liefde inneemt in Mechtilds mystiek zullen wij nog gelegenheid hebben te wijzen op de invloed van de *Dochter Sion*.

In V 32 treffen wij de opvatting van Origenes aan over het voorafbestaan van de ziel van Christus: „Zodra Mijn ziel in de jubel der Allerheiligste Drievuldigheid werd geschapen, heeft de vererenswaardige Drievuldigheid haar met onschatbare liefde omhelsd, en schonk de Vader haar zijn almacht, de Persoon van de Zoon haar zijn ongeschapen wijsheid en de Heilige Geest haar al zijn goedheid en liefde, zodat mijn ziel alles door genade bezat wat de Godheid bezit van nature. In die vereniging zelf ontvlamde dit goddelijke en eeuwig door de Heilige Drievuldigheid gekoesterde verlangen om tot verlossing van de mens de menselijke natuur met de Godheid te verenigen, mijn ziel met onuitsprekelijke liefde om dit werk te volbrengen Sinds het ogenblik echter, dat Ik door middel van de Heilige Geest werd ontvangen en mijn ziel met een lichaam werd verenigd, bedwong de almacht dit goddelijk verlangen, matigde de wijsheid die vreugde en verzachtte de Heilige Geest met de zoetheid van zijn zalving de liefdegloed, opdat mijn Mensheid haar tijdelijk leven zou kunnen behouden.”

In I 26a, handelend over de ten hemel opneming van Maria, is een duidelijke invloed te onderkennen van het *Liber S. Johannis de transitu S. Mariae* of van de aan Melito van Sardes toegeschreven bewerking hiervan *De transitu virginis Mariae* (vgl. de tekstuitgave pp. 415 en 417. noot 2 en 1).

Het is niet onwaarschijnlijk, dat ook de dominicaanse mystiek haar stempel gedrukt heeft op die van Mechtild, aangezien Helfta immers onder de geestelijke leiding stond van de Dominicanen van Halle. „Bei Mechtildis von Magdeburg nehmen wir schon die Beziehungen zwischen dem Dominikanerorden und der deutschen Mystik war... Man wird auch bei Gertrudis theologischen Einflüsse, die von diesem Orden ausgingen, wenigstens vermüten dürfen”²⁴. Het lijkt niet vermetel bij de naam van Gertrudis ook die van Mechtild te voegen. De betrekkingen echter tussen de Dominicanen en Helfta moeten nog nader onderzocht worden. Bij Mechtild van Maagdenburg heeft JEANNE ANCELET-HUSTACHE invloeden van Al-

bertus en Thomas van Aquino kunnen aanwijzen²⁵. Dit kan via Henricus van Halle geschied zijn, die wellicht een leerling van Albertus geweest is²⁶. Bovendien was Helfta omringd door Dominicanenkloosters: Leipzig (1229), Erfurt (1229), Halberstadt (1232), Nordhausen (1286) en Maagdenburg (1224). Halle zelf dateerde van 1271²⁷. In de geschiedenis van de Heilig Hart-devotie, kern van Mechtilds mystiek, neemt daarenboven Albertus ook een belangrijke plaats in²⁸. Dat Mechtild zowel voor Albertus als voor Thomas van Aquino een grote verering bezat, blijkt uit het visioen dat zij over beiden had (V 9). Bovendien zijn haar devotie voor Maria Magdalena, Agnes, Catharina van Alexandrië en haar belangstelling voor de zielen in het vagevuur ook kenmerkend voor de Dominicanenorde²⁹. Een invloed van de spiritualiteit van deze orde kan derhalve met reden verondersteld worden.

In het vorige hoofdstuk hebben wij reeds opgemerkt, dat de functies die Mechtild bekleedde zeker niet zonder betekenis zijn geweest voor de vormgeving van haar visioenen; met name haar bemoeienissen met het scriptorium hebben haar in nauw contact gebracht met de middeleeuwse miniatuurkunst. En hieruit zal zij ongetwijfeld inspiratie hebben geput voor haar visioenen. URS VON BALTHASAR spreekt in dit verband van een Helfta-stijl: „eine bestimmte Einkleidung. . . . Die Redaktorinnen (darunter Gertrud) selber verfügen über eine gewisse Wortgestalt und Formenwelt, die den gleichzeitigen Buchillustrationen genau entsprechen: zarte helle Farben, Gold, Blau und Rosa, frühlingshaftes Grün und reines Weisz, eine paradiesische Welt ohne Makel”³⁰. Ook de kostbaarheid der geschouwde voorwerpen kan men hieronder rekenen: vaten zijn altijd van goud, tronen en kronen steeds bezet met de kostbaarste edelstenen. Hetzelfde geldt voor de gewaden en zelfs de gesel die de Heer eens dreigend zwaait (II 11) is van goud. Maar zou deze inkleiding alleen op rekening geschoven moeten worden van de redactrices? Het lijkt ons voor de hand te liggen, dat ook Mechtild zelf deze beelden gebruikt heeft.

Is er in Mechtilds beeldspraak van enige originaliteit sprake? Of is zij schatplichtig aan andere literaire werken? Ofschoon het opvallend is dat vrijwel alle door haar gebruikte symbolen ook bij

Mechtild van Maagdenburg worden aangetroffen³¹, zou men te ver gaan met hieruit een directe afhankelijkheid te concluderen. Te recht merkt GRETE LÜERS op dat men „nicht allzu groszen Wert (soll) legen auf eine Darstellung der Abhängigkeit irgendeines Bild-complexes von einem anderen aus früherer oder gleicher Zeit. Denn die Vorstellungen, Bilder und Wortschöpfungen lagen sozusagen in der Luft”³².

In *Die Kulturwerte der deutschen Mystik des Mittelalters* en *Die deutsche Frauenmystik des Mittelalters* heeft GRABMANN gewezen op het typisch Duitse karakter van deze mystiek. „In der deutschen Frauenmystik spiegelt sich die deutsche Art des Mittelalters, die Formen des deutschen Denkens und Leben, die Innigkeit und Tiefe des deutschen Gemütes”³³. Dit typisch Duitse, zich o.a. uitend in het levende bewustzijn van het keizerschap en in een innige liefde voor de schone natuur, vinden we zowel bij Mechtild van Maagdenburg als bij Mechtild van Hackeborn. Maria is bij de laatste Jezus’ keizerlijke moeder (II 1) en Jezus zelf is de keizerlijke jonkman (IV 59) met een keizerlijk aangezicht (II 16). Hij is de keizerlijke zoon van de Vader (VI 6), de keizerlijke prins (VI 9), die de rijkskroon draagt (IV 2). De ziel treedt uit de kerker van het lichaam in het bruidsvertrek van de keizerlijke bruidegom (VII 11). De Heiligen knielen voor de Heer neer als vorsten die van de keizer een leen in ontvangst nemen (VII 2) en zoals de keizer aan zijn vorsten soldaten geeft, zo schenkt Christus aan graaf B. zielen uit het vagevuur (VII 20). Het bruiloftsmaal van Christus met de ziel heeft soms de entourage van een vorstelijk huwelijk (I 19b, III 1).

De liefde voor de natuur komt in vele visioenen tot uiting, waarin sprake is van kleurige, bebloemde weilanden, korenvelden enz. (o.a. III 2, III 16). Dat deze beschrijvingen, hoe symbolisch ook bedoeld, bij Mechtild meer waren dan een bekend literair genre, zou men kunnen opmaken uit haar scrupule bij de begrafenis van graaf B. tezeer van de natuur genoten te hebben, toen zij met de gemeenschap door de velden het lichaam tegemoet trok (II 22). Wel behoort tot de zuiver literaire beeldspraak de zg. tuin der deugden (I 10, I 22c, II 2, II 26, III 50), die we o.a. ook bij Hildegard van Bingen aantreffen³⁴, bij Hadewijch³⁵ en het dertiende-eeuwse *Van den*

*Bogaert die een Clare maecte*³⁶. Ook in de miniatuurkunst is deze tuin een geliefkoosd onderwerp.

Mechtild stond bijgevolg geheel in de stroom van haar tijd en haar originaliteit zal minder gezocht moeten worden in de vormgeving, dan in de inhoud van haar mystiek.

§ 2. DEVOTIE TOT HET HEILIG HART

Het kernpunt van Mechtilds mystiek is het Hart van Jezus^{36a}. Geheel staande binnen de Bernardijnse vroomheid, laat zij deze devotie kristalliseren rondom het Hart van de mensgeworden God. Typisch liturgisch van inspiratie – Benedictijns erfgoed – vangt haar devotie tot het Heilig Hart aan tijdens het inzetten van een Introïtus: „Op een woensdag na Pasen gebeurde het, dat zij bij het inzetten van de introïtus ‘Venite benedicti Patris mei’ vervuld werd van een ongewone, onzegbare vreugde en tot de Heer sprak: ‘Och, behoorde ik toch tot die uitermate gezegenden, die op het ogenblik Uw lieflijke stem zullen vernemen!’ Waarop de Heer antwoordde: ‘Wees er zeker van: Ik schenk u mijn Hart tot een onderpand dat ge steeds zult bezitten; en op de dag dat Ik deze wens van U vervul, zult ge het Mij ten bewijze teruggeven. Tevens schenk Ik u dat Hart tot een toevlucht, zodat ge op het uur van uw afsterven geen andere weg kunt inslaan dan die van mijn Hart, waarin gij u zult neerleggen om voor eeuwig te rusten’ ” (II 19b). De redactrices tekenen hierbij aan, dat deze gave een der eersten was die God haar verleende en dat zij de oorzaak was dat zij een vurige godsvrucht begon te koesteren voor het goddelijk Hart van Jezus.

Acht jaar later vraagt Jezus inderdaad zijn Hart terug, dat Hij haar als onderpand gegeven had. Bij het afsterven van zijn nachtegaal zingt Hij voor haar, „die voor Hem zo dikwijls en zo lieflijk had gezongen en zijn goddelijk Hart meer door haar vrome intentie nog, dan door haar welluidende stem naar de aarde had gelokt, nu op zijn beurt, om haar dat te vergelden, met zijn lieflijke stem en op een melodie die alle menselijke bevattingsvermogen te boven gaat: ‘Komt gezegenden van mijn Vader, neemt bezit van het rijk enz.’ en herinnerde haar aan de allerwaardigste gave, toen Hij haar acht

jaar geleden met diezelfde woorden zijn eigen goddelijk Hart geschonken had als onderpand van de liefde en zekerheid. En teder haar groetend vroeg Hij daarop: 'En waar is mijn geschenk?' Met beide handen opende zij toen haar hart en hield het tegen het geopende Hart van haar beminde, en de Heer hield zijn allerheiligst Hart tegen haar hart aan. En terwijl de kracht van zijn Godheid haar geheel doordrong, nam Hij haar op in zijn heerlijkheid" (VII 11).

Tussen deze beide gebeurtenissen in ontwikkelde zich een Heilig-Hartmystiek, die, al was deze op zichzelf niet nieuw, tot een ongekende uitbloei kwam, en bij haar het Leitmotiv werd van geheel haar vroomheid.

Voor Mechtild is het Hart van Jezus de bron van heel zijn activiteit, want zij begreep „dat al 's Heren werken zijn voortgekomen uit zijn Hart, uit zijn Liefde" (III 15). De klopp van zijn Hart is de klopp van zijn liefde. Toen zij tijdens de dageraadsmis van Kerstmis het Kindje zag en het omhelsde, „drukte zij Het zó aan haar hart, dat zij de slag van zijn Hart hoorde en gevoelde. Het sloeg ongelijk, met drie sterke, vlug opeenvolgende slagen, gevolgd door een trage slag. Toen de ziel zich daarover verwonderde, sprak het Kind tot haar: 'De slagen van mijn Hart zijn niet als die der overige mensen, maar vanaf mijn geboorte tot aan mijn dood heeft mijn Hart steeds zó geslagen, en daarom stierf ik zo spoedig op het Kruis. De eerste slag komt voort uit de almachtige liefde van mijn Hart, die zozeer de overmacht over Mij had, dat ik al de tegenstand van de wereld en de wreedheid van de Joden met een liefdevol en geduldig Hart heb overwonnen. De tweede slag komt voort uit de wijze liefde, waarmee Ik Mijzelf prijzenswaardig bestuurde, en waarin Ik al wat in hemel en op aarde was, vol wijsheid heb geordend. De derde slag uit de zoete liefde, die Mij zo krachtig doordrong, dat zij al het bittere dezer wereld zoet voor Mij maakte, ja, zelfs de zeer bittere dood tot verlossing der mensen maakte zij Mij beminnesswaardig en zeer zoet. De vierde slag, de trage, is het beeld van de goedertierenheid mijner Mensheid, die Mij voor allen beminnelijk en toegankelijk en navolgbaar maakt' " (I 5d). En elders zegt Jezus haar nog eens uitdrukkelijk: „Alle goed dat hemel en aarde bevatten, vloeit immers voort uit de goedheid van mijn Hart" (II 36).

Anders dan bij Mechtild van Maagdenburg, die in Jezus' Hart vooral zijn miskende liefde ziet – Jezus toont haar de wonde van zijn Hart en zegt: „Zie, hoe zéér zij Mij hebben gedaan” (*Het vloeiende licht der Godheid* VI 24) – is voor Mechtild van Hackeborn het Hart vooral het symbool van de liefde in haar overwinning en verheerlijking. Het gaat niet allereerst om de pijn die dit Hart is aangedaan. Het lijden, dat onverbrekkelijk met het Hart is verbonden, wordt bij haar overstraald door het licht van de Verrijzenis en de beelden die zij daarom kiest, zijn niet die van pijn en verdriet, maar van blijdschap en jubel. Zo schrijft zij zelf eens aan een vriendin in de wereld: „Op die dag van zijn plechtige Hartevreugde kleepte Hij zich uit liefde tot u in een rozerood gewaad, dat de liefde gekleurd had met het Bloed van zijn Hart. Hij zette zich een krans van rozen en leliën op het hoofd, die aan alle zijden gevat waren in kostbare edelstenen: de droppels van zijn kostbaar Bloed” (IV 59b).

Op Goede Vrijdag aanschouwde zij gedurende de Terts „de Heer omhuld door klaarheid en schoonheid, zodat Hij van het hoofd tot de voeten wonderbaar getooid stond te bloeien; dit in ruil voor hetgeen Hij aanvaard had, toen Hij zo onmenselijk voor ons werd geseld. Op het hoofd droeg Hij bovendien een krans, uit verschillende heerlijke bloemen gevlochten en zo wonderbaar vervaardigd, dat haar ziel iets dergelijks nooit had gezien. Deze krans had Christus voor zichzelf gevlochten uit de verschillende pijnen, die Hij in deze tijd, meer dan veertig dagen lang, in het hoofd had geleden. . . . Omstreeks de Noon verscheen de Heer haar in wonderbare glorie en majesteit; Hij droeg een gouden keten, waaraan een schild was bevestigd; hierop stond alles afgebeeld wat de Heer had geleden; dit schild, dat van boven met een blanke lelie, van onderen met een prachtige roos was versierd, bedekte 's Heren borst. Het was een symbool van Christus' triomferende Passie, de lelie verzinnebeeldde zijn onschuld, de roos zijn verheven lijdzaamheid. Toen de zusters nu tot de heilige Communie naderden, reikte de Heer aan ieder afzonderlijk zijn goddelijk Hart toe, dat vol was van wonderzoet geurende specerijen. Tevens ontvingen allen die naderden bovengenoemd schild van de Heer, zodat ditzelfde schild op ieders borst als een heerlijk sieraad fonkelde; zij begreep hieruit, dat Christus aan

zijn getrouwen de overwinning van zijn lijden verleende, opdat die haar tot burcht en versterking zou dienen tegen alle vijanden” (I 18c).

De liefde, waarvan Jezus’ Hart het symbool is, is de goddelijke liefde die zich in de Mensheid van de Heer veruitwendigt. Die goddelijke en menselijke liefde ontmoeten elkaar in dat Hart, dat van beide het centralisatiepunt en kern van uitstraling is. Duidelijk komt dit tot uitdrukking in het volgende gebedje tot de Liefde: „Ik prijs U, o krachtige Liefde; ik zegen U, o wijze Liefde; ik verheerlijk U, o zoete Liefde; ik verhef U, o goedertieren Liefde, in en boven alle goed dat uw allerheerlijkste Godheid en uw gelukzalige Mensheid door uw Hart, dit zeer verheven werktuig, in ons heeft uitgewerkt en nog uitwerken zal. Amen” (I 5d).

De voortdurende transformering van pijn in heerlijkheid kan de vraag doen rijzen of er bij Mechtild nog wel sprake is van het vleeselijke hart van Jezus. BAINVEL antwoordt op deze vraag bevestigend³⁷, maar, voegt hij er aan toe: „il est comme sublimé dans le symbolisme de l’amour, il se perd, pour ainsi dire, dans le rayonnement lumineux de la personne de Jésus”. Inderdaad is dit waar, is „le Cœur de chair de Jésus le glorieux symbole de l’amour et de tous les sentiments du Verbe Incarné pour son Père en pour les hommes”³⁸.

Door deze sublimering kreeg Mechtilds Hart-begrip een verruiming, die het haar mogelijk maakte niet alleen van Jezus’ Hart te spreken, maar ook van het Hart van de Vader – een gedachte die wij overigens ook reeds bij Bernardus aantreffen: (Maria) Verbum ex ipso Patris corde suscepit (*Sermo de Aqueductu* 11).

Tussen Jezus en het Hart van zijn Vader bestaat een innige verbondenheid, want Hij is er het merg van en Hij kan door Mechtild begroet worden als de diepste innigheid van zijn Vaders Hart (I 4). Evenals bij Jezus het Hart het centrum is van zijn liefdedaden, is bij de Vader het Hart het centrum van diens grootste liefdedaad: het zenden van zijn Zoon in deze wereld. Aldus formuleert Maria één van haar vreugden: „Herinner mij aan de vreugde die ik smaakte, toen de Zoon van God als een bruidegom uit het Hart van de Vader schrijdend, in mijn schoot kwam, opspringend als een held om zijn loopbaan te beginnen” (I 41).

Dit thema komt bij Mechtild meermalen terug. Zo in II 17: „Vervolgens kwam het haar voor, alsof zij in Gods Hart een schone jonkvrouw zag met een ring aan de vinger; in die ring schitterde een diamant, waarmee zij onophoudelijk aan Gods Hart klopte. De ziel vroeg de jonkvrouw waarom zij Gods Hart toch zo telkens aanraakte, en kreeg ten antwoord: ‘Ik ben de goddelijke liefde en deze steen betekent de schuld van Adam; zoals men nu de diamant niet zonder bloed kan breken, kon evenmin Adams schuld zonder Christus’ Mensheid en Bloed worden uitgedelgd. Zodra Adam zondigde, ben ik tussenbeide gekomen en heb heel die schuld opgevangen; door Gods Hart onophoudelijk aan te raken en tot liefde te bewegen, heb ik Het niet toegestaan te rusten, totdat ik de Zoon van God uit het Hart van de Vader heb neergelegd in de schoot van de Moeder-maagd’ ”. En elders zegt Jezus tot haar: „Denk aan de macht van deze liefde, die Mij van mijn plaats aan ’s Vaders Hart naar de schoot der Maagd overdroeg” (II 21). Dit gebeuren ziet zij tijdens de nachtmis van Kerstmis als een stralende lichtglans vanuit Gods Hart, die zich in de gedaante van een zeer stralend Kind op het hart van haar ziel vasthechtte (I 5c). Zo treffen Jezus’ pijnen zijn Vader tot in diens Hart (VII 1) en worden Maria (I 26b) alsmede alle heiligen in het binnenste van zijn vaderlijk Hart getrokken, dat hun tot woning wordt geschonken (I 34c).

Een enkele maal spreekt zij ook van het Hart van de H. Geest (I 23) en van het Hart der allerheiligste Drievuldigheid (I 46).

Deze verruiming van het Hart-begrip leidde ertoe, dat Mechtild, sprekend over Gods Hart, nu eens het Hart van de Vader, dan weer het Hart van Jezus voor ogen had. De juiste betekenis kan dan alleen maar uit de samenhang worden opgemaakt. Soms ook vloeien beide betekenissen in elkaar over, zoals in dit visioen: „Eens aanschouwde zij de Heer Jezus met iemand die voor Hem stond. In Gods Hart draaide voortdurend een rad, terwijl er een koord van Gods Hart liep naar het hart van de persoon die voor Hem stond, waarin ook een rad ronddraaide. Die persoon verzinnebeeldde alle mensen, het rad wees er echter op, dat God uit vrije wil aan de mens een vrije wil had geschonken om zich naar het goede of naar het kwade te keren. Het koord beduidde Gods wil, die de mens steeds tot het goede, maar

niet tot het kwade trekt. Het koord reikt dus van Gods Hart tot 's mensen hart, en hoe vlugger het rad draait, des te dichter nadert de mens tot God..." (IV 20).

Dit gebruik van 'Hart Gods' voor het Hart van Jezus hangt samen met haar visie op Jezus' persoon. Haar aandacht voor zijn Mensheid is onverbrekkelijk verbonden met de gedachte aan zijn Godheid. De *unio hypostatica* is een Leitmotiv, dat door veel van haar visioenen heenspeelt. Een enkel voorbeeld: „Toen de Mis 'Lux fulgebit' (dageraadsmis van Kerstmis) werd gezongen, werd zij verlicht door onuitsprekelijke kennis. Zij begreep hoe Gods Zoon dat licht was, en hoe Hij heel de wereld en ieder mens bij zijn lichtbrengende geboorte verlicht had. Zij zag ook in, hoe in dit zeer kleine kindje de volheid van geheel de Godheid woonde, en hoe de almachtige kracht van God dit kleine lichaampje in stand hield, opdat Het niet geheel zou verdwijnen; eveneens hoe de onnaspeurlijke Wijsheid van God in Hem was verborgen, daar Hij, liggende in de kribbe, dezelfde wijsheid bezat als heersend in de hemel; en dat de zoetheid van de Heilige Geest en diens liefde dit kindje geheel was ingestort, zodat hetgeen haar ziel daaruit gewaar werd, onzegbaar was en het bevattingsvermogen van menselijke zinnen te boven ging" (I 5d).

Omdat in zekere zin in Jezus' Hart het goddelijke en het menselijke elkaar raken, is zijn Hart de toegangsweg naar God. „Leg al uw lijden in mijn Hart – zegt Jezus eens tot haar – en Ik zal het tot een zó grote volmaaktheid brengen, dat die nooit door het lijden van anderen werd geëvenaard. Zoals de Godheid alle lijden van mijn Mensheid in zich opnam en met zichzelf verenigde, zo zal Ik al uw lijden geheel en al overbrengen naar mijn Godheid en het met mijn liefde tot een eenheid versmelten en u deelachtig maken aan de verheerlijking, die God de Vader aan mijn verheerlijkte Mensheid schonk, in ruil voor al wat Ik leed" (II 36).

In het hierna volgende zal nog meermalen van het Hart des Heren sprake zijn omdat Mechtilds theologie voortdurend naar dit symbool van de God-menselijke liefde grijpt.

Hetgeen tot nu toe hierover gezegd is, laat in ieder geval duidelijk zien, dat er een groot verschil bestaat tussen de devotie tot het Heilig Hart bij Mechtild en die bij de zieneres van Paray le Monial. Niet

alsof de liefde bij Margareta-Maria minder glorieus zou zijn of minder vreugdevol, maar – aldus BAINVEL – „l'idée de l'amour qui n'est pas aimé, de l'amour qui a tant souffert, s'il ne souffre plus, assombrit presque toujours le ciel de la voyante de Paray; à Helfta, nous sommes presque toujours sous un ciel rayonnant de joie en de gloire: le Sacré-Cœur s'y montre aimant et glorieux, nous l'y voyons délicieusement aimé, le culte du Sacré-Cœur y respire, de part et d'autre, la joie de l'amour heureux. On a remarqué que cette vue du Christ glorieux et triomphant est celle où se complaît l'art du XIIIe siècle; la croix même y est un trône”³⁹.

§ 3. DEVOTIE TOT CHRISTUS' MENSHEID

De devotie tot de Mensheid van Christus is karakteristiek voor de spiritualiteit van de Middeleeuwen. Vooral onder invloed van Bernardus, voor wie elk detail van Christus' menselijk leven een gevoel van innige tederheid opriep, wijden de mystieken aan dit onderwerp een grote belangstelling. Mechtild is hierop geen uitzondering. Toch valt het bij haar op, dat zij in deze veel minder ver gaat dan velen van haar tijdgenoten en geestverwanten. Weliswaar toont zij soms belangstelling voor details, maar veel vaker stoot zij onmiddellijk door naar de kern van het mysterie.

Die belangstelling voor het detail uit zich bv. in het visioen dat zij op Kerstmis kreeg en waarin zij Maria met haar kind op schoot zag zitten op een bergtop. Op haar vraag waar Maria zich nu bevond, gaf deze haar ten antwoord: „Op de berg Bethlehem. Want deze stad ligt op de berg; men leest dan ook in het Evangelie: 'Josef nu ging op enz.' (Lk. 2,4). Maar de herberg waar ik Christus ter wereld bracht, lag onder in de stad, op het einde, dicht bij een der poorten; daarom zegt men dus dat de Heer te Bethlehem geboren is.' En zij vroeg: 'Maar hoe konden de herders dan 's nachts het kind bereiken?' Zij antwoordde: 'Daar er overal volkomen vrede heerste, waarover de mensen zich toen verblijdden, waren ze zeer veilig. Bovendien werden wegens die stroom gasten de poorten niet gesloten.' Daarop vroeg zij weer: 'O Vrouwe, waarom bezat gij geen bed en hadt ge ook geen ander gerief?' Zij antwoordde: 'Voor mij was dat

niet nodig: ik bracht mijn schuldeloze Zoon immers zonder enige pijn ter wereld.' De ziel sprak daarop: 'Wat hadt ge om uw vrienden en verwanten voor te zetten, die u kwamen bezoeken, o allerarmste, die toch de Koningin zijt van de hemel?' Zij antwoordde: 'Wat zij nodig hadden, zette ik hun niet voor, want wat zij nodig hadden, brachten zij zelf mee.' Ook vroeg zij haar nog naar het voedsel, dat zij haar Zoon had verstrekt, nadat zij hem gespeend had. En zij antwoordde: 'Een papje van wijn en wittebrood heb ik voor Hem klaargemaakt' " (I 5e). Een andere keer vraagt Mechtild naar de leeftijd van de heilige Anna, waarop Maria antwoordt, dat zij op aarde had geleefd tot de terugkeer uit Egypte (I 12).

Dergelijke vragen naar minutieuze bijzonderheden zijn echter zeldzaam. Haar aandacht richt zich veel sterker op de menselijke gestalte van Christus zelf, die zij duidelijk voor zich ziet, tot, bij wijze van spreken, in de kleinste bijzonderheden. Maar ook in dit opzicht is Mechtild geen uitzondering. Wat GRETE LÜERS in het algemeen zegt, gaat geheel voor Mechtild op: „Der Mystiker aber hält das Anthropomorphste, sinnlichste Wert, das Göttliche zu sinnbilden; denn er sieht das Sinnlichste nur im Abglanz des Geistigen; durch Sublimierung, Transzendierung vermag jedes Ding, den erhabenen Abglanz des Jenseits tragend, Wert als Gleichnis zu erlangen, so dasz Gott aus allen Dingen zu strahlen beginnt”⁴⁰. Elk deel van Jezus' lichaam is voor haar symbool van het goddelijk mysterie, dat zich in Christus veruitwendigt. Typerend hiervoor is het volgende visioen: „Toen zij zich op zekere nacht met gebed en overweging op de heilige Communie voorbereidde, zag zij zichzelf voor 's Heren aanschijn staan, en toen zij Hem met hartelijke liefde begeerde te loven, sprak Hij tot haar: 'Bezie Mij, loof Mij in mijn gestalte: Loof mijn hoofd, mijn Godheid, zoals er geschreven staat: het hoofd van Christus is God (1 Kor. 11,3). Loof mijn voorhoofd, mijn niet te verstoren vrede en rust; op het voorhoofd immers tekent het zich af, wanneer 's mensen geest verstoord is. Loof mijn ogen, de klaarte van mijn Godheid. Loof mijn oren, mijn barmhartigheid, die ik telkens tot de gebeden en noden der mensen neig, barmhartigheid, aan wie zelfs niet de geringste, onhoorbare zucht mag ontgaan. Loof bij de rechte lijn van mijn neus mijn strikte rechtvaardigheid, waaraan

niemand, die daar rechtens belandt, nog ontkomt. Loof bij mijn neus mijn lieflijke zoetheid; voor de minnende ziel toch geurt niets zo zoet als de zoetheid mijner liefde. Denk bij mijn mond aan mijn wijsheid, die alles goed en aangenaam heeft verordend; bij mijn kin aan mijn nederigheid, waarmee Ik Mij vanuit de hemel in de schoot der Maagd heb neergebogen; bij mijn hals aan de vrijgevigheid van mijn geduld, waarmee Ik de last der zondaren heb gedragen, niet slechts van hen die toen leefden, maar van allen die er nog ooit tot het einde der tijden zullen komen. Loof Mij bij mijn schouders, want zelf heb Ik mijn kruis gedragen. Loof Mij bij mijn rug voor de hevige pijn, die Ik bij de geseling doorstond. Loof bij mijn Hart de liefde en de trouw, die Ik in de hoogste graad de mensen heb bewezen. Beschouw bij mijn handen en armen het zwoegen en lijden van mijn Mensheid, al wat Ik tot verlossing van de mens heb verricht en verduurd. Loof Mij bij mijn zijden voor de onzegbare pijn, ja, een der hevigste pijnen, die Ik daarin verduurde, toen Ik voor u werd uitgestrekt op het kruis. Verdiep u bij mijn knieën in mijn toegewijdheid aan het gebed, en bij mijn voeten in mijn verlangens, waarmee Ik al de dagen van mijn leven tot heil van de mens heb gewerkt en naar dit heil dorstend hem te hulp ben gesneld" (III 6a). Een dergelijk visioen vinden we ook in III 15, waarin Christus' ledematen „ons bij onze verrichtingen als spiegels verlichten" en waaruit de mens leert „dat al 's Heren werken voortkomen uit zijn Hart, uit zijn liefde. Christus' voeten, zijn verlangens, verlichten ons: dáár moeten wij erkennen hoe onverschillig wij zijn wat onze verlangens naar het goddelijke betreft, en hoe onnut ten opzichte van de mensen. Christus' knieën, die zich zo dikwijls in gebed voor ons buigen, zoals zij zich ook bij de voetwassing bogen voor de apostelen, zijn ons een spiegel van nederigheid. Daarin kunnen wij onze hoogmoed aflezen, die ons, stof en as, niet toelaat ons te verdeemdedigen. Christus' Hart is ons een spiegel van brandende liefde, waarin wij de lauwheid van ons hart ten opzichte van God en de naaste kunnen erkennen. Christus' mond is ons een spiegel, die zeer wel-luidende lof of dankzegging voortbrengt, waarbij wij de nuttelosheid inzien van onze eigen woorden en onze achteloosheid bij lof- en dankzegging. 's Heren ogen zijn ons een spiegel van goddelijke waar-

heid. Daarin moeten wij de duisternis zien van onze ongetrouwheid, die ons verhindert de waarheid te kennen. 's Heren oren zijn voor ons een spiegel van gehoorzaamheid, en zoals Hij steeds bereid was God de Vader te gehoorzamen, zo ook neigt Hij zich steeds om naar onze gebeden te horen."

In deze symboliek van Jezus' lichamelijkheid hebben niet alleen de vingers van zijn hand nog zinnebeeldige betekenis (IV 31), maar zelfs de kootjes van zijn pink (IV 49).

Deze lichaamssymboliek vindt haar spiegelbeeld in de mens. De navolging van Christus wordt uitgedrukt in beelden die corresponderen aan Jezus' lichamelijkheid. Zo schrijft zij in de brief aan haar vriendin: „Mijn liefste dochter in Christus, de Minnaar van uw ziel houdt uw hand in zijn hand en raakt met zijn vingers uw vingers aan om u daardoor duidelijk te maken hoe hij werkt in uw ziel, en hoe gij Hem moet navolgen door zijn voorbeelden na te leven. Zijn pink betekent zijn nederige levenswandel, waardoor Hij op aarde kwam, niet om gediend te worden, maar om te dienen en zich aan alle schepsel te onderwerpen. Op zijn pink moet gij ook uw pink leggen, dat is: zijt gij opgeblazen van hoogmoed, denk dan aan de vernedering en de onderdanigheid van uw God, en bid door zijn nederigheid alle trots en eigenzinnigheid, die voortvloeit uit de eigenliefde waarmee de mens zich bemint, te mogen overwinnen." Op dezelfde wijze worden vervolgens de ringvinger, middelvinger, wijsvinger en duim ter sprake gebracht, ieder met eigen betekenis en toepassing (IV 59a).

Van eenzelfde beeldspraak maakt Mechtild gebruik voor het onder woorden brengen van de mystieke vereniging: „Nu riep de Heer de ziel tot zich. Hij strekte zijn handen uit naar de handen van haar ziel en schonk haar alle werk en alle lijden, dat Hij in zijn heilige Mensheid volbracht had. Vervolgens zochten zijn goedertieren ogen de ogen van haar ziel, en schonken haar heel de werkzaamheid van zijn allerheiligste ogen en een overvloedige stroom van tranen. Daarna legde Hij de oren van haar ziel tegen zijn eigen oren en schonk haar heel de werkzaamheid van zijn eigen oren. Dan drukte Hij zijn rozerode mond op de mond van haar ziel en gaf haar heel de werkzaamheid van lofprijzing, dankzegging, gebed en geloofsverkondi-

ging, om aan te vullen wat zij verzuimd had. Tenslotte verenigde Hij zijn van honing vloeiend Hart met het hart van haar ziel en verleende haar alle werkzaamheid van overweging, godsvrucht en liefde en begiftigde haar rijkelijk met alle goed. Aldus geheel in Christus ingelijfd en van goddelijke liefde gesmolten als was bij het vuur, geheel opgenomen in God als was waarin een zegel gedrukt staat, ging zij schuil in haar gelijkenis met Hem. Zo is dan die gelukkige ziel volkomen één geworden met haar Beminde" (I 1a).

Men is geneigd in deze beeldspraak alleen maar uiterlijke vormgeving te zien. Doch ten onrechte. Want het is juist door dit lichamelijke dat zij zich zo nauw met de Heer verbonden weet. Het binnentreden van God in het menselijke bestaat heeft Hem zó nauw met de mens verbonden, dat er een eenheid met Hem kon ontstaan, juist in en door dit menselijke. Het begrip „Mystiek Lichaam" is voor Mechtild levende realiteit: zij is er zich van bewust, dat Christus' aardse leven zich ook in haar manifesteert, of – wellicht beter uitgedrukt – dat wat zij ondergaat door Christus zelf wordt ondergaan. Duidelijk komt dit naar voren in het volgende visioen: „Eens toen zij ziek was en veel pijn leed, verscheen haar op zekere dag de Heer Jezus Christus, gehuld in een wit gewaad, omgord met een groenzijden band, die bezet was met kleine, gouden schilden en tot op de knieën afhing. Terwijl zij die bewonderde en zich afvroeg, wat die wel betekenden, sprak de Heer tot haar: 'Zie Ik heb Mij met uw kwellingen bekleed. Mijn gordel toont aan, hoe de kwelling u van alle zijden benauwt en dat gij er tot aan de knieën vol van zijt. Maar al uw pijnen zal Ik in Mij opnemen; Ik zal het zijn die alles in u lijdt, en zo zal Ik, met de hoogste instemming van God de Vader, al uw kwellingen opdragen in vereniging met mijn lijden, en Ik zal bij u zijn tot aan uw laatste ademtocht, die gij nergens zult uitademen tenzij enkel in mijn Hart, om er voor eeuwig te rusten' " (II 39).

Nog sterker vinden wij deze visie verwoord in het volgende: „Toen zij zich eens bezwaard voelde, omdat zij zich door de mensen liet dienen, en bang was, dat zij meer verzachtingen aanvaardde dan nodig, en zij zich hierover bij de Heer die zij aanriep, beklaagde, ontving zij van Hem het volgende antwoord: 'Wees niet bang en maak u geen zorgen, want al wat gij lijdt, onderga Ik werkelijk in u,

en daarom is alle goed, dat de mensen u doen, een weldaad bewezen aan Mij, en als bewezen aan Mij, beloon Ik ze naar verdienste. Allen ook die u in het uur van uw dood liefdevol en medelijdend bijstaan, zal Ik niet minder dankbaar zijn, dan wanneer zij vol smart over Mij bij mijn lijden aanwezig waren. En wonen zij met liefdevolle toewijding uw begrafenis bij, dan is Mij dat even lief als hadden ze Mij bij mijn begrafenis overeenkomstig mijn waardigheid geëerd' ” (II 40).

De gedachte die aan deze visioenen ten grondslag ligt, is de consequentie tot het uiterste van het „Al wat gij gedaan hebt voor een dezer geringsten van mijn broeders, hebt gij voor Mij gedaan” (Mt. 25,40) en die zij door Christus in een ander visioen laat formuleren als „Overal waar gij zijt, ben Ik” (III 19).

Mechtild kan tot deze quasi-identiteit komen, omdat zij zich niet beperkt tot de Christus in zijn louter historische verschijningsvorm. We hebben er reeds op gewezen hoe voor haar Christus' Mensheid voortdurend staat in het licht van zijn verheerlijking. Het is precies deze verheerlijking, welke Hij bij zijn verrijzenis ontving, die de mogelijkheid biedt van zijn actualiteit nu. Want die verheerlijking bestond o.a. hierin, zo leert Christus haar, dat „aan geheel mijn lichaam de glorie geschonken (is), zodat Ik, evenals Ik alomtegenwoordig ben in mijn Godheid, ook in mijn Mensheid overal, bij al mijn vrienden tezamen, en bij ieder afzonderlijk kan zijn waar Ik maar wil, hetgeen aan niemand, al was hij nog zo machtig, ooit mogelijk geweest is, of in eeuwigheid ooit zijn zal” (I 19f). Daarom ook verheugt Hij zich over alle eer die aan zijn ledematen wordt bewezen, als ware die Hemzelf aangedaan (Ibid.).

Deze visie op Jezus' Mensheid betekent echter niet, dat het historische leven van de Heer buiten haar gezichtskring zou vallen. Integendeel. In verschillende visioenen komt tot uitdrukking met hoeveel liefdevolle aandacht zij zich buigt over de verschillende feiten uit het aardse leven van de Heer. Zo ziet zij eens „hoe er boven het altaar een boom ontsproot van wonderbare omvang; de hoogte ervan reikte tot in de hemel, de breedte nam het aardrijk in beslag, en hij was vol van vruchten en ontelbare bladeren. De hoogte van de boom betekende Christus' Godheid, de breedte zijn allervolmaakt-

ste levenswandel. De vrucht is alle goed, dat uit Christus' levenswandel en daden is voortgevloeid; de bladeren waren met gouden letters beschreven: Christus Mens geworden, Christus als Mens geboren, Christus besneden, Christus door de Wijzen aanbeden, Christus in de tempel opgedragen, Christus gedoopt; zo stond heel zijn levenswandel op deze boom geschreven" (I 9c). Een ander maal ziet zij een kostbaar versierde schrijn, symbool van het menselijk hart, en verdeeld in drie vakken. In het middelste liggen kostelijke gewaden: purper met gouden klaverblaadjes versierd, groen met ingeweeven gouden rozen, hemelsblauw bezaaid met gouden sterren en rood met gouden lelies versierd. Toen zij zich afvroeg wat dit alles te betekenen had, antwoordde Jezus haar: „Bekleed Mij met een gewaad dat overeenstemt met uw verlangen Mij in uw hart te dragen: Looft gij mijn kindsheid, die geheel de majesteit der Drie-vuldigheid omsloot, dan moet gij Mij bekleden met het purperen gewaad dat versierd is met gouden klaverblaadjes. Overweegt gij echter mijn jongelingsjaren, kleed Mij dan in het groene gewaad met gouden rozen, het symbool van de heerlijkheid mijner Godheid, die Ik de mens ben komen brengen, volgens dit woord: Het was mijn lust te zijn met de kinderen der mensen (Spr. 8,31). Want Ik, de Zoon van God, ben in heel de volheid der Godheid de Zoon der Maagd geweest en de Mensenzoon, en alleen aan mijn maagdelijke Moeder heb Ik de heerlijkheid mijner Godheid volledig meegegeeld. . . . (Door de rode gewaden wordt aangeduid) mijn Passie, die rood is van bloed; mijn schuldeloze dood wordt verzinnebeeld door de gouden lelies, en wanneer gij die gedenkt, bekleedt gij Mij met zulk een gewaad" (III 28).

Wat haar echter vooral interesseert zijn de deugden, waarin Jezus in zijn aardse levenswandel heeft uitgeschitterd en die voor haar voorbeelden zijn waarin zij de Heer kan navolgen. Want Jezus aardse leven heeft voor haar primair een exemplarisch karakter.

Zo onderscheidt zij eens in Jezus' levenswandel op aarde vier dingen, die een richtsnoer vormden voor haar hart: „Christus was ten eerste steeds vurig van hart. Zo moest ook zij, wanneer zij alleen was, haar aandacht steeds vestigen op God alléén, door zijn Godheid of de werken van zijn Mensheid te beschouwen, of te overwegen

wat God in zijn heiligen had uitgewerkt, of de gaven gedenkend die Hij haarzelf door zijn goddelijke barmhartigheid had ingestort. Christus was ten tweede voor allen toegankelijk en zachtmoedig. Zo moest ook zij vriendelijk en zachtmoedig zijn, zonder iemand ooit door bijtende woorden te kwetsen; haar woorden moesten daarentegen steeds vol zijn van Christus' daden, van de voorbeelden die de heiligen gaven, of van hetgeen de naaste kon stichten. Christus verrichtte ten derde zijn werken tot welzijn van de mensen, die Hij genas naar lichaam en ziel. Zo moest ook zij ernaar streven al haar werken vol ijver te verrichten, liefdevol en opgeruimd van hart. Christus was ten vierde zeer geduldig in heel zijn vervolging en lijden; zo moest ook zij alle pijn en onrecht vol goedheid verdragen, als een schaap, dat op het weiland wel dikwijls blaait, maar voor zijn beul zwijgt, wanneer het wordt weggesleurd naar de slachtbank; juist zo moet de getrouwe ziel beangst zijn bij de afwezigheid van lijden; wordt zij echter gekweld in hart of geest, dan is zij veilig geborgen" (III 16).

Een andere keer zijn het Jezus' nederigheid, lijdensmoed en liefde (III 19), zijn goedheid en gerechtigheid (I 13a) of zijn maagdelijke zuiverheid (I 9b) die haar aandacht boeien.

Maar het is op de eerste plaats Jezus' Lijden, dat haar in dit opzicht bezig houdt. Want „in het kruis is de ware zaligheid gelegen, en buiten het kruis wordt er geen ware zaligheid gevonden, volgens dit gezegde: Geen enkele zaligheid in huis – zo men daar niet vindt zijn kruis – hem beidend op de drempel. Waar er in een ziel het kruis, dat is de kwelling, ontbreekt, daar ontbreekt lijdzaamheid; waar lijdzaamheid ontbreekt, daar ontbreekt alle zaligheid" (I 16a).

De beschouwing van Christus' Passie is er echter niet op gericht de ziel tot medelijden te bewegen, te laten klagen over het wrede lot dat de Heer moest ondergaan, maar zij mondt bij haar uit in lof- en dankzegging, die zich moeten uiten in een daadwerkelijke christelijke en kloosterlijke levenshouding. Want „ieder die God beminnen wil, moet zich vastklampen aan 's Heren Passie door die herhaaldelijk te gedenken en te vereren, want daarin zal hij voldoende stof vinden om lief te hebben; ook is er niets wat de geest zozeer ontroert en ontvlamt als de herinnering aan Christus' lijden" (I 17).

Typerend voor deze geesteshouding is dit visioen: „Op Goede Vrijdag sprak zij, terwijl God haar ontelbare weldaden bewees: ‘O, mijn allerzoetste God, hoe kan de mens het U vergelden, dat Gij U op deze dag voor zijn heil liet gevangen nemen en boeien?’ De Heer sprak tot haar: ‘Door vrijwillig en gaarne door de band van echte gehoorzaamheid gebonden te zijn.’ En de ziel sprak: ‘Hoe zal hij U hiervoor loven, dat de Joden U al spuwend met hun speeksel bevuilden en U kaakslagen toedienden?’ De Heer antwoordde haar: ‘Ik zeg u in waarheid: allen die hun Oversten verachten, spuwen Mij in het gelaat. Wil iemand Mij voor die bespuwing eerherstel geven, dan moet hij zijn Oversten eren.’ De ziel sprak daarop: ‘Wat aanvaardt Gij als dankzegging voor uw kaakslagen, o liefdevolle Heer?’ Hij antwoordde: ‘Dat iemand stipt en getrouw de gebruiken en statuten van zijn Orde onderhoudt.’ En de ziel: ‘O allergetrouwste Vriend, hoe moet men U prijzen voor de pijn die Gij hebt geleden toen de doornenkroon U in het vorstelijk hoofd werd gedrukt, zodat uw liefdallig gelaat, waarop de engelen begerig zijn een blik te slaan, geheel versluierd werd met rozerood Bloed?’ De Heer antwoordde: ‘Door bij bekoring met alle kracht weerstand te bieden, en zoveel juwelen in mijn diadeem te voegen als men in mijn Naam bekoringen overwint.’ En de ziel: ‘En hoe prijst men U hiervoor, o wijste aller Meesters, dat Gij U als een waanzinnige in een wit kleed liet bespotten?’ En de Heer sprak: ‘Door in zijn kleding geen opsmuk, geen opvallendheid te beogen, maar slechts het noodzakelijke.’ En de ziel: ‘En hoe U daarvoor danken, o Enige van mijn hart, dat Gij U zo onmenselijk wreed liet geselen?’ En de Heer: ‘Door met volmaakte trouw en lijdzaamheid bij Mij te blijven, zowel in voor- als in tegenspoed.’ En weer vroeg de ziel: ‘Wat verlangt Gij daarvoor in ruil, dat uw voeten aan het kruis werden doorboord?’ En de Heer gaf haar ten antwoord: ‘Dat men al zijn verlangen vestigt op Mij, en dat men, zo men niet kàn verlangen, althans de wil tot verlangen bezit. In dat geval aanvaard Ik de wil alsof het de daad was.’ En de ziel vroeg: ‘En wat daarvoor, dat Gij uw handen aan het kruis liet slaan?’ En de Heer: ‘Dat men zich oefent in alle goede werken, terwijl men al wat verkeerd is, vermijdt om mijnentwil.’ En de ziel: ‘Hoe moeten wij U, o enige Zoetheid,

dankzeggen voor de liefdewond, die Gij voor de mens hebt ontvangen op het kruis, toen de onoverwinnelijke liefde met haar liefdespeer uw van honing vloeiende Hart doorboorde, zodat er als geneesmiddel water en bloed ontsprong, en Gij zodoende, door de overmaat van liefde tot uw Bruid overwonnen, uw liefdedood stierft?’ En de Heer sprak: ‘Doordat de mens geheel zijn wil gelijkvormig maakt aan mijn wil, en mijn wil hem steeds in alles en boven alles welgevallig is’ ” (I 18a).

Deze realiteit van het lijden van Christus veroorzaakte ook bij Mechtild een bepaalde vorm van geestelijke stigmatisatie. Dat was toen zij, zich bevindend in het Hart van Christus, zich uitstreckte op een groot kruis, dat op de vloer was aangebracht. „En zie, vanuit het midden van dit kruis schoot een scherpe gouden speer omhoog en doorboorde haar hart, en zij hoorde hoe de Heer tot haar sprak: ‘Al de rijkdom van heel de aarde is niet in staat, ook maar één enkele ziel te verblijden; haar gehele zaligheid en hoogste heerlijkheid immers bestaat in lijden en kwelling’ ” (II 25).

Doch dit lijden en deze kwelling als navolging van de Passie van Christus, hoe reëel ook, zijn bij Mechtild gesublimeerd in een hogere realiteit. Zowel het lijden van de Heer als dat van haar zijn uitingvormen van een onmetelijke liefde. Met bijzondere voorkeur schildert zij daarom 's Heren Passie als een bruiloft. Hijzelf richt het bruiloftsmaal aan, leidt de reidans, kust zijn bruid als Hij Judas kust, zingt voor zijn rechters de bruiloftszang en kleedt zich in bruiloftsgewaden van wit, purper en scharlaken. Zijn gebonden zijn aan de geselkolom is een liefdesomhelzing. „Overweeg – zegt de Heer haar tenslotte – hoe ik de bruiloftszaal van het kruis voor u binnentrad; en zoals een bruidegom zijn klederen aan de toneelspelers wegschenkt, zo gaf Ik aan de soldaten mijn gewaad, aan hen die Mij kruisigden mijn lichaam. Vervolgens heb Ik door middel van onwrikbare nagelen mijn armen uitgestrekt om u liefdevol te omhelzen, terwijl Ik in het bruidsvertrek der liefde zeven cantilenen voor u zong van verwonderlijke zoetheid. Tenslotte opende Ik voor u mijn Hart, opdat gij er zoudt binnentreden, toen Ik, stervend op het kruis, tezamen met u insliep in de slaap van liefde” (III 1).

Zo voert Mechtilds visie op Jezus' Mensheid en vooral haar visie

op Jezus' lijden haar tot een bruidsmystiek, die haar leidt tot de intiemste vereniging met haar Heer.

§ 4. BRUIDSMYSTIEK

„O getrouwe, Godminnende ziel – schrijft zij aan haar vriendin – overweeg aandachtig en liefdevol de wet, die u de keizerlijke jonkman Jezus, de zoon van 's Vaders goedertierenheid, schonk, toen Hij u tot bruid koos en Zichzelf aan u schonk als heerlijke bruidegom, terwijl Hij uit en door Zichzelf de bruiloft vierde. Op de dag van zijn plechtige Hartevreugde kleepte Hij zich uit liefde tot u in een roze-rood gewaad, dat de liefde gekleurd had met het bloed van zijn Hart. Hij zette zich een krans van leliën op het hoofd, die aan alle zijden gevat waren in kostbare edelstenen: de droppels van zijn kostbaar Bloed. Ook droeg Hij handschoenen die zo doorboord waren, dat Hij niets kon vasthouden, maar al wat Hij voorheen voor heel de wereld verborgen had, aan u overgaf. Zijn verheven bruidsbed was het harde kruis, dat Hij zo vreugdevol en brandend van liefde besteed, als nooit een bruidegom zich in zijn zijden of ivoeren legerstede heeft verlustigd. Op deze legerstede van liefde verwacht Hij u nu, brandend van onschatbaar verlangen, tot Hij genieten mag van uw omhelzingen. Wilt gij nu zijn bruid worden, dan moet gij u voortaan elk genot ontzeggen en tot Hem naderen op de legerstede van droefheid en smaad, en u verenigen met zijn gewonde Zijde” (IV 59b).

In deze bruidsmystiek is Mechtild uiteraard geen uitzondering. „Die Idee des bräutlichen Verhältnisses der Seele zu Gott, wie sie in den mystischen Hoheliedkommentaren des Mittelalters von Bernhard von Clairvaux, Thomas von Vercelli und im späteren deutschen Mittelalter von Nikolaus Kempff von Straszburg zum Ausdruck kam, ist ja ein Grundgedanke der Mystik überhaupt”⁴¹. Te recht echter merkt URS VON BALTHASAR op⁴², dat Mechtilds bruidsmystiek niet overspannen is, omdat haar beeld van de bruid bijbels is ingebouwd in de beelden van kindschap en vriendschap.

Toen zij eens voor iemand verlangde te weten wat God bovenal van haar begeerde, kreeg zij als antwoord, dat deze zich ten opzich-

te van God moest verhouden als een kind „dat zijn vader innig bemint en altijd naar hem toeloopt om iets van hem te krijgen” en al wat de vader hem geeft als iets groots en iets kostbaars beschouwt. Vervolgens als een bruid, „die niet om haar rijkdom, schoonheid of adel, maar uitsluitend uit liefde gekozen en bemind wordt”. Tenslotte „als de ene vriend dat doet ten opzichte van de andere, die al wat de vriend aangaat, beschouwt alsof het hem aangaat” (IV 32). En als zij Christus vraagt bij haar te blijven, antwoordt Hij haar: „Ik zal bij u blijven als een vader bij zijn kind en deel mijn hemels erfgoed met u, dat Ik voor u gekocht heb met mijn kostbaar bloed, alsook alle goed, dat Ik gedurende drie en dertig jaar voor u op aarde heb verworven; dat alles geef Ik u in eigendom. Ten tweede zal Ik bij u blijven als de ene vriend bij de andere; en zoals iemand die een trouwe vriend bezit, zijn toevlucht tot hem neemt in alle nood en hem steeds aanhangt, zo hebt gij Mij, die boven alle anderen uw trouwe vriend ben, steeds in alle omstandigheden tot veilige toevlucht; verlaat u dus, ziek als ge zijt, op Mij, want in alles zal Ik u trouw bijstaan. Ten derde zal Ik bij u zijn als een bruidegom bij zijn bruid; die kunnen alleen maar gescheiden worden wanneer een ziekte ingrijpt. Maar wordt gij ziek, dan ben ik de ervaren geneesheer, die u van alle kwalen geneest; zo kan er dus bij ons geen sprake zijn van een scheiding, maar enkel van eeuwige vereniging en niet te scheiden eenheid. Ten vierde blijf Ik bij u als de ene metgezel met de andere, zodat, wanneer de een een zware last te dragen heeft, de ander die aanstonds van hem overneemt en hem ondersteunt. Zo zal Ik dus al uw lasten zo trouw met u dragen, dat zij u licht vallen” (I 19g).

Een andere keer vraagt zij wat ze van zijn onuitsprekelijke goedheid mag verwachten, waarop de Heer haar antwoordt: „Geloof met overtuigde hoop, dat Ik na uw dood u zal ontvangen als een vader zijn allerliefste kind, en dat geen enkele vader ooit zó eerlijk zijn erfenis met zijn enige zoon deelde, als Ik al mijn goederen en Mijzelf zal delen met u. Ten tweede zal Ik u ontvangen zoals een vriend zijn allerliefste vriend ontvangt, en Ik zal u zoveel vriendschap bewijzen als ooit iemand van zijn vriend mocht ervaren. Nooit heeft er een zo trouwe vriend bestaan, dat hij zijn vriend niet af en toe be-

droog of althans kòn bedriegen; Ik echter die getrouw ben, ben de getrouwheid zelf, en kàn mijn vrienden niet bedriegen. Ten derde ontvang Ik u zoals een bruidegom zijn enige geliefde ontvangt, met zúlk een weelde van genieting, als nooit een bruidegom zijn bruid vol liefde lokte; zo zal Ik u met allerzoetste liefkozing gelukkig maken en met de stortvloed mijner Godheid bedwelmen" (III 5).

Kind, vriendin, bruid of Vader, Vriend en Bruidegom, dat zijn de beelden waarin Mechtild de wederkerige liefdeseenheid uitdrukt. Vanzelfsprekend is het bruidsschap hiervoor het meest geëigend en zij gebruikt hiervoor termen die voor puriteinse oren soms schokkend zijn van realiteit. Voortdurend kust en liefkoost haar de Heer (I 19g) met tedere omhelzingen en onuitsprekelijke woorden (III 10). Zó reëel is dit voor haar, dat, als de Heer haar zijn rozerode mond te kussen geeft, zij voelt dat Hij geen baard heeft, hetgeen haar de vraag ingeeft wat voor beloning Hij voor het uitrukken van zijn baard van God de Vader wel had mogen ontvangen (II 8). Bij de Communie geeft Hij zich „geheel aan de ziel: zijn rooskleurige mond om die te kussen, zijn armen om die te omarmen" (IV 46). Als een konijntje slaapt ze met open ogen aan 's Heren borst (III 34), als een vogeltje rust ze in het nest van zijn Hart (II 26). En „onder de pefatie van de Hoogmis nam de bloemendragende Bruidegom Jezus met allerzoetste lieflijkheid de kin van zijn bruid in zijn tedere handen en richtte haar gelaat recht op zijn goddelijk aanschijn, zodat de adem der zieke (Mechtild) rechtstreeks door de inademing zijner Godheid scheen te worden opgenomen, en zijn vergoddelijkte ogen leggend op haar ogen verlichtte Hij die met een wonderbare straal van zijn Godheid" (VII 10). Ja, „toen zij er zich eens gedurende haar ziekte bij God over beklaagde, dat zij niet aanwezig kon zijn in het koor en geen andere goede werken kon verrichten, scheen het haar alsof de Heer zich naast haar neerlegde op haar bed, haar met zijn linkerarm omhelzend, zodat de wonde van zijn allerzoetste Hart zich met haar hart verenigde. Toen sprak Hij tot haar: „Zijt gij ziek, dan omhels Ik u met mijn linkerarm, zijt gij echter genezen, dan sla Ik mijn rechterarm om u heen; weet wél, dat mijn Hart veel dichtër bij u is, wanneer gij door mijn linkerarm wordt omhelsd" (II 32).

Dit laatste citaat wijst er al op, hoe nauw haar bruidsmystiek verbonden is met haar devotie tot het Heilig Hart. Dat Hart is voor haar het bruidsvertrek, want „toen zij eens aan de borst van haar Beminde lag, hoorde zij in het diepste van zijn goddelijk Hart drie slagen. Daarover verwonderd wilde zij weten wat die drie slagen betekenden. En de Heer antwoordde: ‘Deze drie slagen verzinnebeelden drie woorden, waarmee Ik de minnende ziel toespreek. Het eerste is: ‘Kom’, dat is: onthecht u van alle schepsel; het tweede is: ‘Kom binnen’, en wel: vol vertrouwen als een bruid; het derde is: ‘in het bruidsvertrek’, dat is: in mijn goddelijk Hart’ ” (II 20).

De bruidelijke vereniging vindt plaats door de vereniging van Jesus’ Hart met het hart van haar ziel. Jezus plaatst zijn goddelijk Hart in de vorm van een schitterend bewerkte gouden bokaal „in het hart van haar ziel en zo werd zij zalig met de Heer verenigd” (I 1b). Hij neemt het hart van de ziel en drukt het samen met zijn Hart, zodat beide één geheel worden (III 27); haar hart houdt met Gods Hart gemeenschap en zij ziet dat beider hart als een goudklomp ineensmelt (I 19h); zij treedt binnen in Christus’ Hart, „waar zij, één van geest met haar Beminde geworden, zeker wel dingen smaakte en zag, waarover het niemand geoorloofd is te spreken” (III 4).

Zoals vele mystici beschrijft ook Mechtild haar eenheid met God in termen, die het onderscheid tussen God en schepsel schijnen te weerspreken. Zo wordt zij in Hem opgenomen als een waterdruppel, die, in wijn gegoten, er geheel in verandert (II 17); als was, waarin een zegel gedrukt staat, wordt zij volkomen één met haar Beminde (I 1a). Zij dompelt zich in de Godheid onder als een vis in het water of een vogel in de lucht (II 26) en bij deze vereniging is het haar alsof zij ziet met Gods ogen, hoort met zijn oren, spreekt met zijn mond en geen ander hart bezit dan Gods Hart (II 34).

Deze mystieke liefdesgemeenschap is echter geen louter speculatieve beschouwing van het Goddelijke in zichzelf, maar blijft gebonden aan het praktische leven. De omhelzing – „zinnetekenen van de vereniging, waarin de ziel met de band van onverbreekbare liefde voor eeuwig met God wordt verbonden” (V 6) – heeft een ascetisch karakter: „Zoals Ik met uitgestrekte handen op het kruis tot aan de

dood volhard heb – zegt Christus tot haar – zo sta Ik nog met uitgestrekte handen voor mijn Vader, ten teken, dat Ik waarlijk bereid ben ieder die tot Mij komt te omhelzen. Verlangt iemand daarnaar en is hij bereid om uit liefde tot Mij alle tegenspoed te verduren, dan is dat voor hem een teken dat hij tot mijn omhelzing gekomen is. Wie ook naar mijn kus haakt, zal, zo hij ondervindt, dat hij waarlijk in alles mijn Wil bemint en er zijn hoogste behagen in schept, daarin het bewijs zien, dat hij tot mijn kus is gekomen” (I 35). Het nest waarin zij zich in ’s Heren Hart nestelt is de nederigheid (II 24). Het zijn deugden waarin de vereniging met God zich realiseert: „Hoe meer gij u van alle schepsel verwijderd en u hun troost ontzegt, des te hoger wordt gij opgeheven tot de onbereikbare hoogte van ’s Heren Majesteit. Hoe meer ook gij u, door de naastenliefde gedreven, wendt tot de schepselen, uzelf wijdt makend door medelijden en barmhartigheid ten opzichte van allen, des te vaster en zoeter omvat ge mijn niet te omvatten wijsheid. Hoe meer gij u, door versmading van uzelf gedreven, vernedert voor alle schepsel, des te dieper zult ge onderduiken in Mij, en des te zoeter en vertrouwder zal de stortvloed van mijn goddelijke genieting u bedwelmen” (II 34).

Haar vereniging met de Heer is een vereniging in lof- en dankzegging, daarin is zij het meest met Hem verbonden, omdat Hijzelf in de hoogste mate Gods lof zingt (I 1a, I 19c, f, II 16): „Toen vlijde de ziel zich aan de borst van de Heer, haar Minnaar, en loofde Hem uit alle vermogens, zinnen en strevingen, in Hemzelf en door Hemzelf, en hoe meer zij Hem loofde terwijl zij Hem aanhing, des te meer verloor zij zichzelf en verdween zij in het niets; zoals was dicht bij het vuur wegsmelt, zo smolt zij weg in zichzelf en ging over in de Heer, vol zaligheid door de band van onverbreekbare eenheid met Hem verenigd en verbonden” (II 35). Dit wegsmelten in de Heer, een aan het Hooglied (5,6) ontleend begrip, wordt Mechtild door de abdis Gertrudis, als deze haar na haar dood verschijnt, aldus verklaard: „Wanneer de onstuimige liefde der Godheid de ziel binnestroomt en doordringt met een zo oppermachtig geweld van zoetheid, dat het schepsel die onmogelijk geheel in zich kan opnemen, dan lost zij zelf op en stroomt, vloeibaar geworden, terug in Hem,

de Schenker van die zo grote zaligheid, van Wie zij die heeft ontvangen” (VI 8).

Het terugvloeien in God als ons oerbeeld – Hij heeft ons met een eeuwige liefde bemind toen wij nog niet bestonden (III 24) – is een aan de Germaanse mystiek dierbare gedachte⁴³. In de hemel neemt God de ziel in zichzelf op, bekleedt Hij de ziel met zichzelf, spijzigt Hij haar met zichzelf en schenkt Hij zichzelf als Bruidegom aan de ziel weg (VI 8). „Want zoals Hij op aarde de Gever en Bewerker is van alle genaden, zo is Hij ook voor de gelukzaligen in de hemel de tooi, de heerlijkheid en het overvloedig loon, terwijl Hij hen met zichzelf tooit en hen beloont voor alle op aarde volbrachte goede werken en deugden” (V 7).

Zoals wij reeds zeiden, heeft het er soms de schijn van of in de mystieke vereniging alle onderscheid tussen God en schepsel is opgeheven. Toch is Mechtild verre verwijderd van elk pantheïsme. Zij is er zich terdege van bewust nooit God in zijn eigenheid te kunnen bereiken. Duidelijk komt dit uit in het visioen, waarin zij uit Gods Hart een tiensnarige harp ziet komen. „Negen snaren ervan verzinnebeelden de negen koren der engelen, waarin de schare der heiligen was ondergebracht; de tiende snaar echter was de Heer zelf, de Koning der engelen en de Heiligmaker aller heiligen. Toen naderde de ziel tot de Heer en de eerste snaar licht tokkelend loofde zij Hem, terwijl zij sprak: ‘U, niet-geboren Vader’, bij de tweede snaar: ‘U, eengeboren Zoon’, bij de derde: ‘U, Heilige Geest, Bijstand en Trooster’, bij de vierde: ‘Heilige, ondeelbare Drieëenheid’, bij de vijfde: ‘Wij belijden U uit geheel ons hart en onze mond’, bij de zesde: ‘Wij loven U’, bij de zevende: ‘En zegenen U’, bij de achte: ‘U zij heerlijkheid’, bij de negende: ‘In eeuwigheid’. Bij de tiende snaar echter kon zij niet zingen, daar het haar onmogelijk was Gods verhevenheid te bereiken” (II 35). En van Maria zegt Mechtild uitdrukkelijk, dat zij bij Jezus’ geboorte „zozeer met de heilige Drievuldigheid verenigd was als het ooit een mens mogelijk is zonder persoonlijke vereniging met God te worden verenigd” (I 5b).

Uit deze laatste twee citaten blijkt tevens hoe de liefdesgemeenschap met God een gemeenschap is met de Drievuldigheid. Want de verbondenheid met Christus leidt rechtstreeks naar dit mysterie.

In Christus immers woonde heel de kracht van de Drieëne God (I 5d), die zich bij de Verrijzenis nog heerlijker openbaarde (I 19f). Door de Mensheid van Christus schitterde heel het scheppselijke in de heilige Drievuldigheid. Mechtild vertolkt dit in het volgende, misschien wat merkwaardige visioen: „Tijdens het stilgebed zag zij een gouden ladder, die bij het altaar hoorde; de Heer besteeg die en stond nu boven op het altaar; over zijn mantel droeg Hij een lange pels, die tot op de knieën afhing. Toen zij zich hierover verbaasde, werd haar meegedeeld, dat al het haar van mensen, dieren en planten door Christus' Mensheid in de heilige Drievuldigheid zou schitteren, omdat de Zoon Gods deze Mensheid had aangenomen uit de aarde waaruit zij ontstaan was. De zielen van alle mensen schitteren op deze mantel als heerlijke kleinodiën” (IV 3).

En hiermee komen wij tot de diepste kern van Mechtilds mystiek, waarmee echter niet gezegd wil zijn, dat Mechtild zich hierin van andere mystici onderscheiden zou hebben, want „die Christusmystik stand in der deutschen Mystik im organischen Zusammenhang mit der Gottes- und Trinitätsmystik, insofern der Mystiker auf dem Wege der Betrachtung und praktischen Nachahmung des Lebens Christi, der Menschheit Christi zur kontemplativen affektiven Vereinigung mit der Gottheit Christi, mit dem dreieinigen Gott gelangen soll. Es galt die Verwirklichung und das Erleben des groszen augustinischen Gedankens: Per Christum hominem ad Christum Deum”⁴⁴.

§ 5. DEVOTIE TOT DE HEILIGE DRIEVULDIGHEID

Eens leert de Heer haar hoe zij Hem moet loven en Hij zegt dan: „Loof ten eerste de almacht van de Vader, waarmee Hij in de Zoon en de Heilige Geest werkt overeenkomstig zijn wil, de almacht waarvan geen schepsel in de hemel en op aarde in staat is de onmetelijkheid te peilen. Loof daarop de ondoorgrondelijke wijsheid van de Zoon, die Hij, zonder enige vermindering, ten volle en naar zijn wil deelt met zijn Vader en de Heilige Geest, de wijsheid die geen enkel schepsel volledig kan begrijpen. Loof tenslotte de goedheid van de Heilige Geest, die Hij overvloedig en overeenkomstig

zijn wil deelt met de Vader en de Zoon, de goedheid waarin geen enkel schepsel ten volle kan delen" (III 4).

Deze wijze van loven is in Mechtilds boek een uitzondering. Meer affectief dan speculatief georiënteerd ziet zij in de Drievuldigheid minder het mysterie zoals dit in zichzelf is, dan wel de bron van waaruit alle goed ontspringt. Vandaar dat zij in haar visioenen over de Drievuldigheid zo vaak het beeld gebruikt van het stromende water, dat zich over alles uitstort.

Eens neemt Jezus haar mee naar de top van een hoge berg. Daar ziet zij de troonzetel staan „van de allerheiligste en ongedeelde Drie-eenheid, waar vier stromen levend water ontsprongen. Zij begreep, dat de eerste stroom het symbool was van de goddelijke wijsheid, waardoor God de heiligen zo bestuurt, dat zij in alles zijn wil erkennen en volbrengen. De tweede verbeeldde de goddelijke Voorzienigheid, die hen van alle goed voorzagt, waarmee zij hen in eeuwige vrijheid overvloedig verzadigde. De derde stroom echter was het zinnebeeld van de goddelijke overvloed, die hen dronken maakte van heel de volheid van alle goed, zodat zij nooit zóveel konden verlangen, zonder dat hij hun alle goed nòg overvloediger instortte. De vierde stroom was het symbool van het God-genieten, waardoor zij zalig in God leefden, verzadigd door de volheid van vreugden, overstroomd van eindeloze genietingen, terwijl God hun alle tranen van de ogen afwiste" (I 13a). Een andere keer ziet zij, als zij de Drievuldigheid haar hulde bewijst, in geestverrukking „een springende fontein, schitterender dan de zon, die in en uit zichzelf bestaande, een lieflijke, verkwikkende koelte verspreidde. Het bekken, rotshard en kunstig bewerkt, bezat een eigen pomp, die zonder mensenhand het water omhoog bracht en er aan allen overvloedig van meedeelde. Mechtild begreep, dat door dit rotsharde bekken der fontein de almacht van de Vader werd aangeduid, door de pomp de ongeschapen wijsheid van de Zoon, die zich naar zijn welbehagen vrijwillig in allen uitstort en zich aan ieder, naar gelang dit door hen verlangd wordt, uitdeelt en meedeelt; door de zoetheid van het water werd de onuitsprekelijke zoetheid en goedheid van de Heilige Geest verzinnebeeld. Door de verkwikkende koelte werd aangeduid, dat God het leven is van allen; zoals de mens immers

niet leven kan zonder frisse lucht, zo leeft ook geen scheepsel zonder God" (I 31b).

De vereniging met God, de terugkeer in de eenheid van de Drievuldigheid, is afhankelijk van 's mensen gelijkvormigheid aan de goddelijke wil. „Zo wordt dan ook de leer van de algehele verzaking aan alle eigen wil en van de volledige onderwerping aan de wil van God een der hoofdstukken der Germaanse mystiek”⁴⁵. Duidelijk komt dit ook bij Mechtild naar voren als zij in een visioen aanschouwt „de allergelukkigste heilige Drievuldigheid onder het beeld van een levende fontein, die zonder oorsprong in zichzelf bestond, alles in zich omsloot, met wonderbare zoetheid uitvloeide en, zonder in zichzelf te verminderen, het heelal voortdurend besproei-de en vruchtbaar maakte. De ziel, geheel weggesmolten in liefde, stroomde de Godheid binnen, die echter weer met onuitsprekelijke genieting in de ziel terugvloeide. Tijdens deze vereniging hoorde zij hoe haar onder meer deze woorden werden toegevoegd: ‘Zie, met mijn almacht zijt gij almachtig geworden; wilt gij al wat Ik wil, dan blijft gij steeds met mijn almacht verenigd. Ook trekt u mijn onnaspeurlijke wijsheid; stemt gij in met mijn werken en raadsbesluiten, dan zijt gij steeds met mijn goddelijke wijsheid verenigd. Ook doordringt en overstroomt u mijn liefde zózeer, dat gij Mij niet met uw eigen liefde, maar met de mijne schijnt te beminnen, en in deze vereniging zult gij steeds één met Mij zijn” (I 24).

De ziel draagt in zich het beeld van de Drievuldigheid (dat in IV 27, geheel in de lijn der traditie, in verband wordt gebracht met de drie vermogens der ziel: geheugen, verstand en wil), dat niet verontreinigd mag worden. Christus is de spiegel, waarin de ziel dit beeld kan beschouwen om te zien of het niet door vlekken wordt ontsierd. „‘Het gelaat uwer ziel is het beeld der heilige Drieëenheid. Dit beeld moet de ziel op mijn gelaat voortdurend als in een spiegel beschouwen om te zien of het misschien niet door een afkeurenswaardige vlek wordt ontsierd.’ Bij deze woorden begreep zij, dat de mens dit beeld bezoedelt, zo hij zich in gedachte met nutteloze, aardse dingen bezighoudt, en dat hij het gelaat van zijn ziel besmeurt, zo hij zijn rede of verstand richt op aardse wijsheid of weetgierigheid, en dat hij Gods beeld in zich ontsiert wanneer hij afwijkt

van Gods wil, iets anders bemint dan God en behagen schept in vergankelijke dingen" (III 21). Deze zelfde gedachte spreekt Sint Catharina uit, als zij tot Mechtild zegt: „Mijn gelaat is het beeld der vererenswaardige Drievuldigheid, dat de Heer in mij begeerde omdat ik het nooit door grote zonde ontsierde" (I 32).

De aanwezigheid van de Drievuldigheid in de ziel is tegelijkertijd een principie van activiteit, want Zij is het die in de ziel het goede uitwerkt: „Mijn Vader werkt tot nu toe, en Ik werk ook. Door zijn almacht werkt mijn Vader in u iets zo groots, dat uw krachten daartoe niet toereikend zijn. En door mijn goddelijke wijsheid werk Ik in u een werk, dat heel uw verstand te boven gaat. En met zijn onmetelijke goedheid werkt ook de Heilige Geest in u een werk, waarvan uw smaak noch uw gevoel ook maar iets kunnen ervaren" (II 40).

Dat deze gedachte bij Mechtild zeker niet tot quiëtisme heeft geleid, wordt bewezen door de nadruk die zij voortdurend legt op deugdbeoefening. Daarenboven is zij er zich sterk van bewust, dat dit goddelijk werken in haar bepaald niet iets is, wat haar, bij wijze van spreken, ondanks haarzelf overvalt of wordt aangedaan. Zij moet er zich voor open stellen, anders gezegd, zij moet erom bidden. Zij moet vragen of God inderdaad in haar wil werken. Wat zij zegt m.b.t. het geloof gaat op voor heel het geestelijk leven: „Beveelt iemand zijn geloof op de volgende wijze aan God aan, dan verkrijgt hij van Hem de genade op het eind van zijn leven nooit tegen het ware geloof te worden bekoord. Ten eerste bevele hij zijn geloof de almacht van de Vader aan en bidde zó door de kracht der Godheid te mogen worden versterkt, dat hij nooit van het ware geloof kan afwijken. Ten tweede bevele hij het de ondoorgrondelijke wijsheid van Gods Zoon aan en bidde, dat Hij het met het licht van zijn goddelijke kennis moge verlichten, opdat de geest van dwaling hem nimmer zou bekoren. Ten derde bevele hij het de goedheid van de Heilige Geest aan en smeke, dat zijn geloof alles in Hem, in de liefde dus, moge bewerken, zodat hij in het uur van zijn dood volkomen in die liefde moge zijn opgegaan" (III 33).

De gedachte aan Gods activiteit, waarvan zij zich het middelpunt weet – Christus' Passie „moet voor ieder afzonderlijk zó waardevol en

dierbaar zijn, alsof (Hij) dit slechts voor zijn zaligheid alleen had geleden" (I 18e) – voert haar als vanzelf tot de meest centrale uiting van haar religieusiteit: dankbaarheid en lof. Dàt ziet zij als haar opdracht: „alle gaven Gods met dankbaarheid in ontvangst te nemen en er Hem alleen voor te loven en niets daarvan voor (zichzelf) te verlangen of te willen, maar die zuiver terug te brengen tot Hem, die de bron en de oorsprong is van alle goed" (I 18c). Maar tevens weet zij, hoe zij hierin noodzakelijkerwijs tekort moet schieten: God zelf kan alleen maar op waardige wijze zijn lof zingen. Want zij begrijpt dat „God onmetelijk en onnavorsbaar is in zijn almacht en dat allen in de hemel en op aarde niet voldoende zijn om Hem ten volle te loven, maar dat Hij alleen de volle volkomenheid is van zijn eigen lof, Hij, die ook de enige is, die weet met welk een macht van liefde Hij zich aan de minnende ziel wegschenkt en zich dagelijks als slachtoffer op het altaar opdraagt aan God de Vader tot heil van de gelovigen, mysterie dat Cherubijnen en Serafijnen, zomin als alle hemelse heerscharen ten volle kunnen doorgronden" (II 35).

Deze vorm van lofprijzing Gods voert haar tot de hoogste graad van intimiteit, maar dit sluit haar niet op in haarzelf. Bij haar geborgen zijn in God blijft zij een openheid houden op heel de wereld: „Hoe meer zij Hem loofde terwijl zij Hem aanhing, des te meer verloor zij zich zelf en verdween zij in het niets; zoals was, dat dicht bij het vuur wegsmelt, zo smolt zij weg in zichzelf en ging over in de Heer, vol zaligheid door de band van onverbreekbare eenheid met Hem verenigd en verbonden. Hierdoor kwam het verlangen bij haar op, dat allen in de hemel en op aarde aan Gods genade deelachtig zouden mogen worden. En Gods hand in haar hand nemend maakte zij er een groot kruisteken mee, dat hemel en aarde er, naar het haar toescheen, van werden vervuld" (II 35). Dit verlangen, dat God zichzelf zou mogen loven en dat allen hierin betrokken zouden mogen worden, komt bij Mechtild meermalen tot uitdrukking: „Nu verlangde de ziel God op onuitsprekelijke wijze te loven en smeekte God de Vader zich te gewaardigen zelf zijn allerhoogste lof te zijn, gelijk de vererenswaardige Drievuldigheid zichzelf door onderlinge lof allerwaardigst looft en geloofd wordt. Daar de Heer haar verlangen wilde inwilligen, legde Hij het hart der ziel in een kristallen

driehoekige schrijn, die prachtig versierd was met goud en edelgesteente, waardoor de onuitsprekelijke lof van de vererenswaardige Drievuldigheid werd verzinnebeeld; daaruit dronk Hij dan vol vreugde zijn eigen lof. Vervolgens liet Hij ook al zijn heiligen eruit drinken. Nu begon zij te smeken, dat ook de zielen der gelovigen deelachtig mochten worden aan die gunst. En terstond ontwaarde zij een menigte zielen, die blij uit de schrijn kwamen drinken" (IV 15).

Deze openheid komt ook tot uitdrukking in haar levend bewustzijn opgenomen te zijn in de gemeenschap der heiligen. Zij weet zich, ook in haar lofprijzing, niet alleen. Haar onmacht de Heer naar waarde te loven kan zij aanvullen door te vragen of de engelen en de heiligen in haar naam en met haar dit lofgezag willen aanheffen: „Toen zij nu Jezus, de Koning der heerlijkheid, op de troon van zijn vorstelijke glorie aanschouwde en zij zijn moeder aan zijn rechterhand gezeten zag, geraakte zij buiten zichzelf van bewondering voor dat heerlijk Aanschijn, waarop de engelen begerig zijn een blik te slaan, en voor de troon der heilige Drievuldigheid wierp zij zich aan Jezus' voeten neer. . . . Nu smeekte zij de gelukzalige Maagd haar Zoon in háár naam te loven. En onmiddellijk daalde zij af van haar troon en met haar maagdenkoor voortschrijdend verhief zij haar Zoon met een onzegbare lofzang. Ook de patriarchen en profeten verheerlijkten God, terwijl zij al jubelend het responsorium zongen: 'U zij lof, U zij eer, U zij dankzegging in eeuwigheid, o allerhoogste Drievuldigheid, en gezegend de Naam uwer heerlijkheid en geprezen en hoogverheven in eeuwigheid.' Het roemrijk koor der apostelen echter zong juichend de antifoon: 'Uit Wie, door Wie en in Wie alles is, Hèm zij heerlijkheid in eeuwigheid.' Zij erkenden immers op aarde Degene uit Wie alle goed was voortgekomen, door Wie alle ding in hemel en op aarde was gemaakt, in Wie alle goed was verborgen. Vervolgens zong het zegepralend heir der martelaren: 'Eer aan U, Drieëenheid, volmaakt gelijk en éne Godheid, voor alle tijd en nu en in der eeuwigheid.' Het koor der belijders zong daarna zijn hymne: 'Lof, glorie, wijsheid, dank, de eer en de macht en de sterkte aan onze God in de eeuwen der eeuwen! Amen.' ... Toen zij zich nu verwonderd afvroeg waarom de engelen niet zongen, antwoordde

de Heer haar: „Gij zult met de engelen zingen.” En onmiddellijk hieven de heilige engelen tezamen met deze gelukzalige ziel aan: ‘U, heilige Heer, loven in den hoge alle engelen, zeggend: U past lof en roem, o Heer. Ook de Cherubijnen en Serafijnen zingen het ‘Heilig, Heilig, Heilig,’ en heel de hemel-Orde, roepend: ‘U past lof en roem, o Heer!’ ” (I 13a).

Daar God alleen zichzelf waardig loven kan, zal de menselijke lofprijzing dan pas eigenlijk in Gods ogen genade kunnen vinden, wanneer deze zich verenigt met de God-menselijke lofprijzing van Christus. Aangezien bovendien in Christus de Drievuldigheid zich heeft uitgestort, zal het loven van Hem een lofprijzing zijn aan de Drieëne God. Vandaar dat Jezus tot haar zegt: „Loof Mij met deze woorden: ‘Ere zij U, allerzoetste, verhevenste, schitterende, steeds roerloze, onuitsprekelijke Drievuldigheid.’ Dan zal Ik het woord ‘allerzoetste’ verenigen met mijn goddelijke zoetheid; het woord ‘verhevenste’ met mijn allerverhevenste adel; het woord ‘schitterend’ met mijn ontoegankelijk licht; het woord ‘roerloos’ met mijn roerloze rust; het woord ‘onuitsprekelijk’ verbind Ik met mijn nooit te vertolken goedheid. Aldus draag Ik door Mijzelf deze lof op aan de vererenswaardige Drievuldigheid, zoals Haar dit het meeste behaagt” (III 3). Of elders: „Verlangt gij Mij dus te loven, verheerlijk Mij dan in vereniging met die allerverhevenste glorie, waarmee God de Vader Mij met zijn almacht, tezamen met de Heilige Geest verheerlijkt, in de eenheid ook met de allerhoogste glorie, waarmee Ik in mijn onnaspeurlijke wijsheid de Vader en de Heilige Geest verheerlijk; ook de Heilige Geest verheft mijn Vader en Mij in zijn onveranderlijke goedheid” (I 19c).

Gezien de grote plaats die Christus’ Mensheid inneemt in haar devotie tot de Heilige Drievuldigheid, is het begrijpelijk, dat ook hier weer het Heilig Hart onverbrekkelijk mee verbonden is. De lof die zij met Christus God toezingt, is een vrucht van zijn Hart: „Uit Christus’ liefdevol Hart zoog zij een heerlijke vrucht in zich op, die zij vanuit Gods Hart in haar mond nam, waardoor de eeuwige lof werd aangeduid, die uit Gods Hart voortkomt; alle lof immers, waardoor Hijzelf verheerlijkt wordt, vloeit uit Hem voort, die ook de zuivere bron is van alle goed” (II 16). En een andere keer zag zij

„hoe er uit 's Heren Hart een gouden buisje te voorschijn kwam, waardoorheen zij de Heer loofde” (I 1a).

De vereniging met het Hart van Jezus vindt plaats in tegenwoordigheid van de Drievuldigheid en dit ontzagwekkend mysterie doet haar des te meer haar eigen kleinheid ervaren: „En aanstonds scheen deze ziel in glanzend wit gewaad in de hemel te vertoeven, in tegenwoordigheid van de Heilige Drievuldigheid. De Heer hief haar op aan zijn Hart, en haar vol liefde aanziende, liefkoosde Hij haar onder andere met deze woorden: ‘Mijn schoonheid zal uw kroon zijn, mijn vreugde uw halsketen, mijn liefde uw gewaad en mijn genot uw eer.’ Vervolgens legde de Heer haar vol liefde volkomen aan zijn Hart en sprak: ‘Ontvang geheel mijn goddelijk Hart.’ En de ziel werd gewaar hoe de Godheid als een machtige stroom in haar binnenvloede. En de ziel sprak: ‘Vervult Gij mij ook heel en al en verlicht Gij mij op wonderbare wijze, toch ben ik maar een zo klein schepseltje van U, dat al wat ik in U erken en al wat ik daarvan op de mensen mag afstralen, nauwelijks zo veel is als een mier van een hoge berg met zich mee kan dragen’ ” (V 22).

Men moet zelfs zeggen, dat het precies dóór het Hart van Jezus heen is, dat de Drievuldigheid de liefhebbende ziel met zich verenigt: „Uit zijn zoetvloeiend Hart, waarin de overvloed van alle zaligheid verborgen ligt, scheen een drievoudig gouden koord te voorschijn te komen, dat door het liefdevol hart der Moedermaagd heen naar het hart van iedere maagd afzonderlijk uitging, en na alle harten een voor een te hebben doorregen, vanuit het hart der laatste maagd in het Hart van onze Heer terugkeerde. Zo had het dus op wonderbare tocht een kring gevormd ... Zij zag in dat het drievoudige koord, dat uit Gods Hart voortkwam, het zinnebeeld was van de liefde der altijd aanbiddelijke Drievuldigheid, van de Vader, Zoon en Heilige Geest, die op voorspraak der verheven Moeder Maria de minnende harten van ongeschonden maagden met bijzondere zoetheid doortrekt en met Zich verenigt, zoals het Schriftwoord getuigt: ‘Ongeschondenheid brengt in de nabijheid van God’ ” (Wijsh. 6,19) (I 31a).

§ 6. EUCHARISTIE

De eucharistische vroomheid is onverbrekkelijk verbonden met de devotie tot de Mensheid van Christus. De 13e eeuw zag op instigatie van Juliana van Cornillon († 1258) Sacramentsdag ontstaan. Toch was de veelvuldige heilige Communie allerm minst gebruikelijk. Volgens het generaal kapittel van 1260 mochten de Cisterciënzerinnen slechts zeven maal per jaar communiceren, de novicen slechts drie maal, al kon een visitator een frequenter ontvangen goedkeuren. Mechtild en Geertruid gingen echter alle zon- en feestdagen en aarzelden niet de apostelen van de veelvuldige heilige Communie te zijn⁴⁶. Wat AXTERS schrijft van de Nederlandse Cisterciënzerinnen geldt in dezelfde mate voor Helfta: „De warme gevoelstoon en de frisheid welke we bij de Christusdevotie van de Nederlandse Cisterciënzerinnen vaststellen, zijn zonder het frequent gebruik van de Eucharistie gewoon niet denkbaar. De godsvrucht tot de Eucharistie heeft nu bij de Nederlandse Cisterciënzerinnen der dertiende eeuw een felheid bereikt, welke wij alleen nog in de, overigens verwante, kringen der Begijnen zullen aantreffen”⁴⁷.

Het is haar zuster, de abdis Gertrudis, geweest die in Helfta voortdurend aanspoorde dikwijls tot de heilige Tafel te naderen. Op een dag, dat de kloostergemeenschap communiceerde, zag Mechtild de ziel van haar overleden zuster „in ondoorgroendelijke schoonheid aan Gods rechterhand staan, terwijl de Heer haar evenveel liefdevolle kussen gaf als er zusters communiceerden. Hierdoor werd gewezen op de bijzondere verdiensten die zij bezat, doordat zij zo getrouw van de zusters had geëist veelvuldig en vreugdevol te communiceren” (V 2). Hoe dankbaar Mechtild haar zuster hiervoor was, blijkt uit een gebedje, dat zij tijdens de ziekte van Gertrudis voor haar bad: „Ik smEEK U, Heer, denk er toch aan, met welk een aanhoudende vurigheid uw dienaarssse nu eens met goede woorden, dan weer met berispingen, van de zusters eiste veelvuldig en gaarne te communiceren, en gewaardig haar, nu zij door haar ziekte verhinderd is uw eerbiedwaardig Lichaam te ontvangen, U zelf mee te delen, zoals dat met uw koninklijke vrijgevigheid overeenkomt” (VI 3). En ook de Heer zelf verblijdde zich er over „dat haar com-

munteit zo dikwijls naderde tot de tafel van zijn Lichaam en Bloed” (VI 1). Want, zo zei Hij haar eens: „Hoe veelvuldiger de mens communiceert, des te zuiverder wordt zijn ziel, juist zoals iemand steeds schoner wordt, hoe vaker hij zich afspoelt. Hoe meer hij communiceert, des te meer werk Ik in hem en hij in Mij, en des te meer worden zijn werken geheiligd. En hoe vuriger de mens communiceert, des te dieper dompelt hij zich in Mij onder, en hoe dieper hij doordringt in de afgrond van mijn Godheid, des te ruimer wordt zijn ziel en des te beter kan hij mijn Godheid in zich opnemen, juist zoals het water de bodem waarover het dikwijls vloeit, steeds dieper uitholt en steeds geschikter maakt om zijn vloed in zich op te nemen” (III 26).

Hoe centraal de plaats is, die de Eucharistie in Mechtilds leven inneemt, blijkt wel hieruit, dat verreweg het grootste gedeelte van haar visioenen plaats vindt vóór, tijdens of na het communiceren. Hierin beleeft zij ten volle haar Godsintimiteit, of, zoals Jezus eens tot haar zei na de heilige Communie: „Ik in u en gij in Mij, in mijn almacht als een visje in het water” (II 24).

Vandaar de grote aandacht die zij besteed aan het gewetensonderzoek vóór de Communie. „Wilt ge communiceren – zegt Jezus tot haar – stel dan een nauwkeurig onderzoek in naar het huis uwer ziel: zie toe, of de wanden ervan soms gescheurd of beschadigd zijn. Onderzoek in het oostelijk gedeelte hoe ijverig of nalatig gij geweest zijt in alles wat God betreft, zijn lof, dankzegging, gebed, naleven van zijn geboden. Overdenk in het zuidelijk gedeelte uw godsvrucht jegens mijn Moeder en alle heiligen, onderzoek hoe gij u hun voorbeeld en lessen te nutte hebt gemaakt. Ga in het westelijk gedeelte nauwkeurig na, hoeveel gij voor- of achteruit gegaan zijt in deugden, hoe gehoorzaam gij waart, hoe nederig, hoe geduldig bij belediging; onderzoek of gij uw heilige Regel en Constitutie goed onderhouden hebt, of gij uw gebreken hebt uitgeroeid en overwonnen. Onderzoek in het noordelijk gedeelte, hoe getrouw gij waart aan geheel de Kerk; hoe gij u ten opzichte van uw naaste hebt gedragen, of gij hem met hartelijke liefde hebt bemind, of gij al zijn moeilijkheden als de uwe beschouwd hebt, of gij voor de zondaren en voor de zielen der gelovigen en voor allen die het nodig hebben godvruchtig hebt ge-

beden. En wordt gij in al die dingen een of andere vlek of tekortkoming gewaar, tracht die dan door nederige boete en voldoening te herstellen" (I 19c). Dezelfde gedachten keren terug in de vijf werken, waarop degene die ter heilige Tafel wil naderen zich moet toeleggen om God daarmee als het ware van zijn kant een maaltijd aan te bieden: „Hij moet ten eerste in zijn loflied God verheffen voor al waartoe hij in staat gesteld is; in vereniging met de lof waarmee Christus al zijn werken tot lof van God zijn Vader verrichtte, moet ook hij alles doen uit liefde tot God, Hem ter ere. Ten tweede moet hij in vereniging met de dankbaarheid waarmee Christus de menselijke natuur aanvaardde en de dood blij doorstond, en in die dankbare liefde waarmee Hij God de Vader dankzeggend ons dit grote geschenk bracht, God geheel de dag vol erkentelijkheid voor een zó verheven Sacrament vurige dank brengen. Ten derde moet hij zijn heilige verlangens vermenigvuldigen, opdat de zo verheven Gast bij zijn komst niet zijn gebrek daaraan zou moeten vaststellen. Ten vierde moet al wat hij deze dag doet, gericht zijn op de vooruitgang van heel de wereld. Ten vijfde moet hij al wat hij doet of lijdt opdragen tot zieleheil der overledenen" (I 26c).

Mechtild placht als voorbereiding vooral het lijden van Christus vurig te overwegen (III 24), hierin immers is Christus' liefde voor de mens het meest duidelijk geworden. Vandaar dat zij de Communie ook zo sterk ervaart als de maaltijd van de liefde: „Wie dus verlangt te communiceren neme zijn toevlucht tot mijn milde vrijgevigheid, zij zal hem liefdevol als een moeder ontvangen en hem tegen alle kwaad beschermen. De tafel is de liefde, waartoe hij die communiceert, veilig moet kunnen naderen. Deze liefde verkeert de armoede der ziel in overvloedige rijkdom door de gemeenschap van alle goed, waaraan zij haar deelachtig maakt. Het tafellaken is mijn liefde; evenals een tafellaken is zij soepel en zacht en buigt zich tot de mens neer. Tot deze liefde zal de mens veilig zijn toevlucht kunnen nemen, want de herinnering aan mijn zoetheid en liefde geeft de mens vertrouwen, dat hij alles zal verkrijgen wat tot zijn zaligheid nodig is" (III 22). Het „Doet dit ter gedachtenis aan Mij" laat haar tijdens de heilige Communie daarom aan Gods eeuwige, onschatbare en ondoorgrondelijke liefde denken: „Ten eerste de eeuwige liefde waar-

mee ons God, toen wij nog niet bestonden, beminde; al voorzag Hij al onze zwakheid en ontrouw, toch heeft Hij zich gewaardigd ons te scheppen tot zijn beeld en gelijkenis; zeer terecht moeten wij Hem danken daarvoor. Ten tweede die onschatbare liefde waarmee de Zoon van God, toen Hij, die in zijn Vaders glorie vol was van heerlijkheid, zich in zijn oneindige Majesteit tot al onze ellenden neerboog, die wij in Adams boeien verduren: honger, koude, hitte, vermoeidheid, droefheid, smaad, lijden en een schandelijke dood. Zelf heeft Hij dit alles met onzegbaar geduld verdragen om ons uit alle ellende te bevrijden. Ten derde de ondoorgrondelijke liefde, waarmee Hij ons elk ogenblik gadeslaat en ons in de zorg van zijn liefdevol Vaderschap koestert, zodat Hij die onze Schepper is, onze Heer en Verlosser, als onze allerliefste Broeder, die bij de Vader steeds ten beste spreekt voor ons, al het onze beschikt en onze zaken regelt als een advocaat en zeer getrouw dienaar" (III 24).

Aan die goddelijke liefde moet in de communicant een zo groot mogelijke liefde beantwoorden: „Wilt gij communiceren, ontvang Mij dan met zulk een gesteltenis, alsof gij alle verlangen en alle liefde bezat, waarvan ooit een mensenhart brandde, en nader dan tot Mij in de hoogste liefde die een mensenhart kan koesteren, en Ik aanvaard dan die liefde in u, niet zoals die in u woont, maar alsof die zo vurig en zo groot was als gij dat verlangt" (III 23).

Zoals gezegd, bewerkt de Eucharistie de vereniging met Christus zó, dat Hij kan zeggen: „Gij in Mij en Ik in u, en in eeuwigheid zal ik u niet verlaten" (I 1b). Een andere keer vraagt Jezus haar of zij wil zien op welke wijze Hij in haar is en zij in Hem. „Maar zij zweeg, daar zij zich onwaardig achtte. En onmiddellijk zag zij de Heer als door een helder kristal, en haar eigen ziel als zeer zuiver, fonkelend water, dat geheel Christus' Lichaam doorstroomde. En zij verwonderde zich ten eerste over dit onschatbare geschenk en over Gods verbijsterende liefde voor haar. En de Heer sprak tot haar: 'Bedenk wat Sint-Paulus schreef: Ik ben de allermiste der apostelen, niet waardig Gods apostel genoemd te worden, maar door Gods genade ben ik wat ik ben (1 Kor. 15,9-10). Zo zijt ook gij niets in uzelf; maar hetgeen gij zijt, dat zijt gij door mijn genade in Mij' " (I 18b).

Deze *unio mystica* zal pas in de hemel ten volle zijn, maar wat dit

zal zijn krijgt zij in de Eucharistische vereniging reeds als voor-smaak. Zij tekent dit in het volgende visioen, waarin zij de Heer ziet: „met een blank gewaad in de hand, dat Hij aan allen toereikte, die één voor één bij Hem kwamen. Dit gewaad was het symbool van Christus' schuldeloosheid, die Hij schenkt aan allen, die tot het Sacrament van zijn Lichaam naderen, op voorwaarde dat zij boetvaardig zijn. Vervolgens hulde Hij haarzelf in een heerlijk geweven mantel van verschillende kleuren, waarin alle werken van zijn heilige Mensheid schitterden. Hieruit begreep zij, dat Hij alle werken van zijn Mensheid en alle lijden van zijn ziel wegschenkt aan de ziel die Hem in dit Sacrament ontvangt. Bovendien zette Hij ieder nog een prachtige kroon op het hoofd, die men een rijkskroon noemt; behalve andere juwelen had die nog vier kapiteeltjes, die als klare spiegels schitterden: het eerste, aan de voorkant, was het symbool van de eeuwige, onschatbare liefde, die het goddelijk Hart voor elke ziel koestert, een liefde welke die ziel in de hemel zo volkomen zal ervaren, dat zij heel haar merg en inwendigheid ervan doortrokken gevoelt. Het tweede, op het rechter gedeelte van de kroon, beduidde de goddelijke genieting van die liefde, waarmee de ziel zonder einde, vrij van alle beletsel, God en alle goed geniet. Het derde verzinnebeeldde de ondeelbare eenheid, die ons geheel gelijkvormig zal maken aan God. Het vierde, aan de achterzijde, wees op de onomstotelijke kennis waarmee de ziel dat niet omljnde licht, die allerklaarste spiegel der vererenswaardige Drievuldigheid zonder beletsel voortdurend zal beschouwen. Met dit gewaad bekleedt de Heer de vermorzelde, vernederde ziel, die vol verlangen tot Hem nadert” (IV 2).

Niet alleen echter voert de Communie tot vereniging, tezeldertijd neemt zij de beletselen weg, welke die vereniging belemmeren, want het dikwijls naderen tot het Sacrament van 's Heren Lichaam geeft terug al wat de ziel verspild, bedorven of verwaarloosd heeft (III 18).

Het is begrijpelijk dat, aangezien Mechtild de Eucharistie zo sterk beleeft als een hemelse liefdesmaaltijd (I 10a, I 13a), het symbool van Christus' liefde, zijn Hart, ook hier weer een voorname plaats inneemt. Zo ziet zij bv. hoe de Heer, toen de zusters tot de heilige Communie naderden, „aan ieder afzonderlijk zijn goddelijk

Hart toereikte, dat vol was van wonderzoet geurende specerijen (d.w.z. van zijn deugden, vgl. I 14)” (I 18c). En een andere keer ziet zij, als de communiteit ter heilige Tafel gaat, hoe ieder „onder de arm der heilige Maagd neergeknield, uit de hand des Heren ’s Heren Lichaam (ontvangt)” en hoe Maria „aan de zijde des Heren een beker met een gouden buisje⁴⁸ houdt, waaruit allen het kostbare vocht opzuigen, dat uit ’s Heren zijde sijpelt” (I 27).

Het is de liefde van het goddelijk Hart, dat bij het communiceren de zielen binnenvloeit (I 4), waarom Jezus de mens vraagt bij het eerste Sanctus een Onze Vader te bidden „om Mij te smeken hem op dat ogenblik met de almachtige, wijze, zoete en goedertieren liefde van mijn Hart voor te bereiden, zodat hij waardig wordt Mij in zijn ziel te ontvangen en Mij in hem datgene te laten uitwerken en voltooiën hetgeen Ik van eeuwigheid af naar het verlangen van mijn goddelijke wil heb beschikt” (I 5d).

De Communie is echter niet slechts een *communio corporis Domini*, een gemeenschap met het Lichaam des Heren, zij is tevens een *communio sanctorum*, een gemeenschap met de heiligen. Als de Heer haar bij de Communie het goddelijk Hart schenkt onder de vorm van een schitterend bewerkte gouden bokaal, zegt Hij tot haar: „Door mijn goddelijk Hart zult gij Mij altoos loven. Ga nu, laaf alle heiligen met deze levende Kelk van mijn Hart, opdat ze dronken worden van gelukzaligheid”, en achtereenvolgens biedt Mechtild dan de Kelk aan de engelen, patriarchen, profeten, apostelen, martelaren, belijders en maagden en bij elk van hen vraagt zij voor haar te willen bidden. „Daarop liep zij rondom het hemelpaleis en keerde terug tot de Heer. Hij nam de Kelk van haar over en zette die neer in het hart van haar ziel, en zo werd zij zalig met onze Heer verenigd” (I 1b).

Mechtilds eerbied voor de Eucharistie komt ook tot uitdrukking in de grote veneratie die zij koestert voor de reële aanwezigheid van Jezus tijdens de heilige Mis, welke eerbied culmineert in het ogenblik der Elevatie. Deze Elevatie, waartoe het Cisterciënzer generaal kapittel in 1215 had aangedrongen⁴⁹ is voor haar hèt heilige moment, waarin zij het wezenlijke van het Misoffer soms visionair aanschouwt: „Toen nu het heilig ogenblik van de Elevatie was aange-

broken, zag Mechtild hoe de Heer, die tegelijkertijd Priester en Hostie was, de Hostie ophief in een gesloten gouden pixis, die met een linnen doek was omhuld, waardoor werd aangeduid dat dit Sacrament voor elk mensen- of engelenverstand een mysterie was" (I 27). Een andere keer ziet zij, als een heilige Mis gelezen wordt voor de zielerust van Mechtild van Maagdenburg, hoe „het de Hoge priester en de wezenlijke Bisschop (was), die voor haar de Mis opdroeg" (V 6). Evenals andere Cisterciënzers en Cisterciënzerinnen⁵⁰ zag ook zij soms hoe bij het opheffen van de Hostie de priester Jezus als Kind ophief en al wat hij met de Hostie moest doen, met het Kind zelf deed (I 9c).

De rijkdommen die het Eucharistisch offer schenkt, worden haar duidelijk gemaakt als de Heer haar een ring toont, „die zo wijd was, dat hij de Heer en de ziel tezamen omsloot. Hij droeg zeven edelstenen en zij zag hoe door deze edelstenen de zeven manieren werden aangeduid, waarop de Heer zich gewaardigt in de heilige Mis tegenwoordig te komen. Ten eerste verschijnt de Heer daar in zo grote nederigheid, dat er geen armzalige de Mis bijwoont zonder dat Hij zich nederig tot hem neerbuigt en, zo die mens zelf maar wil, zijn intrek bij hem neemt. Ten tweede verschijnt de Heer er met zo groot geduld, dat er geen zondaar of vijand aanwezig is zonder dat Hij hem geduldig verdraagt en hem, zo hij begeert verzoend te worden, vol blijdschap al zijn schuld vergeeft. Ten derde verschijnt de Heer daar met zo grote liefde, dat er geen verstarde, koppige mens aanwezig is, die Hij niet, zo die mens het tenminste zelf wil, in liefde tot zich kan ontvlammen en zijn hart kan vermurwen. Ten vierde komt Hij met zo overstelpende vrijgevigheid, dat er niemand zo arm is, of Hij kan hem overstelpen met zijn rijkdom. Ten vijfde schenkt Hij zich als een zo zoete, kostelijke en voedzame spijs aan allen weg, dat er geen zieke of hongerige aanwezig is, die Hij niet kan verkwikken en in ruime mate verzadigen. Ten zesde komt Hij met zulk een klaarheid, dat niemands hart zo blind en duister is, dat het door zijn tegenwoordigheid niet kan verlicht en gezuiverd worden. Ten zevende komt Hij daar zo vol heiligheid en genade, dat er niemand zo traag is of verstoken van godsvrucht, of Hij kan hem uit zijn traagheid opwekken en met godsvrucht vervullen" (III 18).

De nadruk die zij legt op 's mensen innerlijke gesteltenis bewijst wel, dat het *ex opere operato*-karakter van de sacramentele viering bij haar beslist niet tot een soort magische opvatting heeft geleid, al begrijpt zij wel, dat de schuldvergiftenis en geestelijke vertroosting „op meer bijzondere en gemakkelijke wijze door de kracht van Gods tegenwoordigheid^{50a} in de heilige Mis geschonken wordt” (II 21).

Anderzijds is zij er echter van overtuigd, dat de woorden die uitgesproken worden – woorden van Christus als ze zijn – een goddelijke krachtdadigheid bezitten: „Alle woorden die Ik op aarde sprak hebben nog dezelfde krachtdadigheid en bewerken in degenen die ze godvruchtig uitspreken nog dezelfde sterkte als de woorden uitwerkten die toen uit mijn mond voortkwamen; want mijn woorden gaan niet als de woorden der mensen voorbij: zoals Ik eeuwig ben, hebben ook mijn woorden een eeuwige uitwerking” (V 11). Vandaar dat het huidige verlangen naar gebruik van volkstaal in de liturgie bij haar niet behoefde te bestaan: „Het woord Gods toch wekt de ziel ten leven doordat het haar geestelijke vreugde instort; dat blijkt ook bij leken en ongeletterden, die wel niet begrijpen wat er gelezen wordt, maar toch de vreugde van de geest ervaren en daardoor tot boetvaardigheid worden aanzet. Gods woord maakt de ziel immers ook sterk om deugden te beoefenen en al te doen wat goed is, bovendien doordringt het haar, door geheel haar binnenste te verlichten” (III 19).

Van hoeveel belang zij het bijwonen van de heilige Mis – ook voor „leken en ongeletterden” – achtte, blijkt uit het antwoord, dat zij kreeg op een vraag, gesteld aan de negentien-jarige graaf B.: „Wat is u het meest voordelig geweest?” „De viering van heilige Missen, aalmoezen en vurig gebed” (V 11). Zoals zij ook een gestorven lekebroeder zag, die zijn confraters met even grote glorie overtrof als priesters het gewone volk overtreffen in waardigheid, omdat hij „met bijzondere godsvrucht en liefdevolle aandacht, overal waar het hem maar mogelijk was, de heilige Mis gediend had en de priesters zowel door zijn zang als door zijn dienst aan het altaar had bijgestaan” (IV 15).

Vanzelfsprekend neemt ook hier weer het Hart van de Heer een grote plaats in. Zo zegt Hij eens tot haar: „Hoor! Nu wordt het

Agnus Dei tot driemaal toe voor Mij gezongen: bij het eerste draag Ik Mij met heel mijn nederigheid en geduld voor u allen op; bij het tweede slachtoffer Ik Mij met alle bitterheid van mijn Passie tot volledige verzoening; bij het derde met alle liefde van mijn goddelijk Hart, om alles aan te vullen wat er bij de mens aan goeds ontbreekt” (III 19). En onder een heilige Mis ziet zij „Jezus Christus’ liefdevol Hart als een lamp, die als kristal straalde van licht en als een vuurvlam brandde, terwijl het van alle zijden overvloeide van een zoetheid, waarmee het de harten besproeide van allen die godvruchtig de heilige Mis bijwoonden” (III 17). Hetzelfde ziet zij als bij de Elevatie de Heer van zijn troon oprijst en Hij „zijn allerzoetst Hart als een helder stralende lamp, vol en overstromend, met eigen handen opheft” (II 21). Waarschijnlijk is dit beeld van de brandende lamp (vgl. ook I 46) Mechtild ingegeven door het in die tijd opkomende gebruik van de Godslamp⁵¹.

Zo zijn de Eucharistie en de devotie tot het Heilig Hart zeer nauw met elkaar verbonden. In de Eucharistie immers stelt de Heer zich open voor de mens en geeft Hij er het grootste bewijs van zijn liefde. Hoe kan Mechtild dit beter tekenen dan met het beeld van het Hart, dat Hij tijdens de Elevatie opent en waaruit een lieflijke geur opstijgt, die alle aanwezigen tot nieuwe blijdschap opwekt? (V 10).

§ 7. DEVOTIE TOT DE HEILIGE MAAGD

De devotie tot de heilige Maagd is de logische consequentie van de devotie tot de Mensheid van Christus.

De grote plaats die Maria in Mechtilds vroomheid inneemt blijkt op elke plaats van het *Boek der bijzondere genade*. In boek I is zelfs een apart traktaat aan Haar gewijd. Maar evenals wij hebben kunnen opmerken bij haar devotie tot Christus’ Mensheid, uit zich haar tedere genegenheid voor de Moedermaagd zelden in het beschouwen van accidentele details. Wel vraagt zij eens aan Maria of deze Jezus inderdaad bij de opdracht in de tempel had uitgedost met een blauw kleedje met gouden bloemen (I 12), wat zij de gasten bij Jezus’ geboorte voorgezet had en wat zij haar Kindje te eten had gegeven (I 5e) en is zij eens in het huisje waar Maria op haar sterf-

bed ligt (I 26a), maar dit alles blijft uitzondering. Haar gods- vrucht beperkt zich nooit tot uiterlijkheden. Zij wil doorstoten naar de kern van het mysterie.

Voor haar is Maria de Middelaars tussen God en de mensen (II 21), die elkeen, gedekt door haar mantel, aan het Hart van haar goddelijke Zoon legt (I 29). Die belangrijke plaats welke Maria in het heilsgebeuren inneemt, verleidt haar wel eens tot uitspraken, die een theoloog de wenkbrauwen zouden doen fronsen. Zo b.v. als zij zegt „dat de verlossing van het menselijk geslacht vooral te danken is aan de heilige Maagd” (I 45). Maar het zou niet billijk zijn naar een dergelijke tekst, die een zeer grote uitzondering vormt, heel haar Marialogie te beoordelen.

Want als Mechtild ergens van overtuigd is, dan is het wel van het feit, dat Maria al haar luister dankt aan goddelijke vrijgevigheid. Juist omdat haar rijkdommen van God afkomstig zijn, durft Mechtild deze in zulke abundante woorden te schilderen.

Zo legt Mechtild Maria een vreugdezang in de mond wegens het behagen dat de Drievuldigheid „van eeuwigheid af in mij schepte; vooral bij mijn geboorte heeft Zij zo gejubeld, dat hemel en aarde en alle schepselen uit de overvloed van haar vreugde, hoewel van de oorzaak onkundig, gejuicht hebben. Zoals immers een kunstenaar ingespannen denkt aan een heerlijk kunstwerk, dat hij besloot te scheppen en zijn hart bij de voorstelling ervan daar al in opgaat, juist zo genoot de vererenswaardige Drievuldigheid en verblijdde Zij zich, omdat Zij van mij een beeld wilde maken, waarin de kunstvaardigheid van heel haar wijsheid en goedheid heerlijk zou uitkomen. Bovendien wist Zij, dat haar werk in mij nooit geschonden zou worden. Ook mijn geboorte en kindsheid heeft Zij willen voorzien, en al wat ik als kindje doen zou, scheen in haar oog een verrukkelijk spel, waarover Zij zich verblijdde en jubelde, zoals er geschreven staat: „spelende onder zijn ogen heel de tijd” (Spr. 8,30). Herinner mij ten tweede aan de vreugde die ik smaak, doordat God mij boven alle schepsel bemint en wel zozeer, dat Hij de wereld uit liefde tot mij herhaaldelijk gespaard heeft, zelfs voordat ik geboren was. In zijn overgrote liefde heeft Hij zelfs mijn geboorte enigszins verhaast en in de schoot mijner moeder voorkwam Hij mij

met zijn genade. Herinner mij ten derde aan de vreugde, die ik smaak omdat Hij mij boven alle engelen en boven ieder schepsel heeft willen eren. Vanaf het ogenblik immers, dat mijn ziel mijn lichaam werd ingestort, vervulde Hij mij met zijn Heilige Geest, die mij volkomen zuiverde van de erfzonde en door een bijzondere heiliging koos Hij mij tot zijn heilgdom, opdat ik als een roos zonder doornen en als de morgenster op aarde zou worden geboren" (I 29).

Naast deze drie vreugden van Maria kent Mechtild ook haar vijf vreugden (haar aanschouwing van de Drievuldigheid, de liefde van haar Zoon die zij haar Vader en Bruidegom noemt, de kus die de Godheid op haar ziel drukte, het vuur der goddelijke liefde dat in haar hart was ontstoken en de schittering van God in al haar ledematen, I 26b) en haar zeven vreugden (ontvangenis van Jezus, zijn geboorte, aanbidding der Wijzen, opdracht in de tempel, passie, verrijzenis en hemelvaart, I 41): alle gangbare middeleeuwse devoties⁵².

Geheel in de lijn der eigentijdse opvattingen kende Mechtild aan Maria wel de grootste mate van zuiverheid toe – zij is de *mater intemerata* (VII 6) – maar zoals uit de derde vreugde in het fragment van I 29 blijkt, had zij geen weet van de Onbevleete Ontvangenis van Maria.

Het verdient de aandacht, dat Maria als Mater Dolorosa bij Mechtild zeer weinig naar voren komt. Slechts hier en daar en dan nog slechts terloops, wordt gewezen op het lijden van de Moedermaagd. Zo bij de opdracht in de tempel: „Bij de woorden van Simeon echter: ‘Een zwaard zal uw ziel doorboren’, veranderde heel mijn vreugde in droefheid.” Maar onmiddellijk laat Mechtild dit weer in vreugde omslaan: „Telkens en telkens legde ik, wanneer ik mijn Zoon op mijn schoot liefkoosde, uit overgrote, zoete godsvrucht mijn hoofd op het zijne, en zoveel tranen vergoot ik, dat ik zijn hoofd en gelaat met liefdetranen besproeide. En telkens weer sprak ik tot Hem: ‘O heil en vreugde van mijn ziel!’ ” (I 12). Op een andere plaats antwoordt Jezus haar o.a. op haar vraag wat zij moet doen om Maria de haar verschuldigde eer te bewijzen: „Verhef . . . haar getrouwheid, waarmee zij Mij in al mijn noodwendigheden zó trouw bijstond, dat zij al wat Ik in mijn lichaam leed, zelf verduurde in haar geest” (I 44).

Overal elders echter is Maria steeds de glorievolle, keizerlijke moeder (II 1), die de rijkskroon op het hoofd draagt (I 12), is zij de koningin der maagden (II 38), die rechts van de Koning der glorie als de koningin des hemels op een troon van saffier met witte paarlen zetelt (I 31a), de koningin der engelen, de vreugde van alle heiligen, de troost van alle lijdenden en de toevlucht van alle zondaars (I 38), die haar troon naast die der Drieëenheid heeft (I 13a).

Is het dan verwonderlijk, dat zij het Ave Maria aldus jubelend parafraseert: „Wees gegroet, gij, voortgekomen uit de almacht van de Vader; wees gegroet, gij, voortgekomen uit de wijsheid van de Zoon; wees gegroet, gij, voortgekomen uit de goedertierenheid van de Heilige Geest, Maria, allerzoetste, die allen overstroomt en vervult die u beminnen. De Heer is met u, de enige Zoon van God de Vader, de Eniggeborene van uw maagdelijk hart, uw Vriend en allerzoetste Bruidegom. Gezegend zijt gij onder de vrouwen, gij, die de vloek van Eva op de vlucht hebt geslagen en de eeuwige zegening hebt verworven. Gezegend is de vrucht van uw schoot, de Schepper en Heer van alle dingen, die alles zegent en heiligt, alles verenigt en rijk maakt (I 11).

Geen schoner gebed kent Mechtild dan dit Ave Maria, waarin zij alle schatten vindt, die God aan zijn Moeder gegeven heeft. Want aldus zegt Maria tot haar: „Niemand heeft iets beters uitgedacht en niemand kan mij lieflijker groeten dan hij, die mij groet met de eerbied waarmee God de Vader het mij deed met dit woord ‘Ave’, mij met zijn almacht ervan verzekerd, dat ik vrij was van alle zonde-vloek. Ook heeft Gods Zoon mij zozeer met zijn wijsheid verlicht, dat ik een heldere ster ben, waardoor hemel en aarde worden verlicht, hetgeen door deze naam ‘Maria’, ster der zee, wordt aangeduid. Verder heeft mij ook de Heilige Geest, door mij met geheel zijn goddelijke zoetheid te doordringen, door zijn genade zó genaderijk gemaakt, dat ieder genade vindt, die ze bij mij zoekt, hetgeen wordt aangeduid door ‘gratia plena’. En het woord ‘Dominus tecum’ herinnert mij aan de onuitsprekelijke vereniging en genadewerking, die geheel de Drievuldigheid in mij tot stand bracht, toen Hij de wezenheid van mijn vlees (meae carnis substantiam) met de goddelijke natuur tot één persoon verbond, zodat God mens werd en de

mens God. En niemand onder alle mensen heeft ooit ten volle kunnen begrijpen welk een vreugde en zoetheid ik op dat ogenblik mocht ervaren. Door 'benedicta tu in mulieribus' erkent en beaamt al wat geschapen is vol bewondering, dat ik boven heel de hemelse en aardse schepping verheven ben. Door 'benedictus fructus ventris tui' wordt de verheven, allervoedzaamste vrucht van mijn schoot gezegend en verheven, die aan ieder schepsel het leven heeft geschonken, het heeft geheiligd en gezegend voor eeuwig" (I 42).

Naar aanleiding van dit Ave Maria merkt AXTERS op, dat de Mariadevotie bij de Begijnen blijkt „uit het frequente bidden van het Ave Maria, dat sinds de dertiende eeuw steeds meer onder de Vromen op prijs werd gesteld. Zo knielde Maria van Oignies een tijd lang tot 1100 maal op één dag en bad bij iedere kniebuiging een Ave Maria. Zo bad ook Margaretha van Ieper iedere dag 40 Pater Nosters en 40 Ave Maria's bij evenveel kniebuigingen. Verder schrijft het oudste statuut der Gentse Begijnen aan de Begijnen voor iedere dag 'drie hoedekins diemen noumt Onser Liever Vrouwen soutere' te bidden, dat is driemaal 50 Ave Maria's"⁵³. Hetzelfde geldt voor de Nederlandse Cisterciënzerinnen. Ook voor hen was het Ave Maria het gebed dat Maria het liefste hoorde. Het Rozenkransgebed hebben zij in zijn primitiefste vorm gekend⁵⁴.

Mechtild valt dus niet uit de toon als zij in een visioen van Maria de opdracht krijgt: „Bidt evenveel Ave Maria's voor mij als ik dagen in de moederschoot verbleef; dat waren er twee honderd zeven en veertig" (I 29).

Ondanks de praktijk van een getalsmystiek in het reciteren van dit gebed, is de gebruikte formule voor haar primair stof tot meditatie. Een verzoek van Maria aan een Cisterciënzernon om het Ave Maria minder vlug te bidden, waarom ze voortaan 50 maal het Ave Maria bad, liever dan 150 maal, zoals ze dat tot dan toe gewoon was⁵⁵, behoefde in Mechtilds openbaringen daarom geen equivalent te vinden. Als zij voor het ontvangen van de heilige Communie vijf Wees Gegroeten bidt, is dit duidelijk een meditatie: „Bij het eerste Wees Gegroet herinnerde zij onze Vrouwe aan de ontvangenis, waardoor zij in maagdelijke zuiverheid op de boodschap van de engel haar Zoon ontving en Hem door afgrondiepe nederigheid

van zijn koninklijke troon neerhaalde en in zichzelf binnentrok; vervolgens smeekte Mechtild haar zuiverheid van geweten en ware nederigheid voor zichzelf te verkrijgen. Bij het tweede Wees Gegroet herinnerde zij haar aan die van honingvloeiende ontvangst, waarmee zij Hem welkom heette, toen zij Hem voor het eerst als Mens aanschouwde en Hem als ware God erkende; waarna Mechtild haar smeekte waarachtige kennis voor haar te verkrijgen. Bij het derde Wees Gegroet herinnerde zij er de heilige Maagd aan, dat zij elk ogenblik bereid was genade te ontvangen en die genade nooit in zich belemmerde; waarna zij haar bad een hart voor haar te verkrijgen, dat steeds voor de goddelijke genade bereid was. Bij het vierde Wees Gegroet herinnerde zij er de heilige Maagd aan met hoeveel toewijding en dankbaarheid zij het lichaam van haar beminde Zoon op aarde ontving, daar zij meer dan anderen erkende welk een zaligheid hieruit voor de mensen voortvloeit; waarna zij haar bad een waardige dankbaarheid voor haar te verkrijgen. Met het vijfde Wees Gegroet herinnerde zij de heilige Maagd aan de liefdevolle ontvangst, waartoe haar Zoon haar tot zich riep en smeekte haar dan voor haar te verkrijgen met bijzondere vreugde tot Hem te mogen naderen, want begreep de mens hoeveel zaligheid hem uit Christus' Lichaam gewerd, dan zou hij van vreugde bezwijken" (I 43). Eenzelfde wijze van bidden vinden wij bij haar dagelijks gebed van drie Wees Gegroeten opdat Maria bij haar sterven tegenwoordig zou zijn (I 47).

Theologisch volkomen juist ziet Mechtild de diepste grond van Maria's prerogatieven in haar goddelijk Moederschap. Daardoor bezit zij de hoogste plaats in heel de schepsellijke orde: „Het gaat alle voorstelling te boven, hoe de onnaspeurlijke wijsheid van God haar als zijn Moeder eerde en hoe Hij haar voor altijd een plaats aan zijn rechterzijde aanwees op zijn hoogverheven glorietroon. Ook vervulde de Heilige Geest haar zo rijkelijk met zijn liefde, goedertierenheid en zoetheid en heel zijn rijkdom, dat allen in de hemel met de overvloed van haar volheid werden vervuld. . . . Zo volkomen was zij van God vervuld, dat het God was die in en door haar verrichtte hetgeen zij zelf scheen te doen; zo zag zij met zijn ogen, hoorde met zijn oren en zong met zijn eigen mond zijn allerzoetste en heerlijkste

lof. Zo ook was Hij het zelf, die in het hart der Maagd als in zijn eigen Hart juichte en zich verblijdde" (I 26b).

Dat een zo verheven opvatting van Maria's waardigheid haar wel eens verleid heeft tot theologisch minder gelukkige formuleringen, wie zal het haar kwalijk nemen? Men moet meer op de bedoeling, dan op de verwoording letten als zij zegt dat zielen, die door Gods rechtvaardig oordeel naar de eeuwige straffen waren verwezen, door haar barmhartigheid zijn teruggeroepen (I 44) of dat zelfs in de hemel Maria's gelukzaligheid zich nog vermeerderd door haar drinken aan de bron van barmhartigheid (II 28).

In geen geval kan men echter uit haar werk de conclusie trekken, dat Mechtild Maria naast Jezus zou stellen als een gelijkwaardige. Zij is slechts de voorspreekster, die bij Vader, Zoon en Heilige Geest onze verlangens ondersteunt (I 39) en wier taak het is de mens de weg te wijzen naar haar Kind: „Zo gij waarlijk de heiligheid verlangt, houd u dan aan mijn Zoon, die zelf de heiligheid is die alles heiligt" (I 37). Als Mechtild Maria vraagt haar deugden voor haar te verkrijgen, ontvangt ze als antwoord: „Wend u tot mijn Zoon en vraag ze aan Hem" (I 36). Mechtild weet heel goed, dat als Maria zo hoog verheven is, dit puur en alleen aan Gods goedheid te danken valt en dat Maria Hem daarvoor groter dank moet betuigen dan alle andere mensen (I 39).

Maar behalve door haar Moederschap, schittert Maria boven alle heiligen uit door de voortreffelijkheid harer deugden (I 26b): haar zuiverheid, nederigheid, godsvrucht, liefde, bedachtzaamheid, medelijden, getrouwheid, toegewijdsheid in gebed en gestadigheid in beschouwing (I 2). Op aarde werd zij gediend door zeven jonkvrouwen: Heiligheid, Voorzichtigheid, Zuiverheid, Nederigheid, Liefde, Toewijding en Geduld, met als kamenier de Vreze des Heren (I 36). Van alle deugden worden nederigheid, gehoorzaamheid en liefde als de belangrijkste beschouwd: deze heeft Maria vanaf haar kinderjaren als eerste beoefend (I 29).

Analoog aan Mechtilds devotie tot Jezus' Heilig Hart vinden wij bij haar een bijzondere eerbied voor het Hart van Maria, haar maagdelijk (I 2, I 11), allernederigst (I 26b), hemels (I 31a) en zuiver Hart (II 23). Dit Hart heeft „meer dan alle harten – met uitzonde-

ring natuurlijk van Christus' Hart – ons heil bewerkt" (I 39). Nauw is Maria's Hart met het Hart van Jezus verbonden, waaraan zij zich na haar opneming in de hemel neervlijt (I 26b), zodat Mechtild Maria niet beter kan groeten dan door het Hart van Jezus (I 26b, II 1). Hij zelf leerde haar dit toen Hij haar eens zijn Hart toonde: „'Ontleen hieraan datgene waarmee gij mijn Moeder moet begroeten.' Onmiddellijk vloog de ziel als een vogeltje naar de Zijde des Heren, nam uit Gods Hart graankorreltjes zo wit als sneeuw en op manna gelijkend, en legde die neer in het Hart der gelukzalige Maagd, terwijl ieder korreltje het zinnebeeld was van een bijzondere vreugde dezer Maagd" (II 42).

Kende zij Maria vrijwel niet als de Mater Dolorosa, de Bernardijnse gedachte dat, toen de lans van de centurio Jezus' zijde doorboorde, ook het Hart van de Moeder doorsneden werd, vinden wij bij Mechtild in het geheel niet.

§ 8. DEUGDENLEER

Met haar deugdenleer bevindt Mechtild zich geheel in de Bernardijnse traditie, die een grote nadruk legt op de nederigheid als begin van het christelijk leven en de volmaaktheid⁵⁶. Onmiddellijk daarop volgen het geduld en de liefde.

Eens neemt Jezus haar naar een hoge berg, die zich van het oosten naar het westen uitstreckte en zeven trappen had waarlangs men opsteeg, en zeven fonteinen. Samen met Hem gaat zij die bestijgen en „zij bereikten de eerste trap, die de trap der nederigheid heette, waar een fontein sprong die de ziel schoon wies van alle zonden door hoogmoed bedreven. Daarna stegen zij op tot de tweede, die de trap der zachtmoedigheid wordt genoemd, met de fontein van het geduld, die de ziel reinigde van de vlekken, die de toorn er had veroorzaakt. Dan stegen zij op naar de derde, die de trap der liefde wordt genoemd. De fontein was die van de liefde, waarin de ziel van alle zonden, aangebracht door de haat, werd gereinigd. Op deze trap vertoefde God een wijle met de ziel. . . . Zij bestegen nu de vierde, die de trap der gehoorzaamheid wordt genoemd; de fontein was die der heiligheid, die de ziel reinigde van al wat de ongehoor-

zaamheid had bedreven. Dan bereikten zij de vijfde, de trap der onthouding, en de fontein heette die der vrijgevigheid; deze reinigde de ziel van al wat gierigheid had misdaan door geen gebruik te maken van de geschapen dingen, die zij tot eigen voordeel en tot lof van God had moeten gebruiken. Spoedig daarop bestegen zij de zesde, de trap der zuiverheid, waar zich de fontein van goddelijke zuiverheid bevond, die de ziel zuiverde van al wat zij door zinnelijke begeerte had bedreven. Daar werd de ziel gewaar, dat de Heer nu een wit gewaad droeg en zijzelf eveneens. Vandaar bereikten zij de zevende trap, die de trap van geestelijke vreugde heette; de fontein was waarlijk de hemelse vreugde, die de ziel van alle zonde van bitterheid wies: deze fontein sprong niet, zoals de andere in onstuimige vloed, maar vloeiende langzaam en druppelgewijs, omdat niemand in dit leven de vreugde ten volle kan grijpen, maar er enkel een druppel van bemachtigt, of eigenlijk, met de werkelijkheid vergeleken, in het geheel niets" (I 13a).

In een Nieuwjaarsnacht zegt Jezus tot haar: „Wie zijn leven verlangt te hernieuwen, moet doen als de bruid, die er op uit is nieuwjaarsgeschenken van haar bruidegom te ontvangen. Juist zo moet de getrouwe ziel ernaar verlangen door Mij te worden bekleed met nieuwe klederen, om voor aller ogen, heerlijk als een koningin, de jaarkring te kunnen doorschrijden. Ten eerste verzuchte zij ernaar, dat haar het purper gewaad, de nederigheid, worde geschonken, zodat zij in dezelfde nederigheid, waarmee ik vanuit de hemel op aarde kwam, zich nederig in al en tot al het alledaagse neerbuigt. Vervolgens het scharlaken kleed, het geduld, – Ik nam de Mensheid immers juist aan om straffen en smaad te kunnen dragen – zodat zij al wat haar hard en zwaar valt geduldig op zich neemt. Daaroverheen moet zij het gouden gewaad aanleggen, de liefde, zodat zij zich in die liefde, waarmee Ik Mij overal op aarde liefderijk en goeder-tieren heb betoond, vriendelijk en beminnelijk ten opzichte van haar medezusters en alle mensen gedraagt" (I 7).

Een andere keer zag zij het goddelijk Hart veranderd in een groot, goudgetint huis, waarin de Heer zich als in een prachtige woning bewoog. In dit huis zag zij vier zeer schone maagden, waarin zij deugden herkende: nederigheid, geduld, zachtmoedigheid en liefde.

En de Heer zei tot haar: Leg u toe op de vertrouwelijke omgang en de vriendschap met deze maagden, zo gij in mijn huis wilt blijven en van mijn tegenwoordigheid genieten. Verzwakt ijdelheid b.v. uw hart, denk dan aan de macht van deze liefde, die Mij van mijn plaats aan 's Vaders Hart naar de schoot der Maagd overdroeg en Mij in simpele doeken gehuld neerlegde in een kribbe, Mij ertoe bracht veel moeilijkheden te verduren bij de verkondiging van Gods woord en Mij tenslotte doodde met een bitter en smadelijk einde. De gedachte hieraan zal wel alle ijdelheid uit uw hart doen verdwijnen. Valt de hoogmoed u aan, denk dan aan mijn nederigheid, waardoor ik nooit, zelfs niet in het geringste, in gedachte, woord, gedrag of daad hoogmoedig was, maar in al mijn daden het voorbeeld gaf van allervolmaaktste nederigheid; zo zult ge door nederigheid uw hoogmoed overwinnen. Overvalt u ongeduld, denk dan aan mijn geduld, dat ik beoefende in armoede, honger, dorst, op reis, bij beledigingen, spot en vooral in mijn sterven. Steekt de gramschap in u op, denk dan aan mijn zachtmoedigheid, waarmee ik met hen die vrede haatten vreedzaam en zachtmoedig was. En Ik was dat in de hoogste mate. Want toen degenen die Mij kruisigden daarbij met zoveel onmenselijkheid te werk gingen, dat het hun niet mogelijk was er nog maar één wreedheid aan toe te voegen, heb Ik zachtmoedig van Hart vergiffenis voor hen afgesmeekt en mijn Vader met hen verzoend, alsof zij nooit iets tegen Mij hadden ondernomen. En zo zult ge alle gebreken door deugden kunnen overwinnen" (II 21).

Men ziet het: steeds keren nederigheid, geduld, zachtmoedigheid en liefde terug. Daarenboven komt duidelijk tot uiting, dat in deze deugdbeoefening een bewuste navolging van Christus wordt gezien. Het is door deze deugden, dat de ziel aan Christus gelijkvormig wordt.

De liefde, bij Paulus de „band der volmaaktheid" genoemd (Kol. 3,14), staat bij Mechtild in deze citaten op de derde plaats. Toch wil dit in genen dele zeggen, dat de liefde daarom een mindere deugd zou zijn. Wij zien immers in het eerste citaat (I 13a), dat de derde trap, die van de liefde, de plaats is waar God een wijle met de ziel vertoeft; in het tweede citaat (I 7) is het gewaad van de liefde het kostbaarste, nl. van goud. Ook elders wordt trouwens uitdrukkelijk

bevestigd, dat er niets boven de liefde gaat. „Het bovenste deel van het kruis – zegt Jezus – betekent mijn liefde, waarboven de mens niets moet stellen; het onderste deel echter de nederigheid, waarmee de mens zich om mijnentwil aan alle schepsel moet onderwerpen, het rechterstuk de vreze des Heren, die men in voorspoed niet moet vergeten, het linkerstuk het geduldig verdragen van tegenspoed, om mijnentwil” (II 10). Ook hier dus weer dezelfde drie deugden, maar dit keer wordt aan de liefde de voorrang toegekend.

Op een andere plaats is het daarentegen de gehoorzaamheid, die als voornaamste deugd wordt geschilderd, als de deugd zelfs, die alle andere deugden – zelfs de theologale! – in zich bevat: „Toen nu het responsorium ‘Benedic’ (3e resp. uit het officie van Kerkwijding) werd gezongen, zag zij alle deugden die daarin werden genoemd als jonkvrouwen voor God staan; onder haar droeg er één, die boven de andere uitmuntte, een gouden beker, waarin alle jonkvrouwen specerijen legden, die zij God, voor Hem neergeknield, aanbood. Toen zij zich hierover verwonderde en verlangde te weten wat dit betekende, sprak de Heer tot haar: ‘Dit is de gehoorzaamheid, die daarom de enige is, die Mij de kelk aanbiedt, omdat zij in zich het goed der overige deugden omsloten houdt; en wie waarlijk gehoorzaam is, moet de volgende deugden bezitten. Want de waarlijk gehoorzame mens moet een gezonde ziel hebben, een ziel die aan geen enkele doodzonde lijdt. Ook moet hij de nederigheid bezitten, waarmee hij zich in alles aan zijn oversten onderwerpt. In hem woont heiligheid en zuiverheid, daar hij zuiverheid moet bezitten naar hart en naar lichaam. Die deugden heeft hij evenals zegepraal nodig om sterk te zijn tot het volbrengen van het goede en het behalen van de overwinning bij het weerstand bieden aan zijn gebreken. Een gehoorzame mens moet bovendien de overige deugden bezitten, geloof – zonder geloof kan immers niemand God behagen – hoop, waarmee hij steeds naar God streeft, en liefde, zowel tot God als tot de naaste, welwillendheid, die hem voor allen vriendelijk en inschikkelijk maakt, matigheid, waardoor hij al het overbodige uitschakelt, lijdzaamheid, waardoor hij alle tegenspoed te boven komt, en zich alles te nutte maakt door er zijn voordeel mee te doen, en geestelijke tucht, waardoor hij zijn Regel nauwkeurig onderhoudt’ ” (I 35). En

elders zegt de Heer: „Elke voetstap die de mens uit gehoorzaamheid zet, vermeedert zijn verdiensten alsof hij telkens in mijn hand goudstukken bijeenbrengt” (III 45). Het is ook omwille van de gehoorzaamheid, dat elk gebed verhoord wordt (I 35).

Nederigheid en gehoorzaamheid (over de liefde komen wij nog apart te spreken), dat zijn de deugden, waardoor de mens het meest gelijkvormig aan God wordt. Zij hangen zeer nauw met elkaar samen en worden beide feitelijk gekarakteriseerd door de onderworpenheid aan God. Immers het purperen kleed der nederigheid duidt erop, dat men „zich nederig en zachtmoedig aan zijn oversten, ja, aan heel de schepping moet onderwerpen terwille van God” (III 38), terwijl de gehoorzamen diegenen zijn „die in alles, zowel in voor- als in tegenspoed, hun wil gelijkvormig trachten te maken aan Gods wil en te gehoorzamen aan de voorschriften der ouderen” (IV 19).

Deze onderworpenheid aan de wil van God sluit een algehele verzaking van zichzelf in: „Hoe meer gij u, door versmading van uzelf gedreven, vernedert voor alle schepsel, des te dieper zult ge onderduiken in Mij en des te zoeter en vertrouwder zal u de stortvloed van mijn goddelijke genieting bedwelmen” (II 34). En „wie met de hoogste eer boven allen verheven wil worden, onderwerpe zich aan allen. Wie ook meer dan alle anderen verrijkt wil worden, ont doe zich volkomen van zijn eigen wil” (I 26b). Zodat het nederige hart, waarin God behagen schept, dat hart is, „dat zich verblijdt wanneer het veracht wordt en dat zich verheugt in moeilijkheden en in allerlei tegenspoed en dat juicht omdat het iets mag toevoegen aan mijn (Jezus') lijden en vernedering en iets heeft om Mij op te dragen” (I 11).

Deze verzaking aan zichzelf strekt zich uit tot het aardse, want de mens bezoedelt zich „zo hij zich in gedachte met nutteloze, aardse dingen bezighoudt. . . ., zo hij zijn rede of verstand richt op aardse wijsheid of weetgierigheid en. . . . wanneer hij afwijkt van Gods wil, iets anders bemint dan God en behagen schept in vergankelijke dingen” (III 21). Alle genot dat niet God is, moet men zich ontfeggen (III 52), want, zo schrijft zij aan haar vriendin in de wereld: „wilt gij nu zijn bruid worden, dan moet gij u voortaan elk genot ontfeg-

gen en tot Hem naderen op de legerstede van droefheid en smaad en u verenigen met zijn gewonde Zijde" (IV 59b). Hierin is Maria haar voorbeeld, want zij begreep dat Maria's liefde „bij de Passie van haar Eniggeborene zó machtig in haar werd, dat zij alle menselijk gevoel volkomen overwon en uitdoofde: immers, terwijl heel de schepping bij de dood van Gods Zoon treurde, verlangde zij, alléén, samen met de Godheid, onbewogen en verheugd, de slachtoffering van haar Zoon voor het heil van de wereld" (I 45). Juist omdat zij inzag, „dat God alle uitverkorenen eerst van al het geschapene wegroept, zodat men met volle, vrije wil afstand moet doen van alle vreugde, die men in enig schepsel kan vinden en slechts in God rust vindt" (II 20), begreep zij niet hoe haar zuster Gertrudis op haar ziekbed „toch de weldaden en gaven van de mensen met vreugde en blijdschap (aanvaardde) en zich toch wel wat (scheen) te verlustigen in aardse dingen". Maar de Heer maakte haar duidelijk, hoe zij zich hierin vergiste: „Gij bemerkt toch wel, dat zij, wanneer gij haar wenken niet begrijpt, en juist doet wat zij niet wil, u toch even vriendelijk toelacht alsof gij haar veel goed had gedaan? Weet daarom, dat zij zózeer in Mij bevestigd is, dat zij zich bij al wat haar overkomt, eender of het blij of droevig is, juist hetzelfde gedraagt" (VI 3).

Vanuit deze visie is het niet verwonderlijk dat zij haar lichamelijkeheid als een last voelt. Het lichaam immers „is niets anders dan een gewone zak, waarin een kristallen vaas met een kostbare vloeistof is weggeborgen" (III 49). Vandaar: „zolang een ziel nog gedrukt wordt door de last van zijn lichaam, maken de noodwendigheden van het lichaam, dat men nu eens eten, dan weer slapen, dan weer iets anders moet verrichten of met de mensen moet spreken, zodat het haar onmogelijk is in een zodanig en zo hevig verlangen te ontbranden als waarmee de ziel, die van haar lichaam en van alle hinderpalen en noodwendigheden bevrijd is, voortdurend verlangt naar haar Schepper" (V 11).

Het bovenstaande maakt het moeilijk om Urs von BALTHASAR te volgen als hij zegt: „Sie (Mechtild) ist ganz himmlisch und ganz irdisch zugleich... sie lebt überhaupt nicht in der platonischen mystischen Tradition... sie ist deshalb auch nicht weltabgewandt, sondern ruht ganz in der Inkarnation"⁵⁷. Haar opvatting van het

aardse en het lichamelijke kan toch moeilijk een platoonse signatuur ontzegd worden.

Anderzijds vinden wij ook plaatsen in Mechtilds revelaties, die aantonen, dat haar afwijzing van het aardse niet eenzijdig en alleen maar negatief is. Zij geeft er blijk van te beseffen dat het aardse ook een openbaring van Gods goedheid is. Wij vinden deze gedachte in het reeds geciteerde visioen over de berg der deugden: „Dan bereiken zij de vijfde trap, de trap der onthouding, en de fontein heette die der vrijgevigheid; deze reinigde de ziel van al wat gierigheid had misdaan door geen gebruik te maken van de geschapen dingen, die zij tot eigen voordeel en tot lof van God had moeten gebruiken” (I 13a). Daarom ook „moet de mens, omdat de ziel de balsem van de goddelijke genade en de zalving van de Heilige Geest in zich besloten houdt, zijn lichaam sparen” (III 49). De nuchterheid van haar natuur blijkt sterker dan de gestrengheid van haar leer te zijn. En in dit opzicht kunnen wij Urs von BALTHASAR bijvallen als hij schrijft: „Für Mechtild nähert man sich Gott nicht durch den Abstraktion von den Sinnen, sondern durch den Gebrauch aller Sinne zu Gott hin, in immer gröszerer Gleichgestaltung mit den Sinnen des Gottmenschen”⁵⁸. Hij wijst hierbij op het visioen uit III 44, waarin de Heer haar zegt, dat de ziel in haar vijf zintuigen Hem steeds moet zoeken: „Ziet zij iets schoons en lieflijks, dan bedenke zij hoe schoon en lieflijk en goed Hij is, die dit maakte en kere zich aanstonds tot Hem die alles gemaakt heeft. Hoort zij echter een weluidende melodie of iets anders waarvan zij geniet, dan bedenke zij: Eia, hoe allerliefst zal de stem zijn van Hem die u roept, van Wie alle zoetheid en welluidendheid van stem is uitgegaan! Hoort zij echter mensen spreken, of iets voorlezen, dan weze zij erop bedacht iets te horen waardoor zij haar Beminde kan vinden. Zo moet zij ook bij al wat zij zegt Gods glorie op het oog hebben en het welzijn van haar naasten. Leest of zingt zij, dan vrage zij zich af: Eia, wat spreekt of beveelt uw Allerliefste in dit vers of in deze les? Zo zoek zij Hem in alles om toch maar iets van zijn goddelijke zoetheid te mogen smaken. Hetzelfde moet zij doen bij reuk en gevoel, overdenkend hoe zoet de goede Geest van God is en hoe allerzoetst zijn kussen en omhelzingen zullen zijn. En bij elk schepsel waarin zij be-

hagen schept, denke zij steeds aan de heerlijkheden van God, die alles zo schoon, voortreffelijk en zoet voor ons schiep, opdat het allen zou lokken en geleiden tot de kennis van zijn goedheid en tot zijn liefde" (III 44).

Al moge dus door de instorting van de goddelijke vreugde het aardse smakeloos worden (I 5b), zinloos is het aardse voor haar belist niet.

De wereld waarin zij leeft heeft haar volle aandacht. Haar zelfverzaking leidt niet tot een in zichzelf opgesloten zijn, waarin alleen maar plaats is voor God en de ziel. Zij is door haar apostolische becommernis een vraagbaak voor velen en een toevlucht voor degenen die in nood zijn. Dat maakte haar wel eens bang. „Toen gij op nuttige wijze in beslag genomen waart – zegt Jezus haar eens – door de noodwendigheden van het klooster, waart gij steeds bang erdoor te worden belemmerd in uw geestelijke oefeningen en in de gave die u was geschonken”. Zoals zij ook bang was door haar ziekte meer hulp te ontvangen dat strikt noodzakelijk was. Maar de Heer leerde haar de juiste zienswijze: „De mens zou datgene wat hij nodig heeft en wat zijn lichaam verkwikt moeten aanvaarden in vereniging met die liefde, waarmee Ik alles tot zijn dienst heb geschapen. Ten tweede in vereniging met die liefde, waarmee Ikzelf mijn Vader ter ere en tot heil der mensen van de schepselen gebruik maakte. Ten derde moet hij het werk en de dienst van degenen die hem behulpzaam zijn, aanvaarden in de vereniging met die liefde waarmee hijzelf God ter ere gediend wordt, opdat ook degenen die hem dienen mogen geheilgd en beloond worden" (III 45).

Zo heeft zij uiteindelijk de Heer behaagd door die combinatie van zelfverzaking en medelijden, van vereniging met de goddelijke wil en naastenliefde, zoals Jezus zelf eens aan een zuster over haar openbaarde: „Mijn geliefde... heeft Mij bij al haar overige voortreffelijke deugden toch vooral behaagd door haar volkomen zelfverzaking, ten tweede door de volmaakte vereniging van haar wil met mijn wil, want steeds heeft zij mijn wil willen volbrengen en in al mijn werken of oordelen heeft zij zich verlustigd. Ten derde doordat zij zeer medelijdend was en met wonderbare liefde de bedroefden opbeurde. Ten vierde omdat zij haar naaste volkomen beminde als zichzelf,

want gedurende heel haar leven heeft zij haar naaste nooit kwaad gedaan. Ten vijfde omdat zij vredelievend, rustig van hart was en nooit in haar hart iets heeft laten wonen wat mijn rust in haar kon verstoren" (V 26).

Deze sociaal-ethische houding geeft haar recht op een ereplaats onder de Duitse mystieken⁵⁹, want zij is een treffend voorbeeld van wat GRABMANN schrijft over *Die Deutsche Frauenmystik des Mittelalters*: „Die deutsche Frauenmystik des Mittelalters bekundet uns auch den inneren Zusammenhang von Religion und Ethos, von gesteigerter religiöser Innerlichkeit und sittlichen Seelenadel, sie offenbart uns reiche und reine ethische Werte. Nicht eine pessimistische, finstere, selbstgenügsame, auf anders Denkende und anders Lebende geringschätzig herabschauende Art, wie wir sie bei Vertretern der indischen oder islamitischen Mystik gewahren, kennzeichnet diese deutsche Frauenfrömmigkeit, nein, es waren frohe, hochgemute, selbstlose, von hingebendster, herzlichster und aufrichtigster Nächstenliebe erfüllte Seelen, aus denen das liebevolle und reine Bild des Heilandes uns entgegenstrahlt. Wie haben sie in ihren klösterlichen Gemeinden so sanft und demütig, so gehorsam und geduldig und allzeit liebenswürdig und dienstbereit, so aufrichtig und einfach sich gegeben, wie hat ihre weitherzige, edle Liebe und ihr unablässiges Gebet auch die Menschen in der Welt und all ihre Sorgen und Nöten und Seelengefahren umfasst, wie haben sie geglüht von Seeleneifer, von Verlangen, allen Menschen neidlos von ihrem überirdischen Glück mitzuteilen"⁶⁰.

Een apart vraagstuk vormt in Mechtilds mystiek haar opvatting van de liefde.

Er werd reeds op gewezen, dat, hoewel nederigheid en gehoorzaamheid als de voornaamste deugden worden gezien, de liefde hierbij een bijzondere plaats inneemt. Bernardus kent twee soorten nederigheid: de nederigheid die voortvloeit uit zelfkennis (*humilitas quam veritas parit*) en de nederigheid die door de liefde wordt voortgebracht en beheerst (*humilitas quam charitas format*)⁶¹. Typisch praktische mystica, heeft Mechtild nergens nauwkeurige distincties aangebracht. Soms is de liefde voor haar een deugd in de mens en feitelijk identiek aan de naastenliefde. Dan weer is de liefde

voor haar God zelf, of Christus, of een deugd van Hem, dan weer een middelaars tussen haar en God, welke zij als een moeder moet vereren en tenslotte een kracht die, voorgesteld als van God onderscheiden, God zelf de wet stelt bij de Menswording.

Als Jesus haar op Nieuwjaarsnacht zegt, dat de getrouwe ziel ernaar moet verlangen, door Hem met nieuwe klederen bekleed te worden, wijst Hij erop, dat het gaat om het purperen kleed van de nederigheid, het scharlaken kleed van het geduld en „daaroverheen moet zij het gouden gewaad aanleggen, de liefde, zodat zij zich in die liefde, waarmee Ik Mij overal op aarde liefderijk en goedertieren heb betoond, vriendelijk en beminnelijk ten opzichte van haar medezusters en alle mensen gedraagt” (I 7). Een andere keer wijst de Heer haar op zijn pink en Hij verklaart haar de betekenis van de drie kootjes: „Het langste kootje betekent mijn nederigheid, want vooral door de nederigheid bereid Ik de mens voor op mijn genade. Het middelste kootje wijst op mijn geduld, waarmee de mens geduldig alle moeilijkheden terwille van Mij moet verdragen. Het bovenste kootje, dat dun is en zich op alles kan richten, is de liefde. Oefent gij u in deze drie deugden, dan komt gij in de liefde tot Mij alle moeilijkheden te boven” (IV 49).

Duidelijk is hier sprake van de liefde als een deugd in de mens, als navolging van de liefdedeugd in Christus. In feite is daarmee de naastenliefde bedoeld.

Elders echter is de liefde God zelf. Aldus in het volgende gebedje tot de Liefde – men lette op de trinitarische adjectieven –: „Ik prijs U, o krachtige Liefde; ik zegen U, o wijze Liefde; ik verheerlijk U, o zoete Liefde; ik verhef U, o goedertieren Liefde, in en boven alle goed, dat uw allerheerlijkste Godheid en Uw gelukzalige Mensheid door uw Hart, dit zeer verheven werktuig, in ons heeft uitgewerkt en nog uitwerken zal” (I 5d). Tevens merkt men hier op een ineenvloeien van de Drievuldigheid en Jezus Christus. De contouren zijn weinig scherp.

In het visioen over de wijngaard des Heren lijkt de liefde met Jezus zelf geïdentificeerd te worden: „Hij opende de deur van zijn Hart, die schatkamer van de honingvloeiende Godheid, waarin zij binnentrad als in een wijngaard. Daar ontwaarde zij een stroom van levend

water, die van het oosten naar het westen vloeide De naam van dit water was: Stroom van liefde. Het drong de ziel binnen en wies haar van alle vlek. In deze stroom zwom een menigte van vissen met gouden schubben, symbool der minnende zielen, die, los van alle aardse genieting, in de bron van alle goed, Jezus, onderdoken” (II 2).

In een ander visioen treedt de liefde op als middelaressen tussen haar en Christus. Zij ziet een grote deur, waarin vijf kleine deuren – symbool van Christus’ Mensheid – en door deze deuren wordt zij heen-geleid aan de hand van zeer schone jonkvrouwen: de barmhartigheid en de goedertierenheid. Maar bij de bovenste deur aanschouwde zij een jonkvrouw „van ongeëvenaarde schoonheid, die niet te vergelijken was met de andere jonkvrouwen: de liefde, die haar binnenvoerde tot de honingvloeiende Bruidegom, schoon van gestalte boven alle mensenkinderen; met omhelzingen en kussen liefkoosde Hij haar, zoals een bruidegom dat zijn bruid doet” (I 8a).

De liefde als middelaressen tussen haar en God vinden we in II 41, waar de Heer aan de liefde opdracht geeft om voor Mechtild te zorgen en haar gedurende haar ziekte te verplegen. „Hierdoor begreep zij, dat de liefde de ziel op drie wijzen vruchtbaar dient: omdat zij ten eerste al wat men haar opdraagt getrouw aan God overbrengt, omdat zij ten tweede alles wat men haar toevertrouwt zeer goed wegbergt in de schatkist, het goddelijk Hart, en dit aan de ziel bij haar uittocht nauwkeurig, maar vermeerderd en veredeld, ter hand stelt; omdat zij ten derde in lijden en kwelling een goede helpster is voor de mens en hem in al wat goed is, bijstaat, terwijl zij hem beschermt tegen al wat schaadt.” (II 41).

Van hieruit te komen tot de opvatting van de liefde als moeder is maar één stap. „Op een andere dag hulde de liefde haar in een kleed van zonnelicht en beiden, de liefde en de ziel, schreden naar voren en stonden als zeer schone jonkvrouwen in Christus’ tegenwoordigheid En de Heer sprak tot haar: ‘Nu verlang Ik vooral nog maar één vrucht van u’. De ziel antwoordde: ‘O, mijn liefdevolle Heer, welke vrucht is dat?’ En de Heer sprak: ‘Dat gij alle hartevreugde uitsluitend bij Mij zoekt’. En zij: O, mijn enige Minnaar, hoe kan ik dat doen?’ Hij antwoordde: ‘Dat zal mijn liefde in u tot

stand brengen'. In een overstromend gevoel van dank antwoordde zij daarop: 'Eia, eia, liefde, liefde, liefde!' En de Heer: 'Gij moet de Minne uw moeder noemen en mijn liefde zal uw moeder zijn, en zoals kinderen uit hun moeder het voedsel tot zich nemen, zo moet gij u uit háár inwendige troost verschaffen, onzegbare zoetheid, en zij zal u van spijs en drank en kleding voorzien en van al wat gij nodig hebt; en voor u zorgen als een moeder voor haar enige dochter' " (II 16).

In de latijnse tekst wordt uitdrukkelijk het woord 'Minne' gebruikt. Sluit Mechtild zich hierdoor aan bij de groep Minne-mysticae als Beatrijs van Nazareth († 1268), Hadewijch († ± 1250) en Mechtild van Maagdenburg († 1294)? Invloed van de laatste is uiteraard niet denkbeeldig. Maar toch is er een groot verschil. Voor Mechtild van Maagdenburg is de Minne haar Vrouwe, haar Koninginne (*Het vloeiende licht der Godheid* I 1), waarmee zij zich aansluit bij de hoofse minnellyriek. Dat dit van Mechtild niet gezegd kan worden, blijkt uit het bovenstaande.

Veel dichter staat zij bij de genoemde mysticae in haar voorstelling van de liefde als een van God onderscheiden kracht, die God tot de Menswording heeft bewogen: „Vervolgens kwam het haar voor, alsof zij in Gods Hart een schone jonkvrouw zag met een ring aan de vinger; in die ring schitterde een diamant, waarmee zij onophoudelijk aan Gods Hart klopte. De ziel vroeg de jonkvrouw, waarom zij Gods Hart toch zo telkens aanraakte en zij kreeg ten antwoord: 'Ik ben de goddelijke liefde en deze steen betekent de schuld van Adam; zoals men nu de diamant niet zonder bloed kan breken, kon evenmin Adams schuld zonder Christus' Mensheid en Bloed worden uitgedelgd. Zodra Adam zondigde, ben ik tussenbeide gekomen en heb heel de schuld opgevangen. Door Gods Hart onophoudelijk aan te raken en tot liefde te bewegen, heb ik het niet toegestaan te rusten, totdat ik de Zoon van God uit het Hart van de Vader heb neergelegd in de schoot van de Moedermaagd' " (II 17). En elders zegt Jezus tot haar: „Denk aan de macht van deze liefde, die Mij van mijn plaats aan 's Vaders Hart naar de schoot der Maagd overdroeg" (II 21). Hetzelfde in II 35, waar zij begrijpt „hoe slechts de liefde de almacht van Gods Majesteit aan zich had onderworpen . . . en

daardoor de God van Majesteit had doen afdalen naar het ballings-oord onzer ellende". Heel de Menswording is derhalve het werk dezer liefde (II 17, I 5c).

Dit thema nu van de liefde die God tot de menswording dwong, vinden wij ook bij Mechtild van Maagdenburg, waar de Minne zegt: „Ik heb de almachtige God uit de hemel gedreven (*Het vloeiende licht der Godheid* I 3) of waar de ziel zich tot de Minne richt met de woorden: „Vrouwe Minne, jaren lang hebt gij gestreden voordat gij de hoge Drievuldigheid zo kondt bedwingen, dat zij zich heel en al heeft uitgestort in Maria's deemoedige en maagdelijke schoot" (Ibid. I 1). Ook bij Hadewijch heeft de Minne o.a. de betekenis van een kracht die het heelal beheerst en aan God de wet stelt^{61a}: „Si hevet de godheit bedwongen in hare nature" (Brief XX). Ook WILMS geeft er in zijn *Das Beten des Mystikerinnen* voorbeelden van⁶². Het is bekend, dat deze gedachte in de Middeleeuwen allerm minst ongewoon was. „Der bei den Mystikern so häufig wiederkehrende Gedanke von der Allmacht der Liebe, durch welche selbst die Gottheit bezwungen wurde, findet in dem Büchlein von der Tochter Sion einen würdigen Ausdruck"⁶³. De kleine Latijnse allegorie *Filia Syon* van een onbekende auteur vond een wijdere verspreiding door twee Duitse bewerkingen, waarvan één van de hand van Lamprecht van Regensburg (geschreven tussen 1246 en 1252)⁶⁴. Mechtild stond in deze dus geheel in een eigentijdse stroom.

§ 9. HEILIGING

„Man hat dem Mittelalter vorgeworfen, zu wenig Sinn für das reine Wunder der Rechtfertigung zu haben und den Akzent zu stark auf das Verdienst, auf die menschliche Mitwirkung oder das aus der erfolgten Rechtfertigung ermöglichte Werk der Liebe zu legen. Wie dem auch sei, bei Mechtild findet sich ein Gegenwicht"⁶⁵. Inderdaad ligt bij Mechtild, niettegenstaande de grote nadruk die zij legt op de menselijke activiteit in de deugdbeoefening, alle accent op het feit, „dat allen die in de hemel en op aarde geheiligd zijn, geheiligd worden door Christus, die de allerhoogste Heiligmaker is" (I 1a). Christus zelf vraagt haar: „Zo Ik u de keus liet, waaraan zoudt gij

dan uw voorkeur geven: alle goed dat Ik u schonk, zèlf door uw werken en deugden te hebben verkregen, of het om niet van Mij te hebben ontvangen?’ Zij antwoordde: ‘Zelfs het geringste geschenk, dat ik van U ontving, is mij aangenamer dan de verdiensten van alle heiligen, zelfs indien ik die door de verhevenste deugden en grote zwaarigheden zèlf had kunnen verdienen’ ” (IV 15). Zij weet zeer goed, „dat de heiligen niets aan hun eigen verdiensten toeschrijven, maar al wat zij aan verdienste en heerlijkheid bezitten, toekennen aan de goddelijke barmhartigheid en genade” (V 7).

Als er één thema is, dat in dit opzicht aan Mechtild geliefd is, dan is het wel de gedachte, dat Christus, waar de mens tekort schiet, dit uit het zijne aanvult (I 20c), want „al het tekort van het schepsel wordt door en in Mij op waardige wijze aangevuld” (I 16b). Dezelfde gedachte treffen we aan in I 1a, I 31a, II 15, III 14, IV 23, V 6.

Een merkwaardig visioen is in dit verband dat, waarin zij door Christus voor de rechterstoel van zijn Vader wordt geplaatst en alle engelenkoren en alle rangen der heiligen (waaronder zelfs Maria!) een aanklacht tegen haar indienen. Tenslotte zegt dan Jezus tot zijn Vader: „Op iedere aanklacht, die tegen haar is ingediend, zal Ik antwoorden in haar plaats, want Ik moet bekennen, dat haar liefde Mij heeft overmeesterd” (I 18c).

Als de Vader Hem nu vraagt, wat Hem tot dit antwoorden heeft gedwongen en Jezus dan zegt: „Mijn uitverkiezing, want van eeuwigheid af heb Ik haar voor Mij uitverkoren,” ontdekken wij hier tevens de sleutel van het geheim, waarom Mechtild zo sterk de nadruk kon leggen op de gratuïteit van de goddelijke genade: de predestinatie. Want God beminde ons al voordat wij bestonden (III 24).

Zo sterk leeft bij haar de gedachte der uitverkiezing dat, als zij op het feest van Hemelvaart Jezus de uitverkoren zielen aan de Vader ziet aanbieden, zij in Hem ook de zielen ziet van wie op aarde nog in staat van zonde zijn, maar reeds in de gedaante die zij later in de hemel zullen bezitten (I 20a). Want, zegt Jezus, „deze uitverkiezing. heb Ik in hen zo sterk gemaakt, dat Ik in iemand die wel in grote zonde leeft, maar toch tot deze eeuwige zaligheid is uitverkoren, steeds de heerlijkheid waartoe hij komen zal, aanschouw, juist alsof hij geen zonde had bedreven” (I 34c).

Dit besef van de goddelijke uitverkiezing is voor haar een bron van voortdurende troost, die gevoed wordt door de deugd van hoop: „En zou het bij haar opkomen niet tot de uitverkorenen te behoren, dan moet zij doen als iemand die in een donker dal woont; zou hij gaarne de zon zien, dan bestijgt hij vanuit dat dal een berg en zou zo aan die duisternis ontkomen. Zo moet zij, wanneer wolken van duisternis haar omgeven, de berg der hoop bestijgen en Mij bezien, het hemels firmament, in Wie de zielen aller uitverkorenen zijn vastgehecht. Al worden deze sterren overschaduwd door de wolk van zonde en de nevel van onwetendheid, toch kunnen zij in hun firmament, dat is in mijn goddelijke klaarheid, niet worden verduisterd, want al geraken mijn uitverkorenen soms al verstrikt in grote zonden, toch bezie Ik hen steeds in de liefde, waarmee Ik hen uitverkoos en in de klaarheid, die zij eens zullen bereiken. Daarom is het heilzaam voor de mens dikwijls te overwegen met welk een onverdiende goedheid Ik hem heb uitverkoren, hoe Ik in mijn wonderbare verborgen raadsbesluiten hem, terwijl hij in zonde leefde, bezien heb alsof hij een rechtvaardige was, en met welk een liefde Ik hem gedenkend, alles, zelfs het kwade, voor hem ten goede gekeerd heb” (IV 24).

Met een dergelijke opvatting van de predestinatie is het niet verwonderlijk, dat Mechtild soms gezien is kunnen worden als een voorloopster van de Reformatie. Zo heeft Matthias Flacius haar met een citaat opgenomen in zijn *Catalogus testium Veritatis* van 1556⁶⁶.

Toch is dit niet juist. Want even sterk als zij de onverdiende uitverkiezing benadrukt, legt zij het accent op de verdienstelijkheid der goede werken. Dit leidt zelfs tot de merkwaardige opvatting, dat de heiligen in de hemel in zekere zin jaloers zijn op hen die nog op aarde leven, omdat dezen nog in staat zijn verdiensten te vergaren: „Eia, wat zijt gij gelukkig, dat gij op aarde leeft en nog veel verdiensten kunt vergaderen; wist de mens hoeveel hij op één enkele dag kon verdienen, dan ontwaakte hij vroeg, zijn hart zou zich uitzetten van grote vreugde over de dag die weer aanbrak, waarop hij voor God kon leven en tot lof van God zijn verdiensten kon vermeerderen; dat zou hem heel die dag vuriger en sterker maken tot al wat hij had te doen of te verduren” (IV 9). Zo vermeerderen de pries-

ters hun verdiensten als zij de sacramenten toedienen (V 2) en is geen enkele deugd verdienstelijk „zo die niet wordt veredeld door een lichaam dat men versterft” (II 38). Vandaar dat het lijden ook zo belangrijk is, alle deugden immers „worden er door veredeld en haar verdiensten tot in het oneindige erdoor vermeerderd” (II 25). De geseling der zusters klinkt als een lieflijk geluid tot in het uitspannel van de hemel op (II 26) en Christus dankt en looft de Vader voor alle pijn die een mens verduurt (IV 30).

Dit wil echter niet zeggen, dat dit lijden op zichzelf waardevol zou zijn. Het heeft slechts zin en betekenis wanneer het gezien wordt in zijn verband met God: „Lijdt de mens, dan zou hij onmiddellijk heel zijn lijden aan God moeten aanbieden; God zou daarin dan de zoetheid van zijn troost genieten, zou hem opwekken tot geduld en zou niet toelaten, dat dit lijden ooit zonder vrucht zou verloren gaan. En kwam de mens door zwakheid, door gedachte of woord opnieuw op dit lijden terug, dan zou hij dat aanstonds door berouw weer kunnen herstellen. Wil de mens zijn lijden echter zelf dragen, dan vervalt hij in ongeduld, en hoe meer hij met zijn verdriet bezig is, nu eens door erover te spreken, dan weer door eraan te denken, des te zwaarder en bitterder wordt het hem; komt hij dan tot zichzelf, dan waagt hij het niet meer aan God aan te bieden, daar hem dit niet langer betaamt. Hierom echter moet hij toch niet wanhopen; is zijn hart door biecht en boete gezuiverd, dan bejvere hij zich het nederig van geest en vermorzeld van gemoed God op te dragen” (IV 26).

Het belang dat Mechtild aan de verdiensten hecht, blijkt ook hieruit, dat zij, feitelijk in tegenspraak met het hierboven uit IV 9 geciteerde, de vermeerdering van verdiensten doortrekt tot in de hemel, want de heiligen kunnen ervan verzekerd zijn, dat daar „nooit een eind zal komen aan hun eer en geluk, maar dat die nog steeds zullen toenemen in verdiensten en vreugden” (I 34c).

Hoe theologisch ongerijmd dit ook moge lijken, voor Mechtild is het de uiterste consequentie van de *communio sanctorum*, van de eenheid in Christus. Verdiensten zijn a.h.w. geen privé-bezit, maar eigendom van die grote gemeenschap, welke het mystieke Lichaam van Christus is, zodat er sprake kan zijn van een onderlinge uitwisseling. Want twee mysteries hangen voor haar ten nauwste samen:

„das Geheimnis der Rechtfertigung aus purer Gnade und das Geheimnis der zwischen Christus und dem Christen, aber dan auch zwischen den Christen als den Gliedern des mystischen Leibes Christi möglichen Stellvertretung, des Austausches von persoonlijksten geistigen Gütern, die, dem einen gehörig, plötzlich des andern werden, und dies nicht äusserlich bloz, forensisch und juridisch, sondern im Wesen”⁶⁷. Daarom kan Christus tot haar zeggen: „Draagt gij Mij op aan de hemelse Vader tot vreugde en glorie van alle heiligen, dan nemen hun vreugde en verdiensten zo toe, alsof zij Mij zèlf op aarde ontvingen” (II 24).

Dat deze gedachte ook bij Geertruid of één der andere schrijfsters had wortel geschoten, blijkt wel hieruit, dat zij, na het afsterven van Mechtild, haar ziel in de hemel ziet komen, waar de engelen „voor de Heer neerknielend als vorsten die van de Keizer hun leen in ontvangst nemen, hun verdiensten, die zij daags tevoren tot vermeerdering van de verdiensten van Christus’ beminde (Mechtild) hadden aangeboden, als vanuit haar verdiensten terugnamen, verdubbeld nu en wonderbaar veredeld. Zo deden ook alle heiligen afzonderlijk, telkens wanneer hun naam in de Litanie genoemd werd” (VII 12, vgl. ook *Heraut van de goddelijke liefde* V 1). Want had Mechtild niet zelf gezegd „dat God aan zijn heiligen hun waardigheid heeft geschonken, opdat zij alles wat Hij in hen uitwerkte en wat zij voor Christus doorstonden, zouden kunnen terugschenken aan degenen die hen liefhebben en hun zijn toegedaan en die Gods gaven in hen beminnen?” (I 11). Zoals zij ook, toen zij eens tot de Heer bad voor allen die haar boek zouden lezen en vroeg welke verdiensten diegenen zouden hebben, die Gods gaven in anderen beminnen, ten antwoord kreeg: „Allen die deze mijn gave in anderen liefhebben, zullen dezelfde verdienste en heerlijkheid bezitten als degenen aan wie Ik die genade verleende” (V 23).

De gratuïteit der heiliging en de verdienstelijkheid van ’s mensen activiteit sluiten voor Mechtild elkaar dus niet uit. Zij vinden hun synthese in Christus, „want in de Heer beschouwden de heiligen al hun verdiensten en waardigheden; nooit immers hadden zij iets, al was het nog zo klein, uit liefde tot Hem gedaan of geleden, in gedachte, woord of daad, zonder er een eeuwig loon voor te ontvan-

gen, terwijl zij zelf de Heer onophoudelijk voor al zijn gaven verheerlijkten" (III 4).

Daarom ook kan zij zo de nadruk leggen op de dagelijkse deugd-beoefening. „Geen enkele deugd (immers) is zó gering, of zij wordt door de gewoonte groot in Gods oog" (III 31). Daarbij is zij niet bang zeer concreet te zijn; zo in het aangeven van wat zij de minste deugd acht: het godvruchtig zijn getijden lezen, want het minste dat de mens kan doen is zijn plicht (III 31). En wat de kloosterdeugden betreft: „Wie een echte kloosterling verlangt te worden, moet zijn ogen bewaren voor elke ongeoorloofde, ja zelfs voor elke overbodige blik; hij versterve ook zijn oren om nooit iets te vernemen waardoor hij zijn hart zou besmeuren; hij belette tevens zijn mond enig nutteloos woord te spreken, en heeft hij iets gezien of gehoord, dan veroorlove hij die nooit iets daarvan te zeggen; hij bewake bovenal zijn hart, zodat het nooit behagen schept in boze gedachten of er vrijwillig bij stil staat. Wel kan hij die gedachten niet verhinderen zijn hart binnen te dringen, stemt hij er echter niet mee in, dan zijn ze gemakkelijk te verwijderen. Hij onderzoek ook nauwkeurig al zijn daden; bemerkt hij ergens te hebben gefaald, dan mag zijn hart niet rusten, voordat het aan God vergiffenis gevraagd heeft en hij zich heeft voorgenomen het zo spoedig mogelijk te biechten" (IV 5).

Haar ascese kenmerkt zich bovendien door een streng handhaven van positieve voorschriften. Zo b.v. als zij vraagt of er iets tegen is – wegens ziekte – de heilige Mis vanuit de verte te horen, waarop zij van Jezus als antwoord krijgt: „Het is beter erbij tegenwoordig te zijn; blijkt dat volstrekt onmogelijk, dan moet men toch zo dichtbij zijn, dat men de woorden kan horen" (III 19). Of als zij zich afvraagt of zij 's avonds wel de Completen van Maria gebeden heeft en dan van Maria moet horen: „Weet gij niet of gij ze gebeden hebt, dan telt dat voor mijn Zoon alsof gij ze niet had gebeden" (I 43). En elders lezen we: „Toen de jonge graaf B. gestorven was en de gemeenschap in processie zijn begrafenisstoet tegemoet was getrokken, genoot deze Godgewijde maagd van de uitgestrekte velden, die zij bij deze gelegenheid aanschouwde . . . (Maar toen zij 's nachts door haar ziekte niet kon slapen) sprak zij tot de Heer: 'Heer, in

hoeverre heb ik verkeerd gedaan, toen ik daar op het open veld om me heen zag en ervan genoot?' Hij antwoordde: 'Gij hebt gehandeld in strijd met de gehoorzaamheid en uw aandacht niet op Mij gevestigd; bovendien hebt gij verzuimd voor de ziel van de overledene te bidden' " (II 22). Kenmerkend ook voor die bijzondere waardering van positieve rechtsregels is het visioen over de abdiskeuze, dat in feite niets anders lijkt te zijn dan een paragraaf uit een ordeswetboek (IV 14).

Die waardering krijgt zelfs iets overtrokkens als zij het te laat binnenkomen bij de heilige Mis wegens door gehoorzaamheid opgelegde bezigheden als een nalatigheid beschouwt (I 31a) of vergiffenis vraagt „voor de zonden die zij uit nalatigheid had bedreven, echter niet uit boos opzet, maar om een bepaalde medezuster rustig te stemmen" (I 39). Juridisch kan dan inderdaad een overtreding worden geconstateerd, maar wanneer dat als een morele tekortkoming of nalatigheid wordt ervaren, kan een zekere mate van scrupulositeit niet ontkend worden.

Haar aandacht voor de menselijke activiteit uit zich ook in haar zucht naar het concreet telbare, waarin zij overigens een kind van haar tijd was. Zo zegt Sint-Catharina tot haar, dat het sieraad van de ziel „telkens wanneer ge communiceert, toeneemt in schoonheid, zodat b.v. iemand die slechts éénmaal communiceert, de schoonheid in zijn ziel verdubbelt. Wie echter honderd of duizend maal communiceert, vermeerdert even zoveel malen die pracht in zijn ziel" (I 32). Zij bidt twee honderd zeven en zeventig Ave Maria's ter ere van het aantal dagen dat Maria in de moederschoot verbleef (I 29) of elke vrijdag in plaats van de kleine uren zeven maal de psalm „Exaltabo te Domine", waardoor zij na een jaar evenveel verzen gebeden zal hebben als het aantal van Christus' wonden (\pm 5500) (I 18d). Op een andere keer biedt zij aan God vier en vijftig honderd zestig⁶⁸ Onze Vaders aan, die de gemeenschap ter ere van zijn wonden had gebeden (IV 56). Andere voorbeelden van een dergelijke devotie vinden we in I 10b (een geestelijke bedevaart door evenveel Onze Vaders te bidden als er mijlen liggen tussen Rome en de eigen woonplaats), I 13a (drie honderd vijftig maal bidden van de antifoön „U zij lof"), II 2 (verdeling der twintig verzen van de psalm

„Miserere” in vier groepen van vijf), V 22 (in de hemel zullen de lezers van het boek evenveel liefdezangen zingen als zij op aarde in dank voor de aan Mechtild verleende gave de antifoon „Tibi decus” hebben gebeden) en V 25 (het evenveel malen laten opdragen van de Mis „Benedicta sit” ter ere van de Drievuldigheid als het aantal levensjaren).

Deze zin voor het telbare is – althans voor de moderne lezer – niet steeds van enige ridiculiteit ontbloot, als men leest, dat er bij het sterfen evenveel heiligen tot troost aanwezig zullen zijn als de mens op aarde Missen heeft gehoord (III 19); dat de Heer aan de abdis Gertrudis evenveel kussen geeft als er zusters communiceren (V 2); dat het Mechtild toeschijnt dat het aantal hoofdkussens dat zij heeft, overeenkomt met het aantal steken van haar hoofdpijn (II 27); dat Jezus als onderpand van zijn bijzondere vriendschap aan ieder lid van de communiteit duizend zielen schenkt, die zij vanuit het vagevuur naar de hemel mogen overbrengen (I 31a) of dat Jezus om het gebed van Mechtild honderd zondaars bekeert (IV 57). Overigens moet men Mechtild hierover niet al te zwaar vallen. Het was nu eenmaal de wijze waarop in die tijd de menselijke behoefte tot concretisering gestalte gaf aan het niet zintuigelijk waarneembare.

§ 10. ZONDE EN BIECHT

Zoals de deugdbeoefening een navolgen van Christus betekent, een present stellen in zichzelf van wat Christus deed en doet – consequentie van de mystieke eenheid met de Heer – kan ook de zonde niet worden losgedacht van Hem. De zonde is voor Mechtild Jezus opnieuw zijn lijden doen ondergaan: „En zie, toen aanschouwde zij de Heer, die, handen en voeten gebonden, in de lucht scheen te hangen en tot haar sprak: ‘Zo dikwijls de mens een doodzonde begaat, bindt hij Mij aldus en hij houdt Mij gebonden zolang hij in de zonde volhardt’ ” (V 17). Of: „zolang een zondaar in zonde leeft, rekt hij Mij uit op het kruis en slaat Mij erop vast” (IV 56).

De zonde maakt de mens vrijwel onbekwaam tot het stellen van goede daden: „Weet gij niet – zegt de Heer tot haar – dat de goede werken, door iemand in doodzonde verricht, zo goed als waardeloos zijn (quasi nullius sunt valoris)?” (V 11). Vandaar het verschil tus-

sen het gebed van hem die zuiver is van hart en de zondaar: „Zuiver is het gebed, dat voortkomt uit een zuiver hart, wanneer de mens vrij is van zonde, of wanneer hij zich van harte voorneemt te biechten zo hij zich van enige misdaad bewust is, of indien hij die in zijn gebed aan God zelf belijdt. Het gebed dat de mens dan God aanbiedt vloeit als zeer helder water Gods Hart binnen en werkt daar met grote kracht. Maar het gebed van de zondaar komt als troebel water boven aan” (Ibid.).

De latere mening van Thomas van Aquino, zoals hij deze o.a. verwoordde in zijn *Summa Theologica* II II 23,7 ad 1, heeft zij blijkbaar niet gekend. Daar zegt hij immers uitdrukkelijk: „De daad van iemand die de liefde mist kan op tweevoudige wijze worden beschouwd. Van de ene kant kan men die daad beschouwen juist in zover die liefde eraan ontbreekt, d.w.z. gericht is op iets dat met de liefde onverenigbaar is. En een dergelijke daad is altijd slecht, zoals, om met Augustinus te spreken, de daad van een ongelovige, precies in zover hij als ongelovige handelt, steeds zonde is, ook al kleedt hij naakten of iets dergelijks, omdat hij immers die daad bedoelt als een uitdrukking van zijn ongeloof. Van de andere kant echter kan men die daad beschouwen, niet in zover de liefde eraan ontbreekt, maar in zover zij een uitdrukking is van een andere gave Gods, geloof of hoop b.v., of van een natuurlijke waarde, die door de zonde immers niet geheel wordt weggenomen. En van die kant beschouwd kan er inderdaad een daad bestaan die krachtens haar aard goed is: of schoon niet volmaakt goed, omdat de juiste ordening op het laatste doel ontbreekt.”

Dit onderscheid kende Thomas in zijn *Scriptum super Sententias Petri Lombardi* nog niet, omdat hij daar, in het voetspoor van Lombardus, ook de natuurlijke deugden als door God ingestort beschouwde. Dit nu vinden wij ook bij Mechtild als zij de Heer er opmerkzaam op maakt, dat de mensen toch van een bepaalde zondaar diens deugden en goedheid prijzen, waarop Hij haar antwoordt: „Telkens wanneer de mensen elkaar zijn buitengewone deugden en de onschuld van zijn leven verhalen en die prijzen, brengen alle heiligen Mij op buitengewone wijze lof voor de natuurlijke deugden waarmee Ik die ziel heb getooid” (V 11).

In verschillende teksten wordt op de vergevende kracht van het berouw sterk de nadruk gelegd: „Zodra immers de mens over hetgeen hij misdoet, treurt en waarlijk berouw heeft, vergeef Ik hem alle zonden volledig en neem hem in mijn genade op alsof hij nooit gezondigd had” (I 3). Of elders: „Nooit kan iemand zó zwaar zondigen, dat Ik niet op het ogenblik zelf dat hij berouw heeft, hem al zijn zonden volledig vergeef en Ik mijn Hart vol goedheid en liefde tot hem neig als had hij nooit gezondigd” (IV 58), want het is deze bekering en boetvaardigheid die Jezus weer van het kruis losmaakt (IV 56).

Toch is het juist in de biecht dat deze algehele vergeving plaats vindt: „Want toen de zusters met vermorzeld hart en vernederde geest tot de biecht naderden, sloeg de Heer Jezus om allen afzonderlijk zijn rechterhand, deed in Zichzelf al haar zonden te niet, zó volkomen alsof die er nooit waren geweest” (II 29). Daarom acht zij de biecht beslist noodzakelijk: „Op zekere dag verlangde zij te biechten, maar de biechtvader bleek afwezig; zij was er verdrietig over, want zonder biecht durfde zij 's Heren Lichaam niet ontvangen” (II 14). Ook al vergeeft God de zonden alleen al op grond van het verlangen om te biechten, toch moeten zij ook nog in de biecht ter sprake komen (Ibid.).

Op voor allen begrijpbare wijze verklaart zij dit als volgt: „Daarop overwoog zij bij zichzelf waarom er dan toch geschreven stond: ‘Zodra de zondaar zucht, ben Ik geen van zijn ongerechtigheden nog indachtig’ (Ez. 18,23), daar de mens zijn zonden tóch nog moet biechten, zo geen ernstige reden hem dat verhindert. De Heer gaf haar hierop ten antwoord: ‘Spreekt iemand ten beste voor een schuldige dienstknecht, dan is die knecht toch niet zo vermetel voor zijn heer te verschijnen voordat hij zich van zijn vlekken heeft gezuiverd en zich in schone kleren heeft gekleed. Zo moet ook de zondaar, zelfs al heb Ik hem in mijn genade aanvaard, toch zijn vlekken wegwassen en zich kleden met de schoonheid van zijn deugden” (IV 30).

Deze teksten zijn daarom zo belangrijk, omdat eruit blijkt hoe Mechtild geheel binnen de sacramentaliteit van de Kerk stond. Het is niet zo, dat zij, met voorbijgaan van het sacramentele, onmiddel-

lijk tot God wil naderen. Een verwijt dat haar gemaakt zou kunnen worden, als men slechts een eenzijdige keuze maakt uit haar woorden.

Het is van belang te noteren, dat Mechtild zelfs in de zonde nog een positieve kant weet te ontdekken, in zover nl. het berouw deze zonden kan veranderen in iets kostbaars. „Van degenen die berouw hadden uit liefde, zodat ze bedroefder waren omdat ze God hadden beledigd, dan omdat ze straf hadden verdiend (de klassieke definitie van het volmaakte berouw), werden de zonden als gouden kleinoediën. Van degenen die hun zonden met psalmen en gebeden hadden uitgeboet, werden ze als gouden knopen, zoals men die op bruiloften draagt. Van degenen tenslotte die aan de bekoringen der zonde hadden weerstaan, waren ze als gouden zwaarden. En de zonden van hen, die ze door lijfskastijding hadden uitgeboet, waren als gouden wierookvaten, daar lijfskastijding voor God geurt als zoete thijm” (I 10a).

Uit deze laatste opmerking mag men niet besluiten, dat Mechtild rigoreus zou zijn geweest in haar opvattingen omtrent zonde-uitboeting. Juist omdat men zich voor de biecht moet spiegelen in de spiegel van Christus' deugden, zijn nederigheid, geduld, gehoorzaamheid, liefde, moet men zich ook bewust zijn van Christus' zachtmoedigheid. Vandaar dat men er op dient te letten „zijn vlekken niet al te hevig af te wrijven, dat is, zonder te denken aan Gods goedheid, want door ze hardhandig te verwijderen, zou men zijn ge-laat eer kwetsen dan genezen” (III 51).

Wat de dagelijkse zonden betreft, de *peccata venialia*, deze worden geheel vergeven door de liefde. Want „al wat iemand die door deze goddelijke liefde ontvlamd is, doet, bedenkt, spreekt of lijdt, verandert in liefdevuur en hijzelf doet dit vuur in zich toenemen. Werpt hij er ook iets anders in wat brandbaar is, zoals dagelijkse zonden, dan wordt dat geheel door het vuur verteerd en vernietigd” (I 25b). Het is vooral de naastenliefde die dit bewerkt: „Aldus reinigt elke daad van naastenliefde de mens van alle dagelijkse zonden; de doodzonde echter, die aan de ziel zo vast als pek kleeft, moet door biecht en groter berouw worden uitgedelgd” (V 25).

Al mag de ziel zich nooit, zij het tot nog zo kleine zonde laten ver-

leiden (IV 33), opnieuw ziet Mechtild een positieve kant aan het tekortschieten, omdat het een mogelijkheid biedt tot vooruitgang, daar „God in zijn ondoorgrondelijke, wijze beschikking toelaat, dat de mens enige gebreken heeft, waardoor hij dikwijls vernederd en beproefd wordt en aldus dagelijks vooruitschrijdt op de weg van het heil” (VII 12). Immers, zegt Jezus tot haar: „Hoe zoudt gij toch mijn goedheid jegens u kunnen inzien, zo gij in uzelf niets vondt wat u mishaaide?” (III 14).

Tenslotte nog een enkel woord over haar voorstelling van hel en vagevuur.

Misschien onder invloed van Mechtild van Maagdenburg is haar voorstelling van het vagevuur zo, dat men een beschrijving van de hel meent te lezen⁶⁹. „Ook aanschouwde zij het vagevuur, waar de straffen even talrijk in soort waren als de zonden waaraan de zielen zich op aarde hadden overgeleverd. Immers: diegenen die hier hoogmoedig waren, vallen in het vagevuur onophoudelijk van de ene poel in de andere. Degenen die hun regel en de gehoorzaamheid, waartoe zij zich onder gelofte hadden verplicht, niet hadden onderhouden, bewogen zich krom en gedrukt als onder een berg. Wie door gulzigheid en dronkenschap had gezondigd, lag als waanzinnig op zijn rug en kwijnde weg van honger en dorst. En wie de begeerten van het vlees had ingewilligd, smolt weg als vet vlees in het vuur. Zo werden de zielen in het vagevuur dan gestraft voor iedere misdaad afzonderlijk, al naargelang zij dat verdienden” (V 20).

Weliswaar is haar visie op de hel nog schriller, maar soms maakt Mechtild de indruk de verschillen tussen hel en vagevuur wat te verdoezelen. Van de ene kant heeft het vagevuur de kenmerken van de hel, anderzijds de hel die van het vagevuur, want uit de hel schijnt een terugroeping mogelijk te zijn: „En zij vroeg: ‘Wat bied ik u aan wanneer ik voor de zondaren bid?’ Hij antwoordde: ‘Gij biedt mij de allerzoetste wijn aan, voortreffelijker dan honing en honingraat, wanneer gij bidt voor mijn vijanden die al in staat van verdoemenis zijn, en wanneer gij vraagt, dat zij zich mogen bekeren’ ” (II 18). Het is in deze tekst echter twijfelachtig of met „staat van verdoemenis” de hel bedoeld is, dan wel de staat van doodzonde. In het vol-

gende citaat is eveneens twijfel mogelijk, als er gezegd wordt, dat door de verdiensten van Maria „tallose zondaren zich bekeren en dat die zielen die door mijn (Jezus') rechtvaardig oordeel naar de eeuwige straffen waren verwezen, door haar barmhartigheid zijn teruggeroepen of uit de brand van het vagevuur zijn bevrijd" (I 44).

Het onderscheid tussen „poena damni" (het gemis van de zalige Godsschouwing) en „poena sensus" (de straffende pijniging) blijkt bij haar zeer reëel: zij houdt dat de laatste niet noodzakelijk de eerste vergezelt. Als zij de ziel van de jonggestorven graaf B. aanschouwt, vraagt zij hem: „'Hebt ge geen enkele straf?' Hij antwoordde: 'Geen enkele, behalve dan dat ik mijn allerbeminnelijkste God nog niet aanschouw. Mijn verlangen om Hem te zien is zo groot, dat, zo alle verlangen waarmee ooit iemand op aarde naar God haakte, in één enkele persoon was overgevloeid, dat niets was in vergelijking met mijn verlangen'. Daarop sprak zij: 'Hoe kan dat waar zijn, daar immers vele gelukzaligen met onuitsprekelijk verlangen naar God verzuchten?' Hij antwoordde: 'Zolang een ziel nog gedrukt wordt door de last van zijn lichaam, maken de noodwendigheden van het lichaam, dat men nu eens eten, dan weer slapen, dan weer iets anders moet verrichten of met de mensen moet spreken, zodat het hem onmogelijk is in een zodanig en zo hevig verlangen te branden, als waarmee de ziel die van haar lichaam en van alle hinderpalen en noodwendigheden bevrijd is, voortdurend verlangt naar haar Schep- per' " (V 11).

Met deze laatste opmerkingen sluit zij zich geheel aan bij de beschouwing die Thomas van Aquino in zijn *Scriptum super Sententias* geeft: „Hoe meer iemand naar iets verlangt, des te zwaarder voelt hij het gemis daarvan. En omdat de streving waarmee naar het hoogste goed verlangd wordt in de gelovige zielen na dit leven het meest intens is, wijl ze niet weerhouden wordt door de last van het lichaam en omdat de uiteindelijke genieting van het hoogste goed reeds bereikt zou zijn, ware er geen belemmering, daarom veroorzaakt dit uitstel bij hen de grootste smart" (In lib. IV Sent. dist. XXI, quaest. I, art. 3).

Hoe antropomorfisch men overigens denkt over de goddelijke Rechter blijkt uit het volgende citaat. Wie glimlacht niet vertederd

om het kinderlijk naïeve als men leest, dat op de sterfdag van Mechtild „dank zij de overvloedige goedheid van Christus’ allerzoetst Hart geen enkele Christen afdaalde naar de hel, daar alle bozen die op die dag stierven, door de verdiensten van deze gelukkige, God zo dierbare ziel berouw verkregen; waren zij echter zo dóór en dóór slecht en verhard, dat zij zich van alle genade hadden beroofd, dan liet de Heer hun niet toe gedurende dit etmaal uit het lichaam te scheiden, om niet genoodzaakt te zijn op de dag van een zo grote plechtigheid en van zijn Hartevreugde zulk een hard oordeel over een ziel te moeten vellen” (VII 15).

§ 11. DEVOTIE TOT ENGELN EN HEILIGEN

In de eerste helft van de 12e eeuw beginnen de engelen de aandacht der theologen bezig te houden. Bernardus geeft blijk van een grote devotie tot de engelbewaarder. Mechtild schijnt echter meer onder de invloed te hebben gestaan van pseudo-Dionysius, omdat haar belangstelling zich vrijwel uitsluitend richt op de negen koren der engelen. Zo hoort zij bij het aanheffen van een antifoon op het feest van Maria Lichtmis „de engelen deze antifoon welluidend in de hemel zingen en gedurende heel de vier en tachtigste psalm ‘Heer, Gij hebt uw land gezegend’ zongen die zalige engelenkoren in de hemel al jubelend beurtelings deze antifoon: ‘Engelen, Aartsengelen, Tronen, Machten, Vorstendommen, Krachten en Deugden’. Toen zij echter bij de vuur-engelen, bij de Cherubijnen en Serafijnen, gekomen was, zongen die zo lieflijk, dat er geen enkele aardse klank mee kan worden vergeleken” (I 12).

Toen Maria op haar sterfbed lag, waren het weer de negen koren der engelen die haar daar kwamen dienen. ”De Serafijnen – zo zegt Maria haar – dienden mij liefde toe, doordat zij het goddelijk vuur in mij al meer en meer aanwakkerden; ook de Cherubijnen voorzagen mij van het licht der kennis, zodat ik al de grote dingen die de Heer, mijn Zoon en Bruidegom, aan mij zou verrichten, in de geest voorzag De Tronen bewaarden in mij onwankelbaar de rust waarmee ik God genoot. De Heerschappijen omringden mij en dienden mij met de eerbied waarmee vorsten hun Koningin en

Moeder van hun Koning eren. De Vorstendommen verhoedden door hun aanwezigheid, dat iemand van hen die tot mij kwamen, zo vermetel zou zijn iets te spreken of te doen, waardoor zij ook maar enigszins mijn geestesrust zouden storen. De Machten hielden de scharen van duivelen in bedwang, zodat die het niet waagden mij te naderen. De Krachten omringden mij en hadden zich, om mij de hoogste eer te bewijzen, in deugden (virtutes!) gekleed en getooid. De Engelen en Aartsengelen waren door hun eerbetoon er de oorzaak van dat alle aanwezigen mij met de grootste eerbied en godsvrucht dienden.” En in de geest zag Mechtild „hoe de engelen de roemrijke Maagd als een schutsmuur omringden en hoe de serafijnse geesten wandelden op de ademtocht dezer gelukzalige Maagd” (I 26a).

Een der belangrijkste taken der engelenkoren blijkt voor Mechtild te bestaan in het beschutten van het goddelijk mysterie, hetgeen zij uitdrukt in het beeld van de muur, die de engelen met hun koren om het mysterie optrekken. Het bovenstaande citaat is daarvan reeds een voorbeeld. Dezelfde voorstelling keert terug bij de Boodschap aan Maria (I 1b), bij de Verrijzenis des Heren (I 19a) en bij het visioen over de wijngaard der Kerk (II 2).

Onderling zijn de engelen elkaar dienstbaar door het goddelijk liefdevuur, dat hun door God wordt ingestort, ook aan de andere koren mee te delen: „Zij zag ook hoe er zich vanuit Gods Hart negen stralen op elk koor afzonderlijk richtten en hoe ieder koor de andere koren diende met zijn eigen straal. De straal van vurige liefde, die rechtstreeks van God voortkwam, verlichtte immers het koor der Serafijnen, en doordrong daarna alle andere koren” (II 42).

Over hun verhouding tot de mensen zou men kunnen zeggen, dat de handelwijze van de mens een afschaduwing is van de hemelse activiteit der koren, een voortzetting als het ware van het hemelse in aardse vormen, wat men een consequentie van de incarnatie zou kunnen noemen. Deze gedachte komt o.a. tot uitdrukking in het visioen dat Mechtild heeft over een gouden trap met negen treden. Die ziet zij „aan alle zijden door engelen omringd, die zo waren opgesteld, dat het bij de eerste trede de Engelen waren die de voorrang hadden, bij de tweede de Aartsengelen, en zo al verder, bij elke trede een eigen engelenkoor. Op Gods ingeving begreep zij, dat door deze

trap de levenswandel der mensen werd aangeduid, zodat allen die God getrouw, nederig en vroom in zijn Kerk dienden en ter liefde Gods ook de zieken, de pelgrims of de armen bijstonden, en die elkaar liefdevol onderdanig waren, aan Engelen gelijk waren geworden, die op de eerste trede stonden. Dat echter degenen die in gebed en godsvrucht met grotere vertrouwelijkheid op God gericht zijn en hun naasten meedelen van hun geleerdheid, hun raad en hun hulp, gerangschikt worden onder de Aartsengelen. En dat degenen die zich oefenen in geduld, gehoorzaamheid, in vrijwillige armoede en nederigheid en die vol sterkte alle deugden beoefenen, tezamen met de Krachten (Virtutes) opstijgen tot de derde trede”. En zo gaat het door tot en met de negende, waar zij begrijpt „dat degenen die God van ganser harte en met heel hun geest beminnen en zich volkomen overgeven aan het eeuwige vuur dat God is, die niet door hun eigen, maar door zijn liefde aan Hem gelijk worden, Hem beminnen zoals zij zelf bemind worden en die alles in God en terwille van God liefhebben, terwijl zij hun tegenstanders als vrienden beschermen, die zich voorts door niets van God laten scheiden, zich zelfs door niets in hun opgang naar Hem laten belemmeren – hoe heviger immers de aanval hunner vijanden, des te sterker hun liefde – die zalig brandend in zichzelf en anderen in vuur ontstekend, zo mogelijk wel allen tot de volmaakte liefde willen brengen, die hun eigen zonden en gebreken bewenen tegelijk met die van anderen, daar zij slechts Gods glorie, volstrekt niet de hunne, beminnen en beogen, dat die tenslotte staan op de negende trede tezamen met de Serafijnen, en wel onmiddellijk naast God, daar zich tussen God en de Serafijnen geen andere geesten meer bevinden” (I 30).

Deze afschaduwing omvat tegelijk ook een dienstbaar zijn van de engelen aan de mens. Voor elke bijzondere wijze waarop de mens zich tegenover God gedraagt, staat hem één der negen koren ten dienste: „Bidt iemand psalmen of iets uit de gewijde Schriftuur of verricht hij enig ander goed werk, dan wordt hij gediend door de Engelen. Verkeert iemand in gebed met God, verneemt hij Gods woord of spreekt hij over God, dan wordt hij gediend door de Aartsengelen zelf. Overweegt hij Gods volmaaktheden en verheerlijkt hij die: zijn almacht, wijsheid, goedheid, gerechtigheid, lankmoedig-

heid en liefde, en beijvert hij zich tevens zich de volmaakheden, voorzover het in zijn vermogen ligt, eigen te maken, dan wordt hij bijgestaan door de Krachten. Siddert de mens voor God bij het overwegen van zijn onuitsprekelijk verheven Godheid en onderwerpt hij zich in alle nederigheid aan God, dan wordt hij gediend door de Machten. Verheerlijkt hij in zijn hart de adel en voortreffelijkheid der Godheid bij de overweging hoe de oneindige Majesteit zich gewaardigde de mens te scheppen naar zijn beeld en gelijkenis, en hoeveel Hij deed en leed voor deze mens en bemint hij, juist om de eerbiedige liefde die God de mens toedraagt, zelf ook iedere mens vol eerbied, dan wordt hij door de Vorstendommen gediend. Aanbidt de mens met buigingen, kniebuigingen en prosternaties, dan wordt hij gediend door de Heerschappijen. Mediteert hij in de rust van zijn hart over God, dan wordt hij gediend door de Tronen. Wordt hij in de kennis van God verlicht en in de contemplatie tot de beschouwing van Gods mysteriën opgeheven, dan wordt hij gediend door de Cherubijnen. Put zijn ziel uit Gods Hart een vurige liefde en bemint hij God met zijn eigen liefde en heeft hij iedere mens lief in God en om God, dan wordt hij gediend door de Serafijnen" (II 22).

De eeuwige zaligheid bestaat dan ook in de gemeenschap met die engelen, op wie de ziel op aarde door haar deugden reeds zo is gaan gelijken (V 4, V 30).

Zoals gezegd ligt bij Mechtild de nadruk op de koren, niet op de engelbewaarder. Slechts twee keer spreekt zij van haar eigen engel, maar in beide gevallen is er tevens sprake van een relativering. Als zij op het feest van Michaël negen Onze Vaders gebeden heeft voor de negen koren en zij haar engel vraagt deze aan de overige engelen door te geven, komt Jezus tussenbeide om ontevreden tegen haar te zeggen: „Draag Mij dit op te doen, want met grote vreugde schep Ik daarin behagen; elke opdracht immers die Mij wordt toevertrouwd, wordt, zo Ikzelf die onder de hemelingen volbreng, door mijn ingrijpen veredeld en verbeterd" (I 30). De andere keer verbetert de engel haar als zij, vragend haar gebed aan God op te dragen, hem een kennis toeschrijft waarmee hij kent zoals hijzelf wordt gekend, terwijl zij maar ten dele kent: „Ik ken volstrekt niet zoals ik gekend word, want Hij die mij schiep, kent mij als de hoogste Al-

macht, als de hoogste Wijsheid, als de hoogste Liefde. Ik daarentegen ken tenslotte enkel met de kennis waarmee ik geschapen ben" (IV 22)⁷⁰.

Tenslotte blijkt de engel ook een functie te hebben in de kennis van de ziel nadat deze het lichaam heeft verlaten. De volledig gezuiverde ziel is onmiddellijk met God verbonden: Hij is haar oog, gehoor, geur en ademhaling, smaak, stem en tong, hart en leven. Maar „aan de nog niet gezuiverde zielen delen engelen het licht der kennis uit en strekken hun in het lijden tot hulp en troost" (V 21).

Evenals Mechtild de engelen voornamelijk in hun hiërarchische orde ziet, komen ook de heiligen allereerst voor in hun „Gesamtheit" en geordend naar hun rangen, zoals deze in de litanie van alle Heiligen worden vernoemd.

Zo verwelkomen de patriarchen en profeten, de apostelen, martelaren, belijders en maagden de Moeder Gods bij haar intrede in de hemel (I 26b) en bereiden zij zich voor op de ontvangst van de abdis Gertrudis (VI 1). Zij zijn bij de toediening van het laatste Oliesel aan Mechtild aanwezig als de litanie van alle Heiligen wordt geboden (V 6) en, onmiddellijk genoemd na de negen koren der engelen, bejubelen zij de Maagd Maria, samen met heel de schepping (I 45) en zij dienen, wederom na de engelenhiërarchie, een aanklacht in tegen Mechtild (I 18c).

Van alle heiligen zijn het de maagden die het dichtst bij de Heer zijn (V 6), de anderen vormen feitelijk een tweede kring om Hem, omdat zij niet door die bijzondere gave van maagdelijkheid uitschitteren (I 31a). De maagden genieten ook meer van Hem (I 24), want God bemint niets zozeer als de maagdelijke zuiverheid, zodat zij, die deze zuiverheid ooit verloren hebben, ook al hebben zij zich door boete en biecht gereinigd, „de inwendige en overvloedige genietingen, die de bruisende stroom van mijn Godheid in haar overstort, niet gewaar kunnen worden" (II 37). Vandaar dat zij er zich over verwondert, dat de apostelen „lager zaten dan de patriarchen en profeten, die vrouwen en aardse goederen hadden bezeten" en dat de maagden de laatste plaatsen innamen. Weliswaar leert de apostel Johannes haar dan, dat deze lagere plaats niet betekent verder van God verwijderd te zijn, omdat Hij immers in ieder van hen woont

(IV 8), toch blijft Mechtild de niet maagdelijke heiligen geringer achten dan de maagdelijke, zoals ze ook eens heel typisch de weduwen, gehuwde vrouwen en een schare van „gewone gelukzaligen” op één rij zet (I 13b). Vgl. voor deze opvatting verder I 11, I 31a, II 36, III 52 en V 11.

In een ander verband werd er reeds op gewezen hoe sterk Mechtild zich bewust is van de *communio sanctorum*, de gemeenschap der heiligen, waardoor niet alleen de heiligen onderling elkanders verdiensten bezitten („ieder bezit in blijde liefde de verdiensten van allen afzonderlijk alsof ze de zijne waren”, I 34b), maar ook tussen de ziel op aarde en de heiligen in de hemel bestaat er een uitwisseling van genadegaven. Alle rangen der heiligen dragen hun verdiensten voor haar op (I 31a) en bieden „God tot troost van de (zuchtende) ziel alle dienst aan, waarmee zij God op aarde hadden gediend en al wat zij geleden hadden”, want „zo dikwijls de ziel in de armoede van haar geest tot God verzucht en begeert Hem te loven, staan alle heiligen terstond op en loven gezamenlijk God in plaats van deze ziel of verkrijgen voor haar genade” (III 35). Van de andere kant kan zij haar vreugde weer uitdelen aan de heiligen, aan Maria, de apostelen, martelaren, belijders en maagden, die deze vreugde op hun beurt weer aan haar terugschenken (I 24).

Toch is het niet zo, dat Mechtild alleen maar belangstelling zou hebben voor de heiligen in hun algemeenheid; zij heeft zelfs oog voor de minste heilige in Gods woonstad, die nooit iets goeds gedaan had, maar, omdat hij niets uit boosheid had misdreven, na honderd jaar vagevuur toch door Gods onverschuldigde liefde de rust mocht binnengaan (I 33).

Een bijzondere liefde heeft zij (behalve voor Maria uiteraard) voor de Evangelist Johannes, de apostel Bartholomeus (I 6, V 4; I 34), Benedictus (I 13a), Bernardus (I 28), Thomas en Albertus (V 9; haar visioen over hen werd als responsorium opgenomen in het Dominicaanse officie van Albertus), Maria Magdalena (I 25), Agnes (I 11) en Catharina van Alexandrië (I 32). Naïef, maar geheel in de lijn der middeleeuwse belangstelling, is haar visioen over de zielen van Salomon, Samson, Origenes en Trajanus⁷¹, waar Christus niets over wil zeggen, omdat als de mensen zouden weten hoe het

met hen was afgelopen, zij te weinig hun zondige werken of hun tekorten zouden schuwen (V 16).

Haar zin voor de gemeenschap der heiligen uit zich ook in haar verantwoordelijkheidsgevoel voor de zielen der overledenen (waaraan feitelijk het gehele vijfde boek is gewijd), omdat zij weet, dat door haar gebed velen bevrijd zullen worden (vgl. II 22 en VII 20).

Zo weet Mechtild zich opgenomen in dat grote geheel van de Kerk, de zegepralende, de lijdende en de strijdende. Want ook met die aardse Kerk weet zij zich nauw verbonden.

Zij moet „aan de ledematen der Kerk, die zij als de hare beschouwt, liefde bewijzen door God te loven en te danken voor de rechtvaardigen en goeden, door te bidden voor de lauwen opdat zij vuriger zouden worden, voor de slechten opdat zij zich zouden bekeren, voor alle bedrukten opdat zij, al naargelang zij dit behoeven, worden getroost, voor de zielen opdat zij, spoediger gezuiverd, de hemelvreugde zouden mogen verwerven” (III 12). Wel ziet zij duidelijk de feiten: „dat de geestelijkheid geen aandacht schenkt aan de heilige Schrift, maar die enkel uit ijdelheid gebruikt, dat de geestelijk gezinden het inwendige leven verwaarlozen om zich enkel met uitwendige dingen op te houden en dat het gewone volk zich niets gelegen laat liggen aan Gods woord en de Sacramenten der Kerk” (VI 1). Maar zij weet, dat zij door gebed kan herstellen wat de Heer zo onverdiend door zijn ledematen wordt aangedaan (I 13a). In haar plaats laten de heilige engelen op haar verzoek heel de Kerk drinken uit de Bron van Barmhartigheid. Zij reiken deze dronk „eerst aan de heilige Vader, de kardinalen, de aartsbisschoppen, bisschoppen en alle kloosterlingen, vervolgens aan de keizer, de koningen, vorsten en alle rechters en bestuurders van zielen, tenslotte aan allen die op aarde leefden. Bovendien lieten de engelen, als plaatsvervangers van haar die Christus beminde, ook de zielen van het vagevuur drinken uit de Bron van Barmhartigheid” (II 28).

Dit persoonlijk engagement voor het geestelijk welzijn van heel de gemeenschap der heiligen, is wel een van de sprekendste kenmerken van Mechtilds mystiek.

TEKSTGESCHIEDENIS*

Aangezien de middelnederlandse vertalingen van Mechtilds revelaties teruggaan op een bepaalde vorm van de latijnse tekst, moge voor een goed begrip allereerst een kort overzicht volgen van de geschiedenis der oorspronkelijke tekst.

§ 1. DE LATIJNSE TEKSTEN

Zoals reeds in het voorgaande werd gezegd, heeft Mechtild niet eigenhandig haar visioenen te boek gesteld. Tijdens en na haar leven verzorgden enkele medezusters een in het latijn geschreven verzameling; één van die zusters kan met name genoemd worden: haar meest geliefde leerlinge Geertruid de Grote. De soms woordelijke overeenkomsten van fragmenten uit het vijfde en zesde boek van Mechtilds werk met de *Heraut van de goddelijke liefde* van Geertruid zijn hiervoor het krachtigste bewijs (vgl. de Praefatio van deel I der Benedictijneruitgave van Solesmes, p. XV, nr. XIII).

Groep A

De autograaf van Helfta is niet bewaard gebleven. De meest volledige kopie vinden we in het hs. van WOLFENBÜTTEL uit 1370, dat door de copiïst, een priester *Albertus*, vicarius van Sint Paulus te Erfurt, met het oorspronkelijke handschrift is vergeleken en identiek bevonden (vgl. Praefatio van deel II der Benedictijneruitgave p. VIII). Het is deze codex die door Solesmes is uitgegeven. In het hiernavolgende wordt deze tekst met „Sol.” aangegeven.

* Zie uitslaande tabel achterin.

De inhoud bestaat uit zeven „boeken”: het zesde spreekt over de dood van Mechtild, het zevende over haar zuster, de abdis Gertrudis. Deze moeten er door de schrijfsters naderhand aan zijn toegevoegd, want in hun voorwoord spreken zij slechts van vijf delen:

„Hoewel heel dit geschrift een boek van openbaringen en visioenen kan worden genoemd en men bijna in elk boek iets leerrijks en nuttigs vindt, hebben wij het toch in vijf delen onderverdeeld. Zo zullen dan degenen die er in willen lezen, gemakkelijker vinden hetgeen zij zoeken.

In het eerste deel hebben wij de openbaringen opgetekend met betrekking tot de feesten van het kerkelijk jaar, tot enkele heiligen en vooral tot de heilige Maagd.

In het tweede deel vindt men enkele gegevens over de persoon zelf aan wie ze geopenbaard zijn; men kan daaruit veel nut trekken, en de godsvrucht van hoorders en lezers wordt erdoor opgewekt.

In het derde deel zijn de onderrichtingen opgetekend aangaande de verheerlijking van God en de verlossing van de mens.

Bijna diezelfde onderwerpen vindt men terug in het vierde deel, tot nut en troost van Mechtilds communiteit in haar geheel en van de verschillende leden afzonderlijk.

Het laatste deel handelt over de zielen der gelovigen en verhaalt hoe Mechtild ze aanschouwde en bijstond.”

Een iets vroeger hs. is dat van LEIPZIG (\pm 1350). Het is minder volledig: als boek VI comparereren slechts de visioenen over de abdis Gertrudis. Het relaas over de dood van Mechtild ontbreekt, ofschoon het wel in de inhoudsopgave wordt vermeld (Praefatio deel II l.c.). Dit handschrift moet direct of indirect ten grondslag gelegen hebben aan een hs. uit de *Bayerische Staatsbibliothek* van MÜNCHEN (Clm 8441, 15e eeuw). Niet alleen immers bevat het de zes boeken van Leipzig, maar wij vinden er zelfs het visioen m.b.t. de drie slagen van Christus' Hart (V 32), een passage die volgens de aantekening van Solesmes t.p. slechts in de beste hss. wordt gevonden. Solesmes heeft dit hs., dat volgens een vermelding op de eerste pagina aan het

conventus Monacensis ordinis Sancti augustini heeft toebehoord, niet gekend. In de titel van boek VI (f. 90v) wordt gesproken over de abdis *Ysentrudis*, doch dit moet een verschrijving zijn, mogelijk veroorzaakt door een verwarring met de in V 4 genoemde kluizenares van die naam. Aangezien er in deze bibliotheek nog andere codices van Mechtilds werk aanwezig zijn (waarover later), geven wij dit handschrift aan met MÜNCHEN 1 of M1.

Het is niet meer uit te maken of het door Solesmes genoemde hs. uit de *Landesbibliothek* van GOTH A (l.c. p. X) aan een der reeds vermelde hss. identiek is geweest. Het onder signatuur Chart. B. 1766 gecatalogiseerde ms. is, volgens een mededeling van deze bibliotheek, in de laatste oorlog verloren gegaan. De aldaar aanwezige beschrijving biedt te weinig aanknopingspunten voor nadere identificatie: *Ein lat. Buch, dessen Titel, wie sich aus einem Kapitel in der Mitte („de nomine et utilitate huius libri capitulum” ergibt, Liber spiritualis gratiae ist. Der Verf. nennt sich, so viel ich sehe, nicht. 168 Blätter, gute Schrift des 15. Jh. Auf dem zweiten Blatte steht mit roter Tinte: „Incipit liber spiritualis gratiae”.*

Als laatste ons bekende hs. van deze groep dient vermeld te worden een codex uit de bibliotheek van SANKT GALL EN (583), uit dezelfde tijd stammend als het hs. van Leipzig. Kenmerkend voor deze codex is, dat zij zich beperkt tot vijf boeken. Bovendien ontbreekt I 40 (*Angeli animam ad beatam Mariam deducunt*), waarmee dit hs. gelijk opgaat met WOLFENBÜTTEL (= Sol.). Wij vinden het slechts in de hss. van LEIPZIG en MÜNCHEN 1. Aan het slot lezen wij de volgende, later bijgeschreven aantekening: *Iste liber deputatus est pro communi usu et utilitate omnium in eo legencium et eius proprietas est solius dei et eius ordinatio pertinet ad fratrem johannem dictum thaler* (andere hand) *deinde ad fratrem johannem de prussia sed proprietas eius solius est christi ad communem usum deum amancium.*

Onder de oudste drukken van Mechtilds werk vermeldt Solesmes o.a. een volledige uitgave van 1510, zich bevindende in de bibliotheek van Münster, met als titel: *Speculum spiritualis gratiae* etc. Een hs. met dezelfde eigenaardigheid (echter uit de 16e/17e eeuw) wordt bewaard in het *Historisches Archiv* te Keulen (W 8° 128). Aangezien wij ons willen beperken tot de geschiedenis der hss. (en dan nog

voornamelijk van de 15e eeuwse), kan een verdere bespreking van gedrukte uitgaven hier achterwege blijven.

Groep B

Naast deze volledige teksten bestaat er een tweede groep handschriften met de volgende kenmerken:

1. Het expliciet luidt steeds: ...*super nos et patres nostros meliores erant*.
2. Vele capita zijn weggelaten (vgl. het overzicht in Bijlage A).
3. Vele capita zijn bewerkt en/of gecompileerd.
4. In V 30 (*de laudabili conversatione huius virginis*) bevinden zich inlassingen uit VI 1 (*de vita et morte venerabilis Domnae Gertrudis Abbatissae*).
5. V 31 (*gratiarum actio pro completionem istius libri*) en V 32 (*de tribus pulsibus Cordis Christi in sua morte*) ontbreken.
6. Daarentegen zijn wel aanwezig de capita V 27 (*de futura resurrectione mortuorum*), V 28 (*de redemptione captivorum*) en V 29 (*qualiter eam Dominus Jesus matri commendavit*), die in de hss. van groep A ontbreken en in de uitgave van Solesmes ontleend zijn aan een Venetiaanse druk uit 1522 van Antonius de Fantis. De uitgevers hadden niet zo ver behoeven te zoeken: immers de door hen als verminkt en minder belangrijk opgesomde hss. van Bazel, Bonn, Düsseldorf, Keulen en Wenen behoren juist tot deze groep B.

Het is deze tekstfamilie B geweest, die de meeste verbreiding heeft gevonden. Wij vinden haar vertegenwoordigd in de volgende handschriften (alfabetisch gerangschikt naar de bibliotheken waar zij bewaard worden):

1. AVIGNON, *Bibliothèque municipale* 355. f. 1–101v. 16e eeuw.
2. BAZEL, *Oeffentliche Bibliothek der Universität* A IX 34 (niet A IX 4 zoals Solesmes aangeeft). f. 66r–275r. Dit hs. bevat bovendien boek VI. Anno 1512.
3. BONN, *Universitätsbibliothek* S 301. (Vgl. Solesmes II, Praef. p. X).
4. BRUSSEL, *Koninklijke Bibliotheek* II 1168. f. 157r–193r. 15e eeuw. De tekst van dit hs. is sterk ingekort, maar draagt overigens dezelfde kenmerken als de andere hss. van deze groep.

5. CHARLEVILLE, *Bibliothèque municipale* 85^b. f. 9r–92r. 15e eeuw.
6. DÜSSELDORF, *Landes- und Stadtbibliothek* B 193. f. 112v–230r. Anno 1489.
7. KAMERIJK (Cambrai), *Bibliothèque municipale* 844 (749). f. 29v–123v. Anno 1400.
8. KEULEN, *Historisches Archiv* GB 4° 257. f. 1–134. 15e eeuw.
9. LONDEN, *British Museum* Add. 41490. f. 13v–56v. 15e eeuw.
10. MÜNCHEN 2, *Bayerische Staatsbibliothek* Clm 16511. 114 ff. Anno 1427. De tekst van dit hs. is door talrijke verschrijvingen en omissies tamelijk verminkt.
11. MÜNSTER, *Universitätsbibliothek* 103 (579). 147 ff. 15e eeuw. Dit hs. is in de laatste oorlog verbrand.
12. NAMEN, *Bibliothèque du Musée Archéologique*. Fonds de Ville. Cod. 103.
13. PARIJS, *Bibliothèque Nationale. Département des Manuscrits. Fonds Latin* 3631.
14. PARIJS, *Ibidem* 3632.
15. UTRECHT, *Universiteitsbibliotheek* 246 (Eccl. 111, antea 283p). f. 1–108v. 15e eeuw.
16. UTRECHT, *Ibidem* 247 (Eccl. 266, antea 283e). f. 1–125r. 15e eeuw.
17. WENEN, *Universitätsbibliothek* 4224 (Theol. 91). f. 2r–82v (f. 83r–282v revelaties van Gertrudis). Anno 1483, 1485, 1490.

Uit dit overzicht blijkt, dat reeds zeer vroeg de volledige tekst, zoals ons die in de handschriften van groep A is overgeleverd, bewerkt is. Het handschrift van KAMERIJK (Ka) immers dateert uit 1400 en moet al een kopie zijn, getuige de lezingen en omissies die alleen deze codex eigen zijn (vgl. hiertoe de bij onze latijnse tekst geplaatste noten 17, 18, 25, 26, 28, 35, 44, 51, 66, 70, 74, 77, 81, 98, 99, 127, 140, 142, 165, 168, 174, 194, 196, 208, 216, 221, 222, 232, 233, 235, 251, 268, 287, 295, 299, 307, 317, 318, 327, 345, 351, 366, 394, 396, 397, 402, 403, 405, 416, 422, 447, 464, 476)⁷².

Dit hs. Ka werd geschreven door een priester *Egidius Herdewijck* (of *Hardewijck*) en heeft toebehoord aan de kerk van het Heilig Graf te Kamerijk (f. 117v en 123v). Met de handschriften van KEULEN (Kcu) en UTRECHT 246 (U 246) vormt het een eigen familie binnen

groep B, waarvoor de talrijke afwijkende lezingen, die slechts in deze codices aangetroffen worden het overtuigende bewijs vormen (vgl. de noten 8, 13, 14, 15, 31, 32, 37, 41, 45, 46, 47, 52, 54, 57, 62, 64, 68, 69, 73, 79, 83, 84, 94, 99, 103, 105, 106, 108, 111, 113, 114, 116, 125, 129, 133, 139, 154, 159, 160, 162, 169, 178, 179, 184, 185, 186, 191, 192, 193, 195, 198, 199, 209, 213, 214, 220, 226, 234, 236, 237, 238, 246, 249, 250, 252, 254, 255, 260, 266, 267, 270, 288, 290, 292, 293, 294, 297, 301, 303, 306, 308, 310, 311, 320, 322, 323, 329, 340, 344, 346, 350, 352, 354, 356, 357, 358, 360, 361, 362, 368, 369, 370, 372, 373, 379, 386, 390, 395, 398, 406, 407, 409, 410, 412, 413, 414, 415, 419, 425, 429, 432, 434, 436, 437, 438, 442, 451, 453, 456, 457, 463, 468, 469, 471, 472, 475, 480, 483, 486).

Het Utrechtse hs. 246 heeft toebehoord aan het in 1392 nabij Utrecht gestichte kartuizerklooster Nieuwlicht⁷³.

Ofschoon U 246 en Ka niet direct van elkaar afhankelijk zijn (vgl. de talrijke aan U 246 eigen lezingen bij de noten 16, 33, 38, 42, 48, 50, 58, 61, 72, 75, 78, 85, 92, 104, 117, 118, 119, 120, 124, 135, 137, 144, 146, 147, 150, 152, 153, 156, 164, 166, 176, 177, 182, 184, 188, 189, 190, 201, 205, 206, 207, 223, 224, 227, 229, 230, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 253, 257, 258, 261, 262, 263, 264, 269, 277, 278, 279, 280, 281, 286, 289, 300, 302, 309, 312, 314, 319, 321, 327, 328, 330, 331, 333, 334, 335, 336, 337, 342, 343, 348, 349, 353, 363, 364, 365, 367, 378, 380, 383, 384, 385, 389, 399, 403, 411, 420, 421, 428, 430, 431, 433, 440, 441, 444, 448, 450, 454, 455, 467, 477, 484, 485), toch kunnen wij zeggen dat U 246 dichter bij Ka staat dan bij Keu. U 246 en Ka hebben in 12 gevallen gelijkluidende, van de overige hss. afwijkende lezingen (vgl. noot 8, 55, 79, 91, 161, 197, 332, 376, 381, 462, 473, 479). Enkele hieruit gekozen voorbeelden mogen dit adstrueren.

V 30. Sol. *Quia officiosa charitate et dulci societate miseris affectum mini-*

Ka. *Quia officiosa caritate et dulci societate miseris affectum mini-*

U 246. *Quia officiosa caritate et dulci societate miseris affectum mini-*

Sol. *stravit compassionis, peccatoribus subsidium orationis, neglegentibus*

Ka. *stravit compassionem*

U 246. *stravit compassionem*

Sol.	admonitionem	correctionis,	ignorantibus	verbum	instructionis.
Ka.		correctionis,	ignorantibus	verbum	instructionis.
U 246.		correctionis,	ignorantibus	verbum	instructionis.

IV 23. Sol. Cui Dominus respondit: „Eia dilecta mea, noli moere-

Ka. Cui Dominus respondit: „Eya dilecta mea, noli mere-

U 246. Cui Dominus respondit: „Eya dilecta mea, noli mere-

Sol. re; omnia enim mea tua sunt.” Ad quod illa: „Si vero omnia tua mea

Ka. re; omnia enim mea tua sunt. Si vero omnia *mea tua*

U 246. re; omnia enim mea tua sunt. Si vero omnia *mea tua*

Sol. sunt, ergo et amor tuus meus est. [. . .] Hunc igitur amorem tibi

Ka. sunt, ergo et amor *meus tuus* est. Hunc igitur amorem tibi

U 246. sunt, ergo et amor *meus tuus* est. Hunc *ergo* amorem tibi

Sol. offero, ut per ipsum omne quod mihi deest suppleatur.”

Ka. offero, ut per ipsum *omnia que tibi desunt* suppleantur.”

U 246. offero, ut per ipsum *omnia que tibi desunt* suppleantur.”

I 35. Sol. patientiam, qua cuncta adversa devincat et omnia

Ka. pacienciam, qua cuncta adversa devincat et omnia

U 246. pacienciam, qua *omnia* adversa devincat et omnia

Sol. sibi utilia faciat et fructuosa.

Ka. mala utilia sibi sciant et fructuosa.

U 246. mala utilia sibi sciant et fructuosa.

Uit de fragmenten IV 23 en I 35 kan men opmaken, dat U 246 een latere versie van het uit 1400 daterende hs. Ka moet zijn. Immers de woorden *igitur* (IV 23) en *cuncta* (I 35), die in Ka uit de oorspronkelijke tekst zijn bewaard, blijken in U 246 te zijn vervangen door *ergo* en *omnia*. Een ander bewijs hiervoor is noot 313, waar men kan zien dat het oorspronkelijke woord *inobedientia* wel in Ka wordt aangetroffen, maar in U 246 (alsmede in U 247, Keu en BRUSSEL II 1561) als *obediencia* compareert. Neemt men hierbij nog in aanmerking de samenhang van U 246 met het zeker uit de 15e eeuw stammende U 247 (waarover later), dan lijkt de mogelijkheid van een laat 14e eeuwse oorsprong van U 246, die door de Utrechtse handschriftencatalogoog wordt geopperd, weinig waarschijnlijk.

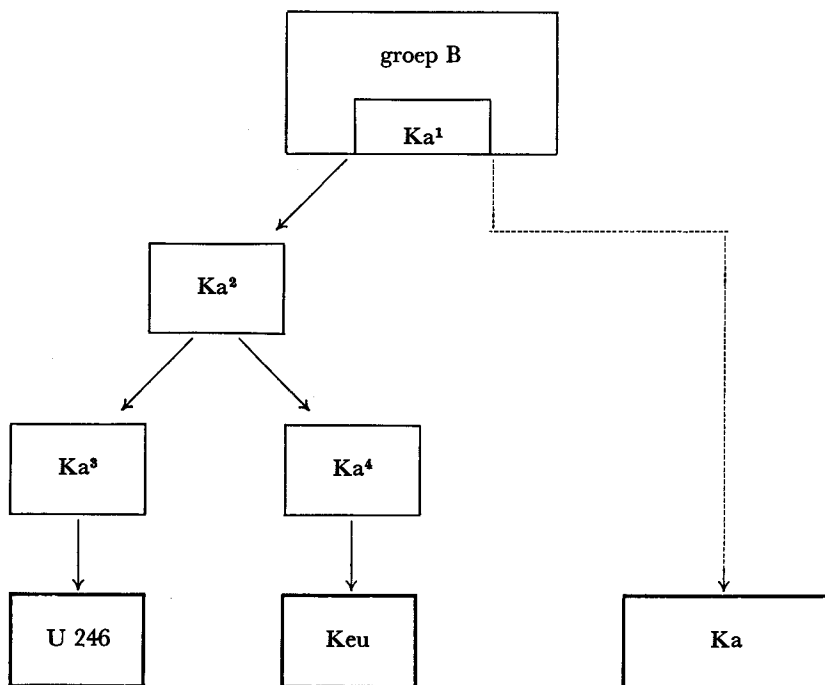
Ook het – helaas niet localiseerbare en nauwkeurig dateerbare – Keulse manuscript heeft eigen connecties met Ka, want in 11 gevallen vonden wij overeenkomstige afwijkingen van de overige

handschriften (vgl. noot 49, 59, 82, 92, 100, 155, 170, 259, 325, 404, 484). In de meeste gevallen gaat het om gelijke omissies, in de overige om het verschil van een enkel woord.

Anderzijds is het Keulse handschrift weer een eigen aftakking, gezien de hem eigen varianten (vgl. de noten 30, 55, 80, 91, 95, 158, 167, 170, 184, 196, 231, 235, 256, 273, 302, 315, 316, 327, 338, 347, 351, 463, 473, 479).

Slechts vijf maal treffen wij een afzonderlijke overeenkomst tussen U 246 en Keu aan (waarvan in 3 – de cursief gedrukte – gevallen dezelfde lezing ook in U 247 gevonden wordt), vgl. de noten 149, 299, 302, 313, 405.

Met de bovenstaande gegevens is het mogelijk tot het volgende stemma te komen.

De overeenkomsten tussen U 246 en Ka kunnen verklaard worden door terug te gaan op een Ka¹, waarbij dezelfde lezing van de ene

kant Ka bereikte en van de andere kant via Ka² en Ka³ in U 246 terecht kwam. Hetzelfde geldt voor het verband tussen Keu en Ka, maar hier worden de tussenschakels gevormd door Ka² en Ka⁴. De samenhang tussen U 246 en Keu gaat terug op Ka². Waar 'onverwacht' in een later hs. de oorspronkelijke tekst weer gevonden wordt, kan dit zo nodig (indien geen geheugeninvloed er debet aan is) toegeschreven worden aan een vergelijking met een der andere handschriften van groep B, waarvan er uiteraard meer geweest zijn dan de ons thans nog bekende.

Onder die andere handschriften van groep B neemt UTRECHT 247 met betrekking tot U 246 een aparte plaats in (over het belang van dit hs. voor de middelnederlandse vertalingen komen wij nog te spreken).

De codex is afkomstig uit de Utrechtse Benedictijnerabdij van de H. Paulus⁷⁴ en, ofschoon niet nauwkeurig te dateren, zeker 15e eeuws. Nu is ons gebleken, dat U 247 en U 246, al behoren ze tot afzonderlijke families binnen groep B, toch op enigerlei wijze met elkaar in verband hebben moeten staan. 18 maal troffen wij varianten aan, die slechts in deze beide codices voorkomen (uitgezonderd één lezing, welke ook in Keu gevonden wordt), vgl. de noten 1, 6, 7, 36, 100, 109, 123, 202, 218, 273, 284, 285, 313 (ook in Keu), 359, 372, 392, 452, 470.

Van de andere kant heeft ook dit handschrift weer een groot aantal totaal eigen lezingen (vgl. de noten 2, 3, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 38, 39, 43, 53, 56, 60, 63, 65, 67, 71, 86, 89, 93, 97, 101, 107, 115, 121, 122, 126, 127, 130, 131, 132, 136, 143, 145, 148, 151, 156, 163, 172, 181, 183, 187, 189, 192, 200, 203, 210, 211, 212, 215, 217, 219, 225, 228, 231, 236, 248, 253, 271, 272, 274, 275, 276, 282, 283, 296, 304, 326, 355, 371, 375, 387, 388, 391, 400, 401, 408, 417, 418, 423, 424, 427, 435, 443, 446, 458, 459, 465, 466, 478, 481, 482, 487).

Deze beide Utrechtse handschriften zijn, ofschoon niet direct, de bron geweest van de middelnederlandse vertalingen. Om dit aan te tonen is het noodzakelijk over te gaan tot een bespreking van deze

vertalingen. Maar eerst mogen wij ons overzicht der latijnse handschriften afronden met een inventarisatie van groep C.

Groep C

Deze groep bestaat uit handschriften, die de tekst naargelang van de behoeften hebben gewijzigd, zowel wat de volgorde der hoofdstukken betreft als wat de inhoud aangaat. Van vele hoofdstukken werden slechts fragmenten gekozen, andere werden omgezet in gebedsvorm. De enige overeenkomst tussen deze hss. is, dat zij alle – althans voor zover wij konden nagaan – teruggaan op de hss. van groep B: nergens vinden wij fragmenten uit boek VI of VII en steeds treffen wij (minstens één van) de hoofdstukken V 27, 28 en 29.

Als voorbeelden van deze groep kunnen gelden:

MÜNCHEN 3, *Bayerische Staatsbibliothek* Clm 18620. 15e eeuw.

Inc. f. 167r: *Ista sunt excerpta de libro spiritualis gracie qui liber fere totus a persona virginis beate mechtildi familiari cui secreta sua revelare consueverat ita conscriptus est ut hec dei ancilla ignoraret.*

Inhoud (vele hoofdstukken in gebedsvorm): Samenvatting van II 43, V 22, V 23 en V 24 (167r–169v), I 18a (169v), I 18c¹ (171r), I 18c² (171r), I 18d (171v), I 18e (171v), I 19c (171v), I 19e (171v), I 20 (172v), I 25b (173v), I 26b¹ (173v), I 26b² (173v), I 26b (174r), I 26c (174v), I 29 (174v), I 30 (175v), I 31a (175v), I 31a¹ (176r), I 31a² (176r), I 31b (176r), I 32 (176r), I 34b (volledig 176r), I 34c (176v), I 35 (177r), I 37 (177v), I 37 (178r), I 41 (178r), I 42 (178v), I 43 (179r), I 44 (179v), I 46¹ (179v), I 46² (179v), I 47 (180r), II 2 (180v), II 12 (180v), II 13 (181r), II 14 (181r), II 15 (181v), II 17 (181v), II 18 (181v), II 20 (182r), II 22 (182r), II 29a (182r), II 32 (182v), II 33 (182v), II 36 (182v), II 37 (183r), II 41 (183r), III 2 (183v), III 4 (184r), III 5 (184v), III 6ab (185r–186r), III 7 (186v), III 8¹ (186v), III 8² (186v), III 9ab (187r), III 10–11 (187rv), III 12 (187v), III 13 (188r), III 14 (188r), III 16¹ (188v), III 16² (188v), III 16–17 (188v–189r), III 18 (189v), III 18 (190r), III 20 (190v), III 23a (191r), III 24 (191r), III 25 (191r), III 26 (191v), III 27 (192r), III 29 (192v), III 31 (193r), III 32 (193v), III 33 (194r), III 35 (194r), III 36 (194v), III 38 (194v), III 39

(195r), III 44 (195r), III 46 (196r), IV 5 (196r), IV 7 (196r), IV 9 (196v), IV 15¹ (196v), IV 15² (196v), IV 16 (197r), IV 22 (197v), IV 23 (197v), IV 24 (198r), IV 25 (198r), IV 26 (198v), IV 29 (199r), IV 30 (199v), IV 32a (199v), IV 37 (200r), IV 38 (200v), IV 50 (200v), IV 56 (201r), IV 58 (201v), IV 59–V 6 (202r–203r), V 15 (203r), V 18a (203v), V 18b (203v), V 28 (204v), V 29 (205r). Het laatste gedeelte is niet aan Mechtild ontleend: *Iam non ego operor illud sed quod habitat in me peccatum* (Rom 17,20) *Sic sunt indisciplinati motus in corde vel in corpore nostro sicut latratus canis qui molestus est viatoribus magis latratu quam morsu latratus quidem molesti sunt et suspecti sed morsus noxy Et latratus valent ad custodiam et cautelam Nam interdum pro nobis latrant et non semper contrarios deo ita disponente ut caute ambulemus ut ad vigilandum excitemus nec umquam per securitatem obdormiamus in morte Ho <?> si canes latrant circa domum numquam ideo non in pace possidentur domus eciam si contradictio aliqua est in carne nostra non solum rationi sed voluntati nostre contraria numquam ideo <?> non possidemus terram Immo possidemus Licet non omnino ut volumus sed ut pro tempore possumus et in regno pacis latrunculi invenirentur sed deprehensi aut suspenduntur aut alys supplicijs addicuntur. Explicit per me fratrem Oswal-dum nott.*

KEULEN, *Historisches Archiv* GB⁴ 253. 15e eeuw.

Inc. f. 140r: *Fuit virgo quedam ab infancia a deo in benedictionibus preventa.*

Inhoud: I inl. (140r), I 1a (140v), I 2 (141r), I 3 (141r), I 4 (141v), I 5b (141v), I 5c (142r), I 5c (142r), I 5d (142v), I 7 (143r), I 8b (143v), I 10a (144r), I 11 (144v), I 12 (145r), I 13a (145r), I 15 (145v), I 16a (145v), I 18a (146r), I 18b (147r), I 18c (147r), I 19a (148v), I 19e (149r), I 20 (150r), I 22a (151r), I 23 (151v), I 24 (152r), IV 60 (152r), III 1 (152v), I 25b (153r), I 26a (154r), I 26c (154v), I 29 (155r), I 30 (155v), I 31a (156v), III 39 (157v), I 35 (157v), I 37 (158r), I 42 (158v), I 43 (159r), I 44 (159v), I 47 (159v), II 1 (160r), II 2 (160r), II 3 (160r), II 10 (160v), II 17 (160v), II 21 (161r), II 22 (161v), II 25 (161v), II 29a (162r), II 33 (162r), II 34b (162v), II 40 (162v), III 2 (162v), III 4 (163r), III 6ab (163v–164r), III 8 (164v), III 10 (164v), III 14 (165r),

III 16 (165v), III 18 (166v), III 19 (166v), III 20 (167r), III 21 (167r), III 22 (167r), III 23a (167v), III 24 (167v), III 25 (168r), III 26 (168r), III 27 (168v), III 29 (168v), III 31 (169r), III 33 (169v), III 36 (169v), III 34 (170r), III 35 (170r), III 44 (170r), III 45 (170v), III 46 (170v), III 48 (170v), III 51 (171r), IV 1,5 (171r), IV 7 (171v), IV 9 (171v), IV 16 (171v), IV 23 (172r), IV 25 (172r), IV 26 (172r), IV 28 (172v), IV 30,33 (172v-173r), IV 36 (173r), IV 37 (173v), IV 38 (173v), IV 45 (174r), IV 47 (174r), IV 51 (174r), IV 52 (174r), IV 53 (174v), V 28 (174v), IV 54 (174v), IV 56 (174v), IV 58 (175r), IV 59a (175v), IV 59b (176v), IV 59c (177r), IV 59d (177v), V 1 (177v), V 16 (177v), V 17 (178r), V 18a (178r), V 27 (178r), IV 15 (178v), V 18b (178v), V 19 (179v), V 23 (180r), V 30 (180r), III 52 (180v), IV 6 (180v), V 20 (181r).

Expl. f. 181r: *copiosam multitudinem earum dominus liberavit. Deo gracias. Explicetur excerptum revelacionum beate mechtildis.*

NAMEN, *Bibliothèque du Musée Archéologique. Fonds de Ville Cod. 160.*
Anno 1480.

f. 114r-125r. *Incipiunt aliqua excerpta ex Revelationibus beate Machteldis Virginis. Fuit virgo quaedam ab infantia...regulam suam stricte conservet. Expliciunt pauca de pluribus.*

Ondanks herhaalde pogingen zijn wij er niet in geslaagd dit hs. in te zien. Vgl. PAUL FAIDER, *Catalogue des Manuscrits conservés à Namur. Bibliothèque du Musée Archéologique. Gembloux 1934.*

BAZEL, *Oeffentliche Bibliothek der Universität B X 36.* 15e eeuw.

Inc. f. 140r: *De confessione laudis divine. Si quis ergo confitetur libenter aut timet quod non esset bene confessus.*

Inhoud (fragmenten veelal in gebedsvorm): III 6 (140r), III 8 (141r), III 4 (141v), III 5 (142v), ?, ?, I 26 (145v), I 47 (147v), I 46 (148r), III 9ab (148v), III 10 (149v), III 12 (150r), III 13 (150v), III 18 (153r), III 19 (153v), III 20 (154r), III 23a (155v), III 25 (157r), III 29 (158r), III 33 (159v), III 34 (160r), III 36 (161r), III 38 (162r), III 45 (162v), IV 7 (163r), IV 22 (163v), IV 24 (164r), IV 25 (165r), IV 26 (166r), IV 28 (167r), IV 29

(167r), IV 30 (167v), IV 32b (168r), IV 37a (170r), IV 37b (170v), IV 38 (171r), IV 45 (171v), IV 47 (172r), IV 50 (172r), IV 51 (172v), IV 52 (172v), IV 53 (172v), IV 54 (173r), IV 55 (173v), IV 56 (173v), IV 58 (173v), V 6 (176r), V 11 (176r), V 15 (176r), V 18b (176v), V 19 (179r), I 42 (179v), I 43 (180v), I 44 (181r), I 19c (182r), I 26c (182v), I 18e (183r), IV 15 (183v), I 18a (184r), I 18b (187r), I 18c (187v), V 28 (188r), V 29 (189r), III 51 (189v), III 47 (191v), IV 6 (192r), I 15 (192v), I 16b (192v), I 13a (193r), I 18c (194v), I 30 (196r), I 31a (198v), I 34a (199r), II 17 (199v).

Explc. f 200r: *ac si eum de cruce et omnibus penis solveret.*

BRUSSEL, Koninklijke Bibliotheek II 1561. 15e-16e eeuw.

Inc. f. 5r: *De fonte beatissime trinitatis. unde omnis iucunditas fluit in electis. In festo semper venerande trinitatis.*

Inhoud: I 24 (5r), I 31b (5v), I 36 (6r), I 37 (7r), I 37¹ (7v), I 37² (7v), I 38 (8r), I 39 (8r), I 41 (8v), I 42 (8v), I 43 (9r), I 44 (9v), I 45 (9v), I 46 (11v), I 2 (12r), I 3¹ (12r), I 3² (12r), I 4¹ (12v), I 4² (12v), I 5b (13v), I 5a (14r), I 5d (15v), I 6a (16v), I 6b (17r), I 6c (17v), I 7 (17v), I 8b (18v), I 9a (19v), I 9b (20r), I 10a (20v), I 10c (21v), I 14 (21v), I 15 (22v), I 16a (23r), I 16b (23v), I 17 (23v), I 18ab (24v-26r), I 18c (26r), I 18d (29r), I 18e (29v), I 19a (29v), I 19b (30r), I 19c (30v), I 19d (32r). f. 32v laatste 3 regels: *pro quinto iocundam sanctorum ei societatem dabo. Waerlic dit is myn gheminde. Uut dusenden vercoren. die dit seyt etc.* f. 33r: *In elevatione corporis cristi in missa. Ave in eternum sanctissima et preciosissima caro... sic nos in te transmuta et gracie apta totaliter conforma. Amen.* (Niet van Mechtild. Rest van de pag. blanco). I 19c (33v), (slot: *Tercium gaudium etc.* Rest van de pag. blanco), I 19e (34r), I 19f (43v), I 19g (35r), I 19h (36v), I 20a (37r), I 22b (39r), III 21 (39v), III 23a (40r), III 26 (40r), III 24 (40v), III 25 (41r), IV 47 (42r), III 27 (42r), III 34 (43r), III 33 (43v), IV 13 (43v), IV 7 (44r), IV 9 (44r), II 36 (44v), V 27 (45r), V 29 (45r), IV 5 (45v), IV 21 (46r), IV 32b (46v), IV 35 (47r), IV 36 (47r), IV 37 (47v), IV 38 (48r), IV 55, 56 (48v), IV 58 (49r), V 28 (49r), III 5 (49v), III 5 (50r), V 15 (50v), III 22b (51v), III 51 (51v), IV 50 (52r), IV 60 (52r), II 10 (52v), II 17 (53r).

Expl. f. 53v: *et quantum homini possibile est dona mea multiplicabo*. F. 55r gedrukte titelpagina met plaat: *De Imitatione Christi*. En als uitgever: *Iehan Petit*.

Microfilms of -kaarten der handschriften van deze groep bevinden zich thans in de Universiteitsbibliotheek te Nijmegen.

§ 2. DE MIDDELNEDERLANDSE VERTALINGEN

De middelnederlandse vertalingen van Mechtilds openbaringen kunnen – afgezien van de fragmenten in talrijke gebedenboeken⁷⁵ – in twee tekstvormen onderscheiden worden. Het verschil tussen beide bestaat hierin, dat tekstvorm II gekenmerkt wordt door een geheel andere volgorde van hoofdstukken (vgl. het overzicht in Bijlage B), terwijl de tekst bovendien sterk is ingekort en geen verdeling in boeken kent. Men zou het een bloemlezing kunnen noemen, her en der uit het oorspronkelijke werk samengesteld. Dat de keuze evenwel niet een willekeurige is geweest, zal nog worden aangetoond in hoofdstuk V.

Beide tekstvormen hebben echter deze overeenkomst, dat zij allebei teruggaan op een latijnse tekst, zoals die ons is overgeleverd in de handschriften van groep B. Om dit te bewijzen behoeven wij ons niet te vermoeien met een gedetailleerde vergelijking der afzonderlijke teksten, maar kunnen wij volstaan met te verwijzen naar het overzicht in Bijlage A, waar duidelijk blijkt, dat de inhoud der nederlandse handschriften geheel overeenkomt met die der genoemde latijnse groep: we vinden er dezelfde omissies en dezelfde compilaties. De befaamde capita V 27, 28 en 29 zijn aanwezig en in V 30 vinden we eveneens de inlas uit VI 1. Ook de plaatsing in tekstvorm I van de hoofdstukken I 8a, I 9c en I 13b achter II 42 is in overeenstemming met de teksten van groep B.

Tekstvorm I is ons overgeleverd in 6 handschriften, waarvan er 5 reeds door DOLCH⁷⁶ zijn genoemd. Tekstvorm II is ons bekend uit eveneens 6 handschriften, waarvan DOLCH er 3 heeft gekend. Geven wij nu allereerst een overzicht van de codices waarin beide tekstvormen bewaard zijn gebleven. Wij beperken ons hierbij tot het aangeven van de bibliotheken, de preciese of globale datering,

zo mogelijk de plaats van herkomst (waarbij men rekening moet houden, met de mogelijkheid dat de hss. eerder geschreven zijn dan de stichtingsdatum van het klooster tot welks bezit zij behoord hebben), alsmede het Incipit en Explicit. Voor onze bedoeling tot een zo goed mogelijk afgerond stemma te komen, is dit voldoende.

TEKSTVORM I

1. LEEUWARDEN (Le). Provinciale Bibliotheek, nr. 685.

1e helft 15e eeuw.

Afkomstig uit Wijk bij Duurstede. Vgl. Middelnederlandsch Woordenboek (MNW) X, Tekstcritiek en Bouwstoffen, nr. 868.

Inc. f. 1. *Hier beghint die prologus van desen boke als der geesteliker gracen. Ende dit is Machteldus eerste boec van haren visioenen.*

Die goedertierenheit ende die ontfarmharticheit Gods ons behouders, die om dat menschelike gheslachte mit dat hi mensche geworden is, so genadeliken ende ontfarmharteliken haer heeft ghe-toent daghelix meer ende meer gracen claer lichtende.

Expl. f. 145. *Dat ic nae Gode die suetste ende goedertierenste ben, dat ic in die ure des doots bi di si instortende in dijnre zielen die sueticheit der godliker minnen die so grote ende so starc worde in dit dat alle pijn ende bitterheit des doots overmits die minne di suet ende niet bitter en sy.*

Hier eyndet dat eerste boec van desen werck.

Het handschrift bevat alleen het eerste boek.

2. BERLIJN (Be). Stiftung Preuszischer Kulturbesitz, Staatsbibliothek, Marburg (aus Beständen der ehem. Preusz. Staatsbibliothek), Ms. Germ. 4° 1081.

Anno 1446 „des iersten dages na St. Lauerens” (11 aug.).

Vóór de laatste wereldoorlog was dit hs. in het bezit van de Duitse Staatsbibliothek te Berlijn.

Inc. f. 1r. *Hier begynt dat irste boeck Mechteldis van der geestelicker gracen, gedeilt in vijf boeken.*

Die guedertierenheit ende die mensheit ons beholders ende ons Gades die oer also ontfarmeliken geapenbaert heft den menscheliken geslechte overmits sijne geborten van dagen te dagen meer ende meer verlichtende.

Expl. f. 156r. *Die menschen van den tijden sullen versumende ende onacht-*

sam menschen wesen. Mer nochtant die gene die onder dien volcomen sullen wesen, die sullen boven ons ende boven onsen vaderen verstaen ende beter wesen. Deo gracias.

Hier eyndet dat vijfde ende dat leste boec Mechteldis van der geesteliker graciën. Deo gracias.

3. OXFORD (Ox). Bodleian Library, Ms. Douce 44.

15e eeuw.

Het hs. heeft toebehoord aan de „besloten susteren van onser Vrouwen in den Wijngaer[t] te Utrecht”. Vgl. PRIEBSCH, *Deutsche Handschriften in England*, I, 1896.

Inc. f. 1r. *Dit is dat tweede <?> boeck van Mechteldis revelacien ende is hoe God die siele noedet mit sijre minnen.*

Op enen Saterdag doe men memorie ende ghedenckenisse van onser Vrouwen dede, begheerden dese deerne Christi hoer te loven.

Expl. f. 196v–197r. *Die menschen van dien tiden sullen versumende ende onachtsam menschen wesen. Mer nochtan || die ghene die onder dien volcomen sullen wesen, die sullen boven ons ende boven onse vaderen verstaen ende beter wesen.*

Het eerste boek ontbreekt.

Mariënwijngaert was een begijnhuis waarvan de zusters in 1444 kloosterzusters waren geworden en dat zijn naam had ontleend aan het in de nabijheid gelegen, in 1378 gestichte en onder het beheer van een broederschap staande gasthuis⁷⁷.

4. BONN (Bo). Universitätsbibliothek, S. 302.

Voleind 3 april 1464.

Inc. f. 1r. *Hier beghint dat boeck der heiligher Jonckfrouwen Mechteldis van der gheesteliker graciën, daermede een luttel in gheroert wort van haerre wanderinghen.*

Die goedertierenheit ende die menscheit ons behalders ende ons Goods die haer alsoe ontfermeliken gheopenbaert heeft den menscheliken gheslecht overmits sijre gheboerten van daghe tot daghe meer ende meer verlichtende.

Expl. f. 197r. *Die menschen van dien tijden sullen versumende wesen ende onachtsam menschen wesen. Mer nochtant die geen die onder die volcomen sullen wesen, die sullen boven ons ende onsen vaderen verstaen ende beter wesen. Amen. Deo gracias. Deo gracias.*

Hier eyndt dat vijfte ende leste boeck Mechteldis van der geesteliker graciën. Gode sy lof ende eer nu ende ewelick ende ummermeer. Gheeyndet ende volbracht in den iaer ons Heren MCCCC LXIII opten dorden dach van april.

5. BRUSSEL (Br). Koninklijke Bibliotheek, II 1302.

Voleind door Catharine Wouters 17 november 1592.

Vgl. J. van den GHEYN s.j. *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique*, Bruxelles 1901 e.v. II nr. 2053.

Inc. f. 1r. *Hier beghint dat boec van der heylegher Mechtelden, haer leven ende wercken die God met haer dede. Prologhe.*

Die goedertierenheit ende die minscheit des behouders ons Gods, die haer alsoo ontfermelijcke geopenbaert heeft den menschelijcken geslachte overmidts sijnder geborten van dage te dage meer ende meer te verlichtene.

Expl. f. 124r. *Ende seyde dat die menschen in den lesten tijden souden wesen versuemende. Maer die onder hem worden vonden volmaect, die souden wesen boven hem ende betere dan haer vaderen.*

Hier yndet dat boec der geestelijcker graciën. Deo gracias semper. Jesus wil ons herte alsoe doerschieten als wonden waren in sinen h. lichame.

6. GAESDONCK (Ga). Eertijds Bibliotheek des Hilfpriesterseminars, Ms. 62. Thans Universiteitsbibliotheek Leiden, B.P.L. 2692. ± 1480.

Heeft toebehoord aan de zusters van „Sunte Agneten bynnen Arnhem”. Vgl. C. BORCHLING, *Mittelniederdeutsche Handschriften*, Hamburg, 1912.

Inc. f. 152ra. *Hier begint dat boeck van Mechteldus der heiliger ionckfrouwen.*

Het was een ioncfrouwe van Gode uutvercoren in hoere cuyseheit, in benedijngen.

Expl. f. 275ra. *Ende seiden dat die menschen in den lesten tijden solde wesen versumende. Mer die onder hem worden volmaect ende perfect, die solde wesen boven hem ende beter dan hoer vaderen. Hier eyndet dat boec der gheesteliker graciën.*

Dit hs. geeft niet het volledige werk, maar een zeer uitgebreide selectie. Ook zijn hier en daar hoofdstukken van plaats verwisseld.

Het huis dat in 1426 door uit Deventer afkomstige Zusters van het

Gemene Leven werd betrokken, bleef na hun terugkeer in 1432 bestaan als het Sint-Agnietenklooster⁷⁸.

DOLCH vermeldt nog als tot deze tekstvorm behorende de handschriften van Brussel, Koninklijke Bibliotheek 388 en 11231-36. Doch het eerste bevat slechts een enkel excerpt, nl. I 6, voor het overige is het een vertaling van de *Legenda aurea*, het tweede is een gebedenboek met de volgende fragmenten III 17, 35; II 25, 28; III 17, 18, 32, 41; IV 10-18. Vgl. van den GHEYN o.c. I nr. 840 en Dr. MARIA MEERTENS, *De Godsvrucht in de Nederlanden*, VI, 17: 48. Zij vallen derhalve buiten de opzet van deze studie.

TEKSTVORM II

7. DEN HAAG (H1). Koninklijke Bibliotheek, 75 G 10 (O. 17).

2e helft van de 15e eeuw.

Inc. f. 1r. *Hier beghinnen sommighe stichtighe woerde ghenomen uten boke der revelacien der heiligher maghet Mechtelt die van sinte Bernarts oerde was.*

Die eersamighe persoene Mechtelt die reynicheit die si van dat si seven iaer out was Gode gheloeft had.

Expl. f. 86ra. *Die heilighen in den hemel die scouwen in Gode hoer doechden ende alle hoer ander goede werken tot vermeerringhe hoerre bliscappen ende tot ghenoechlicheit hoerre herten, al ist dat een yghelic mit sinen doechden gheciert wart in hem selven.*

Hierna volgen fragmenten uit het vijfde boek, welke fragmenten, zoals nog zal worden aangetoond, tot tekstvorm I gerekend moeten worden:

(HH1) Inc. f. 86rb. *Hier beghintet vijfte boec der gheesteliker ghenaden Machteldis der nonnen in welken men scrivet van den zielen die van hoer ghesien siin.*

Deze maghet Mechtelt was een mensche van uutnemendigher goddienssticheit.

Expl. f. 95v. *Ende seyden dat die menschen van dien tiden versumende soude wesen. Mar nochtan die onder hem volcomen sellen wesen, die sellen beter wesen boven ons en boven onse voervaders.*

Hier gaen uut die visionen Machteldis der maghet die een nonne was in sinte Bernaerdu oerden ende dat boec heet dat boec der gheesteliker ghenaden. God si ghelovet.

8. DEN HAAG (H2). Koninklijke Bibliotheek, 129 G 34.

2e helft van de 15e eeuw.

Laatste pag. in fine: *Dit boec hoert toe Alijt Dirc Poijtendochter* (dit is doorgehaald; naar het schrift te oordelen, zou deze de kopiïste geweest kunnen zijn. Daaronder:) *Dyt boeck hoert den scelsusteren* (d.w.z. portierster). *De dyt vynt de gevet hem weder um um < ! > Goedes wyllyn etc. Byddet voer den scryver.*

Inc. f. 1r. *Hier beghinnen sommige stichtighen woerde ghenomen uten boeke der heiligher maghet Mechtelt die van sinte Bernaerts oerde was. Eerst wat van haren leven.*

Die eersamighe personen Mechtelt die reynicheyt die si van dat si seven iaer out was Gode gheloefte hadde.

Expl. f. 93v. *Die hilighen in den hemel die scouwen in Gode hoer doechden ende al hoer ander goede werken tot vermeerringhe hore bliscappen ende tot ghenoechlicheyt hare herten, al ist dat een ygelic mit sinen doechden ghesiert wert in hem selven. Deo gracias.*

9. AMSTERDAM (A). Stedelijke Bibliotheek, I E 34.

1e helft van de 15e eeuw.

Heeft toebehoord aan het convent „der susteren van der derder oerde” te Heusden N.Br., welk klooster in 1482 gesticht werd⁷⁹.

Het hs. is zeer beschadigd.

Inc. f. 1r. *Hier beghinnen sommige stichtige woerde genomen uut den boeck der revelacien der heiligher maghet Mechteldis. Ierst wat van horen leven.*

Die eersamige personen Mechteldis die hoer reynicheit van dat si seven jaer out was (dese?) God doe gheloefde.

Expl. f. 74rv. (... onleesbaar) || *sinen duechden geciert wort in hem selven.*

10. NIJMEGEN (N). Dominicanenklooster Albertinum, Cod. V.

Voor beschrijving en tekst verwijzen wij naar hoofdstuk V en het tweede gedeelte van deze studie. Dit handschrift heeft DOLCH niet gekend.

11. MÜNSTER. Universitätsbibliothek, 192 (500).

Evenals het latijnse handschrift van groep B uit deze bibliotheek is dit, eveneens aan DOLCH onbekende, hs. tijdens de laatste

wereldoorlog verloren gegaan. Wij moeten daarom volstaan met het citeren van de beschrijving uit de catalogus van STAENDER.⁸⁰

Cod. chart. saec. XV, foliorum 214, cm. 20,1 et 14.

Liber miscellaneus (vernacule).

Insunt: 1. *somige stichtige worde genomen ut den boke der openbarynge der hilligen maget mechteldus di van sunte Bernardus orden was*; 2. van der conciencie sunte bernardus (fol. 129v); adduntur fol. 205v. sqq. precatationes aliquot et meditationes.

Litterae initiales et inscriptiones rubrae sunt.

Fuit monasterii Liesbornensis.

12. Tenslotte vonden wij in de „Catalogue de manuscrits et de livres, provenant des collections Baron van den Bogaerde de Heeswijk, Jhr. Dr. J. P. Six à Amsterdam, M. L. Hardenberg à La Haye, A. J. Laume, ancien directeur du musée Boymans à Rotterdam; 1e partie, Frederik Muller et Cie, Amsterdam, 1901” als nr. 35 een uit de 14e eeuw (? , dit zal wel 15e eeuw moeten zijn) stammende codex: *Hier beghinnen sommige stichtighe woerde ghenomen uten boeke der revelacien der heiligher maghet Mechtelt, die van sinte Bernaerts oerde was. Eerst wat van haren leven*. De tekst van dit hs. is dus identiek aan die van H2 en N. Volgens een inlichting van de „Bibliotheek van de Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels” werd dit hs. aangekocht door de Amsterdamse boekhandelaar C. L. van Langenhuysen, d.i. door of voor J. F. M. Sterck, voor f 15,—. Drie jaar later verkocht Sterck het echter weer, eveneens bij Fred. Muller, op de veiling van 25–28 januari 1904 als nr. 12 en wederom aan de Firma van Langenhuysen, doch nu voor f 11,—. Achter de titel in de laatste catalogus staan de volgende annotaties gedrukt: Manuscrit sur papier de la fin de XIV ou du commencement du XV siècle. 90 ff. Reliure en veau sur bois (usé). in-4. Manuscrit important contenant la vie et le récit des visions de la Ste vierge Mathilde de l’Ordre de S. Bernard. – Quelques pages ont souffert de l’eau.

In de catalogus staat achter de naam van Langenhuysen hier en daar tussen haakjes Mensing Jr. Was deze B. F. M. Mensing, gelijk

genoemde Bibliotheek ons suggereerde, of Ant. W. M. Mensing? Van B. F. M. Mensing konden wij geen bijzonderheden achterhalen. De tweede heeft bij C. L. van Langenhuysen gewerkt en verhuisde na de opheffing van deze firma naar Fred. Muller, waar hij het tot directeur bracht. Zijn verzameling werd in december 1936 geveild bij Sotheby te Londen.^{80a}

De firma Sotheby deelde ons echter mede dat op de veiling van Mensings boekerij geen hs. van Mechtild voorkwam, waarmee wij het spoor van dit hs. bijster zijn geraakt.

Wij laten deze codex, evenals die van Münster, verder buiten beschouwing, omdat zij immers niet onderzocht konden worden.

Van de handschriften van tekstvorm II dient het Haagse 75 G 10 (H1) nog nader besproken te worden. Want het geeft niet slechts, gelijk vermeld, als addendum het vijfde boek, ook in de tekst zelf komen inlassen voor, die in de andere hss. van deze tekstvorm ontbreken.

Waar in H2, A en N op IV 55 onmiddellijk IV 56 volgt (vgl. N f. 24r), voegt H1 grote gedeelten uit het eerste boek in: I 10 (9v), I 14 (11r), I 15–16a (11v), I 16b (12r), I 18a (12r), I 18c (13v), I 19a (17r), I 19b (17v), I 19c (18r), I 19c (18v), I 19d (19r), I 19e (20r), I 19f (21r), I 19g (21v), I 16b (22r), I 17 (22v). Evenals het geadditioneerde vijfde boek behoort deze inlas tot tekstvorm I.

In H2, A en N volgt op IV 58 IV 23 (vgl. N f. 26v), H1 voegt hier V 6 in. Deze inlassen duiden wij aan met HH1.

Bovendien schuift H1 tussen IV 24 en IV 36 (vgl. N f. 32v) op f. 28v e.v. een fragment in met als titel: *Voer een zuster die zeer bedroeft was*. Daar dit stuk in de uitgave van Solesmes niet voorkomt, menen wij hier met een interpolatie te doen te hebben. De tekst ervan luidt:

Deze Machtelt sach een goede maecht die si wel kende, die sonderlinghe seer bedruct was. Wat solaes of vrienſcap haer yemant bewijsde, si en conde niet vrolic werden. Deze Machtelt, als voer gheſeit, is doghende ende si sach die bedroefde macht. Doe ontſarmdet hoer ende had se gheern ghetroest ende seyde haer dat men den Heren in bliscappen dienen sal ende in vrolicheit. Mer die bedructe en conde niet ghetroest werden, mer bleef altoes drovich, doch bat si Machtelde wanneer si wel mit Gode waer, dat si dan haers ghedencken woude ende bidden den Heer voer haer. Si seyde si soudet gheerne doen. Daerna op

een tijt sat Machtelt bi den Here in haer camer ende was wonderlike blide en gode, soedat die Heer haer toesprac ende seyde: „Machtelt, ghi sijt harde blide.” „Dat bin ic,” seyde si. Die Heer seyde waerom dat si so vrolic waer. Si antwoerde: „Omdat ik bin na den alre edelsten creatures die ghi ghemaect hebt.” Die Heer seyde: „Machtelt, die edel siin, die behoert wel toe dat si rike waren.” Si antwoerde: „Ic bin oec rike.” Die Heer vraechde: „Waer is u goet?” Ende si seyde: „Hemel ende aerde is mine.” Die Heer sprac: „Is hemel ende aerde uwe, wat sal ic dan hebben?” Ende si seide: „Ghi selt mi hebben, dat is u ghenoech.” Die Heer seyde: „Het is waer, wie heeft dat hi mijnt, die heeft ghenoech.” Alrehtant wart Machtelt denckende der bedrucker maecht ende sprac totten Here: „Waerom laet ghi dese maghet drovich gaen? Si en is immermeer blide. Ic bidde, weest haer goedertieren, dat si vrolic warde.” Doe sprac die Heer: „Bidstu mi voer die maecht, Machtelt.” Doe dede die Heer een venster op ende hiet Machtelt daer uut sien ende si dede alsoe. Die Heer vraechde haer wat si daer sach. Si seyde: „Ic sie een schoen, suverlic bosch, scoenre dan ic ye ghesach voer deser tijt. Boven sint schone, vruchtbaer bloyende boem, beneden al vol goeder, welrukender crude.” Die Heer vraghede wat si meer sach. Si seyde: „Ic sie een scoen boem.” Doe vraghede haer die Heer hoe si dien werdede bi den bosch. Doe seyde sy: die boem waer seer suverlic, mar die bosch waer soe veel beter, dattet ghene name soude moghen werdieren. Doe sprac die Heer tot haer: „Machtelt,” seyde hi, „nu merct dit: die bedroefde maghet is die bosch ende ghi sijt die boem. Ghy bloeyt scoen in mijn herte, mar sij veel scoenre. Ghi selt scone vruechde hebben in den ewighen leven, mar si veel meer als die bosch beter is dan die boem.” Nu mach men merken an desen exempelen, al hebben dese maechden sommighe seven visioen ende veel vrientscappen van onsen lieven Heren God, nochtan siin die in groten drucken gaen, menichwarve vele liever ende vele beter gherekent voer Goede als voerseit.

Waar H1 dit stuk vandaan heeft, is ons onbekend. Maar dat het een interpolatie moet zijn, lijkt ons zeker.

Daar is allereerst het veelvuldig voorkomen van de naam „Machtelt”, die in de authentieke teksten slechts zelden gebruikt wordt. Vervolgens de wijze waarop de directe rede wordt weergegeven. Formuleringen als: „*Dat bin ic, seyde si*” en „*Doe sprac die Heer tot haer: Machtelt, seyde hi*”, dus met postpositie van de hoofdzin, komen elders nergens voor. Ook een asyndetische zinsconstructie als: „*Si seyde si soudet gheerne doen*” en de herhaaldelijk voorkomende indirecte rede „*Die Heer seyde waerom dat si so vrolic waer*”, „*Die Heer vraechde haer wat si daer sach*”, „*Doe vraghede haer die Heer hoe si dien werdede bi den bosch*”, zijn wij elders nimmer tegengekomen en wijzen op een andere herkomst.

Daar komt bij, dat ook de inhoud volstrekt uit de toon valt. Nooit krijgt Mechtild visioenen als zij „*bi den Here in haer camer*” zit, zij is niet zo Hollands huiselijk. Daarenboven behelst dit stuk feitelijk een depreciatie van Mechtild, die immers bij die „*goede maecht*” achtergesteld wordt. En het antwoord dat zij aan de Heer geeft op zijn vraag wat Hij dan zal hebben: „*Ghi selt mi hebben, dat is u ghenoech*”, is een aanmatiging die volkomen in strijd is met haar opvatting van de nederigheid.

Tenslotte laat de conclusie „*Nu mach men merken an desen exempel*” zien, dat we hier met een moralisatie te doen hebben, die bedoeld schijnt te zijn lezeressen een hart onder de riem te steken, wanneer zij bij het lezen van zoveel visioenen teleurgesteld zouden worden deze zelf nooit gehad te hebben.

Dit alles wijst er op, dat hier sprake is van een ondergeschoven stuk.

§ 3. SAMENHANG DER MIDDELNEDERLANDSE VERTALINGEN

Het overzicht van de inhoud der middelnederlandse handschriften in Bijlage A laat ons zien, dat Le met de latijnse tekst van het eerste boek integraal overeenstemt.

De hss. Be, Bo, Br en Ga wijken alle hiervan af, in zoverre zij aan het slot van dit eerste boek V 29 plaatsens.

Ga heeft bovendien nog andere verschillen – afgezien van het ontbreken van verschillende hoofdstukken. Het plaatst I 4 na I 10b, I 6c vóór I 6b en I 8b na I 9b, terwijl het na I 23 IV 60 inlast.

In het tweede boek hebben Be, Ox, Bo, Br en Ga cap. 20 na cap. 22. Ook hier wijkt Ga weer even af: na II 42 komt II 34ab.

Overeenkomstig de latijnse tekst hebben Be, Ox, Bo en Br na II 42 de hoofdstukken I 8a, I 9c en I 13b. De eerste twee ontbreken in Ga (waarvoor dus II 34ab in de plaats staat), maar I 13b vinden we er wel.

In het vijfde boek ontbreken in Ox de eerste 21 hoofdstukken, alsmede 27 en 28. Bij HH1, dat tot tekstvorm I behoort, ontbreken de hoofdstukken 15, 16 en 18a tot en met 26; hiervan komen echter de hoofdstukken 16 en 19 tot en met 23 voor in H1 (tekstvorm II) en lijken dus opzettelijk te zijn weggelaten om herhaling te voorkomen.

Daar staat evenwel tegenover, dat V 11, 12 en 14 wel zijn opgenomen, ofschoon die óók in tekstvorm II aanwezig zijn.

Het moge derhalve duidelijk zijn, dat we in Tekstvorm I een onderscheid dienen aan te brengen tussen Le enerzijds en Be, Bo, Ox (die in de wel aanwezige tekst met Be en Bo overeenkomt), Br en Ga anderzijds.

Dit wil echter niet zeggen dat de laatste handschriften onderling volledig identiek zijn. Niet alleen dat Ga menigmaal een afwijkende versie heeft, maar het merkwaardige feit doet zich voor, dat Br in het eerste boek de tekst van Be en Bo volgt, terwijl het in de vier andere boeken zich nauw aansluit bij Ga. We zullen zien, dat HH1 in een nauw verband staat met Ga wat de fragmenten uit het eerste boek betreft, maar met Le wat het vijfde boek aangaat.

Het verschil van Le met de andere handschriften komt ook tot uiting in de tekst. Hebben wij hier te doen met een eigen vertaling, zoals DOLCH meende⁸¹? En geldt ditzelfde misschien ook voor Ga? Maar hoe dan de toch ook onmiskenbare overeenkomst van deze handschriften met Be, Ox, Bo en Br te verklaren?

Een andere vraag is die naar de herkomst van tekstvorm II. Hebben wij hier te doen met een bewerking die tevens een nieuwe vertaling is? Aldus de opvatting van DOLCH⁸². Of moeten we hem beschouwen als een bewerking van een bestaande Nederlandse tekst, en zo ja, welke is dan die tekst geweest?

Vast staat in ieder geval, dat tekstvorm II geen vertaling is van een latijnse tekst met de voor deze groep kenmerkende volgorde. Uitdrukkelijk wordt immers vermeld, dat er sprake is van een bloemlezing. Men vergelijkte het Incipit: *genomen uten boeke der revelacien*, en een opschrift in H1 (f. 59r) en H2 (f. 58r): *Hier beghinnen revelacien... ghetoghen uten voerscreven boec*, waar A (f. 47v) nog invoegt: *hier ende daer*. Bovendien lezen wij ergens (vgl. N f. 17r): *In den XXXI capittel des selven boecs staet gescreven...*, wat een fragment inleidt van I 31b. Dit heeft uiteraard alleen maar zin als men uitgaat van een „Vorlage”, waarin een normale hoofdstukkenvolgorde aanwezig is. Weliswaar tellen de hss. van tekstvorm I dit hoofdstuk anders – nl. als cap. 69 en 70, waarmee zij zich nauw aansluiten bij de telling van SANKT GALLEN (groep A) en van b.v. Ka en Keu (groep B) –

maar het handschrift van CHARLEVILLE geeft precies I 31b als hoofdstuk 31, waaruit blijkt dat deze nummering ook in groep B bestaan heeft (LONDEN heeft een vrijwel overeenkomstige telling) en dus aan tekstvorm II bekend kon zijn.

De hss. H1, H2, A en N gaan dus terug op een volledige tekst van groep B. Maar de vraag blijft: is dit een latijnse geweest of was het een vertaling?

Bij vergelijking der teksten is voor ons komen vast te staan, dat DOLCHS mening van drie verschillende vertalingen te moeten spreken, niet houdbaar is. Wij menen te moeten stellen, dat zowel tekstvorm I (met inbegrip van Le) als tekstvorm II teruggaan op één – zij het ons niet meer bekende – oervertaling. Dat er m.a.w. geen sprake is van verschillende vertalingen, doch slechts van verschillende bewerkingen, bij welke bewerkingen echter wel gebruik gemaakt is van latijnse teksten.

Om deze stelling te staven hebben wij enkele fragmenten in partituurvorm als bijlage afgedrukt, omdat op deze wijze met één oogopslag de verschillen en overeenkomsten kunnen worden vastgesteld. (P. GERBENZON heeft in *De Nieuwe Taalgids* 56 (1963), nr. 6, p. 331 e.v., zij het met andere oogmerken, op deze partituurtechniek gewezen als mogelijkheid om een tekstontwikkeling uit de tekst zelf te kunnen aflezen).

Bij de keuze der fragmenten lieten wij ons uiteraard leiden door de wenselijkheid passages te kiezen welke in alle hss. aangetroffen worden; een zekere mate van willekeur bleef daarbij onvermijdelijk, maar aan opzettelijke uitsluiting van enig onderdeel is door ons niet gedacht.

Aangezien Le slechts het eerste boek kent en H1 een inlas uit dit eerste boek heeft (HH1) kozen wij uit dit boek twee fragmenten, ontleend aan I 1b en I 19a. Vervolgens ontleenden wij een gedeelte aan IV 56, omdat hier een merkwaardige lezing aangetroffen wordt m.b.t. een bepaald aantal Onze Vaders en tenslotte een fragment uit V 30, waarbij de tekst van het geadditioneerde „vijfde boek” uit H1 eveneens met HH1 is aangeduid.

De latijnse tekst is die van U 247, met de varianten van U 246 (voor deze keuze vergelijk men § 4, pag. 171).

Het feit alleen al dat de partituurtechniek mogelijk bleek, kan als bewijs gelden, dat alle teksten op enigerlei wijze met elkaar in verband moeten staan. De woordvolgorde is immers vrijwel overal gelijk. Nu is het wel waar, dat zij uiteindelijk teruggaan op eenzelfde latijnse tekst, maar het is toch wel uitermate onwaarschijnlijk dat onafhankelijke vertalers zo sterk met elkaar overeen zouden stemmen.

Ook in de woordkeus, de eigenlijke vertaling dus van bepaalde woorden, vertonen de hss. geen markante verschillen die zouden nopen tot afzonderlijke vertalingen te concluderen. Veeleer lijkt ons de overeenkomst zo veelvuldig, dat wij toeval als verklaring dienen uit te schakelen. Vgl. b.v. I 1b regel 9, 11–12, 21, 24, 31, 35–36, 41, 43–44; I 19a regel 14–15, 20–21–22; IV 56 regel 1, 3, 4, 5, 11, 17, 22, 27–28, 29–30, 32–33; V 30 regel 3–4, 9, 11–12, 13, 20, 23–24, 26–27–28, 30–31, 36, 46–47.

Wij menen derhalve te mogen aannemen, dat aan alle middel-nederlandse vertalingen één oervertaling ten grondslag heeft gelegen, die zich echter in verschillende bewerkingen heeft afgetakt.

De vraag is nu: welke zijn die aftakkingen en hoe heeft deze aftakking plaatsgevonden?

Wij zullen trachten deze vraag te beantwoorden langs de weg ener nauwkeurige analyse der fragmenten.

1. *Bespreking van I 1b*

Regel 1. De afwijking van de groep N (d.w.z. tekstvorm II) is verklaarbaar vanuit de opzet van deze groep, die immers een keuze doet uit het gehele werk en daarom een bepaalde perikoop moet inleiden.

Ga wijzigt het *las* van de andere hss. in *sanc*, daarmee afwijkend van de waarschijnlijk oorspronkelijke lezing, die immers een nauwkeuriger vertaling van *legeretur* geeft.

Regel 2. Ga laat, evenals groep N, de latijnse tekst weg, doch heeft opnieuw een eigen afwijking met zijn inlas *dat aldus begint*. De hss. Le, Be, Bo en Br stemmen met elkaar overeen in de aanwezigheid van het latijnse initium, dat door drie van hen – Le, Be en Br – onvertaald wordt gelaten, doch door Bo en Ga op vrijwel gelijke wijze

wordt weergegeven met *ghesant is die enghel* (*Gabriel*). Dit kan natuurlijk op toeval berusten, gezien de bekendheid van de tekst, en dus door beide onafhankelijk van elkaar zijn ingelast. Of hebben de hss. Le, Be en Br het weggelaten? Indien dit laatste het geval is, dan zeker niet wegens plaatsgebrek.

Regel 3. Groep N geeft de beginwoorden van het evangelie uitvoeriger weer, uitgezonderd A, die *in der stat van Nazareth etc.* weglaat. Op zichzelf is hier weinig uit op te maken, omdat het om zulke bekende bijbelwoorden gaat. Maar zoals verder zal blijken, vertoont A meermalen afwijkingen, waarmee het de richting van Ga inslaat. Deze omissie is hiervan een eerste aanwijzing. Vgl. pag. 150.

De weglating van *is* in H2 zou kunnen wijzen op het kopie-karakter van dit hs.

Regel 4. De vervanging door *si* door *dese maget Mechtelt* in groep N is weer begrijpelijk op grond van zijn compilatie-karakter. Le lijkt niet de oorspronkelijke tekst weer te geven met *engel*, gezien zowel de latijnse als de andere nederlandse teksten. De vervanging is wel verklaarbaar op grond van het onmiddellijk voorafgaande *Missus est angelus*.

Regel 5, 6. Deze regels laten ons twee typerende eigenschappen van Le zien, die wij meermalen kunnen aantreffen: de zucht een eigen vertaling te geven en het verlangen vreemde woorden duidelijk te maken of door het invoegen van een uitdrukkelijke verklaring of door parallellisme toe te passen.

Van de eerste eigenschap is *onser Vrouwen i.p.v. heiliger of saliger maget* een voorbeeld. Elders vinden we nog: voor *speciosus*: *suverlic* i.p.v. *schone* (regel 30); voor *dicens*: *sprekende* i.p.v. *seggende*; voor *fecundans*: *vervollende* i.p.v. *vruchtber makende* (regel 44); voor *divinitus illustrata*: *verlicht van boven* i.p.v. *gottelick verlicht* (I 19a regel 5); voor *potenciam*: *cracht* i.p.v. *moegentheit* (I 19a regel 7); voor *ab eterno*: *sonder begin* i.p.v. *van der ewicheit* (I 19a regel 11); voor *plene*: *geheelic* i.p.v. *volcomelic* (I 19a regel 13); voor *dixit*: *sprac* i.p.v. *seide* (I 19a regel 16); voor *circumdarent*: *toestonden* i.p.v. *omryngeden* of *omvinghen* (en varianten daarvan) (I 19a regel 25).

Ook van de andere eigenaardigheid: vreemde woorden parallellistisch te vertalen, vinden we hier een eerste voorbeeld: *pedagogum* –

hoeder ende leyder. Andere zijn: *multitudo* - *scaer ende menichte* (regel 9), *ordinaverunt* - *ordineerden ende scieten* (regel 10–11), *ordo* - *oerde of choer* (regel 18), *speciosus* - *suverlic ende scoen* (regel 21–22), *giraverunt* - *bevenghen ende ommeveughen* (regel 24–25), *intactam* - *reyn ende onaengetast* (regel 48). Ook in andere hoofdstukken vinden we deze karakteristiek: *inclinare* - *ic soude nyghen ende bugen* (I 16b), *exhibeo* - *ic bewise ende tone* (I 16b), *presentatur* - *gepresenteert of bewijst wort* (I 30), *in triumpho* - *in der victori of seghe* (I 34a), *confirmans* - *geconfirmeert ende vastgemaect* (I 42).

De invoeging van een uitdrukkelijke verklaring vinden we in regel 16: *Virtutes* - *die Virtuten, dat is die Machten*, en in regel 29: *Archangeli* - *des Archangels, dat is een prince der engelen*.

Deze regel 5 laat ook een eigenaardigheid van Ga zien: de vervanging van *maget* door *ioncfrouwen*. Voor dit woord blijkt Ga een voorliefde te hebben, vgl. regel 26, 33, 35, 42, 47, 49; I 19a regel 3 behoeft daarom niet te wijzen op een afhankelijkheid van Be, Bo en Br, die op deze plaats eveneens *ioncfrouwe* hebben. Want in ditzelfde fragment I 19a vinden we in regel 19 *illa* alweer door *ioncfrouwe* vertaald, waar de andere hss. *si* hebben.

Merkwaardig zijn de verschillende vertalingen van *pedagogum*. Le heeft *hoeder ende leyder*, Be, Bo en Br *bode*, Ga *dienne* en groep N *kamerlinc*. Moet men hieruit concluderen, dat Ga tot een aparte groep behoort? Meermalen verandert dit hs. een bepaald woord. Vgl. regel 8: *boecstaven* i.p.v. *letteren*, regel 9: *schaer* i.p.v. *menichte* of *voelheit*, regel 10: *setten hem om* i.p.v. *ordineerden*, regel 14: *eertsche engelen* i.p.v. *archangelen*, regel 15–16: *den derden choer der Doecheden* i.p.v. *die Virtuten*, regel 22: *schoen van formen* i.p.v. *schoen*, regel 30: *lieftich* i.p.v. *verweent* of *genoechlicste*, regel 33: *overschoen claer* i.p.v. *edel* of *gloriose*, regel 39: *gelijc* i.p.v. *in der gedaenten*, regel 40: *ontlokene* i.p.v. *uutspreadender*, regel 46: *heiliger vrucht* i.p.v. *edelen last* of *dracht*, regel 48: *onberuert* i.p.v. *reyn ende onaengetast* (Le), *onbesmette* (Be, Bo) of *onbevelecte* (groep N), regel 51 *overmids een gerusche* i.p.v. *als dat tuget*.

Om geen overijlde gevolgtrekkingen te maken uit deze discrepantie tussen de verschillende handschriften, is het beter eerst onze analyse voort te zetten.

Regel 6. Het lijkt aannemelijk in *comende* de oorspronkelijke lezing te zien: zowel Le, Be als groep N heeft ze. In de, ook in tijd,

op Be volgende handschriften is dit veranderd, misschien omdat de kopiist het beter vond klinken en niet wist dat het een letterlijke vertaling was van het latijnse participium.

Dat ook Ga de vorm *comen* heeft, behoeft niet op afhankelijkheid te wijzen. Samen met de aan Ga eigen inlas *die stat toe* is het een voor de hand liggende formulering.

Regel 7, 8. Deze regels stellen ons voor een moeilijk probleem. Als men *in die* of *sijn hant* een ogenblik buiten beschouwing laat, komen in de vertaling van *habentem* enerzijds Le, Be, Bo en Br met elkaar overeen en anderzijds Ga, N, H2, H1 en A. Ditzelfde zien we ook bij de vertaling van *vexillum*, waar de eerste *vaen* en de laatste *wympel* hebben. In regel 29 zien we hetzelfde onderscheid in de vertaling van *vexillum*. Maar in de weergave van *aureis litteris inscriptum* zien we dat Ga en groep N zich aansluiten bij Le (*mit gulden letteren bescreven*), terwijl Be, Bo en Br een eigen weg gaan met *daer gulden letteren in waren ghescreven*. Weliswaar heeft ook Ga *ghescreven*, maar dit hoeft niet op afhankelijkheid te wijzen. We hebben reeds gezien, dat Ga meer eigen formuleringen gebruikt (*boecstaven*!)

Met de inlas *in die* of *sijn hant* gaan Le en Ga gelijk op. Nu lijkt het ons geenszins uitgesloten, dat in de „Vorlage” van Ga, evenals in Le, ook *hebbende* heeft gestaan. Immers, het is opmerkelijk dat Ga, behalve een voorkeur voor eigen formuleringen, ook een voorliefde vertoont voor het omzetten van een participium presentis in voegwoord + imperfectum. Vgl. regel 31 *expectans*: *ende beide* i.p.v. *verbeidende*, regel 36 *dicens*: *ende hi sprac* i.p.v. *sprekende* of *seggende*, regel 43 *obumbrans*: *ende ombeschermd* i.p.v. *beschinende* of *omscheinende*, regel 43–44: *fecundans*: *ende maecte si vruchtbaer* i.p.v. *vervollende* of *vruchtber makende*, IV 56 regel 7: *dicens*: *ende hi seide* i.p.v. *seggende*. Ook al komen er gevallen voor waarin het participium is gebleven, dat bij Ga een bepaalde voorliefde aanwezig is om participia op te lossen, lijkt aan geen twijfel onderhevig.

Ook in de handschriften van tekstvorm II vinden we zo nu en dan het verschijnsel dat wij zoëven bij Ga constateerden. Vgl. de reeds genoemde regel 43 (Ga: *ende ombeschermd*, tekstvorm II: *ende ombevenc*), regel 43–44 (*ende maecte si (wonderlic) vruchtbaer*) en IV 56 regel 7 (*ende (hi) seide*).

Deze overeenkomst tussen tekstvorm II en Ga viel ons ook reeds op bij de vertaling van *vexillum* in *wympel* (I 1b regel 29). Andere opvallende gelijkenissen zijn ibidem regel 3 (*die engel Gabriel*), regel 12 (*recht als*), regel 13–14 (*also dat onder die engelen waren*), regel 15 (*ende onder*), regel 16 (*ende (al)soe voert*), regel 17 (*die ander*), regel 21 (*sijnre slaepcamer(en)*), regel 23 (*mitten vuerigen choren (choer)*), regel 32 (*die engel Gabriel*), regel 34 (*ende*), regel 37 (*my geschie nae dinen woerden*), regel 44 (*mitten Soen Gods*).

Maar niet alleen dat Ga met tekstvorm II gelijk opgaat, ook in zijn verhouding tot Le zijn min of meer frappante overeenkomsten waar te nemen. Vgl. ibidem regel 7 (*in die(sijn)hant*), regel 9 (Le: *scaer ende menichte*, Ga: *schaer*), regel 13–14 (*also dat onder die engelen waren*), regel 17 (*die ander*), regel 19 (*so quam*), regel 21 (*uut sijnre (slaep)camer(en)*), regel 26 (*van der aerden totten (hent aen den) hemel*), regel 27 (*als een muer*), regel 32 (*die engel Gabriel*), regel 34 (*ende*), regel 37–38 (*my geschie nae dinen woerden*), regel 44 (*mitten Zone Gods*).

Nemen wij nu ook nog in aanmerking de opvallende harmonie tussen Le en tekstvorm II (vgl. I 1b regel 6 *comende*, regel 7–8 *mit gulden letteren bescreven*, regel 8–9 *ende hem volchde*, regel 10–12 *die hem alle(gader) ordineerden (ende scicten) omtrent dat (dien) huys dair die gloriose maghet (Maria) in was*, regel 13–14 *also dat onder die engelen waren die archangelen*, regel 17 *die ander choeren der enghelen so dat*, regel 21 *sijnre (slaep)camer*, regel 26–27 *van der aerden totten hemel*, regel 30 *verweent*, regel 32 *die engel Gabriel*, regel 32–33 *eerwaerdlike gegruet hadde*, regel 34 *die salighe maghet*, regel 37–38 *my geschie na dinen woerden*, regel 40 *mit uutspreidender (uutgespreyden) vlogelen*, regel 44 *mitten Zone Gods*, regel 49–51 Le: *als dat tuget die heilige Geest*, tekstvorm II: *als die heilige Geest tuget*), dan kunnen wij tot de volgende voorlopige conclusie komen: enerzijds is er een groep bestaande uit de hss. Be, Bo en Br, anderzijds een groep die vertegenwoordigd wordt door Le, Ga en de hss. van tekstvorm II.

Van hun kant tonen Le, Ga en tekstvorm II typische eigenaardigheden, die voor ieder karakteristiek zijn: Le heeft zijn parallellisme, Ga zijn voorkeur voor *ioncfrouwe* en een herhaaldelijk bewust afwijkende woordkeus. Tekstvorm II mist met Ga dit parallellisme, maar komt dikwijls in zijn woordkeus, waar Ga afwijkt, met Le

overeen, een overeenkomst die in andere gevallen ook in Ga gevonden wordt. De oplossing van een participium in voegwoord + imperfectum lijkt aan Ga eigen te zijn, want zij wordt zelden in tekstvorm II en in het geheel niet in Le aangetroffen.

Aan het bovenstaande dienen nu nog enkele gegevens te worden toegevoegd. Allereerst blijkt Le duidelijk een kopie te zijn. In I 1b regel 15 moet de omissie van *ende tusschen (onder) die archangelen* een aperte verschrijving zijn, veroorzaakt door het tweemaal voorkomen van *archangelen*. Ook aan het ontbreken van *in mijnre verrisenisse* in I 19a regel 17–18, dat in alle andere handschriften wel voorkomt, lijkt ons de kopiïst van Le debet te zijn. Ditzelfde geldt voor I 1b regel 50, waar Le *die moeder Gods menscheit* leest, tegen alle andere handschriften (*een*) *moeder Gods ende des menschen*, wat overeenstemt met de latijnse tekst.

Vervolgens blijkt de tekst van Le een bewerking te zijn waarbij gebruik gemaakt is van een ander latijns handschrift dan ten grondslag lag aan de meest frequent voorkomende Nederlandse lezing. In regel 23 zien wij dat alle handschriften *cum ignito choro* weergeven met *van den* of *mitten vuerighen choer*, uitgezonderd Le, die *mit een vuerkijn uten choer* leest, een variant die wij aantreffen in de latijnse hss. Ka, Keu en U 246: *cum igniculo de choro* (welke versie ontstaan kan zijn onder invloed van Isaias 6,6). Van eenzelfde invloed getuigt een lezing in een ander hoofdstuk, I 11. Alle handschriften hebben daar: (*van*) *der hemelscher glorien*, behalve Le, waar *mit hemelscher graciën* afkomstig moet zijn van de groep Ka, Keu, U 246, die *celesti gracia* leest in tegenstelling tot *celesti gloria* in de andere handschriften. Een laatste bewijs ontnemen wij aan I 30, waar *percipiunt* van Ka, Keu, U 246 door Le met *ontfaen* wordt vertaald, terwijl de andere handschriften de in de overige latijnse teksten voorkomende lezing *hauriunt* volgen met *sceppen* of *sceppende*. Vgl. voor deze en nog andere voorbeelden pag. 154 e.v.

Hieruit moet geconcludeerd worden, dat Le ontstaan is uit een vergelijking met de latijnse tekst van de groep Ka, Keu, U 246. Of deze vergelijking heeft plaatsgevonden door de kopiïst van Le zelf, of door die van een daarvoor liggend hs. zullen wij nog moeten nagaan.

Wat hier ook van zij, wel moeten wij rekening blijven houden met het feit dat, ondanks alle verschillen, een sterke overeenkomst valt aan te wijzen tussen Le, Ga en tekstvorm II. Deze overeenkomst is slechts verklaarbaar door het aannemen van een gemeenschappelijke bron. Deze bron moet er een zijn zonder de correcties van Le, daar deze anders ook in Ga en tekstvorm II zouden moeten zijn terechtgekomen. M.a.w. vóór Le moet er een tekst bestaan hebben, Le', die de Leeuwardense tekst bood zónder de op grond van een latijnse tekst aangebrachte wijzigingen. En deze tekst moet dan tevens als de bron beschouwd worden van tekstvorm II en Ga. Evenwel niet direct.

Want vóór Ga moet er nog een andere tekst bestaan hebben, omdat – zoals wij hierboven reeds vermeld hebben – dit handschrift slechts een selectie geeft uit het volledige werk. Dat deze selectie heeft plaatsgevonden uit een Ga' (en dus niet rechtstreeks uit Le') blijkt uit het feit, dat tekstvorm II gelijkenissen vertoont met Ga, maar fragmenten bevat die niet in Ga worden aangetroffen en dus ontleend moeten zijn aan een Ga'.

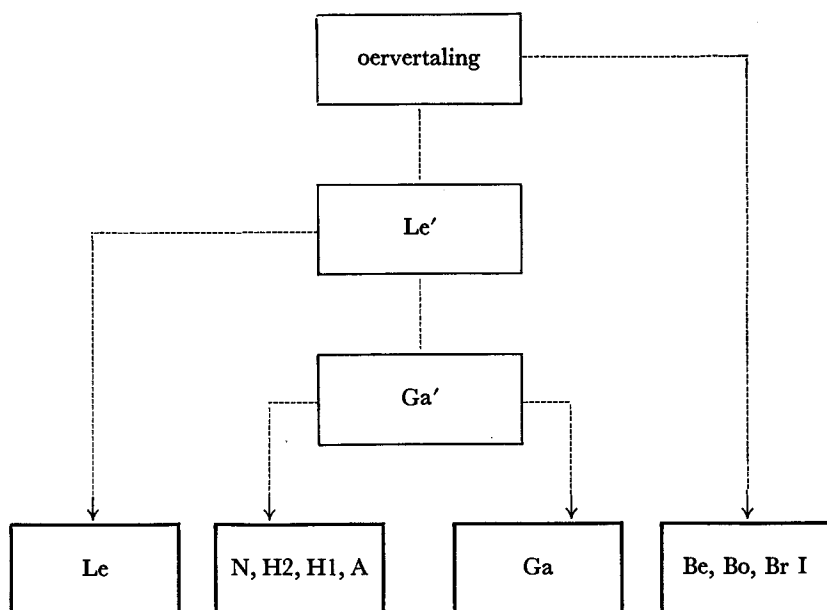
Zo komen we tot het volgende, voorlopige stemma: Ga en tekstvorm II gaan terug op Ga', Ga' op Le' en van dit laatste is het hs. Le afkomstig. De hss. Be, Bo en Br I (d.w.z. het eerste boek) laten wij in afwachting van een nadere precisering rechtstreeks afstammen van de oervertaling (zie pag. 137).

Met dit stemma voor ogen is b.v. de ontwikkeling van de tekst in de regels 7 en 8 van I 1b redelijk te verklaren.

In de oervertaling kan hebben gestaan: *hebbende in die hant een conincklike vaen*. In Be, Bo en Br I is dit dan geworden: *hebbende een conincklike vane*. Le heeft via Le' de oorspronkelijke tekst bewaard. Ga' maakte ervan: *ende had in sijn hant enen coninckliken wympel*, wat op dezelfde wijze door Ga werd overgenomen, terwijl tekstvorm II tot *ende had een conincklike wympel* kwam.

Ook een andere hypothese is mogelijk: oorspronkelijk stond er: *hebbende een conincklike vaen* en dit werd dan door Be, Bo en Br I overgenomen.

Le' voegde er *in die hant* aan toe, welke lezing in Le terechtkwam. Het overige is gelijk aan de eerste hypothese.

Ook de regels 8 t/m 13 passen geheel in het tot nu toe gevondene. Wij nemen aan dat er oorspronkelijk gestaan heeft: *Ende hem volchde een ontellike menichte der engelen die hem allegader ordineerden omtrent dat huys daer die gloriose maghet in was als een muer van der aerden totten hemel.*

Be en Bo lezen i.p.v. *ordineerden*: *aenbeden*, een merkwaardige correctie, die wellicht hieraan toe te schrijven valt dat de oorspronkelijke bewerker van deze tekstgroep gebruik heeft gemaakt van een latijnse tekst, waarin hij zoiets als *adoraverunt* las (ofschoon wij deze lezing in geen der ons bekende hss. hebben aangetroffen). Br heeft dit (terecht) niet begrepen en wijzigde het in een erop lijkend woord: *ontbeyden* (wachten), wat tenminste zin gaf. Zo kwam deze groep tot de tekst: *Den welken vollichden een ontellike menychte der engelen die allegader aenbeden (ontbeyden) omtrent den huse daer die gloriose maget in was ende si omsette dat huys als een muer van der erden totten hemel.*

In Le' komt het typerende parallelisme naar voren: *Ende hem volchde een ontellike scaer ende menichte der engelen die hem allegader ordineerden ende scieten omtrent dat huys dair die gloriose maghet in was als een muere*

van der aerden totten hemel. De wijziging van *totten hemel* in *an den hemel* en de inlas van het voorzetsel in 'tot' van der aerden bij Le kan eigen aan dit hs. zijn.

Dezelfde tekst van Le' kan dan in Ga' gestaan hebben, die het parallelisme oploste in *schaer* en *ordineerden*, de beide eerste woorden van de paren in Le'. Groep N wijzigde op haar beurt *scaer* in *voelheit*, terwijl *setten hem om* als een eigen lezing van Ga beschouwd kan worden.

2. Bespreking van I 19a

Zoals wij gezegd hebben, werd de keuze van dit fragment bepaald door de aanwezigheid van HH1, de inlas uit het eerste boek, welke aangetroffen wordt in het Haagse handschrift 75 G 10 en tot tekstvorm I gerekend moet worden.

Zoals uit onze partituur van dit fragment duidelijk blijkt, geeft HH1 eenzelfde tekst als Ga. De verschillen zijn niet groot.

In regel 2 heeft HH1 *wonnerliker* i.p.v. *vroliker of verblijdender*, terwijl Ga in het geheel niets heeft. Zoals wij nog zullen zien heeft HH1 meermalen een eigen woordkeus, zodat het niet noodzakelijk is dit *wonnerliker* in HH1 als een ontlening te beschouwen.

In regel 3 leest HH1 *dese sine deerne* en Ga *dese ioncfrouwe*. Met *deerne* is HH1 in overeenstemming met Le en groep N, terwijl Ga gelijk is aan Be, Bo en Br. Dit laatste menen wij als toeval te mogen waarmerken. Wij weten immers dat Ga voorkeur heeft voor dit woord en het onderscheid met HH1 maakt aannemelijk dat deze voorliefde iets eigens is van Ga en niet van Ga'. Regel 19 bevestigt dit. Ga heeft *die ioncfrouwe*, alle andere hss. *si*.

Eveneens in regel 3 leest Ga *lieven Here* en HH1 *hem*, terwijl de andere hss. *Heer* hebben. In regel 2 zien we dat daar zowel Ga als HH1 *ons Heren* wijzigen in *ons lieven Here*. Het is dus aannemelijk deze formulering aan Ga' toe te schrijven en in *hem* wederom een eigen formulering van HH1 te zien. Om hier een latijnse invloed te veronderstellen (groep Ka, Keu, U 246 heeft *Dominum*, de andere hss. *ipsum*) lijkt niet noodzakelijk. Het is eenvoudiger te veronderstellen dat HH1 om literaire motieven het net gebruikte *lieven Here* niet heeft willen herhalen. Tevens wijst regel 19 erop, dat de groep

Ga-HH1 weinig neiging voelde een latijnse tekst ter vergelijking te benutten. *Quomodo celum servivit* luidt in deze hss. *Here, dienden di die hemel(en)?*, waar de andere hss. hebben (*Heer*), *hoe diende di die hemel(en)?*

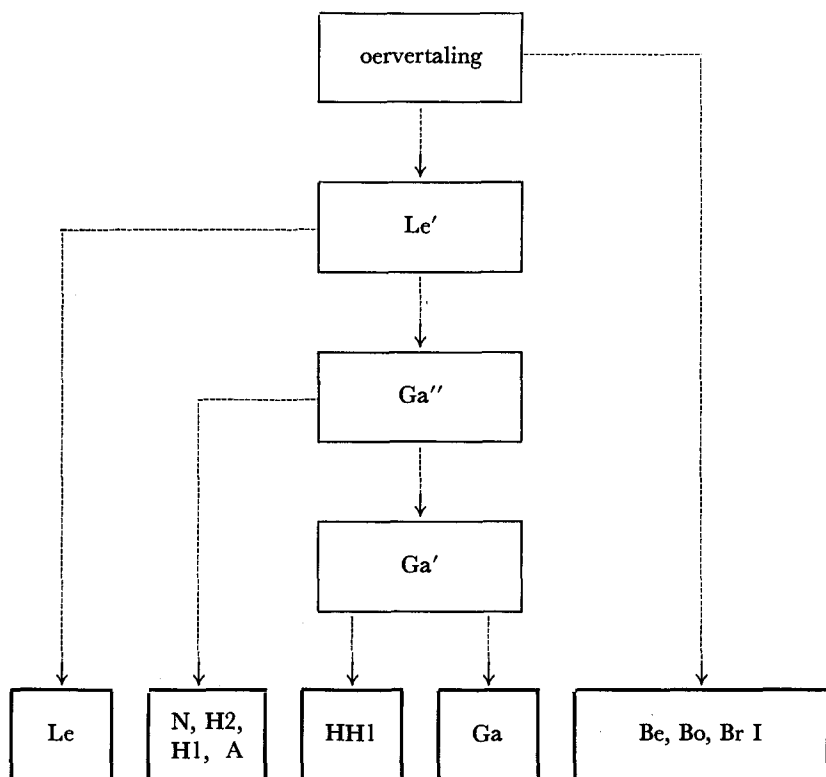
Regel 4, 5 en 6 maken het ons onmogelijk HH1 eenvoudigweg samen met Ga en groep N van Ga' te laten afstammen. Weliswaar zijn in regel 4 Le, Ga en HH1 vrijwel identiek en zou het verschil met tekstvorm II op rekening van deze tekstvorm geschreven kunnen worden, maar daar staat tegenover dat in regel 5 in de oervertaling *gottelic verlicht* heeft moeten staan. Wel heeft Le *verlicht van boven*, maar dit moet iets eigens van Le zelf zijn, wil de identieke formulering van Be, Bo, Br en groep N niet onverklaarbaar zijn. Ga en HH1 lezen echter in regel 6 *van Gode daertoe verlicht*.

De enig mogelijke verklaring lijkt nu deze te zijn: voor HH1 en Ga Ga' als gemeenschappelijke bron te postuleren en voor groep N een daarvoor liggende bron aan te nemen: Ga''.

Een confirmatie hiervan vinden we in regel 22-23. In onze hypothese heeft in de oervertaling *een menichte der engelen* gestaan. In Le werd dit: *die menichte der engelen* (op het feit dat Le wijzigingen aanbrengt, en belangrijker dan deze, wezen we reeds op pag. 131). Via Le' en Ga'' heeft de oervertaling groep N bereikt, terwijl in Ga' deze gewijzigd werd in *een menichvoldighe schare*. Het stemma kan dus nu aangevuld worden als in het stemma op pag. 140.

Wellicht ten overvloede zij er nog op gewezen, dat we niet eenvoudigweg de groep N van Le' mogen laten afstammen en dus Le' met Ga'' identificeren, omdat de regels 7 en 29 uit I1b op die manier onverklaarbaar zouden worden: *vaen* uit de oervertaling is via Le' in Le terechtgekomen en in Ga'' gewijzigd in *wympel*, waardoor we dit woord in groep N kunnen tegenkomen en via Ga' in Ga.

Gaan wij thans over tot de bespreking van V 30, waarin wij niet alleen HH1 vinden (het in het Haagse hs. 75 G 10 toegevoegde „vijfde boek”), maar ook een aan Ga verwante tekst, nl. het Bruselse hs. Dit hs. heeft, zoals wij reeds op pag. 128 vermeldden, een merkwaardige karakteristiek. In het eerste boek volgt het de tekst van Be en Bo, maar in de vier andere die van Ga. Voor een mogelijke verklaring van deze eigenaardigheid verwijzen wij naar pag. 148.

3. Bespreking van V 30

Twee opmerkingen vooraf.

Allereerst dat een enkele blik op de partituur van V 30 voldoende is om te zien dat Br en Ga eenzelfde tekst geven. Maar Ga kan nooit van Br afkomstig zijn, omdat BRUSSEL uit 1592 stamt en daarmee dus het jongste handschrift is dat wij in onze studie hebben betrokken. Anderzijds kan Ga niet de directe bron van Br geweest zijn, omdat – zoals bekend – Ga niet de volledige tekst biedt, die wij wel in Br aantreffen. M.a.w. Br moet afkomstig zijn van Ga', al behoeft dit geen directe afstamming te impliceren.

Vervolgens moeten wij waarschuwen voor een mogelijk misverstand. Al hebben wij aan beide inlassen van H1 de naam HH1 ge-

geven, dit behoeft niet te betekenen dat de inlas uit het „eerste boek” en het toegevoegde „vijfde boek” uit eenzelfde handschrift afkomstig zijn. Het is dus mogelijk dat wij de naam HH1 nader zullen moeten specificeren in HH1(1) en HH1(5).

Dat dit niet alleen een mogelijkheid, maar ook inderdaad nodig is, zal de bespreking van dit fragment leren.

Regel 1–3 laat ons zien dat enerzijds Br, Ga en HH1 eenzelfde tekst hebben (regel 2), waarbij HH1 toch enige afwijkingen vertoont.

Regel 1 Br, Ga: *alte gracioes was si* – HH1: *Si was harde gracioes of bequaem*. Regel 3 Br, Ga: *caritaten* – HH1 *minnen Gods*.

Deze laatste regel laat ons tevens zien, dat HH1 in zijn formuleringen een eigen weg gaat. Be, Bo, Ox: *mynnen* – Br, Ga: *caritaten* – groep N: *godliker minnen*. Ditzelfde doet zich voor in regel 10.

Deze eigenaardigheid komen wij herhaaldelijk tegen.

Regel 4–5 Be, Bo, Ox, Br, Ga en groep N: *ontfunct* – HH1: *ontstac*.

Regel 6 Be, Bo, Ox, Br, Ga: *mit rechte* – groep N: *billiker* – HH1: *behoertlic*.

Regel 11 Be, Bo, Ox: *hoege* – Br, Ga: *hoechste* – groep N: *groet* – HH1: *overste*.

Regel 12 Be, Bo, Ox, Br, Ga en groep N: *evenmenschen* – HH1: *evenkersten*.

Regel 15–16 Be, Bo, Ox: *gesaten ende gevreden geest* – Br, Ga: *ghevreesster herten* – groep N: *vreedsamige gemoede* – HH1: *rustelic van herten*.

Regel 22 Be, Bo, Ox en groep N: *saken* – Br, Ga: *oerboer* – HH1: *onleden*.

Regel 23 Be, Bo, Ox, Br, Ga en groep N: *te hant* – HH1: *vluchts*.

Regel 27 Be, Bo, Ox, Br, Ga en groep N: *blide* – HH1: *vrolic* (vgl. regel 34).

Regel 37 Be, Bo, Ox: *mer* – Br, Ga: *oft* – groep N: *want* – HH1 *enther*.

Regel 42 Be, Bo, Ox: *achtende* – Br, Ga: *meynende* – groep N: *vermoeden* – HH1: *oerdelens*.

Regel 43–44 Be, Bo, Ox: *gemeynheit hebbe* – Br, Ga: *communiceren* – groep N: *versament is* – HH1: *ghemeen of ghelijc te maken*.

Regel 45 Be, Bo, Ox, Br, Ga en groep N: *eerden* – HH1: *eertrijc*.

Regel 46–47 Be, Bo, Ox en groep N: *heymelic* – Br, Ga: *heymeliker vrientscappen* – HH1: *viendelijke*.

Een tweede opmerkelijk feit is, dat HH1 en groep N herhaaldelijk met elkaar overeenkomen. Vgl. regel 4: *die ghene diet hoerden dicwijl*; regel 17–18: *onbecommert*; regel 20: *dat (si) dicwijl als si van den (uten) ghebede*; regel 29: *blide ende vrolic maecte*; regel 36: *nummermeer en wart si ledich ghevonden*; regel 37: *altoes nuttelic*; regel 39: *dese luttel dinghen*; regel 48–49: *ende sonderlinge in haren hoechtide*.

De conclusie ligt voor de hand: HH1 zowel als groep N moeten afkomstig zijn van een tekst vóór Ga'.

Nu zagen wij dat uit de bespreking van I 1b en I 19a de gevolgtrekking gemaakt moest worden, dat er vóór Ga' twee handschriften dienden te worden aangenomen, nl. Ga'' en Le'. Moeten wij nu alsnog een derde handschrift veronderstellen of kunnen wij volstaan met HH1 uit V 30 te laten afstammen van Ga'' of Le'? De moeilijkheid is dat een vergelijking met LEEUWARDEN niet mogelijk is, omdat wij van Le alleen maar het eerste boek bezitten. Opmerkelijk is echter dat de karakteristieken van Le: eigen woordkeus en parallellisme ook in het hier besproken fragment van HH1 worden gevonden. Van de eerste gaven wij reeds voorbeelden, voor de tweede karakteristiek mogen wij verwijzen naar regel 1: *gracioes of bequaem*; regel 41: *wandelinghe of levens*; regel 44: *ghemeen of ghelijc te maken*.

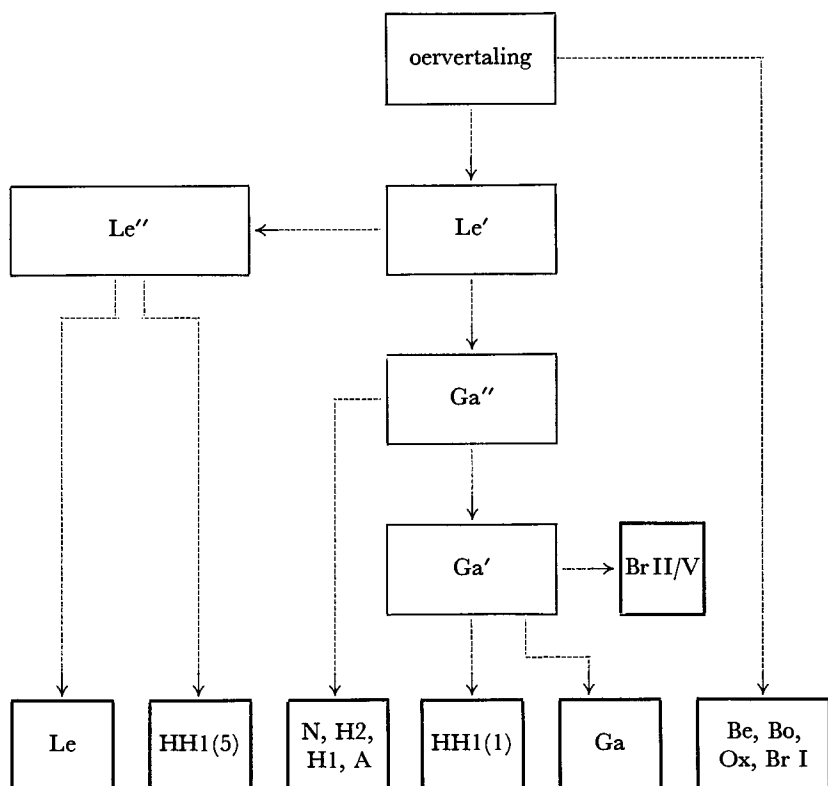
Het is dus alleszins aannemelijk HH1 (die wij van nu af aan HH1(5) zullen moeten noemen) af te laten stammen van Le'.

Maar er is meer.

Op pag. 137 hebben wij gesteld dat het parallellisme reeds in Le' aanwezig geweest moet zijn, maar de aan Le eigen woordkeus kan van een aan Le' latere versie zijn en aangebracht òf tijdens de vergelijking met de latijnse tekst door Le òf tijdens de vergelijking met de latijnse tekst door een daarvóór liggend hs: Le'' (vgl. pag. 135).

Gezien de overeenkomst in karakteristiek tussen Le en HH1(5) menen wij te kunnen stellen, dat HH1(5) afkomstig is van een Le'' en dat wij ons stemma in dier voege dienen aan te vullen. Zie pag. 143.

Het meest afdoende argument dat wij inderdaad onderscheid dienen aan te brengen tussen HH1(1) en HH1(5) en dat wij het bestaan van een Le'' moeten aannemen, ontlenen wij aan de inlas uit het „eerste boek” in H1. Want bij ons onderzoek stieten wij daar op

een merkwaardige discrepantie, die wij, om het geheel niet nodeloos ingewikkelder te maken, nog niet vermeld hebben.

Sommige fragmenten (en met name I 10a) bleken identiek aan Le, andere (met name I 18c e.v.) aan Ga. Het eigenaardige feit doet zich dus voor, dat de inlas uit het „eerste boek” afkomstig is van twee verschillende teksten. Maar met het tot nu toe ontwikkelde stemma is het mogelijk deze beide teksten te plaatsen. De aan Le verwante fragmenten zijn ontleend aan een tekst, waarvan we in HH1(5) gedeelten uit het „vijfde boek” bezitten, de aan Ga verwante aan een andere tekst, die we met HH1(1) aanduiden.

Ter adstruering van het bovenstaande mogen enkele regels uit I 10a volgen:

Le	VAN ERINGE	DES BEELDES	CHRISTI ENDE VAN SIJNRE
HH1	VAN DEN	BEELDE	CHRISTI ENDE VAN SIJNRE
Ga	VAN DEN AENBEDEN	BLOETS CHRISTI	VAN SINEN

Le	WERSCAP.	Om te verwecken die devocie der	menschen
HH1	WERSCAP.	Om te verwecken die devocie der ghelovigher	menschen
Ga	WERSCAPPEN.		

Le	die in God geloven, totter eren dat eerwaerdige beelt ons liefs
HH1	totter eeren dat eerwaerdighe beelt ons
Ga	

Le	Heren Jesu Christi. Opten Sonnendach als men singet „Omnis terre”
HH1	Heren Jesu Christi. Opten Sonnendach als men singhet „Omnis terre”
Ga	

Le	ende als men te Romen begaet die feest van der vertoninge des selven
HH1	ende als men te Romen begaet die feest van der vertoninghe des selven
Ga	

Le	beeldes, so is der diernen Cristi vertoent een als dusdanighen
HH1	beelts, is der deernen Christi vertoent een al dusdanighen
Ga	

Le	visioen.	Si sach den Heer sitten op enen blomighen
HH1	visioen.	Si sach den Heer sitten op enen bloemighen
Ga	In eenre tijt	sach si den Heer sitten op enen

Le	berch op een zetel	van iaspis
HH1	berch op enen zetel	van iaspis in
Ga	bloeyende berch in een	stoel die gemaect was van iaspis

Le	den steen gemaect,	verciert mit goude ende mit roden
HH1	den steen ghemaect.	verciert mit goude ende mit roden
Ga		ende verciert mit goude ende mit roden

Le	gesteenten. Iaspis	beteykent die groenheit der ewigher
HH1	steen. Iaspis beduut ende	beteykent die groenheit der ewigher
Ga	steen. Iaspis	beteykent die groenheit der ewiger

Le	Godheit.
HH1	Godheit.
Ga	Godheit.

Onze hypothese bleek in staat een moeilijkheid op te lossen, waarvoor wij lange tijd geen verklaring konden vinden.

Zoals men in het opschrift ziet, lezen Le en HH1 *beelde(s)*, Ga daarentegen *bloets*. Maar dit *bloets* troffen wij ook aan in Be, Bo en Br, die in deze titel vrijwel identiek aan Ga zijn: *van den aenbeden des bloedes Jesu Christi ende van sijnen werscappen*. De latijnse tekst luidt: *De veneratione ymaginis Christi et de eius convivio*. Heel lang zagen wij geen mogelijkheid Ga met de groep Be, Bo en Br in contact te brengen. Ons stemma lost dit probleem nu als vanzelf op. De lezing met *bloets* moet gestaan hebben in de oervertaling (die wellicht *ymaginis* als *sanguinis* heeft geïnterpreteerd of door een onbewuste metathesis *bleedes* i.p.v. *beeldes* neerschreef) en is enerzijds in Be, Bo en Br terechtgekomen, anderzijds via Le', Ga'' en Ga' in Ga. De groep N heeft dit fragment niet, wat een bevestiging op grond van tekstvorm II helaas uitsluit, maar Le'', die immers – naar wij veronderstellen – de tekst met een latijns handschrift vergeleken heeft, corrigeerde *bloets* in *beelde(s)*, waardoor dit woord in Le en HH1 aangetroffen kon worden.

Het parallellisme *beduut ende beteykent* in de laatste zin van het fragment wijst erop, dat inderdaad deze eigenaardigheid reeds vóór Le aanwezig geweest is, want Le zelf schrijft in dit geval alleen *beteykent*.

Vatten wij het tot nu toe gevondene kort samen.

De middelnederlandse vertalingen van Mechtilds openbaringen gaan alle terug op één oervertaling. Van deze oervertaling is van de ene kant de groep Be, Bo, Ox (wat de boeken II t/m V betreft) en Br (het eerste boek) afkomstig. Van de andere kant zette deze tekst zich voort in Le', die zich op zijn beurt in twee richtingen afboog. Enerzijds naar Le'', anderzijds naar Ga''.

Van Le'' zijn twee van de ons bekende teksten afkomstig: Le en HH1(5), van welke laatste wij enkel grote stukken uit het „vijfde boek” kennen en enige fragmenten uit het „eerste boek”, waarvan I 10a het meest sprekende is. Deze fragmenten vinden wij als inlassingen in het Haagse hs. 75 G 10.

Ook Ga'' splitste zich weer naar twee kanten. Hij is zowel de bron geweest van tekstvorm II als van Ga', die de „Vorlage” geweest

moet zijn van Ga, het 2e t/m het 5e boek van Br en van HH1(1), waarvan wij slechts enkele fragmenten kennen uit de inlas in H1.

Om het stemma te completeren zullen wij nu trachten zowel Be, Bo, Ox en Br, als de handschriften van tekstvorm II: N, H2, H1 en A nauwkeuriger te plaatsen.

4. *De handschriften Berlijn, Oxford, Bonn en Brussel II 1302 (boek I)*

Van deze hss. is BERLIJN het oudste (1446) en BRUSSEL het jongste (1592). Het uit 1464 stammende hs. van BONN staat hier dus tussen in. Het manuscript uit OXFORD is niet nauwkeurig te dateren. Zelf kan het in geen geval een bron geweest zijn, omdat Ox immers het eerste boek niet heeft en ook in het vijfde boek grote stukken zijn weggelaten.

Maar van de andere kant kunnen Be en Bo ook niet de bron geweest zijn van Ox. De in IV 56 regel 22–25 voorkomende zin: *Ende dat segghe ic di* etc. staat in Ox op de juiste plaats, maar wordt door Be en Bo enkele regels ervóór ingelast (regel 14–17). Bovendien laten Be en Bo in regel 20 van hetzelfde fragment *verblidende* weg, dat wel in Ox gevonden wordt.

Be is ook niet de directe bron van Bo geweest, gezien enkele omissies, waarvan de tekst wel in Ox en Bo gevonden wordt. Vgl. IV 56 regel 33: Be: *mi dat bevele* – Bo, Ox: *mi doch dat bevele*. V 30 regel 27 Be: *blijde* – Bo, Ox: *soe blide*.

Anderzijds wijkt Bo somtijds af van Be en Ox. Vgl. V 30 regel 1 Bo: *sy was graciose* – Be, Ox: *si was seer gracioes*. Ibidem regel 9 Bo: *seer vuerich* – Be, Ox: *seer vuerich ende bernende*. Regel 16–17 Bo: *soe ledigen herte* – Be, Ox: *soe vrijen ende so ledigen herte*. In regel 27 laat Bo *ende* weg, in regel 34 leest Bo: *en liden*, Be, Ox: *te liden*. In regel 35 vertoont Bo een omissie van *hoerde*, en in regel 45 staat Bo met *wien* tegenover Be, Ox die *mit wien* lezen.

In andere gevallen heeft Ox varianten, die, hoewel ieder op zich genomen niet, toch voldoende frequent zich voordoen om te mogen concluderen tot aan Ox eigen lezingen. Vgl. IV 56 regel 7 Ox: *Doe ic aen den cruce hinc* – Be, Bo: *doe ic hienck aen den cruce*; regel 17 Ox: *ende oec segghe ic di* – Be, Bo: *Ende (dat) (ick) segge (ic) u*; regel 21, waar in Ox *dat gebet* ontbreekt; eenzelfde omissie in regel 28: *dit* i.p.v. *dit*

gebet; regel 29 Ox: *Hi antwoerde* – Be, Bo: *Doe antwoerde hi*; V 30 regel 13–14 Ox: *oetmoedicheiden, hartheiden* – Be, Bo: *oetmoedicheit, haertheit*; regel 15 Ox: *ghesaecten* – Be, Bo: *gesaten*; regel 25 waar in Ox *in den gebede* ontbreekt; regel 30 waar Ox (terecht) *ende* heeft staan; regel 38 Ox: *of si las of si bede of si leerde* – Be, Bo: *of si bede of si leerde of si las*; regel 41 Ox: *hoghen love* – Be, Bo: *love*; regel 43 Ox: *werdich ende recht te wesen* – Be, Bo: *werdich te wesen ende recht*.

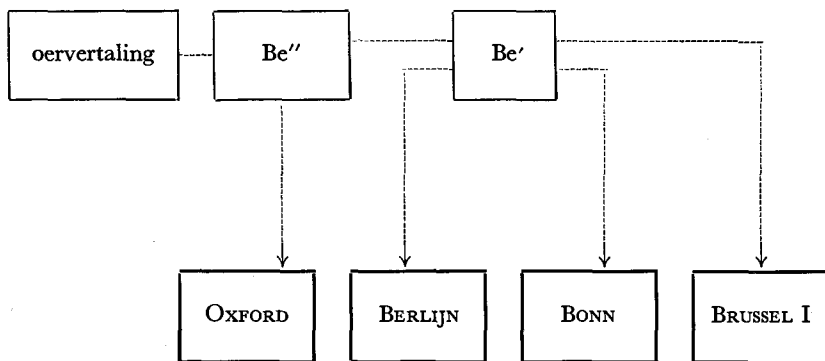
Wij merken derhalve in deze onmiskenbare gelijke teksten de volgenden verschillen op:

- Be verschilt van Bo en Ox, waar die onderling gelijk zijn.
- Bo verschilt van Be en Ox, waar die onderling gelijk zijn.
- Ox verschilt van Be en Bo, waar die onderling gelijk zijn.

In ieder geval dienen wij dus vóór deze drie handschriften een ander aan te nemen, Be'', waarvan Be, Bo en Ox afkomstig moeten zijn.

Maar aangezien Be en Bo identieke fouten hebben, die niet in Ox gevonden worden, moeten deze beide handschriften teruggaan op een derde, Be', dat op zijn beurt weer terug moet gaan op Be''.

Zo krijgen we het volgende stemma:

Men zal opmerken, dat wij in dit stemma ook het eerste boek van het Brusselse handschrift tot Be' hebben teruggevoerd. De reden hiervan is dat de tekst van dit hs. enerzijds gelijk aan die van Be en Bo, maar dat er anderzijds verschillen zijn aan te wijzen, zowel met Be als met Bo.

De verschillen met Be vindt men in Ib regel 6 (Be: *comende*, Bo, Br: *comen*), regel 21–22 (Be: *suverlic ende schoen*, Bo, Br: *scoen*), regel 36 (Be: *seggende dit woirt*, Bo, Br: *seggende*), regel 42 (Be: *edele maghet*, Bo, Br: *maget*). De verschillen met Bo vindt men in I 1b regel 2–3 (Bo: *Missus est angelus las, ghesant is die enghel*, Be, Br: *(las) Missus est angelus (las)*), regel 19 (Bo: *Daerna ghinck*, Be, Br: *Daernae soe ginc*), regel 26 (Bo: *maget Maria*, Be, Br: *maget*), regel 37 (Bo: *die deerne des Heren*, Be, Br: *die deerne ons Heren*); I 19a regel 15 (Bo: *ende mynne instorte hij*, Be, Br: *ende mynne die instorte hi*), regel 19 (Bo: *vraechde sij onsen Heer*, Be, Br: *vraechden si*).

Wel is het mogelijk dat Br I afkomstig is van een tekst die tussen Be'' en Be' inligt. Vgl. I 1b regel 36–37, waar Br I en alle andere handschriften, uitgezonderd Be en Bo, lezen *Siet hier die deerne*, i.p.v. *Siet die deerne*, maar dit verandert aan de structuur van het stemma niets en maakt o.i. de zaak nodeloos gecompliceerder. Tenslotte zullen tussen de veronderstelde en de ons bekende handschriften nog wel andere manuscripten bestaan hebben, waardoor de eigen lezingen der verschillende codices veroorzaakt zijn. Vandaar dat wij de verbindinglijnen steeds met stippellijnen hebben aangegeven.

Dat Br uit twee verschillende teksten bestaat is niet onverklaarbaar. Uit de ons bekende handschriften weten wij immers, dat niet alle de volledige tekst hadden. LEEUWARDEN geeft alleen het eerste boek, OXFORD alleen de laatste vier. Zo blijkt ook Br slechts de beschikking gehad te hebben over een afzonderlijk eerste boek en een afzonderlijke tekst van de vier andere. De combinatie van beide leverde voor de kopiïste het volledige werk. De bespreking van de bronnen der oervertaling zal ons opnieuw doen kennismaken met de eigen plaats, die het eerste boek steeds blijkt in te nemen (vgl. pag. 169). Aangezien dit boek met zijn beschouwingen n.a.v. het kerkelijk jaar een afgerond geheel vormt en als zodanig een andere karakter draagt dan de overige boeken, is dit niet onbegrijpelijk.

5. De handschriften van tekstvorm II

De handschriften van NIJMEGEN, DEN HAAG 1, DEN HAAG 2 en AMSTERDAM moeten teruggaan op een oerbewerking (die wij N'

zullen noemen) omdat geen der vier teksten een directe afhankelijkheid vertoont van een der andere.

De mening van DOLCH⁸³ dat AMSTERDAM van deze tekstvorm de voornaamste vertegenwoordiger zou zijn, moeten wij afwijzen op grond van het feit, dat A wat de inhoud betreft afwijkingen vertoont van N, H2 en H1 (bij dit laatste hs. uiteraard afgezien van de inlassen HH1(1) en HH1(5)).

Zoals men uit het overzicht in Bijlage B kan zien mist A tegen het einde de pericopen I 26b, I 11b en I 47 en vertoont het, in vergelijking met de andere handschriften van deze groep, een iets gewijzigde volgorde. Een discrepantie die evenwel niet onverklaarbaar is en aan een vergissing geweten kan worden. Per ongeluk werd I 34ab overgeslagen en kort daarop I 26b. Dit laatste kan veroorzaakt zijn door het feit, dat zowel I 41 als I 26b en I 42 over Maria handelen. De kopiist bemerkte echter dat hij I 34ab had overgeslagen en daarom laste hij dit stuk in na I 42. Bij de voortzetting van zijn kopieerarbeid sloeg hij opnieuw iets over, nl. I 11b en I 47, waarvoor wederom een verklaring te geven is: hij herinnerde zich bij een stuk over Maria gebleven te zijn (I 42), maar zag hiervoor I 47 aan, dat eveneens over Maria handelt. Achter dit hoofdstuk ging hij dus door met I 30 en kwam zo weer in gelijke tred met de anderen.

Dat H1 met zijn inlassingen en interpolatie (vgl. pag. 125 e.v.) niet de basis geweest kan zijn van de andere drie behoeft na al hetgeen over dit handschrift in het voorgaande gezegd is niet meer aangetoond te worden.

N kan evenmin als grondslag hebben gediend van deze groep, aangezien dit handschrift na f. 49v geen rubrieken meer heeft, die wel in de andere handschriften worden aangetroffen.

Maar ook H2 is niet de oertekst geweest, waarvoor als bewijs aangehaald kan worden het ontbreken van het opschrift *Hoe dat die mensche tot Gode vlien*, dat wel in A, H1 en N (f. 28r) aanwezig is.

Een andere aanwijzing hiervoor kan men vinden in I 1b regel 13, waar H2, in onderscheid met alle andere handschriften, leest *van den hemel totter eerden* i.p.v. *van der eerden totten hemel*. Hetzelfde vinden we in regel 26-27.

Deze argumenten mogen voldoende zijn om de stelling te staven,

dat de vier manuscripten van tekstvorm II afkomstig moeten zijn van een oerbewerking N'.

Tussen deze N' en de handschriften N en H2 moet echter nog een handschrift worden aangenomen, dat we HN zullen noemen, omdat deze beide codices gezamenlijke afwijkingen vertonen van H1 en A.

In I 1b regel 11 schrijven N en H2 *dien huse* i.p.v. *den huse*. Vgl. ook regel 17: *die choren* i.p.v. *die ander choren*; regel 27: *in der manieren eenre muere* i.p.v. *in der manieren van eenre muren*; regel 30: *als een schoen ende een verweent iongelinc*, waar H1 heeft: *als een schoen ende als verweent ionghelinc* en A: *als een scoen verweent ionghelinc*.

In de tekstuitgave van het Nijmeegse handschrift hebben wij de varianten aangegeven m.b.t. H1, H2 en A. Aan dit notenapparaat ontlene wij nog de volgende voorbeelden. Op f. 69r (noot e pag. 315) ontbreekt in N en H2 *ende ontbijnde die zunden ende rijc make die armoede der duechden alre menschen*. Andere gevallen van gelijke omissies in N en H2 vinden we op f. 35r (noot d pag. 247), f. 64v (noot d pag. 307), f. 79r (noot a pag. 339). Op f. 116v leest N met H2 *levens* i.p.v. *loves* in H1 en A (noot b pag. 419) hetgeen de juiste vertaling is.

Dit moge voldoende zijn om de samenhang tussen N en H2 via een andere tekst, HN, als zeker te kunnen beschouwen.

Een dergelijke samenhang bestaat er niet tussen H1 en A (behalve vanzelfsprekend via N'). Integendeel. A blijkt menigmaal een eigen weg te gaan en wij menen zelfs te moeten stellen, dat de Amsterdamse tekst kennis heeft gedragen van een ander handschrift, op grond waarvan verschillende wijzigingen zijn aangebracht. Verscheidene gegevens wijzen erop, dat dit handschrift behoord kan hebben tot de groep die van Ga' afkomstig is.

In I 1b regel 30–31 leest A *scoen verweent ionghelinc*, N, H2 en H1 *schoen ende (als) (een) verweent iongelinc*. Ga heeft *schoen lieflich iongelinc*, maar *lieflich* kan eigen aan Ga zijn, want Le schrijft *verweent*, zodat in Ga' inderdaad *schoen verweent iongelinc* kan hebben gestaan, welke tekst, afkomstig van Le', via Ga' door A is overgenomen.

In I 19a regel 20 wijzigt A *hemel* van N en H2 (H1 heeft dit fragment niet, wel HH1, waar ook *hemel* staat) in *hemelen*, welke lezing, behalve in Be, Bo en Br, ook in Ga wordt aangetroffen. In regel 21 vult A *waren mi* van N en H2 aan tot *waren bi my*, wat ook in Le, HH1

en Ga gevonden wordt. In regel 22–23 vinden we een *mennichte der engelen* van N en H2 (alsmede van Le, Be, Bo en Br) bij A veranderd in een *menichte der enghelscher scaren*, een lezing die toch enige verwantschap toont met een *menichvoldiche schare* van Ga en HH1. In regel 25 heeft N met H2 *onsen Heer*, waarvoor A schrijft *den Heer*, wat weer in Le, HH1 en Ga aangetroffen wordt.

In IV 56 wijzigt A het aantal Onze Vaders, dat N, H2 en H1 op 5533(5534) stellen – welk aantal alleen in het latijnse handschrift Utrecht 247 gevonden wordt, nl. 5534 – weer in het „juiste” getal 5460, zoals de hss. Be, Bo, Ox, Br en Ga dat geven en dat ook in alle latijnse handschriften staat, behalve in Lo, dat 5475 heeft (vgl. hiervoor pag. 227, noot 2 bij de middelnederlandse tekst). Wij komen op deze variant terug bij ons onderzoek naar de latijnse bron(nen) der middelnederlandse vertalingen.

In V 30 regel 10 wijzigt A *mynnen*, dat zowel in Be, Bo, Ox als in HH1, N, H2 en H1 gevonden wordt, in *caritaten*, dat verder slechts in Br en Ga wordt aangetroffen. In regel 29–30 schrijft A *diende ende blide maecte ende vrolic*, een lezing die vrijwel overeenkomt met Be, Bo, Ox, Br en Ga: *die oer dienden blijde makede ende vroelic*, terwijl N, H2 en H1 een andere volgorde hebben: *dienden blide ende vrolic maecte*. In regel 31–32 lezen wij in N, H2, H1 *den Heer te loven*, maar in A *Gode te loven*, welke tekst ook in Ga gevonden wordt (Br *Gode voer haer te lovene*).

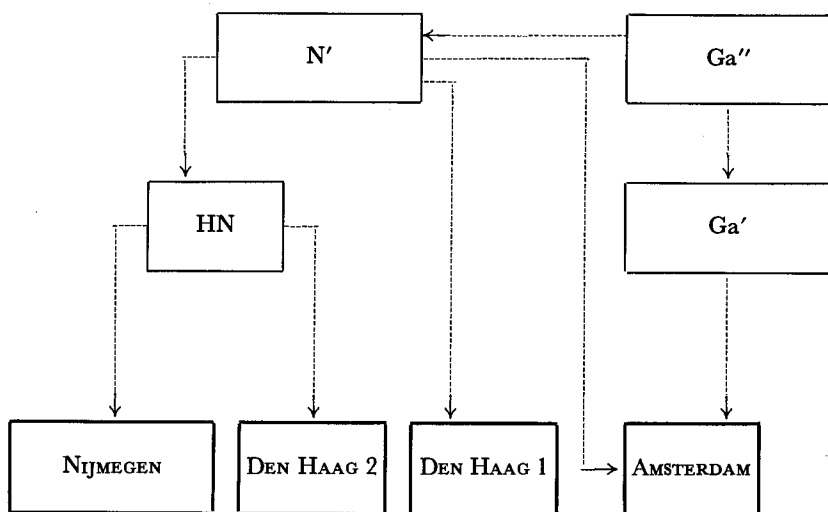
Aan deze gegevens, ontleend aan de partituren, kunnen van elders nog andere worden toegevoegd. Zo leest N (f. 120r) met H2 en H1 in I 29 *constelicheit*, A daarentegen met Le, Be, Bo, Br en Ga *const*. In I 30 lezen N (f. 126v), H2 en H1 *dit tot eenre antwoerde*, maar A met Le, Be, Bo, Br en Ga *dese antworde*. In I 34a hebben N (f. 119r), H1 en H2 *wederheiden*, A *wederstoot*, welke lezing ook in Le, Be, Bo en Br gevonden wordt. Weliswaar heeft Ga *tribulacien*, maar gezien de voorliefde van Ga voor eigen formuleringen, is het aannemelijk dat in Ga' eveneens *wederstoot* heeft gestaan. In III 9b wordt in N (f. 81v), H1 en H2 *cum homo laudat Deum* weergegeven met *hoe meer enich mensche Gode lovet*. I.p.v. *hoe meer* lezen we in Be, Bo, Ox, Br en Ga *als* en in A *wanneer*, hetgeen in ieder geval wijst op een welbewuste correctie van A in de richting der genoemde hss. In II 43 schrijven N

(f. 50r), H1 en H2 *vernam van enen persoon*. A laat *van enen persoon* weg in overeenstemming met Be, Bo, Ox, Br en Ga, die dit ook missen, ofschoon in alle latijnse handschriften *a quodam* staat.

Wat uit deze gegevens met vrij grote zekerheid vastgesteld kan worden, is dat A geen slaafse kopie is, maar een andere, niet tot tekstvorm II behorende, middelnederlandse vertaling ter vergelijking en correctie heeft benut. Dat het een vertaling geweest moet zijn menen wij te kunnen opmaken uit de omissie *van enen persoon* in ons laatst aangehaalde voorbeeld, omdat alle andere vertalingen dit ook niet hebben ofschoon het wel in de latijnse teksten staat.

Moeilijker is het de vertaling aan te wijzen die benut is. Want in de meeste voorbeelden vinden wij de Amsterdamse lezing in vrijwel alle andere handschriften van tekstvorm I. De voorbeelden van I 19a regel 23 (*schare*), V 30 regel 10 (*caritaten*) en V 30 regel 31–32 (*Gode te loven*) wijzen echter in de richting van Ga'.

Wij kunnen nu ons stemma afronden met het volgende schema van tekstvorm II.

In de titel van deze paragraaf wordt met opzet gesproken van „bronnen” en niet van „bron”, omdat het hier niet alleen gaat om de tekst die ten grondslag gelegen heeft aan de oorspronkelijke middeelnederlandse vertaling, maar ook om die teksten, waarvan men kan veronderstellen dat zij gebruikt zijn door de verschillende kopiïsten. In het voorgaande zagen wij reeds dat o.a. Le'' een latijnse tekst tot zijn beschikking gehad moet hebben.

Vandaar dat de vraagstelling een tweeledige zal moeten zijn: welke tekst heeft de eerste Nederlandse vertaler gebruikt en welke tekst of teksten hebben de kopiïsten ten dienste gestaan?

1. De latijnse bron van de oervertaling

Bij het vaststellen van deze bron gaan wij er van uit, dat er in principe maar twee mogelijkheden zijn: òf de bron heeft behoord tot de groep die ons bekend gebleven is in de hss. Ka, Keu en U 246, òf zij heeft behoord tot de groep waarvan U 247 een vertegenwoordiger is (vgl. voor deze tweedeling pag. 109 e.v.). Daarbij dienen wij echter wel rekening te houden met de niet denkbeeldige kans dat de vertaler beschikt heeft over meer teksten, eventueel behorend tot beide families. Of deze mogelijkheid inderdaad werkelijkheid geweest is, zal ons onderzoek moeten uitmaken.

Aangezien de oervertaling ons niet meer bekend is, zijn wij genoodzaakt gebruik te maken van een werkhypothese, die wij als volgt zouden willen formuleren:

- Als de hss. N, H2, H1, A, HH1(1), Ga, Br II–V, Ox, Be, Bo en Br I dezelfde vertaling hebben, mogen wij veronderstellen dat deze vertaling de oorspronkelijke geweest is, omdat Le'' corrigerend te werk is gegaan, waardoor Le en HH1(5) een andere versie kunnen vertonen.
- Als de hss. Le, HH1(5), N, H2, H1, A, HH1(1), Ga en Br II–V een gelijke lezing hebben, kunnen wij aannemen dat deze lezing ook in de oervertaling heeft gestaan en de discrepantie van Ox, Be, Bo en Br I op rekening van Be'' gezet mag worden.
- Als de hss. Le, HH1(5), Ox, Be, Bo en Br I met elkaar overeen-

komen, is het plausibel aan te nemen in hun vertaling die van de oertekst te zien, omdat de varianten van de andere hss. in Ga'' of Ga' kunnen zijn veroorzaakt.

Wat de keuze van het vergelijkingsmateriaal betreft, hebben wij ons laten leiden door duidelijke verschillen tussen Ka, Keu en U246 enerzijds en de overige latijnse handschriften anderzijds. Bovendien ontleenden wij de voorbeelden – om een eerste indruk te krijgen – aan het eerste boek, omdat wij op deze wijze ook Le in ons onderzoek konden betrekken.

Om een opeenhoping van afkortingen te vermijden, geven wij „alle andere latijnse handschriften” weer met „Sol.”, waarmee dan bedoeld wordt, dat de desbetreffende lezing gevonden wordt in alle handschriften, zowel van groep A als van groep B, met uitzondering van de uitdrukkelijk genoemde. Om dezelfde reden spreken wij, wat de Nederlandse vertalingen aangaat, slechts van Le, N, Ga en Be, omdat deze de hoofdvertegenwoordigers genoemd kunnen worden van de vier voornaamste aftakkingen. Be sluit dus tevens Bo en Br I in (wanneer wij later nog voorbeelden aan andere boeken ontleen, eveneens Ox); N vertegenwoordigt ook H2, H1 en A; Ga staat tevens voor HH1(1) en Br II–V. HH1(5) zal zo nodig apart vermeld worden.

De noten verwijzen naar de aantekeningen bij de latijnse tekst-uitgave.

1. (noot 297). In I 1b zien wij dat Sol.: *cum ignito choro* in Be, N en Ga wordt weergegeven met *mitten (van den) vuerigen choer*, terwijl Le schrijft: *mit een vuerkijn uten choer*, overeenkomend met *cum igniculo de choro* van Ka, Keu en U 246.

2. (noot 301). In hetzelfde caput I 1b leest Sol.: *et facite me ad ipsum totis viribus anhelare et post ipsum die noctuque suspirare*. Ka, Keu en U 246 hebben dit verkort tot: *et facite me die noctuque ad ipsum suspirare*. Ga heeft dit fragment niet, maar zowel Le, Be als N volgen de verkorte tekst. Le met zijn bekende neiging tot parallellisme: *ende doet my nacht ende dach na hem begheren ende lusten ende suchten*. Be: *ende doet mi nacht ende dach nae om suchten*. N: *ende doet mi dach ende nacht tot hem suchten*.

3. (noot 305). In I 5c heeft Sol.: *Omnemque denique conversacionem meam, necnon omnia bona mea tam divina quam humana, in passione mea omnia totaliter homini contuli*. Ook hier hebben Ka, Keu en U 246 een verkorte versie, waarbij dit keer zich ook CHARLEVILLE, MÜNCHEN 2 en LONDEN aansluiten: *Omnemque (denique ontbr. U 246, Lo) conversacionem meam et passionem meam totaliter homini contuli*. Opnieuw volgen Le, Be en N (Ga heeft ook dit fragment niet) deze laatste tekst. Le: *Ende dat ic alle mijn wanderinge, mijn leven ende mijn passye altemael den mensche ghedaen hebbe ende gegeven*. Be: *Voertaen soe heb ic mijn passie ende mijn wandelinghe altemael gegeven den mensche*. N: *Ende alle mijn wanderinge ende mijn liden heb ic den mensche altemael gegeven*.

4. (noot 32). In I 11 leest Sol.: *celesti gloria*, Ka, Keu en U 246: *celesti gracia*. Be en N (wederom ontbreekt in Ga dit fragment) vertalen: *(van) der hemelscher glorien*. Le: *mit hemelscher graciën*. Hetzelfde verschijnsel dus als wij in het eerste voorbeeld opmerkten.

5. (noot 103). In I 13a heeft Sol.: *ab hominibus*, Ka, Keu en U 246 alsmede LONDEN: *ab omnibus*. Le, N en Ga vertalen: *van allen menschen*, Be: *van enen ygeliken*. Ofschoon dit voorbeeld niet zo sterk is, schijnen de Nederlandse vertalingen de laatste tekst te volgen.

6. (noot 323). In I 19a wordt Sol.: *ipsum* en Ka, Keu, U 246: *Dominum* door alle handschriften vertaald met *Heer*, uitgezonderd HH1(1), dat *hem* schrijft. Doch zoals wij bij de bespreking van deze passage gezien hebben (vgl. pag. 138), behoeft de variant van HH1(1) niet noodzakelijk aan de invloed van een latijnse tekst te worden toegeschreven.

7. (noot 344). In I 20b heeft Sol.: *et audivit Dominum dicentem*, Ka, Keu, U 246 en CHARLEVILLE: *et Dominum dicentem*. De volledige tekst bij Sol. luidt: *Item cum in Processione cantaretur: Et benedixit eos, vidit in aere supra conventum manum miri decoris congregationem benedicentem et audivit Dominum dicentem*. Alle middelnederlandse vertalingen volgen de verkorte versie van de tweede groep. N, Ga: *Ende onse (die) Heer seide*; Le: *Ende die Heer sprac*; Be: *ende onse Heer seggende*.

8. (noot 246). In I 22d heeft Sol.: *specialis dulcedinis*, Ka, Keu en U 246: *spiritualis dulcedinis*. Alle Nederlandse hss. hebben *der geesteliker sueticheit*, in overeenstemming dus met de laatste lezing.

9. (noot 248). In ditzelfde fragment I 22d lezen alle latijnse hss.

met uitzondering van U 247: *per felicem experientiam divicias deliciarum mearum*. In U 247 ontbreekt *divicias*, welk woord evenwel in alle Nederlandse hss. vertaald blijkt, een aanwijzing dat U 247 zelf niet de bron geweest is.

10. (noot 363). In I 23 lezen alle latijnse hss., met uitzondering van U 246: *o nobilis virgo*. U 246: *o notabilis virgo*. N volgt de laatste lezing: *o merkelike maget*, Le en Be (Ga heeft dit fragment niet): *o edel maghet*, hetgeen een aanwijzing is dat ook U 246 zelf niet de bron van de oervertaling is geweest.

11. (noot 365). In ditzelfde hoofdstuk I 23 hebben Sol., Keu en Ka: *et Deum animamque simul contextit*; U 247: *et Deum animamque contextit*; U 246: *et Deum cum anima contextit*. Ook hier volgt N U 246: *ende bedecte Gode mitter sielen*. Le en Be volgen de eerste lezing: *ende bedecte (daermede) God ende die ziel tesamen*.

12. (noot 380). In I 25b hebben alle latijnse handschriften, met uitzondering van U 246: *cum pedes eius sanctissimos manibus ablui, crinibus tersi*. U 246 leest: *cum pedes eius sanctissimos ablui lacrymis et crinibus tersi*. Ook hier volgt N U 246: *doe ic sijn alre heilichste voete dwoech mit minen tranen ende droechde mit mijn haer*. Le en Be volgen de eerste versie: *doe ic sijn heilighe voeten dwoech mit minen handen ende wisschede (droegede) mit minen hare*. Ga ontsnapt helaas aan een vergelijking omdat het precies de cruciale woorden overslaat: *doe ic sijn voeten dwoech ende droechde myt mynen haer*.

13. (noot 399). In I 26a heeft U 246 *spirituale* tegen alle andere hss. *speciale*. Dit laatste wordt door alle vertalingen gevolgd: *sonderlinge*.

14. (noot 437). In I 26b schrijft Sol.: *totam amoris divini plenitudinem*, Ka, Keu en U 246: *totam sui amoris plenitudinem*. N en Be (Ga heeft dit fragment niet) vertalen volgens de eerste lezing, *die geheel (alle die) volheit sijnre godliker minnen*, Le volgens de tweede: *alle volheit sijnre minnen*.

15. (noot 408). In I 26c vormt U 247 met *vanus et vacuus videatur* een uitzondering op alle andere teksten die slechts *vacuus videatur* hebben. N volgt deze keer U 247: *ydel ende ledich en schene*, in tegenstelling tot Le (ondanks diens parallelliserende tendenz!) en Be (weer ontbreekt dit stuk in Ga), die de andere lezing volgen: *ydel en schine (werde)*.

16. (noot 412). In I 28 schrijft Sol.: *sanctos*, Ka, Keu en U 246: *electos*. Le en Be (opnieuw laat Ga verstek gaan) volgen de laatste lezing: *uutvercoren*, N gaat met de eerste mee: *heiligen*.

17. (noot 425). In I 29 heeft Sol.: *reginam glorie*, Ka, Keu en U 246: *reginam celi*. Be en Ga volgen de eerste versie: *coninginnen der glorien*, Le en N de tweede: *coninginnen van hemelrijc (des hemels)*.

18. (noot 450). In I 30 lezen alle hss., met uitzondering van U 246, *presentaret*. U 246: *offerret sive presentaret*. Dit laatste heeft ook N: *soude offeren of presentieren*. Le, Be en Ga hebben de eerste lezing: *presenteren soude*.

19. (noot 451). In ditzelfde hoofdstuk I 30 volgen alle vertalingen met: *ontsprekeliker* de lezing van Ka, Keu, U 246, CHARLEVILLE en MÜNCHEN 2: *ineffabili*, waar Sol. heeft: *inestimabili*.

20. (noot 452). Eveneens in I 30 hebben U 246 en U 247: *multitudine angelorum circumdatum*, Sol., met inbegrip van Ka en Keu: *multitudine angelorum hinc inde circumdatum*. Be, Ga en N volgen het laatste. Be, Ga: *omset mit menichvoldicheit der engelen alom*; N: *ombevangen hier ende daer mit veelheit der engelen*. Le schijnt met de eerste lezing mee te gaan: *daer veel engelen omtrent waren*.

21. (noot 456). Ook in I 30 wordt de lezing van Sol.: *hauriunt* gevolgd door N, Be en Ga: *sceppen (sceppende)*, die van Ka, Keu en U 246: *percipiunt* door Le: *ontfaen*.

22. (noot 420). In I 34a kent de latijnse tekst drie lezingen. Sol.: *me perfecte sequendo et imitando*; U 246: *me perfecte sequendo ymitavit*; Keu en LONDEN: *me perfecte sequendo*. Le schijnt de laatste lezing te volgen: *mi volghende volcomelic*. De andere hss., met name Be, wijzen, ondanks de oplossingen van het parallellisme, in de richting van Sol. Ga: *my volmaectelic navolchden*; N: *mi volcomelic naegevolget hevet*; Be: *my volcomelic naevolghende*.

23. (noot 421). In I 34b heeft Sol.: *tanta apostoli gloria*, Ka, Keu en U 246: *tanti apostoli gloria*. N vertaalt volgens de laatste lezing: *die glorie so groten apostels*. De andere hss. volgens de eerste. Le: *so grote glorie des apostels*; Ga: *van alsulcker groter glorien des apostels*; Be: *soe groeten glorie van desen apostel*.

24. (noot 470). In I 34c hebben U 246 en U 247 samen een afwijkende lezing: *numquam deficiet in eternum*. Sol., met inbegrip van Ka

en Keu, leest: *numquam deficit*, welke versie door alle vertalingen gevolgd wordt. N, Ga en Be: *nummermeer gebreken en sal*; Le: *nymmermeer gebreken of vergaen en sel*.

25. (noot 438). In I 42 heeft Sol.: *habens in pectore scriptam aureis litteris angelicam salutationem*. Ka, Keu en U 246: *habens in pectore scriptam angelicam salutationem*. Zowel N, Le als Be (Ga heeft dit stuk niet) zijn in overeenstemming met de tweede lezing: *ende had (hebbende) in haerre borste gescreven die engelsche gruet*.

26. (noot 442). In ditzelfde hoofdstuk I 42 schrijft Sol.: *sua gracia me tam graciosam effecit*, Ka, Keu en U 246: *sua gracia effecit*. N volgt Sol.: *hevet mi...mit sijre genaden also vol genaden gemaect*. Le en Be volgen de tweede groep: *hevet doer sijn graci gedaen en ende dede mit sijre graciën*.

Deze voorbeelden tonen tezamen een tamelijk verwarrend beeld. De veronderstelde oervertaling blijkt op geen der ons bekende latijnse teksten uitdrukkelijk terug te gaan. Nu eens volgt ze Sol. minus U 246, dan weer Sol. minus U 247 of Sol. minus U 246 en U 247. Elders Sol. minus Ka, Keu, U 246 of juist precies die laatste groep. Om enig overzicht te krijgen is het dienstig de gevonden gegevens schematisch te ordenen. We krijgen dan het volgende beeld: (zie de tabel op pag. 159).

Voor ogen houdend dat met „Sol.” bedoeld is: alle handschriften, behalve de groep Ka, Keu, U 246, tenzij een bepaald hs. er met name als ontbrekend bij vermeld wordt (dan zijn derhalve de niet genoemde van deze groep er wel bij ingesloten) zien wij dat van de 26 gevallen de oervertaling in 16 gevallen overeenkomt met Sol. en in 10 gevallen met de groep Ka, Keu, U 246.

Nu is het opmerkelijk dat in 4 gevallen (de nummers 3, 5, 9, 19) de lezing van Ka, Keu en U 246 óók gevonden wordt in één of meer hss. van de andere groep. Dit wettigt het aantal overeenkomsten van de oervertaling met „Sol.” reeds op 20 te stellen.

Neemt men dan nog in overweging dat in I 22d (nr. 8) de woorden *specialis* en *spiritualis* beide een oplossing kunnen zijn van eenzelfde afkorting en dus niet dwingend in een bepaalde richting wijzen en dat de vertaling van *ipsum* in *Heer* (I 19a, nr. 6) niet nood-

	Sol. —U 246	Sol. —U 247	Sol. —U 246, 247	Sol.	Ka, Keu, U 246	U 246	U 247
oervert.							
1. I 1b				×			
2. „					×		
3. I 5c					×		
4. I 11				×			
5. I 13a					×		
6. I 19a					×		
7. I 20b					×		
8. I 22d					×		
9. „		×					
10. I 23	×						
11. „			×				
12. I 25b	×						
13. I 26a	×						
14. I 26b				×			
15. I 26c		×					
16. I 28					×		
17. I 29				×			
18. I 30	×						
19. „					×		
20. „			×				
21. „				×			
22. I 34a				×			
23. I 34b				×			
24. I 34c			×				
25. I 42					×		
26. „					×		

zakelijk het *Dominum* van Ka, Keu en U 246 behoeft te volgen, omdat de aanduiding van Christus met *onse Heer* herhaaldelijk voorkomt en min of meer als een gangbare benaming beschouwd kan worden, dan blijven er slechts 4 gevallen over waarin wij de door de oervertaling gevolgde lezing alleen in de groep Ka, Keu en U 246 hebben aangetroffen (de nummers 2, 16, 25 en 26).

Gezien echter het grote aantal overeenkomsten met Sol. en de gevallen waarin de lezing van de groep Ka, Keu en U 246 toch nog

gevonden wordt in handschriften van de andere groep, lijkt het niet vermetel die 4 gevallen van exclusieve overeenkomst met de groep Ka, Keu, U 246 te verklaren door onvolledige bekendheid onzerzijds met de hss. van de andere groep. Het ligt immers voor de hand aan te nemen dat niet alle handschriften bewaard bleven of ons bekend zijn. De exclusiviteit van die 4 gevallen zou derhalve slechts schijnbaar kunnen zijn.

Ofschoon wij dus niet tot een volledige zekerheid kunnen komen, lijkt het ons niet al te gewaagd aan te nemen, dat de oervertaling der middelnederlandse handschriften gemaakt is uit een handschrift, dat behoord heeft tot de eerste familie van groep B.

Althans wat het eerste boek betreft...

Want nu doet zich een merkwaardig feit voor.

Een vergelijking der teksten van de overige boeken doet een opvallende gelijkenis aan het licht komen met de groep Ka, Keu, U 246.

Voor wij dit nader adstrueren, eerst een enkele opmerking. De moeilijkheid bij de boeken II–V is, dat wij voortaan Le missen en daarmee een criterium bij het vaststellen van de vermoedelijke tekst der oervertaling. We houden immers nu alleen de groepen N, Ga en Be over. En daar N en Ga teruggaan op eenzelfde Ga'' zal men soms zelfs maar van twee groepen kunnen spreken.

Nu menen wij te mogen aannemen dat groep Be het dichtste bij de oervertaling staat, omdat een fout in III 35 (N f. 27v) erop wijst, dat bij deze groep geen gebruik gemaakt is van een latijnse tekst ter vergelijking, althans voorzover niet boek I in het geding is (vgl. hetgeen wij opgemerkt hebben op pag. 137).

In III 35 lezen alle latijnse handschriften: *nec eciam filum aut una festuca*. In N is dit correct vertaald met: *ia, een draet of een stroe*. Ga en Br laten het onvertaald, maar Be leest: *noch soe dreck, noch soe beestlick*; Ox: *noch draec noch beestkijn*; Bo: *noch soe draeck noch soe beestken*. De verklaring lijkt geen andere dan deze te kunnen zijn: Be'' las in de oervertaling *draec*, waar *draet* stond, hetgeen niet onmogelijk is, gezien de grote gelijkenis tussen beide letters c en t in het gothische schrift. Maar eenmaal *draec* gelezen hebbend, werd *stroe* zinloos. In de samenhang van het fragment, waar het gaat over het feit, dat

men niets alleen door de wil kan verkrijgen, is een voorbeeld van iets heel groots – de draak – en iets heel kleins – een beestje – volkomen begrijpelijk. Vandaar dat het strootje een beestje werd, om beide voorbeelden in het „dierlijke” vlak te houden. Een vergelijking met de latijnse tekst had de moeilijkheid onmiddellijk kunnen oplossen, maar dit is blijkbaar niet gebeurd.

Neemt men hierbij tevens in aanmerking, dat ook in het eerste boek de door ons veronderstelde oertekst steeds in Be gevonden werd, dan menen wij verantwoord te zijn als wij in de (juiste) vertalingen van Be die zien, welke het dichtst bij de oertekst staan.

Wellicht ten overvloede zij vermeld, dat, waar Ga een bepaald fragment niet heeft, wij thans een beroep kunnen doen op Br II–V, die wel een volledige tekst heeft. Omdat in dit verband geen misverstanden kunnen optreden, spreken wij in het volgende slechts van Br, hiermee dus de boeken II–V van dit handschrift bedoelend.

27. (noot 160). In II 16 heeft Sol.: *internam consolacionem et suavitatem inerrabilem, et illa te cibabit*. Ka, Keu en U 246: *internam consolacionem inerrabilem et illa te cibabit*. Alle vertalingen volgen de laatste lezing. Be: *onseggheleken inwendigen troest ende si sal di spisen*; Br: *dien onsprekelijken ynwendigen troest, ende sij sal u spiisen*; N: *onsprekelike troest ende si sal di spijsen*.

28. (noot 486). In II 18 leest Sol.: *ex amore, sive devocione sive compassione, sive contricione*. Ka, Keu, U 246 hebben een andere volgorde: *ex amore, sive compassione, sive devocione, sive contricione*, welke door de Nederlandse hss. gevolgd wordt. Be: *van mynnen of van medeliden of van ynnicheit of van berouwe*; Ga: *van mynnen of van medeliden of van ynnicheiden of van rouwen*; N: *uut minnen of uut mededogen of uut devocien of uut berouwe*.

29. (noot 155). In II 33 lezen Sol. en U 246: *Utinam de corde meo delectabilissimum et tibi decentissimum encenium facere possem*. Ka en Keu: *utinam de corde meo delectabilissimum (e)xenium facere possem*. N en Br volgen de eerste tekst. N: *of ic di van mijnre herten mocht maken een alre genoehlicste ende alre betaemlicste vriendelijke gift*. Br: *oft ic u mochte van mijnnder herten maken een alder genuechgelijcste ende bequaemste ijuweel*. Be de tweede: *of ic di mocht van mijnre herten maken een iuwele dat di genuechlic weer*.

30. (noot 169). De lezing van Sol. in II 34: *latitudinem*, wordt door N en Ga gevolgd, die van Ka, Keu, U 246: *beatitudinem* door Be. N: *breetheit*; Ga: *wijtheit*; Be: *salicheit*.

31. (noot 182). In III 1 volgt N de tekst van Sol., die ook in Ka en Keu gevonden wordt: *speciosus iuuenis, schone iongelinc*. Be en Br die van U 246 en MÜNCHEN 2: *sponsus iuuenis: ionge brudegom*.

32. (noot 184). In hetzelfde hoofdstuk III 1 schrijft Sol.: *in illa chorea omnes commilitones meos vestivi triplicibus*. Maar Ka, Keu en U 246 hebben: *in illa chorea omnes commilitones meos vestivi, tribus* (Keu: *triplicibus*) *vicibus quasi circuivi*. Dit maal volgt Br de lezing van Sol.: *in dien danse daer cleede ic alle mijn mederidders me < ! > met drijderande cleeren*. Doch zowel N als Be onderstellen de tweede tekst. N: *in dien danse cledede ic alle mijn mederidders ende ic ganc om als drie reysen*. Be: *in den danse clede ic alle mijn mederidderen doe ic als driewerve om ghyneck*.

33. (noot 185). Eveneens in III 1 lezen we bij Sol.: *ibi pro te omnia inimicorum tuorum in me assumpsi iacula*. Bij Ka, Keu en U 246, waarbij ook Lo zich aansluit: *ibi pro te omnium inimicorum tuorum in me assumpsi iacula*. Alle hss. volgen de eerste lezing, doch Be en Br hebben m.b.t. het pronomen possessivum een variant, waarvoor echter geen der ons bekende latijnse teksten aanleiding geeft. N: *daer ontfinc ic in mi om dinen wille alle die gescutte dijnre vianden*. Be: *daer ontfyenc ic om dijnren wille* [in (aldus Bo)] *mi alle dat ghescutte mijnre vianden*. Br: *daer ontfinc ic om uwen wille alle die geschutten mijn der vijanden*.

34. (noot 191). In III 2 volgt slechts N de lezing van Sol.: *in vero bono, in den gewarigen gode*. Ga en Be die van Ka, Keu en U 246: *in verbo bono*. Ga: *in enygen woerden*; Be: *in enygen goeden worden*.

35. (noot 260). In III 8 heeft Sol.: *ad diem extremi iudicii*. Maar alle vertalingen volgen de lezing van Ka, Keu en U 246: *ad extremum diem*. N: *totten utersten dach*; Ga: *totten lesten dage*; Be: *ten lesten daghe toe*.

36. (noot 254). In III 11 wordt de lezing van Sol.: *cum aliquam gratiam tibi dederō* gevolgd door N en Ga. N: *wanneer ic di enige gracie geve*; Ga: *als ic u of yemant gheve enige gracie*. Maar de lezing van Ka, Keu, U 246: *cum aliquam gratiam sentis de (ex) Deo*, wordt door Be gevolgd: *wilstu enygh gracie van Gade geueuen*.

37. (noot 271–272). In III 12 wordt de lezing die alleen maar gevonden wordt in U 247 gevolgd door Ga en Be. U 247: *pro ani-*

mabus in purgatorio existentibus ut cicius purgate ad celi gaudia pervenisse mereantur. Ga: ende voer die gheen die int vegevuer sijn, dat si haestelic moeten werden gereynicht ende varen totter ewiger blijscap. Be (wellicht via een tussenlezing, het punt van overeenkomst is echter varen): voer die sielen dat si haest gesuvert moeten werden ende verloest van der pijnen totter ewiger blijscap varen moeten. Alle andere hss. hebben: *pro animabus ut cicius purgate celi gaudia adipisci mereantur*, welke versie in N gevonden wordt: voer die sielen dat si haest gesuvert moeten werden ende verdienen moegen te vercrigen die blijscappen des hemels.

38. (noot 84). In III 19 heeft Sol.: *cum homines ad ecclesiam properant*, Ka, Keu en U 246: *cum homines ad missam se preparent*. N volgt de eerste lezing: *wanneer die menschen hem haesten te kerken te gaen*. De andere hss. de tweede lezing. Ga: *als die menschen hem bereyden ter myssen te gaen*; Be: *als die menschen om ter myssen bereyden*.

39. (noot 89). In III 20 is het N die de lezing, welke slechts in U 247 aangetroffen wordt, volgt: *iuste cor eius excitaretur ad cogitandum et delectandum de me et in me*. N: *mit recht solde sijn hert verweert werden om te dencken ende genoechte te hebben van mi ende in mi*. Alle andere hss. hebben: *iuste cor eius excitaretur ad delectandum in me*. Deze lezing wordt door de overige Nederlandse vertalingen gevolgd. Ga: *Sijn herte solde sonder twivel beruert werden genuechte in my te hebben*; Be: *te rechte solde sijn herte beweget werden tot genuechten te hebben in mi*.

40. (noot 11). De in III 31 alleen in U 247 voorkomende lezing: *in ore sive eciam in corde*, wordt door N en Ga gevolgd. N: *mitten monde of mitter herten*; Ga: *sal hi seggen of dencken in der herten*. De lezing van de andere latijnse handschriften: *in corde sive eciam in ore*, door Be: *in sijn herte of oec mitten monde*.

41. (noot 483). In III 39 schrijft Sol.: *si mea carissima et michi similima filia esse volueris*. Dit wordt door N vertaald met: *ist dattu wiltse wesen mijn alre liefste ende mi alre gelijcste dochter*. Ka, Keu en U 246 laten *filia* weg: *si mea carissima et michi similima esse volueris*, welke lezing door Ga en Be wordt gevolgd. Ga: *wildi mijn alre liefste sijn ende my alre meest geliken*; Be: *willestu mijn alre liefste sijn ende mijn alre gelijcste*.

42. (noot 54, 55). In IV 23 schrijft Sol.: *Cui Dominus respondit: „Eya dilecta mea, noli merere; omnia enim mea tua sunt.” Ad quod illa: „Si*

vere omnia tua mea sunt, ergo et amor tuus meus est. Hunc ergo amorem tibi offero, ut per ipsum omne quod michi deest suppleatur". Ka en U 246: *Cui Dominus respondit: „Eya dilecta mea, noli merere; omnia enim mea tua sunt. Si vero omnia mea tua sunt, ergo et amor meus tuus est. Hunc igitur amorem tibi offero, ut per ipsum omnia que tibi desunt, suppleatur*". Keu heeft nog een andere versie: *Cui Dominus respondit: „Eya dilecta mi, noli merere. Omnia enim mea tua sunt. Ergo et amor meus tuus est*". Et illa ait: *„Hunc igitur amorem tibi offero, ut per ipsum omne quod sibi deest, suppleatur*".

De versie van Sol. wordt gevolgd door N en Ga. N: *Ende onse Heer antwoerde hoer: „Eya, mijn geminde, en wilt niet droevich wesen, want al dat mijn is dat is dijn.*" Doe seide si: *„Ist dat waerachtelic al dat dijn is mijn is, so is oec dine minne mijn. Hierom so offer ic di dese minne opdat al dat mi gebreect overmids hoer vervullet werde*".

Ga: *Onse Here antwoerden: „Eya, mijn uutvercorenen, en wilt niet vresen, want alle dat mijn is dat is u*". Doe seide dese maget tot onsen Here: *„Heer of alle dat u mijn is, soe is oec u mynne mijn. Dese mynne offer ic u dan, opdat ghi overmids hoer alle dat my gebreect wilt vervullen*".

Be volgt de lezing van Ka en U 246: *Die Heer antworde oer: „Eya, mijn gemynde en wil niet trueren, want alle dat mijn is dijn ende is alle dat mijn dijn, soe is oec mijn mynne dijn. Dese mynne geve ic di dan opdat doer oer vervult werde dat di ghebreket in der mynnen*".

43. (noot 237). In IV 30 volgt N de lezing van Ka, Keu en U 246: *assisto Deo Patri meo, sta ic bi Gode minen Vader*. Ga en Be die van Sol.: *assisto Patri meo, sta ic bi (voer) mijnen Vader*.

44 (noot 239). In hetzelfde hoofdstuk IV 30 volgen alle vertalingen de lezing van Ka, Keu en U 246: *qui hominem confortat (fortificat)*. N: *die den mensche sterct*; Ga: *die den mensche sterck maect*; Be: *enen mensche sterket*. Sol. leest: *qui hominem reficit et confortat*.

45 (noot 198). In IV 32a volgen N en Be de versie van Ka, Keu en U 246: *quam gratuito amore*. N: *mit hoe groter minnen buten haren verdienste*; Be: *mit woe onverdiender mynnen*. Sol. heeft: *quam gratuito*. Welke lezing Ga voor ogen heeft gehad is uit de vertaling niet duidelijk: *dat ic se soe bequamelic vercoren heb*. Br heeft een iets gecontraheerde tekst, waardoor de voor ons doel karakteristieke woorden verloren zijn gegaan.

46. (noot 199). In Ka, Keu en U 246 ontbreekt in hetzelfde frag-

ment IV 32a de zin van Sol.: *insuper ad specialem amorem et familiaritatem meam vocavi*. Ook in de Nederlandse vertalingen is dit onvertaald gebleven.

47. (noot 73). In IV 36 wordt de lezing van Sol.: *Passio*, gevolgd door N: *Passie of liden*. Die van Ka, Keu en U 246: *vita* door Ga en Be: *leven*.

48. (noot 62). In IV 37 vinden we hetzelfde verschijnsel. N volgt Sol.: *in Dei corde, int herte Gods*. Be volgt Ka, Keu en U 246: *divine misericordie, voer der gotliker ontfermherticheit*. Hoe Ga en Br aan: *in der tegenwoerdicheit Gods* komen is niet duidelijk. Geen der ons bekende hss. geeft er aanleiding toe.

49. (noot 68). Ook in IV 53 vinden we iets dergelijks. N volgt Sol.: *cupio, begeer*. Ga en Be volgen Ka, Keu en U 246: *sicio, my dorst*.

50. (noot 43). In IV 56 volgen alle vertalingen, behalve N, de in alle latijnse hss. voorkomende lezing van 5460 Onze Vaders (uitgezonderd LONDEN, waar 5475 staat). Alleen U 247 heeft 5534 Onze Vaders en dit getal vinden we ook in N (of 5533).

51. (noot 46). Eveneens in IV 56 is het weer N dat Sol. volgt: *omnia vulnera mea patebant et singula vocem ad Deum Patrem emittencia... interpellabant*. N: *doe waren open al mine wonden ende si riepen alle totten hemelschen Vader ende baden*. Ka, Keu en U 246 hebben een kortere versie: *omnia vulnera mea et singulari voce ad Deum Patrem... interpellabant*, welke door Be gevolgd wordt: *riepe alle mijn wonden mit eenre sunderlynger stemmen ende baden*. Ga sluit zich dichter aan bij Sol., ofschoon niet volledig: *waren alle mijn wonden open ende si baden tot Gode als stemmen*.

52. (noot 282). In IV 59b sluiten N en Ga zich aan bij de lezing die alleen maar in U 247 gevonden wordt: *paterne divinitatis filius et benignitatis, die soen der vaderliker Godheit ende lieflicheit* (beide hss. hebben identieke tekst). Be volgt die der andere hss.: *paterne benignitatis filius, soen der vaderliker goedertierenheit*, waarbij merkwaardigerwijs zich dit keer Br met een gelijke tekst aansluit.

53. (noot 284). In hetzelfde hoofdstuk IV 59b wordt de lezing die alleen maar in U 246 en U 247 gevonden wordt: *nobilissimis gemmis et margaritis preciosis*, door geen der vertalingen gevolgd. Alle sluiten zich aan bij de andere lezing: *nobilissimis margaritis*. N en Ga:

mit overedelen peerlen; Be: mit edelen margarieten; Br: metten alder edelsten margriten.

54. (noot 293). In IV 59c gaat N met Sol. mee: *amator hominum, die minnaer der menschen*. Ga en Be volgen Ka, Keu en U 246: *amator omnium, mynner alre menschen*.

55. (noot 163). In IV 60 wordt de alleen in U 247 voorkomende lezing: *pro tuo amore* door geen der vertalingen gevolgd. Alle sluiten zich aan bij die der andere hss.: *pro tuo nomine, om dinen naem*. Alleen Ga vormt een uitzondering (Br heeft: *om uwen name*) met *om dinen wille*, wellicht ontstaan o.i.v. de aan deze tekst corresponderende vraag van Christus, waarin sprake is van *om mynen wille*.

56. (noot 125). In V 16 volgen alle vertalingen de lezing van Sol.: *ignotum*. N, Be: *verborgen*, Ga: *onbekent*. Ka, Keu en U 246 hebben: *ignotum et incognitum*.

57. (noot 129). In V 19 schrijft Sol.: *quod...remedium*, wat door Ga gevolgd wordt: *wat baten*. Ka, Keu en U 246 schrijven: *quod vel quale...remedium*. Dit wordt gevolgd door N en Be: *wat of hoedanige verlatenisse (baete)*.

58. (noot 136). In V 22 wordt de lezing die alleen in U 247 gevonden wordt: *et quidquid inde sustinerent vel sustinere debent*, alleen door N gevolgd: *ende so wat si daervan leden of liden souden*. De lezing der overige hss.: *et quidquid inde sustinere debent*, wordt zowel door Ga: *ende dat daer si om liden mochten*, als door Be gevolgd: *ende dat si daer om te lijden hadden*.

59. (noot 8). In V 30 schrijft Sol.: *quia officiosa caritate et dulci societate miseris affectum ministravit compassionis, peccatoribus subsidium orationis, negligentibus admonicionem correctionis, ignorantibus verbum instructionis*. Ka en U 246 hebben: *que(quia) officiosa caritate et dulci societate miseris affectum ministravit compassionem correctionis, ignorantibus verbum instructionis*. Keu heeft een iets andere versie: *que officiosa caritate et dulci societate miseris affectum ministravit compassionis et correctionis, ignorantibus verbum instructionis*. N volgt de lezing van Sol.: *omdat si mit so dienstachtiger minnen ende sueter geselschap bewijsde gonst des mededogens den onsaligen, den sonderen hulpe des gebedes, den versumelden vermaninge der beteringe ende den onwetenden dat woert der leringe*.

Be volgt een aan Keu verwante: *als die mit diensthaftiger mynnen ende*

mit sueter gesellicheit aendiende ende bewijsde den armen onsaligen een bewegynge van medelijden ende van correctien den onwijsen ende die niet en wijsten dat wort der lerynghe.

Ga is sterk verkort: *want si diende den ellendigen myt caritaten ende myt sueten geselschappen die onwise ende die niet en wisten dienden si myt woerden der leringe* (Br is aan Ga identiek).

HH1(5) volgt de lezing van Ka en U 246: *welker ambocht is te dienen die mit bedienstangher minnen ende mit soeter gheselschap den onsalighen minnentlike begheerte bewijsde alse medeliden der correctie ende onwetenden dat woert der leringhe.*

Uitgaande nu van de veronderstelling dat de tekst van Be het dichtste die van de oervertaling benadert, ontstaat uit bovenstaande gegevens de op pag. 168 afgedrukte tabel.

Uit dit overzicht blijkt dat de vermoedelijke tekst van de oervertaling in 18 gevallen van de 33 overeenkomt met die van de groep Ka, Keu, U 246. Telt men hierbij de gevallen van overeenkomst met afzonderlijke hss. van deze groep („Ka, Keu” – „Ka, U 246” – „Keu” – „U 246”), dan stijgt dit aantal reeds tot 22. Voegt men bovendien hierbij de gevallen waarin de oervertaling overeenkomt met de tekst van alle andere vertalingen, uitgezonderd precies de hss. U 246 en U 247, maar waarin de groep Ka, Keu, U 246 dus als zodanig vertegenwoordigd is, dan komt men tot 29. Zo blijven er nog 4 gevallen over waarin de oertekst afwijkt van de groep Ka, Keu, U 246 (de nummers 33, 37, 43 en 56).

Beschouwt men dit viertal nader, dan blijkt dat in nr. 33 Be weliswaar de juiste vertaling heeft van *omnia*, maar afwijkt in de vertaling van het pronomen possessivum. In nr. 37 is de overeenkomst met U 247 maar gedeeltelijk. Het *in purgatorio existentibus*, dat alleen in U 247 voorkomt, blijft ook in Be onvertaald. De overeenkomst bestaat alleen in de vertaling van *pervenisse* door *varen*, waar N de lezing der overige hss. *adipisci* met *vercrigen* weergeeft. In nr. 43 behoeft de lezing van N niet op de groep Ka, Keu, U 246 terug te gaan. Want zoals op pag. 171 nog zal worden aangetoond, kan N' deze lezing ook gevonden hebben in een aan U 247 verwant hs. Anderzijds kan de weglating van *bi Gode* een omissie van de oer-

	Ka, Keu, U 246	Ka, Keu	Ka, U 246	Keu	U 246	U 247	Sol.	Sol. -U 247	Sol. -U 246, 247
oervert.									
27. II 16	×								
28. II 18	×								
29. II 33		×							
30. II 34	×								
31. III 1					×				
32. „	×								
33. „							×		
34. III 2	×								
35. III 8	×								
36. III 11	×								
37. III 12						×			
38. III 19	×								
39. III 20								×	
40. III 31								×	
41. III 39	×								
42. IV 23			×						
32. IV 30							×		
44. „	×								
45. IV 32a	×								
46. „	×								
47. IV 36	×								
48. IV 37	×								
49. IV 53	×								
50. IV 56								×	
51. „	×								
52. IV 59b								×	
53. „									×
54. IV 59c	×							×	
55. IV 60								×	
56. V 16							×		
57. V 19	×								
58. V 22								×	
59. V 30				×					

vertaling zijn, die door N' is hersteld. De verwantschap met Sol. kan dus een schijnbare zijn. In nr. 56 tenslotte is de vertaling van *ignotum et incognitum* uit Ka, Keu, U 246 door *verborgen* eveneens niet nood-

zakelijk aan *ignotum* van Sol. toe te schrijven. In de Nederlandse tekst kan de vertaler immers eenvoudig het parallellisme hebben willen oplossen.

De vier uitzonderingen zijn derhalve zo weinig overtuigend, dat wij menen te mogen stellen, dat de eerste middelnederlandse vertaling van boek II–V van Mechtilds openbaringen gemaakt is op grond van een tekst, die behoord heeft tot de groep Ka, Keu, U 246.

Samenvattend kunnen wij dus zeggen dat aan de oervertaling van het *Boek der bijzondere genade* twee latijnse teksten ten grondslag hebben gelegen. Het eerste boek werd vertaald uit een tekst die tot de eerste familie van groep B behoort, de andere boeken uit een tekst van de familie Ka, Keu, U 246. Opnieuw blijkt hier de afzonlijke plaats van het eerste boek (vgl. pag. 148).

Er zijn aanwijzingen die het vermoeden wettigen, dat deze beide teksten samenhangen met respectievelijk U 247 en U 246. Niet alleen omdat hierdoor de overeenkomsten in vertaling met aan deze hss. eigen lezingen verklaarbaar worden, maar ook op grond van het merkwaardige feit dat alle middelnederlandse teksten, zonder uitzondering, in I 7 *gehoersamheit* hebben als vertaling van *obediencie* (noot 313), een lezing die slechts in U 247, U 246, Keu en het sterk verkorte Br II 1561 (groep C) wordt aangetroffen. Alle andere hss., met inbegrip van Ka, hebben *inobediencie*, wat ook in de samenhang het enige juiste kan zijn.

Dit vermoeden is ook daarom niet ongegrond, omdat deze beide hss. de enige zijn, voor zover ons bekend, die aan Nederlandse kloosters hebben toebehoord. Een reden te meer dus hen te rekenen tot de vermoedelijke bron der middelnederlandse vertaling.

2. De latijnse bronnen van de bewerkingen

Het gaat echter niet alleen om de bron van de oervertaling. Ook verschillende bewerkers moeten gebruik gemaakt hebben van een latijnse tekst. Voor wat de groep betreft waartoe Le gerekend moet worden, is dit een tekst geweest die behoort tot de familie Ka, Keu, U 246. Le immers blijkt herhaaldelijk verbeteringen te hebben aangebracht, waarvan de lezing juist in deze hss. gevonden wordt. Vgl.

de voorbeelden nr. 1, 4, 14, 17, 21. Hieraan kunnen nog de volgende voorbeelden worden toegevoegd.

(noot 329) I 19g. Sol.: *Eya, mi Domine, vita anime mee.*

N, Be: *Eya, mijn Heer, leven mijnre sielen.*

Ka, Keu, U 246: *Eya, mi Domine.*

Le: *Eya, mijn Heer.* (Ga: *lieve Here*).

(noot 354) I 22b. Sol.: *quibus eos tam affluenter replevit.*

Be: *mitten welken hi se soe overvloedelic vervulde.*

Ga: *daervan sijn si geworden alsoe vervult.*

Ka, Keu, U 246: *quibus eos tam feliciter, tam affluenter replevit.*

Le (en N): *daer hi se so salichlic ende so overvloedelic mede vervolde.*

(noot 377) I 25a. U 247, U 246: *cum videret et audiret.*

Be, Ga: *doe si sach ende hoerde* (N: *doe si sach*).

Ka, Keu en Sol.: *cum audiret et videret.*

Le: *doe si hoerde ende sach.*

(noot 398) I 26a. Sol.: *per illud munus quod Deo obtulisti.*

N: *bi der gaven die du Gode offerdeste.*

Be, Ga: *overmids der ghijften die u gegeven was* (!?).

Ka, Keu, U 246: *per illud quod Deo obtulisti.*

Le: *bi dien dattu Gode offers.*

(noot 406) I 26c. Sol.: *in unione gratitudinis.*

Be: *in der enicheit der dancberheit* (ontbr. Ga).

Ka, Keu, U 246: *in honore gratitudinis.*

Le: *ter eren der dancberheit.* N: *in dier eer der dancbaerheit.*

(noot 479) I 35. Sol.: *omnia sibi utilia faciat et fructuosa.*

U 247: *omnia inutilia sibi faciat fructuosa.*

Be, Ga: *(mitter welker hi verwinnen sal alle tegenheit ende) alle dinc om maken orbarlic ende vruchtbaerlic.*

Ka, U 246: *omnia mala utilia sibi sciant et fructuosa.*

Keu: *omnia mala utilia sibi faciat fructuosa.*

Le: *hem alle quaet nut make ende vruchtberlic.*

N: *alle quade dingen orbaerlic ende vruchtbaer mede maken mach.*

Met het bovenstaande menen wij genoegzaam aangetoond te hebben, dat de latijnse tekst die door de groep Le ter correctie gebruikt is, behoort tot de familie Ka, Keu, U 246. Aangezien wij van deze familie geen verdere teksten kennen, zou een nadere preci-

sering zo hypothetisch worden, dat voor elke mogelijkheid legio andere in de plaats gesteld zouden kunnen worden, weshalve wij het hierbij moeten laten.

Tekstvorm II, de Nijmeegse groep dus, laat een geheel ander beeld zien. Niet alleen dat deze tekst een bloemlezing is uit een bestaande Nederlandse vertaling, de bewerker blijkt zijn keuze bovendien vergeleken te hebben met een latijnse tekst. Anders echter dan bij Le, kunnen wij deze tekst tamelijk nauwkeurig identificeren. Het moet er een geweest zijn, die zeer nauw verbonden is met U 247, omdat, op een enkele uitzondering na, de aan N eigen varianten teruggebracht kunnen worden op varianten die eigen zijn aan U 247.

Het overzicht op pag. 172 moge dit illustreren. Waar soms ook een ander hs. vermeld wordt, betekent dit, dat de lezing van N ook daar gevonden wordt.

Wij zien dat van de 30 voorbeelden waarin N afwijkt van de vermoedelijke oervertaling er 7 zijn, waarin N juist U 247 volgt. Dit lijkt een gering percentage, maar aangezien onder „Sol.” óók U 247 valt, stijgt dit aantal reeds tot 22. En dit is groot genoeg om met enige grond aan te mogen nemen, dat de tekst die de bewerker van N' ter beschikking heeft gehad, zeer nauw met U 247 in verband moet staan.

Een moeilijkheid schijnen die voorbeelden te zijn, waarin N juist U 246, of in ieder geval een hs. van die groep volgt (de nrs. 10, 11, 12, 17, 18). Toch is hier wel een verklaring voor te geven.

Bij onze bespreking van de hss. U 246 en U 247 hebben we erop gewezen, dat deze beide hss. – ofschoon ieder op zich behorend tot een andere familie – opmerkelijke overeenkomsten vertonen, wat erop wijst dat deze hss. op een of andere wijze met elkaar in contact hebben gestaan. Het is dus aannemelijk dat de lezingen van U 246 ook in een U 247' hebben gestaan. Hóe de samenhang van U 246 en U 247 precies geweest is, valt niet meer uit te maken, tenzij zó gissenderwijs, dat elk stemma wel zeer discutabel wordt.

Het moge echter voldoende zijn vastgesteld te hebben, dat de Nijmeegse groep kennis heeft gedragen van een aan U 247 verwant handschrift.

	U 246	U 247	Sol.	Ka, Keu, U 246	Sol. +U 246	Sol. +Ka, Keu	Sol. -U 247
Nijmegen							
10. I 23	×						
11. „	×						
12. I 25b	×						
15. I 26c		×					
16. I 28			×				
17. I 29				×	Le		
18. I 30	×						
23. I 34b				×			
26. I 42			×				
29. II 33					×	Br	
30. II 34			×	Ga			
31. III 1						×	
34. III 2			×				
36. III 11			×	Ga			
37. III 12							×
38. III 19		×					
39. III 20		×					
40. III 31		×	Ga?				
41. III 39			×				
42. IV 23			×	Ga			
43. IV 30					×		
47. IV 36			×				
48. IV 37			×				
49. IV 53			×				
50. IV 56		×					
51. „			×	Ga?			
52. IV 59b		×	Ga				
54. IV 59c			×				
58. V 22		×					
59. V 30			×				

Het is niet onmogelijk dat ook de schrijver van Ga'' deze latijnse tekst gekend heeft, gezien sommige gelijke lezingen van N en Ga: Maar meer dan een vermoeden kan dit niet zijn.

Dat N' blijkbaar niet alle teksten vergeleken heeft – de overeenkomsten van N met Be die afwijken van U 247 maken dit aanneme-

lijk – is wellicht te verklaren uit het feit dat de schrijver van N' een dubbele taak had: bloemlezen en vergelijken. Misschien heeft soms het ene geprevaleerd boven het andere, om welke reden dan ook.

SAMENVATTING

De geschiedenis van de middelnederlandse vertalingen van Mechtilds *Boek der bijzondere genade* kan als volgt worden samengevat, waarbij men er wel rekening mee dient te houden, dat in een resumé, beknoptheidshalve, bepaalde formuleringen een indruk van ontwijfelbare stelligheid wekken, waar nuanceringen en reserves nochtans geboden zijn.

De oorspronkelijke in Helfta samengestelde tekst is in drie grote groepen uitgewaaierd. De eerste groep, groep A, geeft de volledige tekst, waarbij evenwel het aantal boeken varieert van vijf tot zeven. De tweede groep, groep B, is een verkorte bewerking van groep A en beperkt zich tot vijf boeken. Bovendien is voor deze groep kenmerkend, dat de in groep A ontbrekende hoofdstukken 27, 28 en 29 van het vijfde boek hier wel aanwezig zijn. Groep C is de benaming van een onsamenvattende verzameling handschriften, waarin de tekst van groep B al naargelang van de omstandigheden en behoeften is bewerkt, verkort of in gebedsvorm omgezet.

Groep B laat zich opnieuw splitsen in twee families, waarvan de tweede familie gevormd wordt door de handschriften van KAMERIJK, KEULEN en UTRECHT 246. Van de eerste familie is o.a. het handschrift van UTRECHT 247 een vertegenwoordiger.

Het zijn een tekst van de tweede familie en een aan UTRECHT 247 verwant handschrift geweest, die de onmiddellijke bron hebben gevormd van de middelnederlandse vertaling.

De tekst van de middelnederlandse vertalingen gaat terug op één oervertaling, waarbij echter een onderscheid dient gemaakt te worden tussen het eerste boek der openbaringen en de andere vier. Het eerste boek is vertaald uit een tekst die behoort tot de eerste familie van groep B (vermoedelijk een aan U 247 verwant handschrift), de vier andere boeken uit een tekst behorend tot de tweede familie, de groep Ka, Keu, U 246.

Deze oervertaling heeft zich in drie richtingen afgetakt. Van de eerste richting, die qua tekst het meest met de oervertaling overeenkomt, zijn de handschriften van BERLIJN, OXFORD, BONN en het eerste boek van BRUSSEL II 1302 vertegenwoordigers.

De tweede richting wordt vertegenwoordigd door het handschrift van LEEUWARDEN en sommige addities in het handschrift van DEN HAAG 75 G 10.

De derde richting wordt vertegenwoordigd door de handschriften van GAESDONCK, BRUSSEL II-V, de groep NIJMEGEN-DEN HAAG 1 - DEN HAAG 2-AMSTERDAM en door enkele inlassingen in het reeds genoemde Haagse handschrift 75 G 10.

De handschriften van deze derde richting zijn echter niet gelijkwaardig. Bij een aan GAESDONCK voorafgaande tekst, Ga'', is een splitsing opgetreden, enerzijds in de richting van GAESDONCK, BRUSSEL II-V en de inlassingen uit het handschrift van DEN HAAG; anderzijds in de richting van de groep NIJMEGEN, die een aparte tekstvorm vertegenwoordigt, omdat deze een bloemlezing is uit Ga''.

Zowel de groep LEEUWARDEN als de groep NIJMEGEN heeft gebruik gemaakt van een latijnse tekst, respectievelijk van een aan de groep Ka, Keu, U 246 en een aan U 247 verwant handschrift.

TEKSTVORM II DER MIDDELNEDERLANDSE VERTALING VAN HET BOEK DER BIJZONDERE GENADE.
DE NIJMEEGSE CODEX

Er zijn verschillende redenen aan te voeren waarom wij voor de uitgave van een middelnederlandse vertaling van Mechtilds revelaties onze keuze lieten vallen op een tot tekstvorm II behorend handschrift.

Daar is allereerst de overweging, dat, welke tekst wij ook zouden kiezen, het nooit de bedoeling kan zijn iets te publiceren wat qua inhoud nog niet bekend is. Niet alleen immers bestaat er de volledige uitgave van Solesmes, maar ook in het Nederlandse idioom hebben wij de tekst dank zij de vertaling van Zr. Dr. M. COSTANZA O.S.S.J.

Een tweede motief is ten dele praktisch. Wij wilden het werk van Mechtild zó uitgeven, dat men door middel van verklarende aantekeningen een inzicht zou kunnen krijgen in al datgene wat de vorm en inhoud harer visioenen beïnvloed heeft. Maar zouden wij dit doen aan de hand van een volledige tekstuitgave, dan zou dit de omvang onzer studie al te zeer doen uitdijen. Anderzijds zou de uitgave van b.v. slechts één boek weliswaar dit bezwaar ondervangen, maar ten koste gaan van een min of meer afgerond overzicht. De beslissing lag zodoende voor de hand: de bestaande bloemlezing van tekstvorm II bood zowel het voordeel van de beperkte omvang als van een tamelijk afgerond geheel van Mechtilds wijze van denken.

Daar komt dan nog bij, dat, in tegenstelling tot het volledige werk, juist de bloemlezing als bloemlezing, met haar soms intrigerende dooreenhaspeling van fragmenten, amper bekend was.

Dat wij tenslotte onze keuze bepaalden op de uitgave van de Nijmeegse codex vindt zijn grond hierin, dat noch DEN HAAG 1, noch AMSTERDAM van deze tekstvorm de meest integere vertegenwoordigers bleken, zodat slechts DEN HAAG 2 en NIJMEGEN als gelijkwaar-

dige teksten overbleven, waarvan de laatste ons voortdurend ter beschikking kon staan.

Dat wij voor de latijnse tekst die van UTRECHT 247 kozen, moge in het vorige hoofdstuk voldoende gemotiveerd zijn. Niet alleen immers is een aan dit handschrift verwante tekst de bron geweest van de oervertaling van het eerste boek, maar een dergelijk handschrift moet ook door de samensteller van tekstvorm II zijn benut ter vergelijking en correctie.

In het bovenstaande spraken wij over het intrigerende van de volgorde en keuze der verschillende fragmenten in tekstvorm II. Toch is deze veel minder verward dan een eerste blik op de inhoudsopgave (Bijlage B) zou doen vermoeden.

Duidelijk kan men in de bloemlezing zeven delen onderscheiden:

1. Een korte levensschets van Mechtild van Hackeborn (vgl. f. 5r–10r).
2. Visioenen m.b.t. het geestelijke en sacramentele leven (vgl. f. 10r–42v).
3. Visioenen over enkele afgestorvenen (vgl. f. 42v–49v).
4. Visioenen over het geestelijk leven van Mechtild zelf, over de „bijzondere (of geestelijke) genaden” die zij ontving. Deze visioenen worden ingeleid door het hoofdstuk over de naam en het nut van het *Boek der bijzondere (of geestelijke) genade* (vgl. f. 49v–59r).
5. Visioenen over het leven in vereniging met God (vgl. f. 59v–85v).
6. Een brief van Mechtild over de liefde van en tot Christus als de mystieke bruidegom (vgl. f. 85v–89v).
7. Visioenen m.b.t. het kerkelijk jaar (vgl. f. 89v–137r).

Al is het niet steeds mogelijk voor elk afzonderlijk fragment het motief van de keuze te achterhalen (dit geldt met name voor de delen 3, 4 en 5), de delen 2 en 7 tonen duidelijk een bewuste ordening.

Zo begint het tweede deel, de visioenen dus die betrekking hebben op het geestelijke en sacramentele leven, met een korte inleiding over het loon, dat diegenen zullen ontvangen, die het boek zullen lezen (V 23).

Het eerste fragment is dan een visioen, dat een toespeling bevat op het eerste der zeven sacramenten, de doop (III 13). Aangezien de bewerking allereerst bedoeld zal zijn voor kloosterzusters volgen nu drie series van drie visioenen over het koor- of breviergebed (III 29, III 31, III 32), het ontvangen van de Eucharistie (III 23, I 19c, III 21) en over de maagdelijkheid (II 3, II 37, I 11), welke laatste serie ingeleid wordt door een korte notitie over de voortreffelijkheid van de maagdelijke staat (I 31b).

Dan komen dertien fragmenten, die alle betrekking hebben op 's mensen zondigheid en lauweheid, waarvoor Christus echter zijn Vader voldoening geeft (I 18c, IV 55, IV 56, IV 23, III 35, IV 54, IV 37a, IV 37cb, IV 38, IV 45, IV 50, IV 52, IV 53).

Consequent aan deze opzet handelen de volgende revelaties over verschillende mogelijkheden om zich uit deze zondige staat te bevrijden: de gedachte aan Christus' uitverkiezende en onverdiende liefde voor de mens (IV 24), de navolging van Christus in armoede, deugdzaamheid en lijden (IV 36), het vertrouwen op de Heilige Drievuldigheid (IV 47), het ontvangen van de Eucharistie (III 26) en het ontvangen van het sacrament van boetvaardigheid en nederigheid, de biecht (I 35). Als afsluiting van deze serie werd een fragment gekozen, dat de begingedachte herhaalde: de boven menselijke verdiensten uitgaande liefde van Christus (III 5).

Vervolgens koos de bewerk(st)er enige gedachten over de Heilige Mis en het bijwonen daarvan (III 46, III 19c, III 19b, I 5d, II 24, II 21). Het laatste dezer fragmenten handelt schijnbaar niet over dit onderwerp. Toch lijkt de aanwezigheid hier ter plaatse verklaarbaar, aangezien het in feite ontleend werd aan een hoofdstuk, dat o.a. betrekking heeft op de verstrooiende gedachten tijdens het bijwonen van de Heilige Mis.

Dan volgen drie stukken die handelen over het kloosterleven (II 26, I 29, IV 5), waarna het tweede gedeelte afgesloten wordt met een opwekking tot berouw (I 13a) en tot het in alles en voortdurend zoeken van God (III 44).

Het zevende deel volgt getrouw de loop van het kerkelijk jaar, soms zelfs consequenter dan de oorspronkelijke versie, maar heeft hier en daar uitweidingen n.a.v. een bepaalde passage.

Het begint met Maria Boodschap (I 1b, vgl. voor dit feest als begin van het kerkelijk jaar: noot 2 op pag. 361); dan volgen Kerstmis (I 5c); Joannes Evangelist, 27 december (I 6b, I 6c); Besnijdenis des Heren, 1 januari (I 7); Epiphanie, 6 januari (I 8); Maria Lichtmis, 2 februari (I 12), hetgeen aanleiding gaf tot inlassing van enige overwegingen i.v.m. Onze Lieve Vrouw (I 29, I 26b, I 43); donderdag na Aswoensdag (I 15, vgl. noot 3 pag. 387); Pasen (I 19a); Paasmaandag (I 19g), in welk fragment gesproken wordt over de gunsten die Mechtild van Christus ontving, aanleiding nu tot het inlassen van een hoofdstuk, dat de keerzijde hiervan laat zien: haar pijn en ziekte (II 26); Hemelvaart (I 20b); Pinksteren (I 22a, I 22b, I 22c, I 23); Maria Magdalena, 25 juli (I 25a, I 25b); Maria ten Hemelopneming, 15 augustus (I 26a, I 26c); Bernardus, 20 augustus (I 28); Bartholomeus, 24 augustus (I 34a); Maria Geboorte, 8 september (I 29); Maria's Vreugden, dikwijls eerste week van september, vgl. noot 2 pag. 429 (I 41, I 26b), welke passages gelegenheid boden tot plaatsing van enkele beschouwingen over het Ave Maria (I 42, I 11, I 47); Aartsengel Michaël, 29 september (I 30); Alle Heiligen, 1 november (I 31a, I 34c); Catharina, 25 november (I 32); Kerkwijding, welk feest vaak in november viel, vgl. noot 1 pag. 455 (I 35) en dat via een associatie met de hemelse stad Jerusalem aanleiding gaf tot de inlas van III 47, een parafraze van het responsorie „Vidi civitatem sanctam Jerusalem”; laatste zondag van het kerkelijk jaar (III 39).

De twee fragmenten die het gehele werk afsluiten hebben betrekking op de lof Gods (III 7, II 8) en vormen daardoor een waardige epiloog, vooral ook omdat het laatste fragment eindigt met de vreugde van de heiligen in de hemel.

Tekstvorm II blijkt dus allerm minst een willekeurige verzameling van her en der bijeengelezen stukken. De bewerk(st)er heeft bewust het werk aldus samengesteld, al blijft het moeilijk, het zij nogmaals gezegd, van elke keuze de eigenlijke motivering te achterhalen.

Een verantwoorde keuze derhalve. Maar ook een keuze die voldoende ruim blijkt om te kunnen zeggen dat deze tekstvorm een goed overzicht geeft van Mechtilds denken. Uit alle vijf boeken immers treffen wij uitvoerige ontleningen aan.

Beschrijving van het Nijmeegse handschrift

Band. Formaat: 105 mm × 145 mm. Materiaal: karton, beplakt met bruin, zwartbespikkeld papier. De hoeken zijn met leer versterkt. Het achterplat is beschadigd, zodat stukken van het witte karton zichtbaar zijn geworden. Op ongeveer 3 cm van boven staat met zwarte inkt $\frac{128}{256}$ geschreven. De rug is van bruin, gebarsten leer.

De vier ribben, evenals de onder- en bovenkant zijn met een klein motiefje in goudopdruk versierd. Tussen de eerste en tweede rib zijn op een beschadigde zwarte onderlaag in goudopdruk nog gedeeltelijk de letters MANU-SCRIPTUM te lezen. Op het vlak tussen derde en vierde rib is een etiket geplakt: *Bibl. Alb. V.*

De beide platten zijn bij het inbinden van binnen met wit papier beplakt, dat met het schutblad één geheel uitmaakt. Het voorste schutblad vertoont in de linker bovenhoek een gedeeltelijk zichtbaar watermerk*, voorstellende „De tuin van Holland” of „De maagd van Dordrecht”. Het watermerk staat echter ondersteboven. Bij het afsnijden bleef van de vrouwenfiguur slechts het bovenste gedeelte gespaard. Van de lans is de punt niet meer te zien; alleen een gedeelte van de kroon van de leeuw, alsmede het puntje van diens staart vallen nog waar te nemen. Een identieke afbeelding hebben wij in W. A. CHURCHILL, *Watermarks in Paper in the XVII en XVIII centuries*, Amsterdam, 1935, niet kunnen vinden. Zij komt het meest overeen met de nummers 130, 147 en 151, resp. uit de jaren 1703, 1795 en 1799, alle dus uit de 18e eeuw. Op de binnenkant van het voorplat is een wit etiket geplakt, waarop gedrukt: *E Bibliotheca Noviomagensi FF. Praedicatorum*. Daarmee is bedoeld de bibliotheek van het voormalige Dominicanenklooster bij de Broerstraat. Nadere gegevens omtrent de herkomst van de codex ontbreken volkomen.

Papier. Het schrijfmateriaal is papier. De breedte is gelijk aan die van de band (105 mm), de lengte is 4 mm korter (141 mm). De watermerken zijn slechts gedeeltelijk zichtbaar, maar toch voldoende om de voorstelling te kunnen reconstrueren. Zij stellen alle een ossekop voor met stang en St.-Andrieskruis. Zij hebben ogen en neus,

* Zie afbeelding 4.

welke laatste getekend is door twee evenwijdige lijnen die van de ogen uitgaan. In C. M. BRIQUET, *Les filigranes*, Leipzig, 1923 (t. IV s.v. tête de bœuf) hebben wij geen volledig identieke afbeeldingen aangetroffen. Zij komen nog het meest overeen met de nummers 14178 (uit de jaren 1431, 1432, 1433), 14180 (uit de jaren 1435, 1436, 1439, 1454), 14181 (uit de jaren 1442, 1443-49, 1446, 1447) en 14224 (uit de jaren 1440, 1439, 1445). Alle dus ongeveer uit het tweede kwart van de vijftiende eeuw.

De *katerns* hebben het volgende aantal bladen. 1 = 2 bladen, 2 = 5 bladen, 3 = 5 bladen, 4 = 5 bladen, 5 = 5 bladen, 6 = 5 bladen, 7 = 5 bladen, 8 = 5 bladen, 9 = 5 bladen, 10 = 5 bladen, 11 = 5 bladen, 12 = 5 bladen, 13 = 5 bladen, 14 = 6 bladen + 1 aangeplakt blad. Tezamen dus 137 ff., de beide schutbladen niet meegerekend.

De *foliëring* van de eerste vijf ff. is door een moderne hand in inkt geschied, evenals de ff. 10 en 50 (dit laatste is echter onjuist, het moet 48 zijn). In potlood zijn gefolieerd de ff. 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100 (onjuist, moet 97 zijn, daarom door ons met potlood door-gestreept), 110 (eveneens onjuist, moet 105 zijn, ook door ons door-gestreept), 115, 120, 130, 137 (waaronder in potlood 142 staat). De overige foliëring is door ons met potlood aangebracht.

Er zijn nog sporen van signaturen te vinden op de ff. 15, 16, 17, 29, 35, 65, 66, 67, 68, 77, 85, 88, 96, 99, 105, 106, 107, 108, 109, 115, 116, 117, 118, 119, 125, 127, terwijl wij nog een half afgesneden custos konden vinden op 74v: *tot mi waken*.

De bladzijden zijn in 20 regels uitgeprikt en met inkt gelinieerd. De beschreven ruimte meet 70 mm × 96 mm. De einden van de regels zijn zeer onregelmatig volgeschreven. Wanneer een woord begonnen was, heeft men het buiten de kantlijn laten uitspringen.

Voor de opschriften van de paragrafen is ruimte uitgespaard, ofschoon niet steeds voldoende, zodat men gedwongen was deze soms in margine af te maken. Vanaf f. 57v zijn er geen opschriften meer ingevuld, zodat op verschillende van de volgende ff. regels blank gebleven zijn.

F. 1r is blank, behalve regel 1, waar (als schrijfproef?) in de latere bruine inkt staat: *toe als wi ons bekeren*. F. 1v is blank, f. 2r idem als

f. 1r, maar zonder het woord *bekeren*. De ff. 2v–4v zijn blank. Op f. 5r begint de tekst: *Hier beghinnen somige stichtige woerde...*

Het *schrift* is een duidelijke en regelmatige *littera bastarda*, door LIEFTINCK⁸⁴ beschreven en gekarakteriseerd als schrift van de Broeders van het Gemene Leven. Dit schrift komt in het eerste kwart van de 15e eeuw op: „La littera bastarda est par conséquent une lettre de seconde classe du grand style livresque du quinzième siècle”⁸⁵.

Wij menen dat er maar één hand aan gewerkt heeft, al wordt het schrift plotseling soms veel kleiner, maar haast ongemerkt groeit het weer tot de normale afmetingen uit.

De tekst is met inkt geschreven, aanvankelijk diep zwart, later wordt de concentratie dunner en de kleur bruin.

Als afbrekingsteken dient een schuin streepje, zeer dun geschreven, vaak weggelaten of onleesbaar geworden. Enkele keren worden de woorden op zeer willekeurige wijze gedeeld: *m/aget*; *cla/erre*; *bo/ecs*; *w/oerde*; *du/echden*; *heme/ls*.

De samenstellende delen van samengestelde woorden worden vrijwel altijd los van elkaar geschreven. Aaneengeschreven zijn echter woorden als *vanden*, *inder*, *totten*, *doesi* etc.

Iedere paragraaf begint met een grote rode hoofdletter ter grootte van twee regels (behalve de allereerste, die drie regels in beslag neemt), gevolgd door een kleinere, slechts met rood versierde, hoofdletter. Ook bijzinnen beginnen vaak met een hoofdletter. Eigenamen krijgen deze echter nimmer.

In het hs. worden alleen Romeinse cijfers gebruikt.

Als enig interpunctie-teken dient de punt, die echter nogal willekeurig gebruikt wordt.

Een indeling in alinea's is er niet, wel wordt gebruik gemaakt van rode kapitteltekens.

De *abbreviaties*. Onder de afkortingen vindt men allereerst de gebruikelijke voor *m* en *n* en *de* van „*ende*”: ⁊. Vervolgens:

~: ra (*sacrament*)

†: er (*der*, *herten*)

q: r (*wanneer*), er (*heren*), u (*Troyanus*), en (*tegenwoordigen*), es (*godes*)

p: per (*persoon*)

p̃: pri (*prima*)

f: is (*pietatis*)
p: pro (*processie*)
9: con (*confessoren*), com (*compleet*), us (*aldus*)
3: et (*niet*), at (*dat*)
f: em (*item*)
h: heit (*claaerheit*)
z; **v**: etc.
9: Sunte, ook: stē.

De namen Jesus en Christus worden steeds op de gebruikelijke wijze gecontraheerd tot ihū en xps.

De *correcties* in het handschrift zijn betrekkelijk weinig talrijk. Foutieve letters of woorden worden met een zeer dun streepje doorgehaald. Weggelaten letters worden zeer klein erboven bij geschreven, evenals een verbeterde letter. Weggelaten woorden worden in margine toegevoegd met een dun verwijzingsteken \wedge . Het is moeilijk uit te maken of deze verbeteringen door dezelfde of door een andere hand zijn aangebracht. Slechts op f. 56r regel 5 is het woord *borsten* door een andere hand in margine bijgeschreven.

Het ontbreken van miniaturen sterkt het vermoeden dat het hs. ontstaan is bij de Broeders of Zusters van het Gemene Leven, die immers alleen hun liturgische boeken versierden.

Afgaande op het schrift zou de schr. tevens de *rubricator* geweest kunnen zijn. Wel is het duidelijk dat het rubriceren niet gelijk met het afschrijven is geschied. Dit blijkt zowel uit het feit, dat regels ter invulling onbeschreven zijn gebleven, als uit de aanwezigheid van kleine zwarte lettertjes op de plaats waar een initiaal gezet moest worden. Een enkele keer is de I met een klein in het rood uitgespaard motiefje versierd.

Over de *taal* van het hs. willen wij slechts een enkele opmerking maken. Zij blijkt geen zuivere streektaal te zijn. Naast de typisch noordoostelijke vormen: *sorchvoldeliken*, *solden*, *wolde*, *opholden*, *drievoldicheit*, *gelaeft*, *overbaven*, *apenbaerde*, *gebraken*, *gebaetscapt* en *Gade* komen ook de vormen met *ou* en *o* voor, uitgezonderd *drievoldicheit*, dat steeds zo geschreven wordt. Eveneens noordoostelijk zijn vormen als *ny* en *ummer*, zoals ook kenmerkend voor de Overijsselse devotentiaalvormen zijn als: *beteykenen*, *vleysch*, *heiten*, *teiken*, *gedeilt* en het pronomen *oer*.

Daarentegen zijn Hollands: *mit, bin, ontfenc, henc, lufteren, vercoft, gecoft* en *ierst*, welke laatste vorm echter ook Brabants en ZW Vlaams kan zijn.

Typisch Brabants kunnen genoemd worden: *almechticheit, swechtel, Bertholomeus, smerte, geverwet, spul* en de praeterita *werp* en *sterf*.

Hoe talrijk de verschillende vormen van één woord kunnen zijn, laat een voorbeeld als „haar” zien: *haer, haerre, harre, hoer, hoerre, hoers, hoeren, horen, hoore, oer*; of „zullen”: *sullen, sollen, sellen, sult, salt, solden, souden*.

Ook het niet zuiver-dialectische karakter van de taal pleit voor een ontstaan in de kring der Moderne Devoten, want „zuivere streektaal moet men bij de moderne devoten niet verwachten. Door de machtige invloed van Ruusbroec bestond er reeds een letterkundig traditioneel taalgebruik”⁸⁶.

Wijze van uitgeven

Wij hebben ervan afgezien de tekst van de Nijmeegse codex diplomatisch weer te geven. Vooreerst kan men zonder meer de wenselijkheid van een diplomatische uitgave discutabel stellen in een tijd, waarin voor een gering bedrag vrijwel elk handschrift op een microfilm of microkaart te verkrijgen is. Maar ook daarvan afgezien, wij meenden onze doelstelling: een leesbare tekst te bieden, die een inzicht zou kunnen verschaffen in de denkwijze van Mechtild van Hackeborn, het best te kunnen effectueren door ons te houden aan de *Regels voor het uitgeven van Historische Bescheiden* zoals die in opdracht van het Bestuur van het Historisch Genootschap werden opgesteld⁸⁷.

Vandaar dat wij de oude interpunctie hebben vervangen door die van het tegenwoordige grammaticale gebruik en ook in het schrijven van hoofdletters ons hebben aangepast aan de huidige normen. Alle afkortingen werden opgelost en evidente omissies tussen tekstaakjes [] aangevuld, die in het notenapparaat evenwel verantwoord zijn.

De spelling van het hs. werd uiteraard behouden, maar de letters *u* en *v* volgens de huidige gewoonte genormaliseerd, evenals de *w* zo nodig opgelost werd in *uu*. Slechts de letters *i, j, ij* en *y* werden

overeenkomstig de spelling van het hs. bewaard. Dit alles geldt ook voor de latijnse tekst, waar echter *hijs* als *his* is weergegeven.

In het scheiden en aaneenschrijven van woorden volgden wij het hedendaagse gebruik, tenzij de bijeenvoeging van twee woorden een verandering in de spelling gebracht heeft. Derhalve: *in den*, *doe si*, maar: *totten*, *mitten*.

De middelnederlandse tekst is voorzien van twee soorten noten: tekstkritische – door een letter aangegeven – en verklarende – aangegeven door een cijfer.

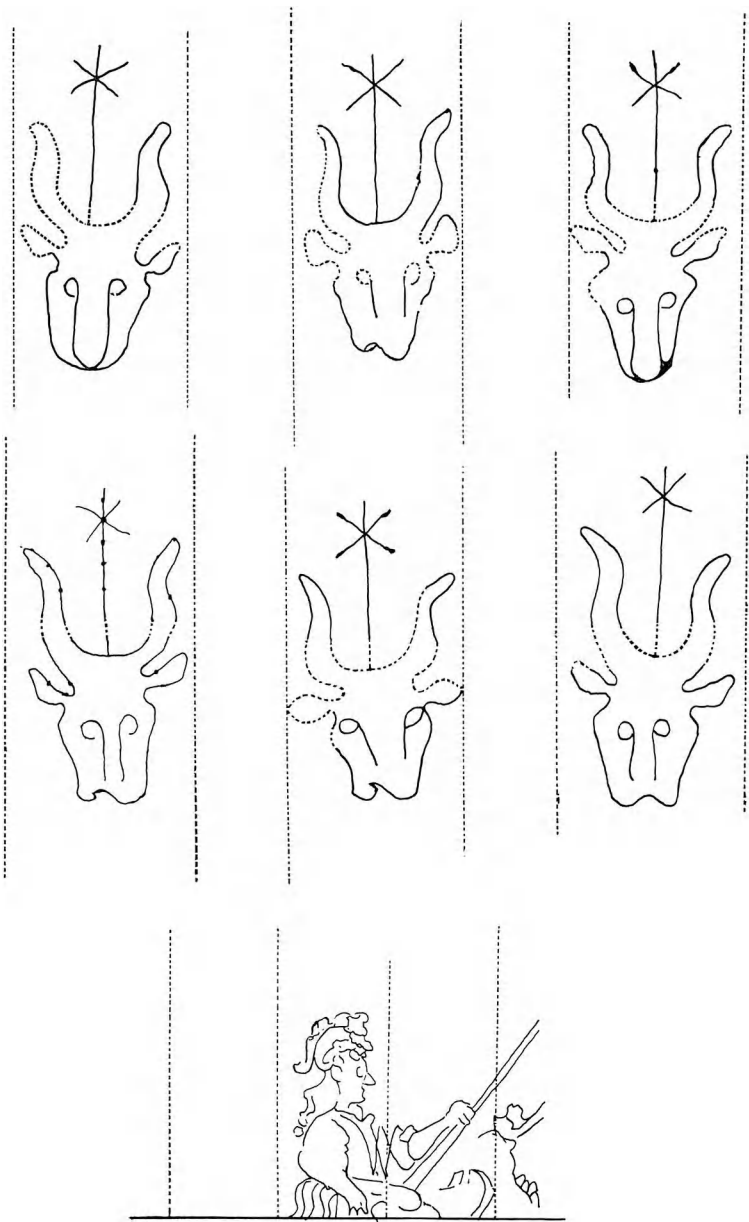
Wat de tekstkritische noten betreft: deze geven de varianten van de andere hss. der Nijmeegse groep, DEN HAAG 1, DEN HAAG 2 en AMSTERDAM. Om het aantal dezer noten enigszins binnen bepaalde perken te kunnen houden, geven wij slechts die varianten, welke inderdaad een andere lezing opleveren; louter dialectische verschillen lieten wij buiten beschouwing.

In margine hebben wij de paginering van de Nijmeegse codex aangegeven, alsmede de hoofdstukketelling zoals die gevonden wordt in de uitgave van Solesmes.

In de verklarende aantekeningen worden Schriftuurplaatsen geciteerd volgens de Vulgaat. Waar het slechts om een toespeling ging, hebben wij de nederlandse tekst gegeven. Men zal het ons niet euvel duiden, dat wij Thomas van Aquino gekozen hebben, als het dienstig was de opvatting weer te geven van de contemporaine theologie.

De latijnse tekst is die van UTRECHT 247, waarbij wij in margine de foliëring van dit hs. hebben aangegeven en tussen () die van het Nijmeegse manuscript. Om het vergelijken te vergemakkelijken hebben wij ook in de latijnse tekst tussen [] de betreffende hoofdstukken volgens de telling van Solesmes aangeduid.

De noten bij deze tekst zijn alle tekstkritisch, maar ook hier hebben wij ons een beperking moeten opleggen: wij hebben slechts die omissies en varianten aangegeven, welke een duidelijk andere lezing ten gevolge hadden en mogelijk tot een andere vertaling hadden kunnen leiden of inderdaad geleid hebben. Aangezien dit notenapparaat ook het bewijsmateriaal vormt voor ons hoofdstuk over de tekstgeschiedenis hebben wij, ten behoeve van een mogelijkheid tot vergelijking, deze noten doorgenummerd.

Afbeelding 4, Reconstructie van de watermerken

Mer beginnen somige sijnige
woerde genoue vnn boeke der
revelacie der heiliger maget mach
vnde die van seuer bernard oerde
was reet wat van haer leuen

Die caringhe versee machte
die reynheit die si va dat
si seue naer out was gode
gelaese hadde en die puerschheid
haer bewaerde si in groet uerscheit
en hogde haer van haere kintheit
soe van alle sunden dat oec haer ome
bude vaders gesingeden he me
Also onoselen mensche noch van
so repueleert onderuonden en
hebbē als die machete en hoo
suster die vrouwe abdisse al doof
aan gesaal bracht ge daen heb die
meeste sinder die si droefte bedachte
dat si haere kintheit gadaen had

NOTEN BIJ DE HOOFDSTUKKEN I, II, III, IV EN V

1. E. MICHAEL, *Geschichte des deutschen Volkes III*. Freiburg i.Br., 1903, p. 149.
2. REVELATIONES GERTRUDIANAE AC MECHTILDIANAE, *II Sanctae Mechtildis virginis ordinis sancti Benedicti Liber specialis gratiae etc.* Solesmensium O.S.B. Monachorum cura et opera. Pictavii, Parisiis, 1877. Documenta I p. 713-714.
- 2a. Tussen 1295 – het sterfjaar van bisschop Volradt van Kranichfeld – en 8 september 1296 – de datum waarop een kanunnik van de kathedrale kerk Hermann van Blankenburg als bisschop het bestuur op zich nam – was immers de bisschopszetel onbezet. Vgl. P. B. GAMS, *Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae I*, Leipzig, 1957, p. 280 en C. EUBEL, *Hierarchia Catholica Medii Aevi I*, Münster, 1913, p. 270.
3. M. MOLENAAR m.s.c. *Heilige Geertruid van Helfta, De Heraut der Goddelijke Liefde*. I Bussum, 1951, p. 37. Vgl. voor de hiernavolgende plaatsbeschrijving p. 20-21.
4. E. MICHAEL, *Die hl. Mechtild und die hl. Gertrud die Grosse Benedicterinnen?* In: Zeitschr. f. kath. Theol. XXIII (1899) p. 548-552. Vgl. Revue Benedictine XVI (1899) p. 458-461.
5. H. URS VON BALTHASAR, *Mechtild von Hackeborn, Das Buch vom strömenden Lob*. Einsiedeln, 1955, p. 9.
6. Dat er nog een andere cantrix geweest zou zijn, Mechtild van Wippra (vgl. MICHAEL o.c. II p. 73 en III p. 176 noot 1), is niet waarschijnlijk. Vermoedelijk is deze dezelfde als onze Mechtild, want de heren van Hackeborn hadden o.a. ook de heerlijkheid Wippra in bezit. Vgl. G. HASZL, *Im Tale der Wunderblume von Helfta*. Mergentheim a.T., 1913, p. 53. Dit kan dan de verklaring van de naamsverwarring zijn.
7. REVELATIONES II, Documenta III p. 720.
8. Wij gebruiken deze naam om verwarring te voorkomen met de abdis Gertrudis.
9. C. RICHSTÄTTER, *Die Herz-Jesu-Verehrung des deutschen Mittelalters*. Paderborn, 1919⁴, München, 1924². Onze opmerking geldt de tweede druk, niet de eerste.
10. W. LAMPEN o.f.m., *De spiritu S. Francisci in operibus S. Gertrudis Magnae*. In: Archivum franciscanum historicum XIX (1926) p. 733.
11. W. LAMPEN o.f.m., *St. Gertrudis de Grote*. Hilversum 1939, p. 35.
12. Is dit wel waar? Zie p. 16.
13. Margot SCHMIDT, *Mechtild von Magdeburg, Das fließende Licht der Gottheit*. Mit einer Studie von Hans Urs von Balthasar. Einsiedeln, Zürich, Köln, 1955, p. 15. Dezelfde mening bij J. LECLERCQ, F. VANDENBROUCKE, L. BOYER, *La spiritualité du Moyen Age*, dl. II van Histoire de la spiritualité chrétienne, Paris, 1961, p. 537. C. VAGAGGINI, *La dévotion du Sacré Coeur chez Sainte Mechtild et Sainte Gertrude*, in: Cor Jesu. Commemorationes in Litteras Encyclicas „Haurietis aquas” II, Roma, 1959, p. 31-32, noot 5, maakt een onderscheid: de gedachten van Mechtild en Geertruid over Christus' Mensheid, zijn lijden en de goddelijke liefde wijzen op een invloed van Mechtild van Maagdenburg, maar m.b.t. de devotie tot het Hart van Jezus acht hij een dergelijke invloed niet bewijsbaar.
14. H. URS VON BALTHASAR o.c. p. 10.
15. H. WILMS o.p., *Das Beten der Mystikerinnen... Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens in Deutschland*. Leipzig, 1916, p. 143. Vgl. voor het stijlprocédé van dergelijke visioenen J. LECLERCQ etc. o.c. p. 238 en C. VAGAGGINI, *Il senso teologico della liturgia*, Roma, 1957, p. 592 e.v. of de franse bewerking hiervan *Initiation théologique à la liturgie*, adapté de l'italien par R. GAUTOY, Bruges-Paris, 1963, p. 206 e.v.
16. o.c. p. 137.

17. Een in die tijd niet uitzonderlijke opdracht, want ook m.b.t. Dominicanessen-kloosters kan WILMS o.c. p. 144 schrijven: „Die Obern selbst fragten aus und gaben Auftrag zu sammeln". In het algemeen waren trouwens de mysticae niet afkerig van mededelingen: „Die im Innern sich ansammelnde Fülle drängte vielmehr zur Aussprache, zur Mitteilung. Um dem eigenen Herzen Erköhlung zu gewähren, um andere mit demselben göttlichen Liebesfeuer zu erfüllen, suchten sie Aussprache, die nicht die Sammlung störte, sondern nur der eigenen und der fremden diene" (o.c. p. 137).
18. Deze gebeden zijn verzameld in *Les belles Prières de Ste Mechtilde et Ste Gertrude*, traduites par D. A. Castel. Paris, 1925.
19. De vraag of de Mathilde-figuur in Dante's Purgatorio 33 identiek is aan Mechtild van Hackeborn, Mechtild van Maagdenburg of Mechtild, gravin van Toscane (de klassieke opvatting), zal wel nimmer bevredigend worden opgelost. Vgl. voor de eerste opvatting de Praefatio in REVELATIONES II; A. LUBIN, *La Matelda di Dante*, Graz, 1860 en E. BOEHMER, *Matelda* in Jahrbuch d. deutschen Dante-Gesellsch. III (1871) p. 101 e.v. Voor de tweede opvatting W. PREGER, *Dantes Matelda* in: Sitzungsberichten der philos.-philol. und hist. Klasse der Akademie der Wissenschaften zu München III (1873) p. 185-240. Zie ook MICHAEL o.c. III p. 196 en M. GRABMANN, *Mittelalterliches Geistesleben I*, München, 1926, p. 475. Een recente samenvatting van het probleem geeft Dorothy L. SAYERS in haar engelse vertaling van de Goddelijke Komedie, II: *Purgatory* (The Penguin Classics, 1955) p. 347-348.
20. C. RICHTSTÄTTER, *Christusfrommigkeit in ihrer historischer Entfaltung*. Köln, 1949, p. 414, 430.
21. C. RICHTSTÄTTER o.c. p. 459.
22. E. LANDSBERG, *Die Welt des Mittelalters und Wir*. Bonn, 1923, p. 72.
- 22a. Vgl. voor dit laatste de beide in noot 15 geciteerde werken van C. VAGAGGINI resp. p. 591 e.v. en p. 206 e.v.
23. Margot SCHMIDT o.c. p. 15.
24. M. GRABMANN, *Mittelalterliches Geistesleben I*. München, 1926, p. 476.
25. M. GRABMANN, *Mittelalterliches Geistesleben II*. München, 1936, p. 367-368.
26. M. GRABMANN, o.c. I p. 475.
27. P. von LOË o.p. *Statistisches über die Ordensprovinz Saxonia*. Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominkanerordens in Deutschland, Leipzig, 1910, p. 11-12.
28. C. RICHTSTÄTTER, *Die Herz-Jesu-Verehrung*, 2e dr. p. 95. Vgl. verder A. WALZ o.p., *Dominikanische Herz Jesu-Auffassung* in: Cor Jesu, Commentationes in Litteras Encyclicas „Haurietis aquas" II, Roma, 1959, p. 55-63.
29. St. AXTERS, *Geschiedenis van de vroomheid in de Nederlanden II*. Antwerpen, 1953, p. 60-62.
30. H. URS von BALTHASAR o.c. p. 17.
31. Grete LÜERS, *Die Sprache der Deutschen Mystik des Mittelalters im Werke der Mechtilde von Magdenburg*. München, 1926.
32. o.c. p. 30. Vgl. nog over de hang naar symboliek in de Middeleeuwen M. D. CHENU, *La théologie au XIIe siècle*, Paris, 1957, p. 159-200.
33. M. GRABMANN, *Mittelalterliches Geistesleben I* p. 476.
34. St. AXTERS, *Geschiedenis van de vroomheid in de Nederlanden I*. Antwerpen, 1950, p. 192.
35. 1e Visioen.
36. St. AXTERS o.c. II p. 124.
- 36a. Vgl. het in noot 13 geciteerde artikel van C. VAGAGGINI.
37. J. BAINVEL, *Dévotion au Sacré Cœur de Jésus*. In: Dict. Theol. Cath. III¹, kol. 310.
38. A. HAMON, *Sacré Cœur*. In: Dict. de Spiritualité II. Paris, 1953, kol. 1027.
39. J. BAINVEL l.c.
40. Grete LÜERS o.c. p. 113.
41. M. GRABMANN, *Die Kulturwerte der deutschen Mystik des Mittelalters*. Augsburg, 1923, p. 8.
42. o.c. p. 16.

43. J. VAN MIERLO s.j., *Over het ontstaan der Germaanse mystiek*. In: *Ons Geestelijk Erf* I 1927, p. 18.
44. M. GRABMANN, *Die Kulturwerte der deutschen Mystik*, p. 25.
45. J. VAN MIERLO o.c. p. 21.
46. Vgl. het art. *Communio fréquente* in *Dict. de Spiritualité* II kol. 1261.
47. St. AXTERS o.c. I p. 214.
48. Dit beeld van de buisjes komt bij Mechtild vaak terug (I 1, II 1, IV 1, VII 13 etc.) en is waarschijnlijk ontleend aan het gebruik hiervan bij het communiceren onder twee gedaanten, hetgeen in de Orde van Cîteaux in 1261 werd afgeschaft.
49. St. AXTERS o.c. I p. 189.
50. Ibid. p. 189 en p. 215.
- 50a. De Nederlandse vertaling heeft *Voorzienigheid* in navolging van Solesmes: *Providentia*. De hss. lezen echter alle *presencia*.
51. St. AXTERS o.c. p. 188.
52. Vgl. ibidem p. 187; J. A. F. KRONENBURG c.ss.r., *Maria's heerlijkheid in Nederland II*. Amsterdam, 1904, p. 204-210; F. VERNET, *La spiritualité médiévale*. Paris, 1929, p. 90.
53. St. AXTERS o.c. I p. 325-326.
54. Ibid. p. 216.
55. F. VERNET o.c. p. 90.
56. P. POURRAT, *La spiritualité chrétienne. II Le moyen âge*. Paris, 1928, p. 32-33.
57. o.c. p. 16.
58. l.c.
59. M. GRABMANN, *Die Kulturwerte der deutschen Mystik*, p. 37 e.v.
60. M. GRABMANN, *Mittelalterliches Geistesleben I*, p. 486-487. Vgl. St. AXTERS o.c. I p. 220.
61. P. POURRAT o.c. p. 44.
- 61a. St. AXTERS o.c. I p. 367-368.
62. p. 53-57.
63. E. MICHAEL, *Geschichte des deutschen Volkes III*, p. 151.
64. o.c. p. 148.
65. H. URS VON BALTHASAR, o.c. p. 14.
66. S. M. DEUTSCH, *Mechtild von Hackeborn*. In: *Realencyclopædie für protestantische Theologie und Kirche XII*, kol. 482 e.v.
67. H. URS VON BALTHASAR, o.c. p. 14.
68. Niet 5046 zoals de Nederlandse vertaling ten onrechte heeft.
69. Vgl. E. MICHAEL o.c. III p. 197 e.v.
70. Dit lijkt in tegenspraak met I Kor. 13,12: „ik zal ten volle kennen, zoals ik gekend ben”, hetgeen betrekking heeft op de *visio beata*. De engel ontkent echter zijn zalige Godsschouwing niet, maar dat zijn kennis van goddelijke allure zou zijn.
71. Vgl. voor de middeleeuwse belangstelling voor Trajanus: Dante, *Purg.* X 76-92; *Parad.* XX 44-55; Joannes Diaconus, *Vita Sancti Gregorii IV* 44; Thomas van Aquino, *Summa Theol. Suppl.* 71,5 ad 5.
72. Men neme in aanmerking, dat wij slechts die stukken uit de verschillende hss. hebben vergeleken, welke voorkomen in de sterk verkorte versie van de groep vertalingen tot welke de Nijmeegse codex behoort. De aantallen zijn derhalve slechts relatief.
73. Vgl. *Catalogus codicum manuscriptorum. Bibliotheca Universitatis Rheno-Trajectinae*. Trajecti ad Rhenum-Hagae Comitibus, 1887 en M. SCHOENGEN, *Monasticon Batavum III*, Amsterdam, 1942, p. 123.
74. *Monasticon Batavum III* p. 119.
75. Het onderzoek naar de herkomst van deze fragmenten zou een afzonderlijke studie vereisen. Volledigheidshalve geven wij als Bijlage D een lijst van handschriften, waarvan ons bekend is, dat zij dergelijke fragmenten bevatten.
76. W. DOLCH, *Die Verbreitung oberländischer Mystikerwerke im Niederländischen I*. Weida i. Th., 1909, p. 20 e.v.

77. Vgl. S. MULLER Fz., *Stichtingsbrieven van Utrechtse Gasthuizen*. In: Arch. van de Gesch. van het Aartsbisdom Utrecht, XXX (1905), p. 71 e.v.
78. *Monasticon Batavum II*, p. 25.
79. *Monasticon Batavum I*, p. 112.
80. J. STAENDER, *Chirographorum in Regia Bibliotheca Paulina Monasteriensi Catalogus*. Vratislaviae, 1889.
- 80a. Deze gegevens danken wij aan de vriendelijke medewerking van Dr. R. LIEVENS te Leiden.
81. DOLCH o.c. p. 22.
82. o.c. p. 27.
83. o.c. p. 25.
84. B. BISCHOFF, G. I. LIEFTINCK, G. BATELLI, *Nomenclature des Ecritures Livresques du IXe au XVIe siècle*. Paris, 1953, p. 24 e.v.
85. o.c. p. 28.
86. C. G. N. DE VOOYS, *Geschiedenis van de Nederlandse taal*. Antwerpen-Groningen, 1952^s, p. 39.
87. *Regels voor het uitgeven van historische bescheiden*. In opdracht van het Historisch Genootschap (gevestigd te Utrecht). Opnieuw herzien door D. Th. Enklaar en A. J. van de Ven. Utrecht, 1954.

TEKST

- 122v [V 30] Venerabilis siquidem hec persona virginitatem,
(5r) quam a septimo anno Deo voverat, et cordis mundiciam in
tanta diligencia custodiebat, et ab omni peccato ab infancia
sic cavebat, ut eciam duo confessores eius testarentur num-
quam tante innocencie et tam mundi cordis homines se
expertos, ut istam et sororem eius domnam abbatissam.
Unde, cum integram confessionem fecisset, maximum eius
peccatum quod in puericia se dolenter memorabat fecisse ||
(5v) hoc erat, quod vice quadam dixit se furem vidisse in curia,
cum non vidisset. Nec aliud mendacium scienter ac sponte
sua recoluit se perpetrasse. Ergo non immerito Virginitas
que Agnum sequuntur¹ comparabitur, quia et ipsa Agnum
quocumque ierit perfectissime sequitur, quippe cui nec
defuit humilitas, que ipsam ad eius glorie celsitudinem suble-
vet, nec virginalis castitas per quam familiarissime ei et
dulcissime societur. Religiosis fratribus et² patribus non
incongrue similatur³, que pro amore Christi mundum cum
(6r) suo despexit flore, et tantam paupertatem || amplexata est,
ut necessaria sua habere nollet. Coacta enim per obedienciam
unum tantum peplum habuit; ceteri vilissimi panni erant,

1. Sol., Ka, Keu: *iam Agnum sequentibus*. U 246 sic.

2. *fratribus et*: ontbr. Sol., Ka, Keu, U 246. *et patribus*: ontbr. Lo.

3. Sol., Ka, Keu, U 246: *similabitur*. M2: *sociabitur*.

5r Hier beghinnen som[m]ige stichtige woerde genomen uten boeke der revelatien der heiliger maget Mechtelt, die van sante Bernarts oerden¹ was^a. Ierst wat van haeren leven^b.

V 30 Die eersamige persoene Mechtelt, die reinicheit die si van dat si seven iaer out was Gode gelaeft hadde ende die puerheit des herten bewaerde si in groter neersticheit ende hoedede haer van haerre kintscheit soe van allen sunden, dat oec hoer twee biechtvaders getugeden, hem nie also onnoselen menschen noch van so reynre herten ondervonden en hebben als dese Mechtelt ende hoer suster, die vrouwe abdyse. Ende doe si een geheel biecht² gedaen had, die meeste sunde die si droeflic bedacht, dat si in haerre kintscheit gedaen had, || was dat si op een tijt seide, dat si enen dief in den hof had gesien doe sijs³ niet gesien en hadde. Noch si en bedocht hoer niet enege ander loege willens ende wetens gedaen te hebben. Ende hierom sal si billics ghelijct werden den Meechden, die den Lam volgen⁴, want si volget den Lam volcomeliken soe waer dattet henen gaet; als dien oec niet ontbre[c]ct die oetmoedicheit, die se⁵ totter hoeheit sijnre glorien opheffen mocht, noch oec die meechdelike puerheit overmids welker si hem alre heimelicste ende suetelicste toegevoecht mocht werden. Den geesteliken vaderen en wert si oec niet quelliken⁶ gelijct, want si om die minne Christi die werlt met hoerre bloem versmadet hevet. Ende also groete armoe || de hevet si omghelset, dat si hoer noetdorft niet hebben en woude. Gedwongen oec bi gehoersamheit en hadde si niet dan enen doec, die ander waren van seer snoeden⁷ laken. Si droech

5v

6r

1. D.w.z. van de Cisterciënzerorde. Zie hoofdstuk I, noot 4, pag. 10.

2. Generale biecht, belijdenis van zonden uit het gehele leven.

3. Zij het.

4. Vgl. Openb. 14, 4.

5. Haar.

6. Niet ten onrechte.

7. Slecht, waardeloos.

a. *die van sante Bernaerts oerden was*: ontbr. A.

b. *Ierst wat van haeren leven*: ontbr. H1.

et tunicas valde conscissas et undique reparatas portabat, cum tamen quidquid habere vellet sufficienter habere potuisset. Cetera omnia ad religionem pertinencia perfectissime habuit, scilicet proprie voluntatis abdicacionem, suimetipsius deiectionem, obediencie promptitudinem, oracionis et devocionis studium, lacrimarum ubertatem, sedule contemplacionis fruicionem. Semetipsam enim in tantum abnegaverat, oblitaque sui in Christo sic absor[p]ta erat, ut sicut in beato Bernardo legitur, sensibus exterioribus parum
 (6v) uteretur. || Unde sepius putrida ova nesciens comedebat
 123r donec a proxime || sedentibus et ab odorantibus est compertum. Similiter aliquando carnes nesciens comedebat, donec per risum aliorum ad se rediens quid fecerit recognoverit. Doctrinam in tanta habundancia effundebat, ut eius similis in nostro cenobio non surrexit, nec, ut timemus heu, surrectura erit. Ubique enim sorores circa eam velut predcatorem verbum Dei audire congregabant. Omnium refugium et consolatrix erat, et singulari dono hanc gratiam habebat, ut homines secreta cordis sui ipsa fiducialius
 (7r) aperirent, || et quam plures a suis gravaminibus se per eam ereptos dixerunt. Sed non solum intra claustrum, sed etiam exterius et de longe venientes religiosi et seculares; nec ab homine umquam tantum consolacionis sicut ab ista se invenisse dicebant. Tantas oraciones dictavit ac docuit, quod si simul scriberentur psalterii excederent quantitatem.

6v cleder die overal gestoert waren ende gelappet ende weder
 gemaect, ende si nochtan volcomelic gehadt mochte hebben
 wat si woude. Voert al dat der religien¹ toebehoert hadde
 si volcomelic, als versakinge hoers eigen willes, verworpenheit
 hoers selfs, bereitheit der gehoersamheit, vliticheit des ge-
 bedes ende der devocien ende gebrukinge² der stadiger
 scouwinge. Si had hoers selfs also versaect ende was hoer selfs
 also onachtsam^a ende so verslonden in Christo, dat si, als
 men van sante Bernaert leest, hoer uwendige synne luttel
 7r gebrukede; || waerbi si dicwil stinckende eyer onwetende at,
 soe lange datter³ van dengenen die daerbi saten [ende
 rokent]^b gemerct is. Desgelijcs at si oec bewilen vleisch ende
 en wistes niet ter tijt toe, dat si overmids den lachen van an-
 deren menschen toe hoer selven quam ende bekende wat si
 gedaen had. Si uutstortede die heilige leringhe so groter over-
 vloedicheit, dat haers gelijc in onsen cloester niet op en stont,
 noch leyder duchten⁴ op staen en sal. Want overal vergader-
 den die susteren omtrent haer, als bi enen predicaer, dat
 woert Gods te hoeren. Ende was haere alre toeverlaet ende
 troestersche, ende van sonderlinge gaven had si dese gracie,
 dat hoer die menschen die heimelike dingen haers herten alte
 betrouwliken openbaer||den, ende voel menschen seiden hem
 van haren lasten overmids haer verloest te wesen⁵, niet alleen
 binnen den cloester, mer oec geestelike ende werlike men-
 schen⁶, die van buten ende van veers quamen, seiden dat
 si nie van enigen mensche also voel troestes gevonden en
 hadden als van deser maget. Si dichtede⁷ ende leerde also
 voel gebede, soude men se toesamen scriven, si souden meer

1. Kloosterleven.

2. Genieting, een voor de mnl. mystiek kenmerkende term.

3. Lees: *dattiet*

4. Lees: *duchten wi*

5. *hem... te wesen*: dat zij door haar van hun moeilijkheden bevrijd waren.

6. Leken.

7. Dicteerde.

a. *ende was... onachtsam*: ontbr. A.

b. Inlas vlg. H1. A: *ende diet roken*. Ontbr. ook in H2.

Doloribus et infirmitatibus tam continuo vexabatur, ut non immerito Martiribus societur. Insuper multis castigacionibus pro peccatoribus semetipsam castigabat. Denique vice quadam ante Quadragesimam, cum populum⁵ lascivientem (7v) audivisset, || zelo Dei et affectu pietatis⁶ nimium inardescens, ut saltem Deo aliquam faceret emendacionem, testas scilicet vitrorum et alia instrumenta acuta in loco suo composuit et in his se proiciens tamdiu se volutabat, donec, cute confracta et vulnerata, totaliter sanguinem⁷ flueret, quod pre dolore 123v sedere nec iacere valebat... Hec eciam || devota Christi discipula tam familiariter Deo fuit unita, omnemque voluntatem suam sic Deo obtulerat, quod, sicut ipsa retulit, quod postquam professionem fecit in nulla umquam re aliter volebat, quam Deus fieri disponebat. Mira suavitate verbis (8r) evangelicis pascebatur || et tanta dulcedine afficiebatur, ut sepius cum in choro legeret quod in tanta iubilacionem verteretur, quod finire non poterat, quandoque pene exanimis reddebatur. Et tam ferventer illud legebat continue, ut audientes in devocionem excitaret. Similiter dum in choro cantaret ac si tota arderet totis viribus Deo intendebat. Unde quid faceret nesciens mirabiles quandoque gestus preten-

5. M2 voegt in: *cantantem*. Sol. voegt in: *cantibus*.

6. Sol., Ka, Keu: *compassionis affectu*. U 246 sic.

7. Sol., Ka, Keu: *et tota vulnerata sanguine*. U 246 sic.

wesen dan een souter. Mit rouwen ende siecten wart si stadeliken gequellet,

I cap. als^a van den hoefstweer, van den^b steen ende van groter praev. heitten der lever,¹

7v dat si wael billics den Marteleren toegevoecht is. Hierenboven castiede si haer selven mit voel castijnghe voer den sonderen. Want op een tijt voer der Vasten, doe si dat volc hoerde || rasen, wert si uuter minnen Gods ende uut begeerten des mededoegens^c seer ontsteken, ende opdat si Gode enige beteringe doen soude, so leide si scaerde van glazen² ende ander scarpe dingen in haer beddestede, ende daer werp si haer selven in ende wentelde oer daer so lange, dat si in den vel also gequetset ende gewont was, dat si altemael bevloyt was van bloede, so dat si van sericheit ende smerte noch sitten noch liggen en mocht. Dese devote discipelster Christi was Gode also heimelic³ verenicht ende hadde Hem hoeren wil also geoffert, dat si, als si selve seide, nadat si professie dede nie in enige dinge anders en woude dan als God ordinerde te geschien. Si wart mit wonderliker sueticheit gevoedet in den woerden der || heiliger ewangelien ende mit
8r soe groter sueticheit beweget, dat si dicwile als si dat ewangelie in den choer las in so groter iubilacien gekeert wart, dat si dat niet einden en mocht, ende was bi wijlen bi na als doot ende si lasset gestadelic also vuerichlic, dat si diegene diet hoerden in devocien mede verweckede. Des gelijcs als si in den choer sanc, recht of si al bernde, aendachte⁴ si Gode uut alre krachten. Waervan niet wetende wat si dede, so dreef si bi wijlen vreemt gelaat, als nu mit uitgerechten han-

1. Hoofdpijn, nierstenen en leverontsteking.

2. Glasscherven.

3. Intiem, innig.

4. Richtte haar aandacht op.

a. *Als van den hoefstweer... der lever*: glosse van N', ontleend aan het capit. praev. Ontbr. in de andere hss.

b. A voegt in: *brekenden*.

c. A voegt in: *ende medelidens*.

debat, modo expansis manibus, modo in altum elevatis, quandoque velut in extasim versa etiam trahentibus et moventibus eam non sentiebat, aut vix ad se redibat. Spiritu autem prophetico clarens quandoque hominibus que (8v) eis || futura erant certissime predicebat. Jam vero quid amplius dicemus? Numquid non angelicis spiritibus valebat equari? Quibus etiam in terris tam amantissimo federe copulata erat, ut eorum presencia raro careret, quia etiam singulorum ordinum officium in aliquo exercuisse videretur. Angelorum quoque quorum proprie officium est ministratio bene congruit ei, quia officiosa caritate et dulci societate miseris affectum ministravit compassionis, peccatoribus subsidium oracionis, negligentibus admonicionem correctionis⁸, ignorantibus verbum instructionis.

[VI 1] De infirmis maxima erat illi cura, ita quod nunquam in tantum posset occupari, quin eas singulas cotidie (9r) visitaret, et si quid vellent sollicitè interrogaret, || propriis etiam manibus ministerium exhibens, tam ad recreandum quam ad pausandum. Et in senectute et in infirmitate adhuc 124r se ad infirmas portari faciebat, et aliquando non || potens loqui, gestu et mutibus tam fidelissimum eis pretendit compassionis affectum ut plurimas ad fletum commoveret. Ad quolibet vilia opera et maxime ad communes labores sororibus se frequenter sociabat; quandoque prima immo sola labora-

8. Ka, U 246: *ministravit compassionem correctionis*. Keu: *ministravit compassionis et correctionis*.

den^a, als nu mit opgerechtten handen, als die opgetogen¹ is, en gevoelde si niet, dat si getogen of geruert wart, of nauwe quam si weder tot haer selven. Si was oec verclaert² mitten geest der prophecien, dat si bi wijlen den menschen dingen
8v die hem || toecomende waren waerachtelike voerseide. Wat sullen wi nu voert seggen? En sal si oec niet wael mogen gelijct werden den engelschen geesten? Dien si oec in der eerden mit also overminliken bande toegevoecht was, dat si haerre tegenwoerdicheit selden derfde, want die officie der engelen, welker eygentlic toe behoert te dienen, die betaemt haer wael, omdat si mit so dienstachtiger minnen ende suter geselschap bewijsde gonst des mededogens den onsaligen, den sonderen hulpe des gebedes, den versumelden³ vermaninge der beteringe ende den onwetenden dat woert der leringe,
VI 1 Voer⁴ den sieken droech si alte grote sorge, soe dat si nummermeer also onledich en mocht wesen, si en vande⁵
9r se elc bisonder alle dage ende vragede hem || sorchvoldeliken of sie iet begeerden. Ende mit haeren eygenen handen bewijsde se hem haeren dienst tot haere vermakinge of tot rusten. Ende in haere outhet ende siecte dede si haer noch totten sieken susteren dragen, ende bi wilen als si niet spreken en mochte, so toenede si hem nochtan mitten gelate ende mit wisinge also trouwen begeerte des medelidens, dat si daer voel van hem tot tranen bewegede. Tot allen snoden roeken^b;⁶ ende sonderlinge totten gemenen arbeit voechde si haer stadelike biden susteren ende arbeide bi wilen ierst. Ia,

1. In extase.

2. Verheerlijkt met, uitschitterend door.

3. Nalatigen.

4. De fragmenten uit VI 1 hebben eigenlijk betrekking op Mechtilds zuster, de abdis Gertrudis. Vgl. p. 108.

5. Zocht op.

6. Vieze werkjes. In de betekenis van „werk”, als vertaling van *opus*, komt *roeke* (zorg) niet voor in MNW VI 1504. Wellicht reeds in de ME ongewoon, daar H1 en H2 *werken* hebben.

a. A: *armen*.

b. H1, H2: *werken*. A onleesbaar.

bat, quousque subditas induxit ut magis exemplo aut blandis verbis ad se iuvandum allexit...

- 124v [V 30] Valde enim graciosa fuit in loquendo de Deo;
(9v) maxime de caritate tam ferventer loquebatur, || ut audientes frequenter accenderet. Unde congrue de ipsa dici potest, quod verba eius cum verbis Helye „quasi facula ardebant”.

- [VI 1] Unde ferventissime fuit in caritate et devotissima ad Deum et summa in pietate et sollicitudine ad proximum. Prima in humilitate et afflictione ad seipsam, tranquilissime mentis extitit, et tam liberum et exoccupatum cor a curis tempore oracionis habebat, ut multocies ex oracione ad fenestram vocata sive ad alia negocia, statim ut rediit eandem puritatem devocionis quam in oracione habuerat, inveniret. In infirmitate sua tam mitis et tam benigna erat, et tam
(10r) hilaris et paciens || ad omnia, ut omnes ad se venientes et sibi ministrantes letas redderet et iocundas. Et omnes angeli non sufficebant pro ipsius paciencia Dominum collaudare...

[V 30] Numquam inveniebatur ociosa, aut enim semper utiliter manibus operans aut orans aut docens aut legens. Hec pauca de laude eius conversacionis descripsimus, dignum iudicantes eam communicari omnibus sanctis, quibus eciam

bi wilen alleen, ter tijt dat¹ si daer toe die ondersaten so toech², of dat si se^a mit exempel of mit saechten woerden besmeecte om haer te helpen^b.

V 30 Si was alte graciose in te spreken van Gode en sonderlinge
9v van godliker minnen sprac || si also vuerichlic, dat si diegeen diet hoerden dicwijl ontfoncte, waerbi dat men billiker van hoer seggen mach, dat hoer woerden, mit Helias woerden, berneden als een fackel³.

VI 1 Ende daerom was si oec also seer bernende in godliker minnen^c ende seer devoet tot Gode ende seer groet van goedertierenheiden ende in sorchvoldicheit tot haren evenmensche^d. Si was van also vreedsamigen gemoede ende hadde haer herte in der tijt des gebedes also vrij ende also onbecommert van sorgen, dat si dicwijl als si uten gebede ten sprecvenster of da tot ander saken geroepen was, thant⁴ als si weder quam die selve puerheit der devocien vant, die si in den gebede gehadt had. In haere siecte was si also sachtmoedich ende goedertieren ende also blide ende lijdsam || tot allen dingen, dat si alle die tot haer quamen ende dienden blide ende vrolic makede. Ende alle die engelen en waren niet genoegh voer haer lijdsamheit den Heer te loven.

V 30 Nummermeer en wart si ledich gevonden, want si was altoes nuttelic arbeidende mitten handen of biddende of lerende of lesende. Dese luttel dingen hebben wi van den love haers levens bescreven ende vermoeden, dat si mit recht versament is mit allen heiligen, die si oec in der eerden also

1. *Ter tijt dat*: totdat. Hiervoor geen vb. in MNW VIII 343, wel van *ter tijt toe dat*, zoals H1 heeft.

2. Aantroek.

3. Eccli. 48, 1.

4. Onmiddellijk.

a. *Ia, bi wilen... si se*: ontbr. A.

b. N' slaat een uitvoerige vergelijking met de engelenkoren over, die in de andere hss. wel aanwezig is.

c1. A: *in caritaten*.

d. N' slaat de vertaling van *Prima in humilitate... ad seipsam* over. In de andere hss. wel aanwezig.

125r in terris tam familiarissime sociata || erat, ut eorum presencia frequentissime specialiter in festis eorum frueretur.

120r [V 23] Alia vice cum pro hominibus hunc librum lecturis Dominum orasset et quidquid meriti ex hoc quod donum
(10v) Dei in aliis diligerent consequenter^{8a} interrogasset, || respondit Dominus: „Qui hoc donum meum in aliis diligunt simile meritum et eandem gloriam quam meruerunt illi, quibus hanc contuli gratiam, et ipsi consequuntur”.

TRIPLEX INSTRUCTIO BONA ET UTILIS

87r [III 13] Item cum in oracionibus Deo pro operibus nostre redempcionis gratias ageret, et pervenisset ad illum articulum, ubi gratias egit quod pro nobis baptizari dignatus est, ||
87v dixit illi Dominus: „Ego volo te baptizare”. Statimque rivus magnus de Corde Dei cum impetu erumpens, animam eius habunde profudit. Et Dominus adiecit: „Ecce et ego volo esse commater tua, et sicut commatres instruunt filias suas
(11r) spirituales, ita et ego te tria docebo. || Primum est ut omnia que pateris adversa tam mentis quam corporis, non tibi sed michi, ac si ego in te omnia sustineam, paciaris. Secundum est ut omnia beneficia hominum sive ministeria cum hilaritate et gratitudine suscipias, ac si non tibi sed michi ab eis

8a. Sol.: *consequerentur*, Ka, Keu, U 246: *consequentur*.

heimelic toegevoecht was, dat si haerre tegenwoerdicheit seer dicwyl ende sonderlinge in haren hoechtiden gebrukede.

V 23

HIER BEGHINNEN SOMMIGE REVELACIEN

10v Op een tijt doe dese devote maget Mechtelt bat voer den-
genen die dit boec lesen souden, ende si vragede wat loen si
daer van hebben solden, die die || gaven Gods in anderluden
minnen, doe antwoerde haer onse Heer: „Alle die mijn gaven
in anderen menschen minnen, die sullen vercrigen gelike
verdiente^a ende die selve glorie welc diegeen verdient heb-
ben, dien ic dese gracie gegeven heb”.

III 13

DRIERHANDE GOEDE LERINGE^b

11r Op een tijt doe si in haren gebede Gode dancte voer die
werken onser verlossinge ende si tot dien artikel¹ quam, daer
si Hem dancte omdat Hi hem geweerdicht had voer ons
gedoopt te werden, doe sprac onse Heer tot hoer: „Ik wil di
doepen”. Ende rechtevoert² utspranc mit druust³ van den
herten Gods een grote rivier ende overstortede overvloedelic
haer siel. Ende onse Heer sprac: „Sich⁴, ic wil dijn peet^c
wesen. Want also als die peten haer geestelike dochteren
leren, also sal ic di drie dingen || leren. Dat ierste is, dattu
alle iegentheit⁵, die du lideste also wael der sielen als des
lichaems, niet di mer mi toscriveste^d. Dat ander is, dattu alle
waeldaden ende diensten der menschen mit bliscap ende^e
mit dancberheit ontfaste, recht of sie niet di, mer mi van

-
1. Geloofspunt.
 2. Onmiddellijk.
 3. Geweld.
 4. Zie.
 5. Tegenspoed.

-
- a. A: loon ende verdiente.
 - b. A: Van drierhande Gods leringhen.
 - c. hs.: beet. Idem H1, waar verbeterd in: peet. A: peter.
 - d. N' slaat vertaling van *ac si ego in te omnia sustineam* over. In andere hss. wel aanwezig.
 - e. der menschen mit bliscap ende: ontbr. A.

impendantur. Tercium est ut totaliter michi vivas, ita ut omnia opera tua non tibi sed michi ascribas, ac si nichil aliud sis quam vestimentum quo ego opertus sum, omnia opera tua in te peragam et disponam”.

95r

DE SEPTEM HORIS CANONICIS

- [III 29] Ancilla Christi de septem horis cogitans audit a Domino: „Cum primo nocte surrexeris, ob reverenciam
(11v) illius amoris, quo me vinctum tradidi || in manus impiorum, et quo factus obediens usque ad mortem, disponas in corde tuo expedire⁹ te velle ad omnia que tibi iniunguntur, eciam si die illa omnem obedienciam¹⁰ perficere posses, quam aliquis sanctorum adimplevit. Circa Primam, ob reverenciam humilitatis qua coram indignissimo iudice, velut agnus mansuetissimus, iudicandus steti, subicias te omni creature propter me, et ad quolibet vilia et humilia sis parata. Ad Terciam, ob amorem quo ego contemptus, consputus et omni obprobrio saturatus fui, temetipsam contempnas et vilipendas.
(12r) Ad Sextam, crucifigas tibi || mundum teque mundo; cogitans qualiter ego amator tuus pro amore tuo cruci sum affixus, et ideo omnia mundi delectabilia et suavia tibi velut crux
95v sint amara. Ad Nonam, moriaris || mundo et omni creature, videlicet ut amorosa mors mea tantum in corde tuo dulcescat, ut omnis creatura tibi desipiat et vilescat. Circa Vesperas,

9. Sol., Ka, Keu, U 246: *obedire*.

10. Sol., Ka, Keu, U 246 voegen in: *opere*.

hem gedaen werden. Dat derde is, dattu gelike mi leveste, also dattu alle dine werken niet di, mer mi toscriveste, recht of du niet anders en waerste dan een cleet, daer ic mede gecleet bin ende al dijn werken in die ordineeris ende volbren[g].

III 29

VANDEN SEVEN GETIDEN¹

11v Doe dese deerne Cristi dachte om die seven getiden, doe hoerde si van den Heer: „Des nachtes als du ierst² opstaeste tot weerdicheit dier minnen, daer ic mi in gebonden gaf in den || handen der boeser menschen ende gehoersam bin geworden totter doot toe, so sulstu opsetten³ in dijnre herten gehoersam te^a wesen tot allen dien, dat men di opleit, oec al moechstu in dien dage alle die gehoersamheit volbrengen die enich van al den heiligen volbracht hevet. Te Priemtijt om eerweerdicheit der oetmodicheit, daer ic mede voer den snoden richter stont als een sachtmodich lam om geordelt te werden, so salstu di onderwerpen allen creaturen om minen wil ende tot allen snoden ende oetmoedigen dingen bereet wesen. Te Tercietide om di minne, doer welker ic versmaet, bespegen ende mit alre scanden versadet was, so salstu di selve versmaden ende snoede achten. Te Sextetijt 12r so cruce di die || werlt ende di der werlt ende denct ho dat ic, di dijn minner bin, om dijnre minnen wille^b aen den cruce genagelt bin. Ende daerom so laet di alle genoechlike ende suete dingen der werlt bitter wesen^c als een cruce^d. Ter Noentijt soe sterft der werelt ende alre creaturen, so dat mijn minlike doot also seer suet in dijnre herten werde, dat die alle creatuer onsmakelic ende snode werde. Omtrent

1. De zeven kanonieke Uren van het koorgebed.

2. Zodra. Vgl. p. 215, noot 7.

3. Voornemen.

a. A voegt in: *willen*.

b. ontbr. A.

c. A voegt in: *sullen*.

d. A: *cruud*.

hora videlicet qua de cruce sum depositus, recolas in gaudio qualiter post mortem et omnes labores tuos felici requie in sinu meo pausabis. Ad Completorium quoque, memor sis unionis illius beatissime, qua unus spiritus mecum effecta
 (12v) es, meipso in summa experientia perfrueris. Que unio || hic incipit per voluntatis mee et tue concordiam in omnibus tam adversis quam prosperis, et in futuro complebitur per gloriam sine fine mansuram”.

[III 31] ...Tunc illa: „Et quid est minimum bonum in quo se homo utiliter et frequencius se valeat exercere?” Cui Dominus: „Ut homo devote et intente legat Horas suas; non quod hoc minimum bonum sit, sed quod minus esse non potest, quam ut homo debita sua persolvat. Cum ergo Horas inchoat, dicat in ore sive eciam corde¹¹: „Domine, in
 (13r) unione qua ipse in terris laudes Deo Patri persolvisti, hanc tibi Horam persolvo”, || et sic Deo quantum potest intendat. Quod dum homo ex frequenti studio in usum portaverit, tantum nobilitatur et magnificatur coram Deo¹², ut quasi unum cum meo exercicio reputetur”.

96r

QUOMODO HOMO NEGLEGENCIAS SUAS SUPPLEAT

[III 32] Dum oraret pro quodam, qui sibi conquestus fuerat, quod Horas indevote et alia cogitando frequencius diceret, tale a Deo responsum accepit: „Semper post Horarum

11. Sol., Ka, Keu, U 246: *in corde suo sive eciam in ore.*

12. Sol., Ka, Keu, U 246 voegen in: *Patre.*

- Vespertijt^a, als in die ure dat ic van den cruce gedaen wart, so gedenct in blijscapen hoe dattu na der doet ende na alle dinen arbeit in minen schote rusten salste in saliger vreden. Te Compleettijt so wes gedachtich dier saliger vereninge daer du één geest in salste werden in mi ende mi in den oversten ondervijnden¹ gebruiken sulste. Welke vereninge
- 12v hier || beginnen sal overmids eendrachtigheid mijns willen ende dijns in allen dingen, also wael in wederspoet als in voerspoet ende hierna vervullet sal werden overmids der glorien die ewelic dueren sal.
- III 31 In eenre tijt vragede dese devote maget onsen Heer wat dat minneste goet waer, daer hem die mensche nutteliken ende stadeliken in oefenen mocht. Onse Heer seide: „Dat een mensche devoteliken ende aendachtelike sijn getide lese. Niet dattet minste goet is, meer² dattet niet min wesen en mach, dan dat een mensch sijn scholt betale. Hierom als hi sijn getide begint, so sal hi seggen mitten monde of mitter herten: ‘Heer, inder vereninge in welker du in der eerden betaelt hebste lof Gode den Vader, so betale ic di dit ge-
- 13r tide’³ || ende aldus so sal hi Gods aendencken also voel als hi mach. Als die mensche dit uut gestadiger vliticheit in gewoenten gebracht hevet, so wertet soseer geedelt ende groet gemaect voer Gode den Vader, dattet gerekent wert als één mit mijnre oefeninge”.

III 32

HOE DAT DIE DEERN GRACIE VERWERF^b

Doe dese maget bat voer enen die hoer geclaget had, dat hi sijn getide ondevoteliken ende ander dingen denckende gestadelic te lesen plach, so ontfinck si aldusdanige antwoerde

1. Grootst mogelijke ervaring.
 2. Maar.
 3. Het gewone openingsgebed voor elk van de Uren. Ontstaan in de 11e eeuw, werd het aanvankelijk door de priester gebeden als voorbereiding op de H. Mis. Vgl. *Liturgisch Woordenboek*, Roermond-Maaseik, 1958–1962, s.v. Aperi.

a. hs.: *Venspertijt*.
 b. Opschrift ontbr. A, H1.

- 96v persolucionem¹³ hoc adiun || gat: „Deus, propicius esto michi peccatori”, sive hoc: „O Agne mitissime, miserere mei”, quatenus per hoc eius negligencia suppleat”. Tunc (13v) illa dixit: „Et quid si hoc facere || neglexerit, ut scilicet hoc ad omnes Horas non dicat?” Cui Dominus: „Si post Horas legere¹⁴ neglexerit, dicat saltem in die sepcies, hora qua voluerit, pro sua negligencia. Si enim hoc verbum ‘Deus, propicius esto michi peccatori’ in publicano tantum prevaluit, ut de omnibus peccatis suis iustificari meruerit, cur non in alio de negligencia sua veniam impetrabit? Nam misericordia mea modo tante clemencie est quante tunc”¹⁵.

93r QUALITER HOMO AD COMMUNIONEM ACCEDAT

- [III 24] Ancille Christi moris erat, ut dum communicare (14r) vellet, Christi Passionem diligenter recogitaret; et || quando hoc negligebat, graviter se deliquisse timebat, eo quod Dominus dixit: „Hoc facite in meam commemoracionem”. Unde cum Dominum orasset ut huius verbi sibi sensum exponeret, sic intelligendum per Spiritum Sanctum est edocta: ‘Hoc facite in meam commemoracionem’. Tria sunt nobis memoranda tempore sanctissime Communions cor-

13. Ka, Keu, U 246: *post Horas*. Sol.: *post finem Horarum*.

14. ontbr. Ka, Keu, U 246.

15. Ka, Keu, U 246: *sicut alias quante tunc fuit*. Sol. ontbr. *sicut alias*.

van Gode: „Altoes sal die mensche, nadat hi sijn getide be-
taelt hevet, dit daeraen lesen: ‘God weset mi, sonder, ge-
nadich’¹, of dit: ‘O alre sachtmoedichste Lam, ontferme di
13v mijns’, opdat sijn versumelheit overmids dat woert vervullet
mach werden.” Doe seide si: „Ende wat || sal hi doen, ist
dat² hi dat versumet, dat hijs aen elken getide niet en segge?”
Onse Heer seide: „Ist dat² hijt verghet te lesen na die getide,
so sal hijt seven werve in den dage seggen, in wat ure dat hij
wil, voer sijn versumelheit. Want wast dat² dat woert ‘God
weset mi, sonder, genadich’ in den publicaen³ dat soe grote
cracht had, dat hi verdiende gerechtveerdich[t] te werden
van allen sinen sonden, waerom en soudet dan in enen
anderen niet genade verwerven van sijnre versumelheit?
Want mijn ontfermherticheit is nu van so groter goeder-
tierenheit als si doe was.

III 24 WAT EEN MENSCH DOEN SAL ALS HI TEN HEILEGEN SACRAMENT GAEN WIL

Dese deerne Christi was gewoonlic, als si ten heiligen Sa-
crament gaen woude, die Passie Christi neerstelic te ge-
dencken. Ende || als si dat versumede, so had si anxt dat si
14r swaerlic misdaen hadde, omdat onse Heer gesproken had:
„Dit doet in mijnre gehuechnisse”^{a;4}. Waerom doe si onsen
Heer gebeden had, dat hi hoer den syn van desen woerde
beduden woude. Doe wart si overmids den Heiligen Geest
geleert, dattet aldus te verstaen is: „Dit doet in mijnre ge-
huechnisse”^a. Drie dingen sijn ons over te dencken inder tijt
der overheiliger moeninge of munninge^{b;5} des lichams

1. Luk. 18, 14.

2. *Ist dat, wast dat*: indien.

3. Tollenaar.

4. Luk. 22, 19.

5. Communie. Het ww. *monigen* en verwante vormen wsch. ontstaan uit lat. *munire* (*munire infirmos*: de zieken de sacramenten toedienen). Het subst. heeft de invloed ondergaan van mlat. *communire* en *communicare*. Vgl. MNW IV 1889, 1891 en 1895, waar de beide hier gegeven vormen echter niet voorkomen.

a. A: *ghedenckenissen*.

b. A: *ontfanghenissen*. H2: *neminghe*.

poris et sanguinis Christi. Primum est eternus ille amor, quo nos Deus, cum non essemus, amavit, providens omnem defectum nostrum et perfidiam; et tamen nos creare dignatus
 93v est ad imaginem et similitudinem suam; || pro quo merito
 (14v) gratias referamus. Secundum est || amor ille inestimabilis, quo Filius Dei, cum esset plenus deliciis in Patris gloria, inclinavit se illa infinita maiestas ad omnem nostram miseriam, quam patimur in vinculis Adae; famem, situm, frigus, estum, lassitudinem, tristitiam, obprobria, penam et mortem turpissimam. Que omnia sustinuit ineffabili paciencia, ut nos liberaret ab omni miseria. Tercium est amor ille inscrutabilis, quo nos singulis respicit momentis, et fovet cura piissime paternitatis, ita quod ille, qui est Creator noster en Dominus redemptor, et frater dulcissimus¹⁶ semper astans
 (15r) Patri pro nobis, cuncta nostra disponit || et promovet negotia, tamquam advocatus et minister fidelissimus. Hec tria singulis merito horis sunt habenda in memoria et specialius cum intersumus celesti convivio, quod nobis donavit amator noster amantissimus¹⁷, pro inestimabilis amoris testamento merito semper recolendo.

92v QUALI DESIDERIO AD SANCTAM COMMUNIONEM ACCEDAT

[III 23a] Item cum signum poneret communicatura, dixit ad Dominum: „Scribe, dulcissime Domine, nomen

16. U 246: *amantissimus*.

17. Ka: *fidelissimus*.

Christi ende des bloets Christi¹. Dat ierste is die ewege minne daer ons God, doe wi niet en waren, mede minnede, voersienende alle onse gebreke ende ontrouwe ongelove. Ende nochtan hevet hi hem geweerdicht ons te sceppen na sinen beelde ende gelikenisse, daer wi hem billics af dancken sullen.

4v Dat ander is || die onbegripelike minne, daer hem die Sone
 1 Gods, doe hi vol weelden was in die glorie des Vaders, ende hi, die die oneyndelike mogentheit is, hem nederbugede tot al onser onsalicheden die wi liden in Adams banden, als in honger, dorst, koude, heitten, vermoetheit², droefheit, laster, pine ende den alren leelicsten doot, welke hi al geleden hevet mit ontsprekeliker lijdsamheit, opdat hi ons verloessen soude van alre onsalicheit. Dat derde is die [on]ondervindelike³ minne daer hi ons tot elken ogenblic mede aensiet ende voedet mit sorge der overgoedertierenre vaderlicheit, also dat diegeen, die onse Scepper ende Heer ende Verlosser ende alre suetste Broeder is, altoes bi den Vader staet voer ons ende schicket alle onse || saken ende vordert se als onse

5r voerspraec ende alte getrouweste dienre. Dese drie dingen
 1 sal men billics tot allen uren in der memorien hebben ende sonderlinge als wi sijn in der hemelscher werscappe⁴, welc ons alre minlicste minnaer gegeven heeft, die men billics altoes gedencken sal voer⁵ een testament sijnre onbegripeliker minnen.

III 23a MIT WAT AENDACHT MEN DAT HEILEGE SACRAMENT ONTFAEN SAL^a

Doe dese op een tijt een teiken sette, dat si ten heiligen Sacrament gaen soude, so sprac si tot onsen Heer: „O alre

1. Ten tijde van Mechtild kende men nog het communiceren onder twee gedaanten ofschoon het in de orde van Citeaux in 1261 werd afgeschaft. Vgl. p. 63 en noot 48.

2. Dezelfde i-loze vorm bij Kiliaan: *vermoedtheyd*, *lassitudo*, *defatigatio*.

3. Lees met H1 en H2: *onondervindelike*: ondoorgrondeijk.

4. Gastmaal.

5. Als.

a. Opschrift ontbr. A.

93r meum in Cor tuum, nomenque tuum mellifluum || cordi
meo per iugem memoriam inscribe". Ad quam Dominus
(15v) dixit: „Dum vis communicare, tali intencione || me suscipias
ac si omne desiderium et omnem amorem, quo umquam
humanum cor flagraret, haberes. Sicque in altissimo amore,
quo possibile est humanum cor affici, ad me accedas. Egoque
amorem illum in te suscipiam, non prout est in te, sed velut
si talis ac tantus esset, quantus esse eum volebas".

28v [I 19c] ...Cum respondit: „Dum vis communicare dili-
genter anime tue domum perspicias, si parietes eius lesi
sint aut infecti. In orientali parte considera quam studiosa
vel quam negligens in omnibus que ad Dominum¹⁸ pertinent
fueris: scilicet in laude Dei et graciaram actione, in oracione,
(16r) in eius observacione mandatorum. In parte australi || per-
pende quam devota fueris Matri mee et omnibus sanctis;
quantum profeceris eorum exemplis et doctrina. In occi-
dentali parte intueri diligenter quantum profeceris sive
29r defeceris in virtutibus: quam obediens || et humilis, quam
paciens ad iniurias, scilicet¹⁹ regulam tuam et statuta bene
tenueris, si vicia in te exterminaveris et deviceris. In parte
aquilonari attende quam fidelis fueris toti Ecclesie, qualiter
erga proximum egeris; si ipsum integra²⁰ caritate dilexeris,
si omnia adversa eius tua feceris²¹, si pro peccatoribus et
(16v) animabus fidelium et omnibus || indigentibus devote ora-
veris, si quam maculam aut lesionem in omnibus his inveneris

18. Ka: *domum*.

19. Sol., Ka, Keu, U 246: *si*.

20. Sol., Ka, Keu, U 246: *intima*.

21. Sol., Ka, Keu, U 246: *reputaveris*.

- minlicste Heer, scrijft dinen naem in mijn hert ende dinen honichvloeyenden name inscrijft mijnre herten bi gestadiger gehuechnisse". Ende onse Heer sprac tot hoer: „Alstu ten heiligen Sacrament gaen wilste, so sulstu mit sulker aendacht || ontfacen recht oft u alle die begeerte ende minne hadste daer ye¹ menschelic herte mede ontsteken was. Ende also salstu tot mi gaen in der hoechster minnen daert mogelic is een menschelic herte mede beweget te werden. Ende ic sal die minne in di ontfangen niet also si is in di, mer alsof si sodanich ende so groet waer alstu woudeste dat si waer.”
- I 19c Item op een tijt seide onse Heer tot deser maget^a: „Alstu ten heiligen sacrament gaen wilste, so salstu ernstelic doersien dat huus dijnre sielen, of die wanden daervan iet geque[t]st of besmet sijn. In die oestzide so merct hoe onvltich ende hoe versumel du geweest hebste in allen dingen die tot Gode horen, als in den love Gods ende in dancberheit der gaven ende in den gebede ende in bewaringe sijnre geboden.
- 16r In die zuyt || side so overdenckt hoe devoet du geweest hebste mijnre moeder ende allen heiligen, hoe voel du toegenomen hebste van horen exemplen ende leringen. In die westside so aensiet neerstelic hoe voel du toegenomen ende afgenomen hebste in doechden, hoe gehoersamich ende oetmoedich du geweest hebste, hoe lijdsam tot onrecht te liden, oft u dijn regele ende statuten wael gehalten hebste, of du die ondoechden in di verdreven ende verwonnen hebste. In die noertzide so aendenckt hoe getrouwe du geweest hebste alder Kerken, hoe dattu di gehadt hebste tot dinen evenkersten, oft u hem geminnet hebste mit inreliker godliker minnen, of du alle sijn wederheiden alse die dine gehalten hebste, of du voer den sonderen ende den sielen der geloviger
- 16v ende allen den || behoefligen gebeden hebste. Ende ist dat du enige smette of quetsinge in allen desen vindeste, dat

1. Ooit.

a. A voegt in: *onder ander woorde*.

per humilem penitentiam et satisfactionem studeas reparare”.

92r

QUALITER HOMO ANIME SUE FACIEM CONTEMPLATUR

[III 21] Communicatura quadem vice intellexit, quod cum homo memoriam suam terrenis et cogitacionibus inutilibus occupat faciem animae, id est imaginem sancte Trinitatis, in se maculet. Saltem²² cum rationem suam, sive intellectum ad terrenam sapienciam et curiositatem vertit, anime sue faciem inficit. Cum eciam a voluntate Dei discordat et aliquid preter Deum amat et delectatur in transi-

(17r) toriis || imaginem Dei in se viciat. Quia ergo anima, quamdiu in corpore est, frequencius a terrenis maculas contrahit, oportet ut in speculo, idest in Dei facie, ubi similitudinem suam depravatam lucidissime aspicit, vultum suum sepius speculetur, cum voluerit Dominicum percipere Sacramentum. Sicut candor et rubor sponse faciem multum exornant, sic studeat anima frequencius se confessione abluere, et iugi recordacione Passionis Christi, quasi colore roseo, vultum suum decorare.

52v

DE AUREOLA VIRGINUM

[I 31b] Licet enim omnis sanctorum decor et gloria ex

(17v) sanguine || Christi et innocencia, ceterisque virtutibus esset²³ perfectus, ac inter quamlibet animam et Deum dulcissima

22. Sol., Ka, Keu, U 246: *similiter*. Ch.: *super*.

23. Sol., Ka, Keu, U 246: *constet*.

pijnt¹ weder te boeten^a overmids oetmoedige penetencie ende voldoeninge.”

- III 21 Item op een tijt doe si ten heiligen Sacrament gaen soude, doe verstont si van onsen Heer, dat so wanneer die mensche sijn memorie becommert met eertschen ende onnutte gedachten, dat hi dan dat aensicht der sielen, dat is dat beelde der heiliger Drievoldicheit, in hem bevlect. Desgelijcs als hi sijn reden of verstant keert tot eertscher wijsheit ende curiositeit, dat hi dan besmet dat aensicht sijnre sielen. Oec soe wanneer hi twidrachtich is van den wille Gods ende iet anders behalven God minnet ende genoechte hevet in
17r verganclicken dingen, || so maect hi dat beelde Gods in hem onreyn. Hierom – want² die siel, alsoe lange als si in den licham is, dicwijl vercrijcht vleckten van eertschen dingen – so ist hoer noet, dat si in den spiegel, dat is int aensicht Gods, daer si haer gelikenisse seer claerliken bevlect sien mach³, haer aensicht dicwijl spiegele wanneer si ontfangen wil dat heilige Sacrament. Ende gelijc als blancheit ende roetheit seer verciereren dat aensicht eens bruuts, also sal die siel pinen haer gestadeliken te dwaen⁴ mitter biecht ende mit stadelike aendacht der Passien Christi mit roeseliker verwen haer aensicht te verciereren.

I 31b VAN DEN MEGHEDEN ENDE VAN HOERE WEERDICHEIT^b

- In den XXXI^c capittel des selven boecs staet gescreven:
Al ist dat die schoenheit ende die glorie alre heiligen volmaect
17v is uten blode Christi || ende sijnre onnoselheit ende sijnre ander doechden ende tusschen een iegelike siel ende Gode

1. Doet uw best om dat...
2. Omdat. MNW IX 1709.
3. Kan.
4. Reinigen.

a. A: *beteren*.
b. A i.p.v. *ende van hoere weerdicheit: uut Mechtelden revelacien*. H2 voegt erbij: *ende glorien*.
c. H2: *dertichsten*. LONDEN telt dit hfdst. als 30, CHARLEVILLE als 31.

familiaritas et dilectacio²⁴ sit; speciali prerogativa virgines, velut in sponso proprio, deliciosiori familiaritate et dilectione²⁵ et gustu persuavi Deo fruuntur.

- 78v [II 36] Ostenditque ei omnium ordines sanctorum et inestimabilem²⁶ gloriam et dignitatem eorum, dicens: „Ecce quanta bonitas Cordis mei in prophetis, apostolis et singulis sanctis operata est, quam dignissime supra omne meritum eos remuneravit”. Vidit etiam virgines in quarum decore et deliciis pre ceteris sibi complacens, dixit ad Dominum:
- (18r) „Eya, my Domine, || cum tantum honoris gratuito amore virginibus contuleris, dic queso, quid sit maximum gaudium tuum in eis?” Respondit: „Deus Pater meus tantum diligit quamlibet virginem et eius adventum maiori expectat gaudio quam umquam rex aliquis ad sui unici sponsam, ex qua
- 79r habiturum se magnum sperat heredem. Statim || etiam ut in celo vox illa sonuit, quod virgo adveniat, tota celi dignitas in gaudium commovetur, et cum virgo primo ingreditur, eius vestigia per totum celum clangorem reddunt dulcissimum, unde omnes sancti permoti leticia, in eius laudes cum iubilo proclamantes dicunt²⁷: ‘Quam pulchri sunt gressus

24. Ka, Keu, Ch.: *dilectio*.

25. Ka: *dilectione*.

26. Ka voegt in: *graciam et*.

27. Sol., Ka, Keu, U 246 i.p.v. *proclamantes dicunt: proclamant*.

si een oversuete, heimelike vriendelicheit ende liefde, nochtan mit sonderlinger vordel so gebruiken die meechden Gode als hoeren eygen brudegom mit verweender¹, heimeliker vriendelicheit ende liefde ende seer suten smake.

- II 36 In eenre tijt toende onse lieve Heer deser maget alle die ordene der heiligen ende hoer onbegripelike glorie ende weerdicheit ende seide: „Sich² hoe grote dingen hevet die groetheit mijns herten ghewracht in den propheten, in den apostelen ende in al den heiligen, hoe overweerdeliken si die geloent hevet boven al haer verdienten.” Oec sach si die meechden, in welker schoenheit ende weelden si behagen had voer die ander heiligen ende si seide tot onsen Heer:
- 18r „Eya, mijn Heer, || want³ ghi also grote eer van gonstiger^a minnen gegeven hebste den meechden, ic bidde^b, segge^c wat dijn meeste vroude⁴ in hem is”. Hi antwoerde: „God mijn Vader die minnet also seer een ygelike maget ende verwacht hoer toecoemste⁵ mit meerre blijscap dan ye enich coninc die bruut sijns enigen soens, uut welker hi hem hopet te hebben een grote eerfgenaem. Te hant⁶ als in den hemel die stemme inludet, datter een maget coemt, so wort alle die weerdicheit des hemels beruert in vrouwen. Ende wanneer die maget ierst⁷ ingaet, so geven hoer voetstappen over al den hemel een oversuet geluut of clinckinge, waervan alle die heiligen beruert werden mit blijscap^d. Ende in horen love roepen si mit volherteliker blijscap ende seggen: „Hoe
- 18v schoen zijn || dijn gangen in dinen geschoeiten, dochter des

1. Heerlijk.

2. Zie.

3. Omdat.

4. Vreugde.

5. Komst.

6. Onmiddellijk.

7. *Wanneer ierst*: letterlijke vert. van „cum primo”: zodra. Vgl. p. 203, noot 2.

a. ontbr. A.

b. *ic bidde*: ontbr. A.

c. H2, A voegen in: *my*.

d. *mit blijscap*: ontbr. H2.

(18v) tui etc.'. || Ego quoque assurgo et ei obviam procedo, his eam advocans²⁸ verbis: 'Veni amica mea, veni sponsa mea, veni: coronaberis'".

79r [II 37] Tunc dixit Dominus: „Nullam creaturam neque in celo, neque in terra sic diligo, sicut puritatem virginalem”. Ad quod illa: „Eya Domine, que sunt tam pure virgines quas pre cunctis diligis?” Respondit: „Ille que nec desiderio, nec voluntate amittendi virginitatem numquam se maculaverunt”. Et illa: „Quid facient que hoc neglexerunt?” Respondit: „Penitencia et confessione se abluant et in magna || (19r) delectacione cum puris virginibus societatem habebunt.

[II 38 slot] Nulla enim virtus est meritoria nisi exercicio²⁹ corporis³⁰ nobilitetur.”

15r DE SANCTA AGNETE, QUOD SANCTI OMNIA BONA, SCILICET SIBI
DEVOTIS DARE POSSUNT IN PROPRIA

16r [I 11] ...dixit ad eam Dominus: „Virgines pre omnibus sanctis in tribus honoravi. Primum est quod pre omni eas diligo creatura; denique cum prima virgo castitatem suam michi voveret, in tantum in amorem eius exarsi, quod ulterius cohibere non potui, sed de celo ruens ei me totum infudi. Secundum est, quod eas super omnes ditavi, quia omnia

28. Ka: *advoco*.

29. Ka, Keu, U 246, Ch., M2: *exercitatione*.

30. ontbr. Keu.

princen"¹. Ende ic sta tegens haer op ende gae haer tegemoet ende roep se tot mi mit desen woerden: „Coemt mijn vriendinne, komet mijn bruut, coemt, du salste gecroent werden"².

II 37 In eenre tijt seide onse Heer onder ander woerde tot deser ynniger³ maget: „Gheen creatuer, noch in den hemel, noch in der eerden, en minne ic als die meechdelike puerheit". Doe seide^a si: „Ey Heer, welc sijn also puer meechden, die du voer allen creaturen minneste?" Hi antwoerde^b: „Diegeen die noch mit begeerten, noch mit wille te verliesen hoer maechdom, hem besmet en hebben". Ende si seide: „Wat sullen si doen, die dat versumet hebben?" Hi antwoerde^c: „Mit penitencien ende biechten sullen si hem dwaen ende
19r mit groter || genuechten sullen si geselschap hebben mitten genen die puer meechden sijn.

II 38 Want geen doechde en is verdienlijc, ten si dat si overmids (slot) oefeninge des lichaams geedelt wort".

I 11 VAN DRIERHANDE VORDEL DER MEECHDEN ENDE HODANICH
DAT SI WESEN SULLEN^d

Item op een ander tijt seide onse Heer tot hoer: „Die meechden heb ic in drien dingen geeert voer allen heiligen. Dat ierste is, dat ic se minne voer allen creaturen. Want doe die ierste maget mi laefde⁴ haer reinicheit, doe wart ic also seer^e bernende in hoere minnen, dat ic mi voert meer⁵ niet bedwingen en konste, mer van den hemel vallende instorte ic mi haer alte mael. Dat ander is, dat ic se rijc gemaect

1. Hoogl. 7, 1.

2. Hoogl. 4, 8.

3. Vroom, devoot, aan God gewijd. Een typisch mystieke term. MNW III 904.

4. Gelofte deed van.

5. Langer.

a. A: *dede*.

b. *Hi antwoerde*: ontbr. A.

c. *Hi antwoerde*: ontbr. H2.

d. Opschrift ontbr. A.

e. Ontbr. H2.

- (19v) bona mea et quecumque pertuli || speciali proprietate eis donavi. Tercium est, quod eas super omnes glorificavi, quia cum accedunt ad me, eis assurgo et singulare eis susurrium tribuo, et speciali libertate³¹ quocienscumque voluerint meo perfruuntur amplexu". Tunc illa dixit: „Eya dulcissime Deus, et quales debent esse hec virgines felicissime quas ad tantam elegisti prerogativam?" Respondit Dominus: „Nobiles, speciose et divites. Vera enim virgo quam michi in talem sponsam elegi, debet esse nobilis humilitate: nichil se reputans, sed omni creature se inferiorem estimans, contempni
- (20r) et abici ex corde appetens || et sic quanto humilior, tanto celesti gloria³² nobilior erit; egoque humilitatem meam sue adiciam, ut summam nobilitatem consequatur. Speciosa ||
- 16v eciam debet esse, idest paciens; quia quanto paciencior, tanto eligancior ex mea Passione simul et sua tollerancia apparebit. Insuper divinam claritatem quam a Patre habui ante mundi constitutionem, illi perfecto decore superaddam. Dives eciam virtutibus esse debet; congregans sibi divicias omnium virtutum, quibus incomparabiles virtutum mearum divicias apponam, unde affluat et superhabundet deliciis sempiternis".

24v

DE PASSIONE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI

- (20v) [I 18c] Item in sancta nocte Parasceves || in oracione sua dixit ad Dominum: „Mi dulcissime Domine, in quo tibi re-

31. Ka, Keu, U 246: *liberalitate*.

32. Ka, Keu, U 246: *gracia*.

- 19v heb boven allen creaturen. Want alle mijn goet ende so wat dat ic geleden heb, dat heb ic || hem gegeven^a mit sonderlinger eygenscap. Dat derde is, dat ic se glorificeert heb boven allen creaturen. Want als si tot mi comen, so sta ic tegen hem op¹ ende geve hem een sonderlinge runinge². Ende also dicke als si willen, so gebruiken si mit sonderlinger vrijheit mijn omhelsinge”. Doe seide si: „Eya, alre suetste God, hoedanich sullen dese oversalige meechden wesen, die du vercoren hebste tot also groten vordel”. Onse Heer antwoerde: „Si sullen wesen edel^b, schoen ende rijc. Want een warachtige maget, die ic vercoren heb tot sodanigen bruut, die sal wesen edel overmids oetmoedicheit: haer selven als niet te rekenen, mer vermoeden hoer te wesen leger³ dan enige creatuer ende begeren versmaet ende verworpen te werden
- 20r van alle haer||re herten. Ende aldus hoe dat si oetmoediger is, also voel te edelre sal si wesen van der hemelscher glorien ende ic sal mijn oetmoedicheit der hoerre toedoen, opdat si vercrigen mach die hoechste edelheit^c. Si sal oec wesen schoen, dat is lijdsam. Want hoe si lijdsamiger is, hoe dat si behaechliker schinen sal uut mijnre Passien te samen ende hore verdrachlicheit. Daerenboven sal ic haer toedoen mit volmaecter schoenheit: die godlike claerheit, die ic hadde van den Vader voer dat begin der werlt. Oec sal si rijc wesen van doechden ende vergaderen haer rijckdomme alre doechden opdat si uutfloeye ende overvloeye van ewigen rijckdomme.”
- I 18c Dese^d devote maget sprac eens || op den Goeden Vrijd-
- 20v nacht in hoeren gebede tot onsen Heer: „O mijn alre suetste

1. Sta ik voor haar op (om eer te bewijzen). MNW V 1871.
 2. Eig.: gefluister. Hier in de zin van: vertrouwelijke omgang van de mens met God. MNW VI 1704.
 3. Lager.

a. Ontbr. H2.
 b. Ontbr. H2.
 c. *die hoechste edelheit*: ontbr. H2.
 d. H1 volgt in het hiernakomende de tekst van HH1. Zie hfdst. IV, Tekstgeschiedenis, p. 125.

compensare possum quod hac nocte propter me captus et ligatus es?" Respondit: „Cum desiderio et bona voluntate. Hec enim sunt velut duo serica ligamenta cum quibus me anime tue suaviter colligabis. Cor etenim benevolum et ad queque bona paratum, de facile me non amittit. Sed cogitationes inutiles que illi improvise advenerint, quasi nullius delicti sunt, si tamen non sponte et deliberacione, postquam adverterit, eis immoratur". Et addidit: „Cum me traderem in manibus iniquorum, ligaverunt et fecerunt in me quidquid voluerunt, linguam vero meam ligare non potuerunt. Ego (21r) autem linguam meam ita ligavi, || ut nullum verbum, nisi quod utile esset, loqui vellem. Sic homo quilibet potestatem habeat loquendi bonum sive malum, linguam suam sic refrenare debet, ut numquam verbum loqueretur quo proximum suum ledat aut turbet". Circa Primam vero, cum esset in recordacione quod Christus illa hora presidi iudicandus astitisset, dixit ad eam Dominus: „Veni mecum ad iudicium". Et assumens eam, statuit eam ante Patrem suum celestem secum. Tunc omnes sancti cum omnibus creaturis super eam sunt conquesti. Seraphim³³ accusabant eam pro eo, quod divinum amorem quo a Deo vel a Corde Dei fuerat (21v) accensa, sepe in se per torporem extinxerat. || Cerubim proclamabant eam, eo quod secundum lumen divine cogni-

33. U 246 verwisselt de eerste twee koren: *Cherubin accusabant eam eo quod secundum lumen cognicionis quo pre ceteris illuminata erat se non regebat. Seraphim quoque eam proclamabant pro eo quod divinum amorem quo a Corde Dei fuerat accensa sepe in se per teporem extinxerat.*

Heer, waerin mach ict di vergelden, dattu in deser nacht voer mi gevangen en gebonden biste?" Hi antwoerde: „Mit begeerten ende mit goeden wille. Want dese twe sijn recht als twe siden vadem¹, daer du mi mede sachtelic aen dijn siel binden sulste. Want een goetwillich herte, dat bereit is tot allen goeden dingen, en verliest mi niet lichtelic. Ende die onnutte gedachten, die hem onversien toecomen, sijn² meer als geen sonde, ist nochtant dat hi niet al willens noch mit voerrade, nadat hi se verneemt, daerop en merre^{a;3}". Ende onse Heer seit voert: „Doe is mi in der quadien⁴ handen gaf, doe bonden si mi [ende deden mit mi so wat si wouden, mer] ^b mijn tonge en mochten si niet binden. Mer

21r ic bant mijn tonge || also, dat ic niet een woert spreken en woude dan dat orberlic⁵ was. Alse een ygelic mensch, die macht hevet te spreken goet of quaet, die sal zijn tonge also bedwingen, dat hi nummermeer woert en spreke, daer hi sinen evenmensch mede quetse of stuere". Omtrijnt Prijmtijt, als si dacht dat Christus in dier uren stont voer Pilatus den richter om veroerdelt te werden, doe seide onse Heer tot hoer: „Com mit mi ten oerdel". Ende hi nam se ende sette se mit^c hem voer den richter, dats den hemelsche Vader. Doe croenden⁶ over hoer alle die heiligen ende alle creaturen. Die Seraphinnen beschuldigden se omdat si die godlike minne, daer si van Gode of van der herten Gods of ontsteken was, dicwijl overmids versumelheit in haer gelesschet⁷ had. ||

21v Die Cherubinnen berispen se omdat si na den lichte der god-

1. Koord, band. In deze betekenis niet in MNW VIII 1134 e.v.
 2. *Sijn meer... nochtant dat*: zijn slechts dan geen zonde, indien... A maakt door het weglaten van *meer*, maar, en *nochtant* de tekst inzichtelijker.
 3. Daarbij blijft stilstaan.
 4. Boosdoeners.
 5. Nuttig.
 6. Beklaagden zich.
 7. Uitgeblust.

a. A: *toeve*.
 b. Inlas vlg. H2. A: *ende dededen met my soedanich alse wouden mer*.
 c. A i.p.v. *mit*... *hemelsche Vader*: *voer sinen hemelschen Vader*.

- 25r cionis, quo pre ceteris illuminata erat, se non || regebat. Throni conquesti sunt quod pacatissimum regem eorum, qui thronum in ea firmaverat, sepe inutilibus cogitacionibus inquietando turbasset. Dominaciones dicebant, quod Regi et Domino suo se cum debita reverencia non subdidisset. Principatus conquerebantur, quod divinam nobilitatem, qua ad imaginem Dei facta, in se nec in aliis esset venerata. Potestates accusabant, quod se divine maiestati tanta cum reverencia et tremore, ut dignum fuerat, non inclinasset. ||
- (22r) Virtutes conquesti sunt, quod se in virtutibus sanctis debito modo non exercuerat. Archangeli dicebant, quod Dei suavi colloquio prout debuit non intendisset, nec per eos, qui ei ministri deputati sunt, a dilecto³⁴ suavia et amatoria³⁵ sus-surria non³⁶ direxisset. Angeli querulabantur, quod eorum ministerio indigne uteretur. Beata Virgo Maria conquerebatur, quod³⁷ dulcissimo Dei Filio, quem sibi in fratrem genuerat, infidelis extitisset. Apostoli clamabant, quod
- (22v) eorum doctrinam diligenti studio non fuisset secuta. || Martires dicebant, quod penas et infirmitates invita sustinuisset. Confessores accusabant, quod in Religione et spirituali exercitacione negligenter egisset. Virgines querebantur³⁸,

34. M2 i.p.v. a dilecto: delectacione.

35. ei ministri... et amatoria wordt door Ka herhaald.

36. Ontbr. Ka, Keu, Sol. U 246 sic.

37. eorum ministerio... conquerebatur quod: ontbr. Ka, Keu, U 246.

38. U 246: conquerulabantur. Sol. Ka, Keu: querulabantur.

22r liker kennisse, daer si mede voer ander menschen verlicht
 was, haer niet en regierde. Die Thronen claecheden dat si
 haren alre vredsamichsten coninc, die sijn throne in haer
 gesticht had, dicwijl mit onnutten gedachten verstoert had.
 Die Dominaciones seiden, dat^a si hoeren coninc ende heer
 haer^b mit behoerliker eerweerdicheit^c niet genoeg toe-
 geneicht ende ondergedaen en had. Die Principatus croen-
 den dat si die godlike edelheit, daer si van gemaect is totten
 beelde ende gelikenisse Gods, in haer selven ende in anderen
 menschen niet geeert^d en had. De Potestates beschuldigden^e
 se dat si haer niet genoeg onder die godlike moegentheit
 22r gebogen en had mit || so groter eerweerdicheit ende vresen
 alst betaemde. Die Virtutes¹ claecheden dat si hoer in heiligen
 doechden na behoerliker manieren niet geoeffent en had.
 Die Archangelen seiden dat si hoer niet genoeg geledicht
 en had, noch ingekeert dat suete inspreken Gods te vernemen,
 noch dat si haer lief geen suete ende minlike versuchtinge
 geseynt² en hevet bi den engelen, die tot hoeren dienst geset
 waren^f. Die Engelen, die croenden dat si haren dienst on-
 weerdelic gebeesicht had. Onse Lieve Vrouwe, die claechede
 dat si ongetrouwe geweest had den alre suetsten Sone Gods,
 dien si haer tot enen broeder in die werlt gebracht had. Die
 Apostelen berispen^g se dat si hoer leringe mit neerstiger
 22v vliticheit^h niet nagevolcht en had. || Die Maertelaren sei-
 den dat si pine ende siecte noede geleden had. Die Confes-
 soren wroechden³ se dat si in der oerden ende in geesteliker
 oefeninge traech ende versumel geweest had. Die Meecheden

1. Virtus betekent zowel kracht als deugd. Vandaar dat het engelenkoor der Krachten zich om 's mensen deugd bekommert.

2. Gezonden.

3. Beschuldigden.

a. *hs. herhaalt dat.*

b. *ontbr. H2.*

c. *A: mit weerdicheiden ende mit behoerliker reverencien.*

d. *ontbr. A.*

e. *hs.: beschulden.*

f. *bi den... geset waren: ontbr. A.*

g. *A: claecheden.*

h. *A i.p.v. neerstiger vliticheit: nernsticheit.*

- quod tam amantissimum Sponsum totis visceribus non amasset. Omnes creature insimul conclamabant, quod eis indigna usa fuisset. Tunc benignissimus Jesus dixit ad Patrem: „De omni querimonia ei obiecta ego ad singula pro ea respondebo; quia eius amore me fateor esse captum”.
- 25v Cui Deus Pater dixit: „Quid te ad hoc coegit?” || Respondit:
 (23r) „Mea electio, quia eam michi || ab eterno preelegi”. Tunc illa³⁹ confidens de gracia tanti fideiussionis⁴⁰ sui, confidenter accepit eum inter brachia sua, dicens ad Patrem: „Ecce⁴¹ presento tibi, Pater colende, humillimum Filium tuum, qui tibi plene pro me persolvit quidquid deliqui per superbiam. Ecce⁴¹ presento tibi Filium tuum mansuetissimum, qui pro me satisfecit quidquid peccavi⁴² per iram. Presento eciam tibi Filium tuum amantissimum, qui est amor Cordis tui, qui plene supplevit quidquid odio deliqui. Largiflua liberalitas
 (23v) ipsius omne quod avaricia peccavi exsolvit. || Sanctissimum eius studium acadiam < ! > meam emendavit. Summa eius abstinencia omnem intemperanciam meam supplevit. Eius innocentissime vite puritas exsolvit omne quod malis cogi-

39. Sol., Ka, Keu, U 246: *anima*.

40. Ka, Keu, U 246: *fideiussoris*.

41. Ka, Keu, U 246: *ego*.

42. U 246: *deliqui*.

croenden over hoer dat si also overminliken brudegom mit al haere inreliker krachten niet gemint en hadde. Alle creaturen, die riepen te samen dat si se onweerdelic gebesicht had. Doe seide die alre goedertierenste Ihesus tot sinen Vader: „Van alre clage die over haer gedaen is, wil ic elc bi sonderlinge verantwoerden. Want ik belie mi gevangen te wesen mit haere minnen”. Doe vraechde hem^a God die Vader ende^a seide^a: „Wat hevet di daertoe gedwongen?” Hi antwoerde: „Mijn uutverkiesen; want ic se van || ewicheit mi uutvercoren heb”. Doe ontfinc die siel een betrouwen van der gracen so groeten voersprakes¹ ende nam hem stoutelic in haren armen ende seide totten Vader: „Sich, eerlike Vader, ic presentier di dinen^b alren oetmoedichsten Soen, die di volcomelic betaelt hevet voer mi so wat ic misdaen heb overmids hoverdye. Ic presentier di dinen alren sachtmoedichsten Soen, die^c voer mi voldaeen hevet so wat ic gesondicht heb overmids toorn. Oec presentier ic di dinen alren minlicsten Soen, die de < ! > minne dijns herten is, die te vollen voer mi vervullet hevet so wat ic misdaen heb overmids hat < ! > ende nijt. Zijn miltvloyende vermildicheit^d die hevet^e 23v betaelt al dat ic gesondicht heb over||mids ghiericheit. Zijn alre heilichste eernst² hevet gebetert alle mijn traechheit³. Zijn hoechste abstinencie hevet al mijn onmaticheit vervullet. Die puerheit sijns alre onnoselsten levens hevet voldaeen al

1. Vertrouwen op de gunst van een zo machtige pleitbezorger, of: van een zo machtig pleidooi. *Voerspraak* kan beide betekenissen hebben (MNW IX 1097 en 1099). Het is dus niet uit te maken of het een vertaling is van „fideiussio” (U 247 e.a.) of van „fideiussor” (Ka, Keu, U 246).

2. IJver.

3. *Acedia*: afkeer van of vrees voor de moeite die met het verrichten van goede werken of de vriendschap met God verbonden is. Vgl. THOMAS VAN AQUINO, *Summa Theol.* II II 35.

a. ontbr. A.

b. A voegt in: *eerliken Soen ende*.

c. A, H2 voegen in: *di*.

d. A, H2: *uimildicheit*.

e. H2 voegt in: *voer mi*.

tacionibus, verbis aut factis deliqui. Eius summa obediencia, qua factus est obediens usque ad mortem, omnem inobedienciam meam delevit. Eius denique perfectio omnem imperfectionem meam excusat”.

- 109r [IV 55] Orante ea aliquando vidit Dominum in veste sanguinea sic dicentem: „Sicut humanitas mea, tota cruore (24r) perfusa, || ineffabili amore se Deo Patri hostiam in ara Crucis obtulit, sic adhuc eodem amoris affectu assisto Deo Patri celesti pro peccatoribus, omnia genera Passionis mee representans. Et hoc maxime desiderabile michi est, ut peccator per penitentiam veram convertatur et vivat”.

- 109r PRO QUOCUMQUE HEC ORACIO LEGITUR A DOMINO NOSTRO NON
SEPARABITUR

- [IV 56] Alia vice cum offerret Deo quinque millia et quinquaginta et XXXIIII⁴³ Pater Noster, perlecta a Congregatione⁴⁴ in honore sanctissimorum vulnerum Christi, apparuit ei Dominus expansis manibus et omnibus vulneribus (24v) apertis, dicens ad eam: „Cum penderem in Cruce || omnia vulnera mea patebant⁴⁵, et singula vocem⁴⁶ ad Deum Patrem emittencia⁴⁷ pro hominis salute interpellabant; et sic usque

43. Sol., Ka, Keu, U 246: 5460. Lo: 5475.

44. Ka: *aggregatione*.

45. ontbr. Ka, Keu, U 246.

46. Ka, Keu, U 246: *singulari voce*.

47. ontbr. Ka, Keu, U 246.

dat ic misdaen heb overmids quaden gedachten, woerden of werken. Sijn hoge gehoersamheit, bi welker hi gehoersam is geworden^a totter doet toe, die hevet gequijt alle mijn on-gehoersamheit. Ende ten lesten sijn overhoge volcomenheit ontschuldicht al mijn^b onvolcomenheit.

- IV 55 In eenre tijt doe si in hoeren gebede was, doe sach si onsen Heer in enen bloedichen clede staen ende hi seide:
24r „Gelijker wijs als mijn menscheit, al om bestoert mit bloet, || haer selven in ontsprekeliker minnen Gode den Vader een offerhande offerde in den altaer des cruces, also sta ic noch voer hem mitter selver^c begeerten ende opdrage hem voer den sonderen alle die sericheit mijnre Passien. Ende dat is mi alre begeerlicste, dat die sonder¹ overmids gewariger penitencien tot mi bekeert werde ende leve”.

IV 56

VAN OFFER DES PATER NOSTER^d

- Op een ander tijt, doe si Gode opofferde vijfdusent ende vijfhondert ende XXXIIIe Pater Noster², die van den convent gelesen waren in der eren der alre heilichster wonden Christi, doe vertoende hem hoer onse Heer mit uitgereecten armen ende mit al sinen wonden ontopenent ende seide tot
24v hoer: „Doe ic hinc aen den cruce, doe || waren open al mine wonden ende si riepen alle totten hemelschen Vader ende baden voer der menschen salicheit.^f Ende also tot huden des

1. Zondaar.

2. U 247 geeft 5534 Onze Vaders, evenals H1. H2 heeft met N 5533. Opvallend is dat deze aantallen slechts in deze hss. voorkomen. De herkomst ervan is ons onbekend. In alle andere latijnse handschriften – op één uitzondering na – en in de nederlandse vinden we 5460. Bij M. MEERTENS, *De godsvrucht in de Nederlanden*, II, p. 14 vonden we, als van Mechtild afkomstig, alleen dit laatste opgegeven. De andere getallen die zij noemt zijn: 4466, 5490 (Ludolph de Kartuizer), 5466 (S. Gertrudis), 5475 (Thomas à Kempis), 6666 en 30000. De uitzondering bij de latijnse handschriften is LONDEN, dat het met Thomas à Kempis overeenkomende 5475 heeft.

a. H2: heeft gheweest.

b. A voegt in: grote.

c. A voegt in: meyningen ende.

d. Opschrift ontbr. A. H1: van vijfdusent Pater Noster.

e. A: vierhondert ende tsechtich. H1: XXXIIII

f. A: voer die die menschen ende voer der menschen salicheit.

- hodie clamore quodam Dei Patris iram mitigant peccatori. ||
- 109v Et hoc dico tibi, quod numquam mendicus adeo potuit letificari, accipiendo eleemosinam, quam importunis clamoribus acquisivit, sicut ego exultans accipio oracionem, que michi in honore vulnorum meorum exhibetur. Et hoc quoque dico tibi, quod hec oracio numquam pro aliquo devote et intente legi poterit, quin ei obtineat statum salutis". Tunc illa: „My
- (25r) Domine, et que est intencio in qua || tibi vis legi?" Qui respondit: „Ut homo non solum ore, sed eciam corde⁴⁸ verba⁴⁹ intente⁵⁰ proferat, et saltem post quinque Pater Noster michi commendat. Inspiratusque est ei divinitus eciam hoc versus, qui ad quinque Pater Noster⁵¹ iungi debet, scilicet: „Domine Jesu Christe, Fili Dei vivi, suscipe hanc oracionem in amore illo superexcellent⁵², in quo omnia vulnera tui sanctissimi corporis sustinuisti; et mei miserere, et omnibus peccatoribus, cunctisque fidelibus, tam vivis quam defunctis." Dixitque iterum Dominus: „Peccator quousque in peccatis est, me
- (25v) velut in cruce distentum vinculat; || sed mox cum per penitenciam ad me convertitur, continuo me absolvit, et ego cum gracia mea et misericordia, quasi de cruce solutus, totus super eum ruo, sicut olim super Joseph, cum me de cruce

48. U 246: *mente*.

49. *corde verba*: ontbr. Ka, Keu.

50. *verba intente*: ontbr. U 246.

51. *michi commendat... Pater Noster*: ontbr. Ka.

52. Ka, Keu, U 246: *superexcellentissimo*.

dages toe, so sachten si den toern Gods des Vaders den sonder als mit eenrehanden roepen. Ende dat segge ic di, dat nie bedelaer hem en mocht also seer verbliden van den aelmissen, die hi mit groeten roepen had vercregen, als ic vervrouwen-
 25r de^a ontfae dat gebet, dat mi in der ere mijnre wonden geoffert wort. Ende dat segge ic oec, dat dit gebet nummermeer voer iemant devotelic^b ende aendachtelic gelesen en sal moegen^c werden, ten sal hem bewerven den staet der^d salicheit.” Doe seide si: „Mijn^e Heer, welc is die meninge, daer ment || di in lesen sal?” Hi antwoerde: „Dat die mensche niet alleen mitten monde, mer oec mitter herten die woerde aendachtelic voertbrengen¹ ende mi die na elken vijf Pater Noster bevele of opoffer”. Ende hoer wart godliken^f ingegeven dit veers, dat men totten vijf Pater Noster toe doen soude: „Heer Jesu Christe, des levenden Gods Soen, ontfanc dit gebet in dier overdragender^g minnen, daer du in ledeste alle die wonden dijns alren heilichsten lichaems ende ontferme di over mi ende over alle sonderen ende over alle gelovige levenden ende doden”². Ende onse Heer seide oec: „Also lange als die sonder in sinen sonden is, so hevet
 25v hi mi recht aen den cruce gebonden ende uut||gerect. Mer rechtevoert als hi overmids penitencie tot mi bekeert wert, so ontbint hi mi te hant ende ic valle op hem alte mael mit mijnre genaden ende ontfermherticheit, alsof ic ontlosset van den cruce; gelijc als ic wilneer op Ioseph viel, doe hi

1. Vgl. de Regel van Augustinus: *Psalmis et hymnis cum oratis Deum, hoc versetur in corde, quod profertur in ore*. Migne PL XXXIII 960.

2. In dit gebed zijn verschillende formuleringen ontleend aan de gebeden uit de Romeinse Misaliturgie. *Domine Jesu Christe, Fili Dei vivi* zijn de eerste woorden van een der voorbereidingsgebeden voor de H. Communie. *Suscipe hanc... pro omnibus fidelibus christianis vivis atque defunctis* is ontleend aan het gebed bij de offerande van het brood.

- a. A: *vol vroude*.
- b. ontbr. A.
- c. ontbr. A.
- d. A voegt in: *gracien ende*.
- e. A voegt in: *lieve*.
- f. A: *van Gode*.
- g. A: *overnemender*.

solveret, cecidi, meque ipsum totum in potestatem eius do,
ut de me omnia que voluerit, facere possit. Quod si in peccatis
usque ad mortem perseveraverit, iusticia mea super eum
potestatem habebit, que tunc eum secundum quod meruit,
iudicabit”.

109v QUAM DEUS PARATUS SIT RECIPERE PECCATORES^{52a}

[IV 58] Laborans aliquamdiu gravi capitis dolore, cum
die quadam inter Missarum solempnia ipsum dolorem circa
(26r) oblacionem hostie, cum eadem || hostia sacrosancta Domino
in laudem eternam offerret, protinus apparuit ei Dominus
tenens in manibus suis delicatis circulum quemdam ligni ari-
110r di, circa quem rosas pul || cherrimas connectere videbatur. Et
dum illa mirabatur de hoc audivit Dominum dicentem:
„Per illud intelligas designari quod nullius umquam pecca-
toris cor ex peccatorum rubigine adeo aruit, si aliquem
dolorem vel infirmitatem corporis, quantumvis eciam par-
vum, pertulerit tali intencione, quod pro amore et laude
nominis mei, maiorem libenter sustinere proponeret dolorem,
si michi complacerent, quin ipsa hora ex tali deliberacione
(26v) revirescat, ac gratie mee divine || ex tunc capax efficiatur”.

103v QUALITER CHRISTUS DEFECTUM HOMINIS DE SUO SUPPLET

[IV 23] Orabat hec Dei famula pro quadam persona,
que merorem cordis sibi conquesta fuerat, quem pro eo
habebat quod Deum minus diligeret. Unde et ipsa in mag-
nam incidit tristitiam, reputans se per omnia inutilem, que
104r Deum pro || tantis sibi collatis⁵³, nequaquam ut dignum
foret, diligeret. Cui Dominus respondit: „Eya dilecta mea,

52a. Ka, Keu, U 246, Ch., M2: *penitentes*.

53. Sol., Ka, Keu, U 246 voegen in: *beneficiis*.

mi ontloeste van den cruce ende ic geve mi selven hem alte-
mael in sijne macht, dat hi mit mi doen mach al dat hi wil.
Mer blijft hi in sonden ter doot toe, dan sal mijn gerecht-
icheit^a over hem macht hebben, die hem dan na dat hi
verdient hevet ordelen sal”.

- IV 58 Dese devote maget was eens lange tijt siec van swaren
hooftsweer. Ende doe si op enen dach onder den dienst der
Missen hoer siecte, omtrint die offerhande der hostien, mit
26r dier || overheiliger hostien den Heer tot sinen ewigen love
offerde, doe openbaerde haer te hants onse Heer ende had in
sinen verweenden¹ handen een cirkel of rinck van dorren
hout, daer hi overschoen^b rosen scheen om te knopen.
Ende doe si hoer hiervan verwonderde, doe hoerde si onsen
Heer seggende: „Hierbi salste verstaen beteikent te wesen,
dat nie sonders herte van roest der sonden^c so verdorret
en was, ist dat hi enige sericheit of siecte des lichaems lidet,
al waer si oec cleyn, mit sulker aendacht, dat hi om die
minne ende love mijns names opset geern te dogen meerre
sericheit, oft mi behagede hi en wort in der selver uren uut al
26v sulken berade weder bloeyende^d ende voertmeer || deel-
achtich mijnre godliker genaden”.

IV 23

HOE DAT GOT VAN HEM SELVEN DES MENSCHEN GEBREC VERVULT

Dese deerne Christi bat voer enen persoen, die hoer die
rouwe haers herten geclaget had, die si daerom had, dat si
Gode niet genoeg en minnede. Ende hierom viel Mechtelt
oec in groter droefheit, ende rekende haer selven altermael
onnut, omdat si Gode voer alle die waeldaden, die hi hoer
gedaen had, niet en minnede als behoerlic was. Ende onse

1. Goddelijk schoon.

a. A: *rechtveerdicheit*.

b. H2: *scone*.

c. ontbr. H2.

d. aldus H1, H2, A. Hs.: *vloeyende*.

noli merere; omnia enim mea tua sunt". Ad quod illa⁵⁴: „Si vere omnia tua mea sunt, ergo et amor tuus meus est. Hunc ergo amorem tibi offero, ut per ipsum omne quod (27r) michi deest suppleatur"⁵⁵. || Quod Dominus gratanter acceptans ait: „Optime sic facies, et cum me laudare sive amare cupis, nec perpetuo⁵⁶ desiderio illud implere vales, ita dicas: 'Jesu bone, laudo te, et quidquid minus est in me, rogo ut tu suppleas pro me'. Cum vero amare me delectat te, ita dicas: 'Jesu bone, amo te, et quidquid minus est in me, rogo ut Cordis tui amorem Patri offeras pro me'. Et dices persone pro qua oras, ut ipsa similiter faciat, et si milies in die replicando, me (27v) taliter rogaverit, ego tocies pro ea me Patri || offeram; quia non possum lassari nec tediari".

97v [III 35 slot] Alia vice cum etiam Dominum desiderans ad ipsum ingemisceret, dixit ad eam Dominus: „Quocienscumque post me ingemiscis, me tibi intrahis; omnibus enim me rebus communiorem feci. Nulla enim res tam parva et tam vilis est, nec etiam filum aut una festuca, que voluntate tantum acquiri possit; me vero homo sola voluntate aut uno gemitu habere potest".

109r [IV 54] Alia quoque vice dicit ad eam Dominus: Nulla res me delectat, ut cor hominis, quo tamen rarissime utor. Omnibus enim bonis superhabundo, excepto hominis corde, (28r) quo sepiissime || frustror".

54. *Ad quod illa*: ontbr. Ka, Keu, U 246.

55. Ka, U 246 i.p.v. *Si vere... suppleatur*: *Si vere omnia mea tua sunt, ergo et amor meus tuus est. Hunc igitur* (U 246: *ergo*) *amorem tibi offero, ut per ipsum omnia que tibi desunt, suppleantur. Keu*: *Cui Dominus respondit*: „*Eya dilecta mi; noli merere. Omnia enim mea tua sunt; ergo et amor meus tuus est*". *Et illa ait*: „*Hunc igitur amorem tibi offero, ut per ipsum omne quod sibi deest suppleatur*."

56. Ka, Keu, U 246, Ch.: *pro tuo*.

- Heer antwoerde hoer: „Eya mijn geminde, en wilt niet droevich wesen, want al dat mijn is, dat is dijn”. Doe seide si: „Ist dat waerachtelic al dat dijn is mijn is, so is oec dine minne mijn. Hierom so offer ic di dese minne, opdat al dat
- 27r mi gebreect overmids hoer vervullet werde”. || Ende onse Heer ontfinc dat seer danckelic ende seide: „In sodaniger wijs saltu alre best voldoen. Ende alstu mi begeerste te loven of te minnen ende du dat na dijnre begeerten niet vervullen en moechste, so salstu aldus seggen: ‘Goede Ihesu, ic love di ende so wat ic di te luttel love, dat bid ic^a dattu voer mi vervullen wilste’. Als di genoeget mi te minnen, so segt aldus: ‘O goede Jesu, ic minne di ende so wat in mi te luttel is, bid ic^a dattu die minne dijns herten voer mi dinen Vader offeren wilste’. Ende du salste dien persoene seggen, daer du voer bidste, dat si des gelijcs doe ende waert dat si dusent werve des dages aldus verhalende mi bade, also mennichwerven soude ic mi voer hoer minen hemelschen Vader ||
- 27v offeren, want ic en kan niet moede werden, noech ten can mi niet verdrieten”^b.
- III 35 In eenre tijt, doe si onsen^c Heer begeerde ende tot hem (slot) versuchtete, doe sprac onse Heer tot hoer: „Also mennichwerven alstu na mi versuchtes, so treckestu mi in di, want ic heb mi alre dinge gemeenste gemaect. Want geen dinc en is also cleyn of also snode, ia een draet of een stroe, dat men slecht mitten wille vercrigen mach. Mer mi mach die mensche alleen mitten wille of mit enen versuchten vercrigen”.
- IV 54 Item op een ander tijt seide onse Heer tot hoer: „Geen dinc en is dat mi so genuechlic is als des menschen herte, des ic nochtan seer selden gebruke. Want van allen goeden overvloeye ic, uutgenomen des menschen herte, daer ic dicwijl
- 28r van || beroeft werde”^d.

a. A voegt in: *di*.
 b. *moede werden noech ten can mi niet*: ontbr. H2.
 c. A: *doe dese maghet den*.
 d. A: *daer werde ic dicwijl af bedroeft*.

- [IV 37] Alia vice vidit se coram Domino stantem et eius vulnera dulcissima salutantem. Vulnera autem eius circumposita erant gemmis preciosis. Quod dum illa miraretur, Dominus dixit ad eam: „Sicut gemme magnas in se habent virtutes, ut etiam quasdam hominum expellant infirmitates, sic vulnera mea tante efficacie sunt, ut omnes anime depellant languores. Sunt enim quidam tam pavida habentes corda, quod numquam de mea confidere audent⁵⁷ pietate; sed pre timore a facie mea fugere cupientes⁵⁸. De quibus dici potest (28v) quod tremulam paralisis habent; qui si || ad meam passionem fugerent, et vulnera mea sepius dulciter salutarent, omnem prorsus timorem ab eis effugarent. Sunt etiam quidam vaga et instabilia habentes corda, cogitationibus ubicumque circumvolantes et per unicum quandoque verbum ad iram et impacienciam labentes; qui si cordatenus passionem meam recolerent, et vulnera mea cordi suo infigerent, cordis ex hoc stabilitatem acquirerent, et pacienciam invenirent⁵⁹.
- 108r Item sunt quidam dormitantem || paralisis habentes, illi scilicet qui omnia tepide et frigide⁶⁰ faciunt; hi etiam si meam passionem devote recolerent, attendentes vulnera mea, quam (29r) profunde et quanto || dolore infixi sunt michi, ab omni eos⁶¹ torpore excitarent”.

57. Ka, Keu, U 246 voegen in: *misericordia et*.

58. U 246 i.p.v. *fugere cupientes: fugientes*.

59. Ka, Keu: *acquirerent*. U 246: *obtinuerent*.

60. Sol., Ka, Keu, U 246: *pigre et tepide*.

61. U 246: *prorsus*.

Op een tijt sach si hoer voer onsen Heer staen ende grutede
 sijn alre suetste wonden. Sijn wonden waren al om verciert
 mit duerbaren gemmen¹. Doe si hoer hiervan verwonderde,
 doe seide onse Heer tot hoer: „Gelijc als die gemmen grote
 krachten in hem hebben, dat si oec verdriven sommige siecte
 der menschen, also sijn mijn wonden van so groter crachten,
 dat si verdriven alle siecte der sielen. Want sommige men-
 schen sijn die also beefachtige herten hebben, dat si nummer-
 meer dorren betrouwen van mijnre barmherticheit ende
 goedertierenheit, mer van anxte begeren si te vlien van minen
 aensicht; van den welken men wael seggen mach, dat si die
 28v bevende gicht² hebben. Weert || dat dese haer toevlucht
 maecten tot mijnre Passien ende mijn wonden dicwijl suete-
 liken grueteden, si souden van hem veriagen alle anxt. Oec
 sijn sommige menschen die wilde ende onstadijge herten
 hebben ende loepen overal mit hoeren gedachten ende vallen
 somwillen overmids een enich woert tot toernicheit ende
 onlijdsamheit. Waert dat dese hertelike gedachten mijn Pas-
 sie ende mijn wonden in hoere herten printeden, si souden
 daarvan vercrigen stantachtigheit des herten ende vinden
 lijdsamheit. Oec so sijn sommige menschen die de slaperige
 ghicht³ hebben, als die geen die alle dinge traechlic ende
 laulic doen. Wairt dat dese oec devotelic overdachten mijn
 liden ende aenmerkeden mijn wonden, hoe diep ende mit
 29r hoe groter || sericheit si in mi gesteken sijn, si souden se wael
 verwecken van alre traechheit”.

1. Edelstenen. Over de middeleeuwse opvattingen aangaande de krachtdadigheid van edelstenen en hun symbolische waarde vgl. RÉMY DE GOURMONT, *Le Latin Mystique*, Paris, 1922^a, p. 197 e.v.

2. Sidderverlamming. Wsch. hetgeen de medische wetenschap paralysis agitans, ziekte van Parkinson noemt.

3. Slaapziekte. Het woord *gicht*, *jicht*, werd ook voor andere ziekten gebruikt dan die welke met verlammingverschijnselen gepaard gingen, b.v. *die rode guchte*, *belroos*. MNW II 1944.

a. Opschrift ontbr. H2.

- 108r [IV 37] Alia vice cum pro quadam oraret, vidit animam eius in Dei Corde⁶² velut infantulum stare et Cor Dei in manibus suis tenere. Et ait Dominus: „Sic in omni tribulatione sua ad me veniat, et se ad Cor meum divinum teneat, querens ibidem solummodo consolari; tunc eam in eternum non derelinquam. Et dices ei quod lacrimas aliquando inutiliter effusas lacrimis meis appones⁶³, dolens quod pro peccatoribus et ex amore eas non effuderit; tunc eas lacrimis meis unitas Patri meo in laudem prout voluerit, presentabo.
- (29v) [IV 33] Et quia ego || humilis sum et obediens, studeat humiliter omni se subicere creature et si opportunum fuerit, usque ad mortem obedire. Hec talis virtus ex unione mee virtutis nobilior erit, quod mille virtutes que tali intencione non sunt peracte”.

108r

DE UTILI COMMUTACIONE LACRIMARUM

- [IV 38] Quedam plurimum gravabatur, pro eo quod a lacrimis⁶⁴ ex quadam infirmitate se temperare nequibat. Pro qua dum hec orasset, ait Dominus: „Dic sibi ut roget me, quatenus propter meam bonitatem omnes illas lacrimas, quas effudit, commutem ac si eas ex amore et devocione et contricione peccatorum effuderit. Et in quantum michi et
- (30r) bonitati mee crediderit, in tantum in ea replebo”⁶⁵. || O mira et stupenda divine pietatis dignacio, qua tam liberaliter per tales tantasque consolaciones dignatur miseris⁶⁶ subvenire. Quisquis hec legis vel audis, tales scilicet consolaciones

62. Ka, Keu, U 246 i.p.v. in *Dei Corde*: *divine misericordie*.

63. Sol., Ka, Keu, U 246: *apponat*.

64. Ka, Keu, U 246 i.p.v. a *lacrimis*: *lacrimas*.

65. Sol., Ka, Keu, U 246: *complebo*.

66. ontbr. Ka.

IV 37 Op een ander tijt, doe si voer enen persoen bat, doe sach si die siel des persoens staen int herte Gods als een kindeken ende hielt dat herte Gods in hoeren handen. Ende onse Heer seide aldus: „Laet se tot mi comen in al hoere tribulacien ende houde hoer aen dat herte Gods ende sueke daer alleen getroest te werden, dan en sal ic se in der ewicheit niet laten. Ende segt hoer dat si die tranen, die si somwilen onuttelike gestort hevet, toe doe minen tranen, bedroevende dat si die voer die sonders ende uut minnen niet gestort en hevet; dan sal ic se verenigen mit minen traen ende sal se minen Vader opdragen in lof also als si wil.

IV 33 Ende want¹ ic oetmoedich geweest heb || ende gehoer-
29v samich; also sal si hoer oec pinen² oetmoedeliken onder te werpen^a alle creaturen ende, oft noet waer³, gehoersam te wesen totter doet toe. Dese aldusdanige doecht uter vereninge mijnre doecht sal edelre wesen dan dusent doechden, die mit sodaniger meninge niet gedaen en sijn”.

IV 38 Een suster wert seer beswaert omdat si die tranen uut eenrehande crancheit niet matigen en konde. Doe si voer hoer^b gebeden had, doe seide onse Heer: „Segt oer, dat si mi bidde, dat ic om mijnre goetheit willen alle die tranen, die si gestort hevet, verwandelen⁴ wil alsof si se uut minnen ende ynnicheit⁵ ende van berouwe haere sunden gestort had. Ende so voel als si mijnre goetheit gelovet, so voel sal 30r ict in hoer vervullen” || O wonderlike ende verwonderende weerdicheit der godliker goedertierenheit, bi welker hi also mildeliken overmids sodaniger ende so groter troestinghe hem geweerdicht te hulp te comen den onsaligen. So wie dit leseste of hoerste als al dusdanige troestinghe, ic rade di, dat

-
1. Omdat.
 2. Zich beijveren.
 3. Zo nodig.
 4. Veranderen.
 5. Vroomheid.

-
- a. A: *onderworpen te wesen.*
 - b. ontbr. H2.

108v consulo tibi ut eciam tibi || usurpes; quia et hoc Deus revelavit multum sibi complacere, si quod uni fecerit, hoc alter sibi factum sive faciendum mendicaret⁶⁷.

108v

ITEM ALIUD

[IV 45] Item cum pro alia oraret, hoc responsum accepit:
„Ego eam sine intermissione subsequor, at cum per penitenciam seu desiderium vel amorem ad me convertitur, ineffabili
(30v) liter gaudeo. || Debitori enim maius gaudium nullus facit, quam qui ei thesaurum quo se solvat tribuit: ego vero me quodammodo Patri meo debitorem feci, cum pro hominis culpa me satisfacere spopondi; ideoque nichil desiderabilis et iocundius michi reputo, quam ut homo per penitenciam et amorem ad me revertatur”.

108v

DE QUADAM CONTRISTATA

[IV 50] Cum quedam persona tristaretur, compaciens ei devote orabat pro ea, quatenus pius Dominus per Spiritus Sancti consolacionem ipsi dignaretur subvenire. Ad quam Dominus: „Et cur turbatur?” Ego creavi eam michi et dedi
(31r) me sibi || ad omnia que requirit a me. Ego sibi pater in creacione, ego mater in redempcione, ego frater in regni divisione, ego soror in dulci societate”.

108v

QUOD DEUS VOLUNTATEM RECIPIT PRO FACTO

109r

[IV 52] Orante eciam ea pro quodam contristato, || dixit ei Dominus: „Si quis ita tristatur, ut sibi videatur quod libencius moreretur quam illam perferat tristiciam; quociens

67. lees met Sol., Ka, Keu, U 246: *vendicaret*.

du se di oec vercrige; want onse Here God^a openbaerde hoer oec dit, dattet hem seer behagede so wat hi den enen dede, dat hem dat een ander toeeygenen soude hem gedaen te wesen of dat hijt hem doen soude¹.

IV 45 Item doe si voer enen anderen^b bat, doe ontfinc si van onsen Heer dese antwoerde: „Ic volge hoer na sonder^c onderlaet² ende wanneer si overmids penitencien of begeert
30v of minne tot migekeert wort, so verblide ic mi || ontsprekelike. Want men mach enen schuldenaer geen meerre blijscap doen dan die hem enen schat gevet, daer hi hem mede^d quitet³. Ende ic heb mi minen Vader^{ba1} gemaect als enen schuldenaer, doe ic loefde te voldoen voer die sonde des menschen. Hierom soe en rekene ic mi niet begeerlikers of vrolikers dan dat de mensche overmids penitencie ende minne tot mi bekeert wort”.

IV 50 Doe een suster alte seer drovich was, doe had si^e mededoen mit haer ende bat devoteliken voer oer, dattie goeder-tieren Heer overmids den troest des Heiligen Geestes hem geweerdigen wolde hoer te help te comen. Ende onse Heer
31r seide tot oer: „Ende waerom wert si verstuert? Ic heb se mi gescapen ende heb mi oer ge||geven tot allen dingen die si van mi begeert. Ic bin hoer een vader in der sceppenisse. Ic bin oer een moeder in der verloessenisse. Ic bin oer een brueder int deylinge mijns rijcs. Ic bin oer een suster in sueter geselschap”.

IV 52 Doe dese salige maget oec voer enen bat die droevich was, doe seide oer onse Heer: „Soe wie soe bedroeft wort, dat hem dunckt dat hi liever sterven woude dan hi die droefheit

1. Indien een ander datgene wat Hij voor de één deed, zou beschouwen als iets wat voor hemzelf gedaan werd of nog zou gedaan worden.

2. Zonder ophouden.

3. Waar hij zijn schuld mee aflost.

a. ontbr. H2.

b. A voegt in: *mensche*.

c. hs. voegt als duidelijke verschrijving *onder* in.

d. ontbr. H2.

e. H2 voegt in: *groot*

illud gravamen michi obtulerit, proponens in eo de cetero velle durare, tocies oblacionem illam suscipiam ac si pro me passus sit”.

109r

QUOD DEUS DESIDERAT CONVERTI PECCATORES

[IV 53] Item cum oraret pro quodam afflicto, quem
(31v) sciebat esse in statu non bono, || indignacione adversus eum movebatur, eo quod hominem illum salutaribus corripuerat verbis, sed ille adhuc quasi incorrigibilis permanebat. Tunc ait illi Dominus: „Eya condole michi et ora pro miseris peccatoribus, quos tam caro emi precio, et tantopere ad me converti cupio”⁶⁸.

104r

QUOD HOMO IN TRISTICIA SUA FACIET

[IV 24] Item cum illa oraret, hoc a Deo responsum accepit: „Sepe legat hunc versum: ‘Benedictus es, Adonay, in firmamento celi, et laudabilis et gloriosus et superexaltatus in secula’⁶⁹. Et si quando inciderit menti eius ut cogitet se non pertinere ad electos, faciet more hominis qui esset in
(32r) valle tenebrosa: hic si libenter videt || solem, de valle in montem ascenderet, et sic tenebras evaderet. Sic et ipse, qui involvitur tenebris tristicie, ascendat in montem spei, et oculis fidei aspiciat me, celeste firmamentum, cui omnium electorum anime velut stelle sunt infixæ. Que stelle, licet

68. Ka, Keu, U 246: *sicio*.

69. Ka, Keu, U 246 i.p.v. *et laudabilis... in secula: etc.*

lede, also mennichwerf als hi mi die swaricheit offert ende opset voert meer daerin willen te dueren of te bliven, also dicke sal ic die offerhande ontfangen of hi voer mi gepassijt waer”.

IV 53 Item doe si voer enen gepinichden mensch bat, die si wist
31v dat in genen goeden staet en was, so wart si mit || onweerdicheit¹ beruert tegens hem omdat si dien mensch berispet had mit saligen woerden ende hi hem niet en beterde. Doe seide oer onse Heer: „Eya, hebt mededogen mit mi ende biddet voer die onselige sonders die ic gecoft heb mit so lieven loen ende also seer begeer tot mi bekeert te werden”.

IV 24 WAT EEN MENSCH SAL DOEN IN SIJNRE DROEFHEIT

Doe si eens^a bat voer enen, doe ontfinc si van Gode dese antwoerde: „Dicwijl so sal si lesen dit veers: ‘Gebenedijt sijstu, Adonay², in den firmament des hemels ende loefelic ende gloriose ende boven verhoecht in ewicheit³. Ende wanneer dattet in hoerre herten coemt, dat si denct dat si niet en hoert totten uutvercoren, so sal si doen na der manieren eens menschen, die in een duyster dal is. Waert dat dese
32r mensche geern sien || solde die sonne, so solde hi opclymmen van den dale in den berch ende also solde hi ontgaen die duusternisse. Also diegeen die is in duysternisse der droefheit, die sal opclymmen in den berch der hopen ende sal mitten ogen des geloves mi aensien, die dat hemelsche firmament bin, daer die sielen alle der uutvercoerne als sterren sijn ingeprintet of gevestet. Welke sterren, al ist dat si van den

1. Verontwaardiging.

2. Heer. Deze Hebreeuwse benaming is hier zeer opmerkelijk. Noch de Vulgaat, noch de Septuagint kennen in enige variant deze lezing. Wellicht had Mechtild een persoonlijke voorliefde voor deze naam, die zij kon kennen uit de O-antifoon van 18 december: *O Adonai et dux domus Israel...*, het Canticum Judith (Lauden van de woensdag), een responsorie van de Metten op dinsdag in de 3e week van september en de antifoon van het Magnificat van de 1e Vespers van de 5e zondag van september.

3. Dan. 3, 56. Het is het slotvers van het Canticum uit de Zondagslauden.

a. hs.: *ens*.

peccatorum nube et nebulis ignorancie obtenebrentur, in firmamento tamen suo, hoc est in mea divina claritate, obscurari non possunt; quia electi, licet magnis quandoque involvantur peccatis, sed tamen eos semper mea respicio
 104v caritate, in qua eos elegi, || et in illa ad quam perventuri sunt
 (32v) claritatem⁷⁰. Unde bonum est || homini ut sepe recogitat quam gratuita bonitate ipsum elegi, quam miris et occultis iudiciis in peccatis existentem pro iusto homine respexi, et quam amanter de ipso cogitans, omnia eciam mala sua ipsi in bonum commutavi, et benedicat me infinitatem eternam⁷¹ electorum⁷².

107r

DE TRIBUS VIIS DOMINI

[IV 36] Cum pro quodam tribulato oraret, hoc a Domino responsum accepit: „Tres vias in hoc mundo ambulavi, per quas quicumque me perfecte imitari voluerit, sequi oportebit.
 107v Prima erat arida || et angusta; secunda florida et fructiferis
 (33r) arboribus consita; tertia tribulis et spinis erat plena. || Prima itaque via est voluntaria⁷² paupertas, quam omnibus diebus vite mee in summo tenui et dilexi. Secunda est virtuosa et laudabilis conversacio mea. Tercia dura et aspera Passio⁷³ mea. Itaque omnis qui sequi me voluerit, oportet ut paupertatem amplectens, nichil in hoc mundo cupiat possidere. Secundo conversacionem laudabilem⁷⁴ teneat. Tercio penas

70. in qua eos... sunt claritatem: ontbr. Ka. M2 last voor deze zin in: *qui fecit celum et terram, mare et omnia que in eis sunt.*

71. Ka, Keu, U 246, M2: *eternum firmitatem*. Sol.: *eternum firmamentum*.

72. ontbr. U 246.

73. Ka, Keu, U 246: *vita*.

74. Ka: *meam*.

32v wolken der sonden ende van den nevel der onbekentheit¹ verduustert werden, nochtan in hoeren firmament, dat is in mijnre godlike claerheit, en mogen si niet verdonckert werden. Want al ist dat die uutvercoren bewijlen liggen in groten sonden, nochtan so sie ic se altoes aen in der minnen daer ic se in vercoren heb en in der claerheit, daer si toecomen sullen. Waerom dattet den mensche || goet is, dat hi dicwijl overdencke mit hoe gonstiger minnen ic hem vercoren heb ende mit hoe wonderliken ende heimeliken oerdelen, doe hi in sonden was, hem aengesien hebbe voer enigen gerechten mensch ende hoe minliken ic op hem gedacht heb ende hem oec alle sijn quade werken mit goede verwandelt heb ende benedeye mi^a, die [die]^b ewige vasticheit bin der uutvercoerne”.

IV 36

VAN DRIEN WEGEN DES HEREN

33r Doe si voer een die bedroeft was, bat, doe ontfinck si van Gode dese antworde: „Drie wegen heb ik gewandert in dese werlt, bi welken mi volgen moet so wie mi volcomelic navolgen wil. Die ierste wech was druuch ende enge. Die ander was bloeyende^c ende beset mit vruchtbaren geboemten. Die derde was vol doornen ende distelen. || Die ierste wech is willige armoede, die ic alle de dage mijns levens int hoechste gehout ende gemint heb. Die ander is mijn doechdelike ende^d lovelike wanderinge². Die derde is mijn harde ende scerpe Passie ofliden. Hierom alle diegeen die mi navolgen wil, die moet die armoede omhelsen ende begeren niet te besitten in der werlt. Ten anderen^e moet hi holden een lovelike

1. Onwetendheid.

2. Levenswijze.

a. A: *bevele di*.

b. Inlas vlg. H1, A. Ontbr. ook H2.

c. Hs.: *vloeyende*.

d. H2 voegt in: *wonderlike*.

e. H2 voegt in: *mael*. Zo ook bij *Ten derden* op p. 245.

et tribulaciones pro meo amore libenter sustineat”.

108v [IV 47] Item cum oraret pro quadam persona, que pro tepore et⁷⁵ levitate sepius corpus Domini dimittebat recipere⁷⁶, vidit eam⁷⁷ coram Domino stantem, sibi dicentem: (33v) „Carissima mea, cur fugis me? Accede fiducialiter || ad Patris omnipotenciam ad confortandum te; ad Filii sapienciam ad illuminandum te; ad Spiritus Sancti benignitatem ad dulcificandum te”.

94r [III 26] Cum eciam oraret pro quadam que sepius communicare trepidaret, Dominus respondit: „Quo sepius homo communicat, eo purior anima efficitur iuxta illud: ‘Quo frequencius⁷⁸ quis abluitur, || eo mundior redditur’. Quo eciam sepius communicat, eo amplius ego⁷⁹ in eo et ipse in me operatur et eius opera magis sanctificantur⁸⁰. Item quo studiosius homo communicat eo profundius michi immergitur, et quanto plus divinitatis penetrat abissum, tanto amplius (34r) anima eius dilatatur, et capax divinitatis efficitur. || Sicut quo sepius aqua in unum defluit locum, eo ipsum profundius cavat, et ad magis influendum reddit apciorem”.

55v [I 35] ...Quicumque enim penitens confitetur peccata sua, aut integram voluntatem confitendi habens, ad pedes meos 56r postulat sibi indulgeri || peccata sua; hic si tantem in corde suo sentit humilitatem, quod se omni homini substernere sit

75. *tepore et*: ontbr. U 246.

76. ontbr. Sol., Ka, Keu, U 246.

77. Ka: *eciam*.

78. U 246: *sepius*.

79. ontbr. Ka, U 246.

80. Keu: *Dominus respondit: Quo sepius communicat homo, eo amplius ego in eo et ipse in me operatur, et eius opera magis sanctificantur. Quo eciam sepius communicat eo purior anima eius efficitur iuxta illud: quo frequencius quis abluitur, eo mundior redditur.*

wanderinge. Ten derden so moet hi geern liden pijn ende tribulacie om mijnre minnen willen”.

IV 47 Doe si eens bat voer enen persoen, die van coutheit des herten ende seer¹ lichtelic plach te laten dat si niet en ontfinct dat heilige Sacrament, so sach si dien persoen staen voer onsen Heer ende hi seide hoer: „Mijn alre liefste, waerom scuwestu mi? Ganc betrouwe||lic tot des Vaders almechticheit om di te sterken, tot die wijsheit des Soens om di te verlichten, tot die suete goetheit des Heiligen Geestes om di te versueten”^a.

III 26 Item doe si oec bat voer enen die verveert was dicwijl ten heiligen Sacrament te gaen, doe antwoerde onse Heer: „Hoe een mensche dicker dat heilige Sacrament ontfanct, so sijn siel puerre wort, na datter gescreven staet: hoe iemant dicker gedwogen wort, so hi reynre wort. Hoe hi oec dicker dat heilige Sacrament ontfanct, so ic meer in hem werke ende hi in mi. Item hoe een mensche vlitiger totten heiligen Sacrament gaet, so hi dieper in mi gesonken wort, ende hoe hi meer doergaet den afgront der Godheit, soe voel te meer wort sijn siel ontploeken ende verbredet^b ende ontfanclic gema||ket der Godheit. Als hoe dat water meer nedervloeyet in een stede, so dattet die stede dieper hoelt ende meer bequaem maect om meer in te vloeyen”.

I 35 Op een tijt seide onse^c Heer onder ander woerde tot deser maget: „So wie dat berouwe hevet van sinen sonden ende sijn sonden biechtet of een geheel wille te biechten hevet ende bidt tot minen voeten, dat hem sijn sonden vergeven werden, ist dat dese mensch gevoelt so grote oetmoe-

1. Men zou achter *ende*: *lichtverdicheit* of iets dergelijks verwachten als vertaling van *levitate*. De kopiist van de codex waarvan A, H1, H2 en N afhankelijk zijn, blijkt dit woord te hebben overgeslagen. De andere kopiisten hebben dit echter niet als een omissie aanvoeld, aangezien *seer* ook als het zelfst. nw. *verdriet* opgevat kon worden. Ga en Br lezen, in overeenstemming met U 246, slechts: *van lichtverdicheiden*. Be, Ox, Bo: *die dick lichtelick liet des Heren lichaem te ontfuen*.

a. hs. herhaalt: *sueten*.

b. Aldus H1. A: *verbreyt*. Hs.: *veruredet*, zo ook H2.

c. H1 voegt in: *lieve*.

- paratus, testimonium illi erit, quod vere peccatorum remissionem impetravit". Deinde anima surgens vidit Dominus expansis manibus in throno⁸¹ sedentem et dicentem: „Sicut in
(34v) cruce || manibus extensis usque ad mortem perseveravi, sic adhuc expansis manibus assisto Patri meo pro homine, et in signum quod vere paratus sum omnem hominem venientem ad me suscipere in amplexum. Si quis ergo consequi desiderat, si paratus est pro amore meo omnia⁸² adversa tolerare, signum erit quod ad amplexum meum pervenerit. Quisquis etiam ad osculum meum inhiat, si in veritate probaverit quod voluntatem meam in omnibus diligit, et ei summe placuerit, indicium sibi erit, quod ad osculum meum pervenerit. Quisquis autem preces suas ad aures meas devenire
(35r) et eas exaudire voluerit, || ad omnem obedienciam sit paratus; quia impossibile est veri obedientis preces non admitti".

83v [III 5] ...Et hoc tibi dico vere, quia multum michi placet quod homines de me confidenter presumant; nam quisquis michi crediderit quod post hanc vitam super meritum suum illi beneficium, et proinde me laudans gratias egerit in hac vita, in tantum michi acceptum erit, quod in quantumcumque credere aut presumere potest, tantum et infinitum amplius supra omne meritum suum remunerabo; quia impossibile

81. *in throno*: ontbr. Ka.

82. ontbr. Ka, Keu.

- dicheit in sijnre herten, dat hi bereit is hem onder alre menschen voeten neder te liggen, dat sal hem een getuych wesen, dat hi waerachtelic verworven heeft verlatenisse¹ sijnre sonden". Daernae stont die siel op ende sach onsen Here mit uitgerechten handen in den throne sitten ende hi seide:
- 34v „Also als ic in den cruce || mit uitgerechten handen volherde totter doot toe, des gelijcs so sta ic noch bi minen Vader mit uitgerechten handen voer den mensch tot een teiken, dat ic waerachtelic bereit bin alle menschen die tot mi comen^a te ontfangen tot omhelsinge. Hierom, so wie dat begeert dit te vercrigen, ist dat hi bereit is om mijnre minnen willen te liden alle wederheden, dat sal hem een teiken wesen, dat hi gecomen is tot mijnre omhelsinge. Oec so wie dat seer begeert te comen tot mijn cussinge, ist dat hi in der waerheit proeft², dat hi minen wil in allen dingen^b minnet ende hem die alre best behaget^c, dat sel hem een bewisinge wesen, dat hi gecomen is tot minen cussen. Ende so wie begeert te comen sijn gebeden tot minen oren ende wil dat si verhoert werden ||
- 35r die sal bereit wesen tot alre gehoersamheit, want het is onmoegelic dat die gebeden eens gewarigen³ gehoersamigen mensches niet en soudon ontfangen werden of verhoert".
- III 5 In eenre tijt seide onse Heer tot hoer: „Ic seg di dat waerachtelic, dattet mi seer behaechlic is, dat die menschen betrouweliken van mi vermeten⁴. Want so wie mi geloeft dat ic hem na desen leven wael doen sal boven alle sinen verdienten [ende mi daerom lovet ende danc seit in desen leven, dat sel mi also ghenaeem wesen, dat hoeveel hi gheloven oft vermeten dar, also veel ende ontellike meer sal ic hem lonen boven alle sine verdienten]^d. Want het is onmoegelic, dat

1. Vergiffenis.

2. Bewijst.

3. Waarachtig, echt.

4. Op mij rekenen.

a. A voegt in: *willen*.

b. A: *om mynen wille alle dingen*.

c. A voegt in: *wat ic doe*.

d. Inlas vlg. H1, A. Ontbr. ook in H2.

est homines non percipere ea que credidit et speravit...”

99v

DE CHRISTI DESIDERIO

[III 46] Item cum alia vice regraciaretur Deo pro desiderio quod habuit cum dixit: „Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum” responsum accepit a Domino: || (35v) „Vellem quod omnes illius recordarentur quod tanto tempore fuit protractum desiderium meum, et non deficerent, cum eorum desideria dispensacione divina protrahuntur”.

91v

[III 19] Item cum vice quadam ad Missam iret, vidit Dominum de celo in candidissima veste descendentem et dicentem: „Cum homines ad ecclesiam⁸³ properant⁸⁴, penitencia, pectoris tunsione et confessione deberent se preparare, ut sic divine mee claritati possent obviare, et eam in se recipere, que per huius vestis candorem declaratur”⁸⁵.

91v

[III 19b] Dixit eciam Dominus eidem⁸⁶: „Qui Missam (36r) devote et studiose audierit, in extremo eius tot || nobiles Sanctorum meorum personas in eius consolacionem et defencionem et animam eius cum honore deducendam sibi transmittam, quot Missas in terris audit”.

91v

[III 20] Pia hec et devota virgo miro modo anhelans ad celestia, cum tempore estivo sorores quasdam in Missa pigritantes et dormitantes videret, zelo accensa iusticie,

83. Ka, Keu, U 246: *missam*.

84. Ka, Keu, U 246: *se preparent*.

85. U 246: *designatur*.

86. Sol., Ka, Keu, U 246 i.p.v. *eidem: tibi dico*.

een goet mensche niet ontfangen en soude die dingen die hi gelovet ende hopet"^a.

- III 46 Eens doe dese devote maget Gode dancte voer die begeerte die hi hadde doe hi sprac: „Mit begeerten heb ic begeert desen Paesschen mit u te eten"¹, doe ontfinc se dese antwoerde
- 35v van onsen Heer: „Ic || woude dat alle menschen dies gedachten, dat mijn begeerte so lange tijd vertogen was², ende si en souden niet ontbreken³ wanneer hoer begeerten overmids der godliker scaffinge⁴ vertogen worden”.
- III 19 Doe si op een tijt ter Missen ginc, doe sach si onsen Heer (slot) van den hemel nederdalende in een overblenckende cleet ende hi seide: „Wanneer die menschen hem haesten te kerken te gaen, so souden si hem bereiden mit penitencien ende mit slaen voer hoore borsten ende mit biechten, opdat si also mochten gemoeten^b mijnre godliker claerheit, die beteikent wert bi die blenckinge [deses cleets]”^c.
- III 19b Item soe seide onse Heer op een tijt tot hoer onder ander woerde: „Soe wie ynnichlic ende vlitelic Misse hoert, dien
- 36r sal ic oversenden in || sijn uterste also mennich edelen persoene mijnre heiligen tot sijnre troestinghe ende bescherminge ende om sijn siel uut te leiden mit eren hoe voel Missen dat hi gehoert hevet in der eerden”.
- III 20 Deze goddienstige^d ende ynnige maget, die in wonderliker manieren was begeerende die hemelsche dingen, doe si in eenre somer tijt sommige susteren sach in der Missen^e traech ende slapende, doe wart si ontsteken mitter minnen⁵ der gerechticheit ende geleit mitter^f begeerten der god-

1. Luk. 22,15.

2. Dat de vervulling van mijn verlangen werd uitgesteld.

3. Moedeloos worden.

4. Bestel.

5. Vurig verlangen naar.

a. A voegt in: *te crighen*.

b. A: *ghenieten*.

c. Inlas vlg. H1. H2: *des kleets*. A: *blinckende clede*.

d. A: *goede dienstachtige*. H2: *God dienstachtighe*.

e. *in der Missen*: ontbr. A.

f. H2: *totter*

simul et pietatis ducta affectu, dixit ad Dominum: „Eya Domine Deus, quid est quod miser homo tam fragilis est, ut nec cum divinis interest, a sompno valeat abstinere?” Ad quod Dominus respondit: „Si cogitarent celestia, aut eciam (36v) inferni penam, || sompnus ab eis bene fugaretur”. Et illa: „Quibus datum non est ut hoc facere sciant⁸⁷, quid facient?” Respondit: „Si quis habet amicum valde dilectum, doletet 92r si ab eius familiaritate remotus || esset. Quisquis igitur cogitat qualiter ego fidelissimus et amicus eius amicissimus⁸⁸, cum ad me pervenerit, omnia secreta mea ipsi pandam, in tantum ut ultra nil cupiat aut velit scire, iuste cor eius excitaretur ad cogitandum et delectandum de me et in me⁸⁹. Qui eciam cogitaverit qualiter ego, omnis suavitatis dulcor, ero ei sapor (37r) secundum omne cordis sui delectamentum, || et quam potens et liber in mea⁹⁰ libertate fiet: hec recogitata merito ab homine sompnus fugarent. Unde homo omnia dona Dei cum gratitudine suscipiens, pro singulis gracias agat, et de die in diem in virtutibus proficiat, donec omnibus bonis⁹¹ habundet”.

9v [I 5d] Inter Secretam vero docuit eam Dominus dicens: „Cum primo Sanctus canitur⁹², legat homo unum Pater Noster, orans quatenus cum omnipotenti, sapienti, dulci et benigno amore Cordis mei eius preparem illa [hora]⁹³, ut

87. U 246: *non facient*.

88. Ka, Keu, U 246, M2: *amantissimus*.

89. Sol., Ka, Keu, U 246: *excitaretur ad delectandum in me*.

90. U 246 voegt in: *potestate et*.

91. *bonis*: ontbr. Ka, U 246. *omnibus bonis*: ontbr. Keu.

92. Ka, Keu: *cantatur*. U 246: *dicatur*.

93. *aldus alle hss*.

- diensticheit ende sprac tot onsen Heer: „Ey Here God, wat ist, dat die onsalige mensche so broesch is, dat hi hem niet ende can onthouden van den slaep wanneer hi is in den godliken dienst?” Onse Heer antwoerde daertoe: „Waert dat
- 36v si gedachten die hemelschen dingen of oec die pijn || der hellen, die slaep soude wael van hem gaen”. Doe seide si: „Dien dat niet gegeven is dat si doen kunnen, wat sollen die doen?” Hij antwoerde: „Soe wie dat hevet enen vrient, die hi seer liefhevet, die solde hem bedroeven, waert dat hi verscheiden waer van sijnre heymeliker¹ vriendicheit^a. Hierom, so wie dat denct hoe dat is, die sijn alre getrouweste ende alre minlicste vrient bin, wanneer hi tot mi comet, hem openbaer alle mijn heimelicheit² also seer, dat hi niet voerder en begeert noch en wil weten, mit recht solde sijn hert verwect werden om te dencken ende genoechte hebben van mi ende in mi. Soe wie oec denct hoe dat ic, die sueticheit
- 37r bin alre sueticheit³, hem wesen sal een smake na alle die genoechlicheit sijns herten || ende hoe machtich ende vri hi wesen sal in mijnre vrijheit: aldusdanige dinge overgedacht soudou billix van den mensche veriagen den slaep. Waerom dat die mensche ontfangen sal alle die gaven Gads mit danckerheit ende sal voer een ygelike gave Gode danc seggen ende pinen voert te gaen van dage te dage in doechden, went hi overvloeye van allen goeden”.
- I 5d Onder der Stillen⁴ der Missen leerde onse Heer Jesus dese salige maget ende seide: „Als men ierst⁵ ‘Sanctus’ singet, soe sal die mensche een Pater Noster lesen ende bidden opdat ic hem mitter almechtiger, wijser, sueter ende goeder-tierenre minne mijns herten bereiden wil in dier uren, dat

1. Intiem.

2. Geheimenis.

3. *Omnis suavitatis dulcor* blijkt als bijstelling te zijn opgevat.

4. Stilgebed, secreta: het gebed over de offergaven vlak voor de Prefatie.

5. Zodra.

a. A: *heimelicheit ende vriendicheit*.

(37v) dignus sit me suscipere spiritualiter in anima sua, || ut operer et perficiam in eo⁹⁴ omnia que ab eterno disposui facere secundum omne placitum mee divine voluntatis. Inter Complendam vero et Collectam legat hunc versum: Oracio: Laudo⁹⁵ te, o amor fortissime; benedico te o amor dulcissime; magnifico te, o amor benignissime; in omnibus et pro omnibus bonis que tua gloriosissima divinitas et beatissima humanitas operata est in nobis per nobilissimum ||
 10r instrumentum Cordis tui, et opera benedicta in secula seculorum. Tunc ego ad benedictionem sacerdotis taliter ipsum benedicam⁹⁶: Benedicat te mea omnipotencia, instruat te mea sapientia, repleat te mea dulcedo, attrahat te et uniat mecum mea benignitas sine fine. Amen”.

74r

QUOD ANIMA IN CORDE DEI NIDIFICET

(38r) [II 24] Alia vice, post Communionem sanctam, dixit ad eam Dominus: „Ego in te en tu in me in omnipotencia mea, sicut piscis in aqua”. Et illa: „O my Domine, pisces sepe de

94. in eo: ontbr. Ka, Keu, U 246.

95. Van deze tekst bestaan vele lezingen. De uitgave van Solesmes en U 246: *Laudo te, o amor fortissime; benedico te, o amor sapientissime; glorifico te, o amor dulcissime; magnifico o amor benignissime*. M2: *Laudo te, o amor fortissime et sapientissime; glorifico te, o amor dulcissime; magnifico o amor benignissime*. Keu: *Laudo te, o amor fortissime; benedico te o amor sapientissime; magnifico te, o amor dulcissime; glorifico te, o amor benignissime*. Lo: *Laudo te, o amor fortissime; benedico te, o amor sapientissime; klorifico < ! > te, o amor benignissime*. De tekst van U 247 is gelijk aan die van Ka.

96. *taliter ipsum benedicam*: ontbr. Ka.

37v hi hem ^a weerdich si mi te ontfangen geestelic¹ in sijnre ||
 sielen opdat ic werken mach ende volbrengen al die dinge
 die ic van ewicheit geordineert heb te doen na alle dat wael-
 behagen mijn godliken willes. Tusschen die complende ende
 collect², so sal die mensch dit veers lesen: 'Ic love di, o alre
 sterste minne; ic benedie di, o alre suetste^b minne; ic
 groetmake di, o alre goedertierenste minne in allen ende voer
 allen [goeden]^c, die dijn gloriose Godheit ende dijn alre
 salichste Menschheit gewracht hevet in ons bi den alren edelsten
 instrument dijns herten ende bi dine werken, die gebenedijt
 sijn in ewicheit der ewicheit'^d. Dan sal ic hem aldus weder
 benedien tot des priesters benedixie^e: 'Mijn³ almach-
 ticheit moet di benedien; mijn wijsheit moet di leren, [mijn
 sueticheyte moet di vervullen]^f ende mijn suete goetheit
 moet di trecken ende leven mit di sonder ende. [Amen]^g'.
 II 24 In eenre tijt doe si ten heiligen Sacrament had geweest, doe
 38r seide onse Heer tot haer: „Ic ben in di ende du in mi in
 mijnre almachticheit, gelijc een vissche in den water”. Ende

1. Ofschoon de geestelijke communie in de middeleeuwen geen onbekende devotie was (vgl. b.v. H. WILMS, *Das Beten der Mystikerinnen...*, Leipzig, 1916, p. 105 e.v.) kan *spiritualiter* hier ook de betekenis hebben van: met vrucht. Vgl. THOMAS VAN AQUINO, *Summa Theol.* III 80, 1 ad 2. In ad 3 heeft *spiritualis* echter de huidige betekenis. Vgl. verder *Dict. de la Spiritualité* II 1294–1300, en M. SMITS VAN WAESBERGE, *Iets over de leer en praktijk van de geestelijke communie in de Middeleeuwen, voornamelijk in het licht van de vaderlandse devotieliteratuur*, *Studia Catholica* XIX (1943), p. 129–140; 172–187.

2. De *complende* is de Postcommunie. Onder *collect* dient men – anders dan nu, waar het slechts het gebed voor het Epistel is – het gebed *Placeat* vóór de zegen te verstaan. Aldus uitdrukkelijk het 14e eeuwse *Liber ordinarius der Essener Stiftskirche*, herausg. von FRANZ ARENS, Paderborn, 1908, p. 55. Later, toen Collecta alleen nog gebruikt werd voor het eerste gebed, werd deze tekst niet meer begrepen, zodat Bazel A IX 34 de voor hem merkwaaardige volgorde in margine „normaliseert”: *Inter collectas et complendas quid orandum sit* (f. 80v). Leeuwarden omzeilt de moeilijkheid door te vertalen: *Daerna als men die leste collecte singet* (f. 21).

3. Opmerking verdient dat Christus zich hier Trinitarische attributen toekent. Vgl. I 24, I 31 en III 4.

- a. ontbr. H1, H2.
- b. ontbr. H2.
- c. Inlas vlg. H1, H2, A.
- d. *der ewicheit*: ontbr. H2.
- e. *tot des priesters benedixie*: ontbr. A.
- f. Inlas vlg. H1, H2, A.
- g. Inlas vlg. H1, H2.

aqua trahuntur, et quid si michi ita acciderit?"⁹⁷ Respondit:
 „Non poteris extrahi a me, sed nidificatis in Corde meo
 divino". Et illa: „Quid erit nidus meus?" Respondit: „Humi-
 litas in omni dono et gracia tibi a me collata: semper in ||
 74v abissum vere humilitatis te immerge". Et anima: „Pisces in
 aqua fructificant, et quid erit fructus meus?" Respondit:
 (38v) „Quando me celesti Patri offers || in gaudium et gloriam
 omnibus Sanctis, sic tunc eorum gaudia et⁹⁸ munera aug-
 mentantur, ac si ipsi corporaliter me susceperint in terris, et
 hoc est tuus fructus".

73r [II 21] ...Cum vanitas cor tuum dissolvit, recale virtutem
 illius caritatis que me de accubitu paterni sinus utero vir-
 73v ginali inclinavit, et vilibus || panniculis involutum in presepe
 reclinavit, multos labores in predicando perferre coegit, et
 postremo amarissima et turpissima morte interemit. Talium
 recordacio omnem vanitatem a corde tuo penitus removebit.
 Similiter cum superbia te infestat, memorare humilitatis
 (39r) mee, || qua numquam vel in minimo cogitatu, verbo seu
 alio opere superbivi⁹⁹, sed exemplum perfectissime humili-
 tatis in omnibus factis meis exhibui: et sic vincas superbiam
 humilitate. Cum vero impaciencia te molestat, memento

97. Sol., Ka, Keu, U 246: *contingerit*.

98. Ka herhaalt: *gloria omnibus sanctis*.

99. Ka, Keu, U 246: *aliquo opere superbie*. Ka voegt er nog aan toe: *offendi*.

si seide: „O mijn^a Heer, die visschen werden biwilen uten water getogen ende wat sal ic doen of mi so geschiede?” Hi antworde: „Du en mogeste niet uutgetogen werden van mi, mer du salst nestelen in mijn godlike herte”. Ende si seide: „Wat sal mijn nest wesen?” Hi antworde: „Oetmoedicheit, dattu di in allen gaven ende gracie, die di van mi gegeven werden, di altoes insinckes in den afgront des gewariger oetmoedicheit”. Ende die siel seide: „Die visschen maken hoer vrucht in den water ende wat sal mijn vrucht^b wesen?”

38v Hi antworde: „Wanneer du mi offerste || den Vader tot blijtschap ende glorie al den heiligen, dan so werden haer blijtschapen ende gaven so vermeerret alsof si mi lichamelic ontfangen hadden in der eerden. Ende dat sal dijn vrucht wesen”.

II 21 In eenre tijt seide onse Heer tot haer onder ander worde: „Wanneer die^c ydelheit dijn herte verscheifelt¹ of verstrooyt, so gedenc die doecht dier minnen, di mi nedergeneicht hevet van der rust des vaderliken scoots in den meechdeliken lichaem ende, gewonden in snoden^d doekeren, nedergeleit hevet in der cribben ende ten lesten doen sterven hevet den alre^e bittersten doot. Aldusdanige gedenckenisse sal alte mael verdriven van dijnre herten alle ydelheit. Des gelijcs wanneer di die hoverdie moylic is², so gedenct mijnre oetmoedicheit || die mi nie in den alren minsten gedachte of woerde of in enigen werken verhoverdichde, mer bewijsde³ in allen minen werken een exempel der alre volmaecster oetmoedicheit. Ende also salstu verwinnen die hoverdie mitter oetmoedicheit. Ende wanneer die moeyet onlijdsamheit, so gedenct mijnre lijdsamheit, die ic hadde in ar-

1. Verstrooit.

2. Bezwaart.

3. Lees: *ic bewijsde*.

a. A voegt in: *alre liefste*.

b. *in den water... mijn vrucht*: ontbr. H2.

c. H1, H2, A: *dat*.

d. H2: *armen*.

e. A voegt in: *lelicsten ende*.

paciencie mee, quam habui in paupertate, siti, fame, in dis-
currendo, in iniuriis, in contumeliis et maxime in morte. Et
similiter cum infestaris ira, recordare mansuetudinis mee,
qua cum his, qui oderunt pacem, eram pacificus et mansuetus,
in tantum quod eciam ipsis crucifixoribus meis, qui cum tot
crudelitatum genera in me exercuissent quod nichil superad-
(39v) dere amplius || possent, adhuc pre nimio furore stridebant
super me dentibus, cum tanta cordis dulcedine veniam im-
petrans, Patrem eis placavi, ac si numquam michi contrarii
extitissent. Et sic poteris cuncta vicia virtutibus superare”.

75v [II 26] Post hoc orans pro congregacione audivit sonum
dulcissimum in firmamento celi resonare ex sonitu discipli-
narum, quas illa hora sorores pro communi salute percepe-
runt. Ad cuius sonitus clangorem sancti Angeli plaudentes
saltabant, demones animas cruciantes procul fugiebant, ||
(40r) anime laxabant a penis et cathene reatus earum rumpe-
bantur.

48v [I 29 slot] Cum autem pro congregacione oraret, ut eam
in sancto proposito confortaret et confirmaret, Dominus ait:
„Si michi voluerint adherere, in eternum eas non derelinquo”.

- moede, in honger, in dorst, in onmete¹ reysen, in onrechten, in lasteren ende alre meest in der doot. Ende des gelijcs alstu gemoyet werdste van toernicheit so ghedenct mijnre sachtmoedicheit overmids welker ic vreedsam was mitten genen die den vrede haeteden ende was also seer sachtmoedich^a, dat ic oec mijn cruucers^b, doe si alle manieren van^c wree-theiden in mi geha[n]tiert hadden^d, dat si daerboven niet
- 39v meer toe||doen en mochten, ende noch knerselden van groter verwoetheit^e op mi mit haren tanden, mit so groter sueticheit des herten verwarf genade ende versoende den Vader alsof si mi nie contrarie en hadden geweest. Ende aldus saltu moegen verwinnen alle ondoechden mit doechden”.
- II 26 In eenre tijt doe dese heilige maget bat voer die vergaderinge² daer si in woende, doe hoerde si een oversuet geluut in den firmament des hemels clincken^f van den geluut des disciplinen³, die die susteren in dier uren ont-fingen voer gemene salicheit. Van wies klinckens geluut die heilige engelen opsprongen ende sloegen hoer hande te samen van blijtschapen^g ende die viande die die sielen pinichden,
- 40r die vloegen veer van daer || ende die sielen worden ontbon-den van der pinen ende die veeteren haerre misdaeden wor-den gescoert.
- I 29 Item doe si op een ander tijt bat voer die vergaderinge, (slot) dat se onse lieve Heer woude stercken ende vast maken in een heilich opset, doe seide onse Heer: „Ist dat si mi aen-

1. Niet in MNW, wel *onmate*, buitengewoon groot. MNW V 821.

2. Convent.

3. Gesels.

a. *overmids welker... also seer sachtmoedich*: ontbr. A.

b. H2: *cruus*.

c. *manieren van*: ontbr. A.

d. aldus H1, H2, A. Hs.: *had*.

e. *van groter verwoetheit*: ontbr. H2.

f. A: *blincken*.

g. *van wies klinckens... van blijtschapen*: ontbr. A.

100v [IV 5] Quod dum gratanter fecisset, orabat Dominum ut
 101r sibi revelaret quid maxime ab eis observari vellet, per quod
 et Religio posset augeri. || Respondit: „Qui vere Religiosus
 effici desiderat, oculos suos custodiat ab omni illicito et
 (40v) inutili visu. Similiter et aures suas abstineat, ne umquam
 audiat, quod cor eius maculet aut || conturbat¹⁰⁰. Prohibeat
 quoque suum os ab omni inutili verbo, et si quid vidit vel
 audivit inutile¹⁰¹, numquam os suum loqui inde permittat.
 Cor eciam suum maxime custodiat, ne umquam in malis
 cogitationibus delectetur, aut sponte immoretur. Homo
 enim advenire cogitationes cordi prohibere non potest; sed
 ne ipsis consenciat aut sponte¹⁰² admittat, faciliter dimittere
 potest. Observet eciam diligenter omnia facta sua, et quociens
 in aliquo deliquerit, numquam cor eius quiescat, donec sibi
 veniam a Domino postulet, et cum primo possit illud confiteri
 proponat”.

0r [I 13a] Post hoc rogabat Dominum dicens: „O unice
 2(41r) Amator, in quo maxime complacet tibi ut ab hominibus¹⁰³
 agnoscaris?” Cui Dominus: „In bonitate qua misericorditer
 hominem expecto usquequo ad penitenciam convertatur.
 Insuper continue < ! > ipsum gracia mea ad me traho. Cum vero
 nullo modo voluerit converti, exigente iusticia, oportet illum
 dampnari”.

100. Ka, Keu: *vel contrahat*. Sol.: *cor eius maculum contrahat*.

101. ontbr. Sol., Ka, Keu, U 246.

102. U 246 voegt in: *consensum*.

103. Ka, Keu, U 246, Lo: *omnibus*.

hangen willen, so en wil ic se in der ewicheit niet laten”.

IV 5 Op een tijt bat si onsen Heer, dat hi hoer woude openbaren
wat hi alre meest van hem gehalten wolde hebben, daer
die Religie¹ bi geoect² mocht werden. Hi antworde: „So
wie waerachtelic een geestelic mensch³ begeert te werden,
die moet sijn ogen bewaren van allen ongeoorlofdende
onnuten sien. Des gelijcs so moet hi sijn oren afkeren, dat hi
40v nummermeer en hore dat sijn herte besmetten mach of
be||vlecken. Ende oec so moet hi sinen mont bedwingen of
verbieden van allen onnutten woerden^a. Ende ist dat hi
iet siet of hoert, dat onnutte is, dat hi daer sinen mont
nummermeer en laet af spreken. Sijn herte sal hi oec sonder-
linge bewaren, dattet nummermeer genuechte en crige in
quaden gedachten of al willens daerop en merre⁴. Want
een mensche en mach sijn herte niet verbieden dat hem geen
gedachten toe en comen, mer hi macht lichtelic laten, dat hi
daer geen consent toe en geve of al willens die ontfange.
Oec so sal hi seer naerstelic waernemen alle sijn werken ende
also dicke als hi in enigen misdoet, dat sijn herte dan niet
en ruste went hi genade van den Heer bidt ende opset dat te
biechten als hi ierst mach”.

I 13a In eenre tijt bat si onsen Heer ende seide: „[O]^b enige
41r Minnaer, waerin behaecht di alre meest dattu van allen
menschen bekent werdes?” Onsen Heer seide hoer: „In der
goetheit^c bi welker ic den mensche also ontfermherteliken
verbeide went hi bekeert wort tot penitencien. Daerenboven
so trecke icken dagelics tot mi mit mijnre gracen. Mer wan-
neer hi hem geensins bekeren en wil, so eyschet dat mijn ge-
rechticheit dat icken verdoemen moet.”

1. Kloosterleven.

2. In deze vorm niet in MNW. Vgl. echter MNW V 10 s.v. *oechen*. H2: *gheoecht*. Hier is de betekenis: bevorderd.

3. Kloosterling.

4. Daarbij blijft stilstaan.

a. *die moet sijn ogen... van allen onnutten woerden*: ontbr. A.

b. Inlas vlg. H1, H2, A.

c. H2: *godheit*.

- 98v [III 44] Alia vice dixit ad eam Dominus: „Quere me in quinque sensibus tuis et faciendo more hospitis, qui amici sibi dilecti adventum pre foribus et per fenestras respiciendo,
- 99r si uspiam desideratum suum videat semper querit. Sic || et (41v) anima fidelis in quinque sensibus, || qui fenestre eius sunt, me semper querat, ut si videat pulchra et amabilia, cogitet quam pulcher et amabilis, et quam bonus est qui hec fecit, tendens statim¹⁰⁴ in ipsum qui omnia fecit. Cum autem suavem audit¹⁰⁵ melodiam vel aliud in quo delectatur¹⁰⁶, cogitet: Eya, quam dulcis erit vox illa te vocans¹⁰⁷, unde omnis dulcedo et sonoritas vocum processit. Item cum audit homines loqui aut legi aliquid, semper ad hoc intendat audire, si aliquid audiat in quo Dilectum valeat invenire. Similiter in omnibus que loquitur, Dei gloriam et proximi (42r) morum¹⁰⁸ querat salutem. Cum vero || legit vel cantat, cogitet: Eya, quid modo in hoc versu vel in hac lectione Dilectus tuus tibi loquitur aut mandat? querens eum in omnibus, donec divine dulcedinis aliquem persenciat gustum. In olfactu et tactu similiter faciat, rememorando quam suavis sit Spiritus Dei, et quam predulcia et iocunda¹⁰⁹ oscula et amplexus eius erunt. Et in quacumque creatura cum delectatur, semper deliciarum Dei memoretur, qui omnia hec

104. U 246: *semper*.

105. ontbr. Ka, Keu, U 246.

106. Ka, Keu, U 246 voegen in: *audierit*.

107. Sol., Ka, Keu, U 246: *vocantis*.

108. Ka, Keu, U 246: *proximi*.

109. *et iocunda*: ontbr. Sol., Ka, Keu.

III 44 In eenre tijt seide onse lieve Heer oec tot deser heiliger
 maget: „Sueckt mi in dinen vijf sinnen ende doet na der
 manieren eens weerts, die die toecoemst sijns liefs vrients
 altoes suet ende siet uter^a doeren ende doer die vensteren
 of hi ergent siet sijn begeerde vrient. Also sal een getrouwe
 41v siel mi altoes sueken in hoeren vijf synnen || dat haer ven-
 steren sijn, opdat, ist dat si siet suverlike ende minlike dingen,
 so sal si dencken hoe suverlic ende minlic ende hoe goet^b
 hi is, die dit al gemaect hevet, ende sal rechtevoert tiden in¹
 hem die alle dingen gemaect hevet. Wanneer si oec hoert
 suete melodie of iet anders daer si genuechte in hevet, so sal
 si denken: Ende^c hoe suet sal die stemme wesen des geens
 die di roepen sal, waarvan voertgecomen^d is alle sueticheit
 ende walludicheit der stemmen. Item wanneer si die men-
 schen wat hoert spreken of lesen, so sal si daernae altoes
 aendachtich wesen te horen of si yet hoert, daer si haer lief
 in mach vinden. Des gelijcs in allen dingen die si spreekt, sal
 si sueken^e die glorie Gods ende salicheit hoerre even-
 42r kersten^f. Soe wanneer dat || si leest of singet, soe sal si
 dencken: Eya, wat spreekt of gebiedet di nu dijn lief in dit
 veers of in deser lexen? ende sueken hem in allen dingen went
 si enige smake der godliker sueticheit gevoelt. Int ruken ende
 tasten sal si des gelijcs doen ende sal gedencken hoe^g suet
 dat is die geest Gods ende seer suet^h dat wesen sullen sijn
 kussen ende omhelsinge. Ende in so wat creatuer si genuecht
 hevet, so sal si altoes gedencken der weelden Gods, die alle
 die suverlike genuechlike dingen ende sueteⁱ ons² daertoe

1. Zich keren tot.

2. Dativus commodi: voor ons.

a. H2: *doer die*.

b. A: *dat*.

c. H1, A: *Ey*. H2: *O*.

d. A: *waervan dat woort comen*.

e. A: *spreken*.

f. A: *evenmenschen*.

g. A voegt in: *zeer*.

h. *dat is . . . seer suet*: ontbr. A.

i. *ende suete*: ontbr. A. H1, H2: *genuechlike ende suete dingen*.

pulchra et delectabilia et suavia nobis ad hoc creavit, ut ad ipsius bonitatis cognitionem et ad amorem nos afficiat et perducatur. Unde in corde suo proponat, si possibile esset, omnem laudem et graciaram actionem et oracionem et omne (42v) ministerium Deo libentissime || persolveret, quod quilibet ei offerre tenetur. Similiter omnem penam, tribulacionem et laborem, quem aliquis pro Dei pertulit amore, sufferre sit paratus.

114r

DE ANIMA B. XIX ANNORUM COMITIS

114v

[V 11] Cum felicis memorie dominus B. Comes¹¹⁰ obisset..|| infra tricesimum eiusdem, cum Missa pro eo in capella ubi sepultus erat celebraretur et... Offertorium cantaretur, dixit Dominus: „Oblacio fidelium, quam sacerdos gaudens, non

110. Ka i.p.v. *B.comes*: *Bedines*, wsch. ontstaan door het lezen van *comes* als *edines*. Deze fout is doorgedrongen in de middeln. vert. Zie de noot bij deze plaats in de middelned. tekst.

gescapen hevet opdat hi ons trecken ende brengen soude tot kennisse ende tot minne sijnre goetheit. Waerom dat hi opsetten sal in sijnre herten, waert dattet moegelic waer, dat hi Gode seer geern soude betalen alle lof ende dancbaerheit der gaven^a ende gebeden || ende alle dienst, die hem een iegelic mensch schuldich is te offeren of te betalen. Des gelijcs so sal hi bereyt wesen te liden alle pine, tribulacie ende arbeit, die enich mensch geleden hevet om die minne Gods.

V 11 VAN SOMMIGEN IELEN DIE SI SACH NA DER DOOT,
VAN^b DER IELEN EENS GREVEN, DIE GEHEITEN WAS BENEDINES,
DIE XIX [IAER]^c OUT WAS DOE HI STERF ENDE EEN DUECHSAM
IONGELINC WAS

Doe heer Benedijn¹, die van saliger gehuechnisse is^d, gestorven was, binnen^e sijn ierste maenstont doe men Misse voer hem dede in der capellen daer hi begraven was ende men dat Offertorium sanck, doe seide onse Heer totter maget Mechtelt: „Die offerhande der geloviger menschen²,

1. De latijnse teksten, behalve KAMERIKJ, geven slechts een initiaal. Ka schrijft *Bedines* (vgl. de noot bij deze plaats in de lat. tekst), een vorm die we ook in HH1 en H2 aantreffen. A schrijft *Bedenes*. De andere ned. hss. laten de naam weg. Solesmes noteert bij deze plaats, dat hier wsch. Burchard II bedoeld is. Deze was de zoon van de geëxcommuniceerde Gebhard XX van Mansfeld (vgl. p. 8), die in 1285 stierf en op verzoek van zijn vrouw Irmengard van Scharzburg in 1290 in de kapel van Helfta werd bijgezet. Deze Burchard immers schijnt omstreeks die tijd de enige uit de families Mansfeld en Querford te zijn die op jeugdige leeftijd (in 1294) stierf. Vgl. II 22.

2. Het stipendium. Hier klinkt iets door van het 4e Lateraans Concilie (1215): *Eleemosynas, sacrificium ceteraque beneficia fidelibus posse prodesse defunctis credimus. (...) Decimas, primitias et oblationes ex praecepto Domini credimus clericis persolvendas* (Denz. 427). Vgl. in hetzelfde hoofdstuk ook 's graven antwoord op haar vraag: „Wat is u het meest voordelig geweest?” „De viering van heilige Missen, aalmoezen en zuiver gebed...”, waarin het 2e Concilie van Lyon (1274) doorklinkt: *...ad poenas huiusmodi relevandas prodesse eis fidelium vivorum suffragia, Missarum scilicet sacrificia, orationes et eleemosynas...* (Denz. 464)

a. H2: *gracien*.
b. Opschrift ontbr. H1. A: *Van der zielen eens greven die XIX iaer out was doe hi starf, die geheiten was Bedenes, die een zeer reckelic ioncman was*. In H2 ontbr.: *ende een duechsam iongelinc was*.
c. Inlas vlg. H2, A.
d. *heer Benedijn... gehuechnisse is*: ontbr. A. In plaats daarvan: *hi*.
e. H2: *do men*.

- (43r) amore pecunie sed pure || pro animarum salute, suscipit et michi libens offert, multum proficit animabus". Tunc vidit animam defuncti circa altare euntem et decantantem: „Scio, Domine, quia morti me tradidisti ad salutem et gaudium et consolacionem anime mee". Et illa: „Quis te cantare docuit?" Respondit: „Omnia que ad laudem Creatoris mei pertinent, scio". At illa: „Habesne aliquem penam?" Respondit: „Nullam, nisi quod amantissimum Deum meum nondum video, quem tanto desiderio cernere cupio, quod si omne desiderium, quod umquam in terris aliquis ad Deum habuit, homini uni esset transfusum, in comparacione desiderii mei (43v) quasi nichil esset" Tunc illa: || „Quomodo hoc verum est, cum multi beatorum inestimabili desiderio Deum anhelaverunt?" Respondit: „Quousque anima corporis mole gravatur, necessitatibus corporis tociens impenditur, nunc comedendo¹¹¹, nunc dormiendo, nunc aliud faciendo, nunc cum 115r hominibus conversando, || quod nequaquam tali ac tanto desiderio flagrare potest, sicut anima, que carne soluta et ab omni impedimento libera, Creatorem suum desiderat incessanter".

115r

DE ANIMA INFANTULE CUIUSDAM

- [V 12] Matrona quedam filiam suam nondum natam Deo (44r) consecrare disposuerat, ita ut si dum nasceretur || puella

111. Ka, Keu, U 246 vocgen in: *nunc bibendo*.

43r die die priester al verblidende ontfanget, niet uut minne des
 gelts, mer puerlic || om salicheit der sielen, ende mi die geern
 offert, die is den sielen seer vorderlic. Doe sach dese maget
 die siel des begraven iongelincs bi dat altaer gaende ende
 singende^a: „Ic weet, Heer, dattu mi overgelevert hebste
 der doot toe tot salicheit ende blijtschap ende troest mijnre
 sielen”. Ende si seide: „Wie heeft di leren singen?” Hi ant-
 woerde: „Alle die dingen die horen totten love mijn Scep-
 pers, die can ic”. Ende si seide: „Hebstu enige pine?”¹ Hi
 antwoerde: „Ic en heb geen pine dan dat ic minen alre min-
 licsten Heer noch niet en sie, dien ic mit al so groten begeerten
 begeer te sien. Waert dat alle die begeerte, die ye iemant in
 der eerden tot Gode gehadt hevet, ingestort waer enen
 mensche, in gelikenisse mijnre begeerten soudet wesen als
 43v niet”. Doe seide si: || „Ende hoe mach dat waer wesen, want
 voel heiligen hebben uut Gode ontsprekelike^b begeerte
 ende verlangen^c gehadt”. Hi antwoerde: „Also lange als die
 siel beswaert wart mitten last des lichaams, so wort si dicwile
 belettet van lichaemliken noetortficheiden: nu etende, nu
 drinckende, nu slapende, nu ander dingen doende, nu mitten
 menschen geselschap hebbende^d, dat si geensins mit sodaniger
 ende mit so groter begeerten bernen en mach^e als die siel,
 die ontbonden is van den vleisch ende vrij is van allen hinder,
 die sonder opholden begeert hoeren Scepper”².

V 12

VAN DER SIELEN EENS CLEYNS MEECHDEKENS^f

Een vrouwe was, die opgeset had hoer dochter^g, die noch
 niet geboren en was, Gode te consacrieren, also, waert sake

1. Straf.

2. Zie over haar opvatting betreffende het vagevuur p. 96.

a. H1: *bughende*.

b. H2: *onsprekelike tot Gode*.

c. *ende verlangen*: ontbr. A.

d. A i.p.v. *geselschap hebbende*: *wanderende*.

e. A voegt in: *in der mynnen*.

f. Opschrift ontbr. H1. A: *cleynen meisken*.

g. H2: *vrucht*.

esset, ipsam Christo desponsaret. Sed infra secundum annum puella defuncta est. Cuius anima famule Dei in specie virginis pulcherrime apparuit, induta veste rosei coloris et desuper aureo palleo niveis liliis mirifice adornato. Dixitque ad puerum¹¹²: || „Unde hec tibi tanta gloria?” Respondit: „Dominus sua benignitate hec michi contulit. Hec rubea vestis significat quod naturaliter eram amans; aureum vero amictum Religionis designat¹¹³ habitum, quod michi contulit pro eo, quod mater mea religiosam vitam me ducere dele-
(44v) gavit”. Super quo dum illa miraretur, || tale a Domino accepit responsum „Quid miraris? Nonne infantes baptizati aliena fide salvantur? Nam sicut mater spiritualis votum christianismi pro puero spondens, si contigerit puerum decedere, per ipsum votum salvabitur; sic ego integram matris voluntatem pro facto suscipiens omnia bona que desiderando huic puero optavit, in ipso remuneravi”. Tunc illa Dominum requisivit dicens: „Cur, amantissime¹¹⁴, tam

112. Keu, M2: *puellam*. De tweede keer heeft Keu: *puellula*.

113. Ka, Keu, U 246: *significat*.

114. Ka, Keu, U 246 voegen in: *Domine*.

- 44r dat si geboren || waer ende het een meechdekijn^a waer, dat si se Christo woude trouwen. Mer binnen dat ander iaer sijns levens sterf dat meechdekijn^a. Wies siel verscheen der maget Mechtelt^b in der gedaente een overschoenre maget ende was gecleet mit enen klede van roseliker verwen ende daer boven een^c gulden mantel, die wonderlic verciert was mit sneewitten lelien. Ende si seide tot die kinde: „Waervan hebstu dese grote glorie?” Ende het seide: „Die Heer hevet se mi gegeven van sijre sueter goetheit. Dit roet cleyt beteikent dat ic natuerlic minnende was. Mer dat gulden ommeleet, dat beteikent dat habijt der Religien^d, dat hi mi daerom gegeven hevet, omdat mi mijn moeder gelooft¹ hadde, dat ic een geestelic leven solde leiden”. Doe si hier-
- 44v van^e verwonderde, || doe ontfinc si aldusdanige antworde van Gode: „Wat verwonderstu di? En werden die kinder^f die gedoept sijn niet behouden van vreemt² gelove? Want also als die geestelike moeder³, die loevet lofte der kerstenheit voer den kinde, gevielt dat dat kind storve, dan behouden soude werden bi dier lofte⁴; also heb ic ontfangen die geheel wille des moeders voer dat werc ende alle dat goet, dat si begerende toegewinschet hevet desen kinde, dat heb ic in hem geloent”. Doe vraegde si onsen Heer ende seide: „O alre

1. Bij gelofte beloofd had.

2. Andermans.

3. Meter.

4. De bedoeling is niet, dat het kind alleen maar door het geloof van de meter gered zou worden en dus het sacrament zelf geen rol zou spelen, maar dat het onmondige kind toch als volwaardige gelovige beschouwd moet worden. Vgl. THOMAS VAN AQUINO, *Summa Theol.* III 68, 9 ad 1: *...etiam pueri non habentes usum rationis, quasi in utero matris Ecclesiae constituti, non per seipsos, sed per actum Ecclesiae salutem suscipiunt. Unde Augustinus dicit in libro de Peccatorum Meritis et Remiss.: Mater Ecclesia os maternum parvulis praebebat, ut sacris mysteriis imbuantur: quia nondum possunt corde proprio credere ad iustitiam, nec ore proprio confiteri ad salutem. Si autem propterea recte fideles vocantur quoniam fidem per verba gestantium (peter en meter) quodammodo profitentur, cur etiam non poenitentes habeantur, cum per eorundem verba gestantium diabolo et huic saeculo abrenuntiare monstrentur?*

a. A: meischen.

b. A: deernen Gods Mechtelden.

c. klede van... boven een: ontbr. A.

d. A: Regulen.

e. A: hier hoer.

f. die kinder: ontbr. H2.

immature puerum¹¹² assumpsisti?" Respondit: Tam amabilis puer¹¹² erat, quo ei vivere in terris non expediebat.
(45r) Insuper eius pater votum in terris¹¹⁵ irritasset¹¹⁶, || et eum in seculum reservasset".

53v

DE MINIMO SANCTO ET BONITATE DEI

[I 33] Sabbato quodam, dum cantaretur Sequencia „Mane prima sabbati" in illo versu „Ut fons summe etc." cogitabat quot et qualia dona et quanta¹¹⁷ inenarrabilia bona de ipso fonte omnium bonorum emanassent, et sine fine emanant. Et ait illi Dominus: „Veni et vide minimum
54r qui est in celo¹¹⁸, || et tunc poteris cognoscere fontem ||
(45v) pietatis". Ipsa vero cogitante^{118a} cepit ubi illum posset invenire, aut quomodo eum valeret¹¹⁹ agnoscere. Et ecce occurrit ei

115. Sol., Ka, Keu, U 246: *matris*.

116. Ka, Keu, U 246: *immutasset*.

117. ontbr. U 246.

118. U 246: *regno celorum*.

118a.Sol.: *Ipsa (illa) vero cogitare coepit*. Ka, Keu, U 246 sic.

119. ontbr. U 246.

minlicste Heer, waerom hebstu dat kint so vroeck gehaelt?"
 Hi antworde: „Dat kint was also minlic, dattet hem niet
 orberlic geweest en had te leven in der eerden. Daerenboven
 45r so solde sijn vader die lofte sijns moeders || gebraken hebben
 ende soudet gehouden hebben^a in der werlt”.

I 33

VAN DEN MINSTEN HEILIGE DIE IN DEN HEMEL IS

Op enen dach, doe men in der Missen sanc die sequencie
 die geheiten is: „Mane^b prima sabbati”, die men pleget te
 singen des sonnendages voer ons Heren hemelvaertsdach,
 van ons Heren verrisenisse^c ende van sante Marien Mag-
 dalenen, in dien veers: „Ut fons summe^d pietatis”, dat aldus
 in duutsche begint: „Opdat die fonteyn der overster goeder-
 tierenheit die di gedwogen hevet van dinen sonden etc.”¹,
 doe dacht dese devote maget Mechtelt hoe voel ende hoe-
 danige gaven ende hoe ontsprekelike goede van der fonteyne
 alre goeden uitgevloyet waren ende sonder einde uut-
 vloyen^e. Ende onse Heer seide tot hoer: Coemt ende siet
 45v die minste die in den hemel || is ende dan so saltu moegen
 bekennen die fonteyn mijnre goedertierenheit. Doe began
 si te dencken, waer dat si dien soude mogen vinden of hoe
 dat si hem solde mogen^f kennen. Ende, sich, hoer quam

1. Volgens het Missale Traiectense (1515) werd op alle zondagen na Pasen de sequentie *Victimae Paschali* gezongen, behalve op de 5e zondag (de zondag vóór Hemelvaart), waarop *Mane prima Sabbati* gezongen werd. Ditzelfde wordt ook vermeld van Halberstadt, het diocees waarin Helfta lag. Vgl. U. CHEVALIER, *Repertorium hymnologicum*, t. II, Louvain, 1897, no. 11064. Dat deze sequentie ook op het feest van Maria Magdalena gezongen kon worden, ligt voor de hand, gezien de strofen 3 en 13: *Resurgentis itaque | Maria Magdalena | Facta est praenuntia. – O Maria Magdalena | Audi vota laude plena | Apud Christum chorum istum | Clementer concilia*. Het hier genoemde vers is het 14e en laatste: *Ut fons summae pietatis | Qui te lavit a peccatis | Servos suis atque tuos | Mundet data venia | Amen dicant omnia*. Vgl. J. JULIAN, *A Dictionary of Hymnology*, London, 1915², p. 713. En voor de tekst: Dom P. GUÉRANGER, *L'année liturgique*, Le temps Pascal, t. I, Paris-Poitiers, 1909¹⁸, p. 372 e.v.

- a. ende soudet gehouden hebben: ontbr. H2, A.
- b. Hs.: *Maen*.
- c. Hs.: *verrisenisse*.
- d. Hs.: *somme*.
- e. A voegt in: *sullen*.
- f. *Hoe dat si hem solde mogen*: ontbr. A.

vir quidam viridi amictus vestimento, crispas habens crines et glaucos, mediocris stature, pulcher facie nimis et decorus valde. Cui illa: „Quis enim est tu?” Respondit: „Ego eram in terris raptor et maleficus et numquam bonum opus feci”. Cui ait: „Quomodo huc in gaudium intrasti?” Respondit: „Omnia mala que feci, non ex nequicia¹²⁰ sed¹²¹ ex consuetudine et melius nesciens perpetravi, quia ad hec || a parentibus nutritus eram; ideoque in finem per penitentiam Dei misericordiam sum consecutus, et centum annis fui in locis penarum et multa pertuli tormenta, et nunc sola gratuita Dei pietate huc in requiem sum deductus”.

115v

DE FUTURA HOMINIS RESURRECTIONE

[V 14] In Missa dum audiret legi in evangelio „Et tertia die resurget”, procedit in terram, Deo gracias agens pro hominis resurrectione et glorificatione futura. Et ecce vidit in capella, in qua erat orans, tria corpora pulcherrima, que coram altari erant sepulta, de sepulchris se erigere, extentis (46v) in celum manibus, || quasi Deo gracias agere. Corda vero eorum erant decorata gemmis preciosis, et miro modo quasi

120. U 246: *malicia*.

121. Sol., Ka, Keu, U 246 voegen in: *quasi*.

- tegemeet [een man]^a die ombevangen was mit een groen cleet ende hi hadde geel kruusch^b;¹ blenckende haer ende hi was van middelmaten lencte ende alte seer suverlic van aensicht ende seer schoen. Doe seide si: „Wie bistu?” Hi antworde: „Ic was in der eerden een rover ende een quadye² ende ic en heb nie goet werc gedaen”. Doe seide si: „Hoe bistu hier in dese blijtschap gecomen?” Hi antworde: „Alle die quade werken die ic gedaen heb, die en heb ic niet gedaen uut quaetheit of schalcheit³, mer van gewoenten en niet beters wetende^c. Want ic wart daertoe op||gevoedet van minen ouders. Ende daerom so heb ic int einde overmids penitencien vercregen die ontfermherticheit Gods. Ende ic heb hondert iær geweest in den steden der pinen⁴ ende ic heb voel tormenten geleden ende nu bin ic hier alleen overmids der goedertierenheit Gods gebracht in deser rusten buten mijn verdienste”.
- V 14 In eenre Missen, doe dese deerne Gods hoerde lesen int ewangelie: „Ende hi sal op verrisen des derden dages”⁵, doe viel si neder ter eerden ende dancte Gode om die toecomende verrisenisse ende glorificieringe des menschen. Ende [sich,]^d si sach in der capellen daer si doe biddende was, drie overschone lichamen, die daer begraven waren voer den altaer, hem oprichten uut haren^e graven mit uutgerechten || handen ten hemelwart als Gode lovende ende danc seggende. Hoer herten waren verciert mit duerbaren gemmen^f ende worden beroert⁶ mit wonderliker manieren

1. Blond krullend.
 2. Boosdoener.
 3. Verdorvenheid.
 4. Plaats der straffen, vagevuur.
 5. Mt. 20, 19 (Votiefmis van het H. Kruis) of Luk. 18, 33 (Mis van Quinquagesima).
 6. Zij bewogen zich.

a. Inlas vlg. H1, A. Ontbr. ook in H2.
 b. H1: *cruuft*. H2: *cruuf*. *geel*: ontbr. A.
 c. *beters wetende*: aldus H1, H2, A. Hs.: *weten beters*.
 d. Inlas vlg. H1, H2, A.
 e. H2: *uutten*.
 f. A: *ghesteynten*.

ludendo movebantur, de bonis operibus et virtutibus, quas in corpore perfecerant, exultancia¹²². Et cognovit a Domino quia in resurrectione futura corpus sepcies sole clarius erit, et anima sepcies clarior corpore; velut vestimentum || corpus suum reinduens per omnia membra corporis velut sol per cristallum lucebit. Et sic fulgebunt in celesti habitaculo corpore simul et anima sine fine.

102r [IV 15] Post hoc vidit in penis animam cuiusdam || Reli-
(47r) giosi; de quo dum interrogaret cur in celo non esset, Dominus respondit: „Sapienciozem se prelato suo estimabat, et quidquid prelatus suus faciebat, non sibi placuit, sed se melius facturum putabat, et hoc maximum post mortem impedimentum eius fuit. || Religiosus enim numquam adeo sapiens esse potest, quin se prelato suo in omni humilitate subicere, et eius voluntate in omnibus locis¹²³ oporteat consentire”. Post hec vidit animam conversi cuiusdam in magna claritate, eo quod speciali devocione et diligenti studio ubicumque
102v (47v) poterat ad altare serviebat || et sacerdotes cum omni ministerio promovere studebat.

94v DE ANIMABUS SALOMONIS, SAMPSONIS, ORIGENIS ET TRAIANI

[V 16] Rogata a quodam fratre, Dominum in oracione requisivit ubinam essent anime Sampsonis, Salomonis,

122. Sol., Ka, Keu, U 246: *exultantes*.

123. Sol., Ka, Keu: *bonis*. U 246 sic.

alsof si gespeelt hadden, vervrouwende^{a;1} van den goeden werken ende doechden die si gedaen hadden in den lichaem. Ende si bekende² van onsen Heer, dat in der toecomender verrisenisse dat licham sevenwerf claerre sal wesen dan die sonne ende die siel sevenwerf claerre dan dat licham ende sal hoer licham weder aendoen als een cleet ende sal lichten doer alle die leden des lichaems als die sonne doer een cristal ende also sullen si blencken in der hemelscher woenstadt, te samen in den licham ende in der sielen sonder einde.

- IV 15 In eenre tijt doe sach si in der pinen een siel van enen ||
 47r geesteliken mensch³. Doe si daervan gevraget had waerom dat hi in den hemel niet en was, doe antwoerde onse Heer: „Hi vermoede hem wiser te wesen dan sijn overste ende so wat sijn overste dede dat en behagede hem niet. Mer hi meende dat hijt bet doen soude. Dat was sijn alre meenste < ! > hinder na der doet”. Ende onse Heer seide voert: „Een geestelic mensch en sal nummermeer also wijs wesen, hi en sal hem geven onder sijn overste in alre oetmodicheit ende consentieren sinen wille in allen goeden dingen”. Hiernaech sach si een siel van enen conveers⁴ in groter claerheit omdat hi mit sonderlinger devocien ende mit ernstiger vliticheit, so waer dat hi mocht, diende totten altaer ende vlitich
 47v was || die priesters voert te setten⁵ in alre dienstachticheit.

V 16 VAN DEN SIELEN SALOMONS ENDE SAMPSONS ENDE ORIGENES ENDE TROYANUS⁶

Doe dese maget eens gebeden was van enen broeder, doe vraechde si onsen Heer in horen gebede waer dat waren die

1. Zich verblijdend.

2. Vernam. Het volgende is gebaseerd op de vierde der traditionele – in 1 Kor. 15, 42 e.v. genoemde – eigenschappen der verheerlijkte lichamen: *impassibilitas*, *subtilitas*, *agilitas* en *claritas*. Vgl. THOMAS VAN AQUINO, *Summa Theol. Suppl.* 85, 1: *Claritas illa causabitur ex redundantia gloriae animae in corpus*.

3. Kloosterling.

4. Lekebroeder.

5. Behulpzaam te zijn.

6. Vgl. p. 103 noot 71.

a. H1: *vervruedhende*. H2: *verwroechdende*.

Origenis et Traiani. Cui Dominus respondit: „Quid misericordia mea cum anima Salomonis fecerit volo homines latere, quatenus carnalia peccata¹²⁴ ab hominibus magis devitentur. Quid eciam pietas mea cum anima Sampsonis egerit, volo esse ignotum¹²⁵, ut homines se de inimicis ulcisci amplius (48r) pertimescant. || Quid vero benignitas mea cum anima Origenis egerit¹²⁶, volo esse incognitum¹²⁷, ut nullus in sciencia sua confidens audeat elevari. Quid insuper anima Traiani liberalitas mea iusserit, volo homines ignorare, quatenus fides catholica ex hoc magis extollatur. Quia licet omnibus polleret virtutibus, christiana tamen fide atque baptismo carebat”.

118v

DE INFERNO ET PURGATORIO

[V 20] Orante ea aliquando vidit sub terra infernum apertum et in eo infinitam miseriam et horrorem, quasi serpentes et bufones, leones et canes, et omnium ferarum atrocium species ad invicem se crudelissime lacerantes. Tunc || (48v) illa dixit: „Qui sunt hi miserrimi?” Cui Dominus: „Isti sunt, inquit, qui numquam dulciter hora una recordati sunt mei”. Vidit eciam purgatorium, ubi tot genera erant penarum, quot viciis anime se subiecerant in hac vita. Qui enim hic superbi fuerant, in purgatorio de lacu ad lacum incessanter cadebant. Qui vero regulam et obedienciam professam non tenuerant, ibi velut depressi et incurvati incidebant. Qui gula et ebrietate delinquerant, ibi supini et velut

124. U 246: *vicia*.

125. Ka, Keu, U 246 voegen in: *et incognitum*.

126. Sol., Ka, Keu, U 246: *effecerit*.

127. Ka: *ignotum absconditum*. Sol., Keu, U 246: *absconditum*.

sielen van Salomon ende van Sampson ende van Origenes ende van Troyanus. Ende onse Heer antwoorde hoer: „Wat mijn ontfermherticheit gedaen hevet mit Salomons siel, dat wil ic datten menschen verborgen is, opdat die vleischelike sonden te meer gescouwet mogen werden van den menschen. Wat oec mijn goedertierenheit gedaen hevet mit Sampsons siel, dat wil ic datten menschen onbekent si, opdat hem die
48r menschen voert meer ontsien wrake te doen || van horen vianden. Wat oec mijn suete goetheit gedaen hevet mit Origenes' siel, dat wil ic dat onkundich si, opdat niemant betrouwende in sijn konste hem en dar verheffen. Wat oec mijn mildicheit geboden hevet te geschien van Troyanus' siel, dat wil ic dat die menschen niet en weten, opdat die kersten gelove daervan te meer verheven mach werden. Want al wast dat hi blenckende mit allen doechden, nochtan derfde hi kersten gelove ende dat doepsel”.

V 20 In eenre tijt doe si in horen gebeden was, doe sach si onder die eerde die helle open ende daerin ontellike onsalicheit ende gruwelicheit: als serpente ende padden, lewen ende honden die onder malcander hem seer wredeliken scoerden¹. Doe seide || si: „Wie sijn dese alre onsalichste?”
48v Onse Heer seide: „Dit sijn diegeen die mijns nie sueteliken gedacht en hebben een ure tijts”. Oec soe sach si dat vegevuer, daer al so mennich manieren van pinen waren, hoe voel ondoechden hem die sielen onder geworpen hadden in desen leven. Diegeen die hier hoverdich geweest hadden, die vielen in den vegevuer sonder ophouden van de een kule in de ander. Die hoer regel ende hoer geprofesside^a gehoersamheit niet gehouden en hadden, die ghingen daer als verdruet ende gecrommet in enen swaren last. Soe wie gesondicht hadden overmits gulsicheit ende dronkenscap, die lagen daer mitten hovede nederwarts ende als onsinnige

1. Elkaar verscheurden.

a. H2: *professie der*.

(49r) amentes iacebant esurie et siti tabescentes. Et qui || carnis desideria perfecerant, sicut pingues carnes assate per ignem effluebant. Sicque pro singulis viciis, secundum quod anime ||
119r meruerant, in purgatorio penas luebant. Sed pro his dum ista preces fudisset¹²⁸, copiosam multitudinem animarum Dominus liberavit.

118v [V 19] Legerat aliquando quinque Pater Noster sanctissimis Christi vulneribus pro quodam mortuo, secundum morem nostrum, quos statim ut aliquis mortuus fuerit nunciatus legere solemus. Et desiderabat scire quod¹²⁹ anima inde remedium haberet. Cui Dominus: „Anima ex hoc quinque
(49v) bona consequitur: || Angeli enim a dextris eius ministrant ei protectionem, a sinistris consolacionem, ante spem, retro fiduciam¹³⁰, supra celeste gaudium”. Item dixit Dominus: „Quicumque pro aliquo mortuo, compassionis vel caritatis affectu, intercedit, particeps erit omnium bonorum, que fiunt per Ecclesiam pro illo defuncto, et in die exitus sui omnia sibi parata inueniat ad remedium anime sue et salutem”.

80v

DE NOMINE ET UTILITATE HUIUS LIBRI

[II 43] Iste liber fere totus a persona sibi familiari, cui secreta sua revelare consueverat, ita conscriptus est, ut hec

128. U 246, M2: *fundebat*.

129. Ka, Keu, U 246 voegen in: *vel quale*.

130. Sol., Ka, Keu, U 246: *confidenciam*.

49r mensen ende verwellende^{a,1} van honger ende van dorst.
 Ende die hier || volbracht hadden die begeerten des
 vleisches, die verdropsen daer^b als vet vleische dat men bra-
 det bi den vuer. Ende also voer een yegelijke ondoechde na
 dat die sielen ve[r]dient hadden, so moesten si weder pine
 ontgelden in den vegevuer. Mer doe dese deerne Gods voer
 dese gebeden had, doe verlossede onse Heer een grote
 mennichte^c van sielen.

V 19 In eenre tijt las dese devote maget vijf Pater Noster den
 alren heilichsten wonden Christi na onser gewoenten, die
 wi rechtevoert te lesen plegen wanneer dat yemant gebaet-
 scapt wort gestorven te wesen. Ende si begeerde te weten
 wat of hoedanige verlatenisse² die siel daarvan hadde.
 Onse Heer seide: „Die siel verkricht < ! > daarvan vijf goede
 49v dingen. Want die || engelen aendien haer aen die rechter side
 bescherminge, aen die lufter side troest voer hope, achter
 betrouwe, boven die hemelsche blijtschap”. Oec seide onse
 Heer: „Soe wie dat voer enige dode biddet uut begeerten des
 mededogens of der minnen, die sal deelachtich wesen alle
 der goeder werken, die gescien over alle die heilige Kerke
 voer dien dode ende in den dage sijns uitganges sal hi hem
 alle dinge bereit vinden tot verlatenisse ende salicheit sijre
 sielen”.

II 43 VAN DEN NAEM ENDE ORBERLICHEIT³ DES BOECS^d

Dit boec was bina alte mael also gescreven van enen per-
 soen die hoer heimelic was⁴, dien si haer heymelike dingen

1. Wegkwijnende. {MNW IX 320 geeft op gezag van Kiliaan *verwellen* (in de be-
 tekenis: veranderen, omkeren) als verouderd op en vermeldt dat het uit schrijvers niet i^s
 opgetekend. Uit deze plaats blijkt dat het ook als synoniem fungeerde van *verwelken*
 (Kiliaan: *tabescere*)

2. Vergiffenis.

3. Nut.

4. Met wie zij intiem bevriend was.

a. A: *verwelcten*. H1, H2: *verwelleden*.

b. aldus H1, H2, A. Hs.: *haer*

c. A: *groot dele*.

d. Opschrift ontbr. A.

- (50r) Dei ancilla ignoraret. Sed dum || a quodam didicisset, in tantum contristata est, ut omnino consolari non posset. Unde ad Dominum solito more confugiens ipsi tristitiam suam cum fiducia exponebat. Cui Dominus: „Da me in libertate¹³¹ melliflui¹³² Cordis mei, et da me in bonitate mea, et non in tua”. Et illa: „Et quid fiet de libro illo post mortem meam, aut que utilitas ex eo proveniet et quod vocabulum seu nomen libri?” Cui respondit: „Omnes qui me fideli corde exquirunt, letificabuntur in eo, et qui me diligunt, amplius in amore meo
(50v) exardescunt, et qui merentes sunt || in eo consolacionem invenient. Vocabitur autem „Liber spiritualis gracie”.

119r

DE VERITATE HUIUS LIBRI

- [V 22] In Missa quadam apparuit Dominus ancille sue
119v residens || coram ea in solio maiestatis et dixit anima: „Modo licet me totam repleveris, et miro modo illustraveris, ego tamen tantilla creatura sum, quod omnia que in te cognosco, et quidquid inde hominibus¹³³ elucidiare < ! > valeo, vix tantum est quantum formica a maximo monte secum poterit asportare”. Tunc recordata est quod de his liber conscriptus esset

131. Sol., Ka, Keu, U 246: *liberalitate*.

132. Sol., Ka, Keu, U 246: *largiflui*.

133. *inde hominibus*: ontbr. Ka, Keu, U 246.

- 50r plach te openbaren, dattet dese deerne Gods niet en wijst.
Mer doe sijt || vernomen had van enen persoon^a, doe wart
si also bedroeft, dat si niet getroest en mocht werden. Waerom
si hoer toevlucht tot onsen Heer maecte, als si gewoon was,
ende seide hem mit betrouwen haer drovicheit. Onse Heer
antwoerde hoer: „Verhenct dat¹ dat mijn milde herte^b in
mijnre vrimildicheit^c bekent werde ende laet mi kundich
worden in mijnre goetheit ende niet in dijnre”². Ende si
seide: „Wat sal van den boec geschien nae mijnre doot of
wat orbaerlicheit sal daervan comen ende hoe sal die naem
des boecs wesen?” Hi antworde: „Alle diegeen die mi mit
getrouwer herten soeken, die sullen daerin verblidet werden
50v mijnre minnen, ende die bedroeft sijn, || die sullen daer
troest in vinden. Ende het sal heiten: ‘dboec^d der geeste-
liker³ gracen”.
- V 22 In eenre Missen doe versche[e]n onse Heer sijnre deerne
Mechtelte^e voer hoer in den stoel sijnre mogentheit ende die
siel seide: „Al ist dattu mi nu alte mael vervullet hebste ende
in wonderliker manieren verlicht, nochtan ic, die dijn wei-
nich⁴ creatur bin, al dat ic in die bekenne ende soe wat ic
daervan den menschen uitspreken mach, is nauwe also voel
als een mierken mit hem dragen mach van enen alre meesten
berch”. Doe wart si gedenckende, dat hiervan een boec^f

1. Sta dit toe.

2. Deze onjuiste vertaling van de lat. tekst is eigen aan tekstvorm II. Geen dêr ons bekende lat. teksten rechtvaardigt deze vertaling.

3. Volgens Solesmes heet het boek in de beste en oudste hss. *Liber specialis gratiae*. Maar reeds SANKT GALLEN en alle andere ons bekende hss. hebben *spiritualis*. Eenzelfde verwarring i.v.m. de afkorting van het woord vinden we in I 22d (75v) waar alle hss. *specialis* hebben, behalve K en U 246, die *spiritualis* lezen.

4. Allergeringste. In deze betekenis, als vert. van *tantillus*, niet in MNW IX 2063.

a. van enen persoon: ontbr. A.
b. ontbr. H2.
c. A: ommyldicheit.
d. H1, H2: tboec. A onleesbaar.
e. H1: sittende; Mechtelte ontbr.
f. H2: hijr van den boec.

et dixit Domino: „Quid te coegit, ut michi indignissime et
 (51r) vilissime talia conferres?” || Respondit: „Mea infinita boni-
 tas, quia si te talibus non alexisset¹³⁴, tantum terrene conso-
 lacionis habuisses, quod parum in te habuissem”. Tunc illa:
 „Unde scire possum si verum est omne quod de his scribunt,
 cum ego nec legerim nec approbaverim?” Respondit: „Ego
 sum in corde desiderantium a te audire, excitando ad hoc
 desiderium eorum. Ego sum intellectus in aure audiencium,
 per quem intelligunt quod audiunt. Ego eciam sum in ore
 inde loquencium¹³⁵. Ego sum in manu scribencium, in omni-
 bus cooperator eorum et coadiutor; sicque omne quod in me
 (51v) et per me veritatem dictant et scribunt, verum est. || Tu
 eciam tocies me rogasti ut te non permitterem spiritu erroris
 seduci, ut iure crederes mee bonitati, scias te in hoc exaudi-
 tam.” Vidit eciam de Corde Dei tres radios tendentes in corde
 duarum personarum, que hunc librum scribebant. Per quod
 intellexit quod divina inspiracione et confortante eas gracia,
 opus hoc peragerent, ita ut laborem et quidquid inde sustine-
 rent vel sustinere debent¹³⁶ libenter tolerarent. Illa vero
 iterum dixit: „Eya dulcissime amator, quia ego ingraticissima
 pro tantis donis¹³⁷ tuis, tibi¹³⁸ dignas non retuli gracias,

134. Sol., Ka, Keu, U 246: *alexissem*.

135. U 246 voegt in: *michi*.

136. Sol., Ka, Keu, U 246 i.p.v. *sustinerent vel sustinere debent: sustinere deberent*.

137. U 246: *beneficiis*. M2: *bonis*.

138. ontbr. Ka, Keu, U 246, M2.

gescreven was ende si seide tot onsen Heer: „Wat hevet di
 51r snodeste mensch alsodanige dingen || geven woldes?” Hi
 antwoerde: „Mijn oneyndelike goetheit. Want en had ic di
 mit sodanigen dingen niet getogen, du soudeste also voel
 eertsches troest gehadt hebben [dat ic luttel¹ in di ghehadt
 soude hebben]^a”. Doe seide si: „Hoe sal ic dat weten mogen
 oft al waer is, dat si hiervan scriven? Want ics niet gelesen
 noch geproeft en heb”. Hi antwoerde: „Ic bin in der herten
 der geenre diet van di begeren te horen ende verwecke daer-
 toe hoer begeerte. Ic bin dat verstant in den oren den < ! >
 geenre diet horen, bi wien si verstaen die dingen die si horen.
 Oec soe bin ic in den monde der geenre die daervan spreken.
 Ic bin in de hant der geenre diet scriven ende bin in allen
 dingen hoer medewerker ende hulper. Ende also al dat si in
 51v mi ende doer mi, die de waerheit bin, dichten² ende^b
 scriven, is waer||achtich^c. Oec so hebstu mi also dicke ge-
 beden, dat ic di niet en soude laten verleit werden van den
 geest der dwalinge, opdattu waerachtelic geloven moeges
 mijnre goetheit: so weet dattu daerin verhoert biste”. Oec
 so sach si van der herten [Gods gaen drie radien³ in die
 herten]^d der tweer personen die dit boec screven. Daer si
 bi verstont^e, dat si overmids der geesteliker ingeestinge ende
 bi der gracen Gods, die se daertoe sterkede, dit werc vol-
 deden, also dat die arbeit ende so wat si daervan leden of
 liden souden, dat si dat geern souden dogen. Doe seide si
 echter tot onsen Heer: „Eya alre suetste minnaer, want⁴
 ic di seer ondancsam geweest heb voer dinen also groten

1. Nl. weinig troost.

2. Dicteren.

3. Stralen.

4. Omdat.

a. Inlas vlg. H1, H2, A.

b. *dichten ende*: ontbr. A.

c. *is waerachtich*: ontbr. A.

d. Inlas vlg. H1, H2, A.

e. H2: *stont*.

desidero ut omnes qui hunc librum lecturi sunt, tibi con-
 (52r) dignas per semetipsum¹³⁹ || pro me tantilla gracias agant. In
 120r hoc enim so || lummodo consolabor, si tibi laus, et profectus
 legentibus inde proveniat". Cui Dominus: „Omnes hunc
 legentes, quociens me pro dono tibi collato per antifonam:
 'Tibi decus' aut alio¹⁴⁰ quocumque modo laudaverint, tot
 dulcia amoris carmina in celo michi in presencia semper
 venerande Trinitatis decantabunt".

65r

QUALITER DEUS AD ANIMAM VENIT

[II 3a] Nocte quadam cum a sompno vigilaret et Dominum
 (52v) intimis precordiis salutaret, vidit ipsum || de celi palacio
 venientem ad se et Cor suum divinum cordi suo applicantem
 sibi que dicentem: „Numquam avis¹⁴¹ se avidius mittit in
 prata virencia ad carpandos¹⁴² dulces flores, sicut ego paratus
 sum ad tuam venire velociter animam me vocantem".
 65r [II 4] Sabbato eciam quodam vidit ipsum sponsum Ec-
 65v clesie || Jesum de celo se inclinantem expansis manibus in
 eius amplexus ruentem eamque medullitus sic in se trahen-
 tem, ut tota absorpta in Deum penitus a se deficiens¹⁴³, in
 tantum ut a choro portaretur quasi exanimis, quoniam

139. *per semetipsum*: ontbr. Ka, Keu, U 246.

140. Ka: *aliquo*.

141. Uitgave van Solesmes, Sankt Gallen, M2: *apis*. Andere hss. sic.

142. Ka: *capiendos*.

143. Sol., Ka, Keu, U 246: *deficeret*.

52r gaven ende di niet weder gegeven en heb weerdige danc, so begeer ic dat alle diegeen die dit boec lesen sullen, di || voer mi, weynich^a menschen¹, danc seggen. Want daer sal ic alleen in getroest werden, ist datter di lof van coemt ende vorderinge dengenen diet lesen”^b. Onse Heer seide hoer: „Alle diegene die dit boec lesen, also mennichwerf als si mi voer die gaven, die ic di gegeven heb, loven mit desen antiffen: ‘Di si lof, di si glorie, di si dancberheit der gaven, mit recht^c loven di ende aenbeden di ende glorificieren di alle dijn creaturen, o salige Drievoldicheit’², oft mit eniger ander manieren, also mennich suete cantilenen der minnen sullen si mi singen in den hemel in der tegenwoordicheit der eersamiger³ Drievoldicheit”.

II 3a In eenre nacht doen dese maget ontwake wart van den slape ende onse Heer mitten binnensten hoers herten gruetede, doe sach si hem comen tot hoer || van den palaes des hemels ende verenichde sijn herte hoere herten ende seide hoer: „Nie en vloech vogel geerliker in groen velden^d om te plucken suete blomen als ic bereit bin snelliken te comen tot dijnre sielen die mi roept.”

II 4 Op enen dach sach si den brudegom der Kerken⁴, onsen Heer Jesum, van den hemel hem neder neygende ende viel mit uutgerechten handen in haer omhelsingende ende toech se also inreliken in hem, dat si alte mael verslonden wart in Gode ende van hoer selven alte mael gebrac also seer, dat si uten choer gedragen wart als sinloes^e; want hoer geest was

1. Allergeringste mens. Bijstelling bij *mi*.

2. Combinatie van twee antifonen: *Tibi laus* (8e resp. van het feest van Drievuldigheid) en *Te jure laudant* (ant. ad Nonam van hetzelfde feest vlg. het Cisterciënzerbrevier, 5e ant. van de Laudan vlg. dat der Carmelieten).

3. Aanbiddeijke.

4. Voor Christus als bruidegom van de Kerk vgl. 2 Kor. 11, 2; Ef. 5, 23–32; Apok. 21, 2.9.

a. A: *arme*

b. A voegt in: *sullen*.

c. ontbr. A.

d. A: *groter weelden*.

e. A: *doot*.

spiritus eius totus transierat in ipsum, quem toto corde dilexit, et pre omnibus concupivit. Et tam mira dulcedine replebatur, ut per septimanam illam dulcedinem sentiret.

65r

QUALITER IN DEI AMORE EST SUCCENSA

- (53r) [II 3b] Item sepius sibi contigit, ut cum pigra et minus devota esset, divinum Cor Dei quasi ignitum aurum cordi suo iungi sentiret, ex cuius caloris vapore¹⁴⁴ miram percipiens dulcedinem, mox ferventissimo amore subito¹⁴⁵ est succensa.
- 65v [II 4] Item lectionem lectura, dum ad pulpitum inclinaret, apparuit ei speciosus forma¹⁴⁶ pre filiis hominum, puer Jesus, eam circumplectens et ad se trahens, a quo cum magna difficultate et penalitate se erexit et vix lectionem legere poterat.
- 65v [II 6] Quadam autem vice dum ad Matutinas Evangelium: „Exsurgens Maria” legeret, tanta illam Dominus gracia (53v) et dulcedine perfudit, || ut a se penitus deficiens¹⁴⁷ lectionem intermitteret, ita ut a choro exanimis portaretur. Cumque in lectulum pausanda reclinaretur, rogabat Dominum ut hora competenti eam excitaret. Et ecce, ante Primam vidit in visu¹⁴⁸ iuvenem pulcherrimum coram ea stantem, ex cuius presencia cor eius tantam sensit dulcedinem, ut inde excitaretur.
- 65v [II 5] Item multocies sibi accidit ut, dum in Matutinis plena Deo in fruicione magna et dulcedine esset, ita ut omnem fortitudinem consumpsisse¹⁴⁹ nec lectionem legere

144. U 246 i.p.v. *caloris vapore: calore.*

145. Sol., Ka, Keu: *solito.* U 246: *more solita.*

146. ontbr. U 246.

147. U 246: *deficeret et.*

148. *in visu:* ontbr. Sol., Ka, Keu, U 246.

149. Keu, U 246: *consumpsisset.*

alte mael gegaen in hem, dien si mit alle hoere herten minnede ende voer alle dinge begeerde ende mit so wonderliker sueticheit wart si vervullet, dat si een weke lanc die sueticheit gevoelde. ||

II 3b Dicwyl so gevielt hoer, dat so wanneer si traech was ende
53r niet voel devocien en had, dat si dan gevoelde dat godlike herte Gods toegevoecht te werden haerre herten als gegloyt gout, van wies hetten^a si ontfinc wonderlike sueticheit ende wart te hants¹, also si gewoen was, ontsteken mit overbernender^b minnen.

II 4 Item doe si op een tijt een lexe lesen soude in den choer ende genegen had voer die latrijn², doe verscheen hoer dat kint Ihesus, die schoen is van formen voer³ die sonen der mensen, ende omhelde⁴ se ende toech se tot hem, van wien si hoer mit groter swaricheit ende pijnlicheit oprechtete ende conde nauwe die lexe lesen.

II 6 Op een tijt doe si in der Metten las dat ewangelium: „Maria stont op int geberchte etc.”⁵, doe doerstortde se onse Heer
53v mit so groter graciën ende sueticheit || dat si alte mael gebrac van hoer selven ende die lexe moest laten staen, also dat si^c onbevoelic uten choer gedragen wart. Doe si neder gaen liggen was int bedde om wat te rusten, doe bat si onsen Heer, dat hi se wecken woude alst tijt waer. Ende, sich, voer Prijmtijt sach si enen schonen iongelinc voer oer staen van wies tegenwoerdicheit hoer herte also grote sueticheit gevoelde, dat si daer van ontwaken wart.

II 5 Item so gevielt hoer mennichwerven dat so wanneer si in der Metten was vol Gods in so^d groter bevoeliker devociën ende sueticheit, also dat hoer docht dat al hoer crachten ver-

1. Onmiddellijk.

2. Lectrine, koorlessenaar.

3. Boven.

4. Lees: *omhelsede*.

5. Luk. 1, 39. Feest van Maria Visitatie, 2 juli.

a. A: *hert*.

b. A: *overmynnender*. H2: *bernender*.

c. A i.p.v. *also dat si: ende*.

d. A i.p.v. *Gods in so: goets ende mit*. So ontbr. H1.

posse¹⁵⁰ videretur, dixit ad eam Dominus: „Vade et lege, nam ego te iuvabo”. Sicque cum magna constancia lectionem incipiens eam implevit¹⁵¹.

76v

DE AMPLEXU DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI

(54r) [II 32] Altera vice cum Deo in infirmitate querularetur, quod chorum intrare et alia bona opera facere non posset, visum est sibi quasi Dominus se in lectulum iuxta eam reclinaret, sinistro eam brachio amplectens, ita ut vulnus Cordis¹⁵² eius dulcissimo cordi eius iungeretur. Et ait illi: „Cum infirmaris sinistra te complector, et cum sana es, dextera te amplector. Sed hoc scias, quod cum sinistra mea || amplecteris multo vicinius tibi meum Cor sociatur”.

77r

71v [II 19b] Deinde feria quarta post Pascha dum imponeret (54v) Missam: ‘Venite benedicti’, || ineffabili quadam et inusitata replebatur leticia, dixitque ad Dominum: „O si una essem de his nimium benedictis, qui hanc tuam dulcissimam audituri sunt vocem”. Dominus respondit: „Eciam pro certo scias, daboque tibi Cor meum in pignus quod tecum semper habeas, et in die illa cum hoc desiderium tuum complevero, in testimonium michi illud resignes”.

71r [II 18] Dixitque ad Dominum: „Quid, dilecte my, tibi propino cum pro amicis tuis oro?” Qui respondit: „Vinum michi propinas nobilissimum quod letificat Cor meum”. Et anima: „Quid propono tibi cum pro peccatoribus ora-

150. U 246: *posset sibi*. Ka, M2: *sibi posse*. Keu: *posse sibi*.

151. Sol., Ka, Keu: *complevit*. U 246: *finivit*.

152. U 246: *lateris*.

teert waren noch lesse lesen en mocht. Soe sprac onse Heer tot hoer: „Gaet en leset, ic sal u helpen”. Ende also mit groter stantachticheit began si die lesse en eynde se. ||

II 32 In eenre tijt doe si Gode in hoerre siecte claechde, dat si
54r niet te choer en mocht gaen ende ander goede werke doen, doe docht hoer als dat onse Heer bi oer ginc neder liggen opt bedde^a ende onbevenc se mit sinen lufteren¹ arm, also dat die wonde sijns alre suetste hertes toegevoecht wart haerre herten ende hi seide hoer: „Wanneer du sieck biste, so omhelse ic di mit minen lufteren arm. Ende wanneer du gesont biste, so omhelse ic di mit minen rechten arme. Mer dat saltu weten doe soe wanneer du omgehelsed werdes mit minen lufteren arme^b, dat di dan mijn herte voel naerre toegevoeghet wort”.

II 19b Des woensdages na Paesschen, doe men die Misse began
54v die aldus begint: ‘Coemt ghi gebenedide mijns Vaders ende ontfanct dat rijc dat u bereit || is van beginne der werlt’. Doe wart dese salige maget vervullet mit ontsprekeliker^c ende ongewoenlijker vrouwen ende seide tot onsen Heer: „O of ik één waer van desen, die so seer gebenedijt sijn, die dese dijn oversuete stemme sullen horen”. Onse Heer antworde: „Weet dat sekerlic, dat ghi daer één van wesen^d sult ende ic sal di mijn herte geven tot een pant, dattu altoes mitti hebben salste, ende in dien dage, wanneer ic dese dine begeerte vervulle, [so selstu]^e mi mijn herte weder overgeven tot enen getuge”.

II 18 In eenre tijt seide si tot onsen Heer: „Mijn Lief, wat scencke ic di, wanneer ic bidde voer dijn vrienden?” Hi antwoerde: „Du schenckeste mi den alren edelsten wijn die mijn herte blide maect”². [Ende di siel seide: „Wat schenc ic

1. Linker.

2. Vgl. Ps. 103, 15: *et vinum laetificet cor hominis* (Eccli. 31, 35; 40, 20)

a. A voegt in: *ende omhelse se.*

b. *dat die wonde sijns alre suetste hertes... omgehelsed werdes mit minen lufteren arme:* ontbr. A.

c. A: *onbegripeliker*

d. A i.p.v. *één van wesen:* *off.*

e. Inlas vlg. H1, H2, A.

vero?" Respondit: „Merum propinas michi dulcissimum, superans mel et favum, cum pro meis oras inimicis, qui sunt in statu dampnationis ut ad me convertantur". Et anima:

- (55r) Quid tibi propino cum pro animabus¹⁵³ oro?" || Respondit: „Vinum quod etiam iucundum facit¹⁵⁴ Cor meum, cum oras pro his qui in mea sunt benevolencia, ut cicius a penis eruantur". Tunc anima ait: „O amantissime, quam ferventi desiderio nunc cor meum tibi offerre cupio". Qui statim accipiens cor eius in manus suas, odoratus est ad hoc tamquam rosam suaviter redolentem. Cui illa: „Quid fragras in eo in quo nichil est boni?" Et Dominus: Cum ego sum in anima tua, meiipsius suavitas redolet in te".

- 77r [II 33] ...Et anima dixit ad Dominum: „Eya precordialis dilecte my, utinam de corde meo delectabilissimum et tibi decentissimum¹⁵⁵ encenium facere possem". Cui Dominus
(55v) respondit: „Numquam || delectabilius aut carius encenium michi poteris exhibere, quam si domunculam inde michi facias, in qua sine intermissione habitem et delecter. Hec domus unam tantum fenestram habeat per quam hominibus loquar et dona mea distribuam". Hanc fenestram os suum esse intellexit, per quod verbum Dei ad se venientibus per doctrinam seu consolacionem debet¹⁵⁶ ministrare.
- 69r [II 16] ...Et ait Dominus ad eam: „Adhuc pre omnibus unum a te fructum desidero, scilicet ut omne cordis tui delectamentum in me solum effundas". Tunc illa: „O amator

153. U 246 voegt in: *defunctis*.

154. Ka, Keu, U 246: *reddit*.

155. *et tibi decentissimum*: ontbr. Ka, Keu.

156. Sol., Ka, Keu: *deberet*. U 246: *posset*.

- di als ic bidde voer die sondaers?" Hi antwoerde: „Du schencste mi den alren suetsten wijn die gaet boven honich ende honichroot¹, wanneer du bidste voer mijn viande die sijn in den staet der verdomenisse, opdat si moeghen bekeert werden.”]^a Ende die siel^b seide: „Wat schencke ic di, 55r wanneer ic bidde voer die sielen?" Hi ant||woerde: „Du schenkeste mi wijn die oec vrolic maect mijn herte, wanneer du biddes voer dengen die sijn in mijnre goetwillicheit, opdat si haestelic mogen verloest werden van der pinen". Doe seide die siel: „O alre minlicste, mit hoe vueriger^c begeerten begeer ic nu mijn herte di te offeren". Rechtevoert soe nam onse Heer hoer herte ende roeck daeraen als aen een rose, die suet ruket. Ende die siel seide: „Wat rukestu daeraen, daer niet goets in en is". Ende onse Heer seide: „Want ic in dijnre sielen bin, soe wael ruket mijn selfs sueticheit in di".
- II 33 In eenre tijt seide si tot onsen Heer: „Ey hertelike lief, of ic di van mijnre herten mocht maken een alre genoechlicste ende alre betaemlicste vriendelike gift". Onse Heer antworde hoer: „Nummermeer en mogestu mi daarvan bewisen ge|| 55v noechliker ende liever vriendeliker^d gift, dan dattu mi daarvan een huusken makes, daer ic sonder onderlaet in mach woenen ende genuechte hebben. Dit huus sal alleen een venster hebben, daer ic den mensche doer spreken sal ende mijn gaven deylen". Dit venster verstont si te wesen hoer mont, doer welken si aendien en soude dat woert Gods dengen, die tot hoer quamen overmids leringe of troestinge.
- II 16 In eenre tijt seide onse Heer tot oer onder ander woerde: „Noch soe begeer ic van di een vrucht voer alle dinc, als dattu alle die^e genuechte dijns herten alleen in mi stortes". Doe

1. Vgl. Ps. 18, 11: (*Judicia Domini*) *dulciora super mel et favum*.

a. Inlas vlg. H2, vrijwel identiek aan A, H1.
 b. Ontbr. A.
 c. A: *vreyer*. H2: *vuerliker*.
 d. *ende liever vriendeliker*: ontbr. A.
 e. *alle die*: ontbr. A.

unice, quomodo hoc possum facere?" Qui respondit: „Amor
(56r) meus in te perficiet". Tunc illa ex nimio affectu || gratitudinis
dixit: „Eya, eya, amor, amor, amor!"¹⁵⁷ Et Dominus: „Tu
matrem tuam nominabis *minne*¹⁵⁸, et amor meus erit mater
tua. Et sicut hi filii sugunt matres suas, sic et tu¹⁵⁹ ab ea suges
internam consolacionem et suavitatem¹⁶⁰ inenerrabilem, et
illa te cibabit et potabit ac vestiet, et in omnibus necessitatibus
tuis, velut mater filiam suam unicam procurabit".

112v

DE TRINA DOMINI INTERROGACIONE

[IV 60] Audiens in Evangelio legi: 'Simon Johannis,
diligis me? etc.', cum in his intenderet verbis, facta in exessu
mentis vidit se coram Domino, qui dixit ei: „Interrogo et
ego te¹⁶¹, ad que michi iuxta veritatem consciencie tue
responde: Estne aliquid in mundo adeo tibi carum quod
(56v) propter me, || si esset in tua potestate, nolles relinquere?"
Ad hoc illa respondit: „Tu scis, Domine, si totus mundus meus
esset, cum omnibus que in ea sunt, quod amore tuo integra-
liter deserere vellem". Quod Dominus statim ita acceptavit
ac si omnia hec ex proprio reliquisset. Iterum Dominus
eam¹⁶² interrogavit: „Estne ullus labor sive obediencie
iugum tam grande, quod pro amore meo nolles subire?"
Respondit: „Eciam Domine, omnia pro tuo amore¹⁶³ parata
sum tolerare". Iterum Dominus: „Estne aliqua pena tam
gravis, quam pro amore meo pati recusares?" Respondit:

157. ontbr. Ka, M2.

158. Keu: *amorem meum*. M2: *in me*.

159. *et tu*: ontbr. Ka, Keu, U 246.

160. *et suavitatem*: ontbr. Ka, Keu, U 246.

161. ontbr. Ka, U 246.

162. ontbr. Ka, Keu, U 246.

163. Sol., Ka, Keu, U 246: *nomine*.

seide si: „O enige Minnaer, hoe sal ic dat mogen doen?”
 Hi antworde: „Mijn minne sal dat in di volbrengen”. Doe
 56r seide si uut groter begeerten der || dancbarheit: „Eya, eya,
 mine minne!”^a Ende onse Heer seide: „Du salste die minne
 noemen dijn moeder ende mijn minne sal dijn moeder wesen.
 Ende also als die kinder suyken^b;¹ hoers moeders borsten^c,
 also saltu van hoer suyken inwendige ende onsprekelike
 troest. Ende si sal di spijsen ende laven ende cleden ende sal
 di besorgen in alle dijnre noetdorfticheiden als een moeder
 hoer enige dochter”.

IV 60 Doe dese ynnige maget eens hoerde lesen int evangelie:
 „Symon, Iohans soen, minnestu mi?”², doe si dacht op
 dese woerde, doe wart si getogen van hoer selven ende sach
 hoer staen^d voer onsen Heer. Ende hi seide hoer: „Ic vrage
 di oec daertoe. Antworde mi na waerheit dijnre conscien-
 scien: ister iet in der werlt dattu so lief hebste, dattu om
 56v minen wille, oft || in dijnre macht waer, niet en soudeste
 willen laten?” Hiertoe antworde si: „Du weetste dat, Heer,
 waert dat alle die werlt mijn waer, mit alle die dingen die
 daerin sijn, die woude ic om dijnre minnen wille geheelike
 laten”. Rechtevoert³ ontfenc dat onse Heer also alsof si
 alle gelaten had als hoer eygen. Echter so vraechde haer
 onse Heer: „Isser iet enige arbeit of iuc^e der gehoersamheit
 also groet, dattu om mijnre minnen wille niet en soudeste
 willen^f aengaen?” Si antworde: „Oec Heer, so bin ic bereit
 alle dingen te liden om dinen naem”. Echter so vraechde
 hoer onse Heer: „Isser yet enige^g pine also swaer, die du
 om mijnre minnen wille niet en soudeste willen liden?” Si

1. Zuigen.

2. Joh. 21, 15. Mis op de vigilie van Petrus en Paulus, 28 juni.

3. Onmiddellijk.

a. A: *mijn lieve myn*. H1, H2: *minne, minne, minne*.

b. ontbr. A.

c. ontbr. H1, A.

d. ontbr. A.

e. A i.p.v. *iuc der: enighe*.

f. ontbr. A.

g. H2: *enigherhande*.

(57r) „My Domine, tecum et¹⁶⁴ cum tuo adiutorio || omnibus
 penis parata sum subiacere”. Que omnia ita Dominus
 113r accep||tavit, ac si opere compleverit. Et iterum Dominus:
 „Et tria hominum genera tibi commendo, scilicet: pueriles,
 innocentes et simplices, qui per agni innocenciam designati
 sunt, ut eos instruas et ad mei agnitionem et amorem pertra-
 has. Secundo, tribulatos et abiectos¹⁶⁵, qui simpliciter per
 agni mansuetudinem designantur, ut eos consoleris et auxi-
 lium in quantum potes¹⁶⁶ impendas^{166a}. Tercio, totam Eccle-
 siam quam desideriis continuis et oracionibus indefessis
 (57v) oculis misericordie mee presentabis”.

122r

QUALITER DEUS EAM MATRI COMMENDAVIT

[V 29] Cum vice quadam Evangelium ‘Stabat iuxta
 crucem’^{166b} legisset, in affectu mentis dixit ad Dominum:
 „Commenda me, Domine, tue matri, sicut dilectum tuum
 Johannem commendasti”. Statim Dominus annuens votis
 eius eam in manus matris tradidit dicens: „Commendo tibi,
 o mater, hanc animam, ut vulnera mea. Et sicut me, si coram
 te vulneratus iacerem, et curare et lenire velles, sic eam sollicite
 foveas et consoleris in omnibus penis suis. Commendo eam
 tibi eciam ut precium meiipsius et memor sis quanti precii
 (58r) eam estimavi, cum pro amore eius mori non recusavi. || Com-
 mendo eciam eam tibi, sicut illud in quo reposui omne delec-

164. *tecum et*: ontbr. U 246.

165. Ka: *subiectos*.

166. U 246: *vales*.

166a. *ut eos... impendas*: ontbr. Keu.

166b. Ka voegt in: *Domini*.

57r antwoerde: Mijn Heer, mit di ende mit dijnre hulpen || bin
ic bereit te liden alle pine". Welke dinge onse Heer^a also
ontfinc, alsof si mitten werken vervullet had. Ende onse
Heer seide echter: „Sich, ic bevele di drie manieren van
mensen: als die kinderlike^b ende onnosele ende eenvoudige
mensen, die beteikent werden bi die onnoselheit des lams,
dattu die leerste ende treckeste tot mijnre kennisse ende
minnen. Ten anderen male so bevele ic di die bedructen
ende verworpen mensen, die oec beteikent werden bi die
sachtmoedicheit des lams, dattu die troestes ende hulpe
geves also voel alstu moeges. Ten derden mael so bevele ic
die alle die Kerke, welc du mit stadeliken begeerten ende
onvermoeyeliken gebeden presentieren salste den ogen mijnre
57v ont||fermherticheit".

V 29 [HOE DAT ONSE HEER DESE MAGHET BEVAL SIJNRE MOEDER]^c

Doe si op een tijt dit evangelium „Jhesus' moeder stont bi
den cruce etc."¹ gelesen had, doe seide si in begeerten des
herten tot onsen Heer: „Bevele mi, o Heer, dijnre moeder,
also du se bevaelste dinen geminden Iohan". Rechtevoert
was onse Heer gunstich haerre begeerten ende gaf se in den
handen sijns moeders ende seide: „Ic bevele di, o moeder,
dese siel als mijn wonden. Ende also du mi, of ic gewont
laech voer di, woudeste genesen ende salven [also wilt se
sorchfoudeliken salven]^d ende troesten in alle haren pinen.
Oec so bevele ic se di also duerbaer als mi, ende gedenct van
hoe groter werden, dat ic se gerekent heb te wesen doe ic
58r niet en wederseide te sterven om haerre || minnen. Oec so
bevele ic se di als dat ic daerin geset heb alle die genuechten

1. Joh. 19, 25. Mis van 'Maria op Zaterdag' in de Paastijd of van het feest van Maria's Compassie.

a. H1, A voegen in: *alle*.
b. H2: *kijnderkijn*.
c. Opschrift vlg. H2.
d. Inlas vlg. H2. A: *troesten ende salven*.

tamentum Cordis mei, secundum¹⁶⁷ illud: 'Delicie mee sunt esse cum filiis hominum''. Tunc anima: „O Domine¹⁶⁸, idem omnibus a te desiderantibus vis facere?" Qui respondit: „Eciam, non enim personarum acceptor sum".

77r, v [II 34] ...Et quanto amplius te ab omni || creatura elon-
gando earum consolacionem abicis, tanto magis ad maiestatis
mee inattingibilem celsitudinem elevaris. Quanto eciam ad
(58v) creaturas per caritatem extenderis, dilatando te per com-
passionem et misericordiam ad omnes, tanto arcius < ! > || et
dulcius incomprehensam meam latitudinem¹⁶⁹ circumcingis.
Quanto autem temetipsam vilipendendo infra omnem creatu-
ram humiliaveris, eo profundius michi immergeris; eoque
dulcius et familiarius torrente mee divine voluptatis ine-
briaris".

35r [I 20a] Anima vero inter alia¹⁷⁰ dicit ad Dominum:
„Quid est, amantissime Deus, quod cum me cogito mori-
turam, parvam aut nullam concipio inde leticiam, cum tamen
quamplurimi magno cum gaudio et desiderio horam illam
prestolentur?"¹⁷¹ Respondit: „Hoc speciali bono tibi feci,
(59r) quia si mori desiderares || in tantum Cor meum divinum
indulcares et alliceres, ut tibi hoc denegare non possum".
Et illa: „Et quid est quod homines mori in tantum formidant,

167. Sol., Ka, Keu: *iuxta*. U 246 sic.

168. Sol., Ka, Keu voegen in: *hoc*. U 246 sic.

169. Ka, Keu, U 246: *beatitudinem*.

170. Ka: *alia multa*. Keu: *multa alia*. U 246, M2: *multa*.

171. U 246: *horam prestolentur mortis*.

mijns herten, na dat gescreven is: „Het sijn mijn weelden te wesen mit den kinderen der menschen”¹. Doe seide die siel: „O Heer, wilt dat selve doen alle dengenen diet van di begeren”. Hi antwoerde: „Dat wil ic oec doen, want ic en bin geen ontfanger^a der personen”².

II 34 Onse Heer seide eens tot oer onder ander woerde: „Hoe
voel dattu di meer ververreste van allen creaturen ende haer
troest verwerpeste, also veel te meer werdestu verheven tot
die onrakelike hoecheit mijnre geweldiger hoecheit^b. Hoe
du di oec meer totten creatueren uuttreckeste overmids
godliker minnen ende di verbredeste of ontplukeste³ over-
mids^c mededogen ende barmherticheit tot hem allen, also
58v veel || te dueren^d ende te sueteliker ommegordestu^e mijn
onbegripelike breetheit. Hoe du di selven oec meer snode
rekenen ende vernederste onder allen^f creaturen, also veel
te dieper werdestu versoncken in mi ende also veel te suete-
liker ende te heimeliker werdestu droncken gemaket van den
springenden borne mijnre godliker weelden”.

I 20a In eenre tijt seide si tot onsen Heer onder ander woerde^g:
„Wat ist, alre minlicste God, dat so wanneer ic dencke dat
ic sterven sal, dat ic daervan luttel of geen blijscap af en
ontfange, ende nochtan veel menschen sijn die mit groter
blijscap ende begeerten die ure^h verbeiden?” Hi antworde:
„Dat heb ik di van een sonderlinge goet gedaen, want waert
59r dattu begeerdeste te sterven, so soudestu daer||toe mijn
godlike herte also seer versueten ende trecken, dat ic di dat
niet en soude mogen weygeren”. Doe seide si: „Ende wat

1. Spr. 8, 31.

2. Ef. 6, 9; Kol. 3, 25.

3. Opent.

a. A: *uutnemer*. H2 voegt in: *of uutnemer*.

b. A: *moeghenheit*.

c. H1 voegt in: *godliker minnen*.

d. A: *doenre*.

e. A: *ontgordestu*.

f. A voegt in: *menschen ende*.

g. *onder ander woerde*: ontbr. A.

h. A voegt in: *hoerre doot*.

eciam quandoque valde perfecti? Ego quoque, licet miserabilis, cum me morituram recordor, non¹⁷² expavescō". Cui Dominus: „Quod homines mori timent, ex parte carnis est, quia anima carnem suam diligens, ipsam mortis amaritudinem tolerare abhorret. Tu vero, quid timeres cum Cor meum in pignus eterni federis et in domum refugii et habitacionem eternam acceperis?"

81r

DE ANULO [SEPTEM]¹⁷³ LAPIDIBUS INSIGNITO

[III 1] Virgo Christi cum presenciam dilecti sui die quadam non sentiret et multum desideraret, videbatur sibi quod videt stare Dominum contra se¹⁷⁴ et multa ad invicem loquebantur. Dum ergo cantaretur ad Missam: „Et tibi reddetur votum in Jherusalem", cogitabat illa quanta vota sancti obtulissent Domino in hoc¹⁷⁵ seculo: Beata Virgo et alie virgines castitatem, martires preciosum sanguinem, et alii sancti multos labores et devociones. Doluit se nichil habere quod Domino posset offerre. Et vidit beatam Virginem sibi a dextris stare, dantem sibi anulum aureum, quem
 (60r) statim Domino obtulit, || et Dominus gratanter accipi||ens
 81v digito suo imposuit. Tunc intra se desiderans dicebat: „O, si fieri posset ut ipse tibi anulum suum daret in signum despon-

172. ontbr. Sol., Ka, Keu, U 246.

173. inlas vlg. Sol., Ka, Keu, U 246.

174. Ka: *Dominum*.

175. ontbr. Ka, Keu, U 246.

ist^a, dat die menschen also seer ontsien te sterven, oec biwijlen die seer volcomen sijn? Ende ic, al ist dat ic die alre onsalichste mensche bin, en vrese niet wanneer ic dencke dat ic sterven sal". Onse Heer seide tot haer: „Dat die menschen ontsien te sterven, dat comt van den vleisch toe. Want die siel die hoer vleisch minnet, die gruwelt voer die bitterheit des doets. Mer wat soudes du ontsien, die mijn herte ontfangen hebste tot een pant der ewiger voerwaerden¹ ende tot een huus des toeverlaets² ende tot een ewege woenstat"^b.

III 1 [VAN ENEN RING DIE GHEEDEL^c ENDE GHESIERT WAS MIT SEVEN GHESTEENTEN]^d

- 59v Doe dese maget Christi op enen dach niet en gevoelde die tegenwoerdicheit hoers liefs ende seer begeerde, doe docht oer dat si onsen lieven Heer voer hoer sacht staen ende si spraken voel tesamen mit malcander. Hierom, doe men sanc in der Missen „Ende di sal wedergegeven werden loefte in Iherusalem"³, doe dacht si hoe groete loften die heiligen Gode geoffert hadden in der werlt: Onse lieve Vrouwe ende die ander meecheden haer reinicheit, die martelaren hoer duerbaer bloet ende die ander heiligen voel arbeids ende devocien. Ende si bedroefde haer, dat si niet en had dat si Gode mocht offeren. Ende si sacht onse lieve Vrouwe haer ter rechter siden staen ende si gaf haer een gulden rinck, die
- 60r si rechtevoert onsen Heer offerde || ende onse Heer ontfinken danckelic ende setten aen sinen vinger. Doe seide si in haer selven begeerrende < ! >: „O oft geschien mocht, dat hi

1. Verbond. Zie II 19b (54v).

2. Ps. 30, 3: *Esto mihi... in domum refugii*.

3. Alleluja-vers van de 10e zondag na Pinksteren. In sommige middeleeuwse hss. echter van de 3e zondag na Pasen en de 5e zondag na Pinksteren.

a. A: *bedietet*.

b. A: *sekerheit*.

c. H1: *ghedeelt*.

d. opschrift vlg. H2. Idem H1, A.

sacionis!" Et videbatur sibi sufficere si Dominus dignaretur¹⁷⁶ sibi dare¹⁷⁷ dolorem in digito anulari, quem omnibus diebus vite sue vellet sustinere, in memoriam quod Christo foret desponsata. Ad quam Dominus: „Dabo tibi anulum septem lapidibus insignitum, quos potes rememorari in septem articulis digiti tui. In primo articulo potes recordari amoris divini, qui me de sinu Patris inclinans¹⁷⁸ triginta tribus annis || (60v) multis laboribus te querendo fecit servire. Cum tempus instaret nupciarum, proprio¹⁷⁹ amore Cordis mei venditus in precium convivii, meipsum in panem et carnem et poculum¹⁸⁰ dedi. In convivio eciam illo, ipsa cithara et organum fui, per verba dulcia¹⁸¹ oris mei, et ad letificandas convivas in similitudine lusoris, humiliatus sum ante pedes discipulorum.

176. U 246: *daret.*

177. ontbr. U 246.

178. ontbr. Ka, Keu, U 246.

179. Ka, Keu, U 246: *pro.*

180. U 246 i.p.v. *carnem et poculum: vinum et carnes.*

181. Sol., Ka, Keu, U 246: *dulciffua.*

di sinen rinc gave tot eenre^a ondertrouwen". Ende het docht hoer genoech te wesen, waert dat die Heer hoer geweerlichde te geven sericheit of weente^b in haren middelsten vinger¹, welke sericheit^c si alle die dage haers levens woude doegen tot een teiken dat si Christo ondertrouwet waer. Ende onse Heer seide tot hoer: „Ic sal di geven enen rinck, die geedelt is ende geciert is mit seven gesteenten, welc du gedencken moges in den seven articulen² dijns vingers. In den ierste artikel soe mogestu gedencken der godliker minnen, die mi van den schote des Vaders neder hevet geneyget ende XXXIII
60v iaer || lanc hevet doen dienen in voel arbeids om di te suecken. Ende doe die tijt der bruloften aenstont, doe wart ic vercoft uut eygenre minnen mijns herten tot een betalinge dies weerscapes³, ende gaf mi selven in broet ende vleisch ende dranc. In dier werscape was ic oec een herpe ende een orgel overmids die suetvloeyende^d woerde mijns mondes. Ende om mijn gasten te verbliden na gelikenisse eens speelres heb ic mi veroetmoedicht voer die voeten mijnre discipulen. In

1. De vert. *middelste vinger* (MNW IV 1552 vermeldt slechts: „Het woord zal ook wel in het Mnl. bekend zijn geweest”) voor *digitus anularis* is opmerkelijk, omdat deze vinger immers werd beschouwd als de *digitus infamis, impudicus, famosus et verpus* (Kiliaan) en daarom de enige vinger was die nimmer met een ring gesierd werd (*Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie* (DACL), II s.v. Anneaux 2179–80). RENÉ METZ (*La consécration des Vierges dans l'Eglise Romaine*, Paris, 1954, p. 400–401 en Appendice I, Le rituel du mariage) toont echter aan, dat ten noorden van de Alpen sinds de 12e eeuw de trouwring juist aan de middelste vinger gedragen werd, een gebruik dat ook in de Nederlanden blijkbaar zo ingeburgerd was, dat de bew. als vanzelf middelste vinger schrijft. Be: *vynger daer die rijnc aen plegchet te wesen*. Br: *vinger daer die rinc aen wesen soude*.

2. In de ME werden zowel de drie vingerkootjes (phalanx proximalis, media en distalis), de gewrichten (vgl. Kiliaan s.v. *Vingherledt: articulus, internodium digitorum, phalanx*) als de nagel tot de articuli gerekend. (Vgl. *Des Sachsenspiegels erster Theil*, herausgeg. von Dr. C. G. HOMEYER, Berlin, 1835², I, 3, 3 (handelend over de verwantschapsgraden i.v.m. het erfrecht): *In dem seveden (lede) stat ein nagel unde nicht ein let, dar umme lent (eindigt) dar de sibbe, unde hetet nagelmage*). Vandaar dat het eerste gewricht, waar de vinger uit de hand komt, betrekking heeft op de komst van Christus uit de schoot des Vaders, en bij de laatste sprake is van Christus' nageling aan het kruis. De woordspeling is echter in het latijn niet overgekomen (clavos!); wel blijkt hieruit, dat Mechtild dit visioen in het Duits verteld moet hebben.

3. Gastmaal.

a. A: *in een teyken der*.

b. aldus H1, H2. Hs.: *wente*. A: *weende*.

c. A: *weende*.

d. A: *oversoete*.

In secundo recorderis qualem ego speciosus¹⁸² iuvenis post convivium illud choream duxi cum tribus vicibus in terram procidens, quasi tres saltus feci tam validos, quod sudore totius corporis¹⁸³ madens guttas perfudi sanguineas. In illa (61r) chorea || omnes commilitones meos vestivi triplicibus¹⁸⁴, cum impetravi eis remissionem peccatorum, animarum sanctificationem et divinam meam clarificationem. In tercio memor eris amoris humilitatis mee ad osculum sponse, cum Judas appropinquans osculatus est me. In quo osculo Cor meum tantum persensit amorem, quod si penituisset, animam eius in sponsam per osculum illud assumpsissem. Tunc enim 82r omnes michi copulavi quos ab eter || no in sponsas predestinavi. In quarto recolas qualia aures mee ex amore sponse audierunt epithalamia, cum stans coram iudice, tot falsa (61v) testimonia sunt prolata. In || quinto recorderis quam decenter me ob tui amorem ornavi, cum tocies vestimenta mea mutavi: alba, purpurea, coccinea et serto rozeo, scilicet spinea corona. In sexto memor sis qualiter te sum amplexatus, cum ad columpnam fui ligatus. Ibi pro te omnia¹⁸⁵ inimicorum tuorum in me assumpsi iacula. In septimo memor eris qualiter thalamum crucis sum ingressus; et¹⁸⁶ sicut sponsi vestes suas dant histrionibus < ! >, ita vestimenta mea dedi militibus et corpus meum crucifixoribus. Deinde extendi brachia mea per

182. U 246, M2: *sponsus*.

183. Sol. Ka, Keu, U 246 i.p.v. *totius corporis: totus*.

184. U 246: *tribus vicibus*. Keu: *triplicibus vicibus*. Ka, Keu, U 246 voegen in: *quasi circuiui*.

185. Ka, Keu, U 246; *omnium*.

186. Ka, Keu, U 246: *ut*.

den anderen artikel so gedenct hoedanigen danse ic, die
 schone iongelinc, leidede nae die werscape, doe ic drie reysen
 nederviel op der eerden, ende gaf als drie^a so crachtige
 sprongen, dat ic altemael nat was van sweet ende uutstortede
 61r bloedige droepelen. In dien danse cledede || ic alle mijn
 mederidders¹, ende ic ganc om als drie reysen, want ic
 bewarf hem verlatenisse haerre sonden ende heilichmakinge
 haerre sielen ende mijn godlike glorificieringe. In den derden
 artikel so gedenct der minnen mijnre oetmoedicheit totten
 cussen des bruuts, doe Judas genakede ende mi cussede, in
 welken cussen mijn herte also grote minne gevoelde, hadde
 hi berouwe gehadt, ic soude sijn siel overmids dien cussen
 ontfangen hebben tot eenre bruut. Doe versaemende ic mi
 alle diegeen die ic van ewicheit vercoren had in brulofte^b.
 In den vierden artikel so gedenct hoedanige sange mijn oren
 hoerden om die minne des bruuts, doe ic stont voer den
 richter ende also voel valsche getuge tegens mi voert ge-
 61v bracht worden. In den || vijften artikel so gedenct hoe be-
 taemlic dat ic mi cierde om dijnre minnen wille, doe ic mijn
 cleder so dicke verwandelde als mit enen witten clede, mit
 enen purperen clede, mit enen ghelen clede ende mit enen
 rosen hoet als^c mitter doerne crone. In den sesten artikel
 so gedenct hoe ic di omhelsede doe ic gebonden was aen die
 calumpne. Daer ontfinc ic in mi om dinen wille alle die
 gescutte dijnre vianden. In den sevenden artikel so gedenct
 hoe dat ic gegaen bin in die slaepcamer des cruces^d, dat
 also als die brudegomme haer cleder geven hoeren spoelluden,
 also gaf ic mijn cleder den ridders ende mijn lichaem den
 cruce^e. Daerna ic uttreckede mijn armen doer die overharde

1. Krijgsmakkers.

-
- a. A i.p.v. *als drie: daar.*
 - b. H2: *tot eenre bruut.* H1: *bruden.* A: *in eenre bruut.*
 - c. H2: *dats.*
 - d. H2: *bruuts.*
 - e. H1, A: *cruces.* H2: *sic.*

durissimos clavos in tuos amplexus suaves, cantans in thamo || amoris septem cantilenas mire suavitatis. Per hoc meum Cor ad introeundum tibi aperui, cum sompnum amoris tecum moriens in cruce cepi”.

82r

DE ROSA QUE DE CORDE DEI EXIVIT

[III 2] In Missa quadam dixit ad Dominum: „O amantissime, doce me laudare te”. Cui Dominus: „Respice Cor meum”. Et ecce rosa pulcherrima quinque habens folia exivit de Corde Dei totum pectus eius cooperiens. Et ait Dominus: „Lauda me in quinque sensibus meis, qui significantur per rosam hanc”. Et intellexit quod Dominum laudare deberet pro visu laudabili et amabili¹⁸⁷ quo semper respicit hominem, quasi pater unicum filium, numquam indignans, (62v) sed semper || amicum || habens intuitum, quasi optans et 82v desiderans ut homo sepe recurrat ad Deum¹⁸⁸. Secundo pro auditu, quod auris eius est tenuissima et semper inclinata, ita quod ad minimum sibilum vel gemitum hominis plus delectatur, quam ad omnem cantum angelicum. Tercio pro olfactu, quod semper habet quamdam amatoriam dilectionem erga hominem, qua excitat cor¹⁸⁹ ad delectandum in se, sine qua nemo potest¹⁹⁰ delectari in vero¹⁹¹ bono, nisi preveniatur a Deo. Et hoc est quod scriptum est: „Deliciee mee esse cum filiis hominum”. Quarto pro gustu suavissimo

187. Ka, Keu, U 246, M2 i.p.v. *laudabili et amabili: amicabili*. Sol. ontbr. *laudabili et*.

188. U 246: *eum*.

189. U 246: *hominem*. Sol., Ka, Keu voegen in: *hominis*.

190. U 246 voegt in: *diligere nec*.

191. Ka, Keu, U 246: *verbo*.

62r nagelen^a, singende^b in der slaepcamer || der minnen seven cantilenen¹ van wonderliker sueticheit. Daerna oploke ic di mijn herte om dattu daerin soudeste gaen doe ic den slaep^c der minnen ontfinc^d stervende in den cruce^e.

III 2 [VAN DER ROSEN DIE UTER HERTEN GOODS GINC]^e

62v In eenre Missen, doe seide dese heilige maget tot onsen Heer: „O alre minlicste, leer mi di loven”. Onse Heer seide tot hoer: „Siet mijn herte”. Ende sich, een overschoen rose, die vijf blede hadde, die uitginc van der herten Godes ende bedecte alle sijn borst. Ende onse Heer seide: „Lovet mi in minen vijf sinnen, die beteikent werden bi deser roesen”. Ende si verstont dat si onsen Heer soude loven om sijn vriendelijke gesicht daer hi den mensche altoes mede aensiet als een vader sinen enigen soen, ende nummermeer en veronweerdicht mer hevet altoes || een vriendelic gesicht als wonschende ende begeerende dat die mensche dicwijl tot hem lopen. Ten anderen mael om sijn hoeren^f, dat sijn ore is alre dunhorichste ende altoes geneyget, also dat hi tot dat alre minste suchten des menschen meer genuechte hevet dan tot alle den engelschen sange. Ten dorden mael om sijn rueken, dat hi altoes hevet een minlike liefde totten mensch, daer hi mede verwect dat herte des menschen om genuechte te hebben in hem, sonder welke liefde niemant genuechte en mach hebben in den gewarigen gode, ten si dat hi voercomen wort van Gode, ende dat ist datter gescreven is: „Het sijn mijn weelden te wesen mitten kinderen der menschen”².

1. De zeven kruiswoorden.

2. Spr. 8, 31.

a. A voegt in: *tot dijnre oversoete omhelsinghen*. Br.: *in uwen zueten omhelsen*.

b. H2 voegt in: *in den slaep*.

c. H2: *slaepcamer*.

d. H1, A voegen in: *mitti*.

e. Opschrift vlg. H2.

f. H1: *oren*.

(63r) qui || fit in Missa, ubi ipse cibus est anime suavissimus. Et in isto cibo ita sibi animam ei incorporat, quod anima per unionem¹⁹² fit cibus Dei. Quinto pro tactu amoroso, quo eum amor amantissime tetigit¹⁹³ in cruce figens clavos manibus et pedibus et lanceam lateri. Et sicut tunc anima illi infixata erat per dolorem incomparabilem, ita nunc impressa remanet manibus et pedibus et Cordi eius dulcissimo, cum ineffabili amoris iubilo, ita quod nec ad momentum eius poterit oblivisci.

86v

QUALITER HOMO COR SUUM AD DEUM ELEVE

- (63v) [III 10] Nocte quadam dum dormire non posset, || dixit ad Dominum: „Eya, quam bonum et quam aptum in hoc temporis silencio esset tecum fabulari”. Respondit Dominus: „Numquam in tanta multitudine esse poteris, si toto corde ad me converteris, quin sola mecum sis. Unde cum homo solus est, cor suum ad Deum elevet semper, dulciter illi colloquendo eo medullitus ipsum desiderando, et intima suspiria emittendo; ut ex iugi confabulacione Dei cor eius amore divino inardescat. Si vero cum hominibus est, Deo¹⁹⁴ tamen semper¹⁹⁵ prout potest intendat; de Deo cum ipsis libenter loquatur; sicque tam se quam alios accendat ad (64r) amorem. || Item omnia que facit, propter Deum ad eius laudem faciat. Quidquid eciam vero non licet, aut eciam

192. Ka, Keu, U 246 voegen in: *cibi*, Sol.: *Dei*.

193. ontbr. Ka, Keu, U 246.

194. Ka: *tunc*.

195. *tamen semper*: ontbr. Ka, Keu, U 246.

63r Ten vierden mael om sijn alre suetsten smake, die daer ge||sciet in der Missen, daer hi is een alre suetste spise der sielen. Ende in dese spisen soe incorporeert ende intreect^a hi also die siel tot hem, dat die siel overmids vereninge dier spisen wort een spise Gods. Ten vijften mael om sijn minlike tasten, bi welker hem die minne alre minlicste roerde in^b den cruce ende vestede die nagelen in sinen handen ende in sinen voeten ende die speer in sijnre siden. Ende gelijc als doe sijn siel hem ingevestet was overmids ontspreliker se-richeit ende rouwe, also blivet si nu ingeprint sinen handen ende sinen voeten ende sinen sueten herte mit ontsprekelike iubeleeringe der minnen, also dat hi hoerre niet een ogenblic tijts vergeten en mach.

III 10 [HOE EEN MENSCHEN Sijn HERT TOT GODE SEL VERHEFFEN]^c

63v Op eenre nachstont doe si niet slapen en mocht, || doe seide si tot onsen Heer: „Ey, hoe goet ende hoe bequaem waert in der stilte deses tijts mit di te kallen”. Onse Heer antworde: „Nummermeer en mogeste in so groter mennichte of voelheit wesen, ist dattu di tot mi keerste in al dijnre herten, du en bist mit mi alleen. Waerom wanneer die mensche alleen is, so sal hi sijn herte altoes tot Gode verheffen ende sal suete-like mit hem spreken ende sullen^d inreliken begeren ende uitgeven inrelike ende inwendige versuchtinge, opdat van gestadiger medekallinge Gods sijn herte ontsteken mach werden van der godliker minnen. Ist dat hi mitten menschen is, so sal hi Gode aendencken als hi best mach, ende sal geern van Gode mit hem spreken ende also sal hi also wal hem als

64r die ander ontsteken totter minnen Gods. || Item al dat hi doet, dat sal hi doen om Gods willen tot sinen love. Ende so wat dat niet georloft en is, of dat hi oec niet en vermach,

a. H1, A: *intrect.*

b. A i.p.v. *minne...* roerde in: *mynnelicste woorden aen.*

c. Opschrift vlg. H2.

d. A: *sal.*

non potest, similiter pro Dei amore libens dimittat. Omnia quoque que sibi adversa et gravia sunt, pro Dei amore voluntarie suscipiens supportet pacienter”.

- 106v (IV 32a) Alia quoque vice pro quadam orabat scire cupiente, quid Deus ab ea maxime vellet. Pro qua tale responsum audivit¹⁹⁶: „Ipsa, inquit, se habeat ad me sicut puer qui tenere patrem suum diligit, et semper ad ipsum ut aliquid sibi det recurrit. Cui¹⁹⁷ quidquid pater dederit, ex affectu (64v) quo ipsum diligit, pro magno et caro habebit. || Sic et illa semper ad gratiam meam anhelet, et omnia que sibi dederō, numquam parva reputet, sed ex amore cum magna gratitudine suscipiens, pro singulis gratias agat. Secundo habeat se sicut sponsa, que nec pro divitiis, aut pulchritudine, aut nobilitate, sed ex amore solo eligitur et adamatur, et ad regnum decoris promovetur. Hec sponsa fidelior et amplius amans iure invenitur; et si quid propter ipsum sustinere oportuerit, maiori paciēcia supportabit. Sic et illa semper (65r) in gratitudine memoretur quam gratuito¹⁹⁸ eam || elegi ante mundi constitutionem, quam caro precio mei sanguinis eam redemi, insuper ad specialem amorem et familiaritatem meam vocavi¹⁹⁹. Tercio sicut amicus ad amicum, qui omnia que amici sui sunt ad se pertinere putat. Sic et ipsa in omnibus Dei gloriam querat, et in quantum potest promoveat et que contra Deum sunt, equo animo nullo modo fieri paciatur.

196. *Pro qua... audivit*: ontbr. Ka. *Pro qua*: ontbr. Keu.

197. Ka, U 246: *quia*. Keu: *et*.

198. Ka, Keu, U 246 voegen in: *amore*.

199. *insuper... vocavi*: ontbr. Ka, Keu, U 246.

dat sal hi^a oec geern laten om die minne Gods. Ende oec al hem tegen is ende swaer, dat sal hi willichlic ontfangen om die minne Gods ende verdragen dat lijdsamlic^c.

IV 32a

[WAT GOD WIL VAN DEN MENSCH]^b

In eenre tijt doe si voer een suster bat ende begeerde te weten wat God van hoer alre meest woude, doe hoerde si voer dier suster aldusdanige antworde: „Si sal haer hebben, sprac hi, tot mi als een kint die sinen vader inrelike minnet ende altoes tot hem weder loept, opdat hi hem wat geve; welken kinde so wat die vader gevet, dat hevet hi ende^c

64v ontfanct hi voer groet ende lief om || der begeerten willen daer hi hem mede minnet. Also sal si altoes begeren ende ademtochten tot mijnre gracen, ende al dat ic haer geve en sal si nummermeer cleyn rekenen te wesen, mer salt mit groter dancbaerheit uut minnen ontfangen ende mi dancken voer een ygelike gelove^d. Ten anderen mael sal si hebben haer gelijc eenre bruyt, die noch om rijcdomme of schoenheit of edelheit, mer alleen vercoren ende gemijnt wort uut minnen ende verheven totten rijc der schoenheit. Dese bruyt sal mit recht gevonden werden getrouwer ende meer minnende, ende ist dat si om haers brudegoms willen wat liden moet, dat sal si mit meerre lijdsamheit verdragen. Also sal si altoes in dancberheit^e gedencken mit hoe groter minnen buten

65r haren verdienste ic se ver||coren heb voer dat beginnen der werlt, ende mit hoe lieven weerde mijns bloets ic se verlost heb. Ten derden mael salsi haer hebben als een vrient tot sinen vrient, die al dat sijns vrients is tot hem meent toe te hoeren. Also sal si in allen dingen die glorie Gods soeken ende voersetten also voel als si mach ende die dingen die tegens Gode

a. A: *ic*.

b. Opschrift vlg. H2.

c. *hevet hi ende*: ontbr. A.

d. H1, A *ghave*. H2 sic.

e. *in dancberheit*: ontbr. A.

In omnibus his, si ipsi²⁰⁰ aliquid eorum quod desideravit, non consequitur, aut gracia assueta, sive consolacio divina sibi subtrahitur, non continuo contristetur, nec pro indignacione fieri aliqua, aut se derelictam a Deo estimet. Quia fidelis (65v) pater nequaquam filio, || si ea petit que sibi non conveniunt, 107r tribuit, et sponsus quandoque sponse || sue severum se exhibet²⁰¹, non ex indignacione, sed pro eius instructione. Sic et Deus anime fidelitatem cupit experiri, non ut ipse non sciat, sed ut eam coram omnibus sanctis commendabilem reddat”.

107r [IV 32b] Item de alia persona Dominus ait: „Tribus modis se ad me habeat. Scilicet inter homines se habeat sicut catellus ad me, qui ex fidelitate sua, eciam sepius expulsus, iterum dominum suum consequitur. Sic et ipsa cum inter homines aliquando verbo leditur, non statim per impacien- (66r) ciam effugetur. Si quando contingat, || mox per penitenciam redeat, confidens de mea misericordia vel eciam per unicum gemitum omnia remittam ei. In choro vel eciam in oracione se habeat²⁰² sicut sponsa ad sponsum per amorem dulcem et familiaritatis exhibicionem. Cum vero communicatura est se habeat sicut regina ad regem suum. Regina enim in convivio sui regis liberalis est, largitur dona et eliemosinas erogat.

200. Sol., Ka, Keu, U 246: *quando*.

201. U 246 i.p.v. *se exhibet: exhibere cupit experiri non ut ipse non sciat* (ontleend aan de volgende zin).

202. Sol., Ka, Keu: *in choro et oracione habeat se ad me*. U 246 sic.

65v sijn, dat si die geenssins mit geliken moe^a en lide of en laet geschien. In allen desen^b, ist dat si bewilen dat si begeert niet en vercriget of dattie gewoenlike^c gracie of die godlike troest haer ontogen wort, soe en sal si niet vluchts^d bedroeft werden, noch si en sal niet menen, dattet geschiet uut eniger onweerdicheit willen of dat si van Gode gelaten is. Want een getrouwe vader en geeft geenssijns sinen soen die din||gen die hem niet en becomen of en dienen, ende een brudegom die bewijst hem somwile wreet sijre bruu, niet uut onweerdicheit^e mer om haer te leren, alsoe oec begeert God te ondersueken die trouwicheit der sielen, niet dat hijt niet en weet, mer opdat hi se priselic ende lovelic maken mach voer alle sijn heiligen.

IV 32b

[ITEM EEN ANDER VAN DATSELVE]^e

66r Oec soe seide onse Heer van enen anderen persoen: „In drierhande manieren sal si haer tot mi hebben. Onder die menschen sal si haer hebben tot mi als een hondekijn, dat van sijnre truwichheit, al ist oec dicwijl veriaget, weder sinen heer navolcht. Also en sal si niet rechtevoert veriaecht werden wanneer si onder die menschen biwijlen gequetst wort mit woerden. Ende waer dattet also geviel, so sal si || rechtevoert wederkeren overmids penitencie ende betrouwen van mijnre barmherticheit, ende ic salt haer vergeven bi^f enich suchten. In den choer ende in den gebede sal si oer tot mi hebben als een bruu tot haren brudegom overmids sueter minnen ende bewisinge der heimeliker vrientscappen. Ende wanneer si ten heiligen sacrament gaen sal, so sal si hoer hebben als een coninghinne tot horen coninck. Want een coninghinne is vrimilt in^g die werscape hoers conincs, si geeft gaven ende

-
- a. H2: *gemoede*. H1, A: *moede*. *geliken*: ontbr. H2.
 - b. A i.p.v. *in allen desen*: *Ende dat sijs in lancbaerheit nesm*.
 - c. A: *ongewoenlike*.
 - d. H2: *vlusch*.
 - e. Opschrift vlg. H2.
 - f. *penitencie... vergeven bi*: ontbr. A.
 - g. A: *verblijt om*.

Sic ipsa bona sui regis sibi donata omnibus indigentibus liberaliter tribuat, et suis oracionibus subveniat”.

87v

QUALITER HOMO CONVERSACIONEM CHRISTI SIBI USURPET

[III 14] Inter Missarum solempnia, dum pigra esset et
(66v) dormitaret, cum merore suam || negligenciam Deo est con-
questa. Cui respondit: „Si nichil invenires in te quod tibi
displiceret, in quo bonitatem meam in te recognosceres, et
consequenter²⁰³ homo nollet accipere quod tam paratus sum
illi offerre. Omnem denique sanctissimam et innocentissimam
conversacionem meam, qua vixi in terris, libentissime illi do,
ut illius²⁰⁴ sibi assumens, omnia que ei desunt ex meo sup-
pleat”. Cui illa: „Si, inquit, dulcissime Deus, tantum placet
tibi ut homo tua sibi usurpet, dic rogo, qualiter homo hoc
faciat?” Respondit: „Omnia desideria sua, intencionem et
(67r) oracionem in unione desideriorum et oracionum mearum
offerat Deo Patri. Tunc in tanta acceptione²⁰⁵ ascendit || co-
ram Deo, eritque omnino unum, velut si diversa aromata
88r simul accensa, quorum fu||mus in unum collectus directe
ascendit. Sicque oracio illa que in unione oracionis mee
offertur, in similitudine optimi odoris ascendens, acceptissima
erit Deo²⁰⁶. Omnis alia oracio, licet celum penetret, non tamen
unione tali, nec tanta gratitudine acceptabitur²⁰⁷ coram Deo.
Item ut homo omnem laborem et omnia opera sua in unione

203. Sol., Ka, Keu, U 246: *quare*.

204. Sol., Ka, Keu, U 246: *eam*.

205. U 246: *perfectione*.

206. U 246: *optima erit Deo et acceptissima*.

207. U 246: *acceptissima erit*.

aelmissen. Also sal si dat goet haers conincs dat haer gegeven is mildelike geven allen behoefligen ende dien te hulpen comen mit haren gebeden”.

III 14 [HOE EEN MENSCH HEM VERCRIGHEN MAGH DIE
WANDELING¹ CHRISTI]^a

66v Doe si op een tijt onder der Missen traech was ende va-
kerich, doe claechde si Gode mit droefheit hoer || versumel-
heit. Onse Heer antworde hoer: „Waert dattu niet in di en
vondeste dat di mishagede, waerin soudestu dan bekennen
mijn goetheit, ende wanneer solde die mensche dan willen
ontfangen dat ic hem nochtan bereit bin te geven? Want alle
mijn overheilege ende alre onnoselste wanderinge, bi welker
ic geleeft heb in der eerden, die geve ic hem seer geern, opdat
hi die tot hem neme ende vervulle ute minnen al dat hem
ontbreket”. Doe seide si: „Ist dattet di, o alre suetste God,
also seer behaecht, dat dijn^b mensche dijn goede hem ver-
crigen, ic bidde, segge hoe hi dat sal moegen doen”. Hi ant-
worde: „Alle sijn begeeren, sijn neyginge^c ende sijn gebet
sal hi offeren Gode den Vader in die vereninge mijnre be-
geerten ende mijnre gebeden. Dan soe opclimtheit^d in so
67r groter ont || fanclicheit voer Gode ende het sal altemael één
worden, alsof voel walrukende crude tesamen ontsteken
waren, welker roeke in één versament recht opclymmet.
Also dat gebet, dat geoffert wort in der vereninge mijn ge-
beets, dat opclimt in der gelikenisse eenre alre beste roeken,
ende is Gode alre ontfanclicste. Alle ander gebet, al ist
dattet den hemel doergaet, nochtan en wortet niet ontfangen
voer Gode mit sodaniger noch mit soe groter dancbaerheit.
Item dat die mensche alle sijn arbeit ende alle sijn werken

1. Levenswijze.

-
- a. Opschrift vlg. H2.
b. H1, A: *die*. H2 *sic*.
c. H2, H1, A: *meninghe*.
d. H2: *opclymptet*. H1: *opclymmettet*. A: *opclymmet*.

operum et laborum meorum faciat, a quo eius opera ita nobilitantur, ac si cuprum cum auro liquatum, penitus a sua transiens vilitate, in auri nobilitate[m] mutaretur. Ter-
(67v) cio || ut homo omnem vitam suam, scilicet motus, vires et sensus, cogitationes, verba et omnia²⁰⁸ sua secundum modum conversacionis mee dirigat, a quo eius vita et conversacio ita renovatur et nobilitatur, ac si nobilis avis de lutoso ac fetenti aere transmigrans in optimum aerem se renovaret. Sic homo terrestris a pristina conversacione sua in novitate vite mee totus efficitur celestis, et michi counitus”²⁰⁹.

88v

QUOMODO HOMO SECUNDUM BENEPLACITUM DEI VIVAT

[III 16] Item die quadam videbatur sibi quod columba sederet in sinu Domini, que significabat simplices, qui dona Dei simplici corde suscipiunt, nec discutiunt opera Dei nec
(68r) hominum, in quibus Dominus maxime || delectatur. Illa vero desiderans scire quomodo se regere deberet, intellexit quod secundum conversacionem Christi, que in quatuor partes divisa est. Primo enim Christus²¹⁰ semper fervens corde: ita ipsa cum sola esset, semper intendere soli Deo deberet per consideracionem eius divinitatis, vel operacionem humanitatis eius, vel meditando de his que Deus fecit in sanctis suis,

208. Ka voegt in: *opera*.

209. Ka, Keu, U 246: *cognitus*.

210. Sol., Ka, Keu, U 246 voegen in: *fuit*.

67v doe in die vereninge mijnre werken ende arbeiden, waervan
sijn werken also geedelt werden, alsof coeper gesmolten mit
gout altemael ginge van sijnre snoedicheit ende verwandelt
worde in edelheit des gouts. Ten derden mael || dat een
mensche alle sijn leven, alle sijn beroeringe, crachten ende
synnen, sijn gedachten, sijn woerden [ende alle sijn dinghen
stuer ende recht]^a na die manier mijnre wanderinge, waer-
van sijn leven ende sijn wanderinge also vernyet ende geedelt
wort, recht of een edel vogel overvloege van eenre vulre lucht
ende hem vernyede in der alre bester lucht, also wort een
eertsch mensch van sijnre eertscher^b wanderinge altemael
hemelsch ende mi bekent in der nyeheit mijns levens”.

III 16 [HOE EEN MENSCH NA DEN WELBEHAGHEN GODS LEVEN SEL]^c

68r In eenre tijt docht deser heiliger maget datter een duve
sat in den schoet ons Heren, welke duve beteikende die een-
voudige menschen¹, die de gaven Gods uut eenvoudiger
herten ontfangen, noch subtijliken en ondersoeken die werken
Gods, noch der menschen, daer God sonderlinge genuech||te
in hevet. Doe begeerde si te weten hoe dat si haer soude
regieren. Ende si verstont, dat si haer soude regieren na die
wanderinge Christi, die in vier delen der eerden gedeelt is².
Ten iersten was Christus altoes vuerich van herten. Also
soude si^d wanneer si^d alleen waer^d Gode altoes alleen aen-
dencken bi aenmerkinge sijnre Godheit of der werken sijnre
menschheit of dencken in dien dingen, die God gedaen hevet

1. Vgl. Mt. 10, 16: *Estote... simplices sicut columbae*.

2. In het eerste, hier ontbrekende gedeelte van III 16 ziet zij de Heer op een uitge-
strekt veld, aan vier zijden door koren ingesloten. De hier nogal onbegrijpelijke zin luidt
in de tekst van Solesmes: *Illa vero desiderans scire quid designarent quatuor partes quae in specie
domunculae Dominum concluderant, per spiritum intellexit notari conversationem Christi in terris,
quae in quatuor partes erat divisa, secundum quas ipsa deberet regere cor suum.*

a. Inlas vlg. H1, H2, A.
b. H1: *eerster*.
c. Opschrift vlg. H2.
d. A: (*souden*) *wi* (*waeren*)

vel que sibi ipsi per misericordiam suam divinam infudit.
 89r Secundo sicut²¹¹ Christus²¹⁰ omnibus socialis et mitis, || nemi-
 ni mordaci nocens²¹² verbo: sic verba eius semper esse
 deberent de factis Christi, aut exemplis sanctorum, aut utili-
 (68v) tate proximorum. Tercio || Christus²¹³ fuit utilis in omnibus
 operibus suis, tam in sanacione corporum quam animarum:
 sic ipsa deberet intendere ut omnia opera sua studiose faceret
 cum suavi et hilari corde. Quarto Christus fuit patientissimus
 in omnibus persecucionibus et passionibus²¹⁴ suis. Ita ipsa
 ad omnes penas suas et iniurias esse deberet, benigna eas
 tollerando, sicut ovis que cum in pascuis est, sepe balat, sed
 cum ad mactandum traditur²¹⁵, coram carnifice silet. Sic
 anima fidelis cum nullum²¹⁶ sentit gravamen, timere debet,
 sed cum tribulatur, sive in corpore sive in anima, sem-
 per²¹⁷ securus esse debet²¹⁸. Tunc orabat Dominum ut se
 (69r) instrueret quomodo singulis horis || secundum beneplacitum
 suum vivere posset. Cui Dominus: „Mane cum surgis, cor
 tuum michi offeras ad infudendum meum divinum liquorem.
 In Missa mecum esse debes quam²¹⁹ in convivio, ubi omnes
 conveniunt et nullus excipitur, sed omnes tuas expensas, id
 est, oraciones comportant: ibi ego Dominus liberalitate mee
 divine maiestatis omnia²²⁰ vulnera sano, peccata relaxo,
 omnium virtutum paupertatem dito, et omnium afflictiones
 relevo”.

211. ontbr. Sol., Ka, Keu, U 246.

212. Sol., Ka, Keu, U 246: *ledens*.

213. ontbr. Ka, Keu, U 246.

214. ontbr. Ka, Keu, U 246.

215. Sol., Ka, Keu, U 246: *trahitur*.

216. Ka: *multum*.

217. Sol., Ka, Keu, U 246 i.p.v. *anima semper: spiritu maxime*.

218. Sol., Ka, Keu i.p.v. *esse debet: erit*. U 246 sic.

219. Sol., Ka, Keu, U 246: *quasi*.

220. Ka, Keu, U 246: *omnium*.

in sinen heiligen of die hi haer selven ingestort hevet overmids
sijnre godliker ontfermherticheit. Ten anderen mael was
Christus allen menschen gesellich ende sachtmoedich ende
en quetste niemant mit bitigen woorden. Also souden hoer
68v haerre evenkersten. Ten derden mael || was Christus orberlic
in allen sinen werken, also wal in gesontmakinge der
lichamen als der sielen^b, also soude si aendachtich wesen
dat si alle haer werken vliteliken dede mit suter ende blider
herten. Ten vierden mael was Christus alre lijdsamste in
allen sinen vervolgingen^c. Also soude si oec wesen tot allen
pinen ende onrechten die goedertierliken te liden gelijc een
scaep, dat dicwijl bletet wanneert is in der weiden, mer wan-
neer ment treckt totter doet, soe swijchtet voer den vleisch-
houwer¹. Also sal die getrouwe siel altoes vresen ende ducht-
ten wanneer si geen swaricheit en gevoelt, mer wanneer si
tribulacie hevet, het si in den licham of in den geest, so sal
si alre meest seker wesen. Doe bat si onsen Heer dat hi oer
69r leren woude hoe dat si in elker ure leven soude mo||gen na
sinen waelbehagen. Onse Heer seide tot hoer: „Des morgens
wanneer du opstaetste, so offer mi dijn herte om daerin te
gieten mijn godlike douwe of natheit^d. In der Missen saltu
mit mi wesen als in eenre werscappen, daer si alle tesamen
comen ende niemant en uutgenomen en wort, mer alle haer
cost, dat is haer gebeden, tesamen brengen. Daer ic, die Heer,
mitter mildicheit mijnre godliker moegentheit genese die
wonden alre menschen [ende ontbijnde die zunden ende
rijc make die armoede der duechden alre menschen]^e ende
verlicht haer qualen”.

1. Vgl. Is. 53, 7: Hij opent zijn mond niet: als een lam naar de slachtbank geleid, als een schaap dat verstomt voor zijn scheerders.

a. A voegt in: *sprekende*.

b. A: *in den lichaem als in der sielen*.

c. A: *vervullinghe*.

d. *of natheit*: ontbr. A.

e. Inlas vlg. H1, A. Ontbr. ook in H2.

- 89v [III 17] Mane dum primo surgis, saluta florens et amans
 Cor || dulcissimi amatoris tui, a quo omne bonum, omne
 gaudium, omnis felicitas effluxit in celo et in terra, effluit et
 (69v) effluet sine fine. || Et cor tuum totis viribus eius Cordi in-
 fundere²²¹ conare, ita dicens: „Laudo benedico, glorifico et
 saluto dulcissimum et benignissimum Cor Jesu Christi,
 fidelissimi amatoris mei, gracias agens pro fidei²²² custodia,
 qua me hac nocte protexisti, et pro me laudes et gracularum
 actiones et omnia que ego debebam Deo Patri incessanter
 persolvisti. Et nunc, o amator unice meus²²³, offero tibi cor
 meum ut rozam vernantissimam, cuius amenitas tota die
 oculos tuos alliciat, et eius fragrantia divinum Cor tuum
 delectet. Offero eciam tibi cor meum, ut eo pro ciphio utaris,
 (70r) unde tuiipsius dulcedinem bibas, cum omni quod || hac die
 in me dignaris operari. Insuper offero tibi cor meum ut
 optimi saporis malogranatum²²⁴ et tuo regio condecens con-
 vivio, quod comedendo sic trahicias in te, ut de cetero se
 feliciter senciatur intra te: orans ut eciam omnis cogitacio,

221. Ka voegt in: *dignare*.

222. Ka: *fidei*.

223. U 246: *mi*.

224. U 246: *optimum malogranatum optimi saporis*.

Des morgens wanneer du opstaetste, soe guet dat bloeyende^b ende dat minnende herte dijns alre suetste minnaers, waervan dat alle blijscap, alle goet, alle salicheit uitgevloeyet is in hemel ende in eerde, ende uutfloyet ende uutfloeyen sal sonder einde. Amen^c. || Ende pijnt dijn herte in te storten uut alle dijnre crachten sijre^d herten, ende segt aldus: „Ic love, ic benedie, ic glorificeer ende guet dat alre suetste ende dat alre lieflicste herte Jesu Christi, mijns alre^e getrouwesten minnaers, ende dancke die om die trouwe^f bewaringe, daer du mi in deser nacht mede beschermt hebste¹, ende voer mi lof ende dancbaerheit der gaven ende al dat ic schuldich was te doen, Gode den Vader sonder ophouden betaelt hebste. Ende nu, o enige^g minnaer, ic offer di mijn herte als een overschoen bloyende rose, wies lustelicheit alle den dach dijn ogen trecken moet, ende haer waelrukelicheit dijn godlike herte verwellustigen moet. Oec so offer ic di mijn herte, dattu dat gebrukeste als voer enen nap, daer du dijns selfs sueticheit uut drincken mogeste mit alle dattu || in desen dage in mi geweerdigen sulste te werken. Oec so offer ic di mijn herte als een appel van garnate van der alre bester smaken ende betaemde^h dijnre conincliker werscapinge, dattu alsoe etendeⁱ in di trecken wilste^j, dattet hem voertmeer salichliken gevoelen mach in di ende

1. Allusie op de antifoon van het *Nunc dimittis* in de Completen: *Salva nos, Domine, vigilantes, custodi nos dormientes...*

- a. Opschrift vlg. H2.
- b. A: *vloeyende*.
- c. ontbr. H1, A.
- d. H2: *dijnre*.
- e. A voegt in: *suetste ende*.
- f. A i.p.v. *die om die trouwe*: *dijn alre ghetrouweste*.
- g. H1: *ewighe*.
- h. H1, H2: *betamende*. A: *alst betaemt*.
- i. A voegt in: *ende drinckende*.
- j. A voegt in: *mijn herte*.

locucio, operacio et voluntas mea secundum beneplacitum
 tue benignissime voluntatis hodie dirigatur". Deinde signa te
 crucis signo dicens: „In nomine Patris et Filii et Spiritus
 Sancti. Pater sancte, in unione amoris amantissimi Filii tui,
 commendo tibi spiritum meum". Quod verbum eciam ad
 singula opera tua cum ea incipis repetas, sive cum intras in
 (70v) chorum, vel cum || oras²²⁵ vel cum vis orare; et credas Deom
 quod opus illud²²⁶ quod tunc agis numquam valeat deperire.
 Commenda eciam illi visum tuum, tam interiorem quam
 90r tibi donet, quo || voluntatem eius et omnia sibi placita
 agnoscere valeas et perficere²²⁸. Auditum eciam tuum divine
 commenda misericordie, ut intellectum tibi ad omnia que
 illa die auditurus es, tribuat, et a nocivo visu et auditu te
 protegat. Os quoque et vocem divine commenda fidelitati,

225. Sol., Ka, Keu, U 246: *horas inchoas*.

226. Ka, Keu, U 246: *tuum*.

227. U 246: *supplicans*.

228. *et perficere*: ontbr. Sol., Ka, Keu, U 246.

bidde dat oec alle mijn gedachte, mijn werkinge, mijn sprake en mijn wille huden gestuert ende gericht moet werden na den walbehagen dijns alre liefsten willes"¹. Daerna soe teiken di mitten teiken des cruces ende segt: „In den name des Vaders ende des Soens ende des Heilegen Geests. Heilege Vader, in der vereninge der minnen dijns alre minlicsten soens bevele ic di minen geest"². Welc woert du oec tot allen dinen werken verhalen salste: wanneer du die beginneste, weder du gaetste int choer of wanneer || du bidden wilste^a, dine getiden beginneste of wanneer du bidden wilste^b, ende geloeft dat Gode dat dijn werck, dattu dan doetste nummermeer verloren en mach bliven. Oec soe beveelt sijne^c godliker wijsheit dijn gesicht³, beide inwendich ende uutwendich, biddende dat hi di geven wil dat licht der kennisse, daer du mede bekennen moeges sinen wille ende al dat hem behaechlic is. Oec soe beveelt dijn oren^d der godliker barmherticheit^e; ⁴, dat hi di geven wil verstant tot allen dien dingen die du in dien dagen horen salste, ende di beschermen wil van schadeliken sien^f ende horen. Oec soe beveelt dijn mont ende dijn sprake der godliker trou-

1. Allusie op de oratio ad Primam: ...*sed semper ad tuam iustitiam faciendam nostra procedant eloquia, dirigantur cogitationes et opera*, en het gebed van de zondag onder het octaaf van Kerstmis, dat ook onder de dankzeggingsgebeden na de Mis was opgenomen: *dirige actus nostros in beneplacito tuo*.

2. Luc. 23, 46, tevens in de responsorie van de Completen.

3. In het hier volgende worden de vijf zintuigen: gezicht (*visus*), gehoor (*auditus*), smaak (*os, gustum*) tastzin (*manus*) en gevoel (*cor, sentire*) in verband gebracht met goddelijke attributen. Deze associaties zijn door bijbelse motieven geïnspireerd. Vgl. voor gezicht - wijsheid Eccl. 1, 15: *Dilectio Dei honorabilis sapientia: quibus autem apparuerit in visu diligunt eam in visione*.

4. Vgl. voor gehoor - barmhartigheid: Ps. 29, 11: *Audivit Dominus, et misertus est mei*. Ps. 118, 149: *Vocem meam audi secundum misericordiam tuam, Domine*. Ps. 142, 8: *Auditam fac mihi mane misericordiam tuam*. En in de oratie van de Vespers van de woensdag in de 4e week van de Vasten en van de 9e zondag na Pinksteren: *Pateant aures misericordiae*.

a. *bidden wilste*: ontbr. H1, H2, A.
 b. H2: *selste*.
 c. A: *mijnre*.
 d. H1, H2, A: *horen*.
 e. A: *ontfermherticheit*.
 f. A: *gherichte*.

- orans ut tibi²²⁹ gustum divini Spiritus sui infundat, quo
 (71r) omnia que illa die proferre debes || tibi sapiant, et os tuum
 in eius laude et gracularum actione aperiatur, et ab omni pec-
 cato²³⁰ custodiat. Manus vero tuas divine pietati commenda,
 orans ut opera tua suis apponat operibus, et in eis omnia tua
 sanctificet et perficiat, et ab omni pravo opere retrahat. Cor
 etiam tuum divino amoris commenda, orans ut illud divino
 Cordi suo cum omni delectatione intrahat, et in amore suo
 ita succendat ut numquam terrenum gaudium vel delecta-
 tionem amplius sentire valeat. Similiter in Missa cor tuum
 offeras Deo et ante Secretum depura illud, et ab omnibus
 terrenis exoccupa et prepara te suscipere effluxum divini
 (71v) amoris, qui omnium presencium corda || influit et replet
 incessanter”.

94v

QUALITER COR HOMINIS SIT DEO UNITUM

[III 27] Cum vice quadam sacratissimi corporis et san-
 guinis Christi sacramenta percepisset²³¹, post dulcia cum
 ipso colloquia visum est ei quasi Dominus acciperet cor²³²
 anime et comprimeret illud Cordi suo, ita ut in unam redi-
 gerentur massam. Et ait: „Sic vellem ut hominum corda

229. U 246: *sibi*.

230. U 246: *malo*.

231. Sol., Ka, Keu, U 246: *corporis Christi percepisset sacramentum*; Christi ontbr. Keu.

232. Ka voegt in: *suum*.

71r wicheit¹ ende biddet, dat hi di instorten wil den smake sijns
godliken geestes^a, bi welker du alle dattu in dien dagen
voertbrengen salst || di smaken mach ende dinen mont op-
luken wil in sinen lof ende in dancbaerheit sijne gaven, ende
di oec bewaren wil van allen sonden. Dijn hande beveelt
oec der godliker^b goedertierenheit ende biddet dat hi alle
dijn werken [toedoen wil sinen werken ende in sine werken
alle dijn werken]^c heilich maken wil ende volbrengen^{d;2},
ende di van allen quaden werke wedertrecken wil. Oec so
beveelt dijn herte der godliker minne ende biddet dat hi dat
intrecke mit alre genuechten sijne godliker herten, opdattet
nummermeer voertmeer gevoelen en mach eertsche blijscap
of genuechten. Des gelijcs soe offert Gode dijn herte in der
Missen ende maect dat suver ende puer voer die Stille der
Missen, ende ontkommert dat van allen eertschen dingen
ende bereit di te ontfangen die uutfloeynge der godliker
71v minnen, die die herten alle den tegenwoordigen || invloeyet
ende vervullet sonder opholden.

III 27 [HOE DATTET HERTE EENS MENSCHEN GODE VERENICHT SAL SIJN]^e

Doe dese heilige maget op een tijt ontfangen had dat
sacrament des alre heilichsten lichaams Christi, na suete
medesprake die si mit hem had, soe docht haer als dat onse
Heer dat herte haerre sielen nam ende druckede dat aen
sijne herten, also dat si in een stucke verenicht worden^f.
Ende onse Heer seide: „Aldus woudic dat alle der menschen

1. Het zintuig „smaak” gaat via het begrip „mond” over de spraak. Vgl. voor spraak-
getrouwheid: Ps. 144, 13: *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis*. Eccli. 29, 3: *Confirma verbum
et fideliter age cum illo*. 1 Tim. 1, 15; 3, 1; 2 Tim. 2, 11; Titus 1, 9: *Fidelis sermo*.

2. Vgl. Ps. 89, 17: *Et opera manuum nostrarum dirige super nos, et opus manuum nostrarum
dirige*. Filip. 1, 6: *Qui coepit in vobis opus bonum perficiet*.

- a. A: troests.
- b. A i.p.v. *der godliker: sijne*.
- c. Inlas vlg. H1, H2, A.
- d. *ende volbrengen*: ontbr. A.
- e. Opschrift vlg. H2.
- f. A i.p.v. *verenicht worden: ghedeghen*.

michi per desideria essent unita sic, ut homo nil sibi desideraret, sed omnia desideria sua secundum Cor meum disponeret, sicut duo venti insimul flantes²³³ unum aerem spirant. Secundo, uniri michi²³⁴ debuit in omni operatione (72r) sua, verbi gracia, cum || dormire sive comedere debet, dicat in corde suo: 'Domine in unione amoris tui, quo illud commodum michi creasti, et ipse in terris talibus modo uti voluisti, tibi in eternam laudem et corporis mei suscipio necessitatem'. Similiter et in iniuncto sibi opere²³⁵ faciat dicens: 'Domine in unione amoris tui quo te in laboribus exercere dignatus es, et adhuc in anima sine intermissione operaris et nunc michi opus hoc iniunxisti, tibi ad laudem pro utilitate universitatis illud facio, qui dixisti: Sine me nichil potestis facere', orans (72v) cum mea²³⁶ operatione uniri et perfici, || sicut stilla aque 95r magno inmissa || fluvio, omnia que flumen illud agit, eciam insimul operatur. Tercio, per voluntatum concordiam sic, ut omnia que ego volo eciam ipse velit, tam in adversis quam in prosperis: sicut electrum igne conflatum amplius non

233. Ka: *flamantes*.

234. ontbr. Ka, Keu, U 246.

235. *sibi*: ontbr. Keu. Ka i.p.v. *sibi opere: tempore*, U 246: *opere similiter*.

236. Sol.: *tua*. Ka, Keu, U 246: *ea*.

herten mi verenicht waren overmids begeerte, also dat die mensche hem niet en begeerde, mer alle sijn begeerte schickede ende settede na mijnre herten gelijc als twee winden, die tesamen weyen een lucht weyen^a. Ten anderen mael so soude die mensch mi verenicht werden in alle sine werkinge. Als exempel: wan||neer een mensch slapen of eten sal, so sal hi seggen in sijnre herten: 'Heer, in der vereninge dijnre minnen, daer du mi dit gemac in gescapen hebste, ende du in der eerden alsodanigen gemac gebruiken woudeste, soe ontfange ic dat di^b tot enen ewigen love ende notorficheit mijns lichaems'. Des gelijcs soe sal hi doen in dat werc dat hem heiten doen is, ende sal seggen: 'Heer, in der vereninge der minnen daer du di in arbeit geweerdicht hebste te hantieren ende te oefenen ende noch sonder op-halden in die siele werkeste ende nu mi dit werc bevoelen hebste, so doe ic dat tot dinen love om profijt ende^c nutscap der gemeenten, die geseit hebste: sonder mi en moecht di niet toe^d doen'¹, biddende mit dier werkinge verenicht ende volmaect te werden || gelijc als een dropel waters die gedaen woert in een grote rivier, al dat die rivier doet ende werct, dat werct si oec tesamen. Ten derden mael soe soude mi die mensche verenicht werden overmids eendrachticheit der willen, also dat al dat ic wil, dat hi dat oec soude willen, also wal in wederspoet als in voerspoet. Als electron, dat gesmolten is in den vuer (ende is eenre metael daer tvierde deel van is gout, dat viefte deel sulver; of daer drie delen silver van sijn ende dat vierde deel gout)² ende alst soe gesmolten

1. Joa. 15, 5. Deze gebeden zijn geen liturgische, maar veronderstellen een fond van niet-liturgische middeleeuwse pieuze teksten.

2. Deze door de bew. ingelaste glosse gaat terug op Plinius (wat de verhouding 4:1 betreft) en op Servius Maurus Honoratus en Isidorus (wat de verhouding 3:1 betreft). Vgl. PAULY-WISSOWA, *Real-Encyclopädie der classischen Altertums-Wissenschaft*, V 2316. – De verklaring in MNW II 609: *electrum*: *messing*, *geelkoper*, moet minstens als onvolledig beschouwd worden. – De tekst spreekt van *tvierde deel*, bedoeld is *vier delen*.

a. *een lucht weyen*: ontbr. A.
 b. A i.p.v. *dat di*: *dii*.
 c. *profijt ende*: ontbr. A.
 d. ontbr. H1, H2, A.

dividitur, sic homo ille unus per amorem meum spiritus efficitur, quod maxime perfectionis sive virtutis est in hac vita”.

106r QUOMODO SE DEUS CUM ANIMA VESTITUR ET DE AFFECTU
GEMITUUM

- (73r) [IV 30] Soror quadam dum in festo quodam egrotaret, hec Christi virgo pietatis affectu Dominum pro infirma oravit, piis querelis Domino opponens cur dilectricem suam quam tam ferventer sibi assistere in choro sciret, fecerit infirmari. Cui Dominus: „Et quare non licet michi cum dilecta mea, cum voluero, tripudiare? Cum enim homo infirmatur, induo me anima eius velut vestimento decoris, et sic in iocunditate Cordis mei assisto²³⁷ Patri meo, gracias agens et laudans pro omnibus penis quas sustinet homo ille”. Et adiecit: „Quicumque desiderat ut anima eius me vestiam, mane²³⁸ consurgat ad me toto corde quo potest suspiret, ||
- (73v) desiderans ut omnia opera sua in die illa operer in eo. Sicque per gemitum me sibi intrahens, erit vestis mea. Et sicut corpus vivit et regitur ex anima, sic anima ex me vivens omnia per me operatur”. Dixitque iterum Dominus: „Magni

237. Ka, Keu, U 246 voegen in: *Deo*.

238. ontbr. Ka, Keu, U 247.

is in den vuer^a voertmeer niet gedeilt en wort^b, also wort die mensch een geest overmids mijnre minnen, die^c van der alre meester volcomenheit of doechde is in desen leven”.

IV 30 [HOE MEN GOD CLEDET MITTER IELEN ENDE VAN
DER BEGHEERTEN DER SUCHTENDER MENSCHEN]^d

- 73r Doe een suster in eenre hoechtijt sieck was, soe bat dese maget Christi onsen Heer uut begeerten der goedertierenheit voer die sieke suster ende leidet hem voer mit goedertieren^e clagen: waerom dat hi sijn minsten die hi wael wist dat hem also vuerichliken^f in den choer bistont, liet siec werden. Onse Heer antwoerde hoer: „Ende waerom^g en ist mi niet geerloft mit mijn geminden oec, als ic wil, blide ende vrolic te wesen? Want so wanneer een mensch siec is, soe clede ic mi mit sijn siel als mit een cleet der schoenheit, ende also sta ic bi Gode minen Vader in vrolicheit mijns herten ende love ende dancke hem voer alle die pinen die de mense doet^g”. Ende onse Heer seide oec: „Soe wie dat begeert, dat ic mi clede mit sijn siel, die sal opstaen tot mi in al sijnre herten
- 73v als hi best kan, ende sal versuchten || begeerende, dat ic alle sijn werken in dien dage in hem werken wil. Ende also sal hi hem mi intrecken^h overmids suchten ende sal mijn cleet wesen. Ende gelijc als dat licham levet ende geregiert wort uterⁱ sielen, also die siel die uut mi levet, die werket alle dingen doer mi”. Ende onse Heer seide oec: „Dat suchten^j

a. *ende is eenre metael... in den vuer*: ontbr. H1, A.

b. A voegt in: *Glosa: Electrum is in duytschen mottael, daert vierdel aff is gout ende dat vijften deel silver of daer drie delen silver aff syen ende dat vierde deel gout*. Be: *Ende ghelijkerwijs als een electrum dat is een metael van silver ende golde tesamen gegaten in den vuer ende om voert meer niet en scheiden*. Br: *Ghelijkerwijs als een mettael dat in den vier ghegoten es hem voerdane niet en scheydet van een*.

c. H1, A: *dat*.

d. Opschrift vlg. H2. H1, A: *Hoe dat hem God cledet...*

e. H2: *goedertierenheit*.

f. A: *vriendelic*.

g. *Ende waerom*: ontbr. A.

h. H2: *hi mi in hem trecken*.

i. A: *weder*.

j. ontbr. H2.

effectus sunt gemitus, ita ut numquam homo adeo ad Dominum ingemiscit, quin ei proximior quam fuit efficiatur. Gemitus enim qui ex amore et desiderio mei, sive gracie mee provenit, tria in anima operatur bona. Primo animam fortificat sicut bonus et suavis odor, qui hominem reficit et²³⁹ confortat²⁴⁰. Secundo, ipsam illuminat sicut sol domum (74r) antea tenebrosam. Tercio eam dulcificat, || ut omne quod agat sive patitur, magis sibi sapiat. Gemitus vero qui ex contritione provenierit, velut bonus legatus²⁴¹ Deo animam reconciliat, gratiam reo impetrat, et conscienciam turbatam serenat". Tunc illa intra se cogitabat quomodo fieri posset quod dicitur: „Peccator quacumque hora ingemuerit etc.", cum adhuc tamen hominem peccata sua confiteri oporteat, nisi vera necessitas confessionem excludat. Ad quod Dominus 106v respondit: „Cum aliquis pro reo intercedit, non tamen || servus ille statim ante faciem domini sui presumit accedere, nisi prius a sordibus se emundet, et vestibus se mundis induat. (74v) Sic peccator, licet || eum in gratiam meam susceperim, decet tamen eum sordes suas detegere et decore virtutum se vestire"²⁴².

96v

DE QUINQUE SUSPIRIIS QUIBUS HOMO OBDORMIAT

[III 34] Vidit aliquando animam suam in similitudinem lepusculi in sinu Domini apertis oculis dormire, et ait ad

239. ontbr. Ka, Keu, U 246.

240. U 246: *fortificat*.

241. ontbr. U 246.

242. U 246: *induere*.

- is van groter crachten, also dat die mensche nummermeer tot Gode en versuchtet, hi en wort hem naerre dan hi^a tevoren was. Want dat suchten datter compt uut minnen of begeerten mijns of mijnre gracen, dat werket in der sielen drie goede dingen. Ten ierste, soe sterket die siel gelijc als een goede ende suete roeke die den mensche sterct. Ten anderen mael, so verluchtet die siel gelijc die sonne een huys dat tevoeren duyster^b was. Ten derden mael versuetet die
- 74r siel op||dat alle dat si doet of lidet haer meer smakelic si. Dat suchten dat daer comt uut berouwe, dat versoent die siel Gode als goet legaet of boede ende bewerft den sonder genade ende verclaert die verstuerde consciencie". Doe overdacht dese maget in haer selven hoe dat wesen mocht, dat men seit: „In soe wat ure die sonder versucht^c, soe en sal ic al sijnre boesheit niet gedencken"¹, ende nochtan die mensch sijn sonden noch^d ierst^e biechten moet, ten waer dat rechte^f noet die biecht uitslote. Daerop antwoerde onse Heer: „Wanneer^g iemant bit voer enen schuldigen mensch, soe en vermeet^h hem die knecht niet vluchtsⁱ te gaen voer dat aensicht sijns heren, ten si dat hi hem ierst schoenmake van smette ende hem clede mit reynen clederen. Also die
- 74v sonder, al ist dat || ic hem ontfangen heb in mijnre genaden, nochtan betaemtet hem af^j te dwaen sijn smetten ende hem te cleden mit schoenheit der doechden".
- III 34 In eenre tijt sach dese maget haer siel na gelikenisse eenre hasen slapen mit openen ogen² in den schoet ons Heren.

1. Ez. 18, 23.

2. Vgl. b.v. Jacob van Maerlants *Der Naturen Bloeme* (uitg. Verwijs 1878) II 2596–7: *Hi (lepus) entie liebaert allene/Slapen die oghen wide ondaen.*

- a. Ontbr. H2.
- b. H2, A: *doncker*.
- c. A voegt in: *voor sijn sonden*.
- d. Ontbr. H2.
- e. Ontbr. A.
- f. A: *warachtighe*.
- g. H2: *waer*.
- h. H1: *vermeet*. A: *vermit*.
- i. H2: *vlusch*. A: *vluchs*.
- j. A voegt in: *te doen ende*.

Dominum: „Mi Domine Deus, da michi more animalis huius ut cum dormio corpore, vigilem ad te mente”. Cui Dominus respondit: „Sicut lepus ruminare et apertis oculis dicitur dormire, sic homo cum vadit dormitum, ruminet ||
 97r versum illum: ‘Oculi sompnum capiant²⁴³ etc.’ aut aliquid²⁴⁴ de Deo meditetur, vel cum Deo loquatur, et sic obdormiens
 (75r) cor eius ad me vigilabit. || Et si quid homini illi per sompnum mali advenerit, si sentit molestum et grave, signum est quod numquam a me separetur”.

38r [I 22d] Dixitque Dominus: „His quinque modis Cor meum
 38v cotidie osculari debes, sicut in matre habente || filiam sibi dilectam perpendere potes. Primo igitur faciem contempla-
 tur, et si aliquam deprehendit maculam, continuo diluit eam. Secundo, caput eius ornat corona. Tercio, nimio ducta affectu ipsam osculatur. Quarto introducit eam in cubiculum suum, demonstrans illi copias diviciarum suarum. Quinto
 (75v) reficit eam || optimo quo potest cibo. Eodem modo animam ad me venientem per penitentiam assumo in gratiam meam omnesque sordes²⁴⁵ illius detergo. Post hoc coronam illi impono cum variis virtutibus eam adorno. Sicque michi in ea complacens ex incontinenti amore specialis²⁴⁶ dulcedinis

243. Ka, Keu, U 246, M2 voegen in: *cor ad te semper vigilat*. U 246 vervolgt nog met: *dextera tua protegat, famulos qui te diligunt*.

244. U 246: *aliud*.

245. U 246: *maculas*.

246. Ka, Keu, U 246: *spiritualis* (vgl. 294).

- Ende si seide tot onsen Heer: „Mijn Heer God, gif mi na manieren deses^a diers, dat so wanneer ic slape in den slaep^b in den licham, dat ic totti dan waken mach in der herten”. Onse Heer antwoerde haer: „Alsoe als een hase edercauwet¹ ende slaept mit openen ogen, also soude een mensch, wanneer hi slapen gaet, edercauwen dat veers: ‘Die ogen moeten slaep nemen, dat herte moet altoes totti waken etc.’², of soude uutdencken van Gode of spreken mit Gode ende als hi also
- 75r ontslapen worde, soe sal sijn herte altoes || tot mi waken^c. Ende ist dat dien mensch iet quaets overcomt in den slape ende hijt hem voelt moylic ende swaer te wesen, dat sal hem een teiken wesen, dat hi nummermeer van mi gesceiden en wort”.
- I 22d In eenre tijt seide onse Heer tot hoer onder ander woerden: „In desen vijf manieren saltu dagelics mijn herte cussen, also du merken moeges aen eenre moeder, die een dochter hevet die si seer lief hevet: Ten iersten mael soe besiet si haer aensicht ende vindt si daer enige smette of vulnisse in, die dwaet si tehant af. Ten anderen mael soe ciert si hoer hoeft mit eenre cronen. Ten derden mael soe kusset si se uut groter begeerten. Ten vierden mael so inleidet si se in haer slaepcamer ende bewijst hoer die volheit hoerre rijcdommen. Ten vijften mael
- 75v soe spiset si se van der || alre bester spisen daer si van mach. Des gelijc soe ontfange ic die siel in mijnre genaden, die tot mi comt overmids penitencien ende afdwae alle hoer vulnissen. Hierna soe insette ic hoer een crone, wanneer ic se vercier mit mennigerhande doechden. Ende in aldusdaniger manieren, want ic mi in oer waelbehage ende van haerre^d minnen mi^e niet en can ontholden, so indrucke ic haer een

1. Herkauwt. Vgl. Lev. 11, 6.

2. 4e strofe van een oude hymne der Completen in de Vastentijd: *Christe, qui lux es et dies*, o.a. nog bewaard in het Dominicaans brevier.

a. H2, A: *des*.

b. *in den slaep*: ontbr. H1, H2, A.

c. *etc. of soude... tot mi waken*: ontbr. A.

d. A: *mijnre*.

e. A: *hoer*.

osculum sibi²⁴⁷ infigo. Dehinc familiari admissu ostendo illi per felicem experienciam²⁴⁸ deliciarum mearum, ex hoc cibo eam refectione optima, scilicet corporis et sanguinis mei sacramento”.

78r QUALITER HOMO PENAS SUAS DOMINO NOSTRO COMMUNICAT

[II 36a] Alia vice cum propter infirmitatem suam se
 (76r) inutilem reputaret et penas suas || infructuosas iudicaret,
 78v dixit || ad eam Dominus: „Singulas penas tuas amoris con-
 signa, dicens: ‘O amor, ea intencione qua hec de Corde
 Dei attulisti michi²⁴⁹ tibi committo, orans ut eas in summa
 gratitudine ibidem recontineas’. Cum etiam me laudare
 desideras in penis tuis nec prevalet, ora ut ea laude qua in
 cruce Deum Patrem in penis meis laudavi et ea gratitudine
 qua ipsi gratias egi, quia me voluit pro mundi salute talia
 pati, et in amore quo penas libens et volens sustinui, ipsum
 pro penis tuis collaudem et benedicam. Et sicut passio mea
 in celo et in terra infinitum attulit fructum, sic pene tue, sive
 (76v) quecumque || tribulatio hoc modo michi commissa, in
 unione passionis mee tam salutifera erit, ut singulis sanctorum
 in celo gloriam, iustis meritum, peccatoribus veniam et pur-
 gandis animabus conferat relevamen. Quid est quod divinum
 Cor meum non possit in melius commutare? Nam omne
 bonum quod celum et terra continet, de bonitate Cordis mei

247. U 246 voegt in: *impono et.*

248. Sol., Ka, Keu, U 246 voegen in: *divicias.*

249. ontbr. Ka, Keu, U 246.

cussen der geesteliker sueticheit. Daerna, uut heimeliker gesellicheit, toen ic hoer overmids saligen bevoelen^a die rijkdommen mijnre weelden. Daeruut spise ic se mitter alre bester spisen als mitten sacrament mijns lichaems ende mijns bloets”.

II 36a [HOE EEN MENSCH SIJN PINEN GODE ONSEN HERE BEVELEN SEL]^b

76r In eenre ander tijt, doe si haer om haere siecte wille onnutte rekende te wesen ende^c haer pinen || onvruchtbaer ordelde te wesen, soe sprac onse Heer tot hoer: „Doet der minnen alle dijn pinen te weten ende segt: ‘O minne, in dier meninge bevele ic di alle dese pijnlicheiden, uut welker dattu se gebracht hebste van therte Gods’, ende bidde dattu se in der hoechster dancbaerheit daer bewaerste. Oec soe wanneer du mi begeerste te loven in dinen pijnlicheiden ende dat niet en vermogeste, soe bidde, dat ic van dinen¹ pinen minen Vader wil loven ende benedien mit soedanigen love ende dancbaerheit, daer ic hem in lovede ende dancte in den cruce ende in dier liefden, in welker dat ic willens ende geern die pine doegede, die hi woude dat ic dogen soude voer salicheit der werlt. Ende also als mijn liden in hemel ende in eerde gebracht^d hevet oneyndelike vrucht, also dijn pinen of so wat || tribulacie, die mi in sodaniger manieren wort bevalen in der vereninge mijns liden, die sal also salich wesen, dat si enen ygeliken heilege in den hemel geven sal glorie ende een gerechten verdienste, den sonders genade ende den sielen die in den vegevuer sijn verlichtenisse. Wat isser dat mijn godlike herte niet verwandelen en mach int beste? Want alle dat goet dat^e hemel ende eerde in hem beslo-

76v

1. De vert. is niet correct; bij ons weten geeft geen enkel lat. hs. daartoe aanleiding.

a. H2: *gevoelen*.

b. Opschrift vlg. H2. Ontbr. A.

c. *haer om haere siecte... te wesen ende*: ontbr. A.

d. A: *ghevraghet*.

e. *goet dat*: ontbr. H2.

profluxit”.

- 79v [II 41] Item audivit quod cum homo se minus sentit in oracione devotum, amore frigidum et a Deo elongatum, invocet amorem, committens ei legacionem suam, orans ut gratiam sive devocionis studium sibi dignetur impetrare. ||
(77r) Similiter omnia bona que agit tradat amori custodienda, ut ea postmodum in melius commutata²⁵⁰ recipiat. In omni quoque tribulacione et dolore amorem in auxilium suum invitet, quia eo presente, homo laborem non sentit, nec deficiet in adversis.

- [II 42] Post hec audivit ab angelis hanc vocem²⁵¹: „Obliviscere populum tuum et domum patris tui”²⁵². In omnibus istis intellexit²⁵³ quod cum Deus animam per intimam contemplacionem dignaretur extollere, semetipsam et omnia peccata sua eciam debet oblivioni tradere, quatenus expedicius Deo vacans, his que sibi revelantur || limpidius valeat inherere.

- 86v [III 11] Et adiecit Dominus: „Cum aliquam gratiam tibi

250. ontbr. Ka, Keu, U 246.

251. *hanc vocem*: ontbr. Ka.

252. Ka, Keu, U 246 i.p.v. *et domum patris tui; etc.*

253. Ka, Keu, Ch.: *in verbis istis*. U 246: *in his verbis*.

- ten hevet, dat is gevloyet van der goetheit^a mijns herten”.
- II 41 Item op een tijt hoerde si van onsen Heer, dat soe wanneer hem een mensch luttel devoet vindet in den gebede ende kout van minnen ende ververret van Gode, soe sal hi aenroepen die min ende bevelen hoer sijn baetscap ende bidden dat si hoer geweerdigen wil hem te bewerven gracie of vlichticheit der || devocien. Des gelijcs alle dat goet dat hi doet, dat sal hi der minnen geven te bewaren, opdat hi dat namels weder^b int best of verbeter^c ontfangen mach. Ende in al sijn tribulacien ende rouwe^d sal hi die minne noden tot sijnre^e hulpen. Ende^f soe wanneer die minne tegenwoerdich is, soe en gevoelt die mensche^g geen arbeit, noch hi en ontbreket^h;¹ niet in wederheiden¹”.
- II 42 Hierna hoerde si van den engelen dese stemme: „Verghet dijn volc ende dat huus dijns vaders ende die coninc sal dijn schoenheit¹ begeren”². In desen woerden verstont si dat soe wanneer God hem geweerdicht die siel te verheffen overmids inwendiger contemplacien, soe sal si hoer selven ende oec al hoer sonden vergeten, opdat si te ledichliker^k;³ Gode aendencken mach ende te claerliker aenhangen
- 77v mach¹ || dien dingen die hoer geopenbaert werden.
- III 11 In eenre tijt seide onse lieve^m Heer tot deser maget onder ander woerdeⁿ: „Wanneer ic di enige gracie geve, soe laet

1. Versaagt. Vgl. MNW V 1003, 7.

2. Ps. 44, 11.

3. Onbelemmerder.

a. H2: *godheit*.

b. ontbr. H2.

c. A i.p.v. *int best of verbeter*: *voor een beter*.

d. A: *verdriet*.

e. H2: *dijnre*.

f. H1, H2, A: *want*.

g. H2 i.p.v. *die mensche*: *si*.

h. H2: *ghebreket*.

i. A: *teghenheiden*.

j. H1 voegt in: *wesen*.

k. H2: *lediker*.

l. ontbr. H2.

m. ontbr. H1, H2, A.

n. *onder ander woerde*: ontbr. A.

87r dedero²⁵⁴ omnia pretermittens, te exoccupa quatenus infusa
gracia liberius et expedicius perfruaris || quia illa hora nichil
melius aut utilius facere potes...”

73v [II 22] Post hoc semel cum congregacio cuidam funeri
processionaliter obviaret, hec Dei ancilla videns campi
planiciem multum sibi complacuit. Et dixit ad Dominum:
(78r) „Mi Domine, quid in hoc deliqui, quod me in circumspiciendo
sic in speciositate campi delectabar?” || Respondit: „Contra
obedienciam fecisti et michi non intendisti; insuper et pro
anima defuncti orare neglexisti”. Et illa: „Doce me, aman-
74r tissime, qualiter de cetero si contigerit || exire, faciam?”
Respondit: „Dum primo a choro exitis, legite illum versicu-
lum: ‘Deduc me, Domine, in via tua et ingrediar in veritate
tua. Letetur cor meum ut timeat nomen tuum’. Sicque in
timore meo exeatis, accipientes me in socium itineris quasi
baculum unde sustentemini. Et sic egredientes domos et
ipsam viam omniaque vobis occurrencia²⁵⁵ cum dextra
(78v) mea || benedicatis, eruntque ex hoc benedicta. Cum enim
homo vanam habuerit leticiam, semper cor eius postmodum
aggravatur. Qui vero in corde timorem meum habuerit non

254. Ka, Keu, U 246 i.p.v. *tibi dedero: sentis de (ex) Deo.*

255. Ka, Keu, U 246: *et omnia que vobis occurrunt.*

alle dinc achter ende ontkommer di van allen dingen, opdattu der ingestorter graciën te vriliker ende te ledichliker^a moges gebruken, want in dier uren en mogestu niet beters of orberlikers doen”.

- II 22 Doe die vergaderinge daer dese devote^b maget in woende eens tegemoet ginc mit processien een dode, dese deerne Gods, doe si sach die slechte effen^c suverlicheit eens^d campos of veldes, so behaechde haer die seer wael ende si seide tot onsen Heer: „Mijn Heer^e, wat heb ic daer in misdaen, dat ic soe alomme sach ende genuechte had in die
- 78r suverlicheit des veldes?” || Onse Heer antwoerde: „Du hebste tegen gehoersamheit gedaen ende mi niet aendachtich geweest. Daerenboven so hebstu vergeten te bidden voer die siel dies doden mensches”. Ende si seide: „Leer^f mi, o alre minlicste^g, hoe dat wi voertmeer doen sullen oft geviel dat wi uitgingen”. Hi antworde: „Soe wanneer dat ghi ierst¹ uten choer gaet, so suldi dit veers lesen: ‘Leidet mi, Heer, in dinen wegen ende ic sal ingaen in dijnre waerheit; mijn herte moet verbliden opdattet dinen naem ontsie’². Ende aldus soe gaet uut in mijnre vresen ende neemt mi tot enen geselle uwes weges als een stock daer ghi op loenen moget³. Ende in aldusdanigen schijn wanneer ghi ergent uitgaet, soe
- 78v sult ghi^h alle die u ontmoeten, mit mijnre rechter||hant gebenedien, ende daervan sullen si wesen gebenedijt. Want soe wanneer een mensche hevet ydel blijtschap, soe wort sijn herte altoes namens daervan beswaert. Mer die mijn vrese

1. Zodra. Vgl. noot 7, pag. 215.

2. Ps. 85, 11.

3. Vgl. Ps. 22, 4: *Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt*.

a. H2: *ledeliker*.

b. A: *salighe*.

c. A i.p.v. *slechte effen*: *grote*.

d. A voegt in: *al te sconen*.

e. *mijn Heer*: ontbr. H2, A.

f. A: *seght*.

g. H2 voegt in: *Here*. A voegt in: *God*.

h. In alle hss. van groep N wordt de vert. van: *domos et ipsam viam overgeslagen*.

contristabitur, sed veram leticiam obtinebit. Dehinc cum funeri appropinquis, recolere potestis processionem illam, qua in die iudicii omnes resurgendo cum corporibus suis michi occurrent, et ego cum ineffabili gloria et maiestate, stipatus omnium²⁵⁶ angelorum et sanctorum multitudine, illis obviabo. Orabitur etiam pro anima defuncti, ut si in (79r) penis est, cicius absolvatur; aut si || impedimento aliquo a me amoveatur, ab hoc liberetur, michi sanctisque meis cicius²⁵⁷ coniugatur, et fiat dignus glorificationis future, ut cum leticia et gloria in die illa tremenda michi presentetur”.

80v

DE MONTE VIRTUTUM ET SANCTIS IN EO VISIS

[I 13b] Alia vice revelatus est sibi mons in quo ibat cum Jesu et pervenerunt ad parvam domum factam ex argento perspicuo, circa quam vidit pueros iocundos albis indutos, saltantes et Dominum laudantes, quos intellexit esse infantes qui infra quinque annos decesserunt et ibi sine fine exultant.

256. Sol., Ka, U 246: *omni*. Keu: *cum*.

257. *cicius*: ontbr. U 246.

- hevet, die^a en wort niet bedroeft, mer hi sal behouden warachtige bliscap¹. Hierna soe wanneer ghi den doden lichaem genaect, soe moechdi gedencken dier processie, hoe si in den dage des oerdels alle verrisen sullen ende mi moeten mit haren lichaem² ende hoe dat ic mit ontsprekeliker glorien ende moegentheit hem sal tegemoet comen, ombeset mit voelheit der^b engelen ende der heiligen. Oec soe sel ghi bidden voer die siel des doden, opdat, of si in der pinen is, dat si daer te haesteliker af^c ontbonden mach werden. Of ist || dat si van eniger hindernisse van mi verscheiden is, dat si daarvan moet verloest werden ende^d weerdich moet werden der toecomender glorificieringe, opdat si mit vroude ende blijscap in dien beveliken dage^e;³ mi gepresentiert mach werden”.
- I 13b In eenre tijt wart deser maget geopenbaert enen berch in welken si ginc mit Jesu ende si quam tot een cleyn huus⁴, dat gemaect was van claren, doersienliken sulver, daer si bi sach kinderkens die seer vrolic waren, ende si waren^f gecledet mit witten clederen ende si sprongen ende loveden den Heer; die si verstont te wesen die kinderkijns die beneden hoer vijf jaren⁵ gestorven waren ende daer sonder einde

1. Vgl. Eccli. 1, 12: *Timor Domini delectabit cor, et dabit laetitiam.*

2. De vert. is niet correct. De tekst is een allusie op het symbolum Athanasii: *Ad cuius adventum omnes homines resurgere habent cum corporibus suis* (Denz. 40)

3. *Die illa tremenda*: ontleend aan het resp. Libera van de begrafenisliturgie.

4. Dit visioen is geïnspireerd op Joa. 14, 2: *In domo Patris mei mansiones multae sunt*, welke tekst voor de theologie aanleiding werd zich de vraag te stellen naar de gradatie dezer woningen. Vgl. AUGUSTINUS, *In Joan. Ev. tract.* 67 en THOMAS VAN AQUINO, *Summa Theol. Suppl.* 93, 2.

5. Ofschoon over het algemeen de eerste zeven levensjaren als het tijdperk van de infantia werden beschouwd, vinden wij ook de op Aristoteles teruggaande opvatting, die dit tot de eerste vijf jaren beperkt. Vgl. b.v. Jacob van Maerlants *Der Naturen Bloeme* I 17–24: *Dander etael die gaet in, | Als kinder doen spreken begin; | Ende men seghet die spade gaen, | dat si teerst spreken bestaen. | Lettel vintmer die wel spoken. | Eer hem die monde was beloken. | Int vijfste jaer, als Aristotiles tellt. | Heeft tkint siere langhe die elt.* Zie ook B. VAN DEN EERENBEEMT C&SsR, *Het kind in onze middeleeuwse literatuur*, Amsterdam, 1935, hoofdstuk I.

a. Hs. herhaalt: *die*.

b. H2 i.p.v. *voelheit der: voel*.

c. ontbr. A, voegt in: *uut verlost ende*.

d. A voegt in: *my ende mijnre heiligen te eer toeverselt mach werden ende*.

e. *in dien beveliken dage*: ontbr. A.

f. *ende si waren*: ontbr. A.

- (79v) Deinde devenit²⁵⁸ ad domum || ex purpureo incisam lapide, circa quam multitudo animarum decantabat in purpureis indumentis, quas viduas et coniugatas cognovit et communem populum beatorum. Deinde venerunt ad domum de rubeo saphiro excisam, circa quam erat innumerabilis multitudo sanctorum amicti coccino: ille scilicet beate anime, que in hac vita pro Christo certantes dyabolum vicerunt, ibique cum Domino sine fine letantur. Post hec longius euntes venerunt ad domum ex auro purissimo constructam, quam Dominus anime demonstrans ait: „Hec domus est caritas, de qua scriptum est: ‘Ducam te in domum matris mee et in cubiculum genitricis mee’²⁵⁹. Mater mea est caritas et ego filius caritatis”. In quo divinitus intellexit, quod beata Virgo nimio ardore Spiritus Sancti inflammata, ex calore amoris
- (80r) Spiritus Sancti Filium Dei concepit. || Sicque Christus filius est caritatis et mater eius caritas.

85v

QUALITER HOMO COR DEI SALUTET

86r

[III 8] Angelus Domini aliquando apparuit || famule Christi et tulit de corde eius quasi cartam, que sanguine suo ita erat inscripta: „Deus fidelis, in quo non est iniquitas”, et

258. U 246: *venerunt*.

259. *et in cubiculum genitricis mee*: ontbr. Ka, Keu.

vervrouden. [Daerna quamen si tot een huus dat uitghe-
seden was uut enen purpuren steen, daer si bi sach een grote
menichte der zielen ende zonghen in purpuren¹ clederen.
Die welc si bekende te wesen die weduwen ende die in der
79v echtscap gheweest hadden ende dat ghemeen volc der
saligher]^a. Daerna quamen si tot huus, dat uutgesneden
was uut enen || roden saphier². Daer omtrent was een on-
tellike gevoeltheit der heiligen, die ombevangen waren mit
roet samijt³, als die salige zielen die in desen leven om Christo
stridende den duvel verwonnen hadden ende daer mitten
Heer sonder einde verbliden. Hierna doe si veeer ghinghen,
doe quamen si tot een huus dat getymmert was van den alren
puersten goude, welc huus onse Heer der zielen wijsde ende
sprac: „Dit ist huus der minnen^b, daervan gescreven is:
‘Ic sal di leiden int huus mijns moeders ende in die slaepcamer
mijns winsters’⁴. Mijn moeder is die minne ende ic bin een
soen der minnen”. Daer si godliken in verstant, dat onse
80r lieve Vrouwe, uut alte groter brant des Heiligen Geestes
ontsteken, ontfenc den Sone Gods uter || hetten der minnen
des Heiligen Geestes. Ende aldus soe is Christus een soen der
minnen ende sijn moeder is die minne.

III 8 [HOE EEN MENSCH DAT HERTE GODS GRUETEN SEL]^c

Die engel des Heren verscheen op een tijt deser deerne
Christi ende nam van haere herten als een brief, daerin ge-
screven was mit hoeren blode aldus: „Die getrouwe God, daer

1. In I 7 (96v) wordt purper aangegeven als de kleur der nederigheid, scharlaken rood als die der lijdzaamheid en goud als die der liefde.

2. De saffier is het symbool der deugden. Vgl. RÉMY DE GOURMONT, o.c. p. 212. Opmerkelijk is dat de saffier *rood* genoemd wordt, daar de kleur van deze steen *blauw* is.

3. Fluweel.

4. Hoogl. 3, 4.

a. Inlas vlg. H1, idem A. Ontbr. H2. A i.p.v. *saligher*: *salicheit*.

b. H2: *zielen*.

c. Opschrift vlg. H2.

illud: „Mallem mori quam criminaliter a te separari”, quam Domino cum gaudio presentabat. Mane etenim dum cogitationibus infestata fuisset, illa hec cogitaverat resistendo. Et ait Angelus ad eam: „Hec tu hodie cogitaveras; et hoc scias: quociens homo cogitationibus et desideriis suis || (80v) resistendo, proponit in corde suo potius mori quam velle peccare, statim coram Deo acceptabitur, ac si homo virtutem illam opere perfecit”. Tunc illa procidens ad pedes Domini conquesta est quod omne tempus vite sue inutiliter vivendo consumpsisset, proponens de cetero, si possibile esset, quod usque ad diem extremi iudicii²⁶⁰ vivere vellet etiam in maximis penis et doloribus in quibus homo vivit super terram. Cui Dominus: „Pro omnibus que neglexisti²⁶¹ saluta Cor meum in divina bonitate, quia ipsum est fons et origo totius²⁶² (81r) boni et unde omne bonum procedit. Secundo, || saluta Cor meum in affluentia omnis gratie que effluxit, effluit et effluet et^{262a} omnes sanctos et animas salvandorum. Tercio, saluta venam illam dulcissimam²⁶³ benignissimi Cordis mei, que

260. Ka, Keu, U 246: *ad extremum diem*.

261. U 246: *neglegentiis tuis*.

262. U 246: *omnis*.

262a. Sol., Ka, Keu, U 246: *in*.

263. U 246: *dulcissimam*.

80v geen boesheit in en is''¹. Ende oec dit: „Ic woude eer sterven
 dan overmids sonde van di verscheiden werden''². Welken
 brief die engel onsen Heer mit blijtschap toende^a. Want des
 morgens doe si gemoeyet was van hoeren gedachten³, doe
 had si dit gedacht al wederstaende. Ende die engel seide tot
 hoer: „Dit dachtete^b huden; ende weet dat, dat hoe die
 81r menschen sinen gedachten [ende begheerten]^c weder||staet
 ende opset in sijnre herten dat hi liever sterven wil dan te
 willen sondigen, tehant wort dat voer Gode^d ontfangen
 alsof die mensche die doechde volbracht had''. Doe viel
 dese maget totten voeten ons Heren ende claechede dat si
 alle die tijt hoers levens onnuttelike levende overgebracht
 had^e, ende opsette voertaen, waert mogelic, dat si totten
 utersten dach leven woude in die alre meeste pinen ende
 droefheiden ende rouwen, daer ie mensche in^f levede op der
 eerden^g. Onse Heer seide tot hoer: „Voer al dattu versumet
 hebste, so grutet mijn herte in dier godliker goetheit overmids
 welker dat is een fonteyn ende een beginsel alles goets, ende
 waervan dat alle goet voertcoemt. Een anderen mael so ||
 grutet mijn herte in die toevloeynge alre gracen, die uut-
 gevloeyet is ende uutvloyen sal allen heiligen ende allen
 sielen ende diegeen^h die behouden sullen werden. Ten
 derden mael so grutet die suetvloyende ader mijns alre lief-

1. Vgl. Deut. 32, 4: *Deus fidelis et absque ulla iniquitate* (Canticum Moysi) en Ps. 91, 16: *Rectus Dominus Deus noster, et non est iniquitas in eo*.

2. Vgl. het slot van een oud biechtgebed (dat nog voorkwam in een op het einde van de 19e eeuw te Kevelaar uitgegeven latijns gebedenboek „Venite exultemus"): *Da Domine, ut deinceps diligam te, ut serviam tibi constanti voluntate et gratiam tuam conservem, et potius moriar quam ex illa per peccatum iterum excidam*.

3. Nl. slechte gedachten.

a. A: *presentierde*.

b. A: *doestu*.

c. inlas vlg. H1, H2. A: *sinen begheerten wederstaet mitter begheerten*.

d. *voer Gode*: ontbr. A.

e. A i.p.v. *levende overgebracht had*: *geleest hadde*

f. H2 voegt in: *gheboren wert in*.

g. H2 i.p.v. *der eerden*: *eertrijc*

h. H1, A: *ende uutvloeyet ende uutvloyen sal in allen (A:den) heilighen ende in den zielen dergeenre*.

tociens erumpens infudit et²⁶⁴ inebriavit animam tuam tor-
rente mee divine voluptatis”.

86r

DE SALUTACIONE DOMINI ET EIUS CONSOLACIONE

[III 9a] Cum die quadam anime sue dilectum precor-
dialiter salutasset, ille dixit: „Cum salutas me, resaluto te;
cum me laudas, laudo meipsum in te²⁶⁵; cum gracias agis, ago
et ego in te et per te gracias Deo Patri, licet quandoque mi-
nime²⁶⁶ sencias”.

- (81v) [III 9b] Sciendum quod eodem modo cum || homo
laudat Deum vel orat sive quodcumque facit, et ipsi non
sapit, Deum²⁶⁷ tamen cui nec accrescit nec decrescit, sed
immutabilis perseverat, ideo minus non sapit nec ideo
minus²⁶⁸ acceptat; qui numquam nisi in semetipso et ex suo
amore erga animam commovetur; quo pro suo beneplacito
et secundum quod anime expedire noverit, eam sua dulcedine
allicit et amore suo liquefacere facit. Immo tunc quodam-
modo gratanter suscipit qui aliquando anime amantis erga
se fidelitatem cupit experire.

87r

DE TRIBUS DISPOSICIONIBUS CORDIS HUMANI

- (82r) [III 12] Orante Christi ancilla dicit ad Dominum: „O

264. U 246 voegt in: *influit et*.

265. *cum me laudas... in te*: ontbr. Ka.

266. Ka, Keu, U 246: *minus*.

267. Ka, Keu, U 246: *Deo*.

268. ontbr. Ka.

licsten herten, die also mennichwerf uutstuerende^a ingestort hevet ende droncken gemaect dijn siel mitten springenden born¹ mijnre godliker weelden”.

- III 9a In eenre tijt doe si den lief hoeren sielen Jesum herteliken^b gegrutet had^e, doe seide hi: „Soe wanneer du mi groteste, so gruet ic di weder. Soe wanneer du mi loveste, so love ic mi selven in di. Soe wanneer du mi danckeste^d, so seg ic oec in di ende doer di danc Gode minen^e Vader, al ist dattu
81v bewilen niet en gevoelste”. [III 9b] Het is te weten, dat || nae deser selver wisen hoe meer^f enich mensche Gode lovet of biddet of iets anders goets doet dat hem niet en smaect, dat Gode dat niet te min en smaect, noch te min ontfanclic en is, die^g in genen dingen toe en nemet noch en verminret, mer altoes onwandelbaar blivet ende nummermeer dan in hem selven ende uut sijns selfs liefde beweget en wort, mit welker na dattet der sielen vorderlic is, dat hi se om sijn walbehagen met sijnre sueticheit tot hem trect ende mit sijnre minnen bemorwet². Ja ummer³ dan eensdeels ontfanct hijt meer dancbaerliker, die somwilen begeert te ondervinden ende te vernemen tot hem waerts der minnender sielen getrouwicheit.

III 12 [VAN DRIEEN GHESCICTHEDEN DES MENSCHELIKEN HERTES]^h

- 82r Doe dese deerne Christi op enen tijt in hoeren gebeden was, doe seide si tot onsen Heer: „O dusentwerf begeerende

1. Dit beeld hangt samen met de van Galenus afkomstige opvatting, dat het bloed via één grote lichaamsslagader onder herhaalde impulsen van het hart de organen stootsgewijs doorspoelt. Vgl. J. H. VAN DEN BERGH, *Het menselijk lichaam I*, Nijkerk, 1960³, p. 35.

2. Zacht stemt, vermurwt. MNW I 876 geeft wel dit woord, maar niet als vertaling van *liquefacere*.

3. Ja zelfs.

a. A: *uutghestort ende*.

b. ontbr. A.

c. A voegt in: *dien si hertelike mynde*.

d. H1, H2, A: *danc segste*.

e. H2: *dinen*.

f. A i.p.v. *hoe meer*: *wanneer*.

g. De rest tot en met *der minnender sielen getrouwicheit* ontbr. A.

h. Opschrift vlg. H2. A: *van drieen zuchten...*

milies desiderate, utinam de ultimis terre abissis ad te gemere possem!" Cui Dominus dixit: „Et quid hoc tibi proficeret? Ubicumque enim es, suspiriis tuis me tibi intrahis. Sicut enim cor humanum absque aere vivere non potest, sic anima absque meo spiritu minime vivens velut mortua reputatur. Et sicut cor hominis tres habet meatus, unum unde aerem spirat, alium unde cibo et potu confortatur, tertium unde ceteris²⁶⁹ membris vires²⁷⁰ ministrat, sic et cor anime (82v) tres habet meatus. Per primum || spiritum meum divinum intrahit sibi unde vivat. Per secundum verbo Dei, scilicet predicationibus et aliis scripturis sanctis velut optimo cibo confortatur. Per tertium caritatis operibus fortitudinem membris ministrat. Et quia anima membris propriis caret, Ecclesie membris, que velut sua reputet, ipsam caritatem impendat, scilicet pro iustis et bonis laudes et gratarum actiones referendo, pro mediocribus orando ut in melius proficiant, pro malis ut convertantur, pro quolibet tribulato ut secundum suam indigenciam consoletur, pro animabus in (83r) purgatorio || existentibus²⁷¹ ut cicius purgate ad celi gaudia pervenire²⁷² mereantur”.

121v

DE REDEMPCIONE CAPTIVORUM

[V 28] Item dixit ad eam Dominus: „Qui pro captivis

269. U 246: *aliis*.

270. ontbr. Ka, Keu, U 246.

271. in *purgatorio existentibus*: ontbr. Sol., Ka, Keu, U 246.

272. Sol., Ka, Keu, U 246 i.p.v. *ad... pervenire: celi gaudia adipisci*.

lief, of ic van den lesten afgronden der eerden tot di mocht
 suchten". Onse Heer antwoorde hoer: „Ende wat soude di
 dat baten? Want so waer du biste, daer intreckeste mi in di
 mit dinen suchten. Hierom also dat menschelike herte sonder
 lucht^a niet en mach leven^b, also die siel die sonder minen
 geest levet, die wort gerekent te wesen als doet. Ende also
 als dat herte des menschen hevet drie wegen: enen wech
 daert tot hem trect die lucht, enen anderen daert van ge-
 sterct wert mit spise ende mit drancke, enen derden daert
 den anderen leden mede dient¹, also hevet oec dat herte
 der sielen drie wegen. Bi den iersten wech, so intrecket tot
 82v hem || minen godliken geest, daert van leeft. Bi den anderen,
 soe wortet gesterct mitten woerde Gods als mit predikingen
 ende anderen heiligen scriften als mitter alre bester spisen.
 Bi den derden soe dientet den leden sterckheit overmids
 werken der minnen. Ende want die siel dervet eygen^c leden,
 so sal si haer minnen bieden den leden der heiliger Kerken,
 die se recht achten sal als hoers selfs leden, als voer den goeden
 ende gerechten Gode offerende^d lof ende dancbaerheit
 der gaven; voer diegeen die middelbaer goet sijn, dat si in
 enen beteren staet voertgaen moeten; voer die quade, dat si
 bekeert moegen^e werden; voer een ygelic die in tribulacie
 is, dat hi nae sinen behoef getroest moet worden; voer die
 83r sielen, dat si haestelic || gesuvert^f moeten werden ende ver-
 dienen moegen te vercrigen^g die blijtscappen des hemels".
 V 28 In eenre tijt seide onse Heer tot hoer: „Soe wie dat nut-

1. Volgens de Galeense opvatting ontvangt het hart vanuit de longen de lucht en
 vanuit de lever het uit spijs en drank bereide bloed. Tegelijk met de lucht en goeddeels
 identiek daaraan ontvangt het hart uit de longen leven, geest, „spiritus". Vandaar dat
 Mechtild in haar toepassing kan zeggen: *Per primum spiritum meum intrahit sibi unde vivat*.
 De derde opening is die van de grote lichaamsslagader. Vgl. noot 1, pag. 343.

- a. A: *suchten*.
- b. H2: *loven*.
- c. A i.p.v. *siel dervet eygen: kele dient den anderen*.
- d. H2: *offerhande*.
- e. H2, A: *moeten*.
- f. H2: *getroest*.
- g. *te vercrigen*: ontbr. H2.

sive in corpore, sive in peccatis proficue voluerit orare, oret per amorem qui me in utero novem mensibus captivavit. Secundo, qui me pannis et fascia constrinxit. Tercio qui me vinctum in manibus iniquorum²⁷³ tradidit. Quarto, per vincula quibus Iudei me tradiderunt vinctum in manibus iudicis. (83v) Quinto, cum ad columpnam fui ligatus in || flagellacione. Sexto, cum tentus clavis cruci fui affixus. Septimo, cum mortuus²⁷⁴ || fui involutus et sepulchro inclusus, quatenus per 122r amorem qui in omnibus his qui me vinctum tenuit, liberem hominem illum ab omnibus vinculis suis sive peccatis”.

102v

QUO NOVICIE SE HABEANT

[IV 16] Benigna caritate, qua omnium semper memor, eciam pro noviciis Dominum exorabat, quatenus eas in vere Religionis et sanctitatis professione confirmaret. Pro quibus a Deo tale responsum accepit: „‘Inambulabo in eis et inhabi- (84r) tabo || et ipsi populus meus erunt’. ‘Inambulabo’ per sancta desideria et bonam voluntatem earum. ‘Inhabitabo’ per amo-

273. Sol., Ka: *in manus impiorum*. Keu: *in manibus impiorum*. U 246 sic.

274. Sol., Ka, Keu, U 246 voegen in: *sindone*.

83v teliken bidden wil voer diegeen die gevangen sijn weder in den lichaem of in sonden, die sal bidden bi dier minnen, die mi negen maenden gevangen hielt in den^a lichaem. Ten anderen mael bi dier minnen, die mi bant in doekeren ende mit enen swechtel^b. Ten derden mael sal hi mi bidden bi dier minnen, die mi gebonden overgelevert hevet in den handen der boser menschen. Ten vierden mael bi dien banden, mit welken mi die ioden overleverden gebonden in den handen des richters. Ten vijften mael doe ic aen die columpne gebonden was in der || ghesellinge <!). Ten sesten mael doe ic uutgerect was [ende mit naghelen ghespikert was]^c aen den cruce. Ten sevenden mael doe ic doet was ende gewonden in een cleet ende besloten in den grave, opdat ic bi dier minnen, die mi in allen desen gebonden hielt, dien mensch verlossen wil van allen banden of sonden”.

IV 16 [HOE DAT DIE BEGINNENDE MENSCHEN, DIE NOCH NOVICIJ SIJN HEM HEBBEN SELLEN]^d

84r Uut liefliker godliker minnen, daer dese salige maget alre menschen in gedachtich was, soe bat si oec onsen Heer voer die susteren, die in hoer proeveliaer¹ waren, dat hi se woude vestigen ende stercken in die professie der gewariger religien^e ende heilicheit. Voer wien si aldusdanige antwoerde ontfinc van Gode: „Ic sal in hem wanderen ende in hem wonen || ende si sullen mijn volc wesen”². ‘Ic sal in hem wanderen’ overmids heiligen begeerten ende hoeren goeden wille ende ‘ic sal in hem wonen’ overmids vereninge der

1. Noviciaatsjaar.

2. 2 Kor. 6, 16 (Ez. 37, 27; Lev. 26, 12.)

a. A: *mijnre moeder*.

b. A: *weyndel*.

c. Inlas vlg. H1, H2, A. *was* ontbr. A.

d. Opschrift vlg. H2.

e. A: *regulen*.

ris unionem. 'Et ipsi populus meus erunt' per bonam et laudabilem conversacionem suam et Ecclesie sancte profectum et augmentum. Omnes enim quos suo bono exemplo, virtutibus et doctrina attraxerint, et quos suis oracionibus lucrati fuerint, pro Ecclesia orantes ut in melius proficiant, pro peccatoribus ut convertantur, et omnes anime que precibus earum a penis liberabuntur, in numerum populi sui computabuntur".

[IV] 17 In die autem professionis earum, cum iterum (84v) pro eisdem || orasset, dixit ad eam Dominus: „Rogare²⁷⁵ me debent, ut dem ipsis oculos intelligencie, quibus me et omnia eis salutaria videant, et vere agnoscant. Ut dem eis²⁷⁶ aures obediencie, ad omne imperium et regulam et prelati sui voluntatem paratas²⁷⁷. Os quoque sapiencie, quo oraciones et laudes meas semper proferre, et que proximis congruunt, docere sciant. Postulent eciam cor amans sibi dari, quo me et omnia in me et propter me pure diligant.

103r Manus || eciam bone operacionis ut omnia opera intente ||

275. Sol., Ka, Keu, U 246: *orare*.

276. *ut dem eis*: ontbr. Sol., Ka, Keu, U 246.

277. U 246: *quibus ad omne imperium... sint parate*.

minnen. 'Ende si sullen mijn volc wesen' overmids^a haerre goede ende lovelike wanderinge ende toenemen ende^b veroeking¹ der heiliger Kerken. Want alle diegeen die si tot hem trecken mit hoeren goeden exemplen ende doechden ende leringen ende die si winnen mit hoeren gebeden; bid-dende voer die heilige Kerke, dat si int beter voertgaen moet; voer die sonders, dat si bekeert werden moeten ende alle die sielen overmids haren gebeden van den pinen verlost sullen werden, die sullen werden^c gerekent in den getale hoers volcs".

IV 17 In den dage hoere professien^d, doe si weder voer die
84v selve || gebeden had, doe seide onse Heer tot haer: „Si sullen mi bidden, dat ic hem geve ogen der verstandelheit², daer si mi ende alle dat hem salich is mede sien mogen ende warachtelic bekennen. Dat ic hem oec geve oren der gehoersamheit³, bereit tot allen geboden ende regel ende statuten^e ende totten wille hoers oversten. Oec soe sullen si bidden dat ic hem geve een mont der wijsheit⁴, daer si hoer gebede ende mijn lof altoes in mogen voertbrengen ende oec hoeren naesten leren moegen dat hem nuttelic^f ende orberlic is. Oec sullen si bidden dat ic hem geve een minnende herte, daer si mi ende alle dingen in mi ende om mi puerlic^g mede mogen minnen. Oec dat ic hem geve hande goeder

1. Vermeerdering. Niet in MNW, alwaar alleen *okinge*, V 66.

2. Evenals in III 17 (69r) zijn de combinaties van zintuigen en deugden ontleend aan de H. Schrift. Voor het verband tussen oog en kennis vgl. o.a. Ez. 1, 18 en Zach. 3, 9 (Gods oog als symbool van zijn alwetendheid), Hand. 26, 18; Ef. 1, 18: *Deus... det vobis... illuminatos oculos cordis vestri ut sciatis quae sit spes vocationis eius*. Gen. 3, 5: *Aperientur oculi vestri... scientes bonum et malum*. Spr. 22, 12: *Oculi Domini custodiant scientiam*.

3. Voor het verband tussen oor en gehoorzaamheid vgl. 2 Sam. 22, 45: *auditu auris obediens mihi*. Ps. 17, 45: *In auditu auris obediuit mihi*.

4. Voor het verband tussen mond en wijsheid vgl. Ps. 36, 30: *Os iusti meditabitur sapientiam*. Spr. 10, 31: *Os iusti parturiat sapientiam*.

a. *vereninge der minnen... overmids*: ontbr. A.

b. H1, A: *in*.

c. *die sullen werden*: ontbr. A. H2 i.p.v. *werden*: voer *die*.

d. A i.p.v. *hoere professien*: doe si *professie dede*.

e. A voegt in: *te houden*.

f. H1, H2, A: *nut*.

g. Ontbr. H2.

- (85r) faciant et studiose [IV 16] et perfectam in omnibus humilitatem habeant, nulli se comparantes, et nullum omnino spernentes". [IV 17] Cum vero letania fieri pro eis, vidit beatam Virginem et deinde singulos²⁷⁸ sanctos, qui ibi nominabantur, flexis cum reverencia genibus pro ipsis Dominum exorare. Et dum professionem facerent, Dominus Jesus in amplexus amantissime suscepit, porrigens singulis dexteram suam in adiutorium voti sui, et protectionem a malis. Accedentibus etiam ad sanctam communionem dulcissimum osculum singulis infixit, in quo unum cum ipso felici unione sunt effecte.
- (85v) [IV 18] Unde intellexit quod Dominus || in die professionis²⁷⁹ cuiuslibet religiosi ipsum in paternum suscipit amplexum, a quo numquam eum dimittit, donec homo, quod absit, voluntaria deliberacione obediencie contradicat. Tunc quasi subtrahit se dextere Dei, cum de cetero non poterit implicari, donec per veram penitentiam ac dignam satisfactionem²⁸⁰

278. U 246: *omnes*.

279. U 246: *in professione*.

280. U 246: *per penitentiam dignam et satisfactionem*.

85r werken^a1, opdat si al hoer^b werken aendach || telic
 IV 16 ende vlitelic mogen doen || ende houden mogen volmaecte
 oetmoedicheit in allen dingen, hem niemant te geliken ende
 IV 17 niemant te versmaden. || Doe men die letenien² voer hem
 las, doe sach sie onse lieve Vrouwe ende alle die sancten, die
 daer genoemt worden^c, mit geboghene knyen uut eer-
 weerdicheit den Heer bidden voer hem. Ende doe si professie
 deden, doe ontfenc se onse lieve Heer Jesus overminliken in
 omhelsingē^d ende gaf enen ygeliken sijn rechter hant tot
 een hulpe haerre loften ende tot bescherminge van allen
 quaden die hem toecomen mochten. Doe si oec ghingen ten
 heiligen sacrament, doe indructe hi enen ygeliken een over-
 suet kussen, dat si een mit hem^e worden overmids saliger
 IV 18 vereninge. || Waervan si verstont, dat onse Heer || in den
 85v dage der professien eens ygelics geestelic mensches hem ont-
 fanget in vaderliker omhelsingē, daer hijs nummermeer van
 en laet scheiden, want hi^f, dat verre wesen moet, wederseit
 mit verraden^g wille gehoersam te wesen. Dan eensdeels
 soe ontrect hi hem der rechterhant Gods, daer hi voertmeer
 niet in beloken en mach werden, thent hi overmids war-
 achtigen berouwe ende tamelic genoechdoen hem oetmoede-

1. Voor het verband tussen hand en goede werken vgl. o.a. Spr. 31, 20: *manum suam aperuit inopi, et palmas suas extendit ad pauperem*. Eccl. 7, 36: *Et pauperi porrige manum tuam*. Vgl. ook noot 2, pag. 321.

2. De litanie van alle Heiligen. De professie of consecratio virginum (Gertrudis geeft in haar *Exercitium spirituale tertium* een commentaar op deze plichtigheid) vond plaats tijdens de H. Mis, en wel tussen Epistel en Evangelie (*Pontificale Romanum*, De benedictione et consecratione virginum). Het knielen van alle heiligen hangt samen met het gebruik dat allen die hun professie deden, tijdens het zingen van de litanie plat ter aarde lagen. Het beeld van de Heer die hen bij de hand neemt, is ontleend aan het gebruik, dat aan de zusters *matronae seniores* werden toegewezen, die hen tijdens de plechtigheden moesten begeleiden. Alle geprofesten – voor wie het benodigde aantal hosties in gereedheid was gebracht – gingen tijdens de H. Mis te communie.

a. A: *ghebeden*.
 b. H2: *ic*.
 c. H2: *die men daer noemde*.
 d. A: *in overminliken omhelsingē*.
 e. H1, H2, A voegen in: *in*.
 f. A i.p.v. *want hi: ten waer*.
 g. A: *voersetten*.

se humiliter Deo prosternat, votum deinceps libenter obediendi pollicendo.

111r HOC CUIDAM MATRONE SECULARI ET SIBI FAMILIARI SCRIPTUM
SIT <!. AD EANDEM.

[IV 59b] O fidelis et Deum diligens anima, considera
(86r) diligenter et amanter legem quam || tibi imperialis²⁸¹ iuven-
culus Jesus paterne divinitatis filius et benignitatis dedit²⁸²,
cum te in sponsam elegit, seque tibi in sponsum deliciosum
donavit, ex seipso et per²⁸³ nuptias illas felices peragendo. In
die ergo tante solempnitatis et leticie cordis eius, vestivit se
ob tui amorem veste rosei coloris, quam amor in sui cordis
sanguine coloravit. Sertum eciam rose et lilii capiti suo impo-
suit, circumpositum undique nobilissimis gemmis et²⁸⁴ mar-
garitis preciosis²⁸⁵, scilicet sanguinis sui guttus. Cyrothecas
(86v) retinere non possit, || quin omnia tibi traderet, que toti ante
mundo absconderat. Nobilis thor²⁸⁶ eius dura crux eius
erat, quam tam gaudenter et tam ardenti amore insiliit, quod

281. ontbr. U 246.

282. Sol., Ka, Keu, U 246: *paterne benignitatis filius dedit*.

283. Sol., Ka, Keu, U 246 voegen in: *seipsum*.

284. *gemmis et*: ontbr. Sol., Ka, Keu. U 246 sic.

285. Sol.: *preciosissimi*. Ka, Keu, Ch.: *preciosi*.

286. U 246: *thronus*.

lic voer Gode nederwerpe, belovende voertaen willichlic^a
gehoersam te wesen.

IV 59b [HIER BEGHINT EEN SUVERLIKE EPISTEL, DIE DESE INNIGHE
MECHTELT SCREEF TOT EEN WEERLIKE VROUWE DIE HAER
HEYMELIC WAS]^b

86r O Ghetrouwe ende Godminnende siel, aenmerket eerste-
lik ende minlic die ewe¹, die || di die keyserlike iongelinc
Jesus, die soen der vaderliker Godheit^c ende lieflicheit,
gegeven hevet, doe hi di uutvercoes^d tot eenre bruut ende
hem di gaf tot enen verweenden^e; ² brudegom, ende vol-
bracht uut hem selven ende overmids hem selven die salige
brulofsten. Hierom in den dage soe groter hoechtijt ende
vrouden sijns herten³ hevet hi hem gecledet om dijnre
minnen willen mit enen clede van roselijker varwen, dat die
minne in den bloede sijns herten geverwet hevet. Oec soe
hevet hi ingeset sinen hoofde enen hoet van rosen ende van
lelien^f, al om ende om beset mit overedelen peerlen, als
mitten dropelen sijns duerbaren bloets. Oec so had hi hant-
schoen in sinen handen, so wael doersticket⁴, dat hi niet
86v mit allen⁵ houden en woude^g, || hi en woudet u al geven
dat hi alle der werlt tevoren verborgen had. Sijn edel bed-
de was sijn herde cruce, daer hi also blidelic ende mit soe
bernender^h minnen inspranc, dat nie brudegom soe grote

1. Wet.

2. Heerlijk.

3. Nl. de dag van zijn Lijden.

4. Doorboord.

5. Volstrekt niets.

a. Aldus H1, H2, A. Hs.: *willicheit*.

b. Opschrift vlg. H2.

c. H2: *Gotlicheit*.

d. H2: *vercoes*.

e. Aldus H1, H2, A. Hs.: *verwenden*.

f. *ende van lelien*: ontbr. A.

g. *en woude*: ontbr. A.

h. A: *ende alsoe bornendlicke met so bornender. soe*: ontbr. H2.

numquam sponsus in lecto eburneo aut serico tantum est delectatus. In hoc amoris lectulo te adhuc expectat inestimabili estuans desiderio, donec amplexibus tuis perfruatur.

111v Quod si nunc esse volueris sponsa || eius oportet ut omni prorsus delectacioni abrenuncies et ad ipsum in lectulum doloris et contumelie accedas, coniungens te lateri eius vulnerato. Considera diligenter quale et quam preciosum pignus tibi posuit, cum predulce Cor eius, divinitatis gazo-

(87r) philacium, tibi aperuit, || propinans tibi inde preclarum amoris poculum, quod sanet omnes anime tue languores. Hoc prenobile pignus inappreciabilis ponderis est, quia omnis gracie omnisque virtutis omnisque boni est contentivum. Hoc, inquam, pignus tibi auferre non vult, quia per hoc fidem suam confirmavit. Sicut rex, qui sponsam suam nondum perduxit in domum suam²⁸⁷, urbem aut civitatem aliquam²⁸⁸ divitiis plenam amicis suis in pignus exponit, sic

287. *nondum... suam*: ontbr. Ka.

288. ontbr. Ka, Keu, U 246.

genuechte en hadde in enen sachten, effenen^a;¹ siden bedde. In dit bedde der minnen verbeidet hi di noch ber-
nende mit onsprekeliker^b begeerten, thent hi gebruken
mach dijnre omhelsingē. Ende ist dat ghi nu wesen wilt sijn
bruu, soe moet ghi geheeliken versaken ende vertien² alre
genuechten ende gaen tot hem int bedde der droeviger
sericheit ende der lasteren ende toevoegen di sijn^c gewonde
side. Merket oec ernstelic hoedanigen ende hoe costeliken
pant hi di geset hevet, doe hi sijn oversuete herte, datter is
een arke der Gotheit, di opgeloken hevet; ende hevet^d di ||
87r daeruut geschenket den overclaren dranc der minnen, die
geneset^e alle die qualen der minnender^f sielen. Dit over-
edel pant^g en mach men nergent bi wardieren, want het is
in hem ontholdende^h alle gracie ende alle doechede ende
alle goet. Dit pant en wil hi di niet ontnemen, want daerbi
so hevet hi sijn gelove gevestiget³. Als een coninc, die sijn
bruu, die hi noch niet geleit en hevet in sijn huus, of enige
stat die vol rijckdommen is beveelt sinen vrienden gelijc een
pant, dat hi weder sal eyschen⁴, also hevet dijn brudegom,

1. De vertaling, welke ook in het hs. van GAESDONCK aangetroffen wordt, is niet correct. Er had moeten staan: *ivorijn* of iets dergelijks. Vgl. Amos 6, 4: *qui dormitis in lectis eburneis*.

2. Afstand doen van.

3. Zijn trouw bekrachtigd.

4. De onjuiste vertaling (de latijnse tekst zegt immers dat de koning een urbs of civitas vol rijckdommen aan zijn vrienden in pand geeft totdat hij zijn bruid in zijn woning zal hebben binnengeleid) doet vermoeden, dat voor de bew. dit gebruik niet meer duidelijk was. Een vorstelijke verloving gold als een onverbreekbare verbintenis en vooral sinds de 13e eeuw vinden we in huwelijkscontracten de clausule, dat een bepaalde soms gelds betaald dient te worden als de wederzijdse verplichting niet zou worden nagekomen. De hier genoemde urbs of civitas menen wij in deze lijn als een dergelijke borgstelling te mogen beschouwen. Dat zij aan vrienden in pand gegeven wordt is misschien te verklaren uit een verlangen het onderpand in handen te stellen van een niet rechtstreeks erbij geïnteresseerde instantie. Vgl. FR. RODECK, *Beiträge zur Geschichte des Eherechts deutscher Fürsten bis zur Durchführung des Tridentinums*, in *Münstersche Beiträge zur Geschichtsforschung*, dl. 26 (N.F.), Münster, 1910, p. 25.

a. H1: *seffenen*.

b. H2 voegt in: *minnen ende*.

c. H2 voegt in: *ghebenedide*.

d. *ende hevet*: ontbr. H2.

e. A: *datter gesont maect*.

f. H1, A i.p.v. *der minnender*: *dijnre*. H2: *der minnen*.

g. H2 voegt in: *der sielen*.

h. H2: *onthouden die*.

sponsus amator tuus Deo Patri preciosissimam domum, divinum scilicet Cor suum, in pignus dedit, quod te sponsam suam numquam deserere velit, offerens eciam illud cotidie in altari pro te in exhibicionem amoris, quo te ab eterno pre-

(87v) venit. || Ergo eterni Patris filia, eiusque unici et coeterni Filii sponsa preelecta, amicaque Spiritus Sancti et requies desiderata, dilige tam²⁸⁹ precordiale dilectum, a quo dilecta es, qui et totus amor est. Esto fidelis ei, qui ipsa fidelitas est. Et cum aliquid tibi²⁹⁰ molestie occurrerit, suscipe illud sicut vinculum aureum sic quod Deus ipse imposuit tibi, quo te ad Filii sui trahit amorem. Tunc²⁹¹ autem statim quasi consensciens ad tractum illum, te totam eleva et cor tuum, ut magis trahatur, per gratitudinem et pacienciam abilita < ! >, diligenter attendens quam Deus per hoc velit in anima tua

(88r) operari salutem. Considera eciam || quid desit tibi in virtutibus. Quod si indiges humilitate aut alia virtute, excluda

112r tibi cla||ve amoris preciosissimum omnium virtutum scriptum, Cor scilicet Christi divinum, orans Dominum virtutum, ut virtutes suas nobiles tibi det in auxilium, quibus omne devincas viciorum temptamentum. Quod si latrunculi malarum cogitacionum tibi advenerint, recurre ad armarium, assumens inde preclara arma, id est, Domini tui passionem et mortem, quam tam valide per iugem memoriam cordi tuo

289. U 246 voegt in: *predilectum et.*

290. ontbr. Ka, Keu, U 246.

291. Sol., Ka, Keu, U 246: *tu.*

dijn minnaer, gegeven Gode sinen Vader^a tot een pant zijn overcostelike huus als zijn godlike herte, dat hi di, zijn bruut, nummermeer laten en wil, ende offert dat oec dagelics in den altaer voer di tot bewisinge der minnen, daer hi di van ewicheit in vercoren^b hevet. || Hierom, dochter des ewigen Vaders ende uutvercoren bruut sijns enegen ende mede ewigens^c soens ende vriendinne ende begeerde rust des Heiligen Geestes, minnet also^d herteliken lief¹, daer du van geminnet biste, die altemael die minne is. Weest hem getrouwe, die de^e getrouwicheit is. Ende soe wanneer di iet moeyelics moetet, so ontfanget dat als oft waer een gulden bant^f, dien God di al omme slaet^g, daer hi di mede mach trecken totter minnen^h sijns soens. Mer du als consentierende, soe verheffet di altemael tot die trecken, ende maect dijn herte bequaem overmids dancberheit ende lijdsamheit, opdattet te meer getogen mach werden, ende aenmerket ernstelic wat salicheit dat God overmids dat werken wil¹ in dijnre sielen. Oec so merct || wat di gebrect in doechden. Ist dattu behoefste oetmoedicheit of eniger ander doechden, so ontsluit di mitten slotel der minnen dat overcostelike screen^j alre doechden als dat godlike herte, ende bidt der Heer der doechden, dat hi di wil geven te hulpe zijn edel doechden, daer du mede verwinnen moegeste alle becoringe der ondoechden. Ist dat die scalcke rovers der quader gedachten di overcomen, so loept totter heiliger Schrift ende neemt daarvan overclaer wapenen, dat is dat liden ende den doet dijn Heren, welc du also crachteliken inprinten sulste

1. Geliefde.

- a. *sinen Vader*: ontbr. H2. A: *den Vader*.
- b. A i.p.v. *van ewicheit in vercoren*: *voercomen*.
- c. H2 i.p.v. *mede ewigens*: *ewichs*.
- d. H2 i.p.v. *minnet also*: *minnetliken ende*.
- e. ontbr. H2. H1, A: *die*.
- f. A: *pant*.
- g. A i.p.v. *al omme slaet*: *toeseindt*.
- h. A voegt in: *Gods*.
- i. Hs.: *wel*. A: *dat liden werken wil*.
- j. Aldus H1, H2. Hs.: *sceen*. A: *screynen*.

infigas, ut omnis inde cogitacionum turba annihilata fugetur. Cum vero desperantem cogitaciones te impugnant, ||
(88v) curre ad scrinium²⁹² inexhauste pietatis, que nullum vult perire, sed ad agnitionem et amorem veritatis venire, exceptis his, qui sponte eligunt dampnari, recolens quod Deus paracior est hominem suscipere, quam ipse venire. Et hoc maxime Deus desiderat, ut homo se talem exhibeat, ut gratiam suam sine intermissione illi infundere valeat, et quelibet bona semper in eo augmentet.

112r

ITEM ALIUD

[IV 59c] Amator hominum²⁹³ Dominus Jesus, desiderio desiderat animam sibi uniri, specialiter²⁹⁴ illam que vult ab eo consolari, eiusque delicias cupit experiri, ut omnem consolationem ||
(89r) sive delectacionem creaturarum abiciat, que ipsam ad Dei amorem non allicit aut compellit. Cum enim homo aliquid habet quod diligit aut quo delectatur, cogitet apud se quia Deus hoc illi donavit, ut ad suum ex hoc amorem

292. Ka, Keu, U 246: *sinum*.

293. Ka, Keu, U 246: *omnium*.

294. Ka, Keu, U 246: *spiritualiter*. De afkorting in Ch. kan ook als *specialiter* opgelost worden. Sol. sic.

88v dijnre herten overmids gestadiger geheuchnisse, dat alle die schare der quader gedachten te niet gae ende veriaecht werde. Ende wanneer di dine gedachten aenvechten dattu mishopen || soudeste, soe loepet totten schote^a der onverdrechtder^b;¹ goedertierenheit Gods, die niet en wil dat iement verloren blive, mer begeert dat alle menschen comen tot kennisse ende minne der waerheit², uutgenomen dien die al willens verkiesen verdoemt te werden, ende gedenct, dat God bereyder is den mensche te^c ontfangen dan hi is te domen^d;³. Ende dat begeert God sonderlinge, dat hem een mensch also pine te hebben dat sijn gracie sonder ophouden in hem mach storten ende alle goet altoes in hem vermeerren.

IV 59c

[ITEM EEN ANDER]^e

89r Die minnaer der menschen onse Heer Jesus^f, die begeert mit begeerten die siel hem verenicht te werden ende sonderlinge die siel die van hem getroest wil wesen ende begeert te ondervinden sijn weelden, dat si alle troost || of^g genuechte der creatueren verwerpe, die hoer niet en trect of en drijft totter minnen Gods. Want soe wanneer een mensche wat hevet dat hi minnet of daer hi genuechte in hevet, so sal hi dencken bi hem selven^h, dat hem dat God gegeven hevet, dat hi daarvan verheven soude werden ende verwecket tot

1. Lett.: niet uitgedroogd, onuitputtelijk. Niet in MNW, evenmin s.v. *verdrogen*.

2. 1 Tim. 2, 4.

3. N laat *hi* op God terugslaan en verandert daarom *comen* in *domen*, veroordelen, waardoor een goede zin ontstaat. *Hi* heeft echter betrekking op *mensche*: God is meer bereid de mens te ontfangen, dan de mens bereid is naar God toe te gaan.

a. H2: *schore*.

b. H2, A: *overdraghender*. Ga: *onverdrechtder*. Be: *die niet uut te sceppen en is*, zo ook Br.

c. A voegt in: *ontfermen ende te*.

d. H1, H2, A: *comen*.

e. Opschrift vlg. H1. Ontbr. H2.

f. H2 voegt in: *Christus*.

g. H2, A: *ende*.

h. *bi hem selven*: ontbr. A.

promoveatur. Quod si sentit se in amore Dei ex hoc non
proficere, sed illud quod diligit, sepius cordi suo quam Deus
advenire, debet illud amovere, sive homo sit sive alia creatura,
si Dei familiaritate non vult carere, quia delicata valde est,
nec omnino patitur supra se aut eciam secum aliquid²⁹⁵
112v habetur²⁹⁶. Ipse enim paterne caritatis filius || solus vult esse
amantissimus et intimus cordi tuo.

4v [I 1b] Cum autem evangelium „Missus est” legeretur, vidit
(89v) Archangelum Gabrielem beate Virginis pedagogum venien-
tem in Nazareth, habentem regium vexillum aureis litteris

295. Ka: *aliud*.

296. Sol., Ka, Keu, U 246: *haberi*.

sijnre minnen. Ende ist dat hi gevoelt, dat hi daervan niet toe en neemt in der minnen Gods, mer dat dat dicker tot zijnre herten coemt dat hi minnet dan God, soe sal hi dat en wech^a doen, weder dattet si enich mensch of enich ander creatuer, ist dat hi der heimeliker vriendscappen Gods niet en wil derven. Want si is seer verweent¹, noch si en lidet geensins yet te hebben boven haer of mit haer. Want hi, die
89v soen der vaderliker minnen, die wil wesen die alre || minlicste ende bynnenste dijnre herten.

[HIER BEGHINNEN SOMMIGHE REVELACIEN VAN SOMMIGHEN
HOECHTIDEN ENDE HEYLIGHEN ENDE ANDEREN DAGHEN,
GHETOUGHEN UUT DEN VOERSCREVEN BOEC

I 1b DIT IS VAN ONS HEREN ONTFANGENISSE]^{b;2}

Doe men eens op dese hoechtijt onser Vrouwen las dat Evangelie: „Die engel Gabriel is gesendet van Gode in der stat van Nazareth etc.”^{c;3}, doe sach dese maget Mechtelt der < ! > archangel Gabriel, der saliger maget Marien kamerlinc⁴, comende tot Nazareth ende had een coninclike wim-

1. Heerlijk, kostelijk.

2. Maria Boodschap. De plaatsing van dit feest aan het begin van boek I, dat getrouw de loop van het kerkelijk jaar volgt, is gebaseerd op een oude, uit Frankrijk stammende en door de Cisterciënzerorde gepropageerde traditie, volgens welke het kerkelijk jaar met dit feest – de ‘Conceptio Christi’ – begon. Als de *calculus Pisanus* heeft deze traditie ook in de burgerlijke jaarrekening nog lang doorgewerkt. Vgl. EG. I. STRUBBE en L. VOET, *De chronologie van de Middeleeuwen en de moderne tijden in de Nederlanden*, Antwerpen-Amsterdam, 1960, p. 53–55. Gertrudis noemt in haar eigen werk, *Legatus divinae pietatis*, het feest op de „juiste” plaats, 25 maart, nl. na het feest van Benedictus op 21 maart.

3. Luk. 1, 26.

4. De vertaling is onjuist. De lat. tekst spreekt van *pedagogus*, leidsman, leermeester, omdat Gabriel Maria onderwees in het geheim van de menswording. Vgl. THOMAS VAN AQUINO, *Summa Theol.* III 30, 4: *Secundo autem intendebat (Angelus) eam instruere de mysterio incarnationis*. Vgl. ook de tekst van pseudo-Dionysius l.c. art. 2.

a. A i.p.v. en wech: ewech.

b. Opschrift vlg. H2. A i.p.v. uut den voerscreven boec: hier ende daer uten boec van Mechtildis revelacien.

c. in der stat van Nazareth etc. ontbr. A.

inscriptum; quem sequebatur innumerabilis angelorum multitudo, qui omnes ordinaverunt se circa domum in qua gloriosa Virgo erat, tamquam murus, a terra usque ad celum, (90r) ita videlicet ut infra Angelos Archangeli, || infra quos Virtutes, deinde ceteri angelorum ordines, ita ut quilibet ordo domum illam circumdaret quasi murus. Post hoc Dominus procedens tamquam sponsus de thalamo, pre filiis hominum speciosus, cum ignito²⁹⁷ choro Seraphim qui Deo sunt proximi. Hi Dominum et beatam Virginem giraverunt a terra usque ad celum in modum muri et tecti. Dominus autem stabat secus vexillum Archangeli ut speciosus et delicatissimus iuvenis, expectans donec Angelus Gabriel preclaram Vir-

297. Ka, Keu, U 246: *igniculo de.*

pel mit gulden letteren beschreven¹, ende hem volchde een ontellike veelheit der engelen, die hem alle ordinierde omtrint dien huse daer die gloriose maget Maria in was, recht als een muere van der eerden totten hemel^{a;2}, also
 90r dat onder die Engelen waren die Archangelen || ende onder die Archangelen^b die Virtutes ende soe voert alle die choren der engelen³, soe dat een ygelike chore dat huus ommesingelden als een muere. Hierna onse Heer^c, die schoen is boven die kinder^d der menschen⁴, quam voert als een brudegom van sijne slaepcamer⁵ mitten vuerigen choer Seraphin, die Gode alre naest sijn⁶. Dese ombesingelden onsen Heer ende der glorioser maget Marien ende^e al om van der eerden totten hemel^f in der manieren eenre mueren of van enen dake. Ende onse Heer stont bi der wimpel des Archangels als een schoen ende een verweent iongelinc, verbeidende thent die engel Gabriel die gloriose maget eer-

1. Nl. de tekst van de groetenis of de boodschap. Een bekend gegeven in de middeleeuwse beeldende kunst. Vgl. LOUIS RÉAU, *Iconographie de l'art chrétien*, Paris, 1957, II 2, p. 184. De koninklijke wimpel is geen gangbaar motief – Gabriel draagt meestal een scepter of een lie – maar het beeld kan ontleend zijn aan de Vesperhymne van Kerstmis: *Vexilla virtutum micant*.

2. De engelenmuur vinden wij ook bij Jesus' graf (I 19a), bij Maria's afsterven (I 25) en als omheining van de wijngaard des Heren (II 2). Het beeld is ontleend aan het vers vóór de Laudens van het feest der Engelbewaarders: *Muro inexpugnabili protectionis tuae custodi nos, Angele Dei*.

3. De aanwezigheid der negen engelenkoren – die zich bovendien zo opstellen dat het hoogste koor het dichtst bij Maria is – blijkt in de middeleeuwse Annunciatievoorstellingen onbekend (LOUIS RÉAU o.c. p. 181), maar hangt samen met de traditionele gedachte dat Maria als Moeder Gods alle engelenkoren in waardigheid overtreft. Vgl. b.v. JOAN. DAMASCENUS, *Hom. II in Annunciationem* c. 8: *Ave, vere gratia plena, ave, quoniam angelis tu sanctorum es et archangelis praestantior. Ave, gratia plena, quoniam thronis es admirabilior, dominationibus dominantior et majoris quam virtutes virtutis. Ave, gratia plena, quae principibus superior es et potestatibus sublimior. Ave, gratia plena, quia speciosior es cherubim et augustior seraphim* (Migne PG XCVI 655).

4. Ps. 44, 3. Metten van de H. Maagd.

5. Ps. 18, 6. Metten van de H. Maagd.

6. Vgl. Isidorus' Etymologie V 24: *inter eos* (Seraphim) *et Deum nulli angeli consistunt*. Zie p. 24.

- a. H2: van den hemel toter eerden.
- b. ende onder die Archangelen: ontbr. A.
- c. ontbr. H2.
- d. H2: alle kinderen.
- e. ontbr. H1, A.
- f. H2: van den hemel toter eerden.

ginem salutasset reverenter. Postquam vero beata Virgo se in
 (90v) abissum humilitatis immersit dicens: „Ecce ancilla || Domini,
 fiat michi secundum verbum tuum”, statim Spiritus²⁹⁸ in
 5r columbe specie, expansis alis divine dulcedin||is, intrabat
 animam Virginis, feliciter ei obumbrans, et Filio Dei eam
 fecundans, mirabiliter matrem nobili onere fecit gravidam
 et Virginem permanere intactam. Sicque Virgo mater Dei
 et hominis est effecta Spiritu Sancto testante²⁹⁹. – Cum autem
 instaret tempus nobilissimi convivii, quo ipsa dilectum anime
 sue Jesum percepisset in sacratissimi Corporis et Sanguinis
 communione, audivit eum sibi dicentem: „Tu in me et ego
 (91r) in te, et in eternum non derelinquam te”. Illa autem || nil
 aliud quam Dei laudem totis precordiis affectabat. Cui Do-
 minus Cor suum divinum dedit in similitudinem cyphi aurei
 miro modo decorati, dicens: „Per Cor meum divinum semper
 me laudabis. Vade et propina omnibus sanctis de Corde meo
 poculum vivum³⁰⁰, ut inde feliciter inebrientur”. Tunc ac-
 cessit ad Angelos propinans eis poculum illud salutare. Ipsi
 vero non biberunt ex hoc, sed tamen inde sunt refecti. Deinde
 ad Patriarchas et Prophetas, quibus propinavit dicens:

298. Sol., Ka, Keu, U 246 voegen in: *sanctus*.

299. Ka: *obumbrante operante*. Sol., Ch.: *teste*. Keu, U 246 sic.

300. U 246: *vini*. Keu: *unum*.

weerdelic gegrutet had. Ende nae dien dat hoer die salige
 90v „maget versanc in den afgront der oetmoedicheit, seggende:
 „Siet hier die deer||ne des Heren, mi geschie na dinen woer-
 de”¹, so inginc rechtevoert die Heilige Geest in der gedaen-
 ten eenre duven² mit uitgespreyden vloegelen der godliker
 sueticheit in die siel der glorioser maget ende ombevecn³ se
 salichlic, ende maecte se wonderlic vruchtbaer mitten Sone
 Gods ende maecte se swaer mitten edelen dracht een moeder
 te wesen ende een onbevleete maget bliven⁴. Ende aldus
 is deze maget, als die Heilighe Geest tuget⁵, een moeder
 Gods ende des menschen geworden. – Doe die tijt des alten
 edelsten wescappes aenstont, daer dese salige maget den
 lief haere sielen Jesum in ontfangen had in der mueninge^a
 sijns alren heilichsten lichams ende bloets, doe hoerde si hem
 seggen tot hoer: „Du bist in mi ende ic in di, ende in der
 91r ewicheit en sal ic di niet laten”⁶. Mer si en begeer||de anders
 niet mitten inresten hoers herten dan dat lof Gods. Ende onse
 Heer gaf haer sijn godlike herte in der gelikenisse eens gulden
 naps, verciert mit wonderliker manieren ende seide tot hoer:
 „Bi mijn godlike herte salstu mi altoes loven. Gaet ende
 schenket alle den heiligen van mijnre herten den levende
 dranc, opdat si daervan salichlic droncken werden”. Doe
 ghinc si totten Engelen⁷ ende schencte hem dien salige dranc.
 Mer si en droncken daer niet van, mer nochtan sijn daer af
 vermaect ende^b gespijst⁸. Daerna ginc si totten Patriarchen
 ende Propheten, dien si schencte ende seide: „Ontfanct den-

1. Luk. 1, 38.

2. Vgl. voor dit bekende beeld LOUIS RÉAU, o.c. p. 185.

3. Lat. *obumbrans*. Luk. 1, 35: *Virtus Altissimi obumbrabit tibi*.

4. Vgl. een der resp. van het feest van Maria Boodschap: *efficietis gravida, et eris mater semper intacta*.

5. Nl. op het concilie van Ephese in 431.

6. Vgl. Joa. 6, 57: *Wie mijn vlees eet... blijft in Mij en Ik in hem*.

7. De volgorde is die van de litanie van alle Heiligen.

8. Vgl. THOMAS VAN AQUINO, *Summa Theol.* I 51, 3 ad 5: *Dicendum quod nec etiam comedere, proprie loquendo, angelis convenit*.

a. A: *als in der ontfanckenissen*.

b. H1, H2, A: *of*.

- „Accipite quem desiderastis et tanto tempore expectastis, et facite me ad ipsum totis viribus anhelare et post ipsum die noctuque suspirare”³⁰¹. Post hoc ad Apostolos dicens:
- (91v) „Accipite || quem toto corde tam ardentem amastis, et facite me eum super omnia intimis cordium medullis ferventer amare”. Dehinc ad Martires dicens: „Ecce pro cuius amore sanguinem vestrum fudistis et corpora morti tradidistis, et impetrate michi omnes vires meas in eius servicio expendere”. || Ad Confessores vero accedens ait: „Accipite eum pro quo omnia³⁰² reliquistis et delicias mundi sprevestis, et facite me pro eius amore omnia terrena contempnere, et vere Religionis apicem conscendere”. Ad Virgines autem pro-
- 5v (92r) perans dixit: „Accipite cui || virginitatem vovistis, et facite me in castitate mentis et corporis perseverare, et in omnibus perfecte triumphare. Viditque ibi virginem que nuper decesserat, quam bene agnoscens quia in terra familiaris sibi fuerat, cum qua conferebat si ita esset ut sibi dixerat dum adhuc viveret. Cui illa respondit: „In veritate omnia ita sunt³⁰³, modo centuplum inveni”. Post hoc rediit ad Dominum, cum ambitum palatii celestis circuisset. Qui cyphum illum accipiens in cor anime posuit, et sic Deo feliciter est unita.

301. Ka, Keu, U 246: *et facite me die noctuque ad ipsum suspirare.*

302. U 246: *animas vestras.* Keu: *animas. eum:* ontbr. Sol., Ka, Keu.

303. Ka, Keu, U 246: *in veritate sunt vera omnia.*

genen die ghi begeert hebt ende so lange tijt verbeit hebt ende doet mi dach ende nacht tot hem^a suchten". Hierna ginc se totten Apostelen ende seide: „Ontfanct dengenen ||
 91v dien ghi mit alre herten bernentlike gemint hebt ende doet mi boven alle dinc hem minnen bernentlike mitten indersten morge¹ mijns herten". Hierna ginc si totten Martalers ende seide: „Sich, om wies minnen ghi u bloet gestort hebt ende u lichamen der doot overgelevert hebt^b ende bewaret^c mi alle mijn crachten te verteren ende toe te brengen in sinen dienst". Ende si ginc voert totten Confessoren ende seide: „Ontfanct hem om wien ghi alle dinc gelaten hebt ende die weelden der werlt versmadet hebt^d ende doet mi om sijnre minnen willen alle eertsche dinge te versmaden ende die hoecheit der waerachteliker^e geestelicheit² op te clemmen". Ende totten Meechden haestede si ende sprac: „Ontfanct
 92r hem dien ghi || u reynicheit geloeft hebt ende doet mi in reynicheit des herten ende des lichaams te volharden ende in allen dingen volcomelic segevecht te holden". Ende si sach daer een maget, die cortelic gestorven was, die si [wel kende]^f want si had haer heimelic geweest in der eerden, daer si mede sprac oft also was^g als si hoer geseit had doe si noch leefde. Si antwoerde haer: „In der waerheit, si sijn al waer, nu heb ict hondertfout³ gevonden". Hierna ginc si weder tot onsen Heer, doe si ommegegaen had den ommeganc^h des hemelschen palaes, ende hi nam den nap ende setteden int herte hoere sielen. Ende also is si Gode salichlic verenicht.

1. Merg.

2. Geestelijk leven, kloosterleven.

3. Vgl. Mt. 19, 29: *Qui reliquerit domum, vel fratres... centuplum accipiet, et vitam aeternam possidebit.*

a. H2: *nacht ende dach; tot hem ontbr.*

b. A voegt in: *ende die weelden der werelt versmaet hebt* (vgl. noot d)

c. A: *soe verwervet.*

d. *ende die weelden der werlt versmadet hebt*: ontbr. A. (vgl. noot b).

e. A: *ghewarigher.*

f. *wel kende*: aldus H1, H2, A. Hs. *wenkende.*

g. A i.p.v. *oft also was*: *ende vraechden hoer off syt also vonde.*

h. H2 i.p.v. *den ommeganc*: *ende omme.*

8v [I 5c] Ad Evangelium „Exiit edictum” || videbatur sibi
 (92v) quod Deus Pater diceret ei: „Vade ad virgineam matrem
 Filii mei, rogans ut det tibi Filium suum cum omni gaudio
 quod habuit in ipso cum eum genuit, et cum omni bono quo
 eum sibi et toti mundo in salutem donavi”. At illa veniens,
 invenit puerum in presepe reclinatum et pannis involutum.
 Dixitque infans: „Cum in mundum veni, mox pannis et
 fascia ligatus fui, ita ut me movere non possem, in signum
 quod me totum cum omnibus bonis que de celo³⁰⁴ attuli, dedi
 in hominis potestatem et eius summam utilitatem. Qui enim
 (93r) ligatus est, nullam habet potestatem, nec || se defendere in
 aliquo valet, eique auferre potest omne quod habet. Similiter
 de mundo egrediens, cruci sic affixus sum, ut me omnino
 movere non possem, in signum quod omnia bona que in
 humanitate peregi, homini dereliqui. Omnemque denique
 conversacionem meam, necon omnia bona mea tam divina
 quam humana, in passione mea omnia totaliter homini con-
 tuli³⁰⁵. Unde iam confidenter auferre mea potest et hoc
 9r michi desiderabile est, ut homo || bonis meis utiliter per-
 fruatur. ITEM ALIUD. Videbatur eciam sibi quod amor in
 specie virginis cum beata Maria³⁰⁶ resideret. Cui et ait:
 „Eya amor dulcissime, doce me congruum obsequium huic

304. Sol., Ka, Keu, U 246 voegen in: *mecum*.

305. Ka, Keu, U 246, Ch., Lo, M2: *omnemque denique* (ontbr. U 246, Lo) *conversacionem meam et passionem meam totaliter homini contuli*. Sol. sic.

306. Ka, Keu, U 246: *virgine*.

- 92v In der geboerten ons Heren, doe men in Kersmisse las dat Evangelium „Een || gebot ginc uut van den keiser Augusto etc.”¹, doe docht hoer dat God die Vader tot haer seide: „Gaet totter meechdeliker moeder mijns Soens ende bidt hoer dat si di geve horen soen mit al der blijtschap die si had in hem doe si en wan, ende mit alle dat goet daer icken hoer ende alle der werlt tot salicheit in gegeven heb”. Ende doe si quam, doe vant si dat kint nedergeleit in der kribben ende gewonden in doeken². Ende dat kint seide: „Doe ic in der werlt quam, doe wart ic tehans gewonden in doeken mit enen swechtel^b, also dat ic mi niet en mocht verrueren, tot een teiken dat ic mi in des menschen macht gegeven heb tot sinen oversten orber, mit alle den goeden die ic mi bracht van den hemel. Want die gebonden is, die en hevet geen macht^c,
- 93r noch hi en mach || sich^d selven in genen dingen bescudden, ende alle dat hi hevet, dat mach men hem nemen. Desgelijcs doe ic van der werlt ginc, wart ic also genagelt an den cruce, dat ic mi niet mit allen en mocht verrueren, tot een teyken dat ic den mensche achterliet alle die goede die ic voldael had in mijnre menscheit. Ende alle mijn wanderinge ende mijn liden heb ic den mensche altemael gegeven, waerom hi tehandt betrouwelic alle dat mijn is nemen mach. Ende dat is mi begeerlic, dat die mensche mijn goet nuttelike gebruke”. Oec soe docht hoer, dat die minne in der gedaentee eenre^e ioncfrouwen sat mitter saliger^f maget Maria. Endn si seide totter minnen: „Eya, alre suetste minne, leert mi

1. Luk. 2, 1. Nachtmis van Kerstmis.

2. Luk. 2, 12.16.

a. Opschrift vlg. H2.

b. A: *weyndel*. H2 voegt in: *ghebonden*.

c. H2: *craft*.

d. H1, H2, A: *hem*.

e. A voegt in: *scoenen*.

f. A: *ghebenedider*.

(93v) prenobili puero exhibere”. || Cui amor: „Ego, inquit, prima virgineis manibus eum tractavi, pannis involvi, ego virgineis uberibus cum matre ipsum lactavi, gremio fovi, humanitatis obsequia cum matre exhibui, et adhuc servio incessanter. Quisquis ergo illi digne voluerit ministrare, me in sociam accipiat, hoc est, omnia in unione amoris quo Deus humanam in se naturam suscepit, faciat, et quidquid agit, Deo gratissimum erit.

10r

DE FESTO JOHANNIS EVANGELISTE

[I 6a] In festo sancti Joannis Apostoli et Evangeliste,
10v cogitanti autem et scire cupienti quid meriti || Joannes pro eo haberet, quod evangelium de Christi divinitate ceteris
(94r) alcius senciens || conscripsisset, hoc a Deo responsum audivit: „In omnibus sensibus³⁰⁷ quamdam eminenciam pre ceteris obtinet sanctis. Oculi enim eius inaccessible lumen divinitatis clarius intuentur. Aures vero eius dulce susurrium Dei subtilius intelligendo penetrant. Os quoque eius et lingua ineffabilis sentit dulcedinis gustum, tanteque suavitatis odor ex ore eius spirat qui totum celum replet, ita quilibet sanctus odorem Johannis suaviter senciat. Cor eius insuper singulari deliciositate in divinitatis ardet amore, et volatu liberiori et

307. ontbr. Ka.

93v enen bequamen dienst te bewisen desen overedelen kinde".
 || Die minne seide hoer: „Ic handelden ierst mit meechdeliken handen ende wanten in doeken. Ic sokede hem mitter moeder mit meechdeliker^a borsten ende bakerden opten schote ende ic bewisede hem dienst der menschelicheit mitter moeder ende noch dien ic hem sonder ophouden. Hierom, so wie dat hem weerdelike wilt dienen, die sal mi tot eenre gesellinne nemen, dat is dat hi alle dinge doen sal in die vereninge der minnen, daer God die menschelike natuer in hem selven in ontfcenc, ende wat hi dan doet dat sal Gode alre genaemste wesen".

I 6a [VAN SUNTE IOHAN EWANGELIST]^b

94r In der hoecheit^c van sante Iohan Evangelijst¹, doe dese maget dacht ende begeerde te weten wat verdienste sunte Iohan daerom had, dat hi hoger gevoelende dan die ander || evangelisten bescreven had dat evangeli van Christus' Godheit, doe hoerde si van onsen Heer dese antworde: „In allen sinen sinnen hout^d hi voer die ander heiligen een boven schijnlicheit^e;². Sijn ogen aensien claeliker den ontoeganclike licht der Godheit. Sijn oren doergaen subtiliker te verstaen dat suete runen³ Gods. Sijn mont ende sijn tonge gevoelen een smaec van onsprekeliker sueticheit, [ende uut sinen monde ademt roke van soe groter zueticheit]^f dattet alle den hemel vervullet, also dat een ygelic heilich suetelike gevoelt den roeke Iohannes. Daerenboven soe bernt sijn herte mit sonderlinge weeldicheit in der minnen der Godheit

1. 27 december.

2. Uitmuntendheid.

3. Fluisteren.

a. *moeder mit meechdeliker*: ontbr. H2.

b. Opschrift vlg. H2.

c. H2: *hoechtijt*.

d. H2: *hevet*.

e. A: *bovenzinlicheit*.

f. Inlas vlg. H1, H2, A.

sublimiori³⁰⁸ divine altitudinis archana pervolat”.

- 10v [I 6b] Item vidit sanctum Johannem Evangelistam supra
(94v) pectus Domini Jesu pausantem, et multitudinem sanctorum
circa Dominum, quasi choream ducentem et Christum pro
Joanne laudantem. Tunc orabat Dominum, ut se instrueret
qualiter pro tam dilecto discipulo ipsum laudaret. Respon-
dit: „Primo me laudabis pro nobilissima ejus progenie, quia
natus est de mea parentela, que sub celo nobilior non est.
Secundo, quod de nupciis ipsum vocavi ad meum apostola-
tum. Tercio, quod claritatem mee faciei pre ceteris meruit
contemplari. Quarto, quod in ultima cena supra pectus
meum meruit pausare. Quinto, quod intellectum cognitionis
(95r) pre ceteris habuit; unde || oracionem illam, || quam in
11r monte Oliveti oravi, hominibus meruit conscribere. Sexto,
quod matrem meam ipsi singulari amore in cruce servandam
commendavi. Septimo, quod post resurrectionem meam ip-

308. Ka, Keu, U 246: *subtiliori*.

ende hi doervliecht^a mit vrier ende subtylre vlieginge die heymelicheit der godliker hoecheit”.

I 6b

[NOCH VAN IOHAN EWANGELIST]^b

94v Oec sach si sante Iohan Evangelijst rustende op die borst ons Heren Jesu ende een mennichte der heiligen bi den Heer^c als een dans leidende^d ende Christum lovende voer sante Iohan. Doe bat si onsen Heer, dat hi hoer leerde hoe si hem soude loven voer also lieven discipel. Hi antwoerde: „Ten iersten salstu mi loven om sijn alre edelste geslecht. Want hi is geboren van mijn geslacht¹ < ! >, daer geen edelre boven en is onder den hemel. Ten anderen mael saltu mi loven dat ic hem geropen heb van der bruloft tot mijnre apostelschap². Ten derden dat hi voer die ander hevet verdient te scouwen die claerheit mijns aensichtes³. Ten vierden dat hi in den lesten aventmael verdiende te rusten op mijn borst⁴. Ten vijften mael^e dat hi dat verstant der kennisse had voer die
95r ander, waervan || hi verdiende den menschen te scriven dat gebet^f, dat ic in den berch van Oliveten bat⁵. Ten sesten dat ic hem mit sonderlinger minnen in den cruce mijn moeder beval te bewaren⁶. Ten sevenden dat ic hem nae mijnre

1. Joannes' moeder Salome was de zuster van Maria, de moeder des Heren. Vgl. Joa. 19, 25; Mt. 27, 56; Mk. 15, 40.

2. Volgens een ten onrechte aan Hieronymus toegeschreven proloog op het Joannes-evangelie was de apostel Joannes de bruidegom van Cana. Vgl. b.v. LUDOLPH VAN SAXEN, *Vita Domini nostri Jesu Christi*, Lugduni, 1642: *Quamvis autem dubium sit cuius nuptiae fuerunt: tamen nos meditemur eas fuisse Joannis Evangelistae: sicut in prologo super Joannem Hieronymus videtur affirmare. Quem volentem nubere, Christus de nuptiis vocavit* (Pars I, c. 25, p. 119).

3. Op de berg Thabor, Mt. 17, 1-8.

4. Joa. 13, 25; 21, 20.

5. Het hogepriesterlijk gebed (Joa. 17), dat op grond van Joa. 14, 31: „Staat op, laten wij hier vandaan gaan”, gedacht werd in de hof van Olijven te zijn uitgesproken.

6. Joa. 19, 27.

a. H2: *doervliet*.

b. Opschrift vlg. H2.

c. *ende een mennichte... bi den Heer*: ontbr. H2.

d. *als een dans leidende*: ontbr. A.

e. ontbr. H2.

f. H1: *boec*.

sum speciali cognitione illuminavi. Octavo quod pro nomine meo venenum hausit. Nono, quod singulari prerogativa familiaritatis misteria mea illi revelavi. Decimo, quod signa multa in nomine meo fecit, et mortuos suscitavit. Undecimo, quod tam dulciter ipsum visitavi et ad convivium meum cum suis fratribus invitavi³⁰⁹. Duodecimo, quod ipsum ab omni dolore carnis liberum cum gloria de hoc exilio ad gaudium perduxit sempiternum”.

11r

ITEM ALIUD DE EODEM

- (95v) [I 6c] Alia vice inter Evangelium vidit eundem discipulum iuxta altare stantem, et librum sacerdoti tenentem, et omnia verba evangelii velut radios de ore ejus procedencia. Vidit eciam beatam Virginem ex altera parte altaris stantem, et ex oculis sancti Joannis radium miri splendoris in faciem Virginis tendentem. Quod dum illa miraretur, ait illi Joannes: „Dum essem in terris, genitricem Domini mei in tanta reverencia et honore habui, quod faciem eius numquam prospicere³¹⁰ ausus fui”.

11r

QUALITER PRO CONGREGACIONE ORAVIT

[I 7] In sancta nocte Circumcisionis Domini, cum sororum oraciones et devociones obsequium Deo offerret, orans ut

309. *et ad convivium... invitavi*: ontbr. U 246.

310. Ka, Keu, U 246: *inspicere*.

verrisenisse verlicht^a heb mit sonderlinger kennisse¹. Ten achten dat hi om minen naem venijn gedroncken hevet². Ten negenden dat ic hem overmids sonderlingen vordel der vrientscappen geopenbaert heb mijn verborgentheiden³. Ten tienden mael dat hi voel teikenen in minen naem gedaen hevet ende doden verwect hevet⁴. Ten elften dat ic hem also suetelike visitierde ende noeyden tot mijnre werscappe mit sinen broederen. Ten twelften dat ic hem vri van alre droefheit des vleisches mit glorien gebracht heb van deser ellenden totter ewiger blijtschap”.

I 6c In eenre ander tijt sach si den selven apostel onder dat
95v Evangeli staen bi den altaer ende houdende den priester dat boec ende alle die woerde des Evangelis voertgingen uut sinen monde als radien. Si sach oec die salige maget Maria aen dander side van den altaer staende ende uut sante Iohans oge ginc een radie van wonderliker schijnsel in aensicht der maget Marien, Doe hoer dat verwonderde, seide hoer sante Iohan: „Doe ic in der eerden was, had ic die moeder mijns Heren in soe groter eerwaardicheiten ende eren, dat ic nie en dorst sien in hoer aensicht”.

I 7 [VAN DER HOECHTIJT DER BESNEDENIS ONS HEREN]^b

In der heiliger nacht der besnedenisse ons Heren, doe si der susteren gebede^c ende dienst der devocien Gode offerde, biddende dat hi hem gewerdigen woude te geven die bene-

1. Joannes is de enige die de verreezen Heer bij het Meer van Tiberias herkent. Joa. 21, 7.

2. Zie noot 4.

3. De Apocalyps.

4. De 8e, 10e, 11e en 12e reden zijn ontleend aan de apocriefe Handelingen van Joannes. Vgl. b.v. J. A. FABRICIUS, *Codex Apocryphus Novi Testamenti*, Hamburg, 1703, Apostolicae Historiae Liber quintus, de rebus a S. Joanne Evangelista gestis, p. 581: *Cum esset annorum nonaginta septem apparuit ei Dominus Jesus Christus cum discipulis suis et dixit: Veni ad me, quia tempus est ut epuleris in convivio meo cum fratribus tuis*. Deze tekst werd ook opgenomen in een der antifonen van de Metten van Joannes.

a. H2: *verblijft*.

b. Opschrift vlg. H2.

c. H2: *gebode*.

- (96r) novi anni benedictionem eis conferre dignaretur, || Dominus respondit: „Salus et benedictio sit vobis a Patre meo, et a me, Jesu Filio eius, et a Spiritu Sancto, qui est omnium operum vestrorum sanctificatio. Ego sum ille de quo scriptum est:
- 11v ‘Anni tui non deficient. Transite || ergo ad me omnes qui concupiscitis me, et discite a me quia mitis sum et humilis corde’. Quia omnis qui cordis et corporis requiem consequi desiderat, oportet ut mitis sit et humilis corde”. Et adiecit: „Qui vitam suam cupit innovare, faciat more sponse, que a sponso novi anni munuscula maxime accipere³¹¹ affectat. Sic et anima fidelis novis indumentis a me vestiri desideret, ||
- (96v) quatenus per anni circulum in oculis omnium velut regina gloriose procedat. Primo ergo affectet sibi dari a me purpureum vestimentum, id est humilitatem, ut scilicet in ea humilitate qua de celo ad terram veni, in omnibus ad quelibet vilia se humiliter inclinet. Deinde vestem coccineam, id est paciencia, ut sibi omnia gravia et dura pacienter amplextur, quia ad hoc humanitatem assumpsi ut penas et obprobria ferre possem. His superinduatur aureo amictu, id est charitate, ut in amore quo me in terris omnibus affabilem exhibui

311. Ka, Keu, U 246 voegen in: *cupit et.*

96r dixie¹ des || nyen iaers, doe antwoerde onse Heer: „Salicheit ende benedixie si u van Gode minen Vader ende van mi Jesu sinen Soen ende van den Heiligen Geest die een heilichmakinge is alle uwer^a werken. Ic bin diegeen daarvan gescreven is: ‘Dijn iaren en sullen niet ontbreken². Hierom gaet alle tot mi, die mi begeert³ ende leert van mi, want ic sachtmoedich ende oetmoedich bin van herten⁴. Want alle diegene die begeren te vercrigen ruste des herten ende des lichaams, die moeten sijn sachtmoedich ende oetmoedich van herten”. Ende onse Heer seide daertoe: „Die sijn leven begeert te vernyen, die sal doen na manieren eenre bruoet, die van hoeren brudegom seer begeert te ontfangen gavekijs des nyen iaers. Also sal oec die getrouwe^b siel van mi begeren gecledet te werden mit nyen clederen, op||dat si al dat iaer doer glorioselic voert mach gaen als een coninginne in alre menschen ogen. Daerom sal si ten iersten begeren dat hoer van mi gegeven werde een purperen cleet, dat is^c oetmoedicheit, als dat si in dier oetmoedicheit daer ic in quam van den hemel in der eerden hoer oetmoedelic neyge in allen ende tot allen snoden dingen. Daerna sal si begeren een roetsijndich^d cleet, dat is lijdsamheit, opdat si alle die dinge die hoer swaer ende hart sijn lijdsamlic omhelse. Ende^e daerom heb ik menscheit aengenomen, opdat ic pine ende laster doegen soude^f. Hierenboven sal si werden gecledet mit een gulden ommeCleet, dat is mitter minnen, opdat si hoer allen menschen biede vriendelic ende gracioes in dier minnen, daer ic mi allen menschen in bewijsde in der

96v

1. Vgl. Ps. 3, 9: *Domini est salus et super populum tuum benedictio tua.*

2. Ps. 101, 28.

3. Eccli. 24, 26.

4. Mt. 11, 28.

a. A: *nuwer.*

b. A: *getrouw mynnende.*

c. A: *bedutet.*

d. A: *sanguis* (?)

e. H1, H2, A: *want.*

f. A: *draghen moest.*

- (97r) et benignum, omnibus hominibus || amicabilem se prebeat et graciosam. Post circulum vero anni, hoc iterum innovari³¹² sibi petat, et magis ac magis in his virtutibus se exerceat, et quasi ex novo eas studeat custodire". Orante ergo illa ut que sibi non placerent in eis circumcideret, respondit Dominus dicens: „Circumcidimini corde ab omnibus cogitacionibus superbie, impaciencie et vanitatis mundane. Circumcidimini ore ab omnibus verbis detractoriis, placentie et iudicatoriis. Circumcidimini eciam opere ab ociosis, a tepore boni et
- 12r transgres||sione Dei mandatorum et obediencie"³¹³. In his verbis Domini intellexit magni³¹⁴ esse criminis cum homo
- (97v) iudicat proximum suum; et || si contingit illum iniuste iudicare, reus erit tanti sceleris, quanti esset ille, si fecisset hoc malum quod de eo iudicatur. Quod si homo fecit quod de eo dicitur, si iudicans nesciens intencionem facientis, secundum cor suum et sensum iudicat, tam reus ex ipso iudicio sit, sicut ille qui rem illam perpetravit, et nisi penitendo diluat, simili pene quam ille promeruit, subiacebit.

DE EPIPHANIA DOMINI

- 12v [I 8] In sancta nocte Epiphanie || dum cantaretur:

312. ontbr. U 246.

313. Sol. M3, M2, Br. II 1168, Ch., Ka, Lo: *inobediencie*. Sic: U 246, Keu, Br. II 1561.

314. Ka: *maioris*. U 246: *magis*.

- 97r eerden^a toespre||kelic ende goedertieren. Mer na den omme-
ganc des iaers sal si begeren, dat hoer dat weder werde
vernyet ende sal hoer meer ende meer oefenen in desen
doechden ende pinen se als van nyes te bewaren". Doe si
oec bat dat hi woude besniden in hem die dingen die hem
niet en behaechden, doe antworde onse Heer: „Werdet be-
sneden in der herten van allen^b gedachten der hoverdien,
der onlijdsamheit ende der werliker ydelheit. Werdet be-
sneden in den monde van allen achtersprekeliken¹ woerden,
van woerden der behaechlicheit ende van ordelachtigen
woerden. Wert oec besneden in den werken van ledigen wer-
ken, van lauheit des goets ende van overtredinge der ge-
boden Gods ende der gehoersamheit"². In desen woerden
97v ons Heren verstont si die meeste sonde te wesen als die
menschē sinen evenmenschē ordelt. Ende || gevalt dat hi
dien tonrecht ordelt, soe sal hi schuldich wesen soe groter
sonden als diegeen wesen solde, had hi dat quaet gedaen,
daer hi van geordelt wart. Ende ist dattie menschē dat gedaen
hevet, dat men van hem seit, ende dat diegeen die ordelt
niet en weet die meninge desgeens diet doet ende ordelt^c
nae sijne herten ende nae sinen sinne, die wort also schuldich
uut dien ordel als diegeen die dat dinc gedaen hevet. Ende
tensi dat hi berou hebbende dat afwassche, hi sal weerdich
werden der selver pinen die die ander verdient hevet.

I 8 [VAN DERTIENENDACH]^{d;3}

In der heiliger dertiennacht, doe men int negende respons
van der Metten sanc: „Dit is mijn geminde Soen in welken

1. Kwaadsprekend.

2. Lees: *ende van ongehoersamheit*. Deze lezing hebben echter alle ned. hss. op grond van de lat. tekst waaruit de ned. vert. werd gemaakt. Zij is verklaarbaar, omdat *gehoersamheit* (*obediencie*) beschouwd kon worden als een genit. object. bij *overtredinge*.

3. Epiphanie, 6 januari.

a. *in der eerden*: ontbr. A.

b. H2 voegt in: *quade*.

c. *niet en weet... ende ordelt*: ontbr. A.

d. Opschrift vlg. H2.

- (98r) „Ipsū audite”, dixit ad Dominū: „Mi Domine, quid || a dilecto Filio tuo audire debemus?” Cui Dominus: „Audite Filium meum vos ita vocantem: ‘Venite ad me omnes qui laboratis etc.’. Audite eum vos ita docentem³¹⁵: ‘Beati mundo corde etc.’³¹⁶. Audite eum vobis consulentem: ‘Qui manducat carnem etc.’³¹⁷. Et illud: ‘Qui sequitur me, non ambulat in tenebris etc.’. Audite eum precipientem: ‘Hoc est preceptum meum, ut diligatis invicem’. Audite eum etiam comminantem: ‘In quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabimini’. Et iterum³¹⁸: ‘Qui non baiulat crucem suam et venit post me, non potest meus esse discipulus’”. Post percipiōem ||
- (98v) Dominici corporis dixit ad eam Dominus: „Ecce do tibi aurum, id est divinum amorem meum, et thus, id est omnem sanctitatem et devociōem meam, et mirram, id est amaritudinem totius passionis mee. Singula hec tam proprie do, ut ea quasi tua michi valeas redonare. Quod dum anima fecerit, eadem duplicata sibi reddo. Et si ille michi iterum obtulerit, quociens hoc fecerit, toties duplicata sibi reddo”. Et hoc est centuplum quod homo in presenti³¹⁹ accipit, et vitam eternam postmodum in futuro. Hec tria homo singulis annis hac die

315. *Audite eum vos ita docentem*: ontbr. Keu.

316. Keu voegt in: *Audite eum precipientem*.

317. *Audite... docentem*: *Beati... carnem etc.*: ontbr. Ka.

318. Ka voegt hier in: *Audite eum vos docentem*: *Beati mundo corde etc.*

319. U 246: *hac vita*.

98r ic mi wael behaecht heb, hoert hem''¹, doe seide si tot onsen Heer: „Mijn Heer, wat || sullen wi horen van dinen geminden Soen?” Onse Heer seide hoer: „Hoert minen Soen iu aldus ropende: ‘Coemt alle tot mi die daer arbeit ende belast sijt ende ic sal u vermaken’². Hoert^a u aldus lerende: ‘Salich sijn die reyn van herten, want si sullen Gode sien’³. Hoert hem u aldus radende: ‘Die mijn vleisch et ende mijn bloet drinct, die blijft in mi ende ic in hem’⁴. Ende dat: ‘Die mi volcht, die en wandert niet in duusternisse, mer hi sal hebben dat licht des levens’⁵. Hoert hem gebiedende: ‘Dat is mijn gebot, dat ghi onderlinge minnet als ic u geminnet heb’⁶. Hoert hem oec dreygende: ‘In wat ordel dat ghi ordelt, daer sult ghi in geordelt werden’⁷. Ende noch: ‘Die sijn cruce niet op en boert ende coemt^b na mi, die en mach mijn discipel
98v niet wesen’⁸. Mer na der ontfangenisse des || lichams ons Heren seide onse Heer tot hoer: „Sich, ic geve di gout dat [is] mijn godlike minne, ende wieroke, dat is alle mijn heilicheit ende devocie, ende mirre, dat is die bitterheit alle mijns lidens. Alle dese bi sonderlinge geve ic di also eygentlic, dattu se mi weder salste mogen geven als die dien^c. Als die siel dat doet, soe wedergeve ic haer die selve gedubbelt. [Ende ist dat si se mi dan weder offert, also dicke als si dat doet, so gheve ic se haer ghedubbelt weder]^d”. Ende ist^e dat hondertfout dattie mensche ontfanct in desen leven, ende daerna in der toecomender tijt dat ewege leven⁹. Dese

1. Mt. 17, 5. De woorden *Ipsum audite* ontbreken meestal in dit resp.

2. Mt. 11, 28.

3. Mt. 5, 8.

4. Joa. 6, 55.

5. Joa. 8, 12.

6. Joa. 15, 12.

7. Mt. 7, 2.

8. Luk. 14, 27.

9. Mt. 19, 29.

a. H1, A voegen in: *hem*. H2: *hi*.

b. A: *volghe*.

c. H1: *diin*. A: *dyn*. H2 sic.

d. Inlas vlg. H1, H2, A. *weder* ontbr. A.

e. H1, H2, A: *dat is*.

possit offerre, scilicet suum divinum amorem, puritatem sanctitatis eius et fructum sue passionis.

16v

DE PURIFICACIONE BEATE MARIE VIRGINIS ET ANNA
MATRE EIUS

- [I 12] In sancta nocte Purificacionis beate Marie, vidit
(99r) ipsam gloriosam virginem et matrem in ulnis suis || baiulan-
tem regalem puerum Jesum, indutum veste aerei coloris
aureis floribus plena, in pectore et circa collum et brachia
erat scriptum illud nomen mellifluum: Jesus, Jesus³²⁰. Dixit-
17r que ad eam: „O dulcissima Virgo, ador||naveras taliter
Filium tuum cum ipsum in templo presentares?” Et illa:
„Non ita, sed tamen ipsum delectabiliter preparavi. A die
nativitatis Filii mei inestimabili gaudio ad diem istum prepa-
rabam, in quo Filium meum Deo Patri acceptissimam hos-
tiam essem oblatura, per quem omnis hostia ab inicio seculi
oblata, est Deo acceptata. Tantaque devocione et gratitudine
(99v) ipsum obtuli, quod si omnium sanctorum devocio || in unum
transfusa fuisset hominem, mee devocioni non posset com-
parari. Sed omnis leticia mea ad verba Simeonis, scilicet
‘tuam ipsius animam pertransibit gladius’, versa est michi in
merorem. Multociens eciam cum Filium meum gremio fove-
rem, pre nimia devocionis dulcedine, caput meum suo capite

320. ontbr. Ka, Keu, U 246.

drie mach die mensche alle iaer offeren in desen dage: als sijn godlike minne, die puerheit sijnre heilicheit ende oec die vrucht sijnre passien.

I 12

[VAN ONSER VROUWEN KERCGANG]^a

In der heiliger nacht van onser Vrouwen Lichtmisse¹
sach si die gloriose maget ende moeder in haren armen ||
99r dragen dat conincklike kint Jesum, gecledet min enen clede
van lachtiger^{b;2} of hemelscher varwen, dat vol gulden
blomen was ende in der borsten ende bi sinen hals ende armen
was gescreven die honichvloeyende naem Jesus^c. Ende si
seide tot hoer: „O alre suetste maget, hadstu dus dinen soen
verciert doe du hem presentierdeste in den tempel?” Ende
si seide^d: „Niet aldus, mer nochtan had icken genuechliken
bereit. Van den dage der geboorten mijns soens hoepede
ic tot desen dach mit onbegripeliker blijtschap, daer ic Gade
den Vader in offeren soude minen soen een alre ontfanclicste
offerhande, bi wien al offerhande, die van beginne der werlt
geoffert is^e, [Gode is]^f ontfanclic geworden ende mit soe
99v groter ynnicheit ende dancbaerheit offerde icken, al hadde
alle die devocie alle der heiligen || gestort geweest in enen
mensche, si en mocht niet gelijct hebben geworden mijnre
devocien. Mer alle mijn blijtschap is mi gekeert in droefheit
tot Simeons woert dat hi sprac: ‘Dijn siel sal een^g sweert
doergaen’³. Dicwijl oec als ic minen soen vermakde of
bakerde op minen schoet, van alte groter sueticheit der

1. 2 februari.

2. Hemelsblauw. In deze vorm niet in MNW, wel *luchtich*, IV 866, waar echter alleen de betekenis *luchtig*, *koel* wordt opgegeven.

3. Luk. 2, 35.

a. Opschrift vlg. H2.

b. H1, H2, A: *luchtiger*.

c. H2, A herhalen *Jesus*.

d. A: *onse Vrouwe antworde hoer*.

e. H2: *gheweest*.

f. Inlas vlg. H1, H2, A.

g. A voegt in: *scerp*.

acclinans, tantas lacrymas effudi, ut caput eius et faciem totam amoris lacrymis irrigarem. Sepius eciam hoc verbum
17v dicebam ei: 'Osa lus et gaudium anime mee!' || Vidit et beatum Simeonem iuxta altare stantem, de cuius corde radius triformis in modum yridis exibat. In quo intellexit
18r quod humile, forte et fervens desiderium || ad Deum habebat. || Dixitque ad eum: „Eya, impetra michi verum desiderium dissolvendi et esse cum Christo”. Cui Simeon:
(100r) „Melius et perfectius est ut Deo voluntatem tuam des, et velis quidquid ille voluerit”.

48r [I 29] Tunc illa dixit: „O virtutum regina, dic, obsecro, que erat prima virtus in qua te in infancia exercuisti?” Respondit: „Humilitas et obediencia atque amor. Ab infancia enim tante humilitatis fui, quod numquam me creature pretuli, et tam subiecta et obediens eram parentibus meis, quod eos in nullo umquam contristavi. Ex eo eciam quod
(100v) Spiritus Sanctus in utero matris mee me replevit, || sic ad omnem opus bonum inclinata eram, ut miro modo omne bonum diligerem. Et quidquid erat virtutis, statim mira delectacione³²¹ amplectendo immitarer”.

43v [I 26b] Dixitque beata Virgo: „Quicumque voluerit summo honore super omnes exaltari, omnibus se humiliter subiiciat. Qui eciam super omnes voluerit ditari, propria se

321. U 246: *dilectione*.

- devocien neygede ic mijn hoeft aent sijn ende uutstortede also voel tranen, dat ic sijn hoeft ende al sijn aensicht nat madeke mitten tranen der minnen. Dicwijl plach ic oec dit woert te seggen: 'O salicheit ende blijtschap mijnre sielen!'"
- Si sach oec dien heiligen Symeon staende bi den altaer, van wies hert uitginc een drieformige radye na manieren eens regenboges. Daer si in verstont dat hi een oetmoedige, sterke
- 100r ende vuerige begeerte had tot Go||de. Ende si seide tot hem: „Eya, verwervet mi rechte begeerte ontbonden te werden ende mit Christo te wesen”¹. Symeon seide haer: „Het is bettere ende volcomenre dattu Gode dinen wille geveste ende wilste dat hi wil”.
- I 29 In eenre tijt seide dese salige maget^a tot onser Vrouwen: „O coninginne der doechden, ic bidde, seg mi welc die ierste doecht was daer du di in oefendeste van dijnre kintscheit”. Si antwoorde: „Oetmoedicheit ende gehoersamheit ende minne. Want van mijnre kintscheit was ic van soe groter oetmoedicheit, dat ic mi nie enigen creatuer en voersettede. Ende also onderdanich ende gehoersamich^b was ic minen ouders, dat ic se nie in enigen^c dingen en bedroefde. Oec omdat mi die Heilige Geest vervullet had in den buke mijns
- 100v moeders, || soe was ic also geneyget tot alle goet, dat ic in wonderliker manieren alle goet minnede, ende [soe]^d wat doechdelic was, dat ic dat tehants mit wonderliker genuechten omhelsende^e navolgede”.
- I 26b Item op een ander tijt seide onse lieve Vrouwe tot deser maget: „Soe wie dat wil verheven werden mitter overster eren boven alle menschen, die sal hem oetmoedlic onderwerpen alle menschen². Soe wie oec boven alle menschen wil rijc

1. Filip. 1, 23: *Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo.*

2. Vgl. Mt. 23, 12: *Qui se humiliaverit, exaltabitur.*

a. A voegt in: *Mechtelt.*

b. H2, A: *gehoersam.*

c. A: *ghenen.*

d. Inlas vlg. H1, H2, A.

e. H2, A: *omhelsde ende.*

spoliet voluntate. Et qui summi decoris appetit dignitatem,
in omnibus se virtutibus studeat exercere”.

60r

DE AVE MARIA ANTE COMMUNIONEM

[I 43] Die quadam post Matutinas, in oracione dubitare
(101r) cepit in cero < ! > || Completorium Domine nostre dixerit an
non. Unde contristata Deo negligenciam suam confiteba-
60v tur... || Tunc vidit beatam Virginem coram se stantem et
eam amplexibus astringentem. At illa cepit negligenciam
suam conqueri, interrogans eam si Completorium in sero
dixerit an non. Cui beata Virgo: „Cum nescis si legeris, sic
est coram Filio meo ac si non feceris”.

21r

QUOD QUINQUE MODIS DEO LAUDES OFFERRE DEBEMUS

[I 15] Alia quadam nocte, cum ex tristitia sompnum
capere nequiret, audivit angelorum choros personare dicens:
„Jacta cogitatum tuum in Domino, et ipse te enutriet”.
Viditque Dominum stantem coram se in viridi vestimento.
Ad quem illa: „O amantissime Domine, cum sit tempus
(101v) passionis || cur viridi veste indueris?” Cui Dominus: „Scrip-
tum est: ‘Si in viridi ligno hec fecerint, in arido quid fiet?’” In
quo intellexit quia si virorem omnium virtutum, scilicet Je-

gemaect werden, die sal hem selven altemael beroven van sinen eygenen wil. Ende soe wie dat begeret die weerdicheit der overster schoenheit, die sal hem pinen te oefenen in allen doechden.

- I 43 Op enen dach na der Metten doe began deser maget in
101r horen gebede te twivelen of si des avonts || Compleet van onser Vrouwen¹ gelesen had of niet^a. Hierna sach si onse lieve Vrouwe voer haer staen ende dructe se aen hoer mit omhelsinghe ende si began hoer versumelheit te clagen ende si vragede oer of si haer Compleet des avonts gelesen had of niet. Onse Vrouwe antwoerde hoer: „Wanneer du niet en wetste oft se gelesen hebste, soe ist recht voer minen Soen oft se niet gelesen en hadste”².

- I 15 [DAT WI IN VIJF MANIEREN GODE LOF OFFEREN SELLEN]^b

- Op een tijt in eenre nacht, doe si van droevicheit geen slaep nemen en conde, doe hoerde si die choren der engelen seer grotelic geluut geven: „Werp dien gedacht in den Heer ende hi sal di voeden”³. Ende si sach onsen Heer voer haer staen in een groen cleet ende si seide tot hem: „O alre min-
101v licste Heer, waarom werdestu ge||cleet mit enen groenen clede als die tijt der Passien is?” Onse Heer seide hoer: „Tis gescreven: ‘Als^c si in enen groenen houte dese dingen hebben gedaen, wat sal in den dorren dan geschien?’”⁴ Daer si^d in verstont want ist dat⁵ si die groenheit alre duech-

1. Van de kleine getijden van de H. Maagd, die naast het grote officie gebeden werden. Vgl. A. J. KOENDERS, *Maria in den eeredienst der Katholieke Kerk II*, Amsterdam, 1932, p. 195 e.v. en 234 e.v.

2. Vgl. de door Thomas van Aquino in *Summa Theol.* II II 83, 14 geciteerde tekst van Gregorius: *illam orationem Deus non audit, cui ille qui orat non intendit*.

3. Ps. 54, 23. Resp. van de Mis van de donderdag na Aswoensdag.

4. Luk. 23, 31. Evangelie van woensdag in de Goede Week.

5. *Want ist dat*: dat indien. Vgl. voor dit latinisme MNW IX 1714, aanm. 2.

a. A voegt in: *waervan si seer bedroeft was ende belide God haer versumelheit*.

b. Opschrift vlg. H2.

c. H1, H2, A: *of*.

d. H2: *hi*.

sum, tam diversis affecerunt penis, quid tunc eis qui aridi sunt omnibus bonis, nisi eterna³²² preparantur tormenta. Tunc oravit Dominum ut se instrueret, quid sibi laudis facere deberet hoc tempore passionis. Qui ostendit ei digitos manus sue, per quos edocta est ipsum quinque modis laudare. Primo, suam incomprehensibilem omnipotenciam, qua ipse prepotens angelorum et hominum, pro homine tam impotens (102r) est effectus. || Secundo, inscrutabilem sapienciam, qua ipse tam fatuus est reputatus. Tercio, suam inestimabilem charitatem, qua gratis odio est habitus pro salvandis. Quarto, suam benignissimam misericordiam, qua pro homine tam crudeli morte est dampnatus. Quinto, suam dulcedinem suavissimam, qua morte amarissima pro homine est amari-catus.

27v

DE CHRISTI RESURRECTIONE ET EIUS GLORIFICACIONE

[I 19a] In sancta nocte letabunde Resurrectionis Domini nostri Jesu Christi, hec ancilla vidit ipsum³²³, quasi in sepulchro resideret, et agnovit divinitus illustrata, qualiter Deus (102v) Pater totam suam divinam potenciam humanitati || Christi in eius resurrectione dedisset, Filique Dei persona omnem suam clarificacionem quam ab eterno a Patre habuit, Spiritus

322. Ka, Keu, U 246: *eternaliter*.

323. Ka, Keu, U 246: *Dominum*.

den^a, als Jesum, mit so menigerhande pine pinichden, wat sal dan dengenen geschien, die dorre sijn van allen goede, dan dat si ewelic sullen bereit werden totten tormenten. Doe bat si onsen Heer dat hi hoer leren woude wat lof si hem doen soude in deser tijt der Passien. Ende hi toende haer die vingeren sijnre hant, daer si bi geleert is, dat si hem in vijf manieren loven soude. Ten iersten mael soude si loven sijn onbegripelike almechticheit, daer die overmechtige coninc der engelen ende der menschen also onmechtich in geworden || is. Ten anderen mael sijn ononderwindelike^b wijsheit, daer hi in geacht is als een dwaes. Ten derden mael sijn ondenckelike^c minne, in welker minne hi tevergeefs¹ in hate^d is gehadt² om diegeen die te^e behouden sullen werden. Ten vierden mael sijn alre goedertierenste barmherticheit, daer hi om den mensche also wredelic in^f verdoemt totter doet. Ten vijften mael sijn alre suetste sueticheit, daer hi om den mensche verbittert is mitten alre bittersten doet.

I 19a

[VAN PAESDACH]^g

In der heiliger nacht der vroliker verrisenisse ons Heren Jesu Christi, soe sach dese deerne Christi onsen Heer als sittende in den grave ende si wart godlic verlicht ende bekende hoe dat God die Vader alle sijn godlike mogentheit 102v gegeven had der menscheit || Christi in sijnre verrisenisse, ende die persoene des Gods Soens hem gegeven had alle die clarificieringe die hi van ewicheit had^h van den Vader³,

1. Om niet.

2. Joa. 15, 25: *Quia odio habuerunt me gratis.*

3. Joa. 17, 5: *Clarifica me tu, Pater, apud temetipsum claritate, quam habui prius quam mundus esset, apud te.*

a. ontbr. A.

b. H2, A: *ondervindelike.*

c. A: *oneyndelike.*

d. H2: *haer.*

e. ontbr. H1, H2, A.

f. ontbr. H2, A.

g. Opschrift vlg. H2.

h. *alle die... van ewicheit had:* ontbr. A.

Sanctus omnem dulcedinem suam, bonitatem et amorem plene infudit eius glorificate humanitati. Dixitque ad eam Dominus: „In mea resurrectione celum et terra cum omni creatura michi ministrabat”. Et illa: „Quomodo, inquit, tibi celum sibi vivit?”³²⁴ Respondit: „Omnes angelici spiritus in obsequio michi aderant”. Et statim videbatur sibi quod videret multitudinem angelorum circa sepulchrum, ita quod a terra usque ad celum circumdarent Dominum quasi murus. Tunc illa dixit: „Eya, et quid angeli tibi illa hora decantaverunt?” Respondit: „Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus (103r) Deus Sabaoth etc.”³²⁵. Et: „Eya, nunc simul || iubilemus”.
 28r Et licet non eadem verba, tamen eiusdem sensus || cecinerunt. Vidit eciam congregacionem totam circa Dominum, de cuius Corde plures radii in singulas personas transibant. Et Dominus cuilibet manum suam extendens glorificacionem suam narrabat³²⁶, dicens: „En claritatem mee glorificate humanitatis vobis tribuo, quam cordis mundicia et dulci invicem socialitate ac vera paciencia conservabitis, ac in die iudicii in vobis cum gloria presentabitis”.

31v QUALITER CUM ANIMA DEUS MANEAT ET DE CONVIVIO DOMINI

[I 19g] Feria secunda Pasche, cum legeretur in Evangelio: „Mane nobiscum”, illa inquit ad Dominum: „O dulcor unice,

324. alle andere hss.: *servivit*.

325. *Deus Sabaoth etc.*: ontbr. Ka, Keu.

326. Sol.: *donavit*. Ka, Keu, U 246: *donabat*.

ende dat oec die Heilige Geest sijne geglorificierder menscheit volcomelic had ingestort alle sijn sueticheit, sijn goetheit ende sijn minne. Ende onse Heer seide tot haer: „In mijnre verrisenisse diende mi^a hemel ende eerde mit allen creaturen”. Ende si seide: „Hoe diende di die hemel?” Hi antwoerde: „Alle die engelsche geeste waren mi bi in dienste”. Ende rechtevoert docht hoer dat si sach een mennichte der engelen^b bi den grave, also dat si als een muer van den hemel totter eerden onsen Heer ommevengen. Doe seide si: „Eya, want songen die engelen in dier uren?” Hi antwoerde: „‘Heilich, heilich, heilich is die Heer God Sabaoth’¹, ende dit: ‘Eya, laet ons nu || te gader iubileren etc.’² Al en songen si niet die selve woerde, nochtan songen si woerden van den selven syn.” Oec sach si alle die vergaderinge, daer si in woende^c, bi onsen Heer, van wies herten voel radyen gingen in een ygelike persoene. Ende onse Heer uutstac sijn hant ende gaf een ygelic sijn glorificieringe^d ende seide: „Sich, ic geve u die claecheit mijnre geglorificierder menscheit³, die ghi bewaren sult mit^e sueter onderlinger gesellicheit ende mit waerachtiger lijdsamheit ende die ghi in den dage des ordels mit glorien in u presenteren sult”.

I 19g

[HOE ONSE HEER MITTEN SIELEN BLIJFT]^f

Des manendages na Paeschen doe men in der Evangelien las: „Blijft mit ons, Heer, wantet begint den avent te ge-

1. Vgl. het Te Deum: *Tibi omnes Angeli, tibi Coeli et universae Potestates, tibi Cherubim et Seraphim incessabili voce proclamant: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth.*

2. Wellicht ontleend aan een Paasspel.

3. Vgl. Filip. 3, 21: *Qui reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae.*

a. H2: *di.*

b. A: *enghelscher scaren.*

c. *daer si in woende*: ontbr. A.

d. A: *glorificierde segheninge.*

e. H2, A voegen in: *reynicheit des herten ende mit.*

f. Opschrift vlg. H2.

g. A voegt in: *Mane nobiscum Domine, dats te segghen.*

- (103v) || mane, queso, || mecum quia dies vite mee inclinata est
32r usque ad vesperam”. Respondit: „Ego tecum manebo, quasi pater cum filio, dividendo tecum celestem hereditatem quam tibi mercatus sum meo precioso sanguine, cum omni bono quod tibi operatus sum in terris triginta tribus annis. Hec omnia proprie dabo tibi. Secundo, tecum ero quasi amicus cum amico. Et sicut homo qui fidelem habet amicum, ad illum in omni necessitate confugit, illi semper adherens, ita et tu ad me qui tibi sum amicus pre omnibus fidelissimus, semper in omnibus tutum habens refugium. Et invalidam te dimitte
(104r) ad me, quia fideliter ad omnia iuvabo te. Tercio || ero tecum sicut sponsus cum sponsa, inter quos nulla potest esse divisio, nisi infirmitate disiungatur. Sed si tu infirmaveris, ego sum medicus peritissimus, ab omni infirmitate sanans te. Et inter nos nulla poterit esse divisio, sed eterna copula et inseparabilis unio. Quarto, tecum manebo, velut socius cum socio, quorum si unus grave portaverit onus, statim alter onus³²⁷ illud tollit, et cum eo supportat. Sic ego omnia onera tua tecum portabo tam fideliter, ut omnia tibi sint levia sustinenda”. Tunc incidit

327. *statim alter onus*: ontbr. Ka. *statim alter*: ontbr. U 246. *statim onus*: ontbr. Keu.

- 103v naken etc.”^a;¹, doe seide si tot onsen Heer: „O enige sue-
 ticheit, || ic bidde, blijft mit mi, want die dach des^b levens
 is geneyget totten avent”. Hi antwoerde: „Ic sal mit di bliven
 als een vader mit sinen soen ende sal mit di deilen^c die
 hemelsche erfenisse, die ic gecoft heb mit minen dierbaren
 bloede, mit alle dat goet^d dat ic di XXXIII iaer lanc heb
 gewracht in der eerden. Alle dese dinge sal ic di eygentlic
 geven. Ten anderen mael sal ic mit di wesen^e als een vrient
 mit sinen vrient. Ende gelijc als een mensch, die enen ge-
 trouwen vrient hevet, in alle sijnre noet tot dien loepet ende
 hem aenhanget, also saltu altoes^f in allen dingen enen
 sekeren toevlucht hebben tot mi, die di voer allen menschen
 die alre getrouste vrient bin. Ende alstu onmechtich biste,
 so laet di tot mi ende ic sal di tot allen dingen trouwelic hel-
 104r pen. Ten derden mael || sal ic mitti wesen als een brudegom
 mit sijnre bruut, onder welken geen scheidinge wesen en
 mach, tensi dat si werden gescheiden overmids siecten^g.
 Mer ist dattu siec werdeste, ic bin die alre besochste^h;²
 meister die di gesont maken sal van alre siecten, ende onder
 ons en sal geen scheidinge wesen moegen, mer een ewige
 vergaderinge ende een onverscheiden vereninge. Ten vierden
 mael sal ic mit di blivenⁱ als een gesel mit sinen geselle, der
 welker al ist dattie een even swaren last draget, soe buert
 tehants die ander dien last op ende draechten mit hem. Also
 sal ic dragen alle dijn lasten also getrouwelike, dat si di alle
 licht sullen wesen te liden.” Doe vielt in haerre herten, dat

1. Luk. 24, 29.

2. Ervarenste.

a. *wantet... te genaken*: ontbr. A.

b. H2: *mijns*.

c. A i.p.v. *ende sal mit di deilen*: *deylende mit di*.

d. A: *den goeden werken*.

e. A: *bliven*.

f. H2: *altoos also seltu lopen ende*.

g. A voegt in: *des doots*.

h. A: *wijste*.

i. H2: *wesen*.

- menti eius quod aliquando dixerat illa Deus: „Ecce animam
 (104v) meam do tibi in sociam et || ductricem³²⁸; illi omnia tua com-
 mitte. Et cum tristaberis, illa consolabitur te, et in omnibus
 fideliter adiuvabit te”. Et ait ad Dominum: „Eya, mi Do-
 mine, vita anime mee³²⁹, ignosce michi, dux mitissime, quod
 tam nobilissimam sociam, heu! tam raro ad opera mea invi-
 tavi, nec eius auxilium in omnibus ut debui requisivi”.
 Respondit: „Ego tibi indulgeo, et anima mea tecum manebit
 32v usque || in finem vite tue et tunc suscipiet te in illa unione
 qua spiritum meum³³⁰ in manus Patris moriens in cruce
 commendavi, et Patri meo celesti te presentabit.” Post hec
 (105r) orabat Dominum pro una persona sibi fideli et familiari || ut
 omnia que sibi dederat quasi propria, illi daret. Continuo
 vidit eandem in presenciam Christi stare, et Dominus accipiens
 manus illius, omnia dona illi tribuit in propria. Illa vero pro
 his omnibus Dominum laudare plurimum³³¹ affectans, roga-
 bat eum ut sue celesti familie in laudem et gloriam suam con-
 vivium permagnificum prepararet³³². Et statim vidit paratum
 convivium excellentissimum, et Dominum veste nupciali
 amictum³³³, que erat viridis coloris aureis plena rosis. Et ait
 Dominus ad illam: „En ego rosa sine spina natus, spinis
 multis sum punctatus”. Tota ergo celestis familia³³⁴ vestibus
 Domini similibus erat vestita³³⁵. Cum ergo nupcie essent
 (105v) parate, ait Dominus: „Quis in hoc con||vivio officium gerit

328. U 246: *doctricem*.

329. *vita anime mee*: ontbr. Ka, Keu, U 246.

330. ontbr. U 246.

331. ontbr. U 246.

332. Ka, U 246: *preparat*.

333. U 246: *indutum*.

334. U 246: *curia*.

335. U 246: *induta*.

104v God somwijl tot haer geseit had: „Sich, ic geve di mijn^a siel tot een gesellinne ende || tot een leydster: beveelt haer alle dijn dingen ende alstu droevich biste, soe sal si^b di troesten ende sal di in allen dingen trouwelic helpen”. Ende si seide tot onsen Heer: „Eya, mijn Heer, leven mijnre sielen, alre sachtmoedichste leidsman, vergeeftet mi dat ic soe overedelen gesellinne, leider¹, also selden genodet heb tot mijn werken, noch dat ic in allen dingen haer hulpe niet gesocht en heb, als ic soude gedaen hebben”. Hi antwoerde: „Ic vergevet di ende mijn siel sal mit di bliven tot in den einde dijns levens ende dan sal si di ontfangen in dier vereninge, daer ic minen geest in beval in den handen mijns Vaders² doe ic in den cruce sterf, ende sal di minen hemelschen Vader presenteren”. Hierna bat si onsen Heer voer enen persoene, die

105r hoer getrouwe ende heimelic || was, dat hi alle dat hi haer gegeven had, dier personen geven woude als haer eygen. Rechtevoert sach si die selve persoene staen in die tegenwoordicheit Christi^c, ende onse Heer nam haer hande ende gaf haer alle die gaven als haer eygen. Ende si begeerde onsen Heer voer alle dese dingen seer te loven ende bat hem, dat hi sinen hemelschen gesinne tot sinen love ende tot sijnre glorien een overgrote werscappe woude bereiden. Ende rechtevoert sach si bereit een overbaven gaende^{d:3} werscap ende onse Heer gecleet mit een brulofcleet dat van groenre verwen was ende vol gulden rosen. Ende onse Heer seide tot haer: „Sich, ic, die geboren bin een rose sonder doorne, bin gesteken mit voel doernen⁴. Ende alle dat hemelsche hof was gecledet mit clederen gelijc ons Heren clede. Hierom, doe die bruloften bereit waren, seide onse Heer: „Wie is^e

1. Helaas.

2. Luk. 23, 46.

3. Alles overtreffende.

4. Wellicht een hymne uit een Paasspel.

a. H2: *mi dijn*.

b. A: *ic*.

c. A: *ons lieven Heren*.

d. A voegt in: *grote*.

e. A: *bueret*.

lutoris?" Et cum hoc dixisset, accipiens animam in manus suas fecit eam saltare. De quo omnes convive novam leticiam et augmentum gaudiorum percipientes Deo gratias retulerunt³³⁶, eo quod tam iocundum se cum anima illa exhibebat. Anima vero amatorem suum amplexibus stringens intime charitatis ante mensam convivancium ipsum ducebat. Et vidit claritatem inenerrabilem et mirificum splendorem a facie Domini procedere, qui totam celestem aulam perlustrabat et omnes cyphos qui in illa regali³³⁷ mensa erant replebat. Sic ergo claritas sue amabilis faciei facta est ipsorum sacietas, gaudium et amenitas qui ipsos saciat in seipso. Pro tali convivio sit laus et honor Filio Virginis delicate.

75r

DE MULTIPLICI PENA HUIUS FAMULE DEI

[II 26] Secundum multitudinem consolacionis et dulcedinis Dei in anima diligentis se, || eciam dolores et infirmitates (106r) ipsius multiplicat, sicut in hac fideli anima sepius experitur³³⁸. Nam vice quadam amplius quam per³³⁹ mensem gravissima capitis infirmitate laborabat, ex qua nec sompnum nec aliam³⁴⁰ requiem aliquam habere poterat. Insuper omnem gratiam et dulcedinem assuetam, Deique visitacionem amiserat, ita ut flebiliter sepe querularetur, quod nec dulcem de Deo habere posset cogitacionem, ac per hoc in tantam devenit tristiciam, ut quandoque miserabiliter post Deum amatorem suum clamaret, quod per terciam³⁴¹ domum sonus audiebatur. Sed cum in hac desolacione plus quam per septem dies mansisset, benignissimus Dominus, qui semper iuxta est his qui tribulato sunt corde, tam effluenti consolacione et dulcedine ipsam perfudit, ut sepe a Matutinis (106v) usque ad Primam et a Prima³⁴² || usque ad Nonam clausis oculis velut mortua in Dei fruicione iaceret. In quo spacio

336. U 246: *egerunt*.

337. ontbr. U 246.

338. Keu: *exprimitur*.

339. U 246 voegt in: *unum*.

340. ontbr. Ka, Keu, U 246.

341. Uitgave van Solesmes: *totam*. Alle hss. sic.

342. U 246 i.p.v. *Primam et a Prima: Terciam quandoque*.

105v in deser wer||scap die^a speelman?" Ende doe hi dat geseit had, nam hi Mechteldis siel in sinen handen ende dede se springen, daer alle die daer warscappen een nye vroude ende vermeerlinge der blijtschappen af ontfengen ende dancten Gode omdat hi hem also vrolic bewijsde mit dier sielen. Mer die siel druckede haer lief mit omhelsinghe inreliker minnen ende leiden voer die tafel dergeenre die werscapten ende si sach een onsprekelike claerheit ende een wonderlic schinsel voertgaen vant aensicht ons Heren, die alle den hemelschen sael verlichtede¹ ende alle die nappen, die in dier conincklike tafel waren, vervullede. Ende also is die claerheit sijns minliken aensichtes geworden haer satheit, haer blijtschap ende haer lustelike sueticheit, die se sadet in hem selven.

II 26 Na voelheit der troestinghe ende der sueticheit Gods in der
106r sielen die hem min||net, soe vermenichfoldicht hi oec haer rouwen ende siecten, alst dicwijn bewesen wart in deser getrouwer sielen. Want op een tijt had si een maent lanc soe overgroten hoeftsweer, dat si noch slapen, noch enige ander rust hebben en mocht. Daerenboven had si verloren alle gracie ende sueticheit ende die gewoenlike vandinge² Gods, also dat si dicwijn schreyelike claechde, dat si niet een suet gedacht van Gode hebben en mocht. Ende daerom so quamsi in soe groter droevicheit, dat si biwilen iam[m]erliken riep na haren minnaer, dattet geluut gehoert wart over tderde huus. Mer doe si in deser mistroest langer dan seven dage gebleven had, soe dorstortede se die alre goedertierenste Heer, die altoes bi is dengenen die van bedroefder herten sijn, mit soe overvloediger troestinghe ende sueticheit, dat si dicwijn
106v van der Mettentijt tot Priemtijt ende van Prijm||tijt tot Noentijt lach mit besloten ogen als doet in die gebrukinge Gods. In welken tijt die alre goedertierenste Heer haer openbaerde

1. Vgl. Apok. 21, 23: En de Stad heeft het licht van zon noch maan van node, want de luister van God verlicht haar en haar lamp is het Lam.

2. Bezoek.

a. A: *dat ambacht enes.*

piissimus Dominus mira secretorum suorum illi revelabat ac dulcedine sue presencie in tantum letificabat, ut velut ebria ultra se continere non valens, internam illam gratiam quam ante tot annos celaverat cunctis ad se venientibus eciam hospitibus et alienis effunderet.

- 35r [I 20b] Ipso eciam die dum cantaretur responsorium:
„Omnis pulchritudo Domini”, in affectu mentis dicit ad Do-
minum: „Mi Domine, omnino omnis pulchritudo et decor
(107r) tuus est ablati a nobis”. Respondit: „Nequaquam. || Ego
enim cum tota pulchritudine et fortitudine, cum omni laude
et gloria mea et amore sum vobiscum, et manebo in eter-||
35v num”. Item cum in processione cantaretur: „Et benedixit
eos”, vidit in aere supra conventum manum miri decoris³⁴³
congregacionem benedicentem, et Dominum audivit³⁴⁴ di-
centem: „Illa benedictio quam tunc feci super discipulos
meos³⁴⁵ eterna est, sed³⁴⁶ nec umquam auferetur a vobis”.

36r DE TRIPLICI OPERACIONE SPIRITUS SANCTI IN APOSTOLIS ET
QUALIBET ANIMA

- 36v [I 22a] In sancta vigilia gloriosi³⁴⁷ festi || Penthecostes,
hec Dei humilis ancilla cum se receptaculum Spiritus Sancti

343. U 246: *mire pulchritudinis*.

344. ontbr. Ka, Keu, U 246, Ch. *et audivit Dominum dicentem*: ontbr. Lo.

345. Ka: *mea*.

346. ontbr. Ka, Keu, U 246.

347. Keu: *graciosi*.

wonderlike dingen sijnre heimelicheit ende maecte se so blide van der sueticheit sijnre tegenwoordicheit, dat si, alsof si droncken waer, haer niet langer onthouden en conde ende uutstortede die inwendige gracie, die si voer soe mennich iaer geheelt¹ had allen dengen en die tot haer quamen, oec den gasten ende den vreemden.

I 20b

[VAN ONS HEREN HEMELVAERT]^a

In ons Heren hemelvaertsdach, doe men sanc dat respons dat aldus beghint: „Alle die schoenheit des Heren is verheven boven die sterren etc.”², doe seide si in begeerten haers herten tot onsen Heer: „O mijn Heer, alle dijn schoenheit ende cierheit is altemael van ons^b gehaelt”. Hi antwoerde: „Niet also, || want ic bin mit u alle mijnre schoenheit ende starcheit, mit alle minen love ende glorie ende mit mijnre minnen, ende ic sal mit u bliven in der ewicheit”. Item doe men in der processien sanck: „Ende hi gebenedijt se”³, doe sach si in die lucht boven tconvent een hant van wonderliker schoenheit, die de vergaderinge gebenediede. Ende onse Heer seide: „Die benedixie die ic doe dede op minen discipulen, die is ewich ende en sal nummermeer van u genomen werden”.

I 22a

[VAN PINXTEREN]^a

In der heiliger vigilie der gracioser hoeheit^c van Pinxteren, doe dese oetmoedige deerne Gods haer selven be-

1. Verborgen.

2. Resp. van de 1e Vespers en de Metten, welke ook tijdens de processie van die dag gezongen werd.

3. Deze processie vond plaats na de Terts en wel in de kloostertuin. Bij het uittrekken van het klooster werd, na de resp. *Omnis pulchritudo* door het convent de antifoon van de Sext gezongen: *Elevatis manibus benedixit eis, et ferebatur in coelum, alleluja*. Vgl. het *Liber Ordinarius der Essener Stiftskirche*, herausg. von FRANZ ARENS, Paderborn, 1908, p. 89. Mechtild stond dus buiten, hetgeen verklaart dat zij een hand *in de lucht* ziet.

a. Opschrift vlg. H2.

b. A: *hier*.

c. H1, H2, A: *hoechtijt*.

exhibere desideraret, dixit ad eam Dominus: „Spiritus Sanctus tria in apostolis operatus est. Primum est quod eos (107v) in suo adventu divino amore succendens || penitus permutavit, ita ut qui antea timidi et infirmi, et seipsos amantes erant, tam fortes effecti sunt, ut eciam mori³⁴⁸ non timerent; immo gaudium et gloriam reputabant se pro Dei amore adversa tolerare. Secundum est, sicut ignis ferrum purificat et sibi simile efficit, sic Spiritus Sanctus apostolos ab omni sorde purgatos in seipso ad plenum sanctificavit. Tercium est, sicut aurum igne liquatum³⁴⁹, si cui forme infunditur, eius in se ymaginem representat, ita Spiritus Sanctus apostolos igne sui amoris liquefactos, in Deum refluere fecit, et eos divine imagini conformavit, ut de ipsis impletum videretur³⁵⁰ illud (108r) psalmi: ‘Ego dixi dii estis etc.’ Similiter || qui Spiritus Sancti adventum desiderat hec tria in se operari exoret, scilicet ut Spiritus Sanctus cum amore suo contra mala defendat et dat³⁵¹ quecumque bona corroboret auferendo ab eo omnem humanum timorem, quatenus pro Dei amore adversa patienter suscipiat et gaudenter. Oret per Spiritum Sanctum eciam remissionem omnium peccatorum sibi donari, et ut igne³⁵² divini amoris penitus³⁵³ resolutus, totus in Deum

348. U 246: *mortem*.

349. U 246: *liquefactum*.

350. Ka, Keu, U 246: *et de ipsis impletum videbatur*.

351. Sol., Keu, U 246 i.p.v. *defendat et dat: et ad, Ka: ad*.

352. Ka, Keu, U 246: *in ignem*.

353. U 246: *totaliter*.

geerde te bewisen^a een vat des Heiligen Geests, doe seide onse Heer tot haer: „Die Heilige Geest hevet drie dingen in den apostelen gewracht. Dat ierste is dat hi se in sijnre^b 107v toecomst¹ ontstac mit godliker^c minnen || ende verwandelse² altemael also, dat si, die te voeren waren ontsiende, cranc ende hem^d minnende, also sterc sijn geworden, dat si oec den doot niet en ontsagen, ummer soe achteden sijt blijtschap ende glorie om die minne Gods wederspoet^e te dogen. Dat ander is, also als dat vuer yser purgeert ende hem dat gelijct maect, alsoe purgeerde die Heilige Geest die apostelen van alre vulnisse ende heilich maecte se te vollen in hem selven. Dat derde is, alsoe als dat gout dat gesmolten is int vuer, in soe wat forme dattet gegoten wort, dies beelde in hem selven presentiert, also dede die Heilige Geest die apostelen, die gesmolten waren mitten vuer sijnre minnen, wedervloyen in Gode ende menichformdse^f den godliken beelde. Ende van hem scheen vervullet te wesen dat in den 108r salm staet: „Ic seide, ghi sijt gode’’³. Geliker wijs||die die toecomst des Heiligen Geests begeert, die sal bidden, dat dese drie dingen in hem gewracht^g werden. Als dat die Heilige Geest hem sterc tegen alle quaet ende tot alle goet ende van hem hael alle menschelike vrese^h, dat hi om die minne Gods al wederstote lijdsamlic ende blidelic ontfange. Oec soe sal hi bidden dat hem overmids den Heiligen Geest gegeven werde verlatenisse alle sijnre sonden, opdat hi altemael versmolten werde in den vuer der godliker minnen ende verdienenⁱ mach altemael in Gode over te gaen ende, hem

1. Komst.

2. Lees: *verwandelde se*.

3. Ps. 81, 6.

a. A: *wesen*.

b. H1: *mijnre*.

c. H2: *sijnre*.

d. H1, H2, A voegen in: *selven*.

e. H1: *yegenheiden*. A: *ieghenheit*.

f. H1: *medeformichdese*. H2: *menichfoudichste*. A: *waren gelijc*.

g. H2: *vervult*.

h. H1, H2, A voegen in: *alsoe*.

i. Aldus H1, H2. Hs.: *verdien*. Ontbr. A.

transire, et ei feliciter unitus mereatur conformari”.

36v

ITEM ALIUD

[I 22b] Item Spiritus Sanctus apostolis tria pocula propinavit, quibus eos tam affluenter³⁵⁴ replevit, ut non immerito (108v) eos populus ebrios estimaret. || Primo, eos vino amoris tam
37r habundanter replevit, ut velut ebrios || seipsos oblivione traderent, non iam honorem aut aliquid corporis commodum appetentes, sed Dei solius gloriam requirentes. Secundo, eos mero divine consolacionis et dulcedinis redundare fecit, ut nullum deinceps terrenum gaudium, vel solacium eos separare posset. Tercio, amore celestium quasi nectareo poculo eos inebrians, quasi insanire fecit, unde ineffabili desiderio accensi ad Dominum, eciamsi fieri posset per mille mortes transire cupiebant. His similiter modis anima fidelis a Sancto
(109r) Spiritu potari se postulet vino, || videlicet divini amoris, quod suimet oblivionem pariat, ut nichil amoris sui aut³⁵⁵ commodi, nisi quantum ad Dei gloriam sibi requirat. Oret eciam se interna Sancti Spiritus suavitate ita repleri, ut numquam terrenum gaudium sive delectamentum sibi valeat complacere. Amore quoque celestium et spiritualium se oret inflammari, quo toto corde ad Deum³⁵⁶ anhelans mortem et omnia penalia³⁵⁷ pro nichilo ducat.

37r

DE VINEA DOMINI, SCILICET ANIMA IUSTI

[I 22c] Eodem die, ... cum autem cantaretur: „Vinea facta est”, hec Christi virgo in excessu mentis³⁵⁸ dicit ad Do-

34. Ka, Keu, U 246: *tam feliciter, tam effluenter.*

35. Sol., Ka, Keu, U 246 i.p.v. *amoris sui aut: honoris sive.*

36. *ad Deum:* ontbr. Ka, Keu, U 246.

37. Ka, Keu, U 246: *pericula.*

38. Ka, Keu, U 246 i.p.v. *excessi mentis: affectu.* Sol.: *in affectu mentis.*

salichlic verenicht, verdienen mach hem medeformich te werden"^a.

- I 22b Item die Heilige Geest schenckede den apostelen drierhande dranc, daer hi se also salichlic ende also overvloedelic mede vervulde, dat se dat volc niet onbellikers droncken
- 108v vermoden te wesen¹. || Ten iersten soe vervulde hi se also overvloedelic mitten wijn der minnen, soedat si^b hem selven als droncken menschen vergaten ende tehand niet en begeerden eer of gemac des lichams, mer sochten alleen die glorie Gods. Ten anderen mael dede hi se overvloeyen mitten pueren wijn des godliken troestes ende sueticheit, dat se voertan geen eertsche blijtschap of solaes van mi scheiden en mocht. Ten derden mael maecte hi se droncken mitter minnen der hemelscher dingen als mit claereyten dranc of loeuterdranc² ende dedese bina rasen, waervan si ontschenken worden mit ontsprekeliker begeerten ende begeerden doer dusent doden totten Heer te gaen, haddet mogen geschijen. Gheliker wijs sal die getrouwe siel bidden, dat si in
- 109r deser manieren gelavet mach werden van den || Heiligen Geest als van den wijn der godliker minnen, dat si haer selfs vergete, dat si niet en soeke eer of gemac dan totten love Gods. Oec sal si bidden, dat si also vervullet werde van der inreliker sueticheit des Heiligen Geestes, dat haer nummermeer eertsche blijtschap of genuechte behagen moge. Ende si sal oec bidden, dat si ontschenken mach werden mitter minnen der hemelscher ende der geesteliker^c dingen, daer si mit alre herten een verlangen toe hebben sal en den doot ende alle vrese voer niet mach achten.
- I 22c Opten selven Pinxteravont, doe men sanc die tract, die aldus begint: „Mijn lief is gemaect enen wijngaert”³, doe

1. Hand. 2, 13.

2. Kruidenwijn, nectar. Vgl. MNW III 1484 en IV 899, alwaar de vorm *loeuterdranc* (luterdranc) ontbreekt.

3. Tractus na de 3e les van die vigiliewake.

a. A: *salichlic verenicht mach werden*.

b. H1: *hi*.

c. *ende der geesteliker*: ontbr. A.

minum: „Eya, utinam tibi cor meum vineam secundum Cor
 (109v) tuum electam omni tempore possem exhibere”. || Cui Do-
 minus: „Omne quod desideras valeo tibi³⁵⁹ perficere”. Et
 37v statim vidit se intra Cor suum velut || in vinea pulcherrima
 deambulare, quam multitudo angelorum velut maceria in
 circuitu protegebat. In orientali parte erat vinum purissi-
 mum et dulce nimis, significans bonorum operum fructus
 quos homo Deo in puericia offert. In aquilonari parte erat
 vinum rubeum et forte, figurans laborem quo homo in ado-
 lescencia viciis et tentacionibus resistit et contra virtutem
 inimici. In meridie vinum fervens et optimum erat³⁶⁰, desig-
 nans virtutum opera que in iuventute homo in Dei perficit
 (110r) amore. || In occidentali parte erat nobilissimum et nectareum
 vinum, exprimens desideria diversa quibus homo ad Deum
 et celestia in senectute totis viribus anhelat, necnon penas et
 tribulaciones multimodas, quibus tunc aliquando molestatur.
 Intellixitque divinitus iustum hominem Dei talem esse vi-
 neam, Deumque in eo valde delectari qui ab infancia usque
 ad mortem, per omnem vitam suam Deo laudabiliter vivit.

38v DE AMORE ET QUALITER HOMO DEO COR SUUM OFFERAT

[I 23] In die sancto Penthecostes³⁶¹, dum Missa „Spiritus
 Domini” imponeretur, audivit vocem sibi dicentem: „Audi,

359. ontbr. Sol., Ka, Keu, U 246.

360. Ka, Keu, U 246: *fuit*.

361. ontbr. Ka, Keu, U 246.

109v seide dese maget Christi in begeerten tot onsen Heer: „Eya,
 Heer, of ic di mijn herte tot alre tijt^a een uutvercoren wijn-
 gaert bewisen mocht || na dijnre herten”. Onse Heer seide
 haer: „Al dattu begeerste, dat mach ic volbrengen”. Ende
 rechtevoert sach si haer selven binnen haer herte^b wanderen
 als in enen oversuverliken wijngaert, die een mennichte der
 engelen als een muere al om ende om beschermde. In die
 oestside was die alre puerste wijn ende alte onmate suete, die
 die vruchten der goeder werken beteykende, die de mensche
 Gode offert in sijnre kintscheit. In die noertside was wijn
 die roet was ende starc, die den arbeit beteykende daer die
 mensche in sijnre opwassinghe mede wederstaet den on-
 doechden ende den becoeringen des viants. In die suutside
 110r was bernende wijn die die alre beste was, die beteykende die
 werken der doechden, die die mensch in sijnre ioget vol-
 brengen in der minnen Gods. || In die westside was die alre
 edelsten claereyten wijn, die die mennigerande begeerten
 beteykende daer die mensche in sijnre outhet mit allen sinen
 crachten mede ademtocht ende ghiert¹ tot Gode ende tot
 hemelschen dingen ende oec die pinen ende^c tribulacien,
 daer hi dan somwilen mede gemoeyet wort. Ende si verstont
 godliken, dat die gerechtige mensch soedanigen wijngaert
 Gods is ende dat God in dien mensche seer grote genuechte
 hevet die van sijnre kintscheit totter doot toe alle sijn leven
 lanc Gode lofliken levet.

I 23

[VAN PIJNXTERDACH]^d

Opten Pinxterdach doe men began die Misse die aldus
 begint: Die „Geest des Heren hevet vervullet den ommerinc
 der eerden”, doe hoerde si een stemme die hoer seide: „O

1. Heftig verlangt.

a. *tot alre tijt*: ontbr. H2.
 b. *binnen haer herte*: ontbr. H2.
 c. A voegt in: *menigerhande*.
 d. Opschrift vlg. H2. Ontbr. A.

- (110v) o anima mea, et exulta, quia si || Spiritus Domini totum orbem replevit, tu exclusa non eris". Tunc illa intra se cogitare cepit: „Hec Dei verba non sunt, sed forte anime tue seipsam consolantis". Ad hoc Dominus respondit: „Mea sunt hec verba, quia anima tua mea est, et anima mea tua est. Sicut enim de Jonatha et David legitur, quod anime eorum fuerunt conglutinate, ita et multo forcius anima tua anime mee glutino amoris adheret, sicut hodie tibi demonstrabo".
- 39r His dictis, date sunt anime ale || due candide quibus ad alta volitabat, et usque ad magnum splendorem perveniens ibidem requievit. Angelus autem Domini ad eam accedens,
- (111r) reverenter salutabat³⁶² dicens: „O nobilis³⁶³ || virgo, prepara te, quia sponsus tuus iam venturus est". At illa dixit: „Nescio quo me ordine preparem, sed si digne preparata inveniri debeo, oportet ut ipse anime mee dilectus sibi me preparet". Statim ipse Rex glorie formam et decorem indutus sponsi adveniens, veste candida eam induit dicens: „Accipe vestem innocencie mee, quam tibi do in meritum eternale". Deinde rosei coloris veste eam exornans ait: „Hanc vestem ex diversis passionibus meis tuisque doloribus tibi paravi". Amor eciam stabat coram Domino in specie virginis pulcherrime, quam Dominus amanter intuens ait: „Tu es quod ego sum".
- (111v) Cogi tanti vero anime quod amictum non || haberet, amor expandit³⁶⁴ pallium suum, et Deum animamque³⁶⁵ contextit, ita ut anima amore ipso amicta videretur. Pallium vero amoris desubtus varium erat, et tante amplitudinis ut multi-

362. Ka, Keu, U 246 voegen in: *eam*.

363. U 246: *notabilis*.

364. U 246: *extendit*.

365. Sol., Ka, Keu voegen in: *simul*. U 246: *et Deum cum anima contextit*.

- 110v mijn siel, hoer ende vervrout di hoechliken. Want ist || dat di[e] Geest des Heren alle die werlt vervullet hevet, soe en salstu niet uutgescheiden wesen". Doe begonste si in haer selven te dencken: „Dit en sijn Gods woerde niet, mer licht dijnre sielen woerde, die haer selven troest". Noch antwoerde onse Heer: „Dese woerde sijn mijn. Want dijn siel is mijn ende mijn siel is dijn. Want also men leest van Ionatha ende David dat haer sielen waren te gader verenicht¹, also ende voel starke-
liker aenhanget dijn siel mijnre sielen mitten geesteliken^a lijm der minnen, also ic di huden bewisen sal". Doe hi dit geseit had, soe sijn haer gegeven twee blenckende vlogelen^b, daer si mede vloech tot dat hoge. Ende si quam tot enen groten schijnsel ende daer rustede si. Die engel des Heren ginc tot haer ende gruetede se weerdelic ende seide: „O
111r merkelike || maget, bereyde di, want dijn brudegom sal nu comen". Ende si antwoerde: „Ic en weet niet mit wat ordi-
nancien dat ic mi bereiden sal, mer ist dat ic weerdelic bereit gevonden sal werden, soe behoert dat die geminde mijnre sielen in hem selven bereyde". Ende rechtevoert quam die coninc ende hadde aengedaen een schone forme eens brude-
goms ende cledede haer mit enen blenckenden clede ende seide: „Ontfanct dat cleet mijnre onnoselheit dat ic di ge-
geven heb in een ewige verdienste". Daerna vercierde hi se mit enen clede van rosiger varwen ende seide: „Dit cleet heb ic di bereyt uut mijn menigerhande liden ende dinen rouwen". Die minne stont oec voer onsen Heer in der ge-
daente eenre alre suverlicster ioncfrouwen, die onse Heer minliken aensach ende seide: „Du biste dat ic bin". Ende doe
111v die siel dachte dat si geen || ommeccleet en had, soe uut-
reckede die minne haren mantel ende bedecte Gode mitter sielen, also dat die siele scheen ombevangen te wesen mitter minnen. Der minnen mantel was van onder mennigerhande

1. 1 Sam. 18, 1.

a. A: *herteliken*.

b. A: *vlogelen die wonderlijke blinckende waren*.

tudinem hominum contegere sufficeret. Et ait: „Quot crines
 sunt in pallio meo, tot consolaciones ad me venientibus
 dono”. Anima vero tota in dilectum eliquabatur³⁶⁶, ita ut
 quasi unus spiritus cum eo³⁶⁷ facta videretur. Tunc ait illi
 Dominus: „Modo quodcumque vis iube”. Et illa: „Domine
 my, verbum iussionis michi non convenit, tamen si aliquid
 potestatis haberem, omnem creaturam excitare vellem et³⁶⁸
 39v te tota || virtute, pulchritudine et sciencia laudaret”. – Ad
 (112r) Offertorium || autem dum cantaretur: „Tibi offerent reges
 munera”, dicit ad Dominum: „Quid modo, o precordialis
 dilecte, tibi offeram cum nichil omnino quod deceat te
 habeam? Laici terrenam substanciam suam, religiosi seipsos
 et devocionem suam tibi offerunt”. Cui Dominus respondit:
 „Cor tuum quinque modis michi offeras, acceptissimum
 munus³⁶⁹ obtulisti. Primo illud michi offeras velut arham
 sponsalem cum omni cordis tui fidelitate, orans ut per amorem
 Cordis mei emundetur quidquid in te per infidelitatem vicias-
 ti. Secundo, sicut monile cum omni delectacione cordis tui,
 quod si omnes delectaciones³⁷⁰ habere posses mundiales³⁷¹,

366. Ka: *equabatur*.

367. U 246: *ea*.

368. Ka, Keu, U 246: *ut*.

369. Ka, Keu, U 246 voegen in: *michi*.

370. Sol., Ka, Keu, U 246: *delectamentum*.

371. ontbr. Sol., Ka, Keu, U 246.

ende van soe groter wijtheit, dat di^a genoeg was te bedecken die mennichte der menschen. Ende die minne seide: „Also voel haren als in minen mantel sijn, also voel troestinge geve ic dengenen die tot mi comen”. Die siel wert altemael versmolten in haer lief, also dat si scheen een geest geworden mit hem. Doe seide oer onse Heer: „Nu gebiede dattu wilste”. Ende si seide: „Heer, dat woert des gebiedens en betaemt mi niet. Nochtans hadde ic enige macht soe woude ic allen creaturen verwecken dat si di mit alre cracht, mit alre schoenheit ende mit alre wetentheit loveden”. – Item doe men
 112r int Offertorium in || der Missen sanc: „Die coningen sullen di gaven offeren”, doe seide si tot onsen Heer: „O hertelike lief, wat sal ic di nu offeren, want ic mit allen niet en heb dat betaemt. Die leekelude offeren du haer eertsche^b substancie ende die geestelike menschen^c offeren di hem selven ende haer devocie”. Onse Heer antwoerde haer: „Du salste mi dijn herte in vijf manieren offeren ende dan soe hebstu een alre ontfanclicste gave geoffert. Ten iersten mael salstu dat offeren als een trouwel scatte¹ mit alle die trouwicheit dijns herten, biddende dat overmids der minnen mijns herten moet verbeteret werden soe wat du gesondicht hebste overmids ontrouwe. Ten anderen mael salstu dat offeren als een voerspan² mit alle der genuechten dijns herten, dat, al mochstu hebben alle genuechte, dattu se om minen wil woudeste ver-

1. Verlovingsgeschenk, verlovingsring. In tegenstelling tot het algemeen bekende gebruik, dat de bruidegom dit kleinood aan de bruid schonk (Vgl. MNW VIII 741 e.v., 746), moet de bruid, Mechtild, hier de *arrha sponsalis* aan de bruidegom, Christus, geven. Mechtild baseert zich hier echter op een in haar tijd en land bestaande gewoonte. Vgl. M. DELOCHE, *Mém. de l'acad. des inscr.* t. XXXV p. 226, noot 1: „Une autre remarque intéressante de ce savant (J. Grimm), c'est que primitivement, chez les Germains christianisés le fiancé paraît avoir seul remis un anneau à la jeune fille, qui était dès ce moment liée, et que c'est au contraire celle-ci qui, plus tard, d'après des poésies du XIIIe siècle, remettait une bague au fiancé, qui n'en donnait point” (Gecit. in DACL s.v. Anneaux 2188, noot 13). In de Nederlanden blijkt in de 15e eeuw dit gebruik onbekend te zijn, want BERLIJN b.v. vertaalt: *een ghifte als die brudegom ierst plegette geven sijne bruyt als hi se ondertrouwet*. LEEUWARDEN omzeilt de moeilijkheid met: *bruutloflike gave*.

2. Broche, gesp.

a. H1, H2, A: *hi*.

b. A: *titelike*.

c. H2: *leekelude*. A: *geestelike lude*.

(112v) propter me abdicares. Tercio || velut coronam cum omni honore quem in seculo isto et eciam in futuro obtinere posses, ut ego solus gloria tua sim et corona. Quarto, quasi fiolam auream unde meiipsius dulcedinem bibam. Quinto, sicut vasculum optime conditum³⁷² optimi electuarii unde meipsum comedam”.

41r

DE VULNERIBUS SANCTE MARIE MAGDALENE

[I 25a] In festo sancte Marie Magdalene visus est sibi³⁷³ Dominus quasi per chorum iret³⁷⁴, habens beatam Mariam Magdalenam sub brachio suo³⁷⁵ amplexatam. Quod illa videns mirari cepit eo quod scriptum est: „Incorruptio proximum facit esse Deo”. Ad quod Dominus³⁷⁶ respondit: „Secundum || magnitudinem amoris quo circa me in terris afficiebatur, eciam nunc in celestibus michi convincta sociatur”. Tunc illa: „Eya, dulcissime Deus, doce me qualiter te in hac tua dilectrice collaudem”. Cui Dominus: „In vulneribus, que amor in passione mea sibi impressit. Cum enim penderem in cruce iam proximus morti, ipsa oculos meos videns claudi in morte, quibus sepe misericorditer eam respexeram, cor eius quasi sagitta est transfixum. Item cum aures meas, quas tocies precibus eius inclinaveram, videret morti propinquare, et eciam cum videret et audiret³⁷⁷ miseriam et fletum matris

372. ontbr. Sol., Ka, Keu. U 246 sic.

373. ontbr. Ka, Keu, U 246.

374. Ka, Keu, U 246: *necnon*.

375. Sol., Ka, Keu, U 246 voegen in: *dulciter*.

376. ontbr. Ka, U 246.

377. Sol., Ka, Keu: *audiret et videret*. U 246 sic.

112v lochenen. Ten derden || mael salstu dat offeren als een crone mit alle der eren die du in deser werlt ende in der toecomender werlt^a salste mogen vercrigen, opdat ic alleen dijn glorie ende dijn croen si. Ten vierden mael salstu dat offeren als een gulden vat, daer ic mijns selfs sueticheit uut drincken sal. Ten vijften mael salstu dat offeren als een vaetkijn van der alre bester electuary¹ van waelrukende cruden, daer ic mi selven uut eten sal”.

I 25a

[VAN SUNTE MAGDALEEN]^b

In die hoechtijt sunte Marien Magdalenen² so sach dese maget als dat onse Heer ginc doer dat choer ende hadde sunte Marien Magdalenen onder sinen rechteren arme sueteliken onbevangen. Doe si dat sach^c, begonste si te verwonderen omdatter geschreven is: „Die reinicheit doet Gode naest wesen”³. Daertoe antwoerde onse Heer: „Nae ||
113r groetheit der minnen, daer si mede tot mi begeerte had in der eerden, daer na wort si mi nu toegevoecht ende versellet^d in den hemel”. Doe seide si: „Eya, alre suetste God, leer mi hoe dat ic di sal mede loven in deser dijnre minster”^e. Onse Heer seide haer: „In den wonden die haer die minne in-druckede in mijnre Passien. Want doe ic henc aen den cruce ende tehants bi der doot was ende si die ogen sach sluten in der doot, daer ic se dicwijl ontfermherteliken mede aengesien had, so wart haer herte doerschoten als mit enen strael. Item doe si die oren, die ic also dicke geneyget had tot haren gebede, der doot sach genaken ende oec doe si sach dat ia[m]mer ende dat schreien mijnre moeder, die si om minen wil seer

1. Likkepot.

2. 22 juli.

3. Wijsh. 6, 20.

a. *ende in der toecomender werlt*: ontbr. A.

b. Opschrift vlg. H2.

c. ontbr. H2.

d. *ende versellet*: ontbr. A.

e. A: *in dese die dijn alre ghetrouweste minster is*.

mee, quam mei causa valde diligebat, nimio compassionis
 (113v) eius affectu cor eius vulnerabatur. || Tercio, cum os meum a
 quo tot dulcia et consolatoria et instructoria susceperat verba,
 et specialiter cum dixi: 'Fides tua te salvam fecit, vade in
 pace', videret in morte pallere, nec amplius ei loqui valere,
 iterum quasi gladio est confossa. Quarto dum Cor meum a
 quo tam dulcissimum acceperat amoris affectum, ita ut
 quociens me videret, tociens cor eius singulari affectu circa
 me afficeretur, videret lancea transfixum³⁷⁸, iterum³⁷⁹ amor
 cordi eius grave vulnus infixit. Quinto cum me vitam suam,
 41v gaudium et omne bonum suum, sine quo || videbatur sibi
 non posse vivere, videbat mortuum, tradi sepulture, anima
 (114r) eius nimio || amoris affectu quasi premortua supra quam dici
 posset ineffabili dolore vulnerata tabescebat".

41v QUOD BEATA MARIA MAGDALENA SE INVOCANTIBUS VALET
 PENITENCIAM IMPETRARE

42r [I 25b] Item in festo eius... || ait beata Maria: „Omnis
 qui Deo gracias agit, pro lacrimis quas ad pedes Christi fudi
 et opere quod exercui, cum pedes eius sanctissimos manibus
 ablui³⁸⁰, crinibus tersi et³⁸¹ pro amore quem tunc anime et
 cordi meo infudit et totam me accendit³⁸², ita ut preter ipsum
 nichil amare possem³⁸³, orans ut lacrimas³⁸⁴ vere penitencie³⁸⁵
 obtineat et divinum sibi amorem sibi infundat, ipsi meritis
 meis benignissimus Dominus effectum petitionis sue veraciter

378. U 246: *transfossum*.

379. ontbr. Ka, Keu, U 246.

380. U 246 i.p.v. *manibus ablui: ablui lacrymis et*.

381. Ka, U 246: *ut*.

382. Sol., Ka, Keu, U 246 i.p.v. *me accendit: succendit*.

383. U 246: *nichil aliud amare possit*.

384. ontbr. U 246.

385. U 246 voegt in: *graciam*.

- minnede, so wart haer herte gewont overmids groter begeerten
 113v haers mede||lidens. Ten derden mael, doe si minen mont,
 daer si also voel suter ende troesterlike ende leerliker^a woer-
 den van ontfangen had, sonderlinge doe ic seide: 'Dijn
 gelove heeft di gesont gemaect, gaet in vreden'¹, sach
 bleec werden in der doot ende haer niet meer toespreken en
 mocht, so is si echter doersteken mit enen sweerde. Ten
 vierden mael, doe si mijn herte^b, daer si also oversueten be-
 geerte der minnen af ontfangen had, also dat^c ducke als si
 mi sach haer herte mit sonderlinger begeerten tot mi geneyget
 wart, sach doersteken mit eenre glavien², doe instac echter
 die minne een swaer wonde haerre^d herten. Ten vijften
 mael, doe si mi, die haer leven, haer^d blijscap ende alle
 goet bin, sonder welke haer docht dat si niet leven en mocht,
 sach doot ende begraven, doe wart haer siel gewont mit ont-
 114r sprekeliker || drovicheit boven dat men seggen mach ende
 verswijnde als bina doot van groter begeerten der minnen".
- I 25b Item in die hoechtijt der selver Marien seide si tot deser
 maget^e: „Alle diegeen die Gode dancken om die tranen,
 die ic stortede totten voeten Christi ende om dat werc dat
 ic hantierde doe ic sijn alre heilichste voete dwoech mit
 minen tranen ende droechde mit mijn haer³ ende om die
 minne die hi doe instortede mijnre sielen ende mijnre herten
 ende mi altemael ontstac, also dat ic niet anders minnen en
 mocht dan hem, biddende^f dat^g hi vercrigen mach tranen
 gewariger penitencien ende dat hem God wil instorten die
 godlike minne, die alre goedertierenste Heer sal^h hem

1. Luk. 7, 50.

2. Lans.

3. Luk. 7, 38.

a. *ende leerliker*: ontbr. A.

b. H2 voegt in: *sach doersteken*.

c. H1, H2 voegen in: *so*. A: *also*.

d. ontbr. A.

e. A i.p.v. *seide si tot deser maget*: *Magdalenen openbaerde deser maget ende seijde hoer*.

f. A: *soe wie my des vermaent ende bidt*.

g. Hs. herhaalt: *dat*.

h. Hs. herhaalt: *sal*.

dabit; ita ut ante mortem || ei peccata sua dimittat et in Dei
(114v) amore proficere faciat”.

42r

DE VENERANDA ASSUMPCIONE GLORIOSE VIRGINIS

[I 26a] In vigilia gloriose assumptionis dulcissime³⁸⁶
Virginis³⁸⁷, Christi ancilla in oracione posita, visum est sibi
cum³⁸⁸ esset in domuncula in qua beata Virgo lectulo decum-
bebat, lintheis candidissimis cooperta. Illa vero dixit ad eam:
„Unde tibi, o virginea³⁸⁹ mater, languor inesse poterat, cum te
omnino extraneam³⁹⁰ fuisse credimus a dolore mortis?” Que
respondit: „Cum essem in oracione et recordacione omnium
beneficiorum³⁹¹ erga me, inestimabili desiderio laudandi
ipsum et gratias agendi accendebar, supervenit novus ardor
(115r) amoris divini || excitans in me inestimabile³⁹² desiderium
videndi ipsum et essendi cum ipso. Cumque seraphicus ille
ardor in tantum excresceret, ut ultra vires corporis non ha-
berem, decubui lecto, omnesque angelorum ordines michi
ministrabant. Deinde Ceraphim michi amorem ministra-
bant³⁹³, ignem illum divinum in me magis ac magis succen-
dentes. Cerubim quoque michi lumen cognicionis³⁹⁴ minis-
trabant, ita quod omnia que michi Dominus, filius et spon-
sus meus, factururus erat magnalia, mente providebam. Inde-
que fuit quod dixi orans: ‘Spiritus tenebrarum || non occurrat
2v michi, ne forte eius presencia lumen illud celicum aliquialiter
fuscaretur. Throni requiem illam, qua Deo fruebar³⁹⁵ imper-

386. ontbr. Ka, Keu, U 246.

387. Sol., Ka, Keu, U 246 voegen in: *Marie*.

388. Sol., Ka, Keu, U 246: *quasi*.

389. U 246: *virgo*.

390. Ka, Keu, U 246: *certe omnino extraneam te*.

391. Sol., Ka, Keu, U 246 voegen in: *Dei. omnium*: ontbr. U 246.

392. Sol., Ka, Keu: *ineffabile*. U 246 sic.

393. *Deinde... ministrabant*: ontbr. U 246.

394. Ka: *agnicionis*.

395. Ka, Keu, U 246: *fruebantur*.

114v warachtelic geven overmids minen verdiensten dat hi bidt,
also dat hi hem voer sijnre doot || sijn sonden vergeven sal
ende doen hem toenemen in der minnen Gods”.

I 26a [VAN ONSER VROUWEN HEMELVAERT]^a

Opten avont van der^b hemelvaert der glorioser maget
Maria¹, doe dese deerne Christi in haren gebede was, soe
docht haer als dat si was in een huuskijn, daer die gloriose
maget te bedde lach ende was overdeect mit seer blenckende
linnen lakenen. Ende si seide tot haer²: „O meechdelike
moeder, waervan mach quellinge in di wesen? Want wi ge-
loven sekerlic dattu altemael vreemt hebste geweest van den
wee des doots”. Si antwoerde: „Doe ic waer in den gebede
ende in der gedencknisse der waeldaden Gods tot mi, doe
wart ic ontsteken mit ontsprekeliker begeerten hem te loven
ende te dancken. Ende een nye brant der godliker liefsten ||
115r quam van boven ende verweckte in mi een ondenckelike
begeerte hem te sien ende mit hem te wesen. Ende doe die
seraphinse brant also seer in mi wies, dat ic voertmeer die
crachten des lichaams niet en had, doe lach ic te bedde ende
alle die oerden der engelen dienden mi^c ende ontstaken
in mi meer ende meer dat godlike vuer. Die Cherubinen aen-
dienden mi dat licht der kennisse, also dat ic voersach mitter
herten alle die groete dingen di mi mijn Heer, mijn soen ende
mijn brudegom, doen soude. Ende daervan wast dat ic al
biddende sprac: ‘Die geest der duusternissen en moet mi niet
tegenlopen, opdat bi aventuren van sijnre tegenwoordicheit
dat hemelsche licht niet en soude eensdeels verduustert

1. 14 augustus.

2. Dit visioen is sterk beïnvloed door het *Liber S. Johannis de transitu S. Mariae* of door de aan Melito van Sardes toegeschreven bewerking hiervan *De transitu virginis Mariae*. Migne PG V 1233, 1235.

a. Opschrift vlg. H2.

b. *avont van der*: ontbr. H2.

c. I.t.m. de andere hss. laten de hss. van groep N de vertaling van *deinde Ceraphim michi amorem ministrabant* weg.

- (115v) turbatam in me conservabant. || Dominaciones in reverencia illa michi astabant servientes, qua³⁹⁶ principes reginam et matrem sui regis venerantur. Principatus sua presencia precavebant ut nullus eorum qui ad me veniebant, aut loqui aut facere audebat quo mentis mee quies turbari posset. Potestates demonum catervas ne illuc appropinquare auderent cohercebant. Virtutes in cumulum honoris mei virtutibus meis vestiti et decorati me circumstabant. Angeli et Archangeli suo obsequio faciebant ut omnes qui aderant michi in maximam reverenciam et devocionem servirent".
- (116r) Veditque in spiritu qualiter Angeli gloriosam Virginem circumvolabant, et ceraphici Spiritus || in flatu beate³⁹⁷ Virginis deambulabant. Cumque beatum Johannem Evangelistam contra beatam Mariam stantem vidisset, dixit ad eum: „Per illud munus³⁹⁸ quod Deo obtulisti, cum eius genitricis custodiam accepisti et pro amore eius omnibus caris carere voluisti, rogo ut impetres michi omne carum pro Christi amore respuere, ut ipsum toto corde valeam diligere". Cui respondit: „Ego ex verbis matris Domini mei tantum habui consolacionis, quod numquam de illa verbum audivi unde speciale³⁹⁹ gaudium non sentirem".

45r

IN HIS QUINQUE COMMUNICANS SE EXERCEAT

[I 26c] Ipso die assumpcionis⁴⁰⁰, cum conventus com-

396. Ka: *quasi*.

397. Ka voegt in: *Marie*.

398. ontbr. Ka, Keu, U 246.

399. U 246: *spirituale*.

400. ontbr. Sol., Ka, Keu, U 246.

- 115v werden¹. Die Throni bewaerden in mi || onverstoert die rust, daer si Gode in gebruken. Die Dominaciones stonden bi mi ende dienden mi in sodaniger^a eerweerdicheit, in hoedaniger die princen eren die coninghinne ende die moeder hoers conincs. Die Principaten die voerhoeden mit haerre tegenwoerdicheit dat niemant van dengenen die tot mi quamen, spreken of doen en dorsten daer die rust mijns herten mede mocht verstoert werden. Die Virtutes^b omstonden mi tot oeking² mijnre eren, gecleet ende geciert mit minen doechden. Die Engelen ende die Archangelen die deden^c mit haren dienst dat alle diegeen die daer waren mi dienden in der alre meester eerweerdicheit ende devocien". Ende si sach in den geest hoe dat die engelen der glorioser maget ombevengden ende^d ommevloegen. Ende die seraphinse geesten || die wanderden in die ademtocht der heiliger maget Marien. Ende doe si sunten Ian Evangelijst gesien had, staende tegen der saliger maget Marien, doe seide si tot hem: „Bi der gaven die du Gode offerdeste, doe du ontfeengeste die bewaringe sijnre moeder ende om sijnre liefden wille derven woudeste al dattu lief hadste, so bidde ic di, dattu mi vercrigeste te versmiden om die minne Christi al dat ic lief heb, opdat ic hem van alre herten mach minnen". Hi antwoerde haer: „Ic had also groten troest uter woerden der moeder mijns Heren, dat ic nie woert^e van hoer en hoerde, daer ic niet af en gevoelde een sonderlinge blijtschap".
- I 26c In den dage van onser Vrouwen hemelvaert, doe dat con-

1. Vgl. De transitu virginis Mariae, c. 3: *Et ait illi (angelo) Maria: Rogo ut mittas super me benedictionem tuam ut nulla potestas inferni occurrat mihi in illa hora, qua anima mea fuerit egressa de corpore, et ne videam principem tenebrarum*. En c. 8: *Suscipe itaque me, Domine ancillam tuam, et libera me a potestate tenebrarum, ut nullus Satanae impetus occurrat mihi, nec videam tetros spiritus occurrentes*.

2. Vermeerdering.

a. H2: so groter.
 b. I.t.m. de andere hss. laten de hss. van groep N de vertaling van *Potestates...* cohercebant weg.
 c. H1: dienden mi.
 d. ombevengden ende: ontbr. H1, A.
 e. H2 i.p.v. nie woert: voert nye.

- (116v) municaret, videbatur sibi || quasi Dominus cum Virgine matre ad mensam magnam sederet. Omnes eciam persone que ad primam mensam⁴⁰¹ communicaverant, ad mensam illam sedebant. Illas vero que tunc accedebant angeli ad mensam reverenter ducebant. Dominus autem dabat uniuque bucellam panis, in quinque offas⁴⁰² divisam. Per quod intellexit, quod homo communicans illa die in quinque specialius⁴⁰³ se debet exercere, et in his quodammodo Deo convivium exhibere. Primum est, ut in omni die quantum potest Deum laudibus extollat ac in unione laudis qua Christus omnia sua opera ad laudem Dei Patris fecerit, eciam omnia⁴⁰⁴ sua pro Dei honore faciat et amore⁴⁰⁵. Secundum (117r) est, ut || in unione⁴⁰⁶ gratitudinis Christi, in qua humanam naturam suscepit ac mortem gaudens sustinuit, illaque gratissima caritate, qua Deo Patri gracias agens hoc permagnum nobis⁴⁰⁷ contulit donum, tota die cum gratitudine permagnas gracias pro tanto referat sacramento. Tercium est, ut desideria sancta multiplicet ne in presencia tanti hospitis vanus et⁴⁰⁸ vacuus videatur. Quartum est, ut omnia que die illa agit, ad profectum universitatis facere⁴⁰⁹ intendat. Quintum est, ut eciam omnia⁴¹⁰ que facit sive⁴¹¹ patitur, animabus fidelium cedat in salutem.

46v

DE SANCTO BARNARDO ABBATE

- (117v) [I 28] In festo eximii doctoris beati Barnardi, dum || Missa
47r „In medio Ecclesie” in honorem eius cantaretur, ... || tunc

401. Sol., Ka, Keu, U 246: *missam*.

402. Ka: *specialibus offis*.

403. U 246: *spiritualius*. Sol.: *specialiter*. Ka: *spiritualibus*. Keu: *specialibus*.

404. Ka, Keu voegen in: *opera*. U 246 sic.

405. Sol., Ka: *amore faciat et honore*.

406. Ka, Keu, U 256: *honore*.

407. ontbr. Ka, Keu, U 246.

408. *vanus et*: ontbr. Sol., Ka, Keu, U 246.

409. Ka, Keu, U 246: *agere*.

410. ontbr. Ka, Keu, U 246.

411. U 246: *agit et*.

116v vent ginc ten heiligen sacrament, soe docht haer || dat onse lieve Heer mitter maget sijnre moeder sat aen een grote tafel. Ende alle die personen die totter ierster Missen dat heilige sacrament ontfangen hadden, die saten aen dier tafel^a ende diegeen dat daertoe ghingen, die leiden die engelen weerdelic tot dier tafel. Ende onse Heer gaf een ygelic een brocke broets, gedeilt in vijf soppen¹. Daer si bi verstont, dat die mensche die ten heiligen sacrament gaet hem in dien dage oefenen sal in vijf geesteliker dingen ende in desen Gode als een werscap bereiden. Dat ierste is, dat hi alle dien dach Gode verheffe mit love also voel als hi vermach ende dat hi alle sijn werken doe om die ere ende om die minne Gods, in dier vereninge des levens^b daer Christus alle sijn werken in

117r dede totten love Gods des Vaders. Dat ander is dat || hi alle dien dach mit danckaerheit spreken sal overgroet lof voer soe grote sacrament in dier eer² der danckaerheit Christi, daer hi menschlike natuer in ontfinc ende den doot blidelic verdroech ende in dier danckeliker minnen daer Christus Gode den Vader in dancte ende ons di grote gave gaf. Dat derde is dat hi die heilige begeerten vermenichfoldigen sal, opdat hi in der tegenwoerdicheit so groten gasten niet ydel ende ledich en schene. Dat vierde is dat hi sal aendencken alle die dingen die hi in dien dage doet, te doen tot orber der gemeenten. Dat vijfde is dat hi oec alle dat hi doet of lidet den sielen der geloviger laet comen tot salicheit.

I 28

[VAN SINTE BERNAERT]^c

In die hoechtijt des hoges leeraers sunte Bernaerts³, doe

117v men in sijnre || eren sanc die Misse die aldus beghint: „Int

1. Ingedoopt stuk brood.

2. Lees: *in dier vereninge*. De fout gaat terug op de lat. hss. Ka, Keu en U 246.

3. 20 augustus.

a. A heeft *ende alle die personen... aen dier tafel* enkele regels verder achter *totten love Gods des Vader* ingelast.

b. H1, A: *loves*.

c. Opschrift vlg. H2.

illa dicit: „Eya, precordialis dilecte, et que est stola glorie, quam Scriptura Sacra tociens commemorat te induisse sanctos?⁴¹² Nomen glorie tue michi revelasti, modo, si placet, que sit hec stola glorie michi revela”. Mox sanctus Barnardus in stola ex candido viridi rubeo et aureo colore mirifice contexta, sibi apparuit, splendorque solaris his coloribus immixtus ineffabili pulchritudine et delectabilitate interlucebat.

- (118r) Et ait Dominus: „Hec est stola glorie candore || innocencie et virore summarum virtutum mearum contexta, ac roseo sanguinis mei colorata decore, insuper ferventissimo amore meo inaurata. Solaris autem splendor qui tam eliganter rutilans interlucet, est divinitas cooperans et perficiens opera omnia mee humanitatis. Hac stola omnes meos vestio sanctos⁴¹³, quia innocencia mea et decore virtutum ac amara passione mea omnem⁴¹⁴ eorum gloriam in || summo perfecti”. Amor eciam in specie virginis pulcherrime stabat a dextris sancti Barnardi, et quocumque ibat ipsum comitabatur, in signum specialis meriti quod habet ex eo quod (118v) tam amorusus erat et || tam multos suis eloquiis et scriptis in Dei amore accendit. Totumque celum ex verbis eius velut margaritis fulgidis erat ornatum⁴¹⁵.

412. Ka, Keu, U 246: *electos. quam Scriptura... stola glorie*: ontbr. Lo.

413. ontbr. Ka, Keu, U 246.

414. Ka, Keu, U 246: *omnium*.

415. ontbr. Ka, Keu, U 246.

middel der Kerken hevet hi sinen mont opgeloken ende die Heer heeft en vervullet mitten geest der wijsheit ende des verstants ende hevet hem aengedaen die stole der glorien", doe seide dese maget onder ander woerde tot onsen Heer: „Eya, alre hertelicste lief, welc is die stole der glorien^a die die Schriftuer also dicke gedenct dattu dinen heiligen aengedaen hebste?" Tehant^b openbaerde haer sunte Bernart in eenre stalen die wonderlic^c tesamen geweuen was uut blenckender, groenre, roder ende guldenre varwen. Ende een sonlic schijnsel was ingemenget in desen varwen ende lichtede daeronder mit ontsprekeliker schoenheit ende genuechlicheit^d. Ende onse Heer seide: „Dit is die stole der glorien, tesamen gewet mitter blenckinge || mijnre onnoselheit ende mitter groenheit mijnre alre hoechster doechden ende geverwet mitter roserliker schoenheit mijns bloets ende daerenboven vergult mit mijnre alre vuerichster minnen. Mer dat sonlike schijnsel, dat also schoen blenckede daeronder lichtet, is die Godheit medewerkende ende volbrengende alle die werken mijnre menscheit. Mit deser stalen clede ic alle mijn heiligen, want mit mijnre onnoselheit ende schoenheit der doechden ende mit mijnre minliker Passien hebbe ic haerre alre glorie volmaect int alre hoechste". Die minne stont oec in der gedaente eenre oversuverliker maget aen sunte Bernaerts rechterside ende so waer hi^e ginc, daer volchde si hem tot een teiken der sonderlinger verdiensten, die hi hevet opdat^f;¹ hi also vol minnen was ende || also voel menschen mit sijnre spraken ende mit sijnre scriften ontsteken had in der minnen Gods. Ende alle die hemel was verciert uut sinen woerden als mit blenckenden perlen.

1. Lees: *omdat*.

a. *doe seide dese maget... stole der glorien*: ontbr. A.
 b. I.t.m. de andere hss. laten de hss. van groep N de vertaling van *Nomen glorie... michi revela* weg.
 c. ontbr. H2.
 d. *ende genuechlicheit*: ontbr. H2.
 e. H2: *si*.
 f. H1, H2, A: *omdat*.

[I 34a] Vidit aliquando⁴¹⁶ sanctum Bartholomeum⁴¹⁷ in gloria mirabili, habentem ante eum crucem auream. Et cum miraretur quod illa crux designaret, dixit ad eam Dominus: „Hec est illa crux de qua in evangelio dixi: ‘Qui vult venire post me, abneget semetipsum etc.’. Cuius scilicet crucis⁴¹⁸ superior pars est spes et confidencia, qua omnes⁴¹⁹ qui seipsos et sua deserunt propter me, ad me tendunt. Dextera pars est
 54v amor proximi. Sinistra vero paciencia in adversis. || Inferior
 (119r) pars est cautela in omnibus que animam a Deo elongant. Quia ergo ille dilectus meus discipulus, me perfecte sequendo et imitando⁴²⁰, hanc crucem tulit, modo in insigni gloria ipsius supereminet dignitati”. [I 34b] Visa autem tanta⁴²¹ apostoli gloria desiderabat Deum, qui suos glorificat dilectores, in suis sanctis collaudare. Quam Dominus dignanter instruxit dicens: „Lauda meam bonitatem in sanctis, quos tanta beatitudine donavi, non solum in seipsis omnibus habundent bonis, verum etiam cuiuslibet gaudium⁴²² ex alio in tantum augmentatur, ut quilibet de bonis alterius plus
 (119v) gaudeat quam umquam || mater aliqua in exaltatione unici filii, aut pater in triumpho et gloria sui potuit exultare filii.

416. Ka: *alium*.

417. Sol., Ka, Keu, U 246 vocen in: *apostolum*.

418. ontbr. Sol., Ka, Keu, U 246.

419. Ka, Keu, U 246 i.p.v. *qua omnes: quia*.

420. *et imitando*: ontbr. Keu, U 246, Lo. U 246: *ymitavit*. Ka sic.

421. U 246: *tanti*.

422. ontbr. Ka.

- In eenre tijt sach dese maget sunte Bertholomeus¹ in wonderliker glorien ende hi had voer hem een gulden cruce². Ende doe si haer verwonderde wat dat cruus beteykende, soe seide onse Heer tot haer: „Dit cruus is daer ic van gesproken heb int evangely: ‘Die na mi comen wil, die versake hem selven ende buer op sijn cruce ende volge mi na’³. Wies overste deel des cruces is hope ende betrouwen, daer alle diegeen tot mi mede gaen, die hem selven ende al haer dingen om minen wil laten. Die rechterside des cruces is minne des naesten. Die luchterside is lijdsamheit in || wederheiden^b. Dat nederste deel is voerhoedicheit van allen dingen die die siel van Gode ververren. Hierom want dese mijn^c discipel mi volcomelic naegevolget hevet ende dit cruce gedragen hevet, daerom so blencket hi nu tot weerdicheit dies cruces tot sijnre hoger edelre glorien”. || Doe dese maget sach die glorie soe groten apostels^d, soe begeerde si Gode mede te loven in sinen heiligen, die diegeen die hem liefhebben glorificiert ende onse Heer die leerde se weerdelic ende seide: „Lovet mijn goetheit in den heiligen, die ic also grote salicheit gegeven heb, dat si niet alleen in hem selven en overvloyen van allen goeden, mer oec een ygelics blijtschap wort so seer vermeerret in enen anderen, dat een ygelic meer
- 119r verblidet van dat goet eens anders, dan ye enich || moeder in die verheffinge hoers enigen soens of dan ye vader in die segevecht ende glorie sijns soens vervrouwen mocht. Ende
- I 34b
- 119v

1. 24 augustus.

2. Volgens het romeinse martyrologium werd hem levend het vel afgestroopt. Dat Bartholomeus hier evenwel met een kruis gezien wordt, berust niet alleen op de hierna geciteerde tekst, maar ook op de o.a. in Duitsland gangbare iconografie, volgens welke de apostel, uitgestrekt op een (soms op de grond liggend) kruis, zijn marteling ondergaat. Vgl. LOUIS RÉAU, o.c. III 1 p. 183.

3. Mt. 16, 24.

a. Opschrift vlg. H2.

b. A: *wederstoet*.

c. H1, H2 voegen in: *lief*. A: *lieve*.

d. A: *discipels*.

Sicque singulorum merita quilibet tamquam propria et⁴²³
iocundissima possidet caritate”.

47v

DE NATIVITATE GLORIOSE VIRGINIS MARIE

(I 29) Instante gloriose Virginis festo quo velut aurora
rutilans in hunc mundum nascendo progressa est, hec virgo⁴²⁴
Christi ancilla devota ipsam reginam glorie⁴²⁵ in oracione
quesivit, quid sibi ab ea in suo festo legi vellet. Cui benigna
Virgo statim apparuit dicens: „Lege michi tot Ave Maria
(120r) quot dies fui in utero matris mee⁴²⁶ et ammone me || gaudii
quo nunc gaudeo ex eo quod nunc video et agnosco gaudium
beatissime Trinitatis, quod habuit de me ex placencia qua
sibi in me complacuit ab eterno, et specialiter in mea nati-
vitate in tantum exultavit ut ex habundacia sui gaudii celum
et terra et omnis creatura, licet causam nesciens, exultaret.
Sicut enim artifex qui mirificum opus facere decrevit magno
studio premeditatur et in delectacione cordis sui preimagina-

423. Sol., Ka, Keu, U 246: *in*.

424. ontbr. Sol., Ka, Keu, U 246.

425. Ka, Keu, Sol.: *celi*.

426. uitgave van Solesmes voegt in: sc. *ducenta septuaginta septem*.

aldus soe besitter een ygelic mit overvroliker^a godliker minnen eenre ygeliker^b verdienten als sijn eygen verdien-ten”.

I 29 [VAN DER HOOCHTIJT DER GEBORTEN DER GLORIOSER
MAGET MARIEN]^c

120r Doe die hoechtijt der glorioser maget Marien¹ aenstont, in welker si voertgegaen is in deser werlt, blenckende als een morgensterre² overmids dat si geboren wart, soe vraechde dese devote deerne Christi der coninginnen des hemels in horen gebede wat si hoer woude gelesen hebben in haerre hoechtijt.^d Die goedertieren maget apenbaerde haer rechtevoert ende seide: „Leest mi alsoe voel Ave Maria als ic dagen was in mijnre moeder lichaem³ ende vermane mi
dier || blijtschap daer ic nu in verblide, omdat ic nu sie ende bekenne die blijtschap der alre salichster Drievoldicheit, die si had uut mi uter behaechlicheit daer si haer in mi behaget hevet van ewicheit. Sonderlinge verblide si also seer in mijnre^e geboerten, dat uter overvloedicheit haerre blijtschap hemel ende eerde vervrouden^f ende alle creaturen verbliden, al wast nochtan dat si die sake niet en wiste. Want gelijc dat een wercman, die een wonderlic werc voergenomen hevet te maken, mit groten ernst dat voerdencket ende

1. 8 september.

2. Antifoon van de Benedictus op 8 sept. vlg. het Cisterciënzerbrevier: *Nativitatem hodiernam perpetuae virginis Genetricis Dei Mariae solemniter celebremus, quae ut aurora fulgens processit, alleluja*. Dat de lat. tekst van *aurora rutilans* spreekt, is te verklaren uit een verwar- ring met een tekst uit de hymne van de Lauden per annum: *Ecce iam noctis tenuatur umbra, Lucis aurora rutilans coruscat*.

3. Solesmes voegt in: nl. 277. Vgl. voor het veelvuldig bidden van het Ave Maria J. A F. KRONENBURG CSSR, *Maria's heerlijkheid in Nederland II*, Amsterdam, (1904), p. 102, waar dit getal echter niet genoemd wordt.

a. A: overloedigher.
b. H2: gotliker.
c. Opschrift vlg. H2.
d. H2: hoocheyt.
e. H2. haere.
f. ontbr. H1, A.

tur: sic veneranda Trinitas in me delectabatur et gaudebat, quia me talem imaginem facere volebat, in qua tocius potencie, sapientie et bonitatis sue artificium elegantissime (120v) appareret. Insuper quia || sciebat opus suum numquam in me depravari. In tanta denique iocunditate et exultatione nativitatem et infanciam meam dignata⁴²⁷ providere, ut omnis actus puericie mee coram eo delectabilis ludus videretur, || iuxta illud: 'Ludens coram eo omni tempore'. Secundo ammone me gaudii quod habeo ex eo quod Deus me super omnem creaturam suam in tantum dilexit, ut amore mei multocius pepercerit mundo, eciam antequam nata essem. Ipse eciam ex amore nimio anticipavit aliquantulum⁴²⁸ nativitatem meam et prevenit me gracia sua in utero matris mee. Tercio ammone me gaudii quod habeo ex eo quod me super omnes angelos et super omnem creaturam dignissime || (121r) honoravit. Ex illa namque hora qua anima mea corpori est infusa, Spiritu Sancto me replevit, qui me ab originali peccato penitus emundavit et singulari sanctificatione in sacra-

427. Sol., Ka, Keu, U 246 voegen in: *est*.

428. ontbr. U 246.

ymaginiert^a in genoechlicheit sijns herten, also verwal-
 lustichde ende verblide in mi die eerlike Drievoldicheit,
 want si mi alsodanigen beelde maken woude, daer die
 constelicheit haerre mogentheit, wijsheit ende goetheit¹
 120v alre suverlicste soude in openbaren. Daerenboven want || si
 wist dat haer werc nummermeer in mi en soude besmet
 werden. Want in so groter vrolicheit ende hoger vervrouwinge
 hevet die heilige Drievoldicheit hoer geweerdicht te voersien
 mijn geboorte ende mijn kintscheit, [dat alle dat werc mijnre
 kiintscheit]^b voer haer een genuechlic spul scheen, als daer
 gescreven staet: 'Spelende voer hem in alre tijt'². Ten
 anderen mael vermane mi dier blijtschap, die ic daarvan heb,
 dat mi God boven alle creaturen also seer gemint hevet,
 dat hi om mijnre minnen wil die werlt dicwil gespaert hevet,
 oec eer ic geboren was. Want uut groter minnen soe liet
 hi mi een luttel geboren^c werden eer^d mijn tijt³, ende
 voerquam mi mit sijnre gracen in den buke mijnre moeder.
 Ten derden mael vermane mi dier blijtschap die ic daarvan
 heb, dat mi God boven alle engelen ende boven alle creaturen
 121r alre weerdichste^e ge||eert hevet. Want van dier uren dat
 mijn siel den licham is ingestort, soe vervullede hi mi mitten
 Heyligen Geest, die mi altemaal reynichde van der eerf-
 sonde^t:⁴ ende vercoes mi mit sonderlinger heilichma-

1. De vertaling is niet correct. *Haerre mogentheit, wijsheit ende goetheijt* moet een gen. obj. of eventueel subj. zijn bij *constelicheit*, kunstvaardigheid. Dus: waarin de kunstvaardigheid van heel haar macht, wijsheid en goedheid zou blijken. LEEUWARDEN i.t.m. GAESDONCK maakt dezelfde fout.

2. Spr. 8, 30.

3. Vlg. het proto-evangelie van Jacobus (5, 2) werd Maria in de 7e maand geboren. Vgl. EDGAR HENNECKE, *Neutestamentliche Apokryphen I*, Tübingen, 1959³, p. 282.

4. Vgl. voor deze mening THOMAS VAN AQUINO, *Summa Theol.* III 27, 2. Eerst Duns Scotus (1265–1308) kon tot een juistere opvatting komen van de Onbevleete Ontvangenis door het accent te leggen op Maria's zuiverheid van erfsonde door *vrijwaring*. Merk op hoe A elke discussie omzeilt door te spreken van *reyn hielt van allen sonden*.

a. H1, A: *voerymaginiert*.

b. Inlas vlg. H1, H2, A.

c. *was. Want uut... luttel geboren*: ontbr. A.

d. H1, A: *voer*.

e. H1, A: *weerdelicste*.

f. A: *reyn hielt van allen sonde*.

rium sibi elegit, ut velut rosa sine spina et tamquam lucifer orirer in mundum”.

59r

DE GAUDIIS GLORIOSE VIRGINIS MARIE

[I 41] Gloriosa Virgo Maria, dum vice quadam sibi appareret, rogabat ipsam quatenus se instrueret, quid ea die sibi honoris exhiberet. Cui respondit: „Ammone me gaudii quod habui cum Filius Dei⁴²⁹ tamquam sponsus procedens de corde Patris in uterum meum venit, exultans ut gygas ad (121v) currendam viam. Secundo, gaudii quod habui || cum de virginali utero meo procedens, factus est michi filius dulcedinis et gaudii. Alii filii matribus suis dolorem inferunt et tristitiam, Filius autem Dei, qui ipsa⁴³⁰ dulcedo est, matri suave gaudium attulit et factus est suavis. Tercio, gaudii quod habui in Magorum oblatione, ubi factus est michi filius honoris, quia numquam aliqua matrum in nativitate filii talibus est donis honorata. Quarto gaudii, quod habui cum filium meum in templo obtuli⁴³¹, ubi factus est michi filius mundicie et sanctitatis, quia sicut alie matres ex hoc

429. Ka, Keu, U 246: *meus*.

430. U 246 voegt in: *delectacio et*.

431. U 246: *presentavi*.

kinge^a in een heilige woninge, opdat ic als een rose sonder doern¹ ende als die morgensterre soude oprisen in die werlt”.

I 41

[VAN DER BLISCAP ONSER LIEVER VROUWEN]^{b:2}

121v Doe die gloriose maget Maria op een tijt deser maget verscheen, doe bat si haer, dat si haer leren woude wat eer si haer bewisen soude in dien dage. Si antwoerde hoer: „Vermane mi dier blijtschap die ic had doe mijn soen voortquam als een brudegom van der herten des Vaders ende quam in minen licham, vervrouwende als een gygant om den wech te lopen³. Ten anderen mael vermane mi dier blijtschap die ic had || doe hi van minen meechdeliken licham voortquam ende mi geworden is een soen der sueticheit ende der blijtschap. Die ander kinder die doen hoeren moederen drovicheit ende wee^c, mer die Soen Gods, die selve die sueticheit is^d, die bracht sijne moeder grote^e blijtschap ende hi is geworden alte seer suet. Ten derden mael vermane mi dier blijtschap die ic hadde in die offerhande der coningen^f, daer hi in geworden is een soen der eren, want nie en is moeder geeert mit soedanigen gaven in der geboerten hoers soens. Ten vierden mael vermane mi in^g die^h blijtschap die ic had doe ic minen soen offerde in den tempel, daer hi mi geworden is een soen der suverheit ende der heilicheit. Want gelic als

1. *Rosa sine spina*. Ontleend aan de 8e strofe van de sequentie *Ave Maria gratia plena* (eind 11e eeuw), meestal gezongen op het feest van Maria Boodschap. Vgl. U. CHEVALIER o.c. I no. 1878.

2. In sommige plaatsen werd in de Nederlanden het feest van Maria's Vreugden op de zondag na 30 augustus gevierd, wat meestal neerkwam op de 1e week van september. Vandaar dat de bew. dit hoofdstuk hier inlast. Vgl. J. A. F. KRONENBURG, o.c. II, p. 209.

3. Vgl. ps. 18,6.

a. H1, A: voegen in: *hem*.

b. Opschrift vlg. H2.

c. H1, A voegen in: *aen*.

d. H2: *sachticheit was*.

e. H1: *zuete*. A: *sueticheit ende*.

f. H2: *coninginnen*.

g. ontbr. H1, H2, A.

h. H2, A: *der*

59v purificantur, || ita ego ex hoc cum purificari non indigerem,
 (122r) purificacio michi illa auxit || sanctitatem. Quinto, in passione
 extitit michi filius tristicie et doloris et redempcionis. Sexto,
 in resurrectione factus est michi filius leticie et exultacionis.
 Septimo, in ascensione factus est michi filius divine maiestatis
 et regie dignitatis”.

44r [I 26b] Et cum iterum pro una oraret, que Domine nostre
 devota gaudiorum suorum eam sepius ammonere solebat,
 vidit ipsam pro qua orabat coram beatam Virginem stantem,
 que dabat ei monile quinque fines ut⁴³² cornua habens et
 dixit: „Cum meorum gaudiorum mencionem facit, hec
 quinque superaddat, scilicet ut salutet me in illo ineffabili
 gaudio quod habui cum inaccessibilem lumen beatissime
 Trinitatis primo aspexi, in quo velut in speculo lucidissimo
 (122v) agnovi illum eternum amorem || quo me pre omni dilexit
 et elegit creatura. Ex quanto amore pre cunctis me sibi in
 matrem et sponsam elegit, illamque placenciam qua sibi in
 44v me || et qua omne ministerium meum, quod sibi in terris
 exhibui, in summo complacuit. Secundo salutet me in pleni-
 tudine gaudium, quod aures mee susceperunt⁴³³ ex saluta-
 cione dulcissima amantissimi filii mei Patris et sponsi⁴³⁴, cum

432. Ka, Keu, U 246: *et*.

433. U 246: *audierunt*.

434. Ka, Keu, U 246 voegen in: *mei*.

122r die ander moeders daervan gesuvert werden, also ic omdat ic niet en behoefde gesuvert te werden, soe vermeerrede mi die || suveringe^a heilicheit. Ten vijften mael^b was hi mi in sijnre Passie een soen der drovicheit ende der rouwen ende der verlosinge¹. Ten sesten mael is hi mi geworden^c [in siinre verrisenisse een soen der bliscappen ende der hogher vervruechdinghe. Ten sevenden mael in siinre opvaert is hi mi gheworden]^d een soen der godliker mogentheit ende der coninckliker weerdicheit”.

I 26b In eenre tijt doe dese devote maget bat voer een suster die seer devoet was onser Vrouwen ende plach haer dicwijl te vermanen haerre blijtsappen, doe seide onse lieve Vrouwe, dat so wanneer si haer vermaende haerre blijtsappen, so soude si oec daer toedoen dese na gescreven blijtsappen ende gruten.

122v Ic gruet di, o gebenedide ende gloriose moeder Gods, in dier ontsprekeliker blijtschap, die du hadste doe du ierst aensageste dat ontoganclike licht² der alre salichster Drievoldicheit, daer du in bekendeste als in enen overclaren spiegel die ewige minne || daer hi di mede gemint ende uutvercoren hevet voer alle creaturen. Uut hoe groter minnen hi hem di vercoren had voer allen creaturen^e tot een moeder ende bruut ende dat behagen, bi welker hem in di ende alle dijn dienst, die du hem in der eerden beweseste, in der alre hoechster wisen behagede. Ic gruet di, o gebenedide ende gloriose moeder Gods, in volheit dijnre blijtschap^f, die dijn oren ontfengen uter alre suetster gruet dijn alre minlicste soens des Vaders ende brudegoms, doe hi di alre minlicste

1. Het is opmerkelijk dat bij de 5e vreugde gesproken wordt over de Passie. Het lijkt iets eigens van Mechtild te zijn; wij hebben dit althans nergens elders gevonden.

2. 1 Tim. 6, 16.

a. A: *sonderlinghe*.
 b. A voegt in: *vermaent mi der blijtsappen*.
 c. H2: *ghegeven*.
 d. Inlas vlg. H1, H2, A.
 e. *uut hoe groter... aller creaturen*: ontbr. H2.
 f. H2: *der blijtsappen*.

me amantissime suscepit secundum magnitudinem omnipotencie sue, secundum artificium sapiencie sue et secundum immensitatem sui delicati amoris; decantans michi altissimum et suavissimum amoris canticum suavissime vocis sue.

- Tercio, salutet me in plenitudine gaudii, quod anima mea
(123r) suscepit in osculo illo predulci quod || michi divinitas infixit, in quo sue divine dulcedinis gustum tam affluenter michi infudit, ut redundancia mei melliflui facti sunt celi; ita ut eciam nec in terris tam miser et malus sit, quin ei ex mea plenitudine, si tamen desideret, valeam impertire... Quarto, salutet [me] in gaudio quod habui cum anima mea tota succensa est igne divini amoris, et cor⁴³⁵ liquefactum est dulcedine sui⁴³⁶ divini Cordis, cum totam sui amoris divini⁴³⁷ plenitudinem in me effudit, in quantum creature umquam fuit possibile capere aut frui; atque ex meo ardore novo quodam modo sanctorum multitudo incanduit amoris fervore. Quinto,
(123v) salutet me || in gaudio quod habui cum splendor divinitatis omnia membra mea clarissimo lumine penetravit, ita ut celum a mea gloria nova luce illustretur, et omne sanctorum gaudium de mea presencia augmentetur”.

59v

QUOMODO HOMO VERAM OBTINEAT SANCTITATEM,
ID EST DE AVE MARIA

[I 42] Sabbato quodam, dum „Salve sancta Parens” can-

435. Sol., Ka, Keu, U 246 voegen in: *meum*.

436. ontbr. Ka, Keu, U 246.

437. ontbr. Ka, Keu, U 246.

ontfenc na groetheit sijnre almechticheit, na die constelicheit sijnre wijsheit ende na die ongemetenheit sijnre verweender minnen, singende di den alren hoechsten ende den alren suetsten sanc der minnen sijns alren suetstens^a stemmes. Ic gruet di, o gebenedide ende gloriose moeder Gods, in volheit der blijtschap die dijn^b siel ontfenc in dien seer sueten kussen, dat di || die Godheit indruckede, daer hi di mede instortede also uutfloyeliken den smaec sijnre godliker sueticheit, dat van dijnre overlopende uutfloytheit alle die hemelen honichvloeyende sijn geworden¹, also datter oec niemant in der eerden also onsalich ende quaet en is, du en mogeste hem deylen van dijnre vollicheit, ist dat hijt begeert. Ic gruet di, o gebenedide ende gloriose moeder Gods, in dier blijtschap die du hadste doe dijn siel altemael ontsteken was mitten vuer der godliker minnen ende dijn herte gesmolten wart van der sueticheit des godliken hertes, doe hi die geheel volheit sijnre godliker minnen in di uutstortede in also voel als ie creatuer mogelic was te ontfangen of te gebruiken, ende uut dijnre herten^c wort gegloyet die voelheit der heiligen als mit enen nien brant der minnen. Ic gruet di, o gebenedide ende gloriose moeder Gods, || in dier blijtschap die du hadste, doe dat schijnsel der Godheit doerginc alle dijn leden mitten alren claersten licht, also dat die hemel van dijnre glorie verlicht wart mit enen nien licht ende alle die blijtschap der heiligen vermeerret wart van dijnre tegenwoerdicheit.

I 42 [DIE EXPOSICI OP DIE ENGHELSCHE GRUET AVE MARIA]^{d;2}

Op enen saterdach doe men sanc onser Vrouwen Misse die aldus in Latijn begint: „Salve sancte parens”, dat in

-
1. Vgl. 2e resp. van de Metten van Kerstmis: *Hodie melliflui facti sunt coeli*.
 2. Vgl. voor de geschiedenis van het Ave Maria J. A. F. KRONENBURG o.c., II, p. 85–111.

-
- a. *sanc der minnen... suetstens*: ontbr. H2.
 - b. H1: *siin*.
 - c. H1, H2: *heten*. Het fragment ontbr. in A.
 - d. Opschrift vlg. H2.

taretur, dixit beate Virgini: „Si te, o celi regina, dulcissima salutacione quam umquam humanum cor excogitavit, salutare possem, libentissime facerem”. Statim gloriosa Virgo eidem apparuit, habens in pectore scriptam aureis litteris⁴³⁸ angelicam salutacionem, et ait: „Supra hanc salutacionem || (124r) numquam homo⁴³⁹ pervenit, nec aliquis me dulcius salutare poterit, quam is qui salutat me in reverencia, qua Deus Pater me per hoc verbum ‘Ave’ salutavit, confirmans me⁴⁴⁰ omnipotencia sua, ut essem immunis ab omni ve culpe. Filius quoque Dei sua divina sapiencia sic me perlustravit, ut sim preclarum sidus quo celum et terra illustratur, quod per hoc nomen ‘Maria’, quod sonat ‘maris stella’, notatur. Spiritus Sanctus eciam tota⁴⁴¹ sua dulcedine divina me penetrando, sua gracia me tam graciosam⁴⁴² effecit, ut omnis qui per me gratiam querat, ipsam inveniatur, quod innuitur per hoc ver- (124v) bum ‘gracia plena’. || In hoc quoque verbo ‘Dominus tecum’ ammoneor ineffabilis unionis et operacionis, quam tota Trinitas perfecit in me, cum mee carnis substantiam divine nature in una persona copulavit, ita ut Deus fieret homo et homo 60r Deus, quid illa hora gaudii et dulcedinis senserim || nullus homo⁴⁴³ ad plenum potuit experiri. Per ‘benedicta tu in

438. *aureis litteris*: ontbr. Ka, Keu, U 246.

439. U 246: *nemo umquam*.

440. U 246 voegt in: *in hoc verbo*.

441. ontbr. U 246.

442. *me tam graciosam*: ontbr. Ka, Keu, U 246.

443. Sol., Ka, Keu, U 246: *hominum*.

Duutsche is te seggen: „God gruet di heilege moeder”, doe seide dese devote maget totter saliger maget Marien: „O coninghinne des hemels, mocht ic di grueten mitten alre suetste gruet die ye menschelike herte gedacht, dat woude ic alte onmate geern doen”. Rechtevoert doe verscheen haer die gloriose maget ende had in haerre borste gescreven die engelsche gruet ende seide: „Boven dese gruede en quam ||
 124r nye mensche, noch nyemant en mach mi sueteliker gruten dan di mi groetet in dier eerweerdicheit, daer mi God die Vader bi dit woert ‘Ave’ in gegruetet hevet [daer hi mi mede vastmakede]^a mit sijnre almechticheit, dat ic vrij ende vreemt soude wesen van alle wee der sonden¹. Ende die Sone Gods, die hevet mi so doerlichtet mit sijnre godliker wijsheit, dat ic bin een overclaer sterre, daer hemel^b ende eerde mede doerlichtet wert, dat si bi desen naem ‘Maria’ beteykent wort^c, die sovoel ludet als ‘een sterre des meers’². Oecso hevet mi die Heilige Geest mit sijnre godliker sueticheit also doergaen ende mit sijnre genaden also vol genaden gemaect, dat alle diegeen die overmids mi genade zoeken genade sullen vinden^d, dat bewesen wort bi dit woert ‘vol
 124v van genaden gemaect’^e. || In dit woert: ‘die Heer si mit u’, wert ic vermaent der ontsprekeliker vereninge ende medewerkinge, welc die geheel Drievoldicheit in mi voldael hevet, doe si dat wesen mijns vleisches versament hevet der godliker naturen in een persoen, alsoe dat God mensche wort ende die mensche God. Wat blijtschap ende sueticheit^f ic gevoelde in dier uren, dat en soude geen mensche te vollen mogen ondervinden. Bi dit woert ‘gebenedijt sijste onder

1. Een in de middeleeuwen geliefde woordspeling: *a ve* (vrij van wee).

2. Vgl. b.v. de hymne *Ave Maris Stella* en Bernardus’ *Super missus est*, II 17 (Migne PL CLXXXIII 70 (743)).

a. Inlas vlg. A, H2. H1: ...*vastghemaect hevet*.

b. H2: *des hemels*.

c. *Dat... beteykent wort*: ontbr. A.

d. *dat alle diegeen... sullen vinden*: wordt door H2 herhaald.

e. ontbr. H1, A.

f. *ende sueticheit*: ontbr. H2.

mulieribus' omnis creatura mirando agnovit et contestatur me benedictam et exaltatam super omnem creaturam, tam celestem quam terrestrem. Per 'benedictus fructus ventris tui' benedicitur et extollitur excellentissimus et perutilis fructus ventris mei, qui omnem creaturam vivificavit, || (125r) sanctificavit et in eternum⁴⁴⁴ benedixit".

15v (I 11) ...Cui respondit: „Lege michi 'Ave Maria'". At illa divinitus inspirata talem prorupit in laudem: „Ave ex Patris omnipotencia. Ave ex Filii sapiencia. Ave ex Spiritus Sancti benignitate, dulcissima Maria, celum et terram illuminans. Gracia plena, infundens et replens omnes te diligentes. Dominus tecum, Dei Patris unicus et tui virginei cordis unigenitus, amicus et sponsus dulcissimus. Benedicta tu in mulieribus, que Eve fugasti maledictionem et eternam impetrasti benedictionem. Et benedictus fructus ventris tui, || (125v) omnium Creator et Dominus, omnia benedicens et sanctificans, omnia vivificans⁴⁴⁵ et locupletans".

62v

PRO FINE TUO LEGE TRIA AVE MARIA

(I 47) Cum graciosam⁴⁴⁶ Virginem oraret ut in hora mortis sue sibi adesse dignaretur, respondit: „Hoc utique faciam, sed et tria Ave Maria tu michi cotidie legas. Ad primum ora ut sicut Deus Pater secundum omnipotentie sue magnificen-

444. *in eternum*: ontbr. U 246.

445. uitgave van Solesmes: *unificans*.

446. Sol., Ka, Keu, U 246: *gloriosam*.

den wiven', hevet alle creatuer verwonderende bekent ende
getuget dat ic gebenedijt bin ende verheven boven alle
creatuer also wal hemelsch als eertsches. Bi dit woert
'gebenedijt is die vrucht dijns bukes', wert gebenedijt ende
verheven die overboven gaende ende seer orbaerlike vrucht
mijns bukes, die alle creatuer levendich gemaect heeft
125r ende || heilich gemaect ende^a in ewicheit gebenedijt".

I 11 In eenre tijt geboet onse lieve Vrouwe der maget Mechtelt,
dat si haer lesen soude een Ave Maria. Ende van godliker
ingeestinge berstede^b si uut in dusdanigen woerden ende
sprac:

„God gruet di uut die almechticheit des Vaders. God gruet
di uut die wijsheit des Soens. God groet di uut die liefste^c
goedertierenheit des Heiligen Geestes, alre suetste Maria,
verlichtende hemel ende eerde. Vol genaden instortende ende
vervullende alle die di minnen. Die Heer is mit di, die enige
Soen^d Gods des Vaders ende dijns meechedeliken hertes, die
alre suetste vrient ende brudegom. Gebenedijt bistu onder
den wiven, die ontgaen hebste Yeven¹ maledixie ende ver-
worven hebste die ewige benedixie. Ende gebenedijt is die
125v vrucht dijns bukes, die || Scepper ende Heer alre dingen^e,
alle dingen gebenediende ende heilichmakende, alle dinge
levendich ende rijk makende".

I 47 Doe die salige maget Mechtelt onse Vrouwe op een tijt
bat, dat si oer geweerdigen woude haer bi te wesen in die
ure haerre doot, doe antwoerde onse Vrouwe ende seide:
„Dat sal ic ummer doen, mer du salste mi weder alle dage
lesen drie Ave Maria". Ende si soude aldus bidden: „Ic bidde
di, o gebenedide onder die wiven, maget Maria, coninginne
des hemels, dat also God die Vader na groetdadicheit sijnre

1. Eva's.

a. *heilich gemaect ende*: ontbr. H2, A.

b. H2: *verstonde*.

c. H1, H2: *lieftlike*.

d. ontbr. H2.

e. *alre dingen*: ontbr. H2.

ciam animam meam secum in throno dignissimo sublimavit honore, ut sim post ipsum potentissima in celo et in terra, assim tibi in hora mortis tue confortando et expellendo a te || omnem contrariam potestatem. Ad secundum, ora ut sicut Filius Dei secundum sue inscrutibilis sapientie prevalenciam, sciencia et intellectu me artificiosissime decoravit et totam replevit, ut supra omnes sanctos maiori cogitatione fruar beatissima Trinitate et que me tanta claritate perlustravit, ut velut sol radians in virtute sua⁴⁴⁷ totum celum illuminem, in hora mortis animam tuam lumine fidei et cognitionis perfundam, ne fides tua ignorancia aut aliquo errore temptetur. Ad tercium, ora ut sicut Spiritus Sanctus suavitatem sui amoris plene || michi infudit || et tam suavissimam et mitis-
63r (126v) simam effecit, ut post Deum dulcissima⁴⁴⁸ et benignissima sim, assim tibi in hora mortis infundendo anime tue suavitatem divini amoris, qui in tantum prevaleat in te, ut omnis pena et mortis amaritudo ex amore tibi sit persuavis”.

447. *in virtute sua*: ontbr. Ka.

448. U 246: *suavissima*.

126r almechticheit dijn siel mit hem verhoget hevet in den throen^a
 mitter alre weerdichster eren, dattu biste na hem die alre
 mechtichste in hemel ende in eerde, mi bi wesen wilste in die
 ure des^b doots om mi te starken ende van mi te verdreven
 126v alle || contrarie mogentheit. Ic bidde di, o keyserinne der
 werlt ende vrouwe des hemels, dat also die Sone Gods na
 dat vermogen sijnre ondervijndeliker^{c:1} wijsheit, die ver-
 ciert hevet alre constelicste mit wetentheit ende verstant ende
 altemael so vervullet hevet, dattu boven alle die heiligen
 gebrukeste² mit meerre kennisse der alre salichster Drie-
 voldicheit ende die di mit so groter claerheit doerlichtet
 hevet, dat du gelijk die sonne schinende in haere crachten
 alle den hemel verlichtes, dattu in die ure mijnre doot mijn
 siel overstortes mitten licht des geloves ende der kennisse,
 opdat mijn gelove niet becoert en werde mit ontwetentheit
 of mit eniger dwalinge. Ic bidde di, o welrukende cederboom,
 maget Maria, een vruchtmakende berch^{d:3}, een honich-
 makende fonteyn, dat also die Heilige Geest dringestort^e ||
 126v hevet volcomeliken die sueticheit sijnre minnen ende also
 oversuet ende alre sachtmodicste < ! > gemaket hevet, dattu na
 Gode biste die alre suetste ende die alre goedertierenste,
 dattu mi bi wesen wilste in die ure mijnre doot ende instorten
 mijnre sielen die sueticheit der godliker minnen, die also
 seer crachtich in mi werden moet, dat alle die pinen ende
 bitterheit des doots mi suet werden moet van minnen".

1. Lees: *onondervijndeliker*, onnaspeurbaar.

2. Genoot.

3. Deze epitetha zijn een allusie op o.a. de 3e les van het klein officie van de H. Maagd: *Quasi cedrus exaltata sum in Libano, et quasi cypressus in monte Sion... Sicut cinnamomum et balsamum aromatizans odorem dedi* (Eccli. 24, 17).

a. H2: *choren*.

b. H2: *mijns*.

c. H1: *onondervijndeliker*. Het fragment ontbr. in A.

d. ontbr. H2.

e. H1, H2: *di inghestort*.

- [I 30] Ante festum sancti Michaelis, cum hec Christi ancilla in familiari unione a Deo quesisset quid obsequium ||
 49r angelis offerre deberet, hoc inde responsum accepit: „Lege eis novem Pater noster secundum novem ordines⁴⁴⁹ eorum”.
 (127r) Quod cum fecisset, || in die sancto volebat suo offerre angelo, ut ille ceteris angelis⁴⁵⁰ presentaret. Cui Dominus ait: „Committe michi ut ego hoc faciam, quia inestimabili⁴⁵¹ gaudio hoc facere me delectat, eo quod omnis oblacio michi commissa, cum per me in celestibus presentabitur, ex me in tantum nobilitatur et in melius commutatur, sicut denarius in massam candentis auri immissus et in unum redactus, iam non quod fuit in se, sed quod factus est ex auro apparebit”. Post hoc vidit ascensum aureum novem gradibus concitum, multitudine angelorum⁴⁵² circumdatum, ita ut in primo
 (127v) Angeli, in secundo || Archangeli et sic deinceps cuique gradui ordo angelicus presideret. Intellexitque celitus per hunc ascensum hominum conversacionem designari, ita videlicet ut quicumque in Ecclesia Deo⁴⁵³ fideliter, humiliter et devote ministraret et eciam propter Deum infirmis, peregrinis seu pauperibus et invicem in caritate cuilibet alii subveniret, in primo gradu consisteret, Angelis coequatus. Qui vero oratione et devocione familiaris Deo intendunt et proximis suis doctrinam, consilium et auxilium impendunt, in secundo

449. Sol., Ka: *angelorum*.

450. U 246 voegt in: *offerret sive*.

451. Ka, Keu, U 246, Ch., M2: *ineffabili*.

452. Sol., Ka, Keu voegen in: *hinc inde*.

453. ontbr. Ka, Keu, U 246.

- Voer sunte Michiels hoecheit^{b:1} doe dese deerne Christi in vriendeliker vereninge van Gode gevraget had wat dienst si den engelen offeren soude, so ontfeuc si dit tot eenre antwoerde: „Leest hem negen Pater Noster, na hoer negen orden.”
- 127r Ende doe si dat gedaen || hadde op sunte Michielsdach, soe wolde si se haren engel offeren, dat hi se den anderen engelen soude offeren of presentieren. Ende onse Heer seide haer: „Beveeltet mi dat ict doe, want dat lust mi mit onsprekeliker bliscap te doen, omdat alle offerhande die mi bevoelen is^c, als si overmids mi in den hemel gepresentiert wert, also seer uut mi geedelt wert ende in een beter verwandelt wort, gelijc als een penninc die in enen groten hoep gesmolten gouts gedaen is ende in een geworden is, die en sal tehants niet schinen dat hi was in hem selven, mer dat hi geworden is uten goude”. Hierna sach si een gulden opganc, gemaect mit negen graden onbevangen hier ende daer mit voelheit der engelen, also dat in den iersten graet waren die
- 127v Engelen, in den anderen || die Archangelen ende also voert, soe dat enen ygeliken grade voer was een engelsche orde. Ende si verstont van boven, dat bi desen opganc beteykent wert der menschen wanderinge. Also dat diegeen die in der heiliger Kerke Gode trouwelic, oetmoedelic ende devotelic dient ende die om Gods willen den sielen, den pelgrijms of den armen ende oec onderlinge een ygelic den anderen caritaet bewijst, dat die sal staen in den iersten graet ende is gelijc den Engelen. Ende die mit gebeden ende mit devocien Gode heymelic² aendencken ende haren evenmenschen leringe, raet ende hulpe geven, die werden versellet mitten

1. 29 september.

2. Innig.

a. Opschrift vlg. H2.

b. H1, H2, A: *hoechtijt*.

c. ontbr. H1, A.

gradu Archangelis inseriuntur. Et qui se exercent in paciencia, obediencia et voluntaria paupertate et humilitate omnesque
 (128r) virtutes fortiter || peragunt, tercium gradum cum Virtutibus conscendunt. Qui autem viciis et concupiscenciis reluctantes, dyabolum cum omnibus que suggerit, contempnunt, in quarto gradu cum Potestatibus triumphum glorie obtinebunt. Qui vero in Ecclesia ceteris prelati officium sibi commissum bene ministrant, animarum lucris die noctuque invigilantes
 49v et talenta sibi credita || omni qua possunt diligencia duplicantes, hi cum Principatibus in quinto gradu gloriam regni pro labore suo possidebunt⁴⁵⁴. Qui eciam divine maiestati cum omni subiectione reverenter se inclinant et pro eis gloria⁴⁵⁵ omnem hominem reverentur et diligunt, seipsos
 (128v) eciam quia ad || imaginem Dei facti sunt, Deo in quantum possunt conformant subicientes carnem spiritui dominantur animo suo, ipsum ad celestia transferendo, cum Dominationibus in sexto gradu exultabunt. Qui vero sedule meditationi et contemplacioni inserviunt, cordis mundiciam et mentis tranquillitatem amplectendo, quietissimam de Deo exhibent habitationem – qui vero Dei paradus dici possunt, iuxta illud: „Delicie mee esse cum filiis hominum”, de quibus eciam ipse dicit: „Inambulabo in eis et inhabitabo” – in septimo gradu Thronis sociantur. Qui autem sciencia et cogi-

454. U 246: *quintum gradum in gloria transeunt pro labore suo.*

455. U 246: *honore.*

Archangelen in den anderen grade. Ende diegeen die hem oefenen in lijdsamheit, in gehoersamheit ende in williger armoede ende in oetmoedicheit ende alle doechden sterke-
 128r lic || werken, die opclymmen den derden graet mitten Virtuten. Mer diegeen die den ondoechden ende den begeerlicheiden wederstaen ende den duvel mit al dat hi radet versmaden, die sullen in den vierden grade die sege der glorien behouden mitten Potestaten. Mer soe wie dat in der heiliger Kerken overste sijn ende hoer officie dat^a hem bevolen is wel diensteliken volbrengen, dat gewijn der sielen dach ende nacht soekende ende die talenten die hem bevoelen sijn mit alre ernsticheit dat si mogen dubbelen¹, dese sullen besitten voer haren arbeit die glorie des rijcs mitten Principaten in den vijften grade. Ende diegeen die hem eerweerdeliken bugen onder die godlike mogentheit mit alre onderworpenheit ende om sijnre glorien wille alle menschen eren ende minnen oec hem selven, want si totten || beelde Gods
 128v gemaect sijn ende hem Gode alsoe voel als si mogen medeformigen ende hoer vleisch den geest onderwerpen ende haer gemoede verheren² ende overvoeren tot hemelschen dingen, die sullen hoge vervrouwen in den sesten grade mitten Dominacionen. Ende diegeen die hem geven tot stadiger heileger gepensen ende scouwingen ende omhelsen suverheit des herten ende vrede des gemoets ende hem selven een overrustige woenstat Gode bewisen, die warachtelic een paradijs Gods geseit mogen werden, na datter gescreven staet: „Het sijn mijn weelden te wesen mitten kinderen der menschen”³, van welken^b die Heer oec seit: „Ic sal in hem wanderen ende in hem^c wonen”⁴, die werden versellet mitten Thronen in den sevenden grade. Ende diegeen die mit wetentheit ende

1. Mt. 25, 20 e.v.

2. Beheersen.

3. Spr. 8, 31.

4. Ez. 37, 27; 2 Kor. 6, 16.

a. H2, A: *die*.

b. H1, H2 voegen in: *hi*.

c. *wanderen ende in hem*: ontbr. H2.

- (129r) tacione || ceteris eminent, qui singulari beatitudine Deum facie ad faciem mente illustrata conspiciunt, et ex eo que ex ipso fonte omnis sapiencie hauriunt⁴⁵⁶, per doctrinam et illuminacionem aliorum in ipsum refundunt⁴⁵⁷, in octavo gradu ascensionis cum Cherubin locabuntur. Et qui Deum toto corde et tota⁴⁵⁸ mente diligunt, et igni eterno qui Deus est, totos se immittunt, eique similimi facti, non iam suo sed divino amore, Deum, sicut dilecti sunt, diligunt, omnia in Deum et propter Deum diligunt, inimicos ut amicos intuentur, quos ab amore Dei nichil valet separare, immo nec impedire ||
- (129v) quia quo magis inimici in eos insurgunt, eo validius in amore Dei convalescunt, feliciter in seipsis ardentes et alios accendentes, ita ut si possent omnes homines in Dei facerent amore
- 50r perfectos, aliorum vicia et peccata ut propria deflen||tes, quia solius Dei gloriam et⁴⁵⁹ suam omnino diligunt et requirunt, isti nono gradu cum Ceraphin, inter quos et Deum nulli alii spiritus sunt, Deum immediate⁴⁶⁰ appropinquabunt.

50r

DE FESTO OMNIUM SANCTORUM

51r

[I 31a] In vigilia Omnium Sanctorum... || de singulis sanctorum cordibus tam virginum quam relique multitudinis

456. Ka, Keu, U 246: *percipiunt*.

457. Ka, Keu, U 246: *refluunt*.

458. ontbr. Sol., Ka, Keu, U 246.

459. Sol., Ka, Keu, U 246 voegen in: *non*.

460. Sol., Ka, Keu: *Deo*. U 246: *Deo mediante*.

- 129r kennisse voer || ander menschen scinen, die mit sonderlinger salicheit Gode mit verlichter herten sien van aensicht tot aensicht ende uut dien dingen die si sceppen uut hem, die fonteyn alre wijsheit¹, weder in hem vloyen overmids leeringe ende verlichtinge andere menschen, die sullen geset werden mitten Cherubynnen in den achsten grade der opclymminge. Ende diegeen die Gode mit alre herten ende gemoede minnen ende hem selven altermael geven den ewigen hemelschen vuer dat God is ende hem alre gelijcste geworden sijn ende tehand niet mit harre<!> minnen, mer mitter godliker minnen Gode minnen also si gemint sijn ende alle dingen in Gode ende om Gode minnen ende aensien haer viande als haer vriende; die geen dinc scheiden en
- 129v mach van der minnen Gods² noch || oec beletten, – want hoe haer viande meer tegens hem opstaen, hoe si sterkeliker wassen in der minnen Gods^a – salichlic in der minnen^b hem selven bernende ende ander menschen ontstekende, also, waert dat si mochten, si souden alle menschen volcomen maken in der minne Gods ende ander menschen ondoechden ende sonden bescreien als haer eygen sonden – want si alleen die glorie Gods ende niet die haer minnen ende soeken –, dese sellen Gode sonder middel genaken in den negenden grade^c tusschen wien en Gode geen ander geesten en sijn³.

I 31a

[VAN ALRE HEILIGHENDACH]^d

In die hoechtijt van Alre Heiligen⁴, onder ander gloriose dingen die dese heilige maget^e sach van den blijtsappen der heiligen, soe sach si oec van een ygelic heilichs herte

1. Spr. 18, 4.

2. Rom. 8, 39.

3. Vgl. noot 6, pag. 363.

4. 1 november.

a. *noch oec beletten... in der minnen Gods*: ontbr. A.

b. *der minnen*: ontbr. H1, H2, A.

c. A voegt in: *mitten Seraphiinen*.

d. Opschrift vlg. H2.

e. A i.p.v. *dese heilige maget*: *si*.

(130r) exivit || sonus dulcissimus in modum organorum. Per quod dabatur intelligi, quia nil adeo parvum perfecerunt in terris in⁴⁶¹ graciaram actione, in oracione, factis, dictis vel eciam cogitacionibus, quod non eciam suavi sono et clangore de cordibus ipsorum eternaliter resonet in laudem divinam, et ipsorum gaudii ac glorie incrementum. Unde reduxit ad memoriam de talibus fore scriptum: „Ibi sonant iugiter organa sanctorum”, et illud: „Laudate eum in tympano et choro, laudate eum in cordis et organo”⁴⁶².

54v

QUALITER DEUS IN SANCTIS LAUDETUR

(130v) [I 34c] In festo igitur cuilibet sancti potes me laudare pro eterna electione qua sanctos elegi, quam et in ipsis ita fortificavi, ut quamvis electi ad eternam beatitudinem in magnis quandoque sint peccatis, semper ac si non peccaverint, in eis respicio illam ad quam venturi sunt claritatem. Secundo, pro amicabili⁴⁶³ vocacione mea, qua eos vocavi ad regnum decoris. Quis enim umquam ad meam divinam maiestatem accessum habere presumeret, nisi ipsum vocarem et traherem? Tercio, pro fidelissima regni mei cum ipsis divi-

(131r) sione, || quia omnes reges et reginas mecum constitui et tam

461. Sol., Ka, Keu, U 246: *laude*.

462. *et illud... et organo*: ontbr. Keu. *et illud en laudate eum in cordis et organo*: ontbr. U 246, in plaats waarvan: *etc*.

463. Ka, Keu, U 246: *accidentali*.

130r uutgaen || een oversuet geluut na der manieren van orgel-
 spul, daer bi te verstaen wort gegeven, dat si in der eerden
 niet so cleyn gedaen en hadden in love, in dancbaerheit der
 gaven, in gebede, in werken, in woerden of oec in gedachten,
 dat mit oversueten gelude ende clanc niet ewelic^a weder-
 luden ende wederclyncken^b en sal van haerre herten totten
 godliken love ende tot wassinghe haerre blijtscappen ende
 haerre glorien. Waervan si gedacht van soedanigen gescreven
 te wesen: „Daer luden stadelic die orgelen der heiligen”¹,
 ende dat: „Lovet hem in bongen² ende in eendrachtigen
 versamenden sangen, lovet hem in snaren ende in orgelen”³.

I 34c [HOE GOD IN SINEN HEILIGEN GHELOEFT SEL WORDEN]^c

130v In eenre tijt seide onse lieve Heer tot deser maget: || „In die
 hoechtijt eens ygelic heilichs so mogestu mi loven om die
 ewige uutverkiesinge, daer ic die heiligen in uutvercoren
 heb, welke uutverkiesinge ic also starc in hem gemaect heb,
 dat, al ist dat diegeen die vercoren sijn totter ewiger salicheit
 bi wijlen sijn in groten sonden, nochtan soe aensie ic altoes
 in hem die clærheit daer si toe comen sullen, alsof si niet ge-
 sondicht en hadden. Ten anderen mael mogestu mi loven om
 minen roep, daer ic se mede geroepen heb buten haeren ver-
 diensten totten rijc der scoenheit. Want wie soude ummer-
 meer hem vermeten enen toeganc te hebben tot mijnre god-
 liker mogentheit, ten waer dat ic hem riep ende toge?⁴

Ten derden mael moechstu mi loven om die alre getrouweste
 131r deylinge || mijns rijcs mit hem, want ic heb se allegader geset

1. Antifoon van de Benedictus op het feest van Allerheiligen vlg. het Antifonarium van Bamberg. Vgl. R.-J. HESBERT, *Corpus antiphonalium officii*. Vol. I, Manuscripti ‘cursus Romanus’, Roma, 1963, p. 322-323.

2. Pauken.

3. Ps. 150, 4.

4. Vgl. Joa. 6, 44: *Nemo potest venire ad me nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.*

a. *gelude ende clanc mit ewelic*: ontbr. A.

b. A: *eweliken sal blincken*.

c. Opschrift vlg. H2.

feliciter⁴⁶⁴ et gloriose regnare feci, ut non dimidium regni mei, sed totum accepisse videantur.

55r Possunt eciam sancti ammoneri gaudii || quo gaudent ex eo quod modo perfecte agnoscunt, et in iocundissima delectatione vident quomodo eos ab eterno dilexi, et ad talem felicitatem gratis elegi. Nullus enim amici⁴⁶⁵ cor aspicere valet, qualiter circa ipsum afficiatur, sicut electi mei, qui Cordis mei intima rimantur et⁴⁶⁶ ineffabili gaudio senciunt (131v) erga se affectum meum et amorem. Secundo, || suavissimi gustus quem habent⁴⁶⁷, quia quod me laudant et benedicunt et quod meam erga se vident caritatem, eis dulcissime sapit. Tercio, quod habent sue voluntatis copiam, quia omnia que volunt liberalissime possunt.

Possunt eciam sancti ammoneri gloriosissime, splendidissime et deliciosissime preparacionis, quam eis Deus ab eterno preparavit, videlicet ut sint ubi est ipse, coheredes unigeniti sui, immo in seipso intimo cordis sui eis donavit mansionem. Secundo, dulcissime⁴⁶⁸ influicionis qua illos Deus tota sua divina deliciositate influit, || et ipsi tota gratitudine sua dulcissima frui-

464. Ka: *fideliter*.

465. Sol., Ka, Kcu, U 246 voegen in: *sui*.

466. Sol., Ka, Kcu, U 246 i.p.v. *rimantur et: rimantes*.

467. U 246: *senciunt*.

468. Ka, Kcu, U 246: *deliciosissime*.

mit mi te wesen coningen ende coninghinnen ende ic heb se also salichlic ende glorioselic doen regnieren, dat si niet en schinen ontfangen te hebben die helfte mijns rijcs, mer alte-mael”.

Ende God sprac oec: „Item^a so mogen die heiligen oec vermaent werden dier blijtschap, daer si mede verbliden omdat (si nu) volcomelic bekennen ende in overhoger vrolicheit^b sien hoe dat ic se van ewicheit gemint heb ende uutvercoren heb te vergeefs¹ tot alsodaniger salicheit. Niemand en mach oec sien dat herte sijns vrients, hoe dattet mit begeerten^c tot hem geneyget ende getogen wert als mijn uutvercoren, die dat binnenste mijns herten ondervinden ende gevoelen mit ontsprekeliker blijtschap mijn begeerte ende liefde tot hem.

131v Ten anderen mael^d mogen si ver||maent werden der alre suetster smaken die si hebben, want dat si mi loven ende benedien ende dat si mijn liefde^e tot hem sien, dat smaect hem alre suetelicste^f. Ten derden mael mogen si vermaent werden omdat si hebben die volheit haers willes, want al dat si willen, dat vermogen si alre mildelicste^g.

Item so mogen die heiligen vermaent werden der alre glorioester ende der alre blenckenster ende der alre verweenster bereydinge die hem God van ewicheit bereit hevet, als dat si sijn daer hi is ende mede erfgenamen sijns eengeboren Soens², ummer soe hevet hi hem gegeven een woninge in hem selven in dat binnenste sijns herten. Ten anderen mael mogen si vermaent werden der onweldiger^{h;3} invloeynge,

132r daer God die heiligen mede invloeyet || mit sijnre godliker

1. Om niet.

2. Rom. 8, 17.

3. Lees met A en H1: *overweeldigher*, allerzaligst. Niet in MNW.

a. A i.p.v. *Ende God sprac oec Item: oec.*

b. A i.p.v. *overhoger vrolicheit: overvloedicheit.*

c. H2: *herten.*

d. H2: *Ten vierden.*

e. A i.p.v. *mijn liefde: mynlicste.*

f. *toe hem sien... suetelicste: ontbr. A.*

g. A i.p.v. *alre mildelicste: oec.*

h. H2: *onweeldiger*. H1, A: *overweeldigher.*

cione refluunt in ipsum. Tercio, dignissimi honoris, quem eis exhibuit, quia eis fecit suos commensales, cibans et sacians eos sine fastidio splendore predulcis faciei sue et inebrians torrente voluptatis divine, replendo in bonis⁴⁶⁹ omnia desideria eorum. Quarto, fidelissime remuneracionis, quia nichil tam parvum pro eius amore fecerunt, dimiserunt aut pertulerunt, quod oblivioni dederit, sed omnia diligentissime conservans, ipsa super omne meritum dignissimo remuneravit honore. ||
 (132v) Quinto, eterne beatitudinis, quia certi sunt quod eorum gloria et felicitas numquam deficiet in eternum⁴⁷⁰, sed cum meritorum et gaudiorum cumulo semper accipient incrementum.

53r

DE SANCTA KATHERINA VIRGINE

[I 32] In festo eximie virginis Katherine apparuit ei ipsa virgo in veste candida, que aureis rotis tota erat repleta, habens in summitate duas manus aureas que ipsam vestem
 53v insimul continebant. Per quas significa||batur⁴⁷¹ felicissima illa Dei cum anima unio indivisa. Tunc Christi ancilla eam
 (133r) reverenter salutabat cum antiphona || „Ave virgo speciosa”.

469. Ka, Keu, U 246: *eis*.

470. *in eternum*: ontbr. Sol., Ka, Keu. U 246 sic.

471. Ka, Keu, U 246: *figurabitur*.

volweeldicheit, ende si in hem wedervloeyen mit alre dancbaerheit, mit haerre alre suetster gebrukinge^a. Ten anderen^b:¹ mael so mogen si vermaent werden der alre weerdichster eren die hi hem bewesen hevet, want hi hevet se gemaect sijn tafelenoten^c ende spiset se ende sadet se sonder verdriet mitten schijnsel sijns oversueten aensichtes ende maect se droncken mitten springenden born sijnre godliker weelden ende vervullet in hem alle oer begeerten. Ten vierden mael mogen die heiligen vermaent werden der alre getrouwester wederloninge, want si en hebben niet so cleyn om sijnre minnen wille gedaen, gelaten of geleden, dat hi vergeten hevet, mer hi heeftet altemael seer neernsteliken
 132v bewaert ende onthouden ende hevet se weder geloent || mit-
 ter alre weerdichster eren boven alle haren verdiensten. Ten vijften mael mogen si vermaent werden der ewiger salicheit, want si sijns seker dat haer glorie ende haer salicheit nummermeer gebreken en sal, mer dat se altoes ontfangen sal wassing mit volheit haerre verdienten ende blijscappen.

I 32

[VAN SINTE KATHERIJN]^d

In die hoechtijt der edelre maget sunte Katherinen² verscheen dese maget der deernen Christi Mechtelt in een cleet dat vol was van gulden raden³, dat boven had twee gulden handen die dat cleet tesamen hielden. Daerbi be- teikent wort die oversalige, onverscheiden vereninge Gods mit haerre sielen. Doe gruede dese deerne Christi eerweerde- liken mit desen antiffen, die men singet op haren avont ter
 133r Vesper: || „God gruet di schone maget, claerre dan die sterren,
 wies aensicht ende scoenheit die Heer begeert hevet, stort

1. Lees: *derden*.

2. Catharina van Alexandrië, 25 november.

3. Symbool van haar marteldood: zij stierf op het rad.

a. *mit haerre alre suetster gebrukinge*: ontbr. A.

b. H1, H2: *derden*.

c. H2: *erfghenamen*.

d. Opschrift vlg. H2.

Post hoc dixit ad eam: „Obescro, dic michi quid per hoc notatur quod tibi canimus: ‘cuius vultum⁴⁷² ac decorem concupivit Dominus’”. Que est illa facies tua quam Dominus in te concupivit?” Que respondit: „Vultus meus est imago venerande Trinitatis, quam ideo Dominus in me concupivit, quia eam numquam magnis depravavi peccatis. Decor autem meus est illud eximium decus quo Christus fideles suos sui sanguinis colore inestimabili pulchritudine decoravit. Et (133v) hoc scias quociens homo communicat, tociens || decor ille in anima renovatur et augetur. Verbi gracia, qui semel tantum communicavit, tociens illum⁴⁷³ in anima superauxit”. Cum vero sanctam Katherinam pro quadam sibi devota orasset, illa respondit: „Dic sibi ut legat michi ‘Laudate Dominum omnes gentes’ et antiphona ‘Vox de celis’, ammonens me gaudii quod habui cum Christus rex et sponsus meus his verbis me vocavit. Cum enim vox illa ad me delata fuit, tantus amor succendit cor meum et tam ineffabili gaudio resolvebar, quod omnis⁴⁷⁴ horror⁴⁷⁵ mortis in nichilum est redactus”.

472. Ka, Keu, U 246: i.p.v. *cuius vultum: vultum tuum*.

473. ontbr. Ka, U 246. Keu: *ille*.

474. U 246 i.p.v. *quod omnis: spiritus meus et*.

475. Ka, Keu, U 246 voegen in: *meus*.

bede totten Scepper voer dijn ynnige''^a;1. Hierna seide si tot haer: „Ic bidde, seg mi wat daerbi beteikent wort, dat wi di singen: ‘wies aensicht ende scoenheit die Heer begeert hevet’. Welc is dijn aensicht dat die Heer in di begeert hevet?’”^b Si antwoerde: „Mijn aensicht is beelt der eerliker Drievoldicheit, dat daeromme die Heer in mi begeert hevet, want ics nie besmet en heb mit groten sonden, mer mijn scoenheit is die hoge edel cierheit, daer Christus sijn gelovige mede geciert hevet mit ondenckeliker suverlicheit in der verwen sijns bloets. Ende weet dat, dat so dicke als een mensch
133v dat heilege sacrament ontfanget, also dicke wort || die schoenheit in der sielen vernyet ende geoket². Als exempel: so wie dat alleen [e]ens dat heilege sacrament ontfangen hevet, die hevet scoenheit eens in sijnre sielen boven ge-oeket”. Ende doe si sunte Katherijn gebeden had voer een persoen die oer seer^c devoet was, so antwoerde si: „Segt haer dat si mi lese den salm: ‘Lovet den Heer, alle ghi heiligen etc.’”³. Ende den antiffen die aldus begint: ‘Die stemme van den hemel etc.’⁴. Ende dat si mi vermane dier blijscap die ic hadde doen Christus, mijn coninc ende mijn brudegom, mi riep mit desen woerden, want doe die stemme tot mi gecomen was, so ontstack also grote minne mijn herte ende ic versmeltede mit so ontsprekeliker blijscap, dat alle die gruwelicheit mijn doets te niet ginc”.

1. Een 12e eeuwse, in het diocees van Halberstadt gangbare hymne ter ere van Catharina. Vgl. U. CHEVALIER, o.c. I no. 2253.

2. Vermeerderd.

3. Ps. 116.

4. 4e Antifoon van de Laudan van Epiphanietijd, voorkomend in het Antifonarium van Bamberg. Vgl. R.-J. HESBERT, o.c. p. 68.

a. A: *stort tghebet totten Heer voer dijn ynnige dienres.*

b. *Welc is dijn... begeert hevet:* ontbr. A.

c. ontbr. H2, A.

56r [I 35] In festo Dedicacionis ecclesie... || cum responsorium
 (134r) „Benedic”⁴⁷⁶ cantaretur, || omnes virtutes, que illic nominaban-
 tur, vidit in specie virginum Deo astare, inter quas una ceteris
 excellencior cyphum aureum portabat, cui singule virgines
 aromata imponebant, que flexis coram Deo genibus illi
 propinavit. Hoc dum illa miraretur, dixit ad eam Dominus:
 „Hec est obediencia, que ideo sola michi propinat, quia in
 se continet bona ceterarum virtutum. Et verus obediens has
 virtutes in se debet habere. Verus enim obediens oportet ut
 (134v) habeat sanam animam, id est || ut nullo criminali peccato

476. ontbr. Ka. U 246 voegt in: *Domine, domum istam.*

In Kermisdage doe men sanc dit respons: „O Heer, ge-
 benedie dit huus ende alle diegeen die daerin wonen. Daer
 134r moet in wesen gesont||heit, oetmodicheit, heilicheit, reinicheit
 victorie, cracht, hope, gelove^b ende minne, maticheit, lijd-
 samheit, geestelike disciplijn ende gehoersamheit van ewen
 tot ewen^c. Bewaert, Heer, in desen huse die di ontsien, die
 cleyne mitten groten², doe sach dese salige maget Mechtelt
 alle die doechden die daerin genoemt worden staen bi Gode
 in gedaente van meechden, onder welken een was die hoge
 boven die ander waer ende droech enen gulden nap, daer
 alle die ander meechden inleiden walrukende crude, die mit
 gebogenen knyen voer Gode hem schenckede. Doe deser
 maget Mechtelt dat verwonderde, so seide onse Heer tot
 hoer: „Dese is gehoersamheit, die mi daerom alleen schenct,
 want si in haer^d besloten hevet die goede alre ander^e
 doechden. Ende een gewarich gehoersam^f mensche, die
 sal in hem hebben dese doechden, want een gewarich gehoer-
 sam mensche, die moet hebben^g een ganse siel, dat is
 134v dat || hi in geenre doetliker sonde gekrenct en werde. Ende

1. De verjaardag van Kerkwijding had geen vaste datum, doch viel dikwijls in november. Vgl. DACL IV 1, 403 e.v. s.v. Dédicace de l'église, VIII Anniversaire de la dédicace; *Lexikon für Theologie und Kirche* I, 1957², 578 e.v. s.v. Anniversarium.

2. Deze resp. komt naar de hier gegeven vorm in het huidige officie van Kerkwijding niet meer voor. Een ongeveer gelijklopende tekst vinden we in het *Processionale monasticum ad usum congregationis Gallicae O.S.B.*, Solesmes, 1893, p. 11: *Preces consuetae in aspersione locorum regularium. Oratio circa capitulum. Benedic, Domine Deus omnipotens locum istum ut sit in eo nobis sanitas, sanctitas et castitas, virtus, victoria et sanctimonia, humilitas, bonitas et mansuetudo, lenitas, plenitudo legis et obedientia Deo Patri et Filio et Spiritui Sancto; et sit benedictio semper super hunc locum.* Het vers *Bewaert, Heer* vinden we in een *Ordo visitationis infirmorum* uit een 12e eeuws Pontificale Romanum. Vgl. M. ANDRIEU, *Les ordines romani du haut moyen âge*, t. I, Louvain, 1931, p. 270.

- a. Opschrift vlg. H2.
- b. H1, H2, A: *cracht ende victorie, gelove, hope.*
- c. H1, A voegen in: *veers.*
- d. H2: *daerin.*
- e. A: *alrehande.*
- f. ontbr. A.
- g. *dese doechden... moet hebben:* ontbr. A.

56v infirmetur. Humilitatem habere debet, eciam, qua se prelati
in omnibus subiciat. Sanctitas et castitas⁴⁷⁷ in eo esse⁴⁷⁸ de-
bent, quia cordis || et corporis mundiciam retinere oportet.
Virtutes et victoria illi necessarie sunt, ut scilicet fortis sit ad
bene operandum et victoriosus a viciis resistendum. Ceteras
quoque virtutes obedientem habere convenit, scilicet fidem
sine qua nemo Deo placebit, et spem qua semper ad Deum
tendat, et caritatem tam ad Deum quam ad proximum,
benignitatem qua se omnibus mitem et socialem exhibeat,
temperanciam qua omnia superflua amputet, pacienciam
(135r) qua cuncta adversa || devincat et omnia inutilia sibi faciat⁴⁷⁹
fructuosa, et spiritualem disciplinam qua regulam suam
districte conservet”.

99v

DE QUADRUPLICI ORACIONE

[III 47] Item audiens cantari⁴⁸⁰ responsorium „Vidi civi-
tatem Jherusalem ornatam et compositam de oracionibus
sanctorum”, cogitabat quomodo civitas oracionibus sancto-
rum componi potest et ornari. Ad quod Dominus respondit:
„Quatuor oracionum generibus hec civitas velut auro et
gemmis decentissime decoratur. Primum est quando electi
pro peccatis suis humili et contrito corde in oracione veniam

477. U 246: *sanitas*.

478. Sol., Ka, Keu, U 246 i.p.v. *esse debent: est*.

479. i.p.v. *inutilia sibi faciat* heeft Keu: *mala utilia sibi faciat*. Ka, U 246: *mala utilia sibi
sciant et*. Sol.: *et omnia sibi utilia faciat*.

480. ontbr. Ka, Keu, U 246.

hi sal oec hebben oetmodicheit, daer^a hi hem sinen oversten in allen dingen in onderwerpe. Heilicheit ende reinicheit sullen in hem wesen, want hem is noet te houden suverheit des herten ende des lichaems. Oec so sijn hem noet crachten ende victorie, als dat hi sterc si om wael te doen ende verwinlic der ondoechden te wederstaen. Oec so betaemt enen gehoersamigen mensch te hebben die ander doechden, als gelove sonder welc niemant Gode en behagen en mach, ende hopen daer hi altoes^b mede tot Gode mach gaen, ende minne sowael tot Gode als tot sinen evenmensce. Ende oec goedertierenheit, daer hi hem allen menschen mede bewisen mach sachtmoedich ende gesellich¹. Ende maticheit, daer^c hi mede afhouden mach al dat overvloedich is. Ende lijd-samheit, daer hi mede verwinnen mach alle wederheiden^d
 135r ende hem alle quade dingen || orbaerlic ende vruchtbaer mede^e maken mach^e. Ende geestelike disciplijn overmids welker hi sijn regel strengelic mach holden”.

III 47

[VAN VIERHANDE GHEBET]^f

In eenre tijt doe dese maget hoerde singen^g: „Ic sach die stat Iherusalem geciert ende gemaket van den gebeden der heiligen”², doe dacht si hoe dat die stat gemaect ende geciert mocht werden van den gebeden. Daer antwoerde onse Heer toe ende seide: „Mit vier manieren van gebeden wort dese stat alre betaemlicste geciert als mit goude ende mit gemmen. Die ierste manier is wanneer die uutvercoren hem in horen gebede genade bidden voer haer sonden mit oet-

1. Voorkomend, MNW II 1631.

2. 6e resp. van het gemeenschappelijke der heiligen in de Paastijd, voorkomend in het liber Resp. van Compiègne. Migne PL LXXVIII, 779. Vgl. ook R.-J. HESBERT o.c. p. 211, 377.

- a. A: *overmits welken*.
- b. A: *alle tijt*.
- c. A: *overmits welker*.
- d. A: *tegenheit*.
- e. ontbr. A.
- f. Opschrift vlg. H2.
- g. A voegt in: *dat respons*.

sibi poscunt. Secundum est cum homines in tribulationibus per oracionem ad Deum confugiunt et querunt relevari. (135v) Tercium est cum quis superne caritatis affectu || pro necessitate et miseria alterius intercedit. Hec oracio multum accepta est Deo et celestis Jherusalem ab inde non modicum insignitur. Quartum est cum ex puro amore, quo Deum quis diligit, pro universali Ecclesia et pro singulis velut pro seipso intercedit. Hec oracio supernam Jherusalem velut nove lucis⁴⁸¹ ortu perlustrat”.

98v

IN QUO ANIMA DEO ASSIMILARI VALEAT

[III 39] Cū cantaretur Missa „Dicit Dominus: Ego cogito cogitationes pacis⁴⁸² etc.” dicit ad eam Dominus: „Si mea carissima et michi similima filia⁴⁸³ esse volueris, in his me (136r) verbis imitare. Sicut enim ego cogito cogitationes || pacis et non afflictionis, sic et tu semper studeas habere quietum cor et pacificas cogitationes, cum nullo contendens, sed humiliter, patienter ac dulciter cum omnibus converseris. Sicut etiam invocantes me exaudio, sic et tu exorabilem et benevolam te in omnibus exhibeas⁴⁸⁴. Studeas etiam⁴⁸⁵ educere captivitatem omnium, id est, ut omnibus tribulatis et temptatis auxilium et solamen impendas”.

481. Sol., Ka, Keu, U 246: *novi solis*.

482. Sol., Ka, Keu, U 246 voegen in: *et non afflictionis*.

483. ontbr. Ka, Keu, U 246.

484. Ka, Keu: *exhibens*. U 246: *studeas exhibere et*.

485. *studeas etiam*: ontbr. U 246.

modiger ende rouweger herten. Die ander manier is wanneer die menschen in hoer tribulacien hoer tovlucht < ! > tot God maken overmids den gebede ende soeken verlichtenisse. Die derde manier is als iemant bit uut begeerten der overster
 135v minnen || voer die noet ende onsalicheit eens anders. Dit gebet is Gode seer ont fanclic ende die hemelsche stad Iherusalem en wort niet luttel daarvan geedelt. Die vierde manier is als iemant uut puerre minnen, daer hi Gode mede minnet, biddet voer alle die Kerke ende voer een ygelic als voer hem selven. Dit gebet doerlichtet die overste stat^a Iherusalem als mitter oprisinge eenre nyer sonnen”.

III 39 [IN WELC DIE SIEL GODE MACH GHELIJC WERDEN]^b

Opten lesten sonnendach voer die Advent, doe men in^c die Misse sanc die aldus begint: „Die Heer seit: Ic gedencke gedachten des vredes ende niet der pinen, gi sult mi aenroepen ende ic sal u verhoren ende ic sal wederbrengen u vangenisse^d van alle steden”, doe seide onse Heer tot deser maget: „Ist dattu wilste wesen mijn alre liefste ende mi alre gelijcste dochter, so volcht mi na in desen woerden. Want gelijc als ic
 136r dencke gedachten || des vredes ende niet der pinen, also saltu altoes vlitich wesen te hebben een rustich herte ende vreedsamige gedachten. Ende en kijft mit niemant, mer wijc lijdsamlic ende oetmodelic ende wandert sueteliken mit allen menscen. Ende gelijc als ic verhoer diegeen die mi aenroepen, also salstu di^e bieden ende bewisen blidelic^f ende goetwillich allen menscen. Oec so weest vlijtich uut te leiden die vangenisse alre menscen, dat is dattu allen dengen^g die tribulacie dogen ende becoringen hulpe geveste ende solaes”.

-
- a. H2 voegt in: *van*.
 - b. Opschrift vlg. H2.
 - c. ontbr. H2.
 - d. A: *ende ic sal weder uwe ghevangenisse*.
 - e. A: *my*.
 - f. ontbr. H1, A. In plaats hiervan bij H1, A: *biddelic*, welk woord door H2 achter *blidelic* wordt ingevoegd.
 - g. A: *menschen*.

[III 7] Cum ymnus „Benedicite” in choro legeretur, desiderabat scire quid ex hoc laudis Deus haberet, cum ita creature ad laudem suam invitantur. Ad quod Dominus respondit: „Cum hic ymnus vel aliud simile canitur in quo creature ad laudem convocantur divinam, omnes creature spiritualiter velut persone quedam in mea presencia stantes, pro homine (136v) illo vel eciam generaliter pro omnibus, || in omnibus que sibi feci bonis me collaudant”.

[II 18] Quadam die, dum legeretur psalmus „Laudate Dominum de celis”, in illo verbo „et aque que super celos sunt laudent nomen Domini”, dicit ad Dominum: „O Domine, que sunt aque ille, de quibus hoc canitur?” Respondit: „Omnes lacrimae sanctorum, quas umquam ex amore sive devocione sive compassione sive contricione⁴⁸⁶ effuderunt”. Et statim vidit aquam limpidissimam, designantem lacrimas sanctorum, cuius fundus purissimus⁴⁸⁷ habens pro arena margaritas et gemmas preciosas designantes diversas sanctorum (137r) virtutes, in quibus se in terris exercuerant, || scilicet in oracionibus, ieuniis, vigiliis et aliis operibus virtuosis. Eratque multitudo piscium in ipsa aqua ludencium et se agitantium, per quod signabantur desideria que animam ad Deum agi-

486. Ka, Keu, U 246: *ex amore, sive compassione, sive devocione, sive contricione.*

487. Sol., Ka, Keu, U 246: *erat ex auro purissimo.*

- III 7 In eenre tijt doe men in den choer las desen psalm of lovesanc: „Benediet den Heer alle werke des Heren etc.”¹, doe begeerde si te weten wat lof dat God daarvan had, wanneer die creaturen also genodet werden tot sinen love. Daertoe antworde onse Heer: „Wanneer dese lovesanc of iet anders dies gelijcs gesongen wort, daer die creaturen in genodet^a werden totten godliken love, so staen alle die creaturen geestelike als eenrande personen in mijnre tegenwoordicheit ende
136v loven mi tesamen voer dien || mensche of gemeenlike voer alle dat goet dat ic hem gedaen hebbe”^b.
- II 18 Op enen dach doe si las den psalm: „Lovet den Heer van den hemele etc.”, in dien veers: „Ende alle die wateren die boven den hemele sijn moeten loven den naem ons^c Heren”², seide si tot onsen Heer: „O Heer, welc sijn die wateren daer men van singet?” Hi antwoerde: „Alle die tranen der heiligen die si ie uut minnen of uut mededogen of uut devocien of uut^d berouwe gestort hebben”. Ende rechtevoert sach si een overclauer water, dat beteikende die tranen der heiligen, daer die gront van was van den alren puersten goude ende hadde voer tsant peerlen ende overduerbaer gemmen^e, die beteikende mennigerhande doechden der heiligen, daer
137r si hem in geoeffent || hadden in der eerden, als in gebeden, in waken ende in vasten ende in andere doechdeliken werken. Ende een grote mennichte van visschen was in dat water^f, die daerin speelden ende iaechden³. Daerin bi beteikent wort die begeerten die die siel iagen ende driven tot Gode, ende

1. Dan. 3, 57. Canticum in de Laudan van de zondag.

2. Ps. 148, 4. 5e psalm in de Laudan van de zondag.

3. Door het water schoten.

a. *wort daer die creaturen in genodet*: ontbr. A.

b. ontbr. A.

c. H1, H2, A: *des*.

d. *mededogen of uut devocien of uut*: ontbr. A.

e. A: *ghesteente*.

f. *in dat water*: ontbr. H2.

tant et suspiria et planctus, quibus anima Deum allicit ad se. Sancti enim in celo virtutes suas et quelibet bona sua opera in Deo contemplantur ad augmentum gaudiorum et delectamentum cordis eorum, licet virtutibus suis quilibet in seipso coretur.

tot^a suchten^b ende screien, daer die siel God mede tot haer trect. Die heiligen in den hemel die scouwen in Gode haer doechden ende alle hoer goede werken tot vermeerringe hoerre blijtscappen ende tot ghenoechlicheit hoerre herten, al ist dat een ygelic mit sinen doechden geciert wort in hem selven.

Nota^c

-
- a. H1, H2, A: *dat*.
b. H2 voegt in: *ende dat komen*.
c. Ontbr. H1, A. H2: *Deo gracias*.

ZUSAMMENFASSUNG

Mechtild von Hackeborn (1241–1298) war die Lehrmeisterin von Gertrud der Grossen, gleichzeitig eine jüngere Schwester der Äbtissin Gertrud von Hackeborn und eine jüngere Zeitgenossin von Mechtild von Magdeburg, die alle in den letzten Jahrzehnten des 13. Jahrhunderts im Zisterzienserinnenkloster zu Helfta lebten.

Von Mechtild von Magdeburg kennen wir *Das Fliessende Licht der Gottheit*, das von dem Dominikaner Heinrich von Halle schriftlich festgehalten wurde, von Gertrud der Grossen den *Legatus divinae pietatis* und von Mechtild von Hackeborn den *Liber specialis* (oder *spiritualis*) *gratiae*, eine Sammlung von Visionen, die von Gertrud der Grossen und von einer oder mehreren ihrer Mitschwestern auf Grund von Aussagen Mechtilds lateinisch abgefasst wurden.

Das Entscheidende in Mechtilds Mystik ist ihre Herz-Jesu-Verehrung, die an sich zwar nichts Neues darstellte, bei ihr aber zu einer ungeahnten Blüte kam und Leitmotiv ihrer ganzen Frömmigkeit wurde. Anders als bei Mechtild von Magdeburg und Margaretha Alacoque, die im Herzen Jesu vor allen Dingen das Symbol seiner verkannten Liebe erblickten, ist für Mechtild von Hackeborn das Heilige Herz Jesu Symbol einer triumphierenden und verklärten Liebe. Auch die Menschheit Christi und sein Leiden werden von diesem Licht der Verherrlichung umstrahlt.

Mechtilds Frömmigkeit ist stark liturgisch und von biblischer Inspiration, und zusammen mit ihrer Schwester, der Äbtissin Gertrud, eifert sie für die häufige hl. Kommunion. Ihre Tugendlehre wurzelt in der bernardinischen Überlieferung, welche die Demut als Anfang aller Vollkommenheit betrachtet. Die Betonung der Rechtfertigung durch Gnade in ihrer Lehre und ihre Auffassung von der Vorherbestimmung haben gelegentlich dazu geführt, in ihr eine Vorläuferin der Reformation zu sehen. Zu Unrecht zwar, denn einen ebenso grossen Nachdruck legt sie auf das Verdienst der guten Werke. In ihrer Verehrung der Engel steht sie mit ihrem Interesse für die neun Chöre der Engel unter dem Einfluss des

Pseudo-Dionysius. Sie hat ein lebendiges Bewusstsein von der Gemeinschaft der Heiligen, der streitenden, leidenden und triumphierenden Kirche, an der sie einen starken persönlichen Anteil nimmt.

Der lateinische Text des *Liber specialis gratiae* ist in zahlreichen Handschriften erhalten geblieben, die in 3 Gruppen eingeteilt werden können:

Gruppe A: der vollständige Text, mit 5, 6 oder 7 „Büchern“;

Gruppe B: eine verkürzte Fassung (5 Bücher);

Gruppe C: Florilegien, die auf B zurückgehen.

In Gruppe B kann man 2 Textfamilien unterscheiden, wobei die 2. durch spezifische Abweichungen gekennzeichnet wird und in den Handschriften zu Cambray, Köln und Utrecht (No. 246) erhalten ist.

Die mittelniederländischen Handschriften sind alle auf eine einzige Urübersetzung zurückzuführen, deren erstes Buch nach einem Vertreter der 1. Familie der Gruppe B übersetzt wurde, während die Bücher II–V auf einen Text der 2. Familie fussen.

Diese Urübersetzung hat sich in drei verschiedene Richtungen abgezweigt. In einer dieser Abzweigungen entstand eine eigene, stark verkürzte Textgestalt (Textform II), ein Florilegium, das sich durch eine ganz eigene, jedoch nicht willkürliche Reihenfolge der einzelnen Kapitel, und zwar ohne Bucheinteilung, auszeichnet.

Es ist diese Textgestalt II, die hier als 2. Teil dieser Untersuchung nach einer Nimweger Handschrift mit Anmerkungen versehen veröffentlicht wird.

LITERATUUR

- M. ANDRIEU: *Les Ordines Romani du haut moyen âge. I. Les manuscrits*. Louvain, 1931.
- F. ARENZ: *Liber ordinarius der Essener Stiftskirche*. Paderborn, 1908.
- St. AXTERS o.p.: *Geschiedenis van de vroomheid in de Nederlanden*. 4 dl. Antwerpen, 1950–60.
- J. BAINVEL s.j.: „Dévotion au Sacré Coeur de Jésus”. In: *Dict. théol. Cath.* III¹, 271–351.
- H. URS VON BALTHASAR: *Zie Mechtild van Hackeborn. Das Buch vom strömenden Lob*.
— *Zie Mechtild van Maagdenburg. Das fließende Licht der Gottheit*.
- J. H. VAN DEN BERG: *Het menselijk lichaam. I. Nijkerk*, 1960³.
- U. BERLIÈRE: *La dévotion au Sacré Coeur dans l'Ordre de S. Benoît*. Paris, 1923.
- E. BOEHMER: „Matelda”. In: *Jahrbuch d. Deutschen Dante-Gesellschaft*, III. 1871.
- R. BRUNS o.p.: *Annales conventus halberstadiensis*. Leipzig, 1913. [Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens in Deutschland].
- A. CASTEL o.s.b.: *Les belles Prières de Ste Mechtilde et Ste Gertrude, traduites par...* Paris, 1925. [Collection Pax].
- M. D. CHENU o.p.: *La théologie au XIIe siècle*. Paris, 1957.
- U. CHEVALIER: *Repertorium hymnologicum*. II. Louvain, 1897.
- O. DECKER o.p.: *Die Stellung des Predigerordens zu den Dominikanerinnen (1207–1267)*. Vechta, Leipzig, 1935. [Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens in Deutschland].
- H. J. DELACROIX: *Essay sur le mysticisme spéculative en Allemagne au XIVE siècle*. Paris, 1900.
- W. DOLCH: *Die Verbreitung oberländischer Mystikerwerke im Niederländischen. Auf Grund der Handschriften dargestellt. I. Weida i. Th.*, 1909.
- B. VAN DEN EERENBEEMT c.ss.r.: *Het kind in onze middeleeuwsche literatuur*. Amsterdam, 1935.
- J. A. FABRICIUS: *Codex Apocryphus Novi Testamenti*. Hamburg, 1703.
- GEERTRUID VAN HELFTA: *Sanctae Gertrudis Magnae virginis ordinis sancti Benedicti Legatus divinae pietatis, accedunt ejusdem Exercitia spiritualia. Solesmensium O.S.B. monachorum cura et opera. Pictavii, Parisiis*, 1877. [Revelationes Gertrudianae ac Mechtildianae. I].
— *De werken van de heilige Geertruid van Helfta. Ingeleid en uit het Latijn vertaald door M. Molenaar m.s.c.* 2 dl. Bussum, 1951–52.
- R. DE GOURMONT: *Le latin mystique*. Paris, 1930⁴.
- M. GRABMANN: *Die Kulturwerte der deutschen Mystik des Mittelalters*. Augsburg, 1923.

- Mittelalterliches Geistesleben. Abhandlungen zur Geschichte der Scholastik und Mystik. 3 dl. München, 1926, 1936, 1956.
- H. GRÖSZLER: Die Blütezeit des Klosters Helfta. Programm. Eisleben, 1887.
- A. HAMON: Histoire de la dévotion au S. Coeur. II. Paris, 1935.
- „Sacré Coeur“. In: Dict. de Spiritualité. II, 1023–1046.
- G. HASZL: Im Tale der Wunderblume von Helfta. Erinnerungsblätter aus der Zeit, dem Leben und den Werken der heiligen Gertrudis der Groszen, sowie ihrer Ordensgenossinnen im Kloster Helfta. Mergentheim a. T., 1913.
- A. M. HEILER: Mystik deutscher Frauen im Mittelalter. Berlin, 1929.
- E. HENNECKE: Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung. I. Tübingen, 1959³.
- R.-J. HESBERT: Corpus antiphonarium officii. Vol. I: Manuscripti 'cursus Romanus'. Roma, 1963.
- C. HONTOIRS: „La dévotion au Saint Sacrement chez les premiers cisterciens (XIIe-XIIIe siècles)“. Studia eucharistica. Antwerpen, 1946.
- J. JULIAN: A dictionary of hymnology. London, 1915².
- O. KARRER: Die grosse Glut. Textgeschichte der Mystik im Mittelalter. München, 1926.
- A. J. KOENDERS ord. carm.: Maria in den eeredienst der Katholieke Kerk. 3 dl. Amsterdam, 1927–37.
- J. A. F. KRONENBURG c.ss.f.: Maria's heerlijkheid in Nederland. 8 dl. Amsterdam, 1904–14. Alfab. register. Roermond, 1931.
- W. LAMPEN o.f.m.: „De spiritu S. Francisci in operibus S. Gertrudis Magnae“. In: Archivum franciscanum historicum XIX (1926).
- Sint Gertrudis de Grote. Hilversum, 1939.
- E. LANDSBERG: Die Welt des Mittelalters und wir. Bonn, 1923.
- J. LECLERCQ, F. VANDENBROUCKE, L. BOYER: La spiritualité du Moyen Age. Dl. II van: Histoire de la spiritualité chrétienne. Paris, 1961.
- P. VON LOË o.p.: Statistisches über die Ordensprovinz Teutonia. Leipzig, 1907. [Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens in Deutschland].
- Statistisches über die Ordensprovinz Saxonía. Leipzig, 1910. [Idem].
- A. LUBIN: La Matelda di Dante. Grasz, 1860.
- G. LÜERS: Die Sprache der deutschen Mystik des Mittelalters im Werke der Mechtild von Magdeburg. München, 1926.
- E. W. McDONNELL: The Beguines and Beghards in medieval culture. With special emphasis on the Belgian scene. New Brunswick (N.J.), 1954.
- MECHTILD VAN HACKEBORN: Sanctae Mechtildis virginis ordinis sancti Benedicti Liber specialis gratiae, accedit sororis Mechtildis ejusdem ordinis Lux Divinitatis. Solesmensium O.S.B. monachorum cura et opera. Pictavii, Parisiis, 1877. [Revelationes Gertrudianae ac Mechtildianae. II].
- Leben und Offenbarungen der hl. Mechtildis und Schwester Mechtildis von Magdeburg. Herausgegeben von J. Müller. 2 dl. Mainz, Regensburg, 1880.

- Le livre de la grâce spéciale. Révélation de sainte Mechtilde. Trad. de Solesmes. Paris, Poitiers, 1888.
- Het boek der bijzondere genade. Ingeleid door M. Molenaar m.s.c. Uit het Latijn vertaald door Zr. Dr. M. Costanza o.s.s.j. Bussum, 1958.
- Das Buch vom strömenden Lob. Auswahl, Übersetzung und Einführung von H. Urs von Balthasar. Einsiedeln, 1955.
- MECHTILD VAN MAAGDENBURG: Zie Mechtild van Hackeborn. Sanctae Mechtildis...
- Zie Mechtild van Hackeborn. Leben und Offenbarungen...
- Das fließende Licht der Gottheit. Eingeführt von M. Schmidt. Mit einer Studie von Hans Urs von Balthasar. Einsiedeln, Zürich, Köln, 1955.
- Het vloeiende licht der Godheid. Ingeleid door M. Molenaar m.s.c. Vertaald door Dr. M. Costanza o.s.s.j. Bussum, 1957.
- M. MEERTENS: De godsvrucht in de Nederlanden, naar handschriften van gebedenboeken der XVe eeuw. (Antwerpen, Nijmegen), I 1930, II 1931, III 1932, VI 1934. [Hist. bibl. van godsdienstwetenschappen].
- R. METZ: La consécration des vierges dans l'Eglise romaine. Paris, 1954.
- E. MICHAEL s.j.: Geschichte des deutschen Volkes... II, III. Freiburg i. Br. 1899, 1903.
- J. VAN MIERLO s.j.: „Over het ontstaan der Germaanse mystiek”. In: Ons Geestelijk Erf, I, 1927.
- M. MOLENAAR m.s.c.: Zie Geertruid van Helfta. De werken van...
- Zie Mechtild van Maagdenburg. Het vloeiende licht der Godheid.
- J. MÜLLER: Zie Mechtild van Hackeborn. Leben und Offenbarungen...
- P. POURRAT: La spiritualité chrétienne. II: Le moyen âge. Paris, 1928.
- W. PREGER: Geschichte der deutschen Mystik im Mittelalter. I. Leipzig, 1874.
- J. QUÉTIF o.p. en J. ECHARD o.p.: Scriptores Ordinis Praedicatorum. 2 dl. Lut. Paris., 1719–21.
- L. RÉAU: Iconographie de l'art chrétien. 6 vol. Paris, 1955–59.
- C. RICHTÄTTER: Die Herz-Jesu-Verehrung des deutschen Mittelalters. 2 dl. Paderborn, 1919; München, 1924².
- Christusfrömmigkeit in ihrer historischen Entfaltung. Ein quellenmässiger Beitrag zur Geschichte des Gebetes und des mystischen Innenlebens der Kirche. Köln, 1949.
- FR. RODECK: Beiträge zur Geschichte des Ehrechten deutscher Fürsten bis zur Durchführung des Tridentinums. In: Münstersche Beiträge zur Geschichtsforschung, dl. 26 (N.F.). Münster, 1910.
- S. ROISIN: „L'efflorescence cistercienne et le courant féminin de piété au XIIIe siècle”. In: Revue d'histoire Eccl. XXXIX. 1943.
- D. L. SAYERS: Dante, The Divine Comedy. II: Purgatory. Translated by... Harmondsworth, 1955.
- M. SCHMIDT: Zie Mechtild van Maagdenburg. Das fließende Licht der Gottheit.

- M. SCHOENGEN: *Monasticon Batavum*. I-III. Amsterdam, 1941-42. Deel I Supplement door D. de Kok o.f.m. Amsterdam, 1942.
- PH. STRAUCH: „Kleine Beiträge zur Geschichte der deutschen Mystik“. In: *Zeitschrift für deutsches Altertum* XXVII.
- E. I. STRUBBE en L. VOET: *De chronologie van de Middeleeuwen en de moderne tijden in de Nederlanden*. Antwerpen, Amsterdam, 1960.
- C. VAGAGGINI o.s.b.: *Il senso teologico della liturgia*. Roma, 1957.
- *Initiation à la liturgie, adapté de l'italien par Dom Robert Gautoy*. Bruges-Paris, 1963.
- „La dévotion au Sacré Coeur chez Sainte Mechtilde et Sainte Gertrude“. In: *Cor Jesu. Commentationes in Litteras Encyclicas „Haurietis aquas“*, II. Roma, 1959.
- F. VERNET: *La spiritualité médiévale*. Paris, 1929. [Bibl. Cath. des Sciences religieuses].
- A. WALZ o.p.: *De veneratione divini Cordis Jesu in ordine Praedicatorum*. Romae, 1937.
- „Dominikanische Herz-Jesu-Auffassung“. In: *Cor Jesu. Commentationes in Litteras Encyclicas „Haurietis aquas“*, II. Roma, 1959.
- F. W. WENTZLAFF-EGGEBERT: *Deutsche Mystik zwischen Mittelalter und Neuzeit, Einheit und Wandlung ihrer Erscheinungsformen*. Tübingen, 1947².
- M. WIDDER: *Geistliches Leben. Einige Lehrpunkte fürs geistliche Leben im Anschluss an das Leben und die Offenbarungen der hl. Mechtildis*. Einsiedeln, 1909.
- H. WILMS o.p.: *Das Beten der Mystikerinnen dargestellt nach den Chroniken der Dominikanerinnenklöster zu Adelhausen, Diessenhofen, Engeltal, Kirchberg, Oetenbach, Tösz und Unterlinden*. Leipzig, 1916. [Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens in Deutschland]. (Freiburg i. Br., 1923²).
- *Geschichte der deutschen Dominikanerinnen*. Dülmen i. W., 1920.
- *Das Tugendstreben der Mystikerinnen dargestellt nach alten Chroniken der deutschen Dominikanerinnen und nach den Aufzeichnungen begnadigter Nonnen des Mittelalters*. Vechta in Oldenburg, 1927. [Dominikanisches Geistesleben].

STELLINGEN

I

Van de latijnse handschriften van het *Boek der bijzondere genade* van MECHTILD VAN HACKEBORN bestaan drie duidelijk onderscheiden groepen. De overgeleverde middelnederlandse vertalingen, waarin twee tekstvormen onderscheiden kunnen worden, gaan alle terug op één oervertaling.

II

De partituurtechniek kan als een handzaam hulpmiddel worden beschouwd bij de vaststelling van de filiatie van handschriften met verwante teksten.

III

Het fragment *Voer een zuster die zeer bedroeft* was op f. 28v e.v. in het handschrift DEN HAAG, Koninklijke Bibliotheek 75 G 10, moet als een interpolatie worden beschouwd.

IV

Een nieuwe uitgave van het *Wellekoomspel* van JOB A. DE WAEL voor het Landjuweel te Vlaardingen van 1616 is wenselijk, zowel voor de dialectologie vanwege de fragmenten in Vlaardings dialect, als voor de literatuurgeschiedenis wegens de kritiek die erin geuit wordt op de verwijten van PETRUS SCRIVERIUS en andere renaissancisten aan de rederijkers.

V

De studie „Bilderdijk” van Mag. THOMAS VAN HOOGBRATEN O.P., verschenen in het derde deel van „Studiën en Kritieken” (Nijmegen, 1894, pag. 426–527) kan als een gedeeltelijke „retractatio” beschouwd worden van zijn artikelen over Bilderdijk, gepubliceerd in *De Dietsche Warande* van 1874–1881.

VI

In het gedicht *In den Beginne* van BERTUS AAFJES bespeurt men een denksfeer die nauw verwant is aan die van de fenomenologie in zo ver „menswording” en „wereldbemachtiging door de taal” als correlatieve grootheden worden gezien. Men kan vermoeden dat op grond hiervan voor Aafjes het onderscheid tussen proza en poëzie irrelevant is geworden.

R. C. KWANT, *Fenomenologie van de taal*. Utrecht-Antwerpen, 1963, p. 88.

Elseviers Weekblad, 7 april 1962, p. 57.

VII

De mening van C. VAGAGGINI, dat bij Mechtild van Hackeborn en Gertrudis de Grote geen sprake is van een nauwe relatie tussen de devotie tot het Heilig Hart en de Eucharistie als werkelijke tegenwoordigheid moet, minstens voor wat Mechtild betreft, als onjuist worden gekwalificeerd.

C. VAGAGGINI, *La dévotion au Sacré Cœur chez Sainte Mechtild et Sainte Gertrude*. In: Cor Jesu. Commentationes in Litteras Encyclicas „Haurietis aquas”, II. Roma, 1959, pag. 47.

VIII

De veronderstelling is gewettigd dat de periode, waarin vooral Amerikaanse linguïsten probeerden een grammaticale taalbeschrijving te realiseren met uitsluiting van het semantische, ten einde loopt.

A. J. J. DE WITTE, *Het negende internationale linguïstenkongres van augustus 1962 te Cambridge in de Verenigde Staten*. Groningen, 1962. [Voordrachten gehouden voor de Gelderse Leergangen te Arnhem].

IX

De in het Woordenboek der Nederlandsche Taal niet voorkomende 17e eeuwse uitdrukking *circkels opendoen* houdt waarschijnlijk verband met de z.g. Mercatorprojectie en kan dan verstaan worden in de zin van: in kaart brengen → verschaffen.

*Vlaerdings Redenrijck-bergh, met middelen beplant
Die noodigh sijn 't Gemeen, en voorderlijck het Landt.
t'Amsterdam, Gedruckt by Kornelis Fransz. Boeck-
drucker, wonende by de Zuyder Kerck, Anno 1617,
pag. cb3.*

X

Dat in de „Wet op het voortgezet onderwijs” geen aandacht wordt geschonken aan het onderricht in de geschiedenis en de aesthetica van de film doet vermoeden dat in de officiële appreciatie de film nog steeds voornamelijk gezien wordt als een vorm van ontspanning.

XI

Omdat men in het lager onderwijs steeds meer aandacht schenkt aan expressievakken wordt de aansluiting op het middelbaar onderwijs voortdurend moeilijker. Daardoor is, met name voor het onderricht in de Nederlandse taal, de synthetische methode, ofschoon veelzijdiger, in de praktijk minder bruikbaar dan de analytische.

XII

Het Spel van Verkennen blijkt, ondanks veelvuldige kritiek, voor tal van jongens beneden zeventien jaar terecht nog een grote aantrekkingskracht te bezitten. Dit komt niet in het minst hierdoor, dat men zich bewust is geworden van de eigen psychologie der verschillende leeftijdsgroeperingen en de methodiek niet meer beschouwd wordt als een zich afzetten tegen een burgerlijke maatschappij. Daarbij moet ook gerekend worden het gewonnen inzicht dat de vormende waarde pas ten volle tot haar recht kan komen indien op de eerste plaats aan het spel-element alle aandacht wordt geschonken.

XIII

De in een stelling bij een academisch proefschrift reeds in 1913 uitgesproken wens „dat zwemondericht op de scholen worde ingevoerd op denzelfden voet als het onderwijs in de gymnastiek” vraagt na meer dan vijftig jaar nog grotendeels om verwerkelijking.

DR. R. BROMBERG, *Functioneel onderzoek bij chirurgische nieraandoeningen*. Amsterdam, 1913.

Het Boek der bijzondere genade
van Mechtild van Hackeborn

R. L. J. BROMBERG O.P.

